

**YOLSUZLUK VE USULSÜZLÜK
OLAYLARININ TÜRK SİYASETİNE
YANSIMALARI (1923–1950)**

Erkan AFŞAR

**Doktora Tezi
Tarih Anabilim Dalı
Prof. Dr. Selami KILIÇ
2013
Her Hakkı Saklıdır**

**T.C.
ATATÜRK ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TARİH ANABİLİM DALI**

Erkan AFŞAR

**YOLSUZLUK VE USULSÜZLÜK OLAYLARININ TÜRK
SİYASETİNE YANSIMALARI (1923–1950)**

DOKTORA TEZİ

**TEZ YÖNETİCİSİ
Prof. Dr. Selami KILIÇ**

ERZURUM–2013

T.C.
ATATÜRK ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLERİ ENSTİTÜSÜ

TEZ BEYAN FORMU

16/12/2013

SOSYAL BİLİMLERİ ENSTİTÜSÜ MÜDÜRLÜĞÜNE

BİLDİRİM

Atatürk Üniversitesi Lisansüstü Eğitim-Öğretim ve Sınav Yönetmeliğine göre hazırlamış olduğum “YOLSUZLUK VE USULSÜZLÜK OLAYLARININ TÜRK SİYASETİNE YANSIMALARI (1923–1950)” adlı eser-metin tamamen kendi çalışmam olduğunu ve her alıntıya kaynak gösterdiğimi taahhüt eder, eser-metin kağıt ve elektronik kopyalarının Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü arşivlerinde aşağıda belirttiğim koşullarda saklanmasına izin verdiğimi onaylarım:

Lisansüstü Eğitim-Öğretim yönetmeliğinin ilgili maddeleri uyarınca gereğinin yapılmasını arz ederim.

☐ Tezimin/Raporumun tamamı her yerden erişime açılabilir.

☐ Tezim/Raporum sadece Atatürk Üniversitesi yerleşkelerinden erişime açılabilir.

☒ Tezimin/Raporumun 3 yıl süreyle erişime açılmasını istemiyorum. Bu sürenin sonunda uzatma için başvuruda bulunmadığım takdirde, tezimin/raporumun tamamı her yerden erişime açılabilir.

16/12/2013

Erkan AFŞAR

T.C.
ATATÜRK ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

TEZ KABUL TUTANAĞI

SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ MÜDÜRLÜĞÜNE

Prof. Dr. Selami KILIÇ danışmanlığında, Erkan AFSAR tarafından hazırlanan bu çalışma 16. / 12. / 2013 tarihinde aşağıdaki jüri tarafından.TARİHİ..... Anabilim Dalı'nda Doktora Tezi olarak kabul edilmiştir.

Başkan : Prof. Dr. Selami KILIÇ

İmza:

Jüri Üyesi : Prof. Dr. Dursun Ali AKBULUT

İmza:

Jüri Üyesi : Prof. Dr. Yavuz ASLAN

İmza:

Jüri Üyesi : Yrd. Doç. Dr. Cemil KUTLU

İmza:

Jüri Üyesi : Yrd. Doç. Dr. Yavuz ÖZDEMİR

İmza:

Yukarıdaki imzalar adı geçen öğretim üyelerine aittir. / /

Prof. Dr. Mustafa YILDIRIM
Enstitü Müdürü

İÇİNDEKİLER

ÖZET.....	V
ABSTRACT	VI
ÖNSÖZ.....	VII
KISALTMALAR	X
EKLER LİSTESİ	XI
GİRİŞ	1

BİRİNCİ BÖLÜM

TEK PARTİLİ DÖNEMDE YAPILAN YOLSUZLUK VE USULSÜZLÜKLER

1.1.BAHRİYE VEKİLİ İHSAN (ERYAVUZ) BEY DAVASI (1927–1928).....	23
1.1.1. İhsan Eryavuz’un Hayatı	24
1.1.2. Bahriye Vekâletinin Kurulması.....	24
1.1.3. İsmet Paşa ile İhsan Bey Arasındaki İlişki	25
1.1.4. İhsan Eryavuz Davası: Tartışmalar ve Yansımalar	30
1.1.4.1. Yavuz Zırhlısı’nın İhalesi ve Tamiri	30
1.1.4.2. İhsan Eryavuz (Havuz –Yavuz) Davası Mecliste	47
1.1.4.3. Soruşturma Komisyonunun Kurulması ve Gelişmeler	52
1.1.4.4. Soruşturma Komisyonunun Raporu ve Kararı	61
1.1.4.5. Soruşturma Komisyonu Kararı’nın Mecliste Görüşülmesi	63
1.1.4.6. İhsan Eryavuz Divan-ı Ali’de.....	65
1.1.4.7. Divan-ı Ali’deki Duruşma	71
1.1.4.8. Divan-ı Ali Kararı	86
1.2. TİCARET VEKİLİ ALİ (CENANİ) BEY DAVASI (1928).....	91
1.2.1. Ali Cenani Bey’in Hayatı	91
1.2.2. Ticaret Vekâletinin Kurulması.....	91
1.2.3. Ali Cenani Bey Davası: Tartışmalar ve Yansımalar	93
1.2.3.1. Ali Cenani Bey Davası Mecliste	94
1.2.3.2. Karma Soruşturma Komisyonunun Kurulması	99
1.2.3.3. Karma Soruşturma Komisyonu Raporları.....	101
1.2.3.3.1. Ankara Değirmen Fabrikası Meselesi	101

1.2.3.3.2. Adapazarı Araba Fabrikası Meselesi	103
1.2.3.3.3. Muhasebe Memuru Meselesi	104
1.2.3.3.4. Buğday ve Mısır Alımları meselesi	106
1.2.3.3.5. Zahir(Un) Meselesi	108
1.2.4. Karma Soruşturma Komisyonu Kararı'nın Mecliste Görüşülmesi.....	110
1.2.5. Ali Cenani Bey Divan-ı Ali'de	111
1.2.6. Divan-ı Ali Kararı.....	114
1.3. BAHİRİYE NAZIRI MAHMUT MUHTAR PAŞA DAVASI (1928–1929)	116
1.3.1. Mahmut Muhtar Paşa'nın Hayatı.....	116
1.3.2. Mahmut Muhtar Paşa Davası: Tartışmalar ve Yansımalar	116
1.3.2.1. İnceleme Komisyonlarının Raporları.....	120
1.3.2.1.1. Maliye Vekâletinin Raporu	120
1.3.2.1.2. Adliye Komisyonu Raporu	120
1.3.2.1.3. Teşkilât-ı Esasîye Komisyonu Raporu	121
1.3.2.1.4. Adliye ve Teşkilat-ı Esasîye Komisyonundan oluşan Karma Komisyon Raporu.....	121
1.3.3. Meclis Karma Soruşturma Komisyonunun Kurulması.....	122
1.3.3.1. Meclis Karma Soruşturma Komisyonu Raporu'nun Mecliste Görüşülmesi	124
1.3.3.1.1. Mahmut Muhtar Paşa'nın Savunması	124
1.3.5. Mahmut Muhtar Paşa Divanı Ali'de	127
1.3.5.1. Divanı Ali'deki Görüşmeler	127
1.3.5.2. Divan-ı Ali Kararı	131

İKİNCİ BÖLÜM

ÇOK PARTİLİ DÖNEMDE YAPILAN YOLSUZLUK VE USULSÜZLÜKLER

2.1. SUAT HAYRİ ÜRGÜPLÜ DAVASI (1946–1948)	133
2.1.1. Suat Hayri Ürgüplü 'nün Hayatı.....	133
2.1.2. Gümrük ve Tekel Vekâletinin Kurulması	133
2.1.3. Suat Hayri Ürgüplü Davası: Tartışmalar ve Yansımalar	134
2.1.3.1. Soruşturma Komisyonları Raporları	137
2.1.3.1.1. Dinamit Meselesi.....	138

2.1.3.1.2. Tekel Hastanesi Meselesi	140
2.1.3.1.3. Tutkal Meselesi	141
2.1.3.1.4. Yunanistan’a Satılacak Kibrit İşi	142
2.1.3.1.5. İyidere Kereste Fabrikası Meselesi	144
2.1.2.1.6. Tomruk Meselesi	147
2.1.2.1.7. Kahve Meselesi	156
2.1.4. Suat Hayri Ürgüplü’nün Savunma Mektubu	164
2.1.4.1. Dinamit Meselesi	167
2.1.4.2. Tekel Hastanesi Meselesi	167
2.1.4.3. Tutkal Meselesi	167
2.1.4.4. Kibrit Meselesi	168
2.1.4.5. İyidere Kereste Fabrikası Meselesi	168
2.1.4.6. Tomruk Meselesi	169
2.1.4.7. Kahve Alımı Meselesi	171
2.1.5. Anayasa ve Adalet Komisyonu’nun Kurulması	175
2.1.6. Suat Hayri Ürgüplü Yüce Divan’da	178
2.1.6.1. Yüce Divan’daki Duruşma	178
2.1.6.2. Yüce Divan da Sanıklar Hakkında İstenen Cezalar	201
2.1.6.3. Yüce Divan Kararı	211
2.2. ATIF İNAN DAVASI (1946–1950)	213
2.2.1. Atıf İnan’ın Hayatı	213
2.2.2. Atıf İnan Davası: Tartışmalar ve Yansımalar	214
2.2.2.1. Maliye Teftiş Raporları	244
2.2.2.1.1. Milli Savunma Bakanı Münir Birsell’le İlgili İddialar	250
2.2.2.1.2. Suat Yurtkoru İle ilgili İddialar	250
2.2.2.1.3. Vecih’e İmzalı Mektup	251
2.2.2.1.4. Başbakan Recep Peker’e Ait İddialar	251
2.2.2.1.5. Ticaret Bakanı Atıf İnan’la ilgili İddialar	252
2.2.2.1.6. Diğer İddialar	252
2.2.3. Meclis Karma Komisyonu’nun Kurulması	255
2.2.3.1. Meclis Karma Komisyonu Kararı	258

SONUÇ.....	263
BİBLİYOGRAFYA	268
EKLER.....	277
ÖZGEÇMİŞ.....	307

ÖZET**DOKTORA TEZİ****YOLSUZLUK VE USULSÜZLÜK OLAYLARININ TÜRK SİYASETİNE
YANSIMALARI (1923–1950)****Erkan AFŞAR****Danışman : Prof. Dr. Selami KILIÇ****2013-307 Sayfa****Jüri: Prof. Dr. Selami KILIÇ****Prof. Dr. Dursun Ali AKBULUT****Prof. Dr. Yavuz ASLAN****Yrd. Doç. Dr. Yavuz ÖZDEMİR****Yrd. Doç. Dr. Cemil KUTLU**

Bu çalışma Cumhuriyet Dönemi’nde Yüce Divan’da ilk kez yargılanan dört bakan ile yargılanması istenilen bir bakanın yolsuzluk ve usulsüzlük davalarını ele alarak, bu gelişmelerin Türk siyasetine ne şekilde yansıdığını incelemektedir. Araştırmada ismi geçen Bahriye Vekili İhsan Eryavuz, Ticaret Vekili Ali Cenani, Bahriye Nazırı Mahmut Muhtar Katırcıoğlu, Gümrük ve Tekel Bakanı Suat Hayri Ürgüplü ile Ticaret Bakanı Atıf İnan’ın yaptıkları iddia edilen yolsuzluk ve usulsüzlükleri, birincil ve ikincil kaynaklara başvurularak ortaya konulmaya çalışılmıştır.

Çalışmada aynı zamanda siyaseti ve kamuoyunu uzun süre meşgul eden bu davaların duruşmalarında yaşanan tartışmalar ve gelişmeler de ayrıntılı bir şekilde incelenerek, hangi amaçlarla ne gibi yolsuzlukların gerçekleştirildiğine cevap aranmıştır. Ayrıca çok partili döneme geçişle birlikte muhalefetin davalara bakış açısının, dönemin siyasî çekişmelerine ve meclisteki yansımalarına nasıl etki ettiği de ayrıntılı bir şekilde işlenmiştir.

Anahtar Kelimeler: Usulsüzlük, Yüce Divan, Siyaset, Yansıma, Yolsuzluk.

ABSTRACT

Ph. D. DISSERTATION

**REFLECTIONS OF CORRUPTION AND IMPROPRIETYEVENTS ON
TURKISH POLITICS (1923–1950)**

Erkan AFŞAR

Advisor : Prof. Dr. Selami KILIÇ

2013- 307 Pages

**Jury : Prof. Dr. Selami KILIÇ
Prof. Dr. Dursun Ali AKBULUT
Prof. Dr. Yavuz ASLAN
Yrd. Doç. Dr. Yavuz ÖZDEMİR
Yrd. Doç. Dr. Cemil KUTLU**

This study, corruption and impropriety trials of four ministers and a minister who has been sued in Supreme court for the first time in Republic Era has been addressed and reflections of these trials to Turkish politics have been investigated. Claimed corruptions and improprieties of Navy Minister İhsan Eryavuz, Trade Minister Ali Cenani Navy Minister Mahmut Muhtar Katırcıoğlu, Customs and Excise Minister Suat Hayri Ürgüplü and Trade Minister Atıf İnan have been investigated by using primary and secondary sources in this work.

Additionally, discussions and developments during the trials that has occupied public opinion for a long were examined in detail and answers for motives of those corruptions have been looked after. Effect of perspective of opposition, which emerged by transition to multy-party era, to political struggles and parliament have also studied in detail.

Key Words: Corruption, improprieties, Supreme Court, politics, reflections.

ÖNSÖZ

Yolsuzluk ve usulsüzlük olayları, birçok ülkede olduğu gibi Osmanlı Devleti ve Türkiye Cumhuriyeti'nde de görülmüştür. Osmanlı Devleti'nin son dönemlerinde özellikle idarî ve malî alanda meydana gelen bozulmalarda yolsuzluk olgusunun rolü büyüktü. Cumhuriyet döneminde de bu tür ahlak ve kanun dışı davranışların devam ettiği görülmektedir. Dolayısıyla devlet yönetiminde yolsuzluk ve usulsüzlüklerin hemen her dönemde kaçınılmaz bir gerçek olduğu bilinmektedir. Özellikle siyasetçilerin yapmış oldukları bu türden kanun dışı hareketler daha çok dikkat çekerek, toplumun tepkisine neden olmaktaydı.

Cumhuriyet'in iç dinamiklerinin henüz yeni yeni yerine oturmaya başladığı, reform hareketleriyle yeni bir toplum düzeni, yeni bir devlet sisteminin oluşturulmaya çalışıldığı bir süreçte (1923–1950) siyasî yolsuzlukların ortaya çıkması, elbette dikkat çekiciydi. Kimi çevreler, olayların açığa çıkarılmasını, siyasî çekişme olarak yorumlarken, kimileri de reform hareketlerine paralel olarak yolsuzluklar ve usulsüzlüklerle mücadele ediliyor mesajının topluma verilmeye çalışıldığını belirtiyorlardı. Bu çalışmada; dönemin siyasetçilerinin yaptığı iddia edilen yolsuzluk ve usulsüzlüklerin, neden ve nasıl, kimler tarafından hangi gerekçelerle yapıldığı araştırılmaktadır. Ayrıca Türk siyaset tarihi içerisinde uzun bir ömrü olan, başta Cumhuriyet Halk Partisi olmak üzere, Demokrat Parti'nin bu davalar karşısındaki tutumlarının nasıl olduğuna ve olaylar karşısında neler yaptıklarına cevap aranmaya çalışılmıştır.

Çalışmanın sınırlarını kapsayan dönemde; Bahriye Vekili İhsan Eryavuz, Ticaret Vekili Ali Cenani, Bahriye Nazırı Mahmut Muhtar, Gümrük ve Tekel Bakanı Suat Hayri Ürgüplü ile Ticaret Bakanı Atıf İnan'ın, siyaseti ticarete alet ederek yolsuzluk ve usulsüzlükler yaptıkları, kişisel çıkarlarını partinin ve milletin üstünde tuttıkları iddia edilmektedir.

Çalışma, giriş ile birlikte toplam iki ana bölümden oluşmaktadır. Giriş kısmında önce yolsuzluk ve usulsüzlük kavramlarının farklı tanımlamaları yapılmakta, yolsuzluğun nedenlerine ve türlerine değinilmekte, çalışılan dönem öncesine bakılarak yolsuzluk ve usulsüzlüklerin tarihsel kökenleri ele alınmaktadır. Birinci bölümde: ilk olarak Bahriye Vekili İhsan Bey davasına yer verilmektedir.

Dönemin Başbakanı İsmet Paşa (İnönü)'nin önergesiyle meclis gündemine gelen Cumhuriyet Dönemi'nin ilk yolsuzluk davası olarak da bilinen Bahriye Vekili İhsan Eryavuz meselesi önemli bir yer tutmaktadır. Çünkü İhsan Bey, Cumhuriyet Dönemi'nde mahkûm edilen ilk bakandı. Bu bağlamda; İhsan Bey'in hayatıyla başlayan bölüme, Bahriye Vekâletinin kuruluşuyla devam edilerek asıl konuya giriş yapılmaktadır. Sonrasında İhsan Bey davasının nasıl meydana geldiği, nasıl geliştiği, İsmet Paşa'nın bu davadaki rolü üzerinde durularak İhsan Bey'in Divan-ı Ali'deki yargılanma süreci ele alınmaktadır. Birinci bölüm içerisinde ele alınan bir diğer yolsuzluk olayı da “*zahire meselesi*” olarak da adlandırılan Ticaret Vekili Ali Cenani Bey davasıdır. Bu davada olayların nasıl meydana geldiği, Ticaret Vekâletine verilen beş yüz bin liranın hangi amaçlarla kullanıldığına temas edilerek, ne gibi aşamalardan geçilip Divan-ı Ali'ye gelindiği, süreç içerisinde ele alınıp değerlendirildi. Son olarak, Osmanlı Devleti'nde Bahriye Nazırı olan Mahmut Muhtar Paşa (Katırcıoğlu) olayının nasıl meydana geldiğine ve Cumhuriyet dönemine nasıl intikal ettiğine değinilerek, Mahmut Muhtar Paşa'nın yurt dışından Türkiye Büyük Millet Meclisi'ne gönderdiği savunma mektubu ele alınıp mahkeme süreci incelenmektedir.

Çalışmanın son bölümünde, çok partili siyasal hayata geçişle birlikte ortaya çıkan muhalefet olgusunun yolsuzluk olayları karşısındaki tutum ve davranışları ele alınmaktadır. İlk konu olarak dönemin Gümrük ve Tekel Bakanı Suat Hayri Ürgüplü'nün, Tekel Genel Müdürlüğünde yapıldığı iddia edilen yolsuzluk ve usulsüzlüklerde adının geçmesi üzerine, Yüce Divan'da (Divan-ı Ali) yargılanması için hakkında başlatılan dava süreci ele alınmıştır. Öte yandan önce Suat Hayri Ürgüplü'nün hayatına değinilerek konunun gelişim aşamasına geçilmektedir. Ürgüplü'nün hakkındaki iddialarla ilgili olarak Türkiye Büyük Millet Meclisi'ne verdiği savunma mektubuna değinilmektedir. Sonrasında bu mektup, dava ile ilgili kurulan soruşturma komisyonunun raporları ile karşılaştırılarak analiz edilip değerlendirmeye alınmıştır.

Bölümün son konusunda, *Atıf İnan meselesi* olarak da bilinen Ticaret Bakanı Atıf İnan'ın davası ele alınıp incelenmektedir. Atıf İnan'ın özellikle İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra ülkenin içinde bulunduğu ekonomik sıkıntıları bilmesine rağmen, yaptığı iddia edilen yolsuzluk ve usulsüzlükleri, kamuoyunda ve mecliste uzun süre görüşülüp tartışıldı. Bu davada dikkat çeken önemli bir noktada, ilk defa bir muhalefet partisinin (Demokrat Parti) iktidar partisinin bir bakanı hakkında Meclis soruşturulması

açılması istemiyle önerge vermesiydi. Buna bağlı olarak dönemin Başbakanı (Recep Peker) başta olmak üzere Bakanlar Kurulu'ndaki bakanların tamamının ifadesine başvurulduğu çalışmada işlenmiştir.

Türk siyasal tarihi içerisinde önemli konuma sahip olan (1923–1950) yılları arasında meydana gelen yolsuzluk ve usulsüzlük iddialarının araştırılması, Cumhuriyet tarihinin analizi, bugünkü problemlerinin belirlenmesi ve çözümü açısından önemlidir. Bu çalışmada birincil ve ikincil kaynaklara başvurularak olaylarla ilgili yorum ve değerlendirmeler yapılmaktadır. Literatür taramasında iki lisansüstü çalışma ile bazı kitap ve süreli yayınlar saptanmıştır. Çalışmanın diğer araştırmalardan farkı, ele alınan davaların şimdiye kadar herhangi bir araştırmaya konu olmamasıdır. Bunun yanında İhsan Eryavuz ve Suat Hayri Ürgüplü davalarında ilk defa Divan-ı Ali / Yüce Divan kararları tespit edilerek araştırmada kullanılmıştır. Ayrıca basına ve kamuoyuna kapalı gerçekleştirilen CHP Meclis Grubu tutanaklarına ulaşamadığından, dönemin basını incelenerek tutanaklar tespit edilip konuyla bütünlük sağlanmaya çalışılmıştır.

Çalışmada ele alınan davalarla ilgili en önemli kaynaklardan olan Divan-ı Ali / Yüce Divan kararları incelendi. Ayrıca TBMM Zabıt Tutanakları ile Başbakanlık Cumhuriyet ve Osmanlı Arşivleri'nde konuyla ilgili bilgi ve belgelere ulaşılmıştır. Özellikle İhsan Bey'in Yeni Türkiye Gazetesi'nde (27 Temmuz – 20 Eylül 1946) yayınlanan hatıraları öteki bilgilerle karşılaştırılarak incelendi. Bunun yanı sıra, 1 Şubat 1949'a kadar gizli yapılan CHP Meclis Grubu toplantı tutanaklarına ulaşamadığından dönemin basınından derlenerek önemli ipuçları elde edilmeye çalışıldı.

Çalışmanın her aşamasında değerli katkılarından, fikir ve önerilerinden yararlandığım, kıymetli hocam Prof. Dr. Selami KILIÇ'a minnettarlığımı ifade etmek isterim. Tezin savunmasında bulunarak, değerli görüş ve önerileriyle katkı sağlayan Prof. Dr. Dursun Ali AKBULUT'a, Prof. Dr. Yavuz ASLAN'a, Yrd. Doç. Dr. Yavuz ÖZDEMİR'e ve Yrd. Doç. Dr. Cemil KUTLU'ya teşekkür ederim.

Ayrıca ve özellikle sabır ve desteklerinden ötürü eşim Gül'e teşekkürü bir borç bilirim.

KISALTMALAR DİZİNİ

AÜDTCF	: Ankara Üniversitesi Dil Tarih Coğrafya Fakültesi
AÜHFD	: Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi
BCA	: Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi
bkz	: Bakınız
BOA	: Başbakanlık Osmanlı Arşivi
CHP	: Cumhuriyet Halk Partisi
Çev	: Çeviren
Der	: Derleyen
DP	: Demokrat Parti
EGİAD	: Ege Genç İşadamları Derneği
Haz.	: Hazırlayan
İÜHFM	: İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi Mecmuası
MMZC	: Meclis-i Mebusan Zabıt Ceridesi
Nşr	: Neşreden
<u>s.</u>	: Sayfa
S	: Sayı
TBMM ZC	: Türkiye Büyük Millet Meclisi Zabıt Ceridesi
TBMM TD	: Türkiye Büyük Millet Meclisi Tutanak Dergisi
TODAEİ	: Türkiye ve Ortadoğu Amme İdaresi Enstitüsü
TTK	: Türk Tarih Kurumu
TÜGİAD	: Türkiye Genç İşadamları Derneği

EKLER LİSTESİ

EK- 1: Havuz-Yavuz Meselesinin İçyüzü, Yeni Türkiye, 27 Temmuz 1946.....	277
EK- 2: Başvekile gönderilen mektup hadisesi, Yeni Türkiye, 30 Temmuz 1946.....	278
EK- 3: Fransız Şirketi ile yapılan sözleşme, Yeni Türkiye, 31 Temmuz 1946	279
EK- 4: Havuz-Yavuz Davasının ortaya çıkması, Milliyet, 3 Ocak 1952.....	280
EK- 5: Gazi Mustafa Kemal'in İhsan Eryavuz Hakkındaki Düşünceleri, Milliyet, 1 Şubat 1952	281
EK- 6: Alman Flender Firmasına İzmit'te bir havuz ve deniz mayını üretebilecek bir torpil fabrikası yaptırılması.....	282
EK- 7: Bahriye Vekili İhsan Bey Hakkında Divan-ı Ali Kararı, TBMM Arşivi.....	283
EK- 8: Bahriye Vekili İhsan Bey Hakkında Divan-ı Ali Kararı, TBMM Arşivi.....	284
EK- 9: Bahriye Vekili İhsan Bey Hakkında Divan-ı Ali Kararı, TBMM Arşivi.....	285
EK- 10: Bahriye Vekili İhsan Bey Hakkında Divan-ı Ali Kararı, TBMM Arşivi.....	286
EK- 11: Görevini Kötüye Kullanan Ticaret Vekili Ali Cenani Bey Hakkındaki Mahkeme Kararı	287
EK- 12: Bahriye Vekaletinin Lağvedilmesi Hakkındaki Kanun Tasarısı.....	288
EK- 13: Ticaret Vekili Ali Cenani Bey Hakkında Divan-ı Ali Kararı, TBMM Arşivi .	289
EK- 14: Mahmut Muhtar Paşa'yla ilgili Divan-ı Ali kararının Meclise sunulması.....	290
EK- 15: Divan-ı Ali üyeleri ve diğer görevlilere verilecek harcırahla ilgili karar.....	291
EK- 16: Bahriye Nazırı Mahmut Muhtar Paşa hakkındaki Divan-ı Ali kararı, TBMM Arşivi.....	292
EK- 17: Bahriye Nazırı Mahmut Muhtar Paşa hakkındaki Divan-ı Ali kararı, TBMM Arşivi.....	293
EK- 18: Mahmut Muhtar Paşa Divan-ı Ali'de, İkdam, 20 Temmuz 1929.	294
EK- 19: Suat Hayri Ürgüplü'nün Meclise sunduğu savunması	295
EK- 20: Suat Hayri Ürgüplü'nün Meclise sunduğu savunması	296
EK- 21: Gümrük ve Tekel Bakanı Suat Hayri Ürgüplü hakkındaki Yüce Divan kararı, TBMM Arşivi	297
EK- 22: Gümrük ve Tekel Bakanı Suat Hayri Ürgüplü hakkındaki Yüce Divan kararı, TBMM Arşivi	298
EK- 23: Suat Hayri Ürgüplü'nün diğer bakanlar hakkında açıklamalarda bulunacağına dair haber	299
EK- 24: Yüce Divan'ın ilk duruşması. Vatan, 2 Mart 1948.	300
EK- 25: Yüce Divan duruşması, Vatan, 3 Mart 1948.	301
EK- 26: Yüce Divan duruşması, Kudret, 3 Mart 1948.	302
EK- 27: Atıf İnan hakkında Meclis soruşturması açılması ile ilgili karar	303
EK- 28: Atıf İnan hakkındaki iddiaların araştırılması için verilen teklif.....	304
EK- 29: Meclisin Atıf İnan kararı, Ulus, 29 Mayıs 1949.	305
EK- 30: Memleketin Zahir ve Un İhtiyacı Hakkındaki Kanun	306

GİRİŞ

Yolsuzluklarla ilgili bugüne kadar birçok alanda çeşitli çalışmalar yapılarak, yolsuzluk kavramı farklı yönleriyle ele alınıp tanımlanmıştır. En basit anlamıyla yolsuzluk, “*yolsuz olma durumu, bir görevi, bir yetkiyi kötüye kullanma, suiistimal, nizamsızlık*”¹ olarak açıklanmaktadır. Yolsuzluk kavramının genel kabul gören bu anlamı yanında farklı açıklamaları da yapılmaktadır. Bu tanımlamalara örnek vermek gerekirse, “*Yolunda yapılmayan, kurala aykırı, uygunsuz, usulsüz iş ve davranışlar. Hukuksal ve sosyolojik anlamda kamusal görev, yetki ve kaynakların, toplumsal düzenin temelini oluşturan hukuksal ve sosyal norm ve standartlara aykırı olarak özel çıkarlar için kullanılması*”² olarak ifade edilmiştir.

Kamu kurumlarındaki aksaklıklar için ise yolsuzluk, “*Kamu görevlilerinin yapılmaması gereken işlemleri yapmaları ya da yapmaları gereken işlemleri çabuklaştırmaları karşılığı çıkar sağlamaları*”³ olarak belirtilmiştir. Benzer bir tanımlama da ise; “*Kamu görevlisinin maddesel ve maddesel olmayan çıkar için yetkisini yasal düzenlemelere aykırı biçimde kullanması*”⁴ gibi yolsuzluk kavramının farklı tanımlamaları ayrıca yapılmıştır.

Tüm bu tanımlamalar gösteriyor ki yapılan yolsuzluklar; kişisel çıkarların toplumsal çıkarlara üstün tutulması ilkesine dayanmaktadır⁵. Sonuç itibarıyla yolsuzluk olgusu farklı şekilde açıklansa da özü itibarıyla bir olumsuzluğu ve yasal olmayan davranışları içermektedir. Yolsuzlukların ortaya çıkmasında birden fazla neden vardır. Bu nedenler arasında kişilerden kaynaklanan yolsuzlukların yanında yönetim sisteminden kaynaklanan yolsuzluklar da bulunmaktadır⁶. Bunun yanı sıra ekonomik ve sosyal nedenler de yolsuzluklara yol açmaktadır. Farklı nedenlerle ortaya çıkan yolsuzluklar genel olarak, siyasal ve yönetsel yolsuzluklar şeklinde ikili bir

¹ Türk Dil Kurumu, *Türkçe Sözlük*, Türk Dil Kurumu Yayınları, II, Ankara 1988, s. 1640.

² Ömer Bozkurt, Ergun Turgay, *Kamu Yönetimi Sözlüğü*, Yayın No: 283, TODAİE, Ankara 1983, s. 64; Adnan Çimen, “ Demokrasilerde Yozlaşma Süreci: Politik Mübadele, Ekonomik Yozlaşma ve Yolsuzluk”, *Türk İdare Dergisi*, Sayı: 442, Mart 2004, s. 120.

³ Refik Çulpan, “ Bürokratik Sistemin Yozlaşması”, *Amme İdaresi Dergisi*, XIII, 1980, s. 34.

⁴ Ümit A. Berkman, *Az Gelişmiş Ülkelerde Kamu Yönetiminde Yolsuzluk ve Rüşvet*, Türkiye ve Ortadoğu Amme İdaresi Yay. No:203, 1983, s.16; Ergun Turgay, “Yönetimde Yozlaşma Olgusu Üzerine”, *Amme İdaresi Dergisi*, XI, 1978, s. 24; Ertuğrul Kumcuoğlu, “Siyasette Yozlaşma Üzerine”, *Yeni Türkiye Dergisi*, Sayı: 13, Ocak-Şubat 1997, s. 145.

⁵ Kemal Özsemerci, *Türk Kamu Yönetiminde Yolsuzluklar, Nedenleri, Zararları ve Çözüm Önerileri*, Sayıştay Başkanlığı Yayınları, Ankara 2002, s. 18.

⁶ İpek Sayan, Mustafa Özkal, “Kışlalı, Yolsuzluk Üzerine Ekonometrik Bir Çalışma”, *Amme İdaresi Dergisi*, XXXVII / 2, Haziran 2004, s. 33.

sınıflandırmaya tabi tutulmaktadır. Siyasal yolsuzluklar, yasal düzenlemeler ve uygulamalar aracılığıyla, özellikle siyasal erk eliyle gerçekleşen yolsuzluk türü olarak ifade edilmektedir. Yönetmel yolsuzluk ise, tamamen kamu çalışanları aracılığıyla yapılan bir çeşit yolsuzluk türü olarak açıklanmaktadır⁷.

Kamu görevinin gerektirdiği yetkiler, iki şekilde kullanılmaktadır: siyasal ve yönetmel olmak üzere, siyasal süreçte yasaların yapılması, yasama kararları ve tüm siyasal işlemlerin sonuçları bürokrasi kanalıyla kamu yöneticileri tarafından hayata geçirilirdi. Bu sırada, siyasal kadroların görevlerini yerine getirirken, kendilerine belli çıkarlar sağlamaları ya da toplumsal kaynakları belli sınıfların çıkarlarını gözeterek biçimde korumaya çalışmaları siyasal yolsuzluk olarak adlandırılıyordu. Yani siyaset yapma sürecinde, yetkinin kötüye kullanılması, siyasal yolsuzlukların ortaya çıkmasına zemin hazırlamada önemli faktördü.

Siyasal işlemlere ilişkin kamu yetkisinin, siyasal yönetim ya da siyaset yapma sürecinde çıkar gözetilerek, yasal düzenlemelere aykırı biçimde kullanılması “*siyasal yolsuzluk*” olarak nitelendirilmektedir. Siyasal yolsuzluklar kendisine sağlanan bir çıkar karşılığında bir milletvekilinin bir yasa taslağını, çıkar sağlayanların isteği doğrultusunda etkileme ya da etkilememe davranışdır. Bunun yanında siyasal yolsuzluk iktidardaki siyasal gücün, kendi yandaşlarının çıkarlarını gözeterek biçimde, gücünü ve yetkisini kullanması biçiminde ortaya çıkmaktadır⁸.

Siyasal yolsuzluklar, daha çok siyasal yozlaşma şekillerinden olan lobi faaliyetleri aracılığıyla gerçekleşmektedir. Siyasal karar alma sürecinde bazı çıkar grupları, özellikle büyük firmalar, holdingler, sendikalar, ticaret ve sanayi odaları ile diğer meslekî sivil toplum kuruluşları v.b değişik şekillerde kendi çıkarları doğrultusunda çalışmalar yapmaktadırlar. Nitekim siyasî etiğin ve siyasî yapının tam olarak oluşmadığı toplumlarda siyaset kaynaklı yolsuzlukların olması da kaçınılmaz bir gerçektir. Özellikle siyasî ahlakın zayıf olduğu, siyasetin iktidarı kullanma aracı değil de sınırsız bir güç olduğu kanısının yerleştiği ülkelerde, yozlaşmanın baş nedeni olarak siyaset gösterilmektedir. Bu toplumlarda yolsuzluklar, siyasî yapıdan beslenirlerdi. Dolayısıyla şöyle bir kanıda bulunmak yanlış olmasa

⁷ Umur Tosun, *Bir Kamusal Başarısızlık Ürünü Olarak Yolsuzluk, Yolsuzluk ve Etkin Devlet İçinde*, Ümit Yayınları, Ankara 2002, s. 30–31.

⁸ Özsemerci, *Türk Kamu Yönetiminde...*, s. 21.

gerek,yolsuzlukla siyasal erk arasında bazen dolaylı bazen de doğrudan bir ilişki bulunmaktadır. Bu nedenledir ki bir ülkede siyasî yolsuzlukların oran olarak fazlalığı veya azlığı, o ülkedeki siyasi partilerin ilkelerinin sorgulanmasını gerektirmektedir.

Siyasal yolsuzluklara, kamu gücünü elinde bulunduran siyasal parti ile ilişkisi bulunan, bakanların, milletvekillerinin, parti üyelerinin ve delegelerin doğrudan ya da dolaylı olarak katılmaları mümkündür. Yasama faaliyetlerini yürüten milletvekilleri doğrudan siyasal yolsuzluklara karışabildiği gibi; yukarıda belirtilen diğer gruplarda milletvekillerini etkileyerek onlara oy sağlama karşılığında milletvekillerini dolaylı da olsa siyasal yolsuzluklara sürükleyebiliyorlardı. Siyasal yolsuzlukların diğer yolsuzluklardan en önemli farkı, kamuoyunun dikkatini daha çok çekmesi ve sonuçta tüm kamuoyuna deşifre olmasıdır.

Diğer bir yolsuzluk türü olan yönetsel yolsuzluk ise, “*Yönetsel görevlere ilişkin kamu yetkisinin uygulama sürecinde çıkar gözetilerek yasal düzenlemelere aykırı biçimde kullanılması*”⁹ olarak tanımlanabilir. Yönetsel yolsuzluklar, devlet politikalarının ve programlarının kamu yöneticileri -özellikle bürokratlar- tarafından uygulanması sırasında ortaya çıkar. Bu nedenle yönetsel yolsuzluğun taraflarından biri, her zaman için bir kamu görevlisidir. Bu tarz yolsuzluk olayları daha çok az gelişmiş ülkelerde sıkça görülmektedir. Bunun nedeni, çıkar gruplarının ya da sivil toplum kuruluşu şeklinde ortaya çıkan örgütlenmelerin, bu ülkelerde çok etkili bir konuma ulaşamamış olması yani yasamayı etkileyebilecek bir güce sahip olmaması gösterilmektedir. Yönetsel yolsuzluklarda, devletin sorumlu olduğu alanlardaki faaliyetler yolsuzluk yapmaya oldukça uygundu. Örneğin devletin verdiği ruhsatlar, belgeler, izinler ve hizmetlerin yerine getirilmesi için açılan ihaleler yolsuzluklar için en cazip alanlardandı.

Yönetsel yolsuzluklara neden olan diğer bir etken de, devlet kurumuna ait para ve parasal değeri olabilecek gayrimenkul malların kullanımında yetkinin kamu çalışanına bırakılmış olması idi. Tüm bu etkenler vatandaş ile kamu çalışanının zorunlu bir ilişki içerisinde yer almasını sağlıyordu. Dolayısıyla yolsuzluklar da bu noktada

⁹ Berkman, *Az Gelişmiş Ülkelerde Kamu...*, s. 18; Hasan T. Gökcan, *Görevi Kötiye Kullanma, Zimmet, Banka Zimmeti, İrtikâp, Rüşvet Suçları ve Kamu İdaresine Karşı İşlenen Suçlar*, Seçkin Yayınları, Ankara, 2008, s. 32.

başlıyor ve kamu çalışanı kendi üzerine düşen görevi çıkar karşılığında yerine getirmek suretiyle yolsuzluklara bulaşmış oluyordu. Bu şekilde, kişilerin yetkileri doğrultusunda kullanılan, şeffaflıktan uzak olan devlet hizmetleri, yolsuzluklara en uygun alan haline gelmekteydi.

Yönetmel yolsuzlukların meydana gelmesinde önemli sebeplerden biri de bürokrasi idi. Bürokratik yapı kamu yönetiminin oluşumunda önemli bir role sahiptir¹⁰. Geçmişten günümüze kadar meydana gelen yolsuzluk olaylarının nedenlerinden biri olarak bürokratik yapıyı göstermek yanlış olmasa gerek. Bir ülkede bürokratik yapının güçlü, şeffaf ve güvenilir olması demek siyasal istikrarın devamı başta olmak üzere yönetimin de sürekliliği demektir¹¹. Bu durumun tam tersi ise, yani karmaşık ve kapalı bir bürokrasinin varlığı siyasal istikrarsızlığa ve yönetim sistemlerinin yozlaşmasına yol açmaktı¹². Sonuç olarak ortaya çıkan kötü yönetim, yolsuzlukların önünü açan en temel etkenlerdendir.

Özellikle sıkça görülen rüşvet, zimmet ve irtikâp gibi kanun ve ahlak dışı hareketler yönetmel yolsuzluk türleri arasında yer almaktadır. Arapça bir kelime olan rüşvetin de birçok tanımı bulunmaktadır. Kısaca rüşvet: “*Vazifeli bir kimsenin elindeki olanakları para ya da mal karşılığında kötüye kullanması, bu yolla verilip alınan para ya da mal*”¹³ şeklinde tanımlanmaktadır. Yani bir kamu görevlisinin maddi bir çıkar karşılığında karşı tarafa ayrıcalıklı işlem yapmasıdır. Yolsuzlukla neredeyse eş anlamlı olan rüşvet: “*Herhangi bir kamu görevlisi ya da politikacının pozisyonundan doğan yetkilerini bilinçli bir şekilde kullanıp bir kişi ya da bellibir guruba çıkarlar sağlayıp, karşılığında bir takım çıkarlar (rant) elde etmesi*”¹⁴ şeklinde de tanımlanmaktadır.

¹⁰ Mehmet Akif Özer, “ Türkiye’de Kamu Bürokrasisi ve Yozlaşma”, *Sayıştay Dergisi*, Sayı:37, Nisan-Haziran 2000, s. 83; Serdar İğdeler, Yolsuzluk ve Yolsuzluklarla Mücadele, *Türk İdare Dergisi*, Sayı:442, Mart 2004, s. 81; Ergun, Turgay, “ Kamu Yönetiminden Yolsuzluklar ve Bürokrasinin Sorumluluğu,” *Yeni Türkiye*, S: 13 Ocak-Şubat 1997, s. 388.

¹¹ Çulpan, “Bürokratik Sistemin Yozlaşması”, s. 32.

¹² Nermin Abadan, *Bürokrasi*, Ajans-Türk Matbaası, Ankara 1959, s. 66.

¹³ Ferit Devellioğlu, *Osmanlıca Türkçe Ansiklopedik Lügat*, Haz. Aydın Sami Güneyçal, Aydın Kitabevi Yayınları, Ankara 2003, s. 902; Özsemerci, *Türk Kamu Yönetiminde...*, s. 24; Ahmet Mumcu, *Osmanlı Devleti’nde Rüşvet, Özellikle Adli Rüşvet*, AÜHF Yayını, Ankara 1969, s. 72; Coşkun Can Aktan, *Türkiye Dünyanın Neresinde (Rapor)*, EĞİAD Yayınları, İzmir 2000, s. 305.

¹⁴ Sulhi Dönmezer, *Özel Ceza Hukuku Dersleri*, Fakülteler Matbaası, İstanbul 1984, s. 95; Orhan Çoban, “Organize Olmayan Sosyo-Ekonomik Sistemin Organize Bir Kurumu: “ Rüşvet”, *Amme İdaresi Dergisi*, XXXII / 2, Haziran 1999,s.3; Hülya Çetin, *Rüşvet Suçları*, Ankara Üniversitesi Yayınları, Ankara 1999, s. 7, 2000’li Yıllara Doğru Türkiye’nin Önde Gelen Sorunlarına Yaklaşımlar: *Suç Ekonomisi*, TÜGİAD, İstanbul 1998, s. 63.

Farklı isimlerle ayrıma tabi tutulmakla beraber rüşvet, bazı hallerde bir işi çabuklaştırmak, yavaşlatıcı etkenleri ortadan kaldırarak bir işi rüşvet verenin çıkarı doğrultusunda hızlı bir biçimde sonuçlandırmak amacıyla verilirken, bazen de bir işi, yasalara aykırı bir eylemi gerçekleştirmek için verildiği de görülmektedir¹⁵. Rüşvet, genellikle devlet ihalelerinin şartlarını ve sözleşmelerini etkilemek için devlet imkânlarından faydalanmak, tüm devlet işlemlerinde zaman kazanma ve kanunî ve idarî düzenlemeleri kişi veya grupların lehine etkilemek amacıyla verilirdi¹⁶. Rüşvetin niteliği; miktarı alan ve veren açısından kendisine sağlayacağı çıkar bakımından değişirdi. Kamu görevlisi rüşveti doğrudan ve dolaylı yöntemlerle alabiliyordu. Kamu görevlilerinin rüşvet alma eğilimleri ücretlerine, ülkenin yönetim yapısına, ceza sistemine ve eğitim durumlarına göre de değişiklik göstermektedir.

Yolsuzluk türlerinden bir diğerini oluşturan irtikâp ise, rüşvetin tam tersidir. Rüşvet, alan ve verenin karşılıklı olarak anlaşmaları sonucunda gerçekleşmekteyken, irtikâpta, öncelik tamamen kamu görevlisinde ya da erki elinde bulundurandaydı. İrtikâbın rüşvetten diğer bir farkı, bu süreçte, hizmet alan tarafın, ikna ya da manevî zorlama yöntemleriyle memura bir bedel ödemeye zorlanmasıydı. Fark rüşveti teklif edenin kamu görevlisi olmasıdır¹⁷. Ancak çoğu kez, rüşvet ile irtikâp arasındaki ayrımı yapmak kolay olmamaktadır.

Zimmet, Arapça kökenli bir kelime olup “*kendisine bırakılmış parayı kendine mal etmek*” anlamına gelmektedir¹⁸. Siyasal terminoloji açısından da zimmet, kamu görevlilerinin para veya mal niteliği taşıyan kamusal bir kaynağı yasalara aykırı şekilde kişisel çıkarı için harcaması ya da kullanması olarak tanımlanabilir¹⁹. Zimmet, tek taraflı yönetsel yolsuzluk türlerindendir. Kamu görevlisinden başka ikinci bir taraf yoktur. Tek taraflı olma özelliği nedeniyle diğer yolsuzluk türlerinden ayrılmaktadır.

¹⁵ Coşkun Can Aktan, “Politikada Rant Kollama”, *Amme İdaresi Dergisi*, XXVI / 4, Aralık 1993, s. 119; Berkman, *Az Gelişmiş Ülkelerde Kamu...*, s. 18.

¹⁶ Gray, Cherly, W, Kaufmann, Daniel, “Yolsuzluk ve Kalkınma”, Çev: Fikret Demir, *Maliye Dergisi*, Mayıs-Ağustos 1998, s. 91.

¹⁷ Coşkun Can Aktan, *Yolsuzlukla Mücadele Stratejileri*, Hak-İş Yayınları, Ankara 2001, s. 5; Berkman, *Az Gelişmiş Ülkelerde Kamu...*, s. 24.

¹⁸ *Türkçe Sözlük*, II, s. 1675.

¹⁹ *Türk Hukuk Lügati*, Başbakanlık Yayınları Ankara 1992, s. 371.

Zimmette, kamu görevlisi, bir başka kişiden çıkar sağlamazken devletin imkânlarını ve kaynaklarını, kendi çıkarları doğrultusunda kullanır ya da hesabına geçirir.

Usulsüzlük kavramı ise genelde, kanunlarda belirtilen ve uyulması istenilen şekil ve usule ilişkin hükümlere uyulmaması olarak ifade edilmektedir. Bunun yanında kişilerin kendi çıkarlarına veya bağlı bulunduğu kurum ve kuruluşlarına fayda sağlamak için giriştikleri kanunsuz davranışlar olarak da açıklanmaktadır.

Yolsuzluk ve usulsüzlüklerin tarihi, devletlerin kuruluş tarihi kadar eskidir. Tarihin bütün dönemlerinde ve dünyanın her yerinde bu tür olumsuzluklarla karşılaşılır. Nitekim incelenen dönem içerisinde meydana gelen olayların öncesine yani geçmişe bakmak konununbütünlüğü ve zenginliği açısından önemlidir. Cumhuriyet döneminde meydana gelen yolsuzlukları daha iyi analiz edebilmek için Osmanlı Devleti'nde yaşanan birtakım olaylara bakmanın, konunun bütünlüğü açısından faydalı olacağına şüphe yoktur.

Osmanlı Devleti'nin çöküşünü hazırlayan önemli nedenler arasında yer alan “*rüşvet*”in ilk sırada geldiği gerçeğitarihçilerin ve birçok kişi tarafından dile getirilmiştir. Osmanlı Devleti'nde padişahların yolsuzlukları ve rüşveti önlemek için çeşitli yollara başvurdıkları bilinmektedir. Mesela Osmanlı padişahlarından Orhan Bey ve II. Murad, sabahları saray kapısı önünde yüksek bir yere çıkarak halkın dertlerini bizzat dinlerlerdi. Nitekim Divan-ı Hümayun'un bir görevi de şikâyetleri dinlemektir. Fatih Sultan Mehmet'ten sonra gelenpadişahlar, Divan'da hazır bulunma geleneğini kaldırarak, yeni uygulamayla “*Adalet Köşkü*” denilen ve bir penceresi Divan'a açılan yerden davaları izlemişlerdi. IV. Mehmetbu amaçla Edirne Sarayı'nda değişiklikler yaptırmıştı. Osmanlı hükümdarlarına bu geleneğin Türkiye (Anadolu) Selçuklularından geçtiği bilinmektedir.

Padişahlar, adaletin uygulanıp uygulanmadığını yerinde görmek için fırsat buldukça tebdil-i kıyafet²⁰gezerlerdi. Çoğu zamanda çeşitli olaylar için tutulan muhbirlerin şifreli raporlar sundukları bilinmekteydi. Padişah veya Vezir-i Azam reayanın²¹ şikâyetleri üzerine gerekirse müfettiş yollar ya da inanılır ve güvenilir bir yerel memuru soruşturmayla görevlendirirdi. Bütün bu şikâyetlerin ve soruşturmaların

²⁰ *Tebdil-i Kıyafet*: Kılık, kıyafet değişikliği.

²¹ *Reaya*: bir hükümdarın idaresi altında bulunan ve vergi veren halk, yönetilen.

sonucunda düzeltilmesinde gereklilik duyulan bir aksaklık görülürse, bunlar çıkartılan adâletnâmelerde dile getirildi²². Adâletnâmelerde reayanın hakkının korunması için rüşvet ve benzeri yolsuzlukların yasaklandığı, aksine hareket eden yöneticilerin şiddetle cezalandırılacağı yazılmaktaydı.

Kadı ve naipieri rüşvet almaktan alıkoyabilecek bir önlem ise, temyiz haklarının bulunmamasıydı. Divan-ı Hümayun, kadıların verdiği kesin hükümleri son yer olarak görüşür ve gerekirse bozabilirdi. Böylece, en küçük bir naibin bile verdiği kararların Vezir-i Azam başkanlığındaki bir kurulda görüşülebilmesi, hatta bazen padişah tarafından bile kararların incelenmesi, halk için büyük bir güvence niteliğindeydi. Kaynaklar Osmanlı Devleti'ne rüşveti ilk bulaştıranın Şemsi Ahmet Paşa olduğunu yazmaktadır²³.

Osmanlı Devleti'nde rüşvetin, özellikle memur atamalarında yaygın olduğu görülmektedir. XVI. Yüzyılın sonlarına kadar, Osmanlı Devleti'nde güçlü bir otoritenin kurulduğu, devletin düzenli memur kadrosuyla ve idare örgütüyle ülkenin her köşesine egemen olduğu bilinmektedir. Osmanlı Devlet otoritesinin gücü ve ülkedeki denetimi 1600'lü yıllara kadar hemen her alanda kendini göstermekteydi. Bu tarihten sonra devletin içine düştüğü sıkıntılı durumlardan dolayı, devlet yöneticilerinin halk ile olan ilişkilerinde rüşvetin ön plana çıktığı görüldü. Özellikle tarım alanında rüşvet olayıbüyük boyutlara vararak yaygınlık kazanmış ve zaman içinde geleneksel bir hal almaya başlamıştı²⁴.

Kendileri de genelde birer yönetici olan Osmanlı Devlet adamları, rüşvetin olumsuz yanlarını tespit ederek bu tür olumsuz olayların önlenmesi için raporlar ve eserler hazırlamışlardı. Örneğin, Lütü Paşa'nın XVI. Yüzyılda yazdığı, *Asafname'si*, başta olmak üzere Koçi Bey'in XVII. Yüzyılda kendi adıyla bilinen *Koçi Bey Risalesi*, Yine XVII. Yüzyılda Hazerfan Hüseyin Efendi'nin *Talhis al-Bayan fi Kavanin-i Alî Osman* adlı eseri ve XVIII. Yüzyılda Defterdar Sarı Mehmet Paşa'nın III. Ahmet'e

²² Osmanlı'da çıkarılan Adâletnâmelerle ilgili geniş bilgi için bkz: Ahmet Akgündüz, *Osmanlı Kanunnameleri ve Hukukî Tahlilleri, I-II*, Fey Vakfı Yayınları, Hilal Matbaası, İstanbul 1990.

²³ Tarihçi Peçevi III. Murad'ın (1574–1595) vezirlerinden olan Şemsi Paşa'nın, ataları(İsfendiyaroğulları Kızıl Ahmetli ailesinin) öcünü almak için bir bahane bulup, padişaha 40 bin altın rüşvet almayı kabul ettirerek Osmanlı hanedanının rüşvete bulaştığını yaymak olduğu iddi edilmiştir. Mumcu, *Osmanlı Devleti'nde...*, s. 87.

²⁴ Yavuz Bayar, "Türk Kamu Yönetiminde Rüşvet," *Amme İdaresi Dergisi*, XII / 3, 1975, s. 48; Günay Kanmaz, "Rüşvet ve Yolsuzluklar ve Bunlarla Mücadele Yolları", *Uzman-Der Dergisi*, II / 8, 1999, s. 15; İsmail Cem, *Türkiye de Geri Kalmışlığın Tarihi*, Cem Yayınevi, İstanbul 1977, s. 100.

sunduğu *Nesayih'ül-Vüzera V'el-Ümera* adlı eserlerde, Osmanlı Devleti'nin merkezi otoriteye tekrar kavuşması için yapılması gerekenler anlatılmaktadır.

XVI. Yüzyıla ilişkin olarak, Padişah III. Ahmet dönemi (1703–1730) Defterdarlarından Sarı Mehmet Paşa'nın görüşü de, bu yıllarda yolsuzlukların çok görüldüğü yönündeydi. Bu dönemde yolsuzluk türlerinden olan rüşvetin boyutları genişlemiştir. Özellikle tımarın²⁵ bozulmasıyla baş gösteren rüşvet olaylarında, defterdarların da kusurlu davranışları devlet yönetimini olumsuz yönde etkiliyordu²⁶. Tüm bu gelişmeler sonucunda 1600'lü yılların başlarından itibaren Osmanlı Devleti'nin hem idarî hem de malî sistemin de bozulma ve çözümler başladı. Osmanlı Devleti merkezi otoritesini yavaş yavaş kaybetmiş, yolsuzluk ve rüşvet için uygun bir ortam oluşmuştur.

Tanzimat döneminden önce yayınlanan kanunnamelerde, rüşvet suçuna ilişkin hüküm bulunmamaktadır. Bu sebeple Osmanlı Devleti'nin kuruluşundan Tanzimat'a kadar olan dönemde rüşvet suçları hakkında İslam Hukuku hükümlerinin uygulandığı anlaşılmaktadır. İslam Ceza Hukuku'na bakıldığında; *Kıyas* ve *Diyet* suçlarının kişilere karşı işlenen suçları içerdiği görülmektedir. Bu suçlar arasında rüşvette vardı. Osmanlı ceza sistemi de genel olarak İslam Hukuku'nun ilkeleriyle birebir örtüşmektedir²⁷. Ancak Osmanlı ceza sisteminde İslam Hukuku'ndan farklı olarak *Örfi Hukuk* denilen ayrı bir kategori de vardır. Örfi Hukuk'ta yer alan padişah kanunnameleri bugünkü anlamda kanunlar olarak algılanmamalıydı. Osmanlı hukukunun önemli bilgi kaynaklarından olan kanunnameler padişahların daha çok Örfi Hukuk alanında koymuş olduğu kanunları içermekteydi²⁸.

²⁵ Tımar Sistemi hakkında geniş bilgi için bkz: Halil Cin, *Osmanlı'da Toprak Düzeni ve Bu Düzenin Bozulması*, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara 1978.

²⁶ Tanzimat sürecinde merkezileşmede ilk iş olarak Baş Defterdarın yerine Maliye Nazırı'nın atanması oldu. Maliye Nezareti (Umur-ı Maliye Nezareti) ve ilk Maliye Nazırı olarak da vezirlik ve paşalık rütbesiyle Nafiz Efendi atanmıştır. Temel amaç, Taşrada vergi toplanması ve dağıtımını tek elden kontrol etmek, yolsuzluk ve zulmü önlemektir. İlber Ortaylı, “Tanzimat Devri ve Sonrası İdari Teşkilat”, *Osmanlı Devleti Tarihi*, I, Feza Yayınları, Ed: Ekmeleddin İhsanoğlu, İstanbul 1999, s. 291; Cem, *Türkiye de Geri Kalmışlığın Tarihi...*, s. 219.

²⁷ Ahmet Gökçen, *Tanzimat Dönemi Osmanlı Ceza Kanunları ve Bu Kanunlardaki Ceza Müeyyideleri*, İstanbul 1989, s. 4–7; Halil Cin, Ahmet Akgündüz, *Türk İslam Hukuk Tarihi*, I, Timaş Yayınları, İstanbul 1990, s. 317–322.

²⁸ Mehmet Akif Aydın, “Osmanlı'da Hukuk”, *Osmanlı Devleti Tarihi*, II, Feza Yayınları, Ed: Ekmeleddin İhsanoğlu, İstanbul 1999, s. 416.

Osmanlı Devleti'nin kuruluşundan Tanzimat dönemine kadar olan süreçte, suç ve cezalara ilişkin birçok kanunname yayınlandı. Bu kanunnameler, Fatih Sultan Mehmet, Kanuni Sultan Süleyman ve Sultan IV. Mehmet Kanunnameleri idi²⁹. Özellikle Padişah III. Selim, suiistimal ve rüşvetle mücadele ederek devleti güçlü hale getirmeye çalışmıştı³⁰ Osmanlı Devleti'nde modern anlamda kanunlaşma sürecinin Sened-i İttifakla³¹ başladığı bilinmektedir. 1808'de kabul edilen Sened-i İttifaktan sonra yayınlanan 1839 tarihli Tanzimat Fermanı'nda "*Yasaya aykırı davrananlar için yeni bir ceza yasası yapılacak, suçlu görülenler rütbeye, hatır ve gönüle bakılmayarak cezalandırılacaklardır*"³² ifadeleriyle, Osmanlı ceza kanununun çıkarılacağı belirtilmekteydi.

Tanzimat döneminde rüşvete karşı alınan önemli önlemler arasında kamu görevlilerinin, görevlerine ilişkin suçların cezalandırılması için bir ceza kanunnamesinin yürürlüğe konması yer alıyordu. Padişah II. Mahmut kanunnamede, özellikle, rüşvet suçunun cezalandırılmasını emretmekteydi. Kanunda, en küçük rütbeli memurdan en yüksek rütbeli memura kadar, herhangi bir memurun rüşvet aldığı belirlendiği takdirde cezalandırılacağı ifade ediliyordu. Rüşveti önlemeye ilişkin daha etkili ve ciddi önlemler, Tanzimat Fermanı'nın ilanıyla alındı. 1839'da Tanzimat Fermanı'nın ilanından sonra Padişah ve yüksek rütbeli memurlar başta olmak üzere, devleti idare edenlerin rüşvet almamak üzere Kuran-ı Kerim'e el bastığı bilinmektedir. Ferman yayımlandıktan bir yıl sonra, yani 1840'da yürürlüğe giren ceza kanunnamesinin beşinci faslında, rüşvet suçunu teşkil eden konular ayrıntılı şekilde düzenlendi. Rüşvetin tanımının yapılmadığı kanunda, rüşvet suçuna verilecek cezalar belirtilerek, rüşvet alanla rüşvet verene aynı cezaların verilmesi öngörülmekteydi³³.

1849'da ise, bütün memurlara, rüşvet almayacaklarına ilişkin yemin etme usulü getirildi. 1855'te yürürlüğe giren nizamnâme ile de rüşvet sayılacak ve sayılmayacak

²⁹ Kanunnameler ile ilgili geniş bilgi için bkz: Ahmet Akgündüz, *Osmanlı Kanunnameleri*..., s. 64-87.

³⁰ Ahmed Akgündüz, Said Öztürk, *Bilinmeyen Osmanlı*, Osmanlı Araştırmaları Vakfı, İstanbul 2000, s. 232.

³¹ Sened-i İttifak hakkında geniş bilgi için bkz: Niyazi Berkes, *Türkiye'de Çağdaşlaşma*, Yayına Haz: Ahmet Kuyaş, YKY, İstanbul 2005.

³² Bülent Tanör, *Osmanlı Türk Anayasal Gelişmeleri*, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul 2002, s. 86.

³³ Geniş bilgi için bkz: Mehmet Emin Artuk, Ahmet Gökçen ve A. Caner Yenidünya, *Ceza Hukuku Genel Hükümler*, Turhan Kitabevi, Ankara 2009.

hediyeler belirlendi. 1858’de ise, 1810 tarihli Fransız Ceza Kanunu’ndan yararlanılarak yeni bir ceza kanunu yapılarak rüşvet ile ilgili hükümlere yer verildi. Tanzimat döneminde rüşvetle ilgili alınan önlemler de ilk zamanlar başarılı sonuçların elde edildiği söylenebilirdi. Bu dönemde, rüşvetle mücadele etmek için iyi niyetle alınan ve dönemin devlet adamlarınca yürütülen önlemleri uygulanması, Meşrutiyet döneminde de sınırlıda olsa devam etmiştir³⁴.

II. Meşrutiyet’in ilanıyla (1908) birlikte meydana gelen olaylardaha çok seçim usulsüzlükleri ile ilgiliydi. Türk seçim tarihinde 1908 seçimi uzun tartışmalara neden oldu. 1908 seçimlerinde başta Rumlar olmak üzere diğer kesimler İttihat ve Terakki Cemiyetini kamuoyunda yıpratmak amacıyla seçimlerde usulsüzlükler yapıldığını iddia etmişlerdi. Rumlar, ikinci seçmenlerin çoğunun bulunduğu İstanbul’da İttihatçı adaylara oy vermeyerek tepkilerini gösterip, seçim ve seçim uygulamalarından şikâyetçi olmuşlardı. Birçok bölgede seçimlerde usulsüzlük; baskı ve hile yapıldığını iddia ederek, seçimlerin yenilenmesi için hükümete başvurmuşlardı³⁵. Tepkiler daha çok seçim işlerine özellikle yerel yetkililerin müdahale etmesinden kaynaklanıyordu³⁶. İstanbul ve İzmir gibi iki büyük ilde yapılan seçimlerde; usulsüzlük ve haksızlık yapıldığını ileri süren Rumlar bu konunun mecliste görüşülmesi gerektiğini dile getiriyorlardı³⁷. Meşrutiyete aykırı olan seçim usulsüzlükleri ile ilgili yaşanan bazı tartışmalararağmen, seçim ülke genelinde sakin geçti³⁸.

1908 seçimlerinde dile getirilen iddialar 1912’de yapılan seçimlerde daha yoğun ve kuvvetli bir şekilde gündeme getirildi. Kanûn-ı Esasiye’ye göre Meclis-i Mebusan seçimlerinin dört yılda bir yapılması gerekiyorken, siyasal gelişmeler sonucunda seçimlerin öne alınarak 1912’de yapılması kararlaştırıldı. Türk tarih sayfalarında “*sopalı*

³⁴ Tanzimat Dönemi Kanunlaştırma çalışmaları için bkz: Niyazi Berkes, *Türkiye’de Çağdaşlaşma...*, s. 220-227.

³⁵ Hüseyin Cahit, “Rum Matbuatı”, *Tanin*, 14 Teşrin-i Evvel 1908; Örneğin Edirne’de bazı kişilere oy pusulalarının önceden dağıtılması üzerine halkın galeyana geldiği ve olayların büyümeden bastırıldığı ifade edilmekteydi. *Tanin*, 2 Teşrin-i Sâni 1908.

³⁶ “Bağdat Ahvalı” *Tanin*, 4 Teşrinisani 1908; *Takvim-i Vekâyi*, 9 Teşrin-i Sâni 1908.

³⁷ Bu seçimlerde yolsuzluk ve usulsüzlük yapıldığını daha çok Gayrimüslim kesim dile getirmekteydi. “İzmir’de İntihabat Günleri”, *İkdam*, 3 Teşrin-i Sâni 1908; *İkdam*, 4 Teşrin-i Sâni 1908; “Rum Nümayişi”, *Sabah*, 9 Teşrin-i Sâni 1908.

³⁸ 1908 seçimleri daha sonra yapılacak seçimlere göre daha sakin geçmişti. Stanford, Shaw, Ezel Kural Shaw, *Osmanlı İmparatorluğu ve Modern Türkiye*, II, Çev: Mehmet Harmanacı, E Yayınları, İstanbul 1982, s. 336.

seçim” olarak da bilinen 1912 seçimleri, aynı zamanda II. Meşrutiyetin ilk “*erken genel seçimi*” idi³⁹. 1912 seçimleri birçok yönüyle Türk demokrasi tarihinde önemli izler bırakmıştır. Bu seçimlerde ilk kez birden fazla siyasal partinin iktidar olmak için mücadele ettiği ve kazanmak için her yolu denediği görülmüştür. Bu yüzden seçimler daha çok olayları ve usulsüzlükleriyle anılmaktadır. Seçimler, iktidarda bulunan İttihat ve Terakki Hükümeti yöneticilerinin denetiminde yapılmaktaydı. Bu denetim, yasalara göre yapılmışsa da demokratik siyasal katılımı önleyen bir boyuta da vardığı iddia edilmekteydi. Muhalefet partisine (Hürriyet ve İtilaf Fırkası)⁴⁰ göre, iktidarda bulunan İttihat ve Terakki yetkililerinin emriyle validen en küçük devlet adamına varıncaya kadar devlet görevlilerinin çoğu seçimlerde yanlı davranmışlardı. İttihat ve Terakki yöneticileri, muhalefetin bu iddialarının asılsız olduğunu, asıl kendilerinin ortamı germeye çalıştıklarını söylemişlerdi.

Birinci Dünya Savaşı’nın ortaya çıkardığı olumsuz etkiler, Osmanlı’da da güçlü bir biçimde hissedildi. Bu etkileri ortadan kaldırmak için iktidarda bulunan İttihat ve Terakki iktidarı, devlet eliyle milli bir ekonomi yaratma ve devletçi ekonomi anlayışını oluşturmaya çalıştı⁴¹. Millîekonomi oluşturma anlayışını hayata geçirme sürecinde, İttihat ve Terakki iktidarının savaş ortamından da yararlanarak yeni bir zengin sınıfı oluşturma çabasına yöneldiği iddia edildi. Devlet eliyle böyle bir sınıfın oluşturulmaya çalışılması, beraberinde birtakım yolsuzluk iddialarını da gündeme getirdi. Bu dönemde basında yolsuzluk ve usulsüzlüklerle ilgili yazılar yer almaya başladı. Savaşla birlikte ordunun ortaya çıkan ihtiyaçlarının karşılanması ve halkın iâşesinin sağlanması meselesi, doğal olarak İttihat ve Terakki iktidarını zor durumda bırakıyordu⁴².

İttihat ve Terakki iktidarının savaş döneminde uyguladığı sosyo-ekonomik politikalardan kaynaklanan yolsuzluk iddialarının gerçeği yansıtıp yansıtmadığını

³⁹ Tevfik Çavdar, *Müntehib-i Sani'den Seçmen'e*, V Yayınları, Ankara 1988, s.9; Reşat Ekrem Koçu, “Türkiye’de Seçimin Tarihi (1877–1950)” *Tarih Dünyası*, I/5, 1950, s.183; Servet Armağan, “Türkiye’de Parlamento Seçimleri” *İÜHF*, XXXIII / 3–4, 1945, s. 45–47.

⁴⁰ Bu parti hakkında yapılan kapsamlı araştırma için bkz: Ali Birinci, *Hürriyet ve İtilaf Fırkası, II. Meşrutiyet Devrinde İttihat ve Terakki’ye Karşı Çıkanlar*, Dergâh Yayınları, İstanbul 1990; Ayrıca Siyasî Partilerle ilgili bkz: Tarık Zafer Tunaya, *Siyasi Partiler, (1859–1952)I*, Arba Yayınları, İstanbul 1995.

⁴¹ Zafer Toprak, *Türkiye’de Milli İktisat (1908–1918)*, Yurt Yayınları, Ankara 1982, s.268.

⁴² Orhan Koloğlu, *Aydınlarımızın Bunalım Yılı 1918 (Zaferi Nihai’den Tam Teslimiyete)*, Boyut Yayınları, İstanbul 2000, s. 26-35.

belirlemek kolay değildi. Ancak iddia da olsa bu yolsuzluk olaylarının bir takım sosyo-ekonomik sonuçlar doğurduğunu söylemek mümkündü. Diğer taraftan karaborsa, istifçilik, vurgun ve zimmet gibi yöntemler kullanmak suretiyle yeni bir zengin sınıfının oluştuğu söylenmekteydi. Bu sınıf daha ziyade küçük tüccarlar, bürokratlar veya İttihat ve Terakki'ye yakın kişilerden oluşuyordu. İttihat ve Terakki iktidarı, Birinci Dünya Savaşı yıllarında, ekonominin denetimini eline aldı. Bu denetim görevi, sonraki süreçte isimleri yolsuzluklarla anılacak olan İstanbul'daki önemli İttihatçılardan Kara Kemal ile İdare Heyeti Genel Sekreteri İsmail Hakkı Bey'e verilmekteydi⁴³.

Bu dönemde özellikle iâşe konusundaki yolsuzluklar oldukça arttı. Birinci Dünya Savaşı sırasında halkın ve ordunun en temel ihtiyaçları tam karşılanamadığı için iâşe sorunu büyüktü. Temel tüketim maddelerinin sağlanmasında aksaklıklar yaşanmaktaydı. Seferberlik ilanı tüccarları korkutmuş, ordu tarafından elkonulur düşüncesiyle mallarını piyasaya çıkaramaz hale gelmişlerdi. İâşe sorununun çözümüne yönelik komisyon ve teşkilat benzeri yapılanma yoluna gidilmiş; ancak butür örgütler başka tarzda yolsuzlukların yaşanmasına zemin hazırlamışlardı. Özellikle bu yapılanma içinde önemli görevlerin başında olan kişiler, ciddi rantlarelde ederek “*harp zenginleri*” arasındaki yerlerini almışlardı. Bu yüzden de hükümete hem parti içinden, hem dışından fazla şikâyet gelmekteydi. Osmanlı subaylarından ülke politikasının içinde olanlar, sivil rakiplerinin ekonomik bakımdan güç kazanmalarını istememekteydiler bu yüzden de iâşe sırasında yolsuzlukların yaşanmasından rahatsızlık duyduklarını dile getirmekteydiler⁴⁴.

⁴³ Tanin, 7 Teşrin-i Evvel 1916; A. L. Macfie, *Osmanlının Son Yılları 1908-1923*, Çev: Damla Acar-Funda Soysal, Kitap Yayınları, İstanbul 2003, s. 136.

⁴⁴ Zafer Toprak, *İttihat-Terakki ve Devletçilik*, Tarih Vakfı Yayınları, İstanbul 1995, s.166, “ Birinci Dünya Savaşı'ndaki enflasyonist baskı Babiâli'yi cephe gerisinde büyük sorunlarla karşı karşıya bıraktı. Savaş yılları o güne değin alışılmışın üzerinde büyük kazançların ve vurgunların görüldüğü bir dönemdi. Darlığı gidermek amacıyla başvuru karne, narh vb. yöntemler istifçiliğe ve karaborsacılığa prim tanıdı. Kısa sürede “harp zengini” ya da “yeni zengin” diye tanımlanan bir toplumsal kesit türedi. Savaş koşullarında gerçekleştirilen bu olağanüstü birikim sürecine İttihat ve Terakki Cemiyeti seyirci kaldı, hatta birçok kez bilinçli ya da bilinçsiz bir şekilde ortam hazırladı. Seferberlik nedeniyle devletin devraldığı demiryollarında ancak iktidara yakınlık sayesinde vagon tahsisi sağlanabilmişti. Böylece ticaretle ilişkisi olmayan, vagon tahsisi alışverişiyle uğraşan türedi zenginler ortaya çıktı” Mustafa Ragıp Esatlı, *İttihat ve Terakki*, Hürriyet Yayınları, İstanbul 1975, s. 555–556.

İaşe işlerinde artan yolsuzluklar ve tüketim maddelerinde görülen kıtlık nedeniyle taşrada valilerin, İstanbul'da da Şehr-emaneti⁴⁵ yetkilerinin artırılması düşünülmüş fakat pek başarılı olunamamıştır⁴⁶. Bunun üzerinesavaş sırasında halkın ve ordunun ihtiyacını karşılamak amacıyla *Havayic-i Zaruriye Komisyonu*⁴⁷ kuruldu. Ancak bu komisyonda iaşe sorununun çözümünde başarılı olamadı. İttihat ve Terakki iktidarı savaş gibi olağanüstü bir ortamda tüccarların eline bırakılamayacak kadar önemli olan iaşe sorununu çözmek için *Heyet-i Mahsusa-ı Ticariye* örgütünü kurdu. Örgütün denetimi de İttihat ve Terakki Cemiyeti'nin İstanbul Murahhası Kemal Bey'e verildi.

İaşe işlerindeki sorun şu aksaklıktan kaynaklanıyordu: Tüccar tarafından Anadolu'dan vagonlarla buğday yerine piyasa değeri daha yüksek başka malların getirilmesi, getirilen yetersiz miktarda buğdaya aşırı fiyat talep edilmesi durumu zahire borsasında şikâyetlere neden olmaktaydı. Bu şikâyetleri dindirmek ve iaşe sorununa çözüm bulmak amacıyla kurulan *Heyet-i Mahsusa-ı Ticariye* örgütü devreye girerek, direkt tüccardan aldıkları malları değirmenlerde öğütterek fırıncılara verme yoluna giderek önlem almaya çalışıyordu⁴⁸. Fakat olağanüstü koşullardan dolayı örgütün görev alanı genişleyince bir takım olumsuzluklar meydana gelmeye başladı. Bu da halkın örgüte ve hükümete tepki göstermesine neden oldu. İttihat ve Terakki Fırkası aracılığıyla bazı kişilerin zengin edildiği söylentisi giderek yaygınlaşmış, siyasal bir örgütün ticarî faaliyetlerde bulunması hoş karşılanmamaya başladı. Nitekim bu tür şikâyet ve yakınmalar, İttihat ve Terakki Fırkası'nın 1916 Kongresi'nde gündeme geldi⁴⁹. Kongrede, Kemal Bey hakkında ortaya atılan iddialar görüşülerek bunları

⁴⁵ *Şehr- emaneti*: Osmanlı Devleti'nde bugünkü belediyenin (zabıta) görevini yapan, şehrin temizlik ve güzelliğiyle ilgilenen yerel yönetimdir.

⁴⁶ Vedat Eldem, *Harp ve Mütareke Yıllarında Osmanlı İmparatorluğu'nun Ekonomisi*, TTK Yayınları, Ankara 1994 ,s. 43.

⁴⁷ *Havaic-i Zaruriye Komisyonu*: İaşe işleriyle uğraşacak, halkın ve ordunun temel tüketim maddelerini sağlayacaktı. Komisyonun bir diğer görevi piyasada istif edilmiş maddeleri saptamak ve gerektiğinde bunlara el koyarak fiyatların aşırı ölçüde yükselmesini önlemektir. Toprak, *Türkiye'de Milli İktisat*..., s. 268.

⁴⁸ Toprak, *Türkiye'de Milli İktisat*, s. 270–271.

⁴⁹ Dönemin gazetecilerinden Ahmet Emin Yalman, 1916'dan itibaren hükümetin yolsuzluklar konusunu önemseyip önemsemediğini yazıyordu: “*Sansür memurları, rezaletlerden bezmiş, canı yanmış adamlar oldukları için yazdıklarına dokunmadılar. Hükümet ve parti umumî merkezi, böyle yazılar çıkmasını, bir taraftan halkın hoşnutsuzluğuna karşı bir emniyet subabı diye karşıladılar. Diğer taraftan kendi nüfuzlu adamlarıyla başa çıkamadıkları için bunu bir yardım saydılar*” Ahmet Emin Yalman, *Yakın Tarihte Gördüklerim ve Geçirdiklerim*, (1888–1922), I, Pera Turizm Yayınları, İstanbul 1997, s. 270.

araştırmak için bir komisyonun kurulması kararlaştırıldı. Komisyonun yapmış olduğu araştırmada Kemal Bey'in herhangi bir yolsuzluk ve usulsüzlüğüne rastlanmadığı ifade edildi. Aksine Kemal Bey'i başarılarından dolayı İttihat ve Terakki Cemiyeti kutladı⁵⁰. Ancak Kemal Bey hakkındaki yolsuzluk iddiaları sonraki yıllarda da devam etti⁵¹.

Başka bir haberde de, Kemal Bey tarafından korunan Basri Bey'in, iâşe adına alımlarda bulunmak üzere beş yüz bin lira ile Romanya'ya gönderildiği, bu kişinin aslında ticari işlerden hiçbir şey anlamadığı ileri sürülerek, gittiği yerden de sadece bin beş yüz liralık tarım aletinden başka hiçbir şey göndermediği de yazılanlar arasındaydı⁵². İttihat ve Terakki Hükümeti, iâşe yolsuzluklarıyla ilgili olarak mecliste ve basında yoğun eleştiri alınca, tedbir amaçlı *"İhtikârın Meni Hakkında Kanuni Muvakkat"* adıyla 14 maddelik geçici bir kanunu 24 Mayıs 1917'de çıkarttı. Hükümet, özellikle iâşe yolsuzluklarının önüne geçmek karaborsa ve istifçiliği önlemek için bu tür kanuni işlemlerin yapılması gerektiğinin şart olduğunu biliyordu. 18 Ağustos 1918 tarihli İâşe-i Umumiye Kararnamesi ile Harbiye Nezareti'ne bağlı İâşe Umum Müdürlüğü kuruldu. Daha sonra bu müdürlük 30 Temmuz 1918 tarihli kararname ile İâşe Nezareti'ne dönüştürüldü⁵³. Böylece devlet eliyle halkın iâşesinin sağlanması yoluna gidilmiş oldu. Ancak devletin ekonomiye müdahalesi, ortaya çıkan sorunları çözmekten çok devlet eliyle yolsuzluk kapılarının aralanması sonucunu da doğurdu.

Birçok devlet görevlisinin adının da yolsuzluk olaylarına karıştığı söylentiler arasındaydı. 5 Ocak 1919'da Maliye Nazırı Abdurrahman Bey'in, Sabah Gazetesi'ne verdiği demeç dikkat çekiciydi: *"Bilirsiniz ki, bu memlekette bütün muamelat-ı ticariye ve vesait-i nakliyyeyi, hükümet yed-i inhisarına almıştı. Memurlar, mebuslar alışverişe koyulmuş, resmi daireler ticarete girişmiş, Heyet-i Umumiye adeta bir kazanç makinesi haline getirilmişti. Bu günkü sefalet ve felaketlerin asıl menbaini teşkil eden bir takım cemiyetler, firmalar, müesseseler gibi ticaret perdesi arkasında her türlü teşebbüs haricinde kazançlar vücuda getirmek, onunla ahali ve orduyu geçindirdikten sonra, milyonlarca liralara elde etmek için bir İâşe Nezareti teşkil edildi. Hazineye 5 milyon lira sermaye vebunun haricinde maaş ve masraf için bütçeden de, 2 milyon liratahsisat*

⁵⁰ Tanin, 15 Teşrin-i Evvel 1916.

⁵¹ Sabah, 3 Kânûn-u Sâni 1918.

⁵² Tasvir-i Efkâr, 1 Mayıs 1919.

⁵³ Toprak, *Türkiye'de Milli İktisat*., s. 294-308.

verilerek bir daire-i resmiyeye inkılâb ettirilmişti. İşe başlar başlamaz, sermayenin 4 milyon lirası bir defada hazineeden alındı. Bunun 3,5 milyon lirası derhal yağma edildi. Parayı alan gitti. Haber yok, hesap yok, iaşe için de bir şey geldiği yoktu”⁵⁴ Maliye Nazırı, kurulan İaşe Nezaretinden hedeflenenin gerçekleşmediğini aksine meydana gelen yolsuzluk olaylarını âdeta itiraf ediyordu.

Yusuf Hikmet Bayur da, yolsuzluklarla ilgili olarak İttihat ve Terakki’ye yönelik şu eleştirileri dile getirmekteydi: “Osmanlı ilerigelenleri ve İttihat ve Terakki büyükleri (savaş zenginleri) konusuele alındıkça kendilerini savunmak için ‘bu her yerde var’ lafını ortaya atar, ancak aradaki çok büyük başkalıkları görmezlikten gelirlerdi. Öbür ülkelerde vurgunculuğu hükümet kendi eliyledüzenlemez, kendi adamlarından ve yandaşlarından bir ‘savaş zengini sınıfı’ yaratmaya çalışmazdı...”⁵⁵

İttihat ve Terakki Hükümeti’nin millî ekonomi oluşturma çabaları tüm olumsuzluklara rağmen dönem içerisinde hızla devam etti. İttihat ve Terakki’nin önde gelen isimlerinden Enver Paşa, içeride ekonomik anlamda güçlü olmak için cemiyete bağlı grupların ticaret yaparak zenginleşmelerini teşvik etti. Enver Paşa, bu amaç doğrultusunda Harbiye Nezaretindeki para akışını yöneten ve adı yıllarca yolsuzluk iddialarıyla anılan Müsteşar ve Levazım Dairesi Başkanı İsmail Hakkı Paşa’ya geniş yetkiler verdi⁵⁶.

Dönemin tanıklarından Zekeriya Sertel konuyla ilgili olarak, Birinci Dünya Savaşı’nda, önemli pozisyon ve görevlerde bulunanların yaptıkları yolsuzluklardan haksız kazançlar elde ettiklerini toplum kesimin dile getirdiklerini anlatmaktadır. Sertel:

⁵⁴ *Sabah*, 5 Kânun-u Sâni 1919.

⁵⁵ Yusuf Hikmet Bayur, *Türk İnkılâbı Tarihi: 1914-1918 Genel Savaşı, III, Kısım, II*, TTK Yayınları, Ankara 1983, s. 539; Eldem, *Harp ve Mütareke Yıllarında...*, s. 131–132.

⁵⁶ Topal İsmail Hakkı Paşa’nın yolsuzluklardan edindiği servetle İsviçre’de satın aldığı villasında Mütareke döneminde kaçan ittihatçıları ağırladığı iddiası için bkz: Osman Selim Kocahanoğlu, *Atatürk’e Kurulan Pusu*, Temel Yayınları, İstanbul 2005, s. 115; Bu görüşün aksini yazanlardan Tevfik Çavdar ise; İsmail Hakkı Paşa’nın ömrünün son günlerini sefalet içinde geçirdiğini belirtmektedir, Tevfik Çavdar *Talat Paşa*, Dost Kitabevi, Ankara 1984, s. 388; Mithat Sükrü Bleda anılarında İsmail Hakkı Paşa’nın dilsiz bir Rum rolünü oynayarak Romanya-Polonya yoluyla Berlin’e gittiğini, mütareke döneminde Almanya’da çok ucuz pansiyonlarda kaldığını, İstanbul’a döndükten sonra ise sefil bir hayat yaşadığını, dostlarının gönderdikleri yemeklerle karnını doyurduğunu yazıyordu. Mithat Sükrü Bleda, *İmparatorluğun Çöküşü*, Remzi Kitabevi, İstanbul 1979, s. 104-109; Rauf Orbay ise anılarında İsmail Hakkı Paşa’nın Avusturyalıları götüren vapurla yurtdışına kaçtığını yazmaktadır. Rauf Orbay, *Siyasi Hatıralar*, Örgün Yayınları, İstanbul 2003, s. 233.

“...savaşa girişimiz halk için ve imparatorluk için biryıkım oldu. Önce bir kıtlık başladı. Bu kıtlık yıldan yıla arttı. Yıllarca çamur gibi karaekmek başlıca gıdamız oldu. Geniş halk yığınları yiyecek şey bulamıyordu. Çocuklarsütsüz, hastalar ilaçsız, insanlar ekmeksiz kaldı. Bunun yanında karaborsacılık, yolsuzluk ve-rüşvet aldı yürüdü. İttihatçılara bağlı olan imtiyazlılar, sonsuz servetler yaptılar...Hele Harbiye Nezareti Levazım Dairesi BaşkanıTopal İsmail Hakkı Paşa'nın kanun dışı hareketleri artık dillere destan olmuştu. Bütün idaremakinesi Harbiye Nezareti'nin elindeydi. Bütün dalavere işleri Levazım Dairesindetoplanmıştı. Burası bir kazanç kaynağı haline gelmişti. Bu kaynağın basında da Topalİsmail Hakkı Paşa bulunuyordu. En büyük ticaret vasıtası vagon satışıydı. O vakitvagon ticareti vurgunculuğun en kârlı şekliydi. Demiryolları çok yüklü olduğu içintüccar kendi mallarını bir taraftan bir tarafa nakletmek için vasıta bulamıyordu. Harbiye Nezareti Levazım Dairesi'nden boş vagon satın alıyorlardı. Bazen bir vagoniçin on bin lira kadar hava parası verdikleri olurdu. Bu vagon ticaretiyle başta İsmailHakkı Paşa, bütün Harbiye Nezareti servet yapıyor, başkalarını da zengin ediyorlardı.”⁵⁷ ifadeleriyle dönemin zorluklar içerisinde geçtiğini, bunun yanı sıra yapılan yolsuzlukları da anlatmaktaydı.

İsmail Hakkı Paşa'nın adının yolsuzluklara karıştığı iddiaları sıklıkla gündeme gelmekteydi. Ancak Enver Paşa, ordunun iaşesinin onsuz sağlanamayacağı düşüncesini ileri sürerek, görevinde kalmasını sağladı. Hatta İsmail Hakkı Paşa'nın görevden alınması hususunda ısrar edilirse kendisinin istifa edeceği tehdidinde bulundu. Ordu içinde de bazı subayların yolsuzluk ve usulsüzlüklere karıştığı iddialar arasındaydı. Subayların önemli bir kısmı daha önce ordudan emekli edilmiş olduğu halde, ihtiyaçtan dolayı iaşe işinde istihdam edilenlerden oluşmaktaydı. Bu subayların, yolsuzlukları daha çok ordu adına satın almalarla ilgiliydi. Hakkında çıkan yolsuzluk söylentilerine karşın II. Meşrutiyet hükümetlerinin çoğunda, Harbiye Nezareti Levazım Dairesi Başkanlığını İsmail Hakkı Paşa yürütüyordu⁵⁸. Bu yüzden de Enver Paşa'nın sürekli İsmail Hakkı Paşa'yı koruduğu söyleniyordu⁵⁹.

⁵⁷ Zekeriya Sertel,*Hatırladıklarım...*,s. 42.

⁵⁸ İsmail Hakkı Paşa, II. Meşrutiyetin değişmez Levazım Reisi olarak Birinci Dünya Savaşı'nda Kafkas Cephesi'nde, Sarıkamış kuşatma harekâtında yiyecek ve giyecek sıkıntısı çekilmesinden dolayı on binlerce askerin donarak ölmesinin sorumlusu olarak gösterilmekteydi. Geniş bilgi için bkz: Ramazan Balcı, *Tarihin Sarıkamış Duruşması*, Tarih Düşünce Kitapları, İstanbul 2004; Konu ile ilgili Hüsamettin Tuğaç'ta; “*Gemilerle Kafkas Cephesi'nde savaşan askerlere İstanbul'dan kışlık elbise,*

Mondros Mütarekesisonrasında, İttihat ve Terakki Hükümeti aleyhinde yolsuzluklarla ilgili iddialar iyice arttı. İttihatçılar değişik nedenlerle ve farklı konulardaki suçlamalarla karşı karşıya kalmışlardı. Mondros Mütarekesi'nden kısa bir süre sonra 3 Kasım'da, İttihatçı liderlerin ülkeyi terk etmelerine kamuoyu büyük bir tepki gösterdi. Bir taraftan ülkeye terk eden lider kadro “*firariler*” olarak ifade edilmişken bir taraftan da haklarında çeşitli yolsuzluk iddiaları gündeme gelmekteydi. İttihat ve Terakki Hükümeti aleyhindeki yayınlardan III. Ordu Komutanı Vehip Paşa da nasibini aldı. Gazeteler de “*İttihatçı*” olmakla suçlanan Ahmet İzzet Paşa iktidarına yüklenirken geçmiş dönemin defterlerini açma yolunu seçmiş, özellikle İttihatçılara ait yolsuzluk iddialarını öne çıkarmaya başlamışlardı. Bu dönemde Vehip Paşa aleyhinde de 1918 yılı Kasım ayında yayınlar yapılmaya başladı. Vehip Paşa'nın Batum'da yolsuzluk yaparak bir milyon liralık servet edindiği, Sivas askeri depolarında milyonlarca okka fazla buğday olduğu halde, keyfi olarak ya da kişisel çıkarlardan dolayı halka dağıttırmadığı iddiaları ortaya atılmış, hatta Yıldız Sarayı yağmasına karıştığı da ileri sürülmüştü⁶⁰.

Vehip Paşa ile ilgili yolsuzluk suçlamaları bir başka gazetede çok ağır bir dille ifade edilmekteydi: “*Malum olduğuüzere Vehip Paşa, Batum ve havalisinde kumandan iken oraları soymuş ve tüccarla ortakolarak bir milyon liralık servet yapmıştı. Trabzon Valisi Necmi Bey’le arasında zıddiyetolduğu için iâşe komisyonu tarafından gönderilen bilumum erzakı zabt eylemiş ve bu suretle Erzurumhavalisinde 60.000 Türk’ün açlıktan ölmesine sebebiyet vermişti. Hükümet-i sabıka bile buPaşa hakkında tahkikat icra*

silah, mühimmat ve benzeri levazım malzemeleri gönderen İsmail Hakkı Paşa'nın, malzemeleri taşıyan Akdeniz gemilerini savunmasız olarak Karadeniz'e çıkardığını, burada Rusların, gemilere ve malzemelere el koyarak personelini de Sibiry'a sürdüklerini, Sibiry'a götürülen bir Türk'ten dinlediğini”, yazmaktadır. Hüsametdin Tugaç, Bir Neslin Dramı, Çağdaş Yayınları, İstanbul 1975, s. 17.

⁵⁹ Geniş bilgi içinbkz: Çavdar, *Talat Paşa*; Celal Bayar, *Ben de Yazdım*, Sabah Kitapları, İstanbul 1997, s.227; Hükümeti korumakla görevli özel birliğin başında bulunan Ali Bey (Çetinkaya), Enver Paşa'yı Harbiye Nazırı iken ziyaret edip, Harbiye Nezareti'ndeki bütün suiistimallerin İsmail Hakkı Paşa ve Muhaberat Müdürü Hacı Muhittin Bey'den kaynaklandığını, bu iki ismin değiştirilmesini teklif etmiş ama başarılı olamamıştır. Esatlı, *İttihat ve Terakki..*, s. 654; Talat Bey de kabine arkadaşı Enver Paşa'ya İsmail Hakkı Paşa'nın yolsuzluğa karıştığı şeklindeki şikâyetleri iletip değiştirilmesini istemiş, ancak Enver Paşa, bu şikâyetlerin Harbiye Nezareti'ne mal satamayan müteahhitlerden kaynaklandığını söyleyerek, Talat Bey'in talebini reddetmiştir. Bleda, *İmparatorluğun Çöküşü*, s.104; Joseph Pomiankowski, *Osmanlı İmparatorluğunun Çöküşü*, Çev: Kemal Turan, Kayıhan Yayınları, İstanbul1990, s. 108.

⁶⁰ “Dedikodular Etrafında VehibPaşa'nın irtikâbatı”*Tasviri Efkar*, 6 Teşrin-i Sâni 1918.

ettirmişti."⁶¹ Vehip Paşa, bu yayınlara tepki göstererek hakkında yazılanların asılsız olduğunu söylüyordu. Aslında Vehip Paşa hakkındaki yolsuzluk iddiaları yeni değildi. Dâhiliye Nezareti'nin, 11 Eylül 1918'de Üçüncü Ordu Kumandanı bulunduğu sırada Paşatarafından Havza'da kısmen satın alınan Beşgöz Un Fabrikası hakkında da Harbiye Nezaretinden bilgi istediği görülmüştür⁶².

Mondros Mütarekesi sonrasındaki yolsuzluk iddiaları sadece Vehip Paşa ile sınırlı kalmadı. Yeni İaşe Nazırı Celalettin Bey için un alımında; yine İsmail Hakkı Paşa hakkında da "*seksen vagon şeker alımında*" yolsuzluk iddiaları ortaya atıldı. Aslında bu tür iddialarda dikkat çeken bir konu vardı. Bu kişilerin mütareke sonrası ülkeyi terk etmelerinden midir bilinmez haklarında bu tür iddialar sürekli dile getirilmekteydi⁶³. İaşe yolsuzluklarının artması üzerine iaşe sorumluluğunun Harbiye Nezaretine verilmesini, Talat Paşa'nın Enver Paşa'ya karşı kesin yenilgisi olarak yorumlayan Yusuf Hikmet Bayur'un aksine Tefik Çavdar, iaşe işlerindeki yolsuzluğu, Harbiye Nezaretinin üzerine atmak için Talat Bey'in başvurduğu bir strateji olarak değerlendirmektedir⁶⁴.

Örfi İdare Mahkemesi'nde Talat Paşa, yolsuzluklara da değindi. Talat Bey, savaş sırasında iaşe alımlarında yolsuzluk yapıldığını, kendilerinin bu eylemleri yapanları cezalandıramadıklarını; ancak sonraki hükümetlerin bu yargılamayı yapmaları gerektiğini ifade ederek sorumluluğu kabul ettiğini söyledi. Bir taraftan sorumluluğu kabul ederken diğer yandan parti içinde siyasî rakibi olan asker kişileri de suçlamaktan geri kalmadı. Talat Paşa, bazı subayların karıştıkları yolsuzlukları tespit edip Harbiye Nezareti'ne bildirdiklerini, İsmail Hakkı Paşa'nın bu sanıkların koruduğunu, Enver Paşa'nın ise hem İsmail Hakkı Paşa'yı hem de yolsuzluk yapan diğer subayları koruduğunu, hiçbir cezaî işlemi yapmadığını hatıralarında yazmaktadır⁶⁵.

⁶¹ *Atı*, 6 Teşrin-i Sâni 1918.

⁶² BOA,DH. KMS, D.No: 48, G.No:48, 04.10.1920.

⁶³ Koloğlu, *Aydınlarımızın Bunalım Yılı 1918...*, s. 106-107.

⁶⁴ Çavdar, *Talat Paşa...*, s. 382.

⁶⁵ Bkz: Talat Paşa, *Hatıralarım ve Müdafaa*, Kaynak Yayınları, İstanbul 2006; Koloğlu ise, Talat Paşa'nın levazımında yapılan yolsuzlukların Birinci Dünya Savaşı'ndan beri bilindiğinden bahsetmekteydi. Orduda levazım işleri İsmail Hakkı Paşa'ya verilmişti. Paşa'nın yolsuzlukları bilinmekteydi. Ancak Enver Paşa, onuz ordunun iaşe ve savaşa devam edilemeyeceğini söylemekteydi. Koloğlu, *Aydınlarımızın Bunalım Yılı 1918...*, s. 31.

1918'deki yapılan İttihat ve Terakki Fırkası Kongresi, hükümetin ve fırkanın merkez organının savunması şeklinde geçmiş, savaş yılları boyunca milli ekonomi oluşturma uğruna her eleştiriyi cevaplamaya çalışan Talat Paşa, 1918 kongresinde de yolsuzlukları kabul ederek, uyguladıkları siyasî ve ekonomik programın iflas ettiğini adeta itiraf etmişti⁶⁶.

İstanbul'un işgal yıllarında yolsuzlukla suçlanan kişilerin beraat ettikleri davalarda, Harbiye Nezaretinin işleyişinden kaynaklanan sorunlar yüzünden yolsuzluk ve usulsüzlüklerinin yaşandığı ifade edilmekteydi. Bu olaylardan bir tanesine devrin tanınan kişilerinden biri olan Nüzhet Sabit Bey de tanıklık ediyordu. Nüzhet Sabit Bey, İaşe Nezaretinin kapatılmasından sonra kurulan İaşe-i Umumiye Müdüriyetinin başına getirildi. O sırada İaşe-i Umumiye Müdüriyeti içinde yaşanan yolsuzluklar herkesin dilindeydi. Çok azimli ve değerlerinden ödün vermeyen bir kişilik olarak bilinen Nüzhet Sabit Bey görevinde ancak 45 gün kalabildi. Nüzhet Bey, bu işten kanun dışı yollarla para kazanmaya çalışan insanların önünü kesmeye çalışmış, son otuz beş gün ise evine bile gidememiştir⁶⁷. Fakat o da yolsuzlukla suçlanmaktan kendini kurtaramadı. Sonuç itibariyle, savaş yıllarında milli ekonomi politikasına uygun olarak yapılmak istenen faaliyetlerde yaşanan bir takım yolsuzluklar İttihat ve Terakki iktidarını zor durumda bıraktı.

Mütarekeden sonra yolsuzluklarla ilgili olarak İstiklal Mahkemeleri de devreye girmiştir. İstiklal Mahkemeleri'nin ilk kuruluş amacı; ayaklanma çıkaran, yağmaya girişen, orduya ait silah ve mühimmat çalanları ile casusları ve asker kaçaklarını yargılamaktır⁶⁸. Adana Mebusu Zekai Bey, 16 Ekim 1920'de meclise vermiş olduğu kanun teklifinde; mahkemelerin, Müdafaa-i Hukuk Cemiyetleri veznelerindeki hesapların, Mülkiye ve Maliye müfettişleri tarafından incelemesini ve soruşturulmasını istiyordu. Müdafaa-i Hukuk Cemiyetleri'nde usulsüzlükleri görülenlerin de İstiklal Mahkemeleri'nce cezalandırılmalarını kanun teklifinde belirtilmekteydi. Meclis önerge komisyonunda, bu tür usulsüzlükleri yapanlara verilecek cezalarının belli olduğunu

⁶⁶ Çavdar, *Talat Paşa...*, s. 386.

⁶⁷ Cüneyd Okay, *Bir Meşrutiyet Aydını Nüzhet Sabit Hayatı-Kişiliği-Fikirleri*, Akçağ Yayınları, Ankara 2001, s. 26.

⁶⁸ TBMM ZC, I / 4, 19.09.1920, s.199; İstiklal Mahkemelerinin kuruluş ve faaliyetleri ile ilgili geniş bilgi için bkz: Ergün Aybars, *İstiklal Mahkemeleri, I-II*, İleri Kitabevi, İzmir 1995.

buna engel bir kanunun olmadığı ifade edilerek teklif reddedilmiştir⁶⁹. İlk dönem İstiklal Mahkemeleri'nin görev ve yetki alanlarına yolsuzluk ve memuriyeti kötüye kullanma gibi suçların da dâhil edilmesi hakkında ek kanun teklifi 9 Aralık 1920 tarihli meclis oturumunda, yine Adana Mebusu Zekai Bey tarafından verildi⁷⁰. Bu teklif daha sonra genişletilerek ikinci dönem İstiklal Mahkemeleri'nin asli görevleri arasına girdi⁷¹. Yolsuzluklara karşı bir önlem teklifi de; mecliste muhalefetiyle tanınan Trabzon Mebusu Ali Şükrü Bey'den geldi. Ali Şükrü Bey, yolsuzluk, rüşvet ve irtikâpla birçok servet ve gayrimenkul elde edenlerin mallarının hazineye aktarılması ve bunları yapanların da cezalandırılması yönünde kanun teklifi verdi⁷².

Bu dönemde daha çok mülkî idare alanında görülen yolsuzluk ve usulsüzlük olayları meclis gündemine geliyordu. Malatya Mebusu Reşit Ağa'nın, Besni Ceza Reisi Hakkı Bey'in suiistimallerine dair Adliye Vekâleti'ne konuyla ilgili önerge vermesi örnek verilebilir. Malatya mebusu konunun mecliste Adliye Vekili tarafından açıklanmasını istiyordu. Besni Ceza Reisi'nin devlet işleriyle uğraşmayıp ticaret yaparak görevini suiistimal ettiği verilen önerge de belirtiliyordu⁷³. Bu şikâyetlerden birisi de, Beyazıt (Ağrı) Mebusu Şevket Bey'in 29 Aralık 1921'de meclise verdiği soru önergesiydi. Şevkey Bey, Beyazıt Muhasebecisi Bekir Sıdkı Efendi'nin yapmış olduğu usulsüzlüklere rağmen terfi ettirilmesini meclis gündemine taşıdı. Bu eleştirilere Dâhiliye Vekili Ali Fethi Bey cevap vererek, bu şahsın muhasebecilikten değil, Beyazıt Mutasarrıflığı'ndaki vekâletindeki iyi yönetimi sayesinde kaymakam olarak atandığını açıkladı⁷⁴. Bu yıllar içerisinde birçok yolsuzluk ve usulsüzlük iddiaları sıkça meclis gündemine geliyordu⁷⁵. Dönemin Dâhiliye Vekili Fethi Bey de, bu iddiaların hemen araştırılacağını suçluların en ağır bir biçimde cezalandırılacağını açıklamıştır⁷⁶. Büyük Millet Meclisi, bu tür olumsuzlukların önlenmesi için yasal bir takım düzenlemeler

⁶⁹ TBMM ZC, I/ 5, 21.10.1920, s. 124.

⁷⁰ Adana Mebusu Zekai Bey'in kanun teklifi için bkz: TBMMZC, I / 4, 09.12.1920, s. 274.

⁷¹ TBMM Kavanin Mecmuası, I /1, Kanun No:249, s.295; Aybars, *İstiklal Mahkemeleri...*, s. 475.

⁷² TBMM ZC, I / 5, 11.11.1920, s.351–352.

⁷³ “Besni Kazası Ceza Reisi Hakkı Bey, vezaifi mukaddese-i mevduasını terkle umur ve muamelâtı ticariye ile iştigal ve kazadan külliyetli yağ ve deri alarak bilâ mezuniyet Antebe götürüp sattığı ve nüfuzu memuriyetini menafi şahsiyesine hasreylemesine mehl ettiğini...” TBMM ZC, I/ 5, 27.10.1920, s. 208–109.

⁷⁴ Tartışmalarla ilgili bkz: TBMM ZC, I/ 15, 26.02.1921, s. 243- 248.

⁷⁵ TBMM ZC, I/ 8, 03.02.1921, s. 66.

⁷⁶ TBMM ZC, I/ 8, 22.02.1921, s. 371.

çıkardı. Mecliste memurların ne şekilde yargılanmaları gerektiği yönünde tartışmalar da oluyordu⁷⁷.

Bu tür kanun dışı hareketler karşısında mecliste neler yapılması gerektiği de görüşülmüştür. Örneğin, Balıkesir Mebusu Abdülgafur Efendi, bazı mebuslar hakkında çıkan yolsuzluk söylentileri karşısında meclise, “*mebusların müteahhitlik yapmalarının engellenmesi*” konusunda bir kanun teklifi verdi⁷⁸. Meclis görüşmelerinde bu konuyla ilgili olarak söz alan birçok mebus kanun teklifinin doğru olduğunu ve desteklenmesi gerektiğini açıklamışlardı. Mebuslar konuşmalarında; kendilerinin asli görevlerinin milleti temsil etmek olduğunu, ticaret veya başka bir işle uğraşmaları halinde birçok söylentinin çıkacağını ifade etmişlerdi. Trabzon Mebusu Ali Şükrü Bey de kanun teklifine muhalefet etti. Gerekçesi ise, meclisin denetleme görevini yerine getirerek, yapılan yolsuzlukları soruşturmasının şart olduğunu, ancak meclisin bu işle ilgilenen mebusları engellememesi gerektiğini, yasaklama yoluna gidildiği takdirde bu kişilerin engellemelere rağmen vekilleri aracılığıyla iş göreceklerini ve çekinmeden daha fazla yolsuzluk ve usulsüzlükler yapabileceklerini meclis kürsüsünden dile getirmekteydi. Ali Şükrü Bey, sözlerinin devamında meclisin daha önemli işleri olduğunu bugün müteahhitlik yapmayındiyenlerin yarın başka bir işle uğraşmayın diyeceklerini, bu yüzden birtakım yolsuzluk olaylarının istisna olduğunu, tüm müteahhitlik yapanların zan altında kalmaması gerektiğini söyleyerek kanun aleyhinde oy kullandı. Tüm tartışmalara rağmen Balıkesir Mebusu Abdülgafur Efendi’nin “*mebusların müteahhitlik yapmalarının engellenmesi*” yönündeki teklifi Meclis Genel Kurulu’nda kabul edildi⁷⁹.

Yozgat Mebusu Süleyman Sırrı Bey de, görevini suiistimal edenler hakkında meclise kanun teklifi verdi. Kanun teklifinde memuriyetini kullanarak nüfuz elde edip yolsuzluk ve usulsüzlük işlerine girişen memurların beş seneden az olmamak üzere kalebent⁸⁰ ile cezalandırılmaları isteniyordu⁸¹. Bu tür olumsuz örnekler meclis

⁷⁷ 4 Şubat 1913 ve 1 Ocak 1916 tarihli Memurin Muhakematı Kanunu’nun yürürlükten kaldırılması yönünde iki mebus tarafından iki ayrı kanun teklifi verilmişti. Bu kanun tekliflerinde memuriyette suiistimali görülen memurların yargılamalarının hangi kurum tarafından ne şekilde yapılacağına dair mecliste görüşmeler yapılmıştı. Bkz: *TBMM ZC*, I/ 16, 16.01.1922, s. 58-159.

⁷⁸ *TBMM ZC*, I / 17, 23.02.1922, s. 114-118.

⁷⁹ *TBMM ZC*, I/ 17, 23.02. 1922, s. 116-119.

⁸⁰ Osmanlı Devleti’nde uygulanan bir ceza türü olup kaleye gönderme anlamında kullanılmaktadır.

⁸¹ *TBMM ZC*, I / 27, 10.02.1923, s. 273.

gündemine sıklıkla gelmekteydi⁸². Genel olarak bakıldığında; her dönemde görülen bu tür kanun dışı hareket ve davranışlara karşı, dönemin hükümetlerinin önlemler aldığı, ancak alınan bu önlemlerde istenilen başarıların bir türlü sağlanamadığı, yetersiz kaldığı görülmekteydi.

⁸² Suiistimal ve İhtilastan (Zimmete geçirme) El Cezire Mahkemesi'nce gıyaben mahkûm olan Binbaşı Lütfi ve arkadaşları, mecliste görüşüldü. *TBMM ZC*, II / 8, 26.03.1924, s.23; Yine aynı şekilde; vazife başında suiistimal ve rüşvet almaktan dolayı Kayseri İstiklâl Mahkemesi'nce ceza kanunun 102'nci maddesi hükmü gereğince bir yıl hapsiyle askeriden uzaklaştırılmasına karar verilen, Mecidiye Kazası Şube Reisi Hasan Hayri Efendi'nin itirazı görüşüldü. Bkz: *TBMM ZC* II / 8, 20.04.1924, s. 938.

BİRİNCİ BÖLÜM

TEK PARTİLİ DÖNEMDE YAPILAN YOLSUZLUK VE USULSÜZLÜKLER

1.1. BAHİRİYE VEKİLİ İHSAN (ERYAVUZ) BEY DAVASI (1927–1928)

Türkiye’de özellikle iktidarda bulunan siyasal partilerin, gerek kişisel gerekse parti çıkarlarını milletin çıkarlarından üstün tuttıkları geçmişten günümüze sürekli dile getirilmektedir. Devletin çeşitli kurumlarında yapılan yolsuzluklarda, bakanlar ve milletvekillerinin siyasal nüfuzlarını kullanarak kanun dışı olaylar içerisinde yer aldıkları her dönem olmuştur⁸³.

İncelenen dönemde bizzat hükümette görev alan bakan veya milletvekillerinin bu tür yasal olmayan işlere girmeleri toplum farklı kesimlerinde özellikle devletin kurucu partisi Cumhuriyet Halk Partisi’ne olangüvenin yitirilmesine neden olmuştur. Cumhuriyet döneminin ilk yıllarında meydana gelen bu olaylarda dikkat çeken isimlerin başında, Bahriye Vekili İhsan Eryavuz ile Ticaret Vekili Ali Cenani Bey ve Osmanlı Devleti’nden kalan bir dava olan Bahriye Nazırı Mahmut Muhtar Paşa gelmekteydi.

Cumhuriyetin ilk yıllarında, basında ve kamuoyunda büyük tepki gören; halk arasında *Havuz-Yavuz* davası olarak adlandırılan yolsuzluğa ilişkin ilk bilgiler, 23 Aralık 1927 tarihli gazetelerde çıkan haberlerle gündeme gelmişti. Bu iddialara göre, Yavuz Zırhlısı’nın tamiri için yapılan sözleşmelerde Bahriye Vekili’nin, “...*sorumluluk gerektirecek bazı hareketleri bulunduğu görülmüştür*”⁸⁴ ifadeleriyle İhsan Bey suçlanmaktaydı. 24 Aralık 1927’de Başvekil İsmet Paşa bu iddiaları meclis gündemine getirerek, ağır bir dille suçladığı Bahriye Vekili’nin Divan-ı Ali’ye sevk edilmesi için meclis soruşturması açılmasını istiyordu⁸⁵.

⁸³ Falih Rıfkı Atay, *Çankaya*, Doğan Kardeş Matbaacılık, İstanbul 1969, s. 455–457; *Emin Bey’in Defteri*, Yayına Haz: Aydın Taneri, Tahin Sezen, Bilge Oğuz, İstanbul 2009, s. 269–270.

⁸⁴ TBMM ZC, III/I, 24 Aralık 1927, s. 157-160; *Cumhuriyet*, 23 Aralık 1927.

⁸⁵ TBMM ZC, III/I, 24.12.1927, s. 168–171.

1.1.1. İhsan Eryavuz'un Hayatı

İhsan Bey 1877'de İstanbul'da doğdu. 1901'de Mühendishane-i Berri Hümayun'dan mezun olduktan bir süre sonra, Edirne'deki II. Ordu Komutanlığı'nda görev yaptı. Sahra Topçu Birlikleri Batarya Komutanlığı yaptı. Bu sıralarda İsmet Paşa ile tanışmışlardı. İttihat ve Terakki Cemiyeti'nde yazı işleri sorumluluğunu yürüttüğü dönemde Balkan Savaşları'na da kıdemli yüzbaşı olarak katıldı. Birinci Dünya Savaşı'nda 10. Kolorduda topçu binbaşı olarak görev yaptı. Milli Mücadele'de önemli başarılar elde etti. 1920'de Ankara'da BMM'nin birinci döneminde Cebelibereket(Osmaniye)'ten mebus oldu. Bir süre meclisteki Müdafai Milliye Komisyonunda çalıştı. Başarısından dolayı İstanbul İstiklal Mahkemesi başkanlığına seçildi. Daha sonra ikinci dönemde yeniden Cebelibereket mebus seçildi. 1924'te İş Bankası'nın kurucu üyeleri arasında yer aldı. Bahriye Vekâletinin kurulması ile 31 Aralık 1924'te bu göreve getirildi. 6 Mart 1947'de İstanbul'da vefat etti⁸⁶.

1.1.2. Bahriye Vekâletinin Kurulması

Cumhuriyetin ilanıyla birlikte farklı kurumlarda başlayan yenileşme süreci, yeni bir deniz kuvvetleri kurma arayışlarını da beraberinde getirdi. Bu nedenle yeni oluşturulacak deniz kuvvetleri için malzeme, silah ve gemi sağlanmasının yanı sıra teşkilatlanma konusu da uzunca bir süre hükümet tarafından tartışıldı. Bu tartışmalar sonucunda bir örgütlenmeyegidilmesigündeme geldi.

Kurtuluş Savaşı sırasında faaliyet gösteren Umur-u Bahriye Müdürlüğü, 1 Mart 1921'de “*Bahriye Dairesi*” ismiyle Milli Müdafaa Vekâletine bağlanmıştı. Bahriye Dairesi, Deniz Kuvvetlerinin bütün idare ve harekât işlerinden sorumluydu. 22 Aralık 1924'te “*Bahriye Vekâleti Kanunu*”nun kabulüyle, Bahriye Dairesinin bütün işleri Bahriye Vekâletine devredilmişti.

Mustafa Kemal'in, Meclis Genel Kurulu'nda 1 Kasım 1924'te yaptığı konuşmada: “...*efendiler, bahriyemizi esaslı ve ciddi bir surette ıslah etmek düşünülmelidir. Bu nokta-ı azimet bilhassa güzide anasırı bihakkın yetiştirip ondan memleketin müstacel ihtiyacında istifade temin etmek ve her halde memleketin takati*

⁸⁶ TBMM Azasının Tercüme-i Hal Kâğıdı Örneği, TBMM Arşivi, No:1-100, Belge No: 88, TBMM Albümü, I, (1920-1950), Edi: Sema Yıldırım, Behçet Kemal Zeynel, TBMM Basın ve Halkla İlişkiler Müdürlüğü Yay., No: 1, Ankara 2010, s.20; Fahri Çoker, *Türk Parlamento Tarihi Milli Mücadele ve TBMM I. Dönem (1919-1923)*, III, TBMM Vakfı Yayınları, Ankara 1995, s. 249.

fevkinde hayalâtta münezzeh kalmak olmalıdır. Müdafaa-i Memlekette bahsederken alevi askeride mühim ve müessir bir amil, mahiyetinde bulunan kuvvayi havaiyeye Meclisi Ali'nin bilhassa alakasını ve dikkatini isticap ederim."⁸⁷ sözleriyle denizcilik alanına dikkati çekmiştir.

20 Aralık 1924'te ise Giresun Mebusu Kâzım (Okay), Ordu Mebusu Recai (Baykal) birlikte Bahriye Vekâleti teşkili hakkında kanun teklifinde bulundular ve acilen görüşülmesini istediler. Bu teklif konusunda Dersim (Tunceli) Mebusu Feridun Fikri Bey, aceleyle karar alınamayacağını söyleyerek teklifin üzerinde düşünülmesi gerektiğini ifade etti. Sonuç itibarıyla, yapılan oylamada teklifin aceleyle getirildiği için kabul edilmediği açıklandı. Mebuslarda teklifin aceleyle getirilmediğini, Kastamonu Mebusu Ali Rıza (Direkoğlu) ve arkadaşlarının Bahriye Vekâletinin kurulması hakkında ilk başvuruyu aslında 25 Ekim 1923'te yaptıklarını açıklamışlardı. Yapılan bu teklifte: *"Mondros Mütarekesini müteakip donanmamız silahlardan tecrit, zabitan ve efrattan tahliye, haliçte tevkif ve tahtı murakabeye vaaz olundu. Bu halde bulunan donanmamız... ancak İstanbul'un tahliyesinden sonra serbest kalmıştır. Üç tarafı denizlerle muhat ve binlerce mil sahile sahip olan vatanımızın deniz savunması ve deniz ticaretimizin kurulması ve ilerlemesi için acilen kurulması gereken vekâletin Milli Müdafaa Vekâletine bağlı olamayacağı... Memleketin deniz savunmasının sebebinin olgunluğa eriştirilmesi ve donanmamızın nizam ve teşkili gibi işlerle uğraşan ihtisas dairesinde tedvir edilebilmesi ancak Bahriye Vekâletinin teşkiline vakıf olmakla..."*⁸⁸ güçlü bir donanmanın oluşacağı ifade edilmekteydi.

Meclisteki tartışmalar sonunda 22 Aralık 1924'te Bahriye Vekâletinin kurulması kabul edildi⁸⁹. Vekillige ise 31 Aralık'ta Cebelibereket Mebusu İhsan Bey getirildi⁹⁰.

1.1.3. İsmet Paşa ile İhsan Bey Arasındaki İlişki

Davanın gelişimi ve tartışmalarına geçmeden önce, davanın daha açık ve iyi anlaşılabilmesi için İsmet (İnönü) Paşa ile İhsan Bey arasındaki ilişkiye bakmak önem taşımaktadır.

⁸⁷ TBMM ZC, II / 10, 01.11.1924, s. 2; Kâzım Öztürk, *Atatürk'ün TBMM Açık ve Gizli Oturumlardaki Konuşmaları, II*, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara 1992, s. 1025.

⁸⁸ TBMM ZC, II / 11, 20 Aralık 1924, s. 187.

⁸⁹ TBMM ZC, II / 11, 22 Aralık 1924, s. 226.

⁹⁰ TBMM ZC, II / 11, 31 Aralık 1924, s. 307.

İkili arasında bu davadan önce bazı konularda anlaşmazlıklar olduğu söyleniyordu. İhsan Bey'in anlatıma göre, İsmet Paşa, güya İhsan Bey'in Ankara Keçiören'deki evinde yakın arkadaşlarıyla yaptığı sohbette, kendisi aleyhinde bir takım girişimlerde bulunduğunu paşadan korkmamalarını ve her konuda serbest hareket etmelerini istediğini iddia etmekteydi⁹¹.

Bu iddia göre, İhsan Bey'in bu girişimleri sonucunda yirmi üç kişilik murakabe (kontrol) zümresi oluşturulmuştu. Bu zümrenin, birlikte hareket ettiğini gösteren ilk gelişmede meclis başkanlığı seçiminde Kâzım (Özalp) Paşa'ya oy vermemek için birlikte hareket etmeleri idi. Bu duruma sinirlenen İsmet Paşa, daha önceki gazeteciler davasında İstiklal Mahkemesi'nde Hüseyin Cahit Yalçın'a istediği gibi bir ceza vermemesinden ötürü İhsan Bey'e zaten kırgındı⁹². Bunun yanı sıra İhsan Bey'in İsmet Paşa'nın Altıntaş Savaşı'ndaki askerî stratejik hatalarını her tarafta sürekli dile getirip eleştirmesi, ikili arasındaki tansiyonu iyice yükseltmekteydi. Bu olayla bağlantılı olarak Ankara İstiklal Mahkemesi Başkanı olan İhsan Bey'in, Atatürk'e “ *Bu adamı (İsmet Paşayı) benim mahkememe gönderirseniz asarım* ”⁹³ dediği iddia edilmekteydi. Yine bir akşam, İhsan Bey'in Çankaya'da iken İsmet Paşa'nın kendisine karşı takındığı tutumdan memnun olmadığı için sofradayken Mustafa Kemal'e dönerek: “ *Paşam İsmet'i mektepten çıkıp daha henüz çocuk denebilecek bir çağda Edirne'ye geldiği zamandan tanırım ve kendisini himaye etmiş bir arkadaşım, aramızdaki tanışıklık o günden başlar, şimdi görüşüyorum. Hadiselerin verdiği fırsatlardan istifade ederek bize*

⁹¹ Kılıç Ali, “Gazinin Sofrasında Geçen İki Hadise” *Milliyet*, 27 Ocak 1952; Muhalefetin başında Recep Peker bulunmaktaydı. Recep Peker'le ilgili geniş bilgi için bkz: Bekir Koçlar, *Recep Peker* (Yayınlanmamış Doktora Tezi), On Dokuz Mayıs Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Samsun 1996.

⁹² *Gazeteciler Davası*: Akşam Gazetesi'nden Hüseyin Cahit Yalçın, Tasvir Gazetesi'nden Ebüzziya Velid ve İkdâm Gazetesi'nden Ahmet Cevdet'in, 5 ve 6 Aralık 1923'te halifelik meselesi hakkında, Hint Müslüman liderlerden Ağahan ve Emir Ali'nin Londra'dan Başvekil İsmet Paşa'ya gönderdikleri mektubu yayınlamalarından dolayı İstanbul İstiklal Mahkemesi görevlendirildi. Selami Kılıç, *II. Meşrutiyet'ten Cumhuriyet'e Türk Devrimi ve Fikir Temelleri*, Kaynak Yayınları, İstanbul 2005, s. 87; Bu arada o dönem Ankara İstiklal Mahkemesi Başkanı İhsan Eryavuz'du. Başvekil İsmet (İnönü) Paşa, İhsan Bey'den bu yayınları kasten yapanların ağır bir biçimde cezalandırılmalarını istedi. Ancak İstanbul'da yapılan yargılamalar sonucunda gazeteciler beraat edince, İsmet Paşa'nın bu duruma çok sinirlendiği anlatılmaktadır. Hatta Gazi Mustafa Kemal'in beraat eden gazetecilerle İzmir'de toplantı yapmasını sağlayan İhsan Bey'in İsmet Paşa'yla görüşme isteğinin Paşa tarafından kabul edilmediğini bizzat İhsan Bey hatıralarında anlatmaktadır. İhsan Eryavuz, “Hintli Ağahan'ın Hilafete Dair Neşrettiği Mektup”, *Yeni Türkiye*, 6 Ağustos 1946; Eryavuz, “İstanbul Gazetecilerin Beraat Kararı ve Akisleri” *Yeni Türkiye*, 7 Ağustos 1946, Eryavuz, “Gazetecilerin İzmir'de Gazi ile Görüşmelerinden Sonra”, *Yeni Türkiye*, 8 Ağustos 1946.

⁹³ İsmet Bozdağ, “Atatürk'ün Sofrası”, *Günaydın*, 1 Eylül 1975.

“dikte” ettirmek gibi bir vaziyet takınıyor...”⁹⁴ dedi. Bu sözler o gece İsmet Paşa’yı haliyle çok kızdırdı. Bunun üzerine Mustafa Kemal, İhsan Bey’i bir yat gezisi sırasında uyarak, İsmet Paşa’yla arasını düzeltmesini yoksa başına bir iş açılacağını ima etti. Bunların dışında ikili arasında birkaç olay daha oldu. Biriken anlaşmazlıklardan sonra⁹⁵ iddiaya göre İsmet Paşa, İhsan Bey aleyhinde harekete geçmeye karar vererek Mustafa Kemal nezdinde girişimlerde bulunur. Bir akşam Mustafa Kemal’in sofrasında, İsmet İnönü, güya İhsan Bey’in, Bahriye Vekillikinden ayrılması nedeniyle üzgün olduğu için parti içerisinde hizip teşkil etmeye çalıştığını, her önüne gelene hükümette kötü yönetimin ve yolsuzlukların olduğunu, amacının da hükümeti devirmek niyeti taşıdığını söyledi⁹⁶.

Burada bir tespit yapmak gerekirse, öncesinde İsmet Paşa’nın İhsan Bey’i kabineden çıkarma isteğine Mustafa Kemal’in karşı çıkarak onay vermemesi üzerine İsmet Paşa’nın farklı bir taktik izleyeme yoluna giderek, Bahriye Vekâletini kapatıp, İhsan Bey’ibu durum karşısındaki davranış ve hareketleri üzerinden Mustafa Kemal’in gözünden düşürmeye çalıştığını söylemek yanlış olmasa gerek.

Bu sözleri dinleyen Mustafa Kemal de haliyle o akşam bu duruma çok sinirlendi. Bu sırada sofrada bulunan Ertuğrul (Bilecik) mebusu Dr. Fikret Bey de yemekten sonra İhsan Bey’in evine giderek İsmet Paşa’nın sofradaki sözlerini ona ilettili⁹⁷. Bu duruma kızan İhsan Bey de aynı akşam İsmet Paşa’ya mektup yazdı: “ *Sana beni bir takım yalan yanlış sözlerle jurnal etmişler sen de bunları Gazi’ye bildirmişsin. Bir milletin ahlakında jurnalciliğin açtığı rahneyi her ikimiz de pekâlâ biliriz. Hükümet reisleri jurnalciliğe müsamaha ve müsaade ederlerse hastalık gayri kabili tedavi bir hale gelir. Fransa İhtilalinde rüesa arasına düşen ihtilafın ne gibi akıbetler doğurduğu hepimizce malumdur. Ben sana karşı muhalefeti hatırımdan bile geçirmedi. Bu davaya kimlerle başladık, son zamanlarımızda kimlerle kaldık ben bunun amilini pekâlâ bilirim*” İsmet Paşa bu mektubu kendisine bir tehdit olarak algılamış ve uzun zamandır beklediği fırsatın eline geçtiğini düşünerek, mektubu Mustafa Kemal’e okumuştı. Bunun üzerine

⁹⁴ Kılıç Ali, “Gazi’nin Sofrasında Geçen İki Hadise”, *Milliyet*, 28 Ocak 1952.

⁹⁵ Bu sürtüşmeleri hem Kılıç Ali hem Samet Ağaoğlu hem de bizzat İhsan Eryavuz hatıralarında anlatmışlardır. *Atatürk’ün Sırdaşı Kılıç Ali’nin Anıları*, Derleyen: Hulusi Turgut, Türkiye İş Bankası Yayınları İstanbul 2005, s.48-49; bkz: Ağaoğlu, *Babamın Arkadaşları...*, s.48.

⁹⁶ İhsan Eryavuz, “Fırka İçindeki ikiliğin Sebepleri ve Dedikodular”, *Yeni Türkiye*, 29 Temmuz 1946.

⁹⁷ Kılıç Ali, “İhsan Bey’in İsmet Paşa’ya Yazdığı Meşhur Mektup”, *Milliyet*, 29 Ocak 1952; Eryavuz, “Fırka İçindeki ikiliğin Sebepleri ve Dedikodular”, *Yeni Türkiye*, 29 Temmuz 1946.

Mustafa Kemal, Kılıç Ali'ye “*İhsan'a söyle bu mektuptan memnun olmadım*” diyerek tepkisini gösterdi.

Kılıç Ali, hatıralarında, mektubun içeriğini bilmediği için Mustafa Kemal'in söylediklerini aynen İhsan Bey'e ilettiğini, bunun üzerine İhsan Bey'in de mektubun içeriğini kendisine söylediğini yazmaktadır. Kılıç Ali, mektubun içeriğini öğrenince İhsan Bey'e hitaben, İsmet Paşa'ya koz verdiğini, İsmet Paşa'nın bu mektuptan çok şey çıkaracağını söyledi. İhsan Bey, daha sonra bu konuyu Mustafa Kemal'le meclisteki odasında görüştü. Mustafa Kemal, yazılan mektuptan memnun olmadığını, mektupta tehdidin ve hakaretin olduğunu söylemesi üzerine İhsan Bey de, mektubu tehdit amacıyla yazmadığını, İsmet Paşa'nın kendisi aleyhindeki sözleri üzerine heyecana geldiğini onun için yazmak zorunda kaldığını anlatmaya çalıştı.

Mustafa Kemal'in, “*İsmet Paşa'nın sizinle ilgili sözlerini çürütmek için yazmak yerine bizzat gidip yüz yüze görüşmeniz daha uygun olmaz mıydı?*” sorusuna, İhsan Bey; “*iki satır yazı ile bir mana çıkarmanın herkes için mümkün olduğu*” cevabını verdi. İhsan Bey, İsmet Paşa'yı iyi tanıdığını ne olursa olsun kendisine karşı olanları bir şekilde bertaraf ettirip, Mustafa Kemal'in gözünden düşürmeye çalışacağını anlattı. İhsan Bey, Mustafa Kemal'e mebusluktan çekilmek istediğini söyleyince, Mustafa Kemal: “*Soruna tarafsız kalacağını*” ifade ederek bu sorunu İsmet Paşa'yla aralarında sorun çıkarmadan çözmelerinin daha uygun olacağını söyledi. İhsan Bey de kimseyle gidip görüşmeyeceğini; ancak bu istek, başvekinden gelirse görüşebileceğini, Mustafa Kemal'in bu sorunda tarafsız kalması durumunda kimseden korkmayacağını ifade etti⁹⁸.

Bu görüşmeden iki gün sonra Afyon Mebusu Ali Bey ile Gaziantep Mebusu Kılıç Ali Bey, İhsan Bey'i Keçiören'deki evinde görmeye gittiklerinde Afyon Mebusu Ali Bey, İsmet Paşa'nın bu mektup hakkında bilgi verdiğini, mektupta, hakaret ve tehdit olduğunu kendilerine anlattığını ifade etmekteydi. Ali Bey de İsmet Paşa'ya mektubun heyecan içerisinde yazıldığını, hakaret ve tehdit amacıyla yazılmadığını söyledi. Sonrasında İsmet Paşa'nın; “*İhsan'ın da benim elimde bir işi var, yavuz mukavelesinin tadilinde salahiyeti haricinde devlet ve hazine aleyhine ahkâm koymuş, bak ben ona ne*

⁹⁸ Kılıç Ali, “İhsan Bey'in İsmet Paşa'ya Yazdığı Meşhur Mektup”, *Milliyet*, 29 Ocak 1952; bkz, ek-2: İhsan Eryavuz, “Başvekilin Gönderdiği Mektupta Çıkan Hadise”, *Yeni Türkiye*, 30 Temmuz 1946.

yapacağım...”⁹⁹ dediğini belirtti. Sonrasında Afyon Mebusu Ali Bey’in, Mustafa Kemal’in sofrasında bulunduğu bir akşam Gazni’nin, Ali Bey’e, İhsan’ın ne yaptığı yönündeki sorusuna, Ali Bey, İhsan Bey’in uğradığı bu olaylar karşısında üzgün olduğunu ve yaşadıklarını yazacağını söyleyince Mustafa Kemal’in sinirlenerek: “ *Şu halde İhsan vaziyet alıyor demektir. İstedığı gibi neşriyatını yapsın! Ben bu işe karışmayacağım. Bitaraf kalacağım*”¹⁰⁰ dediği anlatılmaktadır.

İsmet Paşa, İhsan Bey’e karşı harekete geçerek 24 Ekim 1927’de İcra Vekilleri Heyetinde Yavuz Zırhlısı sözleşmesinde kabul edilmeyen bir maddenin olduğunu söyledi. Bunun sebebini de Bahriye Müdürleri Encümeni’nden sordu. Encümen de cevap olarak yapılan anlaşmanın tamamıyla devletin ve hazinenin lehine olduğunu belirtti. Bu arada gelişmelerden haberdar olan İhsan Bey de boş durmayarak, yapılan anlaşmaya konulan iki maddelik hükmün birer kopyasını almıştı. Bu maddelerden biri havuz uzmanlarıyla diğeri de taksitlerin nasıl ne şekilde ödeneceğiyle ilgiliydi. İhsan Bey, bu iki maddenin değiştirilmesine ait iki evrakı da alarak eski Maliye Vekili olan Gümüşhane Mebusu Hasan Fehmi Bey’e gitti. Hasan Fehmi Bey, belgeleri inceledikten sonra, belgelerin tamamen devlet lehine ve Muvazane-i Umumiye Kanunu’nun 136’ncı maddesine göre de tamamen vekilliğin görev ve yetkisi dâhilinde olduğunu, İsmet Paşa’nın kendisine bundan dolayı bir şey yapamayacağını söyledi¹⁰¹. İsmet Paşa da, Maliye Vekili Abdülhalik Bey’le Bahriye Müsteşarı Necati Bey’i yanına çağırarak bu maddelerin yani uzman ve taksitlere ait görüşlerin kimin tarafından teklif edildiğini ve bu teklifte firmaya nasıl bir yarar sağlandığını sordu. Bahriye Müsteşarı Necati Bey, uzman ve taksitlerin ödenmesi meselesini, Heyet-i Fenniye (Fen Heyeti) ile kendisinin de içinde bulunduğu on bir kişilik encümen üyeleriyle birlikte, ayrıntılı olarak incelediklerini çıkan sonucun da, hazine ve devlet lehine olduğuna ittifakla karar verdiklerini bunu da İcra Vekilleri Heyeti’ne sunduklarını söyledi.

Daha sonra Başvekil ile Müsteşar arasında tekrar bir görüşme gerçekleşti. Başvekil İsmet Paşa, uzman ve ödeme işinin hazine aleyhine olduğuna ısrar ederek bir

⁹⁹ Bkz, ek-3: İhsan Eryavuz, “Yavuz Zırhlısı’nın Tamiri İçin Fransız Firması ile Yapılan Mukavele”, *Yeni Türkiye*, 31 Temmuz 1946; Kılıç Ali, “İhsan Bey’in İsmet Paşa’ya Yazdığı Meşhur Mektup” *Milliyet*, 29 Ocak 1952.

¹⁰⁰ Kılıç Ali, “Gazi’nin Sofrasında Ali Bey’in Çıkardığı Hadise”, *Milliyet*, 30 Ocak 1952.

¹⁰¹ Bkz, ek-4: Kılıç Ali, “Yavuz-Havuz Sahneye Çıkıyor”, *Milliyet*, 31 Ocak 1952.

daha inceleme yapılmasını istedi¹⁰². Tekrar inceleme yapılmış; ancak müsteşarın aynı görüş bildirmeye devam etmesine sinirlenen İsmet Paşa, bu iki noktanın tekrar incelenmesi için encümene toplanma emrini verdi. Encümen, 16 Kasım 1927’de ikinci kez toplandı¹⁰³. Toplantıda da eski görüşler tekrarlandı. Eğer bu maddelerin yanlış olduğu düşünülüyorsa firmadan düzenleme yapılmasının da istenilebileceği ifade edildi¹⁰⁴.

Tüm bu gelişmeler üzerine İsmet Paşa, 23 Kasım 1927’de yapılan İcra Vekilleri Heyeti toplantısında, Bahriye Vekili İhsan Bey’in 30 Ekim 1927’de imzaladığı Yavuz Zırhlısı sözleşmesinde yer alan, uzman ve ödeme şartlarının görüşülmediği ve bunların devlet ve hazine aleyhine olduğu gerekçesiyle Bahriye Vekili İhsan Bey hakkında soruşturma açılmasını istedi¹⁰⁵. Böylece İsmet Paşa’nın sözünü ettiği *Yavuz Meselesi* ortaya çıkmış oluyordu. İsmet Paşa da Mustafa Kemal’in “*icabı neyse yapınız*” sözünden güç alarak Bahriye Vekili İhsan Bey’i görevini kötüye kullanmaktan dolayı meclise sevk etti¹⁰⁶.

1.1.4. İhsan Eryavuz Davası: Tartışmalar ve Yansımalar

1.1.4.1. YavuzZırhlısı’nın İhalesi ve Tamiri

Yavuz Zırhlısı, özellikle Birinci Dünya Savaşı’nda aldığı hasarlar sonucunda Çanakkale Boğazı’nın Nara Sığına çekilmişti. Hükümet, kötü bir durumda olmasına rağmen donanmanın belkemiğini oluşturan Yavuz Zırhlısı’nı parasal imkânsızlıklara rağmen tamir ettirmeye karar verdi¹⁰⁷. Yavuz Zırhlısı’nın gerek uzun süre atıl ve bakımsız kalması gerekse savaştan beri kapatılamayan yaralarından dolayı bir an önce havuzlanması gerektiği söyleniyordu. Ancak o tarihte Türkiye’de Yavuz Zırhlısını havuzlayacak kapasitede bir yerbulunmuyordu. Bunun en büyük nedeni de savaş sonrası

¹⁰² Eryavuz, “Başvekil Bahriye Müsteşarı Arasındaki Müzakereler”, *Yeni Türkiye*, 31 Ağustos 1946.

¹⁰³ Eryavuz, “Bahriye Daire Müdürleri Encümeni’nin Raporu”, *Yeni Türkiye*, 1 Eylül 1946.

¹⁰⁴ Eryavuz, “Firmalarla Yapılan Müzakerelerde Kararlaştırılan Esaslar”, *Yeni Türkiye*, 24 Ağustos 1946.

¹⁰⁵ İhsan Bey’in Türk Ceza Kanunu’nun 211’inci maddesi gereğince kanuna aykırı olarak bir sözleşme değişikliğine imza atması nedeniyle hakkında soruşturma açılmasına karar verildi. Mahmut Goloğlu, *Devrimler ve Tepkiler (1924–1930)*, I, Goloğlu Yayınları, Ankara 1972, s.244; Eryavuz, “Bahriye Vekâleti Şirketin Tadil Teklifini Niçin Kabul Etti” *Yeni Türkiye*, 23 Ağustos 1946.

¹⁰⁶ *TBMM ZC,III/ 1*, 24.12.1927, s. 157; Kazım Özalp, Teoman Özalp, *Atatürk’ten Anılar*, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, Ankara 1992, s. 36.

¹⁰⁷ *Cumhuriyet*, 15 Aralık 1926; Feridun Kandemir, “Yavuz-Havuz Davası”, *Tarih Mecmuası*, 58/5, Ekim 1954, s. 3408.

ülkenin içinde bulunduğu ekonomik sıkıntıydı. Türkiye, Yavuz Zırhlısını tamir ettirmeye ancak 1924'te karar verilebildi.

Yavuz Zırhlısı'nın tamirine yönelik ilk girişimler 1924'te başladı. Bahriye Vekâleti henüz kurulmadığı için denizcilikle ilgili işlemler Müdafaai Milliye Vekâletine bağlı Denizcilik Dairesi tarafından yürütülmekteydi. Havuz işinin Türkiye'ye maliyeti 2-2,5 milyon lira olarak tahmin edilmekteydi. Bunun için ilk önce 25 Mart 1924'te Denizli Mebusu Mazhar Müfit Bey ve arkadaşlarının meclisteki bütçe görüşmelerinde, Bahriye bütçesine iki milyon lira ödenek konulması yönündeki teklifleri kabul edildi¹⁰⁸. Yavuz Zırhlısını tamir etmek isteyen firmalar da bu gelişmeler üzerine ihale için mektupla tekliflerini vermişlerdi.

Müdafaai Milliye Vekâletinde verilen teklifler, tek tek incelenerek, teklifleri ciddi görülen bütün firmalara, Müdafaai Milliye Vekili Kazım Paşa imzasıyla ihale şartları bildirildi. Havuzun ihalesi için Alman Blohm und Voss, Fransız Flander, İngiliz Vickers Arsmstrong ve Dockbav Firmaları teklif vermişlerdi. Blohm und Voss'un, daha önce de 20 Kasım 1923'te yirmi dokuz bin tonluk bir havuz teklifinde bulunmuştu. Bu firma Bahriye Vekâleti'nin 15 milyon 100 bin mark karşılığında kırk bin tonluk yüzen bir havuz siparişini kabul ettiği, sonrasında ise ilk taksiti olan 13 milyon 775 bin markı ödemeyip sözleşmeyi tek taraflı olarak fesheden firma olduğu açıklandı.

Blohm und Voss Firması yeniden havuz teklifini verdi. İhaleyi kazanmak için de bu defa Şark Eşya Pazarı yöneticiliği yapan aynı zamanda da Enver Paşa'nın eski eniştesi olan Ömer Nazım Bey'i devreye soktu. Ömer Nazım Bey, bunun için Trablusgarp Savaşı'nda tanıştığı ve arkadaşlık kurduğu Ertuğrul (Bilecik) Mebusu Dr. Fikret (Onuralp)'le Ankara Çankaya'daki evinde görüştü¹⁰⁹. Daha sonra bu görüşmelere İstanbul İstiklal Mahkemesi Başkanı, İhsan Bey'in de katıldığı söyleniyordu. Fikret Bey'in, İhsan Bey'le ortaklıkla ilgili bir de aralarında sözleşme imzalandığı iddia edilmekteydi.

¹⁰⁸ TBMM ZC, II/ 8, 25.03.1924, s.8-9.

¹⁰⁹ Vehbi Emre Yıldırım, *Basında Yavuz- Havuz Davası*, (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), Dokuz Eylül Üniversitesi, Atatürk İlkeleri ve İnkılâp Tarihi Enstitüsü, İzmir 2005, s. 20.

İddiaya göre bu üç kişi ortak bir firma kurmuşlardı. Firma sözleşmesine göre; yabancılarla ilgili iletişimi Ömer Nazım Bey'in sağlayacağı, ülke içerisindeki işleri ve hükümet nezdindeki çalışmaları da Fikret ve İhsan Beylerin idare edecekleri, bir işin bitiminde kalan parayı da, kendi aralarında paylaştıracaklardı. Blohm und Voss'un teklifi üzerine araya giren Ömer Nazım Bey, Meserret Otel'de İhsan Bey'le görüşmesinde, kırk bin lira taahhüt mektubu karşılığında ihalenin Blohm und Voss'a verilmesi konusunda anlaştıklarını açıkladı. Ancak bu teklifi 21 Mayıs 1924'te Bahriye Dairesi'nin reddettiği açıklandı. Çünkü Blohm und Voss Firması, Yavuz Zırhlısını Türkiye'de değil de Hamburg'da tamir etmeyi teklif etmekteydi. Bunun üzerine Bahriye Dairesi de Yavuz Zırhlısı'nın tamir şartlarını görüşmek amacıyla 7 Mayıs'tan 21 Mayıs'a kadar süren bir toplantı yaptı. Toplantının sonunda Bahriye Dairesi şu kararları aldı:

- 1- *Yavuz ülkemizde tamir edilmelidir.*
- 2- *Mutlaka bir havuz temin edilmelidir.*

Blohm und Voss'un teklifi bu iki şartı da karşılamıyordu. Blohm und Voss'un teklifinin reddinden sonra geriye Fransız Flander ile Dockbav ve İngiliz Vickers Firmaları'nın teklifleri kaldı. İngiliz Vickers Firması'nın 40 bin ton hacminde 30 bin ton kapasiteli Almanlardan alınma havuzu, İstanbul'a naklederek Yavuz Zırhlısı'nı burada tamir etme teklifine, fiyatının yüksek tutulmasından dolayı sıcak bakılmadı. Buna rağmen İngiliz Vickers Firması'na ret cevabı da verilmedi. Çünkü hazır bir havuz almak yeni bir havuz yaptırmaktan daha hızlı bir işti. Ancak Vickers'in teklifi beklemeye alınınca sıra Dockbav'la, Flander firmalarının teklifine geldi.

Flander Firması, 25 bin tonluk bir havuzu yeniden yapmayı teklif ediyordu. Firma, bu konularda tecrübeli başmühendis Mösyö Yan ile havuz uzmanı Holz Müller'i de yanına alarak pazarlık şansını arttırdı. 21 Mayıs 1924'te Maliye yetkilisi Abdürrahim Bey başkanlığında toplanan on altı kişilik ihale komisyonu Flander'in teklifini uygun bulmasına rağmen havuz işi tekrar olmadı. Çünkü Flander'in bu işi yapamayacağı söylentileri ortaya atıldı. Bunun üzerine konuyu incelemek için Türkiye'den Flander'in merkezinin bulunduğu Almanya'nın Lübeck şehrindeki tesislerde inceleme yapmak için bir heyet gönderildi¹¹⁰.

¹¹⁰ TBMM ZC, III/ 2, 26.01.1928,Tahkikat Encümeni Raporu, s. 3-4.

Heyet, çalışmaları sonucunda Yavuz Zırhlısı'nın tamiri için, bir havuz ve denizaltı satın alınması yönünde görüş bildirdi. Heyet, ayrıca Yavuz Zırhlısı'nın 9 ay sonra teslim edilmesi için 180 bin liranın harcanması gerektiğini de belirtmekteydi¹¹¹. Bunun için de Müdafaai Milliye Vekâletinin isteği üzerine 28 Mayıs 1924'te bütçeye ek bir ödenek konulması teklif edildiyse de bu teklif, İcra Vekilleri Heyeti'nde kabul edilmedi¹¹². Bu arada Yavuz Zırhlısı'nın tamiri meselesi sadece Türkiye'de tartışılmamış, Yunanistan'da da yankı bulmuştu¹¹³. Bu gelişmeler devam ederken 23 Ekim 1924'te özel bir komisyon toplanarak teklifleri tekrar inceledi. Buna göre Blohm und Voss, Flander ve Dockbav Firmaları yeni bir havuzun inşasını teklif ediyorlardı. Vickers Firması da hazır bir havuz teklifinde bulunmaktaydı. Blohm und Voss, tamir işini de dışarıda yapmak istiyordu. Çünkü bu sayede yapım maliyeti az olacaktı. Ancak Blohm und Voss'un bu teklifi de reddedildi.

Bahriye Vekâletince, Flander Firması'nın 25 bin tonluk havuz teklifi de havuz sistemine uygun olmadığı için reddedildi. Bu durumda geriye sadece Dockbav ve Vickers Firmaları'nın teklifleri kalıyordu. Dockbav'ın yeni teklifindeki havuzun özellikleri: altı parçadan oluşan, cıvata raptiyeli, 9 saatte tahliye edilebilir ve saç kalınlığı da 20 milimetreden oluşmaktaydı. Dockbav'ın bu teklifi uygun bulundu. Ancak bu defa da 1925 Ağustosuna kadar Türkiye sularına eski veya yeni bir havuz getirilmesi gerekiyordu. Zaman kaybedilmesi Yavuz Zırhlısı'nın batmasına neden olabilirdi. Bu durumda Vickers Firması'nın hazır havuz teklifi öncelik kazandı. Sonuç olarak Müdafaai Milliye Vekâleti 27 Kasım 1924'te hazır havuz alınması kararını verdi¹¹⁴. Bundan bir ay sonra 29 Aralık 1924'te ise Bahriye Vekâleti kuruldu. Yavuz Zırhlısı'nın bütün işleri yeni kurulan vekâlete devredilecekti. Bundan sonra tamir meselesi artık Bahriye Vekili İhsan Bey'in kontrolündeydi¹¹⁵. Bahriye Vekili İhsan Bey, tamir işini olduğu yerden devraldı.

Bahriye Vekâleti, teklifler arasındaki incelemeleri sonucunda Vickers Firması'nın hazır havuz teklifini kabul etti. Ancak bu firma hakkındaki bir söylenti işin

¹¹¹ 030.18.01...01.010.42.10, 03.09.1924.

¹¹² BCA,030.18.1.1.9.27.13, 28.05.1924.

¹¹³ Yunan yetkilileri Türk donanmasının güçlenmesini kendileri için tehdit görmekteydi. Bu yüzden Türk donanmasını yakından takip etmişler bu konuda Bahriye Nezaretine raporlar sunmuşlardı. BCA, 030.10.63.01. 422.6, 22 Kasım 1924.

¹¹⁴ Tahkikat Encümeni Raporu içinbkz: TBMM ZC, III / 2, 26.01.1928, s. 2.

¹¹⁵ TBMM ZC, II / 11,31.12.1924, s.307.

soruşturulmasını gerektirdi. İddiaya göre firmanın yeni vekili Mösyö Viyer'in 40 bin tonluk eskimiş hazır havuzu, 32 bin tonluk bir başka havuzmuş gibi göstermeye çalıştığı, böylece eski teklifte ton başına düşen 5,25 sterlinin fiyatını yeni teklifte 6,4'e yükselttiği ortaya çıkmaktaydı. Bunları Vickers Firması'nın eski vekili olan Hikmet Paşa öğrenince, İhsan Bey'e müracaat etti. Hikmet Paşa, Vickers Firması'nın teklif ettiği 239 bin sterlinlik hazır havuzun aslında İngiliz Bahriye Vekâletinin elinde olduğunu, İngiltere'de uzun yıllar kaldığından İngiliz Bahriyesinde birçok tanıdığı ve dostları olduğunu, az bir komisyon karşılığında, en az 30 bin sterlin eksiğiyle bu işi halledebileceğini söyledi. Bunun üzerine İhsan Bey'in Hikmet Paşa'ya, hükümetin, hiçbir masraf ve taahhüde karışmaması şartıyla, havuzun ucuza alınması karşılığında kendisine zahmeti karşılığı az bir komisyon verileceğini, söylediği iddia edilmişti¹¹⁶.

3 Şubatta İngiltere'ye giden Hikmet Paşa, bir süre sonra Türkiye'ye bir mektup gönderdi. Mektupta, İngiltere'nin kendi girişimini ciddiye almadığını, bunu sağlamak için beş bin sterlin teminat gönderilmesini vekâletten istedi. Ancak vekâlet doğrudan Hikmet Paşa'yla iletişim kurmaktan kaçındı. Onun yerine Londra Elçisi Zekai Bey'in hesabına 11 Mart 1925'te 5.500 sterlin yatırdı. Bu arada Steypils isminde bir İngiliz mühendisin raporu, Bahriye Vekâletinin havuz hakkındaki görüşünü değiştirmeye yetti. Zira bu raporda: “...*alınması düşünülen havuzun maliyetinin en fazla 175 bin sterlin tutacağı havuzun beş sene evvelki gibi, iyi bir halde bulunmadığı...*”¹¹⁷ belirtiliyordu. Bu arada İngiltere Elçisinin bu tür işlerde uzman ekip önerisi dikkate alınarak Hikmet Paşa'ya işten el çektirildi¹¹⁸.

Havuz bulma arayışları devam ederken, mecliste Yavuz Zırhlısı'nın tamiriyle ilgili görüşmeler de sürüyordu. Bolu Mebusu Mehmet Vasfı Bey, 16 Şubat 1925'te konuyla ilgili sözlü soru önergesi verdi. Önergede: “...*Yavuz Zırhlısı'nın tamirinden sarf-ı nazar edilip edilmediğine*” dair Bahriye Vekiline soru yöneltti. Bahriye Vekili İhsan Bey'de: “...*Cevabım pek muhtasar olacaktır. Yavuz Zırhlısı'nın tamirinden sarf-ı nazar edilmemiştir. Vakti merhunu geldiğinde Yavuz Zırhlısı tamir edilecektir*” cevabını verdi. İhsan Bey'in bu cevabına karşın Mehmet Vasfı Bey, bu bilginin yararlı olduğunu ve Yavuz Zırhlısı'nın bir an önce tamir edilmesi gerektiğini yoksa batacağını

¹¹⁶ TBMM ZC,III/ 2, 26.01.1928, s.5; Yıldırım, *Basında Yavuz...*,s.64.

¹¹⁷ TBMM ZC,III/ 2, 26.01.1928, s.5-6.

¹¹⁸ TBMM ZC,III/ 2, 26.01.1928, s.6.

ifade etti. Mehmet Vasfı Bey, ayrıca 1924 bütçesinin bir milyon lirasının Yavuz Zırhlısı'nın tamiri için ayrıldığını, ancak bu paranın bir kuruşunun dahi harcanmadığını sözlerine ekledi. Bu sözlere karşı İhsan Bey de, Bahriye Vekâletinin programına uygun hareket edildiğini, Yavuz Zırhlısı'nın batmasına karşı tedbir alındığını ve tamirat için de üç buçuk milyon liraya ihtiyacın olduğunu vekâlet bütçesinin de şimdilik buna yetmeyeceğini açıkladı¹¹⁹.

Hikmet Paşa olayından sonra, Vickers Firması'yla da havuz alım işi sonuçsuz kalınca komisyon, Yavuz Zırhlısı için İzmit'te yeni bir havuzun inşa ettirilmesini kararlaştırarak zırhlıyı havuzlayacak 25 bin tonluk bir havuzun özelliklerini iki firmaya (Dockbav ve Flander) bildirdi¹²⁰. Nisan 1925'te Flander ve Dockbav temsilcileri Ankara'ya gelmişlerdi. Flander Firması'nın iki ayrı teklif mektubunufirma temsilcisi Ömer Nazım Bey, Bahriye Vekâletine götürdü. Çünkü bu işten yüzde beş komisyon alacaktı. Komisyon, Flander Firması'nın ilk teklifinde 25 bin tonluk bir havuz önerdiğini, buna karşılık olarak da 299 bin sterlin istediğini açıkladı. Firma, havuzun yedi ay sonra teslim edileceğini, vekâlete verdiği teklif mektubunda belirtti. Ancak bu teklif Bahriye Vekâletinin 25 tonluk havuz isteğinden çok büyüktü¹²¹.

Flander Firması bunun üzerine 28 Nisan'da vekâlete üç mektup daha verdi. İlk mektupta, havuzun on beş ayda teslim edileceği, fiyatının da 240 bin sterlin olacağı yazılıydı. İkinci mektupta da, havuza ek olarak İzmit'te altı ay içinde teslim edilmek koşuluyla ilk ayda yirmi daha sonraki aylarda yüz mayın imal edebilecek 7.500 sterlini değerinde bir mayın fabrikasını ücretsiz inşa etme teklifi öneriliyordu. Üçüncü ve son mektupta da firma, Ömer Nazım Bey'in damadı Halil Kamil Bey'den başka vekilleri olmadığını belirtmekteydi. Dockbav Firması da, havuz tekliflerinin 234 bin sterlin olduğunu temsilcileri Hugo Herman ile Babanzade Fuat Bey aracılığıyla vekâlete bildirdi.

Bahriye Vekâletinin yeni havuz tekliflerini inceleyen Heyet-i Fenniye 5 Mayıs 1925'te Yavuz Zırhlısı'nı havuzlayacak olan havuz tekliflerini inceleyerek şu sonuca vardı.

¹¹⁹ TBMM ZC, II / 14, 17.02.1925, s.68-69.

¹²⁰ Kandemir, "Yavuz-Havuz Davası", s.3412.

¹²¹ Yavuz Zırhlısı'nın inşası için 25 tonluk havuz isteğinin yeterli olduğu Flander Firması'na bildirildi. BCA, 030.18.01.01.013.28.12, 11.05.1925.

- 1- Dockbav Firması'nın altı parçalı, cıvata raptiye özellikli havuz teklifinin, gerek büyüklüğü gerekse zırlıyı içine alma kolaylığı bulunması dolayısıyla uygun olduğunu; ancak teklif edilen tahliye saç kalınlığının(20 mm) fiyatı etkileyeceğinden uygun hale getirilmesi (15 mm) ve yetkili bir mühendisin atanmasının gerekli olduğu,
- 2- Flander Firması'nın teklif raporunda ise, havuzun altı parçalı olmadığı, iki küçük duba üzerinde uzun enli olduğu, altı parçadan oluşmadığı belirtiliyordu.

İhale şartlarını inceleyen heyet, Dockbav'ın şartlarının rakip firma olması nedeniyle Flander tarafından bilinmesinin hazine lehine olacağı kanısındaydı. İki firmanın kendi aralarında görüşmelerinden sonra uygun gelen teklifin değerlendirilmesinin daha iyi olacağı heyetçe ifade edildi. Heyet, Dockbav'ın tek başına bırakılmasının hazine aleyhine olacağını, bundan dolayı karşısına rakip olarak Flander'in çıkarılması gerektiğini ifade etti. Hangisinin teklifi fiyat ve teslim zamanı itibarıyla uygunsa onunla müzakere edilmesi önerilmekteydi. Bu karar üzerine Bahriye Vekili İhsan Bey, her iki firmadan da mali tekliflerini son haliyle en geç 7 Mayıs 1925 Perşembe günü mesai bitimine kadar getirmelerini istedi. Teklif verme süresinin son günü, Dockbav temsilcileri Hugo Herman ile Babanzade Fuat Bey birlikte vekâlete gitmişlerdi. Ancak tekliflerini hemen vermemişlerdi. Çünkü tekliflerinin rakip firmalar tarafından öğrenilmesini istemiyorlardı.

Bahriye Vekili İhsan Bey, Müsteşarı Hüsamettin Bey'e: *"İşte size şimdi emir veriyorum, bugün akşamüzeri daireler kapanıncaya kadar kim bu dok(üstü örtülü havuz) meselesi için teklif getirirse alırsınız, paydostan itibaren kimsenin teklifini almazsınız bu son gündür, artık bu işin fazla beklemeye tahammülü yoktur, bu bir silah meselesidir, kimsenin hatırı için beklenilemez"*¹²² dedi. Ardından orada bulunan Hugo Herman'a da *"hesap ediniz, kâğıdınızı veriniz"* uyarısında bulundu¹²³. Dockbav temsilcileri tekliflerini yine vermeyerek vekâlette mesai bitimine kadar beklediler. Mesai bittiğinde de Hüsamettin Bey'in odasına girerek tekliflerini vermişlerdi. Kimsenin teklif vermeye gelmediklerini görünce de vekâletten ayrılmışlardı¹²⁴.

¹²² Yıldırım, *Basında Yavuz...*, s. 23-25; *Cumhuriyet*, 26 Ocak 1925.

¹²³ TBMM ZC, III/2, 26.01.1928, Tahkikat Encümeni Raporu, s. 8.

¹²⁴ Yunus Nadi, "Havuz- Yavuz İş Benim Görüşüm", *Cumhuriyet*, 01 Şubat 1928.

Bir gün sonra yani 8 Mayıs 1925'te Flander Firması'na, Dockbav Firması'nın teklifi gösterilince, Flander Firması da, havuz ve mayın fabrikası için toplam 225 bin sterlin ile ayda yirmi beş ve sonraki aylarda yüz adet mayın yapabilecek kapasiteli mayın fabrikasını, İzmit'te yapma tekliflerinin geçerli olduğunu söylemişlerdi. Dockbav'ın temsilcisi Hugo Herman da, 226 bin İngiliz sterlini teklifinde indirim yapamayacaklarını ısrarla söyledi¹²⁵. Vekil İhsan Bey ise, pazarlık sonucu oluşan her iki teklif yazısıyla birlikte, Başvekâlete giderek Başvekil İsmet Paşa ile her iki teklifi incelemeye başladıklarını ayrıca bu görüşme sırasında İsmet Paşa'nın Flander Firması'nın teklifini uygun bulduğunu ve vekâlet yazısındaki Dockbav ismini çizerek, "*firmalar*" yazısını "*fırma*" şeklinde değiştirdiğini "*kabul ismet*" yazısının altına da imza attığını ifade eder. İsmet Paşa'nın, soruşturma komisyonuna değiştirilmiş tezkere ile ilgili olarak verdiği ifade de; "*imza benimdir. 'Firmalar' kelimesini tekil haline koyan ve 'Dockbav'ı silen benim kalemimdir. Ben bunu ne zaman ve nerede yapmışım şimdi hatırlamıyorum; kim bilir vekil bana ne izahat verdi ve keyfiyeti ne şekilde anlattı ki ben böyle yapmışım*"¹²⁶ dediği ifade edilmektedir.

9 Mayıs 1925'te bu karar firmalara bildirildi. Müsteşar Hüsametdin Bey'in bizzat elden alıp İhsan Bey'e imzalattığı mektupta, vekâletin Flander Firması'nın teklifini kabul ettiği dava ile ilgili oluşturulan soruşturma komisyonu raporunda da ifade edilmekteydi. Raporda daha önce iki firmanın isminin yazıldığı ifade edilirken, sonradan sözleşmenin değiştirilerek "*firmalar*" şeklinde Başvekâlete sunulduğu da belirtilmektedir¹²⁷. 10 Mayıs'ta toplanan İcra Vekilleri Heyeti, Bahriye Vekili'nin teklifi ve ihale kanununun 18'inci maddesinin (z) fıkrasınca havuzu İzmit'te yapmayı kabul eden Flander Firması ile anlaşma yapılmasına karar verdi. Bu karardan sonra Flander Firması ile yapılan yazışmalar sonucunda firma temsilcisi Holz Müller ile Bahriye Vekâleti adına İhsan Bey arasında 15 Temmuz 1925'te bir sözleşme imzalandı. Vekâlet, bu sözleşmeyi 8 Ağustos 1925'te Başvekâlete bildirdi¹²⁸. İhale ve tamir meselesinde soruşturmayı yürüten komisyon üyeleri, havuz meselesinde yolsuzlukların

¹²⁵ İhsan Bey, Dockbav'ın temsilcisinin Divan-ı Ali deki duruşmada da firmanın indirim yapamayacağını teyit ettiğini hatıralarında belirtmektedir. Eryavuz, "*Divanı Ali'nin Tahkikat Safhaları*" *Yeni Türkiye*, 14 Eylül 1946.

¹²⁶ Eryavuz, "İzmir Havuzuna Ait Mukavele Meselesi" *Yeni Türkiye*, 13 Eylül 1946; *TBMM ZC, III/ 2*, 26.01.1928, s.84; Kılıç Ali, "İhsan Bey'i Nasıl Mahkûm Etiler" *Milliyet*, 2 Şubat 1946.

¹²⁷ *TBMM ZC, III/ 2*, 26.01.1928, Tahkikat Encümeni Raporu, s. 10.

¹²⁸ Bahriye Vekâletinden Başvekilliğe yazılan yazı; Ek- 6: *BCA*, 030.0.010.000, 62.418.1; *TBMM ZC, III/ 2*, 26.01.1928, Tahkikat Encümeni Raporu, s. 13.

olduğuna çoğunlukla karar verdi. Komisyon raporunda, ihale ve eksiltme kanunu hükümlerine aykırı hareket edildiğini ayrıca İcra Vekilleri Heyeti'nin havuzun pazarlık usulüyle ihale edilmesi gerektiği yönündeki kararına da uyulmadığı belirtilerek görev ihmalinin de olduğu ayrıca ifade edilmiştir¹²⁹.

Havuzun bitmesine yakın günlerde İhsan Bey, havuzu teftiş için İzmit'e gitti. Bu sırada Cumhuriyet Gazetesi'nde çıkan haberler dikkat çekiciydi. Gazete, genel olarak; donanmanın durumundan bahsettikten sonra, Yavuz Zırhlısı'nın tamiri için son sistem bir havuzun temin edildiğini belirterek vekâleti övüyordu¹³⁰. Bu tarihte havuzdan övgülerle bahseden gazete, her ne olursa 31 Ocak - 1 Şubat 1928 tarihlerinde Yunus Nadi'nin kaleminden havuz ihalesiyle ilgili şunlar yazılmaktaydı: *“Bahriye Vekili, işi Flander'e vermekten ibaret olan muayyen maksadına vasıl olmak için evvela kendi kendini aldatmaktan başlayarak Bahriyenin alakadar dairelerini aldatmış, idaresiyle memur ve matuf olduğu Bahriye Vekâletini aldatmıştır ve yahut daha doğrusu aldatmış ve atlatmış olduğu zannına düşerek gafil bir muvaffakiyetin aldatıcı sukut ve sükûnuna dalmıştır.”* bir diğer yazıda da *“...havuz işinin Flander Firması'na verilmesine Bahriye Vekili, yani bilhassa o ikna edilmiş, o da bu kanaat ile yürüyerek kendisince ve kendisini ikna edenlerce matlup neticeye varmak için rastgele yürümek cüretini gösterebilmiştir.”*¹³¹ ifadeleriyle İhsan Bey suçlanmaktaydı.

Tüm bu gelişmeler sonrasında havuz meselesinin bu şekilde uzamasında ve sonuçlandırılmasında kusuru olanlar hakkında başlatılan soruşturmada komisyon üyeleri, *havuz meselesinde* usulsüzlüklerin olduğuna çoğunlukla karar verdiler. Bahriye Vekili ve arkadaşlarının görevi kötüye kullanmaları başta olmak üzere, ihale ve eksiltme kanununun açık hükümlerine aykırı hareket ettikleri ve İcra Vekilleri Heyeti'nin kararlarına da uymadıklarından, görevlerini ihmal ettikleri raporda belirtilmiştir.

Hükümet, havuz işini tamamladıktan sonra Birinci Dünya Savaşı'ndan kötü bir durumda çıkan Yavuz Zırhlısı'nı tamir ettirme meselesini ele aldı¹³². Yavuz Zırhlısı'nın tamir işi aslında Bahriye Vekâleti kurulmadan önce ortaya çıkmıştı. O zaman bu iş için bütçeye ilk önce bir milyon lira konuldu. Ne var ki tamir işinin bu fiyata yapılamayacağı anlaşıncaya kadar yeterli parayı sağlamak için Bahriye Vekili İhsan Bey, 24

¹²⁹ TBMM ZC, III/2, 26.01.1928, Tahkikat Encümeni Raporu, s.13.

¹³⁰ Cumhuriyet, 15 Aralık 1926.

¹³¹ Yunus Nadi, “Yavuz- Havuz Davasında Benim Görüşüm” Cumhuriyet, 1 Şubat 1928.

¹³² Cumhuriyet, 15 Aralık 1926; Kandemir, “Yavuz-Havuz Davası”, s.3408.

Mayıs 1926'da İcra Vekilleri Heyeti toplantısında: “*Firmaların Yavuz Zırhlısı'nın tamirini deruhte etmek üzere talepttikleri fiyat nazarı dikkate alınır ve muahharen hükümetin tedarik ettiği ve taahhütte bu havuzun ikmal edileceği hesap edilince 3 milyon lirayla Yavuz Zırhlısı'nın tamirinin mümkün olacağı kanaatinin...*”¹³³ ortaya çıktığını açıkladı. Bunun üzerine meclis, 1927 ve 1928 bütçelerine Yavuz Zırhlısı'nın tamiri için İcra Vekilleri Heyeti kararıyla üç milyon liraya kadar teklifte bulunma yetkisini Bahriye Vekili İhsan Bey'e verdi. Başvekil İsmet Paşa'nın isteği ile Gümüşhane Mebusu Fehmi Bey'in öncülüğünde meclisten çoğunluk kararı ile zırhlının tamiri için gerekli olan kanun çıkartıldı. Bunun üzerine Yavuz Zırhlısı'nı tamir edebilecek firmalarla temasa geçildi.

13 Temmuz 1926'da İcra Vekilleri Heyeti'nden pazarlık için Münakaşa Kanunu'nun (z) fıkrası gereğince ihale kararı alındı. Yavuz Zırhlısı'nın tamirine ilk talip olanlar da Alman firması Flander'le, Fransız Firması Sen Nazer idi. Her iki firma Türkiye'ye gelmeden önce Paris'te bir araya gelmişlerdi. Ekonomik açıdan daha zayıf olan Flander, Sen Nazer'le birleşmeye çalışmaktaydı. Sen Nazer ise bu teklife; “*...iş bir defa anlayalım, eğer bizi enterese ederse beraber çalışırız*” cevabını verdi. Flander Firması'nın temsilcileri, Ömer Nazım Bey'in damadı Halil Kamil Bey ve Dr. Fikret Bey idi. Fransız Sen Nazer Firması'nın temsilcileri ise, Sapançalı Hakkı, Hüsrev Sami ve Koniçeli Nureddin Beyler idi. Bunların yanında firmanın Genel Müdürü Mösyö Godar da bulunmaktaydı¹³⁴. Bu iki firma anlaşarak İhsan Bey'le görüşmüşlerdi. İhsan Bey, bu görüşmede her iki firmanın ayrı ayrı teklif vermelerini eğer birleşirlerse ihaleyi yapmayacağını da görüşmede taraflara bildirdi¹³⁵. Bunun üzerine Flander ve Sen Nazer Firmaları ayrı ayrı teklif vermişlerdi. Flander'le, sonradan ihaleye dâhil olan Blohm und Voss Firması anlaşarak birlikte ihaleye girmişlerdi¹³⁶.

Flander Firması'nın yalnız kazan ve diğer işler için 1 milyon 600 bin lira, yine aynı işler içinse, Sen Nazer yalnızca 383 bin Türk lirası teklif verdi. Pazarlık sonrası firma 30 bin lira daha indirim yaparak, teklifini 353 bin lira olarak revize etti¹³⁷. Daha

¹³³ TBMM ZC, III/ 2, 26.01.1928, Tahkikat Encümeni Raporu, s.19; *Vakit*, 24 Aralık 1927; Yunus Nadi, “Yavuz- Havuz Davasında Benim Görüşüm”, *Cumhuriyet*, 31 Ocak 1928.

¹³⁴ TBMM ZC, III / 2, 26.01.1928, Tahkikat Encümeni Raporu, s.18–71; *Vakit*, 24 Aralık 1927, Eryavuz, “Başvekilin İzahatında Hakikate Uymayan Noktalar”, *Yeni Türkiye*, 20 Ağustos 1946.

¹³⁵ TBMM ZC,III/ 2, 26.01.1928, s. 73.

¹³⁶ *Cumhuriyet*, 30 Aralık 1927.

¹³⁷ TBMM ZC,III / 2, 26.01.1928, Tahkikat Encümeni Raporu, s. 72; *Cumhuriyet*,30 Aralık 1927.

sonra İhsan Bey, Flander'i çağırarak, “Siz vekâletle eğleniyor musunuz? Rakibiniz üç yüz elli üç bin liraya yapmayı taahhüt eylediği bir iş için siz bir milyon altı yüz bin lira gibi bir para istiyorsunuz”¹³⁸ sözleri karşında firma temsilcileri, uluslararası malzeme piyasasına göre rakiplerinin bu teklifinin çok düşük olduğunu söylemişlerdi. Bu fiyatın yalnız malzeme bedeline tekabül etmeyeceğini de ifade etmişlerdi. İhsan Bey, bunun kendilerini ilgilendirmediğini söyleyince Flander temsilcileri de “*Fransızlar bu vapuru batıracaklar. Bizce tenzilat yapmaya imkân yoktur*” cevabını vermişlerdi. Gerek bu konuşma gerekse Sen Nazer'in düşük teklifi İhsan Bey'de bir şüphenin doğmasına neden oldu. İhsan Bey, konuyu Başvekil İsmet Paşa'ya olduğu gibi anlattıktan sonra İsmet Paşa'nın da; “*Mademki batmak meselesi varöyleyse vapuru sigorta ettiriniz*” dediği ifade edilmektedir. Sigorta söz konusu olunca firmanın bunu kabul edip etmeyeceği tartışılırken, İsmet Paşa; sigorta masrafına vekâletin de ortak olmasını istedi. Bunun üzerine vekâlet, yirmi bin lira ile sigorta masrafına katılmayı kabul etti. Başvekâlette sigorta işi için vekâlete 100 bin liraya kadar yetki veriyordu.

Başvekilin oluruyla Fransızlarla müzakereye başlayan İhsan Bey, sigorta işini de çözmek istedi. Bunun üzerine Fransız Genel Müdürü “*Almanlara karşı böyle bir teklifiniz yoktu. Şeraitimizi muvafık gördükten sonra mı sigortayı mevzuu bahis ediyorsunuz, şu halde bu işi bize vermek istemiyorsunuz.*”¹³⁹ sözleri üzerine İhsan Bey de Yavuz Zırhlısı'nın emniyetini temin etmek ve tamir süresi olan bir yıl içinde Yavuz Zırhlısını ve havuzu sigorta ettirmenin gerekli olduğunu açıkladı¹⁴⁰. Daha sonra firma yetkilileri ile İhsan Bey arasında yapılan pazarlıklar sonucunda sigorta ücreti bir milyon üç yüz yirmi beş bin lira olarak belirlendi¹⁴¹. Böylece Yavuz Zırhlısı, tamirden teslimine kadar geçecek on iki aylık sürede sigortalı olacaktı¹⁴².

Sonuç olarak Fransız Sen Nazer Firması'nın teklifi uygun bulunarak İcra Vekilleri Heyeti'nden ihale kararı alınarak işlemlere başlandı¹⁴³. Sigorta işinin de

¹³⁸ Eryavuz, “Fransız Şirketini Niçin Tercih Ettim?” *Yeni Türkiye*, 4 Eylül 1946; Yıldırım, *Basında Yavuz*, s. 28.

¹³⁹ TBMM ZC, III/ 1, 24.12.1927, s. 165; Eryavuz, “Fransız Şirketini Niçin Tercih Ettim?” *Yeni Türkiye*, 4 Eylül 1946.

¹⁴⁰ TBMM ZC, III/1, 24.12.1927, s. 165.

¹⁴¹ TBMM ZC, III/ 2, 26.01.1928, Tahkikat Encümeni Raporu, s. 20.

¹⁴² Eryavuz, “Fransız Şirketi ile İhtilaflarımızın Sebebi”, *Yeni Türkiye*, 5 Eylül 1946.

¹⁴³ Eryavuz, “Vapurun Tamiri Fransız Şirketine Nasıl Verildi”, *Yeni Türkiye*, 19 Ağustos 1946.

özölmesinden sonra Fransız Sen Nazer Firması yetkilileri ile Bahriye Vekili İhsan Bey arasında 5 Aralık 1926’de sözleşme imzalandı¹⁴⁴.

Sözleşmede göre;

- Yavuz, havuz üzerinde teslim edilecektir.
- Yavuz, havuzda bulunduğu sürede olabilecek her türlü hasardan firma sorumlu olacaktır. Firmanın tamir için ithal edeceği eşyanın masrafı, gümrük vergileri gibi harcamaları hükümete ait olacaktır. Anlaşmazlık durumunda ise hakeme gidilecek sorun özölmezse olay Türkiye Cumhuriyeti kanunlarına göre özölünecektir.
- On iki aylık tamir süresi Yavuz Zırhlısı’nın havuzda tesliminden iki ay sonra başlayacaktır¹⁴⁵.
- Hükümetin ödeme şekli ise şöyleydi: Ödemeler, 1927’de 1 milyon 300 bin, 1928’de 1 milyon 700 bin şeklinde taksitle yapılacaktır. İlk taksit Haziran 1927’de başlayacaktır. Taksit tutarı 110 bin lira olup, hükümet ödemeyi geciktirirse yüzde dokuz gecikme faizi ödeyecektir. İki ay ödeme yapılmazsa firma sözleşmeyi feshetme yetkisine sahip olacaktır¹⁴⁶.
- Tamir sonunda Yavuz Zırhlısı’nın sürati yirmi yedi buçuk mil üzerinde olacaktır¹⁴⁷.
- Yüzen saç havuzunun inşa süresinin geç kalmaması, bunun yanı sıra burada çalışan işilerin tatil hakları başta olmak üzere paralarının da verilmesi istendi¹⁴⁸. Tamir sonunda bütün bunları da, Fen Heyeti’nin incelemesine karar verildi.

Sen Nazer Firması’nın tercih edilmesinin bir nedeni de sözleşmeye, tüm şartların yerine getirilmediği taktirde tazminata bağılı bir de hüküm bırakılmasıydı. Bu arada Şubat 1927’de Yavuz Zırhlısı havuza alındı. Altı ayrı sistemden kurulu olan havuzu, üzerinde Yavuz Zırhlısı varken dengeli biçimde kaldırmak oldukça güçtü. Sisteme göre altı paranın teşkil ettiği sarnılar su alarak dalecek, içine Yavuz Zırhlısı girdikten sonra

¹⁴⁴ TBMM ZC, III/ 2, 26.01.1928, Tahkikat Encümeni Raporu, s.20; Mehmet Altun, “Türkiye Cumhuriyeti’nin İlk Yolsuzluk Davası Havuz-Yavuz Olayı”, *Toplumsal Tarih*, Sayı:110, İletişim Yayınları, İstanbul 2004, s. 36–39; Goloğlu, *Devrimler ve Tepkiler...*, s. 242.

¹⁴⁵ BCA, 230.0.0.0.78.51.1, 09.09.1928; TBMM ZC, III/ 2, 26.01.1928, Tahkikat Encümeni Raporu, s.20.

¹⁴⁶ TBMM ZC, III/ 1, 24.12.1927, s. 165.

¹⁴⁷ *Vakit*, 24 Aralık 1927.

¹⁴⁸ BCA, 030.18.01.01.020.54.20, 22 Ağustos 1926.

bu sular dengeli bir şekilde boşaltılarak havuza kaldırılacaktı. Bu dengeyi kontrol altında tutmak için havuza bir kontrol odası yapılarak gerekli aletler burada toplandı. Parçalardan birinin suyu az ya da çok boşaltması durumunda, hem Yavuz Zırhlısı hem de havuz büyük zararlar görebilirdi. Bu kaldırma işlemini yapması için Almanya'dan 10 bin liraya Müller isminde bir mühendis getirildi¹⁴⁹. Mühendisin hatası veya bir başka iddiaya göre sabotajı nedeniyle gemi, bir metreden havuza düştü¹⁵⁰. Sadece havuzun ayakları ezildi¹⁵¹. Bundan dolayı havuz ihalesini alan Flander Firması, havuzu tamir etmek için otuz haftalık ek bir süre istedi. Bu süre sonunda havuz ancak 20 Ağustos 1927'de tamamlanabildi¹⁵².

29 Ağustos 1927'de Bahriye Vekâleti, Sen Nazer Firması'na havuzun hazır olduğunu bildirince Sen Nazer Firması da kazadan dolayı prim fiyatlarının sigorta firmaları tarafından % 1'den % 4-5'e çıkarıldığını, aradaki farkın vekâletçe ödenmesini istedi¹⁵³. Yani firma yüzde birlik prim artışından dolayı sözleşme metninin 17'nci maddesinin değiştirilmesini istiyordu. İhsan Bey ise, tarafların sözleşme şartlarına uymaya mecbur olduklarını, sözleşmede herhangi bir düzeltme yapamayacaklarını ve bu prim farklarının kendilerini ilgilendirmedığını, isterlerse ücretsiz isterlerse yüzde yirmi oranında sigorta ettirmelerini söyledi. Firma yetkilileri ise durumun kendileri için önemli olduğunu açıklamaya çalışarak bu şartlar altında tamirat yapamayacaklarını söylediler. Oysa firmanın sigorta zorunluluğu açıktı. Hükümetin yirmi bin liradan fazla bir para vermek gibi bir sorumluluğu da yoktu. Hükümet, elindeki fesih hakkını kullanırsa, hem firma işi kaybedecek, hem de hükümet bugüne kadar teminat ve mal suretiyle biriken alacaklarından, aleyhte oluşacak fark ile ayrı bir tazminat alabilecekti¹⁵⁴.

İhsan Bey, bu durumu Başvekil İsmet Paşa ile görüştüğünü, Paşa'nın da: *"Ahkâmı mukaveleyi firma lehine tadil cihetine gitmeyelim, feshe kadar yürürüz"*

¹⁴⁹ Vakıf, 24 Aralık 1927.

¹⁵⁰ TBMM ZC, III/ 1, 24.12.1927, s. 166; Cumhuriyet, 21 Şubat 1928.

¹⁵¹ Eryavuz, "Fransız Şirketi ile İhtilaflarımız Sebebi", Yeni Türkiye, 5 Eylül 1946.

¹⁵² BCA, 30.18.1.1, 24.37.9, 15.06.1927; TBMM ZC, III/II, 26.01.1928, Tahkikat Encümeni Raporu, s.20.

¹⁵³ Bahriye Vekaleti'nden Başvekilliğe yazılan tezkere; BCA, 030.0.018.001.001.26.57.7, 24 Ekim 1927; TBMM ZC, III/ 2, 26.01.1928, Tahkikat Encümeni Raporu, s.20; Eryavuz, " Başvekilin İzahatında Hakikate Uymayan Noktalar", Yeni Türkiye, 20 Ağustos 1946.

¹⁵⁴ TBMM ZC, III/ 2, 26.01.1928, Tahkikat Encümeni Raporu, s. 21.

bakalım ne diyecekler?"¹⁵⁵ dediğini anlattı. Anlaşma mümkün olmayınca noterlik aracılığıyla, firmaya, "Yavuz havuzda hazırdır, on gün zarfında tamirata başlamazsanız vekâlet kanuni haklarını arayacaktır" biçiminde bir protesto çekildi. Firma da vekâlete protesto mektubu çekti¹⁵⁶.

Bu arada 14 Eylül 1927'de, Flander Firması tarafından hem mayın fabrikası hem de yirmi beş bin tonluk havuz Bahriye Vekâletine teslim edildi¹⁵⁷. Ancak firma sigorta işini halletmek için de İsmet Paşa'nın kardeşi Hasan Rıza Bey'le ticaret yapan akrabaları Resai Bey aracılığıyla torpil arayışlarına başladı. Resai Bey, bu işi çözmek için firmadan beş bin İngiliz sterlini istedi. Önce firmanın bu miktarı kabul etmemesi, Hasan Rıza Bey'in de işe karışmak istememesi Resai Bey'i bu işten vazgeçirdi¹⁵⁸. Firma yeni bir çare olarak Bahriye Vekâletine sigorta süresinin on iki ay yerine ilk dört aya indirilmesini teklif etti¹⁵⁹. Yavuz Zırhlısı'nın tamiri süresince firmanın çeşitli nedenlerle sözleşme üzerinde değişiklik yapma istekleri oluyordu. Bu değişiklik isteklerinin sigorta primleri ve tamirat süresinin uzatılması ile ilgili olduğu görülüyordu¹⁶⁰. 17 Ekim 1927'de Ankara'da Bahriye Vekâletinde Hukuk Müşaviri, Donanma Dairesi ve Teçhizat Dairesi Reisi'nin de bulunduğu toplantıya Fransız firma temsilcisi de katıldı. Toplantı sonrası bir komisyon oluşturuldu. Bu toplantı da Yavuz Zırhlısı'nın durumu ayrıntılı olarak tartışıldı. Aynı tarihte konu Başvekâlete de iletildi. Toplantı da İhsan Bey'in, Fransızlara: "Siz mademki mukavele ahkâmına riayet etmiyor ve onu tadil etmek istiyorsunuz, bunu vekâlet kabul edemez. Şu halde mesuliyet firmaya aittir. Biz mukaveleyi feshedeceğiz tazminata maruz kalırsınız" deyince, firma temsilcisi cevaben "Hayır, daha evvelden mukavele ahkâmına riayet etmeyen siz oldunuz. Mukaveleye nazaran Haziran'dan itibaren aylık 110 bin lira verecektiniz. Altı ay geçti bütün müracaatlarımıza cevap vermediniz. Bugün mesuliyet vekâlete ait olmak üzere

¹⁵⁵ TBMM ZC, III/ 1, 24.12.1927, s.166; Eryavuz, "Fransız Firmasının İle İhtilaflarımızın Sebepleri", *Yeni Türkiye*, 5 Eylül 1946.

¹⁵⁶ Eryavuz, "Firmalar Mukavelenin Feshi ve Komisyon Raporu", *Yeni Türkiye*, 6 Eylül 1946.

¹⁵⁷ BCA, 30.18.1.1, 26.54.9. 14.09.1927.

¹⁵⁸ Bu konuyla ilgili olarak İsmet Paşa şunları söylemiştir: "Bir Türk avukat biraderime bilvasıta firmanın vekâletini deruhde etmesini teklif etmiş, biraderim itizar eylemiş.» Hadise bana manasız görünmedi. Derhal Bahriye Vekili Bey'i buldum. Kendisine vakayı naklettim ve ilave ettim. Bu vaka bana nüfuz arandığı ihtimalini gösterdi ve pek fena tesir etti. Kanunun ahkâmından kurtulmak kabîl olamayacağını fiilen anlatmak lazımdır. Bilhassa nazarı dikkatinizi celb ederim, Vekil Bey mutabık idi." TBMM ZC, III/ 1, 24.12.1927, s. 158; TBMM ZC, III/ 2, 26.01.1928, Tahkikat Encümeni Raporu, s.21; Eryavuz, "Başvekilin İzahatında Hakikate Uymayan Noktalar", *Yeni Türkiye*, 20 Ağustos 1946.

¹⁵⁹ BCA, 030.0.018.001, 001.6.57.7, 24 Ekim 1927; TBMM ZC, III/ 1, 24.12.1927, s.167.

¹⁶⁰ BCA, 030.0.018.001, 001.29.43.9, 12.07.1928.

mukaveleyi feshettirmek hakkına aradaki taahhüde göre biz malikiz” diyerek kendilerinin haklı olduğunu anlatmışlardı. İhsan Bey, taksit ödemelerinin tamir karşılığında olduğunu tamire başlamadan böyle bir ödemenin söz konusu olamayacağını altını çizdi. Bunun üzerine Fransızlar “*Siz havuzu vaktiyle hazırlayıp gemiyi bize zamanında teslim etmediniz. Sizin gemiyi vaktinde teslim edeceğinizi düşünerek birçok malzeme celp ve sipariş ettik. Bunlar için bankalar faiz işletiyor. Biz sarfiyatta bulunduk. İşte faturaları...*”¹⁶¹ diyerek asıl kendilerinin mağdur olduklarını ifade ettiler. Toplantı yapan komisyon üyeleri, incelemeler sonucunda; anlaşmanın feshi durumunda Yavuz Zırhlısı’nın tamirinin ne olacağını belli olmadığını, tamir işinin Alman firması Flander’e verilirse fiyat farkının fazla olduğunu, bunun da yapılamayacağını açıkladı. Komisyon üyeleri ayrıca Yavuz Zırhlısı’nın havuz üzerinde daha fazla zarar göreceğini ifade etmekteydiler¹⁶². Bu arada Genelkurmay’ın da fikri sorulmuş; onlar da “*Fenni ciheti (teknik kısmı) biz bilmeyiz yalnız, Yavuz Zırhlısı’nın bir an evvel tamiri şarttır*”¹⁶³ cevabını vermişlerdi.

Bunun dışında komisyon, havuzlanma sırasında getirilecek bir uzmanın Bahriye Vekâletinin güvenini kazanmış olmasına, ücretten doğabilecek bütün sorumluluğun da firmaya ait olacağına, bu yüzden çıkabilecek sorunlardan da hükümetin sorumlu tutulamayacağı da belirtti. Komisyonun raporu, 24 Ekim 1927’de İcra Vekilleri Heyeti’ne sunuldu. Toplantıda ilk olarak Bahriye Vekâletinin değişiklik taslağı incelendi. Bu değişiklikte, sigorta süresinin dört aya indirilmesi ve Yavuz Zırhlısı’nın havuzlanması sırasında firmanın görevlendireceği uzmanın Bahriye Vekâletince güvenilir olması istenmekteydi. Toplantıda uzman meselesinin kabul edilmediği ifade ediliyordu. Havuz-Yavuz davasındaki en önemli kısımda burasıydı. Çünkü uzman meselesi ile taksitlerin ödeme şeklinin toplantıda ele alınıp alınmadığı meselesi tartışmaların odak noktasını oluşturmaktaydı. İhsan Bey, gerek meclisteki konuşmalarında gerekse sonradan kaleme aldığı hatıralarında: “*24 Ekim İcra Vekilleri Heyeti kararnamesinde uzman meselesinin müzakere ve reddedildiğine dair bir izah, hatta bir kelime yoktur*”¹⁶⁴. ifadeleriyle konuya açıklık getirmeye çalışmıştı. İhsan Bey,

¹⁶¹ TBMM ZC, III/ 1, 24.12.1927, s.166–167; Eryavuz, “Şirketle Mukavelenin Feshi ve Komisyon Raporu” *Yeni Türkiye*, 6 Eylül 1946.

¹⁶² TBMM ZC, III/ 2, 26.01.1928, Tahkikat Encümeni Raporu, s. 22.

¹⁶³ Eryavuz, “Şirketle Mukavelenin Feshi ve Komisyonun Raporu”, *Yeni Türkiye*, 6 Eylül 1946.

¹⁶⁴ Mühassise meselesi hakkında; 24 Ekimde, İcra Vekilleri Heyeti kararnamesinde vekâlete verilmiş bir yetkinin olmadığını çünkü İcra Vekilleri Heyeti’ndeki müzakerede reddedildiği ifade edildi. İhsan Bey

bu mesele görüşüldüyse, bu kararların ait olduğu yere gönderildiğini; yani Bahriye Vekâletine geldiğini, buradaki evrakları da soruşturma komisyonuna verdiğini açıkladı¹⁶⁵. Ancak İhsan Bey'in bu sözlerine karşın Başvekil İsmet Paşa, bu meselenin İcra Vekilleri Heyeti'nde görüşülerek reddedildiğini söylemekteydi¹⁶⁶.

Kurulan soruşturma komisyonu bu iki ayrı açıklamayı incelemek için Başvekil İsmet Paşa başta olmak üzere, dönemin İcra Vekilleri Heyeti'nde bulunan vekillerden Mustafa Abdülhaluk, Mahmut Esat (Bozkurt), Mustafa Necati, Tevfik Rüştü Aras, Sabri ve Behiç Beyleri de dinledi. Dinlenen İcra Vekilleri Heyeti'ndekilerin hepsi de o gün uzman meselesinin toplantıda görüşüldüğünü ifade etmişlerdi. Toplantıda konuyla ilgili olarak İhsan Bey'in Başvekil İsmet Paşa'ya, “*Şimdi ben ne yapayım?*” diye sorduğunu İsmet Paşa'nın da, “*yine görüşünüz*” cevabını verdiğini anlatmışlardı. İcra Vekilleri Heyeti kararının da 25 Ekim 1927'de Bahriye Vekâletine gönderildiği komisyon raporunda belirtilmekteydi¹⁶⁷. Raporda, Başvekil İsmet Paşa'nın mevcut hükümetin son İcra Vekilleri Heyeti toplantısı olduğunu söylediği de yazılıydı¹⁶⁸.

Komisyon raporunda ayrıca İhsan Bey'in, İcra Vekilleri Heyeti toplantısının ardından alınan kararı tekrar ihale komisyonuna havale ettiğini belirledi. İhale komisyonu, ilkin firmanın parasını, yapacağı iş üzerinden alması gerektiğini, bunu sağlamak amacıyla sözleşmeye “*1927 senesinde vekâletin yapacağı ödeme 1 milyon 300 bin lirayı geçmektedir. Musaddak(onaylı) faturaların toplamı bu miktardan fazlası 1928 senesi istihkakı addolunur*” ibaresinin konulmasını, ikinci olarak uzman meselesinin firmaya kabul ettirilmesini, üçüncü olarak da Yavuz Zırlıslı'nın havuzdan ineceği zamanı firmanın değil kendilerinin tayin etmesi gerektiğinin sözleşmeye eklenmesini önerdi. Komisyonun istediği maddeleri firmaya kabul ettiren İhsan Bey,

hatıralarında bu konu hakkında; 24 Ekim 1927 İcra Vekilleri Heyeti kararnamesinde mütehassis meselesinin bulunmaması, bu meselenin o toplantıda kesinlikle gündeme gelmediğinin en kuvvetli kanıtı olduğunu yazmaktadır. “*Mütehassis meselesi o görüşmede görüşülerek reddedilmiş olsaydı görüşmenin mevzu ve safahatından, varılan karar ve sonuçlardan bahseden bu kararnamede yalnız bu mütehassis meselesi meskut bırakılır mıydı? Vekiller encümeninde, Şurayı Devlet'te (Danıştay) ve İcra Vekilleri Heyeti'nde görüşmeler ancak firmanın talep ve teklif ettiği sigorta meselesi etrafında meydana gelmiş ve ona göre bir karara bağlanmıştı.*”, Eryavuz, “*Sigorta Meselesi Dedikodusu, Mütehassis Maddesi*”, *Yeni Türkiye*, 22 Ağustos 1946; Eryavuz, “*Mütehassis Meselesinde Başvekilin Düşüğü Tezatlar*”, *Yeni Türkiye*, 26 Ağustos 1946.

¹⁶⁵ TBMM ZC, III/ 1, 24.12.1927, s. 168; Eryavuz “*Mütehassis Meselesinde Başvekilin Mühim Bir Zuhulü*” 7 Eylül 1946.

¹⁶⁶ TBMM ZC, III/ 1, 24.12.1927, s. 160.

¹⁶⁷ TBMM ZC, III/ 2, 26.01.1928, Tahkikat Encümeni Raporu, s. 23.

¹⁶⁸ TBMM ZC, III/ 1, 24.12.1927, s. 160.

tüm bunları devlet lehine bulduğu için 30 Ekim 1927’de sözleşmeyi imzaladığını anlattı¹⁶⁹. Bu maddelere ek olarak da, Fransız Sen Nazer Firması’na Yavuz Zırhlısı’nın tamirinin bir yılda bitirilmesi ve iki yılda bedelinin ödenmesi konusunda da yazı gönderilmesini kararlaştırdıklarını söyledi¹⁷⁰.

Olayın incelenmesi sırasında da Başvekil İsmet Paşa’nın 24 Ekim’deki İcra Vekilleri Heyeti’nde yaptıkları toplantının son toplantı olduğunu ifade eden konuşması ön plana çıkarıldı¹⁷¹. Çünkü Kasım ayında yeni hükümetin kurulacağını ve yeni kabinede İhsan Bey’in olmayacağı bilgisini İsmet Paşa’nın, İhsan Bey’e verdiği ifade edildi¹⁷². İhsan Bey ise, bir gece Başvekil İsmet Paşa’nın kendisini Çankaya’ya çağırdığını, gittiğinde Paris Elçisi Fethi (Okyar) Bey’in de orada olduğunu söyledi¹⁷³. İhsan Bey, Fethi Bey’in kendisine Fransızlarla aralarındaki anlaşmazlığın çözülmesi için yardım edebileceğini söylediğini, kendisinin de buna gerek olmadığını söyleyerek: *“Paşam, Fransızlarla Vekiller Heyeti’nin tensip ettiği şartlarla beraber hükümet lehine daha bazı teklifleri de kabul ettirerek itilaf nameyi imzaladım”* ifadelerine İsmet Paşa’nın da *“çok iyi etmişsin”* dediğini söyledi¹⁷⁴. Bunun bir siyasî hataolduğu çok geçmeden ortaya çıkacaktı. Çünkü İsmet İnönü, İhsan Bey’i özellikle son İcra Vekilleri Heyeti’nde alınan kararlarla ilgili olarak suçlamaktaydı.

Soruşturma Komisyonu raporunda da konuyla ilgili olarak, İhsan Bey’in bir gün sonra Bahriye Vekâletinin kapatılacağına dair haberleri gazetelerden görmemesinin mümkün olamayacağı, hükümetin istifa edeceğini bildiğini, bu durumda vekillerin hukuken sorumluluk sahibi olsalar bile, manen çekilmiş bir durumda olacakları ve iş görmemeleri gerektiği belirtilmekteydi. Hatta Adliye Vekili Mahmut Esat, İsmet Paşa’nın bunu açıktan da söylediğini komisyona anlattı¹⁷⁵. İhsan Bey ise konuyla ilgili olarak gerek meclisteki savunmasında gerekse hatıralarında: *“...ben ödemenin tarzı hakkındaki komisyonun görüşünü mütehassıs meselesini bütün bunları devlet ve hazinenin çıkarları lehine buldum. Devlet lehine bulduğum bu maddeleri imzaladım.*

¹⁶⁹ Eryavuz, “Vapurun Tamiri Fransız Şirketine Nasıl Verildi”, *Yeni Türkiye*, 19 Ağustos 1946; *Vakit*, 24 Aralık 1927.

¹⁷⁰ BCA, 30.18.01.01.026.68.16, 18 Aralık 1927.

¹⁷¹ TBMM ZC, III/ 2, 26.01.1928, Tahkikat Encümeni Raporu, s. 24.

¹⁷² TBMM ZC, III/ 1, 24.12.1927, s.160.

¹⁷³ İhsan Eryavuz, “Başvekilin Tekrarına Lüzum Gördüğü İddialar”, *Yeni Türkiye*, 25 Ağustos 1946.

¹⁷⁴ TBMM ZC, III/ 1, 24.12.1927, s.169; bkz, ek-1: Eryavuz, “Yavuz-Havuz Meselesinin İçyüzü”, *Yeni Türkiye*, 27 Temmuz 1946.

¹⁷⁵ TBMM ZC, III/ 2, 26.01.1928, Tahkikat Encümeni Raporu, s. 24.

*Çünkü kanunen buna yetkim vardı. Başkan – İcra Vekilleri Heyeti'nin manen ömrünün sona erdiği bir zamanda vekil bunu imzalamış – dediler, halbuki İcra Vekilleri Heyeti'nde benim mevkiim bulunmayacağına ancak gece muttali oldum ki o geceden önce mukavelename ve tadilname tarafımdan imzalanmıştı.”*¹⁷⁶ ifadeleriyle kendisi hakkındaki iddialara cevap vermektedir. Tüm bu gelişmeler sonucunda Yavuz Zırlısı'nın onarım işi ancak Şubat 1930'da tamamlanarak, Sen Nazer Firması'na ait hesaplar da 1931'de kapatıldı¹⁷⁷.

Sonuç olarak İsmet Paşa, 23 Kasım 1927'deki İcra Vekilleri Heyeti toplantısında Yavuz Zırlısı sözleşmesinde yer alan uzman ve ödeme şartlarının görüşülmediği ve bunların devlet ve hazine aleyhine olduğu gerekçesiyle, Bahriye Vekili İhsan Bey hakkında soruşturma açılmasını istedi.

1.1.4.2. İhsan Eryavuz (Havuz –Yavuz) Davası Mecliste

Soruşturma Komisyonu raporunda, İhsan Bey'in devlet lehine hareket ettiği yönünde görüş bildirilmesinden sonra, konu tekrar İcra Vekilleri Heyeti'nde görüşüldü. Başvekil İsmet Paşa meseleyi meclise götürmeye kararlıydı¹⁷⁸. Meclis görüşmelerinden bir gün önce gazetelerde İhsan Bey aleyhine yayın yapılmaya başlandı¹⁷⁹. Bu yayınlar başlamadan önce İhsan Bey kendisi aleyhine bir girişim olduğunu hissederek bunu Kılıç Ali'ye anlatır. İhsan Bey, bu olaylar karşısında asıl Mustafa Kemal'in nasıl bir tavır takınacağını merak ettiğini, bu nedenle Kılıç Ali Bey'den Mustafa Kemal'in, bir karar vermeden, olayları bir kez daha araştırmasını iletmesini istedi. Kılıç Ali Bey de, Mustafa Kemal ile konuştuğunu, Gazi'nin konuyla ilgili şunları söylediğini ifade etmişti: *“Benim İhsan hakkında çıkacak şayialara inanmayacağımı kendisi de bilir. İhsan'ın namuslu bir arkadaş olarak elini sıkacağımıza şüphe yoktur. İş gazetelere düşmüş, Efkâr-ı Umumiye'ye aksetmiştir. Meselenin aramızda halline artık imkan kalmamıştır. Sonra mutlaka bir şey vardı fırkada bastırdılar diye bir zan uyanır. Bunu İhsan da istemez. Kendisini çağırıp ne sorayım? Varsın meclis tahkikat yapsın. Oradan kendisi daha kuvvetli çıkar. Yalnız o kendisine sorulacak suallere sükûnet ve*

¹⁷⁶ İhsan Eryavuz, “Şirketle Mukavelenin İmzalanma Meselesi”, Yeni Türkiye, 8 Eylül 1946; TBMM ZC, III/1, 24.12.1927, s. 169.

¹⁷⁷ BCA, 30.018.1.1, 19.26.19, 03 Mayıs 1931.

¹⁷⁸ TBMM ZC, III/1, 24.12.1927, s.169; Özalp, *Atatürk'ten Anılar...*, s.36; Goloğlu, *Devrimler ve Tepkiler*, s. 244.

¹⁷⁹ Bkz: *Cumhuriyet*, Vakit, 23 Aralık 1927.

itidallecevap versin, mukabil taşkınlığa kalkmasın”¹⁸⁰ sözlerini İhsan Bey’e aktardığını Kılıç Ali Bey hatıralarında anlatıyordu.

İhsan Bey, İsmet Paşa ile aralarının iyice bozulmaya başladığını anlamış olacak ki, Mustafa Kemal’in Latife Hanımla evlenmesi şerefine Çankaya Köşkü’nde verilen davette İsmet Paşa’ya hitaben: “*Sen, şu büyük adamın sana olan emniyet ve muhabbetine şükret. Yoksa bu zihniyetle sen bize arkadaş olamazsın!*” dediği bunun üzerine Mustafa Kemal’in araya girerek “*İhsan sen de ileri gidiyorsun!*” sözleriyle ortamı yumuşatmaya çalıştığı anlatılmaktadır¹⁸¹. Mustafa Kemal’in yirmi dört gün sürecek yurt gezisine çıkmasından bir gün sonra, yani 24 Aralık 1927’de meclis içtüzüğünün 169’uncu maddesinde yazılı olan bir vekil hakkında meclis soruşturması isteme yetkisi mebuslara ait olduğu için İsmet Paşa, Malatya Mebusu sıfatıyla meclise bir önerge verdi¹⁸². Önergede, İhsan Bey’in, vekilliğinin son günlerinde, Yavuz Zırlısı’nın tamiri sözleşmesinin tadili meselesinde “*muhilli emniyet*”¹⁸³ bir tarzda, İcra Vekilleri Heyeti’nin kararına aykırı olarak ve yetkisinin dışında hareket ederek hazinenin zararına neden olduğu gerekçesiyle, Divan-ı Ali’ye sevk edilmesi ve hakkında soruşturma yapılması istenmekteydi¹⁸⁴.

İsmet Paşa meclis kürsüsündeki konuşmasında; Yavuz Zırlısı’nın tamir sözleşmesinden, ihaleye katılan Alman ve Fransız firmalarının tekliflerinden ve bu teklifler arasındaki fiyat farklarından söz etti. Konuşmasının devamında Fransız firmasıyla Yavuz Zırlısı’nın beş milyon sterline sigorta ettirilmesinden, bu firmanın temsilcilerinin Sapançalı Hakkı Bey ve Hüsrev Sami Beylerin olduğundan bahsetti. İsmet Paşa bütün bunları kendisine İhsan Bey’in söylediğini, kendisinin de buna kanunen engel olup olmadığını sorduğunu; vekilin de kanunen bir engel bulunmadığını belirttiğini, kendisi için “*Bir senede tamir iki senede tediye*” şartlarının önemli olduğunu sözlerine ekledi¹⁸⁵.

¹⁸⁰ Kılıç Ali, “İhsan Bey İçin Gazi’ye Müracaatım” *Milliyet*, 1 Şubat 1952; Eryavuz, “Mesele Matbuata Nasıl Aksettirildi?”, *Yeni Türkiye*, 3 Ağustos 1946; Kılıç Ali, “İhsan Bey İçin Gazi’ye Müracaatım” *Milliyet*, 1 Şubat 1952.

¹⁸¹ Eryavuz, “İstanbul’dan Ankara’ya Döndüğümde Bulduğum Hava”, *Yeni Türkiye*, 9 Ağustos 1946.

¹⁸² *Milliyet*, 25 Aralık 1927; *Vakit*, 25 Aralık 1927.

¹⁸³ *Muhilli Emniyet*: Emniyeti bozan.

¹⁸⁴ *TBMM ZC*, III/1, 24.12.1927, s. 157; *Cumhuriyet*, 25 Aralık 1927.

¹⁸⁵ *TBMM ZC*, III / 1, 24.12.1927, s. 157–158; İhsan Bey hatıralarında, İsmet İnönü’nün: “*bir senede tamir iki senede tediye*” ifadelerinin gerçeği yansıtmadığını, anlatarak, bunun için İcra Vekilleri

İsmet Paşa, İcra Vekilleri Heyeti'ne Yavuz Zırhlısı ile ilgili gelen teklifin bazı maddelerinin kabul edildiğini, bazılarının ise reddedildiğini söyledi. Tartışmalara neden olan Bahriye Vekâletinin teklif ettiği uzmanmaddesinin de reddedildiğini; ancak 24 Ekim'de son İcra Vekilleri Heyeti toplantısı olduğunun söylenmesine rağmen, sözleşmenin 30 Ekim'de imzalandığını açıklandı. İsmet Paşa, Mustafa Kemal'in de Bahriye Vekâleti ile ilgili hoş olmayan haberleri işittiğini ve bu konudan rahatsızlık duyduğunu meclis kürsüsünden dile getirdi¹⁸⁶.

Başvekil konuşmasında özellikle uzman meselesi ve ödemeler ile ilgili olarak Bahriye Müsteşarı Hüsamettin Bey'le görüştüğünü ve kendisinden bu konu hakkında bilgi aldığını söyledi. Müsteşar Bey'in de uzman meselesinin, sözleşmenin 5'nci maddesinin (b) fıkrasına göre devlet lehine olduğunu ve bu sebeple bunu kabul ettiklerini söylediklerini anlattı. Bunun üzerine Başvekil İsmet Paşa, uzman meselesinin İcra Vekilleri Heyeti'ne teklif edildiğini; fakat kurulda ret kararına rağmen nasıl oluyor da bu maddenin kabul edildiğinin sorgulanması gerektiğini söyledi. Başvekil konuşmasında; 5'nci maddenin (b) fıkrasında yapılan değişikliğin nereden geldiğini müsteşara sorduğunu, onun da devlet lehine bir yarar sağladığı için kendilerini bularak teklif ettiklerini söylediğini anlattı. İsmet Paşa, bu değişikliğin gereksiz olduğunu belirtti.

İsmet Paşa bu defa da Müsteşar Hüsamettin Bey'e ödeme konusunun nasıl ortaya çıktığını sordu. Müsteşar da, hukuk müşavirlerinin, Maliye hukuk müşavirleriyle görüşerek devletin altı yüz altmış bin lira borcu olduğunu belirlediklerini söyledi. Bu borcun peşin ya da taksitle değil de, yapılan iş miktarı karşılığında ödenmesini daha uygun gördüklerini anlattı. Bunun üzerine İsmet Paşa, tekrar Müsteşar Hüsamettin Bey'e, hazinenin ödemesine ilişkin bir meseleyi Maliye Vekili'ne haber vermeden hangi görüşle halledebildiklerini, fatura karşılığında ödemenin zaten bir senede tamir ve bir senede ödeme demek olduğunu, bu teklifin şahsen kim veya hangi daire tarafından verildiğini de sordurttuğunu sözlerine ekledi. Hüsamettin Bey de bu teklifi hukuk müşavirinin verdiğini anlattı.

Heyeti kararnamesine bakıldığında böyle bir ifadenin olmadığı görüleceğini söyledi. İhsan Eryavuz, "Geminin Tamiri Fransız Şirketi'ne Nasıl Verildi", *Yeni Türkiye*, 19 Ağustos 1946.

¹⁸⁶ TBMM ZC, III/1, 24.12.1927, s.157-159.

Bunun üzerine İsmet Paşa, hukuk müşaviriyle görüşmek istediğini, hukuk müşavirinin emekliye ayrıldığı söylenince, ne zaman ayrıldığını sordu. İsmet Paşa, hukuk müşavirinin 30 Ekim 1927’de emekliye ayrıldığının ortaya çıkmasıyla sözleşmenin imzalanma tarihi ile aynı güne denk gelmesinin dikkat çekici olduğunu da belirtti. Esasen bir senede tamir ve iki senede ödemeye aykırı olarak maddenin değiştirildiğini söyledi. Bunun üzerine İcra Vekilleri Heyeti’nin talimatı ile görevlendirilen Müdafaai Milliye Vekâleti görevlileri firma yetkilileri ile görüştü. Vekâlet yetkilileri ödeme konusunda yapılan değişikliklerin devletin aleyhine olduğunu belirterek bunları kabul edemeyeceklerini firma yetkililerine söylediler.

Vekâlet, ödemenin iki senede gerçekleştirilmesini istiyordu. Firma yetkilileri de 30 Ekim 1927’deki sözleşmede bir senede tamir ve bir senede ödeme anlamının çıktığını söylüyorlardı. Ancak Müdafaai Milliye Vekâleti yetkilileri, iki yılda ödemedен vazgeçilemeyeceğini ifade etmişlerdi. Bu gelişme üzerine firma yetkilileri hükümetin görüşünü Paris’e bildirmişlerdi. Firma müdürlerinden birisi Paris’ten Ankara’ya gelerek Müdafaai Milliye Vekili ile görüştü. Bu görüşme sonunda firma, hükümetin bir senede tamir ve iki senede ödeme teklifini kabul etti. Müdafaai Milliye Vekili, 18 Aralık 1927’de bu durumu İcra Vekilleri Heyeti’ne bildirdi¹⁸⁷.

Tüm bu gelişmeler sonunda Başvekil İsmet Paşa konuşmasının sonlarına doğru: *“İhsan Bey’in Yavuz Zırhlısı’nın tamirinin mukavelesinde 24 ile 30 Ekim’e kadar cereyan eden muamelatıyla muhilli emniyet bir tarzda Heyeti Vekile kararı hilafında ve salahiyet harici hareket etmekten ve devletin menafine ademi takayyüt göstermekten”* dolayı Divan-ı Ali’ye sevkini istemekteydi¹⁸⁸. Paşa konuşmasında gittikçe sesini yükseltip, önündeki kürsüyü yumruklayarak izleyicilerin dikkatlerini üzerine çekti. Bu olayda İsmet Paşa’nın davranışı çok sertti¹⁸⁹.

Başvekil İsmet Paşa, Bahriye Vekili İhsan Bey’i özellikle şu konularda suçlamaktaydı.

¹⁸⁷ TBMM ZC, III/1, 24.12.1927, s.162.

¹⁸⁸ Kılıç Ali, “İhsan Bey Nasıl Tevkif Edildi?” *Milliyet*, 2 Şubat 1952; TBMM ZC, III/1, 24.12.1927; s. 161–164; *Cumhuriyet*, 25 Aralık 1927.

¹⁸⁹ Şevket Süreyya Aydemir, *İkinci Adam (1884–1938)*, I, Remzi Kitabevi, İstanbul 1993, s.389.

- 1) 24 Ekim 1927’de İcra Vekilleri Heyeti kararnamesine aykırı olarak sözleşmeyi imzalamak,
- 2) Uzman fıkrasını sözleşmeye dahil etmek,
- 3) Ödemelerde firma lehine tadilat yapmak¹⁹⁰.

İhsan Bey, Başvekil İsmet Paşa’nın kendisi hakkındaki sözlerine cevap vermek için söz aldı. İhsan Bey konuşmasında, Yavuz Zırlısı’nın tamirine ait sözleşmenin son dakikada değişikliğe uğradığına dair sözler karşısında, Büyük Millet Meclisi’nin kendisi hakkında soruşturma yapmasını talep etti. İhsan Bey, İsmet Paşa’ya da teşekkür ederek hakkındaki söylentileri cevaplandırdı.

İhsan Bey meclisteki konuşmasında, Yavuz Zırlısı ihalesinin nasıl ve ne şekilde gerçekleştiğine, ihaleye katılan firmalara ve ihaleyi alan firmayla ortaya çıkan sigorta anlaşmazlıklarına kadar birçok konuya değindi¹⁹¹. İhsan Bey konuşmasının devamında, uzman meselesinin İcra Vekilleri Heyeti’nde hiç konuşulmadığını ifade etti. Konuyla ilgili olarak vekâlet tezkeresi ve Danıştay’ın verdiği onay ile sözleşmenin imzalandığını, sonrasında başvekâlete gönderildiğini söyledi¹⁹². Komisyonunda hükümetin lehine verdiği kararda Muhasebe-i Umumiye Kanunu’nun 136’ncı maddesine göre: “*Bir vekil mukavelenameyi hükümetin lehine olarak tâdile salâhiyettardır*”¹⁹³ dedi. İhsan Bey de bir vekil olduğunu ve hükümetin lehine gördüğü için sözleşmeyi bu maddeye dayanarak imzaladığını söyledi.

İhsan Bey, soruşturma komisyonuna verdiği ifadelerinin aynısını meclis kürsüsünden de dile getirmişti. Konuşmasında aynı gece başvekilin kendisiyle görüştüğünü anlattı. Bu görüşmede Fethi Bey’in de bulunduğunu İcra Vekilleri Heyeti’nin uygun bulduğu kararlarla beraber hükümetin lehine değişikliği Fransız firmasına kabul ettirerek sözleşmeyi imzaladığını söyledi. İhsan Bey, tüm bu gelişmeleri İsmet Paşa’ya söylediğini, onun da onayladığını ve “*çok iyi yapmışsın*” dediğini kürsüden anlattı. Konuşmaların ardından Meclis Soruşturma Komisyonu’nun kurulması için yapılan oylama 24 Aralık 1927’de oy birliği ile kabul edildi. Bu arada

¹⁹⁰ Eryavuz, “ Beni Divanı Ali’ye Sevk İçin Başvekilin İleri Sürdüğü Sebepler”, *Yeni Türkiye*, 3 Eylül 1946.

¹⁹¹ *TBMM ZC*, III/ 1, 24.12.1927, s. 164.168; Eryavuz, “ Geminin Tamiri Fransız Şirketine Nasıl İhale Edildi?” *Yeni Türkiye*, 19 Ağustos 1946.

¹⁹² Eryavuz, “ Sigorta Meselesi Dedikodusu, Mütahassis Maddesi”, *Yeni Türkiye*, 22 Ağustos 1946.

¹⁹³ *TBMM ZC*, III/ 1, 24.12.1927, s. 168–170.

Kastamonu Mebusu Ali Rıza Beyde “*Yavuz Zırhlısı’nın tamiri meselesinin takaddüm eden kazazede havuz meselesinin ve bu havuzun ne suretle sipariş ve inşa edildiğinin dahi dahili daire-i tetkikat buyrulmasını*”¹⁹⁴ teklif etmekteydi. Ancak havuz meselesiyle ilgili konu mecliste görüşülmemiş, tartışmalar sadece Yavuz Zırhlısı’nın tamiri etrafında gelişmişti. Meclis Soruşturma Komisyonu kurulması teklifinin ardından, böyle bir önerenin verilmesi havuz ihalesinden iki yıl geçmiş olmasına rağmen akla İsmet Paşa ile İhsan Bey arasındaki geçmişe dayalı çekişmeyi getiriyordu.

1.1.4.3. Soruşturma Komisyonunun Kurulması ve Gelişmeler

Mecliste Soruşturma Komisyonu kurulmasının kabulünden sonra otuz üç kişiden oluşan bir soruşturma komisyonu kuruldu. Komisyon, Anayasa ve Adliye Komisyonu üyelerinden seçildi. Komisyonda dönemin önemli isimleri yer alıyordu: Yunus Nadi (Abalıoğlu) Bey, Hakkı Tarık (Us) Bey, Mehmet Asım, Ağaoğlu Ahmet, Mehmet Emin (Yurdakul), Celal Nuri (İleri) ve Yusuf Akçura gibi. Komisyonun başkanlığına Yunus Nadi Bey, sözcülüğünü de Hakkı Tarık Bey getirildi¹⁹⁵.

Meclis Karma Komisyonu meselelerle ilgili birçok kişiyi dinledi. Bunlar arasında, İhsan Bey, İsmet Paşa, eski Müsteşar Hüsamettin, Sapancalı Hakkı ve Koniçeli Nureddin Beyler ile olaya doğrudan veya dolaylı olarak karışmış pek çok kişi bulunmaktaydı. Komisyon görevini bir ayda tamamlayacaktı¹⁹⁶. Komisyon başkanının aynı zamanda gazeteci olması, komisyonun ilk günkü toplantısında tarafsızlığı konusunda bir takım soruların akla gelmesine neden oldu. Bu konuya İhsan Beyde ifadesini verirken değinmiş ve Meclis Soruşturma Komisyonu Başkanı Yunus Nadi Bey’le aralarında önceden kısa da olsa bir tartışmanın geçtiğini hatırlatarak komisyonun tarafsızlığına dikkat çekti. Meclis tarafından komisyon üyelerine on beş günlük soruşturma süresi verildi.

Komisyon üyeleri ilk toplantılarını Bütçe Komisyonu salonunda 25 Aralık 1927’de yaptı¹⁹⁷. Bu toplantıda, incelenecek dosyalar komisyon tarafından teslim alındı. Ayrıca Müdafaa-i Milliye Vekili Mustafa Abdülhalik Bey de olaya ilişkin dosyaları ilgili

¹⁹⁴ TBMM ZC, III/1, 24.12.1927, s. 168–171.

¹⁹⁵ Yıldırım, *Basında Yavuz...*, s. 52.

¹⁹⁶ Eryavuz, “Meclis Tahkikat Encümeninin İncelemeleri”, *Yeni Türkiye*, 10 Eylül 1946; Kılıç Ali, “Yavuz- Havuz Sahneye Çıkıyor”, *Milliyet*, 31 Ocak 1952. Kemal Zeki Gençosman, *Yakın Tarihimizde Yolsuzluk ve Rüşvet Olayları*, ŞDL Yayınları, İstanbul 1976, s.140.

¹⁹⁷ “Muhtelit Encümen Dün İşe Başladı”, *Vakit*, 26 Aralık 1927; *Cumhuriyet*, 26 Aralık 1927.

memurlara teslim etti¹⁹⁸. Komisyon, ikinci toplantısında uzun uzadıya çalışarak bazı şahitleri dinledi. Şahitler, Kastamonu Mebusu Ali Rıza, Bursa Mebusu Esat ve Kars Mebusu Baha Tali Beylerdi. Ayrıca ilgili diğer kişilerin de dinlenmesine karar verildi¹⁹⁹.

Görevine devam eden komisyon, 28 Aralık'taki toplantısında Yavuz Zırlısı'nın tamirine ait sözleşme ile havuzun kazaya uğraması üzerine ortaya çıkan sigorta anlaşmazlığı ve sözleşmede yapılan değişikliğe ait evrakı okudu. Konuyla ilgili olarak Müdafaai Milliye Vekili Mustafa Abdülhalik Bey'den başlanarak, İzmit'ten gelen Bahriye Müsteşarı Necati Bey dinlendi. Necati Bey Yavuz Zırlısı'nın havuzlanma çalışmaları ile sözleşme anlaşmazlığı ve bunun çözümü için alınan önlemleri anlattı²⁰⁰. Ayrıca Enver Paşa'nın eniştesi olan Ömer Nazım Bey'le Sapançalı Hakkı Beyler de komisyona davet edilmişlerdi²⁰¹. Soruşturma Komisyonu, 29 Aralık'taki ilk celsesinde Bahriye Vekâleti eski Hukuk Müşaviri Adil Bey ile Bahriye Vekâleti Muhasebe Müdürü Nafi Bey'i ikinci celsede de Bahriye Yüzbaşılığından emekli olup aynı vekâletin hukuk işlerini takip eden Ziya Bey'i dinledi²⁰².

Meclis Karma Komisyonu yaptığı incelemelerde olayların gelişimini şu şekilde belirledi: Havuzu inşa eden Flander Firması'nı, Ömer Nazım Bey'in bularak Bahriye Vekili'ni ikna etmek suretiyle, firmadan yirmi bin lira aldığı saptandı. Bu sırada Ömer Nazım Bey, Şark Eşya Pazarı Firması'nın meclis başkanlığını da yürütüyordu. Bu amaçla Almanya'ya giderek Münih'te Sens isminde bir kişiyle buluşup ondan firmasının hisselerini iki yüz bin lira karşılığında satın almasını istedi. Eğer Sens bunu kabul ederse bunun karşılığında müteahhitlik yapan Şark Eşya Pazarı Firması'nın aracılığıyla Sens'e Türkiye'den iş bulunacaktı²⁰³. Bu arada Sens, Ömer Nazım Bey'e firmanın ne gibi sahalarda faaliyetleri olduğunu sorunca, Ömer Nazım Bey de firmanın farklı alanlarda birçok ihaleye katıldığını anlattı²⁰⁴. Daha sonra Ömer Nazım Bey'in, İstanbul'a döndüğü komisyonca belirlendi. Bunu kabul eden Sens'in de belli aralıklarla Şark Eşya Pazarı Firması'nın hesabına seksen bin lira yolladığı, aradan uzun bir süre

¹⁹⁸ Muhtelit Encümen İşi Tetkik Etmeye Devam etmektedir, *Vakit*, 28–29 Aralık 1927.

¹⁹⁹ *Cumhuriyet*, 28 Aralık 1927.

²⁰⁰ *Vakit*, 28 Aralık 1927; *Cumhuriyet*, 28 Aralık 1927.

²⁰¹ *Milliyet*, 28 Aralık 1927.

²⁰² *Cumhuriyet*, 30 Aralık 1927.

²⁰³ *Milliyet*, 30 Aralık 1927.

²⁰⁴ *Cumhuriyet*, 30 Aralık 1927.

geçip Türkiye’den herhangi bir iş alamayınca, para irsaliyesi verme işlemini durdurduğu da Meclis Soruşturma Komisyonu raporunda ifade edilmekteydi²⁰⁵.

Bunun üzerine Şark Eşya Pazarı, Meclis İdaresi de geriye kalan yüz yirmi bin lirayı tahsil etmesi için Ömer Nazım Bey’i tekrar Almanya’ya gönderdi. Ömer Nazım Bey de burada kendi çıkarına bazı girişimlerde bulundu. Sens’le görüşen Nazım Bey, Sens’e: *“Firmanıza er geç bir iş verilecektir. Nitekim biz bu aralık Yavuz’u tamir ettireceğiz hükümetin bunu bize ihale etmesi mümkündür. İşte havuzun inşasını fılan sizin vasıtanızla yapacağız”* der. Bu sözler üzerine Sens de bu işe doğrudan doğruya girmeyeceklerini ama Lübeck şehrinde bulunan Flander Firması’nın bu işi yapabileceğini söyledi. Sens, Flander Firması’nın müdürlerini bu iş için Münih’e davet etti. Görüşmede Ömer Nazım Bey, firmanın yüz yirmi bin lira vermesi durumunda havuzun kendilerine ihale edileceğini söyledi. Ancak Flander yetkilileri ortada bir şey olmadığı için bu teklifi kabul etmediler.

Sonunda bazı koşullar altında Sens istenilen parayı verdi. Sens, havuz Flander’e ihale edildiği zaman, Flander yüz yirmi bin lirayı verecek ve firmanın hisse senetlerini alacaktı. Bu görüşme sırasında Flander, Dockbav Firması’yla birleşmeye karar verdi. Ömer Nazım Bey, bu konuda Bahriye Vekili İhsan Bey’i ikna edebileceğini ancak bunun için de kendisine yirmi bin liranın verilmesi gerektiğini söyledi. Flander Firması buna razı olarak yirmi bin lirayı bankaya yatırdı. Ömer Nazım Bey, İstanbul’a dönüp girişimlerde bulunarak havuz ihalesini Flander’e verdirmeyi başardı. Havuz işini alan Flander Firması, Sens’e karşı vermiş olduğu taahhüdü yerine getirmeyerek, yüz yirmi bin lirayı verip Şark Eşya Pazarı’nın hisselerini almadı. Flander’in bu hareketi bütün ilişkileri ortaya çıkardı. Ömer Nazım Bey, Almanya’dan gelir gelmez Şark Eşya Pazarı üyeliğinden istifa etti. Olay ortaya çıkınca Şark Eşya Pazarı yetkilileri Nazım Bey’i meclise davet etti. Ömer Nazım Bey ise firma adına böyle bir taahhüde girişmediğini, bu işin özel mahiyette olduğunu, damadı Halil Kemal Bey’le hareket ettiğini söyledi²⁰⁶.

Böylece yirmi bin liralık komisyon meselesi ortaya çıkmaktaydı. Komisyon, yirmi bin liranın kime verildiğini araştırmak için Şark Eşya Pazarı Meclis Üyelerinden,

²⁰⁵ Bkz: TBMM ZC, III/ 2, 26.01.1928, Tahkikat Encümeni Raporu, s. 24.

²⁰⁶ Cumhuriyet, 30 Aralık 1927.

Nazım Naim, Cevat, Esat, askeriyeden emekli Rıza Bey, Halil Paşa ile eski Münih Konsolosu Haydar Bey'i dinledi²⁰⁷.

6 Ocak 1928'de Soruşturma Komisyonu'na bilgi veren İsmet Paşa, meclisteki konuşmasını tekrar ederek 24 Ekim'de meselenin sonuçlanmasından önce tekrar heyete getirileceği düşüncesiyle ayrıldıklarını bu görüşmeye İhsan Bey'in de katıldığını söyledi²⁰⁸. İhsan Bey'in tamir işinin ihale edildiği firmaya Başvekilin olur dediğini ve iki firmadan oluşan teklif yazısındaki “*Dockbav*” firmasının isminin çizildiği “*firmalar*” yazısının da “firma” şeklinde değiştirilip başvekil tarafından belgenin imzalandığı yönündeki açıklamasına İsmet Paşa; “*Çizgi benim, mesuliyet onundur, kim bilir bana ne yalanlar söyledi ki kabul ettim*”²⁰⁹ şeklinde cevapladı.

Komisyonadaki en dikkat çekici ifade Urfa Mebusu Ali Saib (Ursavaş)'indi. Çünkü Ali Saip Bey ifadesinde; İhsan Bey'in kırk bin lira aldığını söylüyordu. Ali Saip Bey, Flander Firması'nın adına Yavuz Zırhlısı'nın tamirini almak isteyen Ömer Nazım Bey'in kendisine geldiğini tamir işini almasına yardım etmesi halinde on beş bin lira vermeyi teklif ettiğini anlattı. Ali Saip Bey, o zaman henüz vekil olmayan İhsan Bey'e de bu iş için otuz bin lira teklif edildiğini, ancak onun kabul etmediğini söyledi. Ömer Nazım Bey'in kendisine bu işten fazla kârı olmadığını, çünkü alacağı komisyonun altmış bin lira olacağını, bunun kırk bininin İhsan Bey'e on beş bininin de kendisine verildiği takdirde geriye beş bin liranın kalacağını anlattığını söyledi²¹⁰.

Ancak burada Ali Saip Bey'in ifadesine güvenilir miydi? Çünkü Ali Saip Bey'le İhsan Bey arasında da öncedenböyle bir mesele geçmişti. Kılıç Ali, hatıralarında olayı şöyle anlatmaktaydı: “ *Urfa Mebusu Ali Saip Bey, her nedense, Urfa'dan değil de vaktiyle jandarma kumandanlığı yaptığı Kozan'dan mebus çıkmak istedi. Fakat Kozan'da seçim kabiliyeti hemen hemen hiç yok gibiydi. Muarızları çoktu. Bu muarızların yeni bir seçimde kendisine rakip olabileceklerini göz önüne getirerek aklınca onların hepsini bertaraf etmeyi, ezmeyi düşünmüş ve kendisine, şahsen bağlı biri vasıtasıyla Cumhuriyet idaresinin aleyhinde ve devlet ricalinin memlekette dinsizliği neşr ve tamim etmekte olduklarına dair bir beyanname yazdırarak Kozanın*

²⁰⁷ *Milliyet*, 4 Ocak 1928; *Cumhuriyet*, 5 Ocak 1928.

²⁰⁸ *Milliyet*, 6 Ocak 1928.

²⁰⁹ Samet Ağaoğlu, *Babamın Arkadaşları*, Baha Matbaası, İstanbul 1969, s. 49; Eryavuz, “İzmit Havuzuna Ait Mukavele Meselesi”, *Yeni Türkiye*, 13 Eylül 1946.

²¹⁰ *TBMM ZC*, III/ 2, 26.01.1928, s.68; *Cumhuriyet*, 8 Ocak 1928.

muhtelif yerlerine yapıştırdı.” İşte bu beyannamelerden sonra, bu olay yine Ali Saip tarafından muhalif olan müftü ile arkadaşlarına isnat edildi²¹¹. Ali Saip Bey’in Şark İstiklal Mahkemesi üyesi iken bu kişileri yargılayıp astırması üzerine müftünün arkadaşları olayı Ankara’ya bildirmişlerdi. Ankara İstiklal Mahkemesi de olayın Ali Saip taraftarlarınca çıkarıldığını açıkladı. Bunu duyan İhsan Bey de Ali Saib’in hem fırka üyeliğine karşı çıktı. Hem de onun mahkemeye verilmesini istedi. Dolayısıyla Ali Saip Bey’in, İhsan Bey’e karşı kindarlığının buradan geldiği söylenmekteydi.

Ali Saip Bey’in, İhsan Bey’e karşı Ağaoğlu Ahmet’ten yardım istediği, İhsan Bey’in Yavuz Zırlısı’nın işi için kırk bin liralık bir mektup aldığını Ağaoğlu’ndan Soruşturma Komisyonu’na anlatmasını istedi. Ancak Ahmet Ağaoğlu, kendisinin bu tür ahlaksızlığı kabul edemeyeceğini söyleyerek teklifi reddediğini ifade etti. İhsan Bey’in mahkûmiyetinden bir süre sonra Kılıç Ali Bey, Ali Saip Bey’e bu mektup işini sorduğunu, onun da kendisine: *“Bir sabah Ertuğrul Mebusu Dr. Fikret Bey’in köşküne gitmiştim. İhsan Bey’le bahçede baş başa konuşuyorlardı. Beni görünce okudukları bir kâğıdı yırtıp attılar. Ben yanlarına gittikten sonra yere atılan kâğıt parçaları gözüme ilişti baktım o parçalardan birinde kırk bin lira yazılıydı”*²¹² dediğini anlatmaktadır.

Soruşturma Komisyonu, 8 Ocak 1928’de meclisten on beş günlük ek süre istedi. Bu talep meclis tarafından kabul edildi²¹³. Komisyon, Ömer Nazım Bey’in gerçekleri sakladığı gerekçesiyle tutuklanmasını talep etti. Çünkü Fikret Bey dinlenirken Ömer Nazım Bey’in ifadesinde bazı çelişkilerin olduğu fark edildi. Komisyon da Ömer Nazım Bey’in gerçeği sakladığı görüşüne vardı. Bu görüş üzerine Ömer Nazım Bey’in tekrar ifadesi alındı. Bu defaki ifadesinde Ömer Nazım Bey, önceki ifadelerinin doğru olduğunu; ancak bazı yerlere değinmediğini, şimdi ise bunları da açıklayacağını söyledi. Ömer Nazım Bey, Ankara’ya gelince önce Fikret Bey’le görüştüğünü kendisine üçüncü ortak olarak İhsan Bey’i aralarına almayı Fikret Bey’in teklif ettiğini anlattı. Böylece aralarında üçlü bir sözleşme imzalandıklarını söyledi. Bu sözleşmeye göre, Nazım Bey’in iş bulacağını, Fikret ve İhsan Beylerin de bunu takip edecekleri ve kazanılan paranın da üçü arasında paylaşılacağını söyledi²¹⁴. Ömer Nazım Bey’in bu ifadelerini

²¹¹ Kılıç Ali, “Ali Saip Bey’in Şehadetinin İç Yüzü”, *Milliyet*, 3 Şubat 1952.

²¹² Ağaoğlu, *Babamın Arkadaşları*, s.47; Kılıç Ali, “Ali Saip Bey’in Şahadetinin İç Yüzü”, *Milliyet*, 3 Şubat 1952.

²¹³ *Vakit*, 8 Ocak 1928.

²¹⁴ *Vakit*, 10 Ocak 1928.

değerlendiren komisyon daha önceki ifadelerdeki çelişkiler nedeniyle ceza kanununun 286'ncı maddesine göre Ömer Nazım Bey'in on gün hapsine karar verdi²¹⁵.

Komisyon 12 Ocak'ta, Adliye Vekili Mahmut Esat, Müdafaa-i Milliye ve Bahriye Vekâleti vekili Mustafa Abdülhalik(Renda), Maarif Vekili Mustafa Necati(Uğural), Dışişleri Vekili Tevfik Rüştü (Aras), eski Vekillerden Maliye Vekili Hasan(Saka), İçişleri Vekili Cemil(Ubaydın), Müdafaa-i Milliye Vekili Recep(Peker), Ziraat Vekili Sabri(Toprak), Ticaret Vekili Ali Cenani, Maarif Vekili Hamdullah Suphi(Tanrıöver)Beyleri dinledi. Bu vekillerden Mustafa Abdülhalik, Mahmut Esat (Bozkurt), Necati(Uğural), Rahmi(Köken) ve Tevfik Rüştü(Aras) Beyler, uzman meselesinin İcra Vekilleri Heyetinde uzunca görüşüldüğünü ve başvekilte tekrar görüşüleceği şeklinde sözlerin geçtiğini anlatmışlardı. Diğer vekiller de olayı hatırlayamadıklarını söylemişlerdi²¹⁶.

13 Ocak'ta İhsan Bey dinlendi. İhsan Bey, Hakkı Tarık Bey'i kast ederek onların tarafsızlığından emin olmadığını, çünkü soruşturmayı yapan komisyonun başkanının şahsına karşı harekete geçildiği ilk günden beri basında kendisine suçlu muamelesi yaptığını ifade etti. Aynı şekilde Hakkı Tarık Bey'in de bu konuda Yunus Nadi Bey'le yarıştığını, durum böyleyken soruşturmanın tarafsızlığı konusunda endişe duymasının normal olduğunu söyledi. Bunun üzerine Yunus Nadi Bey de, İhsan Bey'i komisyonun yargılayacağını, kendilerinin sorular soracağını, İhsan Bey'in de bunlara cevap vermesi gerektiğini belirtti²¹⁷.

İhsan Bey'in, *"Selim vicdanınıza itimaden isticvaba hazırım. Yalnız evvela vakayı tafsilatıyla arz edeceğim. Ondan sonra suallerinizi sorarsınız. Sarahat talep ediyorum"*sözleri üzerine Yunus Nadi Bey, mahkeme önünde değil, soruşturma komisyonunun huzurunda olduğunu, sadece sorulan sorulara cevap vermesini istedi. Daha sonra Yunus Nadi Bey'in, *"Bahriye Vekili olmazdan evvel nelerle iştigal ettiniz?"* sorusuna İhsan Bey, *"Damad Ferid'e suikast meselesinden dolayı İstanbul Hükümeti tarafından idama mahkûm edilince kaçtım. Ankara'ya geldim. Burada mebus oldum. Bir müddet sonra İstiklal Mahkemeleri teşkil edilince Yüksek meclisin kararıyla Ankara İstiklal Mahkemesi reisi oldum. Zafere kadar I. İstiklal Mahkemesi'nde vatani vazifemi*

²¹⁵ Cumhuriyet, 10 Ocak 1928.

²¹⁶ Cumhuriyet, 12 Ocak 1928.

²¹⁷ Feridun Kandemir, *Serbest Cumhuriyet Fırkası Neden Kapatıldı*Siyasi Dargınlıklar,IV, Ekicigil Matbaası, İstanbul 1955, s.19.

yaptım. Zaferden sonra, İstiklal Mahkemeleri lağvedilince sadece mebus olarak kaldım...ufak tefek ticaret işleriyle de iştigal ettim.”²¹⁸cevabını verdi.

İhsan Bey savunmasında Ömer Nazım Bey’i Ankara’da, Dr. Fikret Bey’in Keçiören’deki evinde tanıdığını söyledi. Bir süre sonra da bu üçlü arasında bir firma kurulduğunu, ancak bu anlaşmanın kendisi, vekil olmadan önce yapıldığını belirtti. Zaten anlaşma işini fazla uzatmadığını ve anlaşmayı yırttığını ifade etmekteydi. Sözleşmeyi yırttığını Fikret Bey’e de söylemişti. Yunus Nadi Bey’in, *kırk bin liralık mektup aldığı yolundaki sorusuna*, ise İhsan Bey, “*hayır bu iddia yalandır*” diyerek karşılık verdi. Ayrıca bunun Ali Saib’in iftirası olduğunu sözlerine ekledi²¹⁹. İkinci oturumda komisyon başkanı, İhsan Bey’e havuzla ilgili sorular sordu. İhsan Bey de; rapor üzerine Flanderle temas edildiğini, firmanın, vekâletin isteklerine göre havuzu yapabileceklerini söyledi. Böylece iki firmanın şartlarının eşit hale geldiğini, yalnız para meselesinin kaldığını söyleyen İhsan Bey, bu meseleyi ve aldığı teklif mektuplarını İsmet Paşa’ya aktardığını anlattı.

Komisyon Başkanı Yunus Nadi Bey: “*Teyit etmek istediğimiz noktalardan biri de şudur. Aslında bu iki firmadan birini tercih etmek hakkı, yetkisi ve sorumluluğu kimindir*” diye sorunca, İhsan Bey; “*benimdir*” cevabını verdi. Yunus Nadi Bey devamla, İcra Vekilleri Heyetinin kararının 10 Mayıs’ta çıktığı halde, 9 Mayıs’ta Flander Firması’nın teklifinin neden kabul edildiğini sordu. İhsan Beyde: “*Bu vekâletin çarkçılık şubesinin bir yazısıdır*” diyerek cevapladı. Yunus Nadi Bey’in, imzanın İhsan Bey’e ait olduğunu hatırlatması üzerine, İhsan Bey de; “*Pekala imza benim ama üç sene önceki meselenin teferruatını şimdi İhsan Bey nasıl bilsin? Bunun müsveddesini yapmışlar yazmışlar bana getirmişler, imzalamışım teferruatını Müsteşar Bey bilir.*” deyince, Yunus Nadi Bey tekrar: “*Müsteşar Bey burada yok ama mantık var. Firmaya yazdığınız bu tezkere ile vekâletin onları tercih ettiği anlaşılmıyor mu?*” sorusuna İhsan Bey; “*Bana üç seneki muamelelerin teferruatını sorarsanız ne cevap verebilirim? Elimde dosya yok, kayıt yok*” diyerek cevap verdi²²⁰.

Konuşma sırasında Yunus Nadi Bey, konuyla ilgisi olmadığı halde İhsan Bey’e İstanbul İstiklal Mahkemesi’nden sonra Hüseyin Cahit Yalçın’la niçin yemek yediğini

²¹⁸ Kandemir, *Siyasi Dargınlıklar*, IV ,s.20.

²¹⁹ Yıldırım, *Basında Yavuz...*,s. 57-59.

²²⁰ Gençosman, *Yakın Tarihimizde...*,s. 144-146.

sordu. İhsan Bey de Hüseyin Cahit'in mahkemede beraat ettiğini bundan sonra da onu ve diğer gazetecileri Mustafa Kemal'le görüştüldüğünü, Mustafa Kemal'in de İzmir'de onlarla yemek yediğini anlattı. Ayrıca beraat eden insanlarla görüşülmeyecek diye bir şey olmadığını, eğer kendisi de beraat ederse Yunus Nadi Bey'in kendisiyle konuşup konuşmayacağını sordu. Yunus Nadi Bey de, bunun isteğe bağlı olduğunu söyledi.

İhsan Bey komisyona verdiği ifade de; havuz alımı için Hikmet Paşa'nın kendisine geldiğini, İngiliz Bahriyesi'nde dostları olduğu için ucuz bir havuz alabileceğini, iş olursa kendisinin de uygun bir komisyon almak istediğini anlattı. Bu teklif üzerine İhsan Bey, kendilerinin başka masrafa karışmayacaklarını Hikmet Paşa'ya söylediğini belirtti. İhsan Bey daha sonra Londra Elçiliği'nden ve İngilizlerden havuzun işe yaramayacağı şeklinde haberin gelmesi üzerine Hikmet Paşa'nın aracılığına son verildiğini söyledi. Komisyon Başkanı Yunus Nadi Bey de niçin havuz almak için Hikmet Paşa'ya beş bin lira gönderildiğini sordu. İhsan Bey, bu paranın gönderilmesi kararının kendisi tarafından değil, Teçhizat Dairesi ile Fen Heyeti'nin kararı olduğunu, bunların kararı olmaksızın bir şey yapılamayacağını anlattı. Bunun üzerine başkan, bu defa da niçin Hikmet Paşa yerine Fen Heyeti'nin gönderilmediğini sordu. İhsan Bey de havuzun alınıp alınmayacağı belli değilken devletin içinde bulunduğu zor bir zamanda bütçeden para ayırıp bunu yapmanın doğru olmayacağını bildikleri için böyle bir yola başvurulduğunu açıkladı²²¹.

15 Ocak'ta İhsan Bey'in dinlenmesine devam edildi. İhsan Bey, yine uzman meselesinin İcra Vekilleri Heyeti'nde görüşülmediğini anlattı. Yavuz Zırhlısını tamir edecek firmaya yapılacak ödemelerin kabul edilen bütçeye göre iki yılda yapılacağını ve sigorta meselesinden söz etti. Tüm bu ifadelerden sonra İhsan Bey'in dinlenmesi sona erdi²²².

16 Ocak'ta İstanbul'dan gelen Ömer Nazım Bey'e ait evrak incelenerek hapiste bulunan Ömer Nazım Bey'e bazı sorular soruldu. Aynı gün Hollanda'ya sipariş edilen denizaltıların fiyatlarının nasıl olur da dokuz yüz binden bir milyon iki yüz bine çıktığı

²²¹ Kandemir, *Siyasi Dargınlıklar, IV* ..., s. 22–29.

²²² *Cumhuriyet*, 15 Ocak 1928.

soruldu. Ömer Nazım Bey ifadesinde, ihalenin başka bir fabrikaya verilmesinden dolayı bu fiyat farkının oluştuğunu açıkladı²²³.

17 Ocak'ta havuz meselesiyle ilgisi bulunamayan fakat sonradan Bahriye Dairesi'ndeki aramalarda ele geçen evraklar incelendi. Ayrıca Ali Saip Bey'in ifadesine tekrar başvuruldu. Bu ifadesinde de Ali Saip Bey, kırk bin liralık mektup işini Ahmet Ağaoğlu'na söylediğini tekrar iddia etti. Ancak Ahmet Ağaoğlu'nun, hakkındaki sözlere çok sinirlendiği, Ali Saib'i, telefonla arayıp tepki gösterdiği de anlatılmaktaydı²²⁴.

18 Nisan'da komisyon, Ömer Nazım Bey'in ifadesine tekrar başvurdu. Ömer Nazım Bey, Dr. Fikret Bey'le Trablusgarp Savaşı'nda tanıştığını, kendisinin komutan Fikret Bey'in de Doktor olduğunu, Ali Saip Bey'in de orada bulunduğunu, savaştan sonra da görüştüklerini anlattı. Sonra Ankara'ya geldiği zaman Fikret Bey'e misafir olduğunu, Yavuz Zırhlısı'nın tamir işi için uğraştığını söylediğini, Fikret Bey'in de beraber çalışmayı teklif ettiğini anlattı. Kendisinin de bunu kabul ettikten sonra Fikret Bey'in, aralarına İhsan Bey'i de almayı düşündüğünü, kendisinin de bunu kabul ettiğini ifadelerine ekledi. Daha sonra Fikret Bey'e, İhsan Bey'in evine gittiklerini, burada İhsan Bey'in kendisine *"Sen bize iş bulup geleceksin, biz burada çalışacağız fakat üçe taksim edeceğiz birisi senin, birisi benim, birisi Fikret Bey'in"*²²⁵ dediğini komisyona anlattı.

Bu durumda Ömer Nazım Bey, kendisinin zarar edeceğini çünkü İstanbul'da yazıhanesi ve orada çalışan arkadaşları olduğunu söyleyerek onların masraflara katılmasını istedi. İhsan ve Fikret Bey, yapılacak masraflardan kendilerinin de haberdar edilmesi şartıyla bunu kabul etmişlerdi. Tüm şartların kabulünden sonra üçlü arasında sözleşme imzalandı. Bundan sonra İstanbul'a giden Ömer Nazım Bey, iş arkadaşlarıyla görüştüğünü, bu paylaşımdan zarar edeceklerini kendisine söylediklerini anlattı²²⁶.

İstanbul'daki bu görüşmeden sonra Ömer Nazım Bey, İhsan ve Fikret Beylerle tekrar görüşmek için Ankara'ya gitti. Meserret Oteli'nde kalan Ömer Nazım Bey'in iddiasına göre; İhsan Bey'in yanına gelerek, kırk bin liralık mektup verdiğini söyledi. Ancak Ömer Nazım Bey bu mektubun yalnız İhsan Bey'e mi yoksa her ikisine mi ait olduğunu hatırlamadığını söyledi. Bundan sonra Ömer Nazım Bey, komisyona gerek

²²³ *Milliyet*, 16 Ocak 1928.

²²⁴ Ağaoğlu, *Babamın Arkadaşları...*, s. 47; *Vakit*, 17 Ocak 1928.

²²⁵ *Milliyet*, 22 Ocak 1928.

²²⁶ *Cumhuriyet*, 18 Ocak 1928.

havuz gerekse mayın meselelerinin nasıl çözüldüğünü ve Fikret Bey'in bunlardan ilk sözleşme gereğince ne kadar komisyon aldığını anlattı. Fikret Bey'in havuz işinden elli beş bin lira, denizaltı işinden de yirmi sekiz bin lira komisyon aldığı ancak bu parayı kendi hesabına mı, yoksa bir başkasına mı aldığını çok düşündüğünü anlattı. Ardından Fikret Bey'in, Beyoğlu'nda ve Yeşilköy'de bir ev alarak, evin tadilatını yaptırdığını, bu işlerin de 80–90 bin lirayı bulduğunu söyledi. Bu durumda Fikret Bey'in İhsan Bey'e parayı vermeyerek eve harcama yaptığı sonucu ortaya çıkmaktaydı²²⁷.

Ömer Nazım Bey'den sonra Müsteşar Hüsametdin Bey de dinlendi. Hüsametdin Bey, sorulara “*unuttum*”, “*bilmiyorum*” gibi cevaplar veriyordu²²⁸. 20 Ocak 1928'de soruşturmayı bitiren Meclis Komisyonu, ek süre istenmesine gerek olmadığına karar verdi. Soruşturma aşaması bittikten sonra komisyon sözcüsü Hakkı Tarık Bey, soruşturma tutanağını hazırlamaya başladı²²⁹. 23 Ocak 1928'de soruşturma tutanağı da komisyonda okunarak kabul edildi. Komisyonun hazırladığı tutanaklar meclis üyelerine dağıtıldı. Sapancalı Hakkı ve Koniçeli Nureddin Beylerin de kaçma ihtimalleri düşünülerek haklarında tutuklama emri çıkarıldı²³⁰. 26 Ocak 1928'de komisyon tutanağı görüşülüp oylamaya sunuldu²³¹.

1.1.4.4. Soruşturma Komisyonunun Raporu ve Kararı

Soruşturma Komisyonu, raporun ilk sayfasında, hangi amaçla neden kurulduğunu anlatmaktaydı. Sonrasında Yavuz Zırlısı'nın tamirine ait tespitlere yer verilmekteydi.²³²

Komisyon incelemeleri sonrası raporlarında:

1. Londra'daki havuz alımı girişimden,
2. Flander Firması'na verilen havuz işinden,
3. Yavuz Zırlısı'nın tamiri sözleşmesindeki düzenlemelerden söz ederek,

²²⁷ *Milliyet*, 18 Ocak 1928.

²²⁸ *Vakit*, 18 Ocak 1928.

²²⁹ *Vakit*, 19 Ocak 1928.

²³⁰ *Vakit*, 23 Ocak 1928.

²³¹ *Milliyet*, 25 Ocak 1928.

²³² Bir önceki kısımda yani ihalenin nasıl gerçekleştiği yönündeki anlatımlarla aynı olan ifadelerin ayrıntısı için Bkz: *TBMM ZC*, III/ 2, 26.01.1928, Tahkikat Encümeni Raporu, s. 1–10.

4. *Avukat Ziya Bey'i kanunsuz olarak emekliye sevk ettiği, gerekçesiyle İhsan Bey başta olmak üzere Ömer Nazım, Sapancalı Hakkı, Koniçeli Nureddin, Müsteşar Hüsametdin, Teçhizat Dairesi Başkanı Fahri, Bahriye Müsteşarı Necati, Donanma Dairesi Başkanı Ethem, İmalat Dairesi Başkanı Mustafa Ziya ve Muhasebe Müdürü Nafi Beylerin de Divan-ı Ali'ye sevklerini istemekteydi*²³³.

Soruşturma Komisyonu'nun kararı mecliste görüşülmeden bir gün önce, İhsan Bey, arkadaşı Kılıç Ali Bey'den Mustafa Kemal'le konuşmasını istedi. Bunu kabul eden Kılıç Ali Bey'in aynı akşam Çankaya'ya gittiğini odada İsmet Paşa'yla Meclis Başkanı Kazım Özalp'ın da bulunduğu anlatılmaktaydı. Mustafa Kemal'in Kılıç Ali'yi görür görmez “*İhsan için geliyorsun değil mi ?*” sorusuna Kılıç Ali'nin de “*evet*” dediği ve ikili aralarında şöyle bir konuşmanın geçtiği anlatılmaktaydı. Paşa: Ne istiyor? Kılıç Ali: “*Affını rica ediyor, Affını mı?*” diye Mustafa Kemal'insorduğunu Kılıç Ali Bey'in de: “*Paşam ortada İhsan Bey aleyhine bir cürüm yok ki affını rica etmiş olsun. Ben yanlış ifade ettim.*”²³⁴ sözleriyle konuşmasını toparlamaya çalıştığını hatıralarında anlamaktaydı.

Kılıç Ali Bey, meclis görüşmelerinde İhsan Bey'in Mustafa Kemal'den tarafsız kalması yönünde istekte bulunduğunu söyleyince, Mustafa Kemal bu sözlere cevap vermeden Meclis Başkanı Kazım Özalp araya girerek; “*Kılıç Ali, biz paşalar karar verdik. Bu işi bu tarzda devam edecektir*” sözleriyle Mustafa Kemal'e dönerek “*Değil mi Paşam*” diye sorduğunu, Mustafa Kemal'in de: “*İhsan bizim inkılâp arkadaşımızdır. Verilen görevleri namuslu ve vatansever olarak gerçekleştirdiğinden asla şüphe etmediklerini ancak bugün maalesef hükümet tarafından ortaya atılmış bir meselenin olduğunu bunu artık fırka içinde de halletmenin doğru olmadığı... İhsan'ın bu işten açık alınla çıkacağından, binaenaleyh şimdi onun için yapılacak iş yarınki müzakerede, soğukkanlılıkla, mantık dairesinde kendini müdafaa etmesidir.*”²³⁵ diyerek mesele hakkındaki görüşünü belirtti.

Aslında Mustafa Kemal de, İhsan Bey'in Divan-ı Ali'ye gitmesine pek taraftar değildi. Çünkü komisyon raporunun mecliste görüşülmeden önce İhsan Bey'in İsmet Paşa'ya yazdığı “*Mecliste kendisini fazla hırpalamamasını*” isteyen mektubu Mustafa

²³³ TBMM ZC, III/ 2, 26.01.1928, Tahkikat Encümeni Raporu, s. 19–28.

²³⁴ Kandemir, *Siyasi Dargınlıklar*, IV, s. 41.

²³⁵ Kılıç Ali, “İhsan Bey İçin Gazi'ye Müracaatım”, *Milliyet*, 1 Şubat 1952.

Kemal'in eline geçince Gazi, hemen mektubun o sırada kürsüde konuşma yapan İsmet Paşa'ya iletilmesini istedi²³⁶. Bu olay da Mustafa Kemal'in görüşünü az çok belli etmekteydi.

1.1.4.5. Soruşturma Komisyonu Kararı'nın Mecliste Görüşülmesi

Meclis kurulduğundan beri ilk kez bir vekilin Divan-ı Ali'ye gönderilmesi teklif ediliyordu²³⁷. Mecliste ilk sözü Bahriye Vekili İhsan Bey aldı. İhsan Bey, İsmet Paşa'nın 24 Aralık 1927'de meclise verdiği önerge sırasında o gün kendisini savunmak için yeterince hazırlık yapamadığını söyleyerek konuşmasına başladı. Kendisinin suçsuz olduğunu ve üzerindeki yolsuzluk damgasını da ancak Divan-ı Ali'nin temizleyeceğini anlatan İhsan Bey, hakkındaki tüm suçlamaları reddetti. Fakat bu soruşturmayı inkılâbın bir gereği olarak da gördüğünü sözlerine ekledi. İhsan Bey: *"Rica ediyorum. Kanun icabına göre tahkikat yapılmalıdır. Ve yapılacaktır. Sevgili liderim... Beni bildiği halde hakkımda bu tahkikatı yaptırdığından dolayı Türkiye de tunçtan heykeli rezz edilecek Türkiye'nin en büyük hükümet adamıdır. Bu hadiseyi Türkiye'nin düşmanı olan dahildeki ve hariçteki hainler görsünler de Türkiye'nin vaziyeti, adamlarının ahlakı nedir anlasınlar, korksınlar...Efendiler, biliyorsunuz ki, her inkılâp neticesinde inkılâpçılar birbirilerini darbelemeye başlarlar. İnkılâpçı olarak yaşayan ve nihayet vekil olan İhsan Bey, hırsız bir vekil olarak gösterilmemeliydi. İhsan, Cumhuriyete leke süremez. Yavuz Zırhlısı'nın toplarını çalamazdı. Fakat Cumhuriyetin sinesinde maalesef bu iğrenç hadisenin dalgalandığını görüyoruz. Ben elinde inkılâp bayrağı, cebinde banknot destesi yaşayanlardan değilim. Eğer bu usulün inkılâba faydası olduğuna kani bulunsaydım uğruna başımı koyduğum inkılâp için namusumu da feda ederdim. Arkadaşlar... Ben hayatımın hesabını her zaman vermeye amadeyim..."*²³⁸ ifadeleriyle kendisini savundu. İhsan Bey sözlerinin devamında, Havuz ve Yavuz olayına ilişkin gelişmeleri tekrar anlatarak, Meclis Soruşturma Komisyonu'nun kendisi hakkındaki iddialarına da cevap verdi. Sözlerini *"Meclisi Âlinizden divana sevkimi istiyorum çünkü ok yaydan çıkmıştır. Artık gönderiniz arkadaşlar hiç*

²³⁶ Cumhuriyet, 28 Ocak 1928.

²³⁷ Cumhuriyet, 26 Ocak 1928; Hâkimiyeti Milliye, 26 Ocak 1928.

²³⁸ TBMM ZC, III / 1, 24.12.1927, s. 170; Cumhuriyet, 26 Aralık 1927.

düşünmeden, tereddüt etmeden gönderiniz... Bunu sizden hemen istiyorum” diyerek konuşmasını bitirdi²³⁹.

İhsan Bey'den sonra soruşturma komisyonu raporunu yazan Giresun Mebusu Hakkı Tarık Bey söz aldı. Komisyonun, İhsan Bey ve arkadaşlarının mahkemeye sevk edilmesine karar verdiğini, bunun da meclis tarafından kabul edilmesi gerektiğini, bu davanın sonucunda Türkiye Cumhuriyeti'nin temiz bir vatandaş kazanacağını bunun için adaleti yerine getirmenin bugün daha da önemli olduğunu ifade etti. Bahriye Vekili İhsan Bey, Hakkı Tarık Bey'den sonra tekrar söz aldı. İhsan Bey, havuz sözleşmesini kendisinin imzaladığını; ama “Kabul” ve “İsmet” yazılarının kendisine ait olmadığını, Fikret Bey'in gözü önünde sözleşmeyi yırttığını, mektup işinin tamamen yalan ve uydurma olduğunu, Meserret Oteli'nin yerini bile bilmediğini söyleyerek Yavuz Zırlısı işine geçti.

İhsan Bey, Yavuz Zırlısı ihalesine katılan firmaları birbirinden ayırdığını hem bundan hem de sigorta indirimi yaptırmak suretiyle hazineye para kazandığını, uzman meselesinin de Bahriye Vekâletindeki Fen Komisyonu'nun uygun bulması sonucunda kabul edildiğini söyledi. Bunu da kendisinin devlet lehine bulduğu için imzaladığını, sigorta işini ve taksitlerin ödeme şeklini de açıkladıktan sonra İhsan Bey “*Mesuliyetten korkmuyorum...beni yormayınız....yirmi günden beri ıstırap içindeyim...beni yormayın, ölüme hazırım istiyor musunuz efendiler, şimdi kendi cezamı vereyim*” sözleriyle adeta halet-i ruhiyesini anlatmaktaydı. Bunun üzerine Meclis Başkanı Kâzım (Özalp)Bey, “*İhsan Bey sükûnetinizi muhafaza ediniz, etmezseniz dışarı çıkınız*” diyerek uyarıda bulundu. Zaten İhsan Bey de sözlerini bitirerek meclis dışına çıktı.

İhsan Bey'den sonra Ali Saip Bey söz alarak İhsan Bey'e iftira atmak için hiçbir sebebinin olmadığını, uzun zamandan beri kendisiyle görüşüklerini anlattı. Daha sonra Kastamonu Mebusu Ali Rıza Bey söz aldı. O da Hikmet Paşa'yı otuz yıldır tanıdığını, onun namuslu birisi olduğunu ancak İhsan Bey'e, Hikmet Paşa'yı kendisinin önermediğini açıkladı. İsmet Paşa da önceki konuşmalarından farklı bir şey söylemedi. Paşa konuşmasında: “*Bu adamlar, böyle meclis huzurunda hesap sorulacağına, Divan-ı Ali teşkil olunacağına ve onun karşısında muhakeme edileceğine itikat etmemişlerdir.*

²³⁹ TBMM ZC, III/ 2, 26.01.1928, Tahkikat Encümeni Raporu, s. 61–74.

Teşkilatı Esasiye’ye ve Cumhuriyete inanmamışlardır...Divan-ı Ali karşısına gideceğiz,vatan müdafaası Cumhuriyetin kanunları, şereflerimiz suikasta maruz kalmıştır. Büyük mahkemeden, müdafaa isteyeceğiz hükümetlerinden adalet, ibret bekleriz” sözleriyle tekrar Divan-ı Ali’yi işaret etmekteydi.İsmet Paşa’dan sonra Adliye Vekili Mahmut Esat Bey söz alarak; *“Türk hâkiminin nazarında bir vekil muhakeme etmekle, dağlar başında kimsesiz kalmış bir Türk çobanının muhakeme etmek arasında asla fark yoktur”*²⁴⁰sözleriyle kim olursa olsun herkesin adalet önünde hesap vermesinin gerektiğini, kanunun herkes için eşit olduğunu ifade etmekteydi.

Konuyla ilgili Cumhuriyet Gazetesi’nin bir haberinde: *“Cumhuriyet’in en büyük kuvvetini, en büyük mesnedini fazilet teşkil ettiğine, hatta Cumhuriyet bizzat faziletin ta kendisi olduğuna göre, yeni idarenin, iffet ve fazileti hâkim kılmak için açtığı mücadele, Cumhuriyet uğrunda açılmış bir mücadele demektir. Cumhuriyet idaresi, eski devirlerin manen ve maddeten sukut ve inhidamını hazırlayan suiistimallere göz yumamaz, yolsuzlukları müsamaha ile karşılayamaz”*²⁴¹ifadeleriyle Cumhuriyet rejiminin gereği olarak da olumsuz tavır ve hareketlere izin verilemeyeceği belirtiliyordu.

Bundan sonra İstanbul Mebusu Nureddin Ali Bey’in, Bahriye Vekili İhsan Bey’in dokunulmazlığının kaldırılarak Divan-ı Aliye’ye sevkini isteyen teklifi mecliste okunup oylamaya sunuldu. Oylama sonucunda İhsan Bey ve arkadaşlarının Divan-ı Ali’ye sevkleri 26 Ocak 1928’de kabul edildi²⁴². Bu karar 30 Ocak 1928’de yürürlüğe girdi. Böylece Cumhuriyet tarihinde ilk kez bir vekil hakkında Divan-ı Ali’de yargılanma kararı veriliyordu.

1.1.4.6. İhsan Eryavuz Divan-ı Ali’de

26 Ocak 1928’de İhsan Bey’in dokunulmazlığının kaldırılıp Divan-ı Ali’ye sevk edilmesinin ardından Anayasanın 67’nci maddesi gereğince Divan-ı Ali’nin kurulmasına başlandı²⁴³. Bu bağlamda Anayasanın 62’nci maddesine göre de; Divan-ı

²⁴⁰ TBMM ZC, III/ 2, 26.01.1928, s.75-97.

²⁴¹ Cumhuriyet, 30 Aralık 1927.

²⁴² TBMM ZC, III/ 2, 26.01.1928, 96–97; Hâkimiyeti Milliye, 27 Ocak 1928.

²⁴³ Madde 67: Divan-ı Ali gerek duyulduğunda TBMM kararıyla kurulur. Bkz: TBMM ZC, III/ 2, 26.01.1928, s. 75–91.

Ali üyelerinin on biri Yargıtay'dan onu da Danıştay'dan seçildi. Bu üyeler de içlerinde seçim yaparak başkanlarını belirlemişlerdi²⁴⁴.

Seçilen Yargıtay üyeleri, Eskişehir'den Ankara'ya gelmişlerdi. Üyeleri istasyonda Adliye Vekili Mahmut Esat, Danıştay Başkanı Nusret Bey ile Adliye Müsteşarı Fuat Bey karşılamışlardı. Ardından Adliye Vekâletine giden heyet Müsteşar Fuat Bey'in odasında yarım saat kadar dinlendikten sonra toplanarak mahkeme başkanı ve üyelerini seçmişlerdi²⁴⁵.

Divan-ı Ali'ye seçilen başkan ve üyeler şunlardı: Divan-ı Ali başkanlığına Yargıtay Birinci Daire Başkanı İhsan Bey, İkinci başkanlığa Danıştay Birinci Başkanı Nusret Bey seçildi. Mahkemenin üyeleri Yargıtay'dan Bahri, Esat, Reşat, Nail, Halil ve Fuat Hulusi Beyler ile Danıştay'dan Reşat, Ali Rıza, İsmail Hakkı, Şefik, Saffet, Asim Beylerden oluşmaktaydı. Yedek üyeliklere de, Yargıtay'dan Semih, Ali Fehmi, Hüseyin Avni Beyler ile Danıştay'dan Asif Talat, Ömer Lütfi ve Abdullah Sabri Beyler seçilmişlerdi. Divan-ı Ali'ye üye seçiminin tamamlanmasından sonra Mahkemenin başsavcılığına Yargıtay üyesi olan Yusuf Nihat Bey atandı. Seçim işleminin bitmesinden sonra Yusuf Nihat Bey, İhsan Bey'e ait olan evrakı meclisten alarak incelemeye başladı²⁴⁶.

Divan-ı Ali, Adliye Sarayının orta katında bulunan Ağır Ceza Mahkemesi'nin salonunda duruşmalarını yapmayı kararlaştırdı. Bunun için salonun uygun hale getirilmesine çalışıldı²⁴⁷. 31 Ocak'tan itibaren mahkeme heyeti, meclisten gelen evrakı incelemeye başladı. Ayrıca Başsavcı Nihat Bey'in emrine iki başsavcı yardımcısı, dört memur ve kâtip verildi²⁴⁸. 2 Şubat'ta Nihat Bey iddianamesini hazırladı. Bu iddianame hazırlandıktan sonra İhsan Bey'in tutuklanıp tutuklanmayacağına karar verilecekti²⁴⁹.

²⁴⁴ Madde 62: Divan-ı Ali için on biri Yargıtay, onu Danıştay Başkanları ve üyeleri arasından ve kendi genel kurulları tarafından gerekli görüldüğünde gizli oyla yirmi bir kişi seçilir. Bunlar salt çoğunlukla içlerinden birini başkan ve birini de başkan vekili seçerler. Suna Kili, Şeref Gözübüyük, *Türk Anayasal Metinleri*, Ankara 1957 s.123.

²⁴⁵ *Cumhuriyet*, 30 Ocak 1928.

²⁴⁶ Bkz, ek-7: *Bahriye Vekili İhsan Bey Hakkında Divan-ı Ali Kararı, J-II*, TBMM Arşivi; *Ceride-i Adliye*, 69-70/7, (Nisan, Mayıs), Ankara 1928, s.49-50; Yıldırım, *Basında Yavuz...*, s. 77; *Cumhuriyet*, 31 Ocak 1928.

²⁴⁷ *Vakit*, 29 Ocak 1928.

²⁴⁸ *Cumhuriyet*, 30 Ocak 1928.

²⁴⁹ *Cumhuriyet*, 2 Şubat 1928.

İddianame ve şahit listesinin bir örneği mahkeme üyeleri ile sanıklardan İhsan ve Ömer Nazım Beylere de verildi²⁵⁰.

Başsavcı Nihat Bey, iddianamesini bitirerek mahkemeye sundu²⁵¹. İddianamenin tesliminden sonra Divan-ı Ali üyeleri aynı akşam bir toplantı yaparak, İhsan Bey'in tutuklanmasına karar verdiler. Bu karar üzerine İhsan Bey, Ankara Keçiören'deki evinden alınarak önce Adliye'ye, kararın yüzüne okunmasından sonra da buradan Cebeci'deki hapisaneye götürüldü. Odasının kapısına bir jandarma konuldu²⁵². Divan-ı Ali, 4 Şubat'ta incelemesine devam ederek davaya hazırlık toplantısı yaptı. Bu toplantı sonrası sanıklara mahkemenin 9 Şubat Perşembe günü saat on beşte başlayacağı bildirildi. Kanuna göre sanıklara tebligat yapıldıktan beş gün sonra mahkemenin yapılması gerektiği için mahkemenin tarihi 9 Şubat olarak belirlendi. Yine bu toplantıda sanıklara avukat da tutabilecekleri söylendi. Havuz-Yavuz meselesinde bağlantısı olduğu gerekçesiyle, Başsavcı Yusuf Nihat Bey tarafından Bilecik Mebusu Fikret Bey'in dokunulmazlığının kaldırılması için de Adliye Vekâletine yazı yazıldı²⁵³.

Bu arada gazetelerde İhsan Bey'in malvarlığı konusunda haberler yapılmaya başlandı. Örneğin Vakit Gazetesi, 4 Şubat 1928 tarihli sayısında, İhsan Bey'in eşi Nuriye Hanım üzerine kayıtlı Keçiören'deki evi hakkında geniş bilgi verdikten sonra evin değerinin elli bin liradan fazla olduğu iddia ediliyordu. Gazetenin amacının, İhsan Bey'in meclis kürsüsünde “*bu ev için on bir bin iki yüz lira harcadım*” iddiasını çürütmek olduğu anlaşıyordu²⁵⁴. Yine aynı gazete 6 Şubat'ta İhsan Bey'in Osmaniye'de büyük bir çiftliğinin olduğunu ve bu çiftliğin arazisinin usulsüz olarak genişletildiğini ve bunun için mağdurlarının mahkemeye başvuracaklarını iddia etmekteydi²⁵⁵. Bu arada Başsavcı Yusuf Nihat Bey'in isteği üzerine meclis, Fikret Bey'in dinlenmesi için beş kişilik bir komisyonun kurulmasını kararlaştırdı. Kurulan bu komisyon İstanbul'da apandisitten dolayı tedavi altında bulunan Fikret Bey'i dinlemek için İstanbul'a gitti. Komisyon kararının ardından Fikret Bey, dokunulmazlığının

²⁵⁰ *Milliyet*, 3 Şubat 1928.

²⁵¹ *Hâkimiyet-i Milliye*, 3 Şubat 1928.

²⁵² *Vakit*, 3 Şubat 1928; *Cumhuriyet*, 4 Şubat 1928.

²⁵³ *Cumhuriyet*, 5 Şubat 1928.

²⁵⁴ *Vakit*, 4 Şubat 1928; *Hâkimiyet-i Milliye*, 4 Şubat 1928.

²⁵⁵ *Vakit*, 6 Şubat 1928; *Hâkimiyet-i Milliye*, 6 Şubat 1928.

kaldırılması için meclise sevk edildi²⁵⁶. 8 Şubat'ta Divan-ı Ali salonunun hazırlıkları da bitti²⁵⁷.

9 Şubat 1928 Perşembe günü Divan-ı Ali duruşması başladı. Kalabalık bir kesim duruşmayı izlemek için salonda bulunuyordu²⁵⁸. Saat üçe doğru önce jandarma ardından da sırasıyla Koniçeli Nureddin Bey'le Sapançalı Hakkı Bey salona girdi. Aradan kısa bir zaman geçmişti ki İhsan Bey'le Ömer Nazım Bey de duruşma salonuna girdiler. İhsan Bey, Sapançalı Hakkı Bey'in soluna, Ömer Nazım Bey de onun yanına oturdu. Daha sonra salona sanık avukatları, Kuddusi, Muhtar ve Cemal Hazım Beyler de kisveleriyle girdiler. Saat on beşte mahkeme heyeti sanıkların kimlik tespitine başladı. Mahkeme Başkanı, önce İhsan Bey'den başlayarak duruşmayı açtı. İhsan Bey'in kimlik tespitinden sonra sırasıyla Ömer Nazım Bey, Sapançalı Hakkı Bey ve Koniçeli Nureddin Beylerin kimlik tespitleri yapıldı.²⁵⁹

Tutuksuz yargılanan sanıklar ise, sırasıyla Bahriye Vekâleti Müsteşarı Hüsametdin, Teçhizat Dairesi Başkanı Fahri, Bahriye Vekâleti Müsteşarı Necati, Donanma Dairesi Müdürü İbrahim Ethem, İmalat Dairesi Başkanı Mustafa Ziya Bey, Hukuk Müşaviri Mustafa Lütfi, Avukat Ziya, Muhasebe Müdürü Nafi ve Muamelat-ı Zatiye Dairesi Başkanı Emin Beylerdi. Bu kişilerin de kimlik tespitleri yapıldı²⁶⁰. Daha sonra Divan-ı Ali Başkanı İhsan Bey, sanık avukatlarına bazı tavsiyelerde bulundu. Konuşmaları sırasında gereksiz sataşmalardan kaçınmalarını, olgunlukla hareket etmelerini tavsiye etti. Sonrada sanıklara hitaben “*dikkat ediniz efendiler evrakınız okunacak*” diyerek uyarılarda bulundu. Ardından Soruşturma Komisyonu tutanağı okundu. Tutanağın okunması bir saat elli dört dakika sürdü. Bundan sonra Başsavcı Yusuf Nihat Bey'in iddianamesine geçildi.

İddianamede, olayın 24 Aralık 1927'de Malatya Mebusu ve Başvekil İsmet Paşa'nın meclise verdiği önergede İhsan Bey'in İcra Vekilleri Heyeti kararı aleyhine ve yetkisi dışında hareket ederek hazinenin aleyhine suiistimalde bulunduğu belirtilmekteydi. Bu nedenle Büyük Millet Meclisi iç tüzüğü'nün 169'uncu maddesine

²⁵⁶ *Cumhuriyet*, 7 Şubat 1928.

²⁵⁷ *Cumhuriyet*, 9 Şubat 1928; *Hâkimiyet-i Milliye*, 9 Şubat 1928.

²⁵⁸ *Ayın Tarihi*, Sayı:48-49-50(Mart-Nisan-Mayıs) 1928, s.3082; *Cumhuriyet*, 10 Şubat 1928; *Vakit*, 10 Şubat 1928; *Hâkimiyet-i Milliye*, 10 Şubat 1928.

²⁵⁹ *Ayın Tarihi*, Sayı:48-49-50, s.3083.

²⁶⁰ *Ayın Tarihi*, Sayı:48-49-50, s.3084; Gençosman, *Yakın Tarihimizde...*, s.172.

dayanılarak İhsan Bey'in Divan-ı Ali'ye sevkini talep ettiğini, ardından da Kastamonu Mebusu Ali Rıza Bey'in kurulacak olan Soruşturma Komisyonu'nun havuz işinin de incelemesinin gerektiği yönündeki önergesinin de kabul edildiği belirtildi²⁶¹. Bu kararların ardından komisyonun raporuna değinildi. İddianamede, komisyoncu olduğu bilindiği halde, havuz almak için İngiltere'ye Hikmet Paşa'nın gönderildiği ve paşaya Londra Büyükelçiliği aracılığıyla havuza müşteri olması için beş bin sterlin teminat parası gönderildiği belirtildi. Ayrıca elli bin sterlinin de vaat edildiği, komisyoncu olan birisine böyle işlerin verilmesinin doğru olmadığı ifade edildi.

İddianamede, komisyon raporu öncesinde gerek büyükelçiliğin gerekse de uzmanların uyarıları sonucu Hikmet Paşa'ya işten el çektirildiği de yer aldı. Havuzu uzmanlar incelemeyen ve havuz alma kararı verilmeden önce, işin bir komisyoncunun yetkisine bırakılmasının, görevi kötüye kullanma olduğu ifade edildi. Bu yüzden ceza kanununun 102'nci maddesinin birinci fıkrasına göre İhsan Bey'in cezalandırılması gerektiği belirtildi. Ayrıca İhsan ve Fikret Beylere bir firma sözleşmesiyle katılan Ömer Nazım Bey'in Flanderle olan ilişkisi ve sözleşmenin ihale kanununun aleyhine olarak bu firmaya verilmesinden dolayı cezalandırılmaları istendi. Ayrıca mayın fabrikası teklifinin başka firmalara bildirilmemesi ve İcra Vekilleri Heyeti kararlarına aykırı hareket edildiğinden dolayı İhsan Bey'in ceza kanununun 82'nci maddesine göre de yargılanması gerektiği ifade edilmekteydi²⁶².

Yavuz tamiri meselesiyle ilgili olarak ise iddianamede, İcra Vekilleri Heyeti kararına aykırı bir şekilde uzman ve ödeme maddeleri kabul edilerek, Bahriye Vekâletinin kaldırılacağına ilgili vekil tarafından bilinmesine rağmen sözleşmenin yine de imzalandığı belirtildi. Bu nedenle İhsan Bey'in, Yavuz Zırhlısı işinde arkadaşı Sapançalı Hakkı ve ortağı Koniçeli Nureddin Beylere çıkar sağladığı gerekçesiyle ceza kanununun rüşvet suçlarını içeren 212'nci maddesine göre cezalandırılması istendi.

İddianamede ayrıca, İhsan Bey'in, Avukat Ziya Bey'i usulsüz olarak emekliye sevk ettiği gerekçesiyle de 240'ıncı maddeden, Ömer Nazım Bey'in ise rüşvete dâhil olduğu için ceza kanununun 83'ncü maddesinden, eski Müsteşar Hüsamettin Bey ve Teçhizat Dairesi eski Başkanı Fahri Beylerin de suiistimale karıştıkları için ceza kanununun 102'cü maddesinin birinci fıkrasından, Sapançalı Hakkı Bey ye Koniçeli

²⁶¹ *Ayın Tarihi*, Sayı:48-49-50, s.3086.

²⁶² *Ayın Tarihi*, Sayı:48-49-50, s.3087.

Nureddin Bey'in de İhsan Bey'le ortak hareket edip yolsuzluğa karışmalarından dolayı ceza kanununun 64'üncü, 211'inci ve 214'üncü maddelerinden, Yavuz işinde yolsuzlukları görülen Necati, Ethem, Mustafa Ziya, Emin, Mustafa Lütfi ve Avukat Ziya Beylerinde ceza kanununun 240'ıncı maddesinden, Fikret Bey'in de 83'üncü maddeye göre cezalandırılmaları talebiyle Divan-ı Ali'ye sevk edilmeleri istendi²⁶³.

Başsavcı Yusuf Nihat Bey, Bilecik Mebusu Fikret Bey'in de dokunulmazlığının kaldırılıp Divan-ı Ali'ye sevkini talep ettikten sonra sözlerine Divan-ı Ali'nin kapılarının Cumhuriyetin her vatandaşına karşı aynı hakkı ve aynı adaleti vermek için açık olduğunu söyledi. Bu mahkemede bir çobanla bir vekilin yargılanması arasında bir farkın olmadığını ayrıca sözlerine ekledi. Daha sonra Başsavcı, Havuz-Yavuz meselesini açıklamaya başladı.

Başsavcı Yusuf Nihat Bey, açıklamalarına ilk önce havuz işinden başladı. Bu iş için 25 Mart 1924 bütçesine iki milyon konulduğunu, henüz Bahriye Vekâleti kurulmadığı için ihale işiyle Müdafaa-i Milliye Vekâletine bağlı Bahriye Dairesi'nin ilgilendiğini anlattı. Bu Flander Firması'nın temsilcisi olan Ömer Nazım Bey'in de bazı girişimlerde bulunmak amacıyla Ankara'ya geldiğini ve eski arkadaşı Fikret Bey'le ortaklık kurma yoluna gittiğini, Fikret Bey'in isteği doğrultusunda İhsan Bey'in de bu işe dâhil edilmesiyle üçlü firmanın kurulduğunu anlattı. Başsavcı, Yavuz Zırhlısı'nın bir an önce tamir edilmesi için acilen hazır bir havuz alınması gerekliliği üzerinde durulduğunu da anlattı²⁶⁴.

Başsavcı Yusuf Nihat Bey, iddianamesinde, havuz işinden sonra Yavuz Zırhlısı'nın tamiri hakkında, sigorta meselesinde firma lehine birtakım düzenlemelerin yapılarak ödemelerin hükümet aleyhinde olduğuna değindi. Ayrıca Başvekil İsmet Paşa'nın 26 Ekim 1927'deki, İcra Vekilleri Heyeti'nde bu toplantının son toplantı olduğunu söylemesi ve İhsan Bey'in de vekillikten ayrılacağını bilmesine rağmen sözleşmeyi imzaladığı, Yavuz ihalesi hakkında bir takım dedikodular yapıldığı sırada İhsan Bey'in ihtiyatlı davranması gerekirken bunu yapmadığı belirtilmişti. İhsan Bey'in arkadaşları Sapançalı Hakkı ve Koniçeli Nureddin Beylere çıkar sağlamak amacıyla Yavuz Zırhlısı'nın ihale sözleşmesini 30 Ekimde imzaladığı ve rüşvet aldığı da iddianamede ifade edildi. Başsavcı bu iddialarla ilgili delillerin de mahkemeye

²⁶³ *Ayın Tarihi*, Sayı:48-49-50, s.3087-3088.

²⁶⁴ *Ceride-i Adliye*, (Nisan, Mayıs) 1928, s.51-58.

sunulacağını söyledikten sonra Mahkeme Başkanı İhsan Bey, duruşmayı 11 Şubata erteledi²⁶⁵.

1.1.4.7. Divan-ı Ali'deki Duruşma

Divan-ı Ali 11 Şubat 1928 Cumartesi günü saat dokuz buçukta duruşmaya başladı. İlk önce eski Bahriye Vekili İhsan Bey dinlendi. Mahkeme Başkanı, İhsan Bey'den, Fikret ve Nazım Beylerle yaptıkları firma sözleşmesinden söz etmesini istedi. İhsan Bey de daha önceki ifadelerinin aynısını anlattı. Mahkeme Başkanı'nın, Ankara da Meserret Oteli'nde Nazım Bey'den kırk bin liralık mektup aldınız mı? sorusuna İhsan Bey "*külliyen yalan ve efsane*" diyerek böyle bir şeyle ilgisinin olmadığını söyledi. Sapançalı Hakkı Bey'le ilgili soruya da İhsan Bey, harp okulundan beri tanıştıklarını kardeşi Baki Bey'in de Anadolu'ya kaçmasına yardım ettiğini hatta hayatını ona borçlu olduğunu söyledi²⁶⁶.

Duruşmada ayrıca İhsan Bey'e, Yavuz Zırhlısı'nın tamiri meselesi başta olmak üzere havuz ihalesi, bu ihaleye katılan firma temsilcileri, havuz kazasının sebebi, Yavuz Zırhlısı'nın tamiri, Sen Nazerle sigorta anlaşmazlığı meselesinin İcra Vekilleri Heyeti'nde görüşülüp görüşülmediği gibi konularda sorular soruldu. İhsan Bey, uzman meselesinin İcra Vekilleri Heyeti'nde görüşülmediğini, eğer görüşülseydi bunun İcra Vekilleri Heyeti tutanaklarında olması gerektiğini, oysaki bunun olmadığını söyledi. İhsan Bey, ödeme işinde ise, ihalenin firma lehine iptal edilmesini önlemek için İş Bankası'na ilk taksitin yatırıldığını ayrıca ödemelerin de faturalar üzerinden yapılması gerekliliğini de hukuk heyetinin kabul ettiğini anlattı. Sözleşmeyi son gün imza etmesinin sebebinin de, kendi vekâletinin kaldırılacağını tahmin etmediğini ancak bunu bilse bile Yavuz gibi önemli bir zırhlının tamir işini onaylamaktan memnun olacağını sözlerine ekledi.

12 Şubat 1928 Pazar günü Divan-ı Ali Heyeti, önce İhsan Bey'i sonra da Ömer Nazım Bey'i tekrar dinledi. Ömer Nazım Bey savunmasında, Birinci Dünya Savaşı'ndan önce emekliye sevk edilince *Eşyayı Askeriye* firmasını kurduğunu anlattı.

²⁶⁵ *Ceride-i Adliye*, (Nisan, Mayıs), 1928, s.60–61; *Ayın Tarihi*, Sayı:48-49-50, s. 3101.

²⁶⁶ *Ayın Tarihi*, Sayı:48-49-50, s.3101-3105; Gençosman, *Yakın Tarihimizde...*, s. 179.

Fikret Bey’le Trablusgarp Savaşında tanıştığını savaş sonrası da birlikte pek çok iş yaptıklarını anlattı²⁶⁷.

Öğleden sonraki ikinci oturumda İhsan Bey’in savunmalarında adı sıkça geçen Müsteşar Hüsametdin Bey dinlendi. Hüsametdin Bey, “*Vekâlete gelen bütün mektupların vekil beye verildiğini, mektupları onun açtığını, Dockbav ve Flander Firmaları’ndan gelen teklif mektupların da böyle olduğunu*” söyledi. Bunun üzerine Mahkeme Başkanı; “*Flander mayın fabrikası teklifini niçin Dockbav’a bildirmediniz? Belki o da yapardı?*” sorusuna, Hüsametdin Bey; “*Vekil beyin Cumartesi sabahı evrakı alarak başvekâlete gittiğini, vakit olmadığını*” söyledi.

Mahkeme Başkanı’nın “*Peki niçin bu kadar acele edildi?*” sorusuna, Hüsametdin Bey; “*Onu vekil bey bilir.*” diyerek konuşmasına devam etti. Hüsametdin Bey, “*Dönüşünde vekil beyin Başvekil İsmet Paşa’nın Flanderi tercih ettiğini söylediğini*” anlattı. Bunun üzerine Mahkeme Başkanı; “*Siz 10 Mayıs’ta İcra Vekilleri Heyeti’ne Flander için müsaade isteyen yazıyı yazıyorsunuz. Halbuki ondan bir gün önce yani 9 Mayıs günü teklif ettiği fiyatı muvafık bulduğunuzu bildiriyorsunuz, peki bu nasıl olur?*” diye sorunca Hüsametdin Bey “*Efendim biz onu ihale değil, tercih mahiyetinde telakki ettik.*” dedi. “*İcra Vekilleri Heyeti’ne bu tezkereyi kim yazdı?*” sorusuna da Hüsametdin Bey, “*Vekil bey dikte etti, ben yazdım*” cevabını verdi. Sonraki oturumda Bahriye Fabrikalar Müdürü Sakıp Bey tanık sıfatıyla dinlenmeye başlandı. Mahkeme Başkanı’nın: “*Havuz hakkında bir kötü muameleden söz ediliyormuş bu nedir?*” sorusuna Sakıp Bey: “*Bir söylenti dolaşıp duruyordu. Vekil beyin rüşvet olarak 70 bin lira aldığı söyleniyordu. Bunu bütün subaylar konuşuyorlardı.*” cevabını verdi. Mahkeme Başkanı tekrar sordu; “*Bu paranın kimler tarafından alındığı da söyleniyor muydu?*” diye sordu. Sakıp Bey ise; “*Vekil bey söz konusu ediliyordu.*” dedi. Mahkeme Başkanı, Sakıp Bey’in bu sözlerine karşı İhsan Bey’e bir diyeceğinin olup olmadığını sordu. İhsan Bey, “*Komisyon da böyle konuşmuşlar; ama bu söylentinin kaynağının ve nakledenini açıklamadılar... çünkü ben Bahriye Vekili olduktan sonra disiplinsiz bulduğum bahriyelileri disiplin altına alınca bana karşı bir kızgınlıkları olmuştu*”²⁶⁸ diyerek iddiaları cevapladı.

²⁶⁷ *Ayın Tarihi*, Sayı:48-49-50, s.3106-3121.

²⁶⁸ *Vakit*, 13 Şubat 1928; Gençosman, *Yakın Tarihimizde...*, s. 185-187.

13 Şubat'ta Fikret Bey'in dokunulmazlığının kaldırılmasını isteyen Başvekîl İsmet (İnönü) imzalı tezkere meclise sunuldu. Bu tezkerede Adliye Vekili Mahmut Esat Bey'in, Fikret Bey'in de Divan-ı Ali'de dinlenmesini isteyen yazısı vardı. Bunun için de Fikret Bey'in dokunulmazlığının kaldırılması gerekliydi. Meclis, Başvekâletten gelen tezkereyi Anayasanın 27'nci maddesine dayanarak oybirliği ile kabul ederek, Fikret Bey'in yargılanmasına karar verdi²⁶⁹. Aynı gün Divan-ı Ali de Koniçeli Nureddin Bey dinlendi. Nureddin Bey, Ankara'ya ilk olarak Mösyö Godar'la, ikinci olarak da işlerin nasıl gittiğini görmek için tek başına geldiğini söyledi. Yavuz Zırlısı ihalesi kendi firmalarına verilince sigorta meselesinin ortaya çıktığını, yirmi bin lirasının Bahriye Vekâleti tarafından bir kısmının da kendi komisyonlarından verildiğini anlattı. Nureddin Bey'den sonra Sapancalı Hakkı Bey dinlendi. Hakkı Bey, on dört yıldan beri ticaretle uğraştığını, Nureddin Bey'i kayın pederinin akrabası olması sebebiyle eskiden beri tanıdığını ve Flander işi sebebiyle ortak olduklarını anlattı.

14 Şubat'ta Ziya Bey'in dinlenmesiyle duruşmaya devam edildi. Ayrıca Hukuk Müşaviri Mustafa Lütfi, Muhasebe Müdürü Taki Beylerle, şahitlerden Halil Paşa, Halil Kamil ve Yüzbaşı Rıza Beylerde dinlendi.

15 Şubat'ta Münih Konsolosu Haydar Bey'in dinlenmesine başlandı. Haydar Bey, Ömer Nazım Bey'in Münih'teki faaliyetleri hakkında bilgi verdi. Sens'in kendisine müracaat ettiğini Münih'e Şark Eşya Pazarı temsilcileri olarak Rıza Bey'le, Halil Kamil Bey'in Münih'e gelerek, Sens'le görüştüklerini, ona havuz işiyle ilgileri olmadığını söylediklerini, Sens'den alındığı iddia edilen yirmi bin liranın karşılığında hisse senedi gönderdiklerini anlattı. Şark Eşya Pazarı'nın havuz işiyle ilgisinin olmadığını söyledi. Ömer Nazım Bey'in de bu parayı bir an önce almak için Almanları şifreli telgraflarla sıkıştırdığını duyduğunu anlattı.

Ömer Nazım Bey, bu iddialar karşısında Şark Eşya Pazarı'nın mallarının haciz edilmekte olduğunu, bunun haberinin kendisine Türkçe olarak gönderildiğini, bunu da Sens'in yardımcısına gösterdiğini, ancak onun bunu anlamadığını ifade etti. Şifreli telgraf işinin de buradan çıkmış olabileceğini söyledi. İhsan Bey de bu haberin kendilerine gelmesiyle birlikte hukuk müşavirleriyle görüştüğünü Sens'in, Ömer Nazım Bey aleyhine dava açıp açamayacağını sorduğunu anlattı. Böylece birinci oturum sona

²⁶⁹ TBMM ZC, III/ 2, 13 Şubat 1928, s.182.

erdi. İkinci oturumda ilk önce Ali Saip Bey dinlendi. Ali Saip Bey de daha önceki ifadelerinde belirttiği gibi mektup meselesi hakkında ayrıntılı bilgi verdi²⁷⁰. Daha sonra ifadesi alınmayan Hugo Hermann dinlendi. Müsteşar Hüsametdin Bey'in tekliflerin başka bir gün kabul edilmeyeceğini belirtmesiyle Hermann, o gün için son teklifi vermek zorunda olduklarını söyledi. Mahkeme heyeti bunun doğru olup olmadığını Hüsametdin Bey'e sordu. O da "*Hatırlamıyorum böyle bir şey varsa herhalde vekil bey emretmiştir*"²⁷¹ diye cevapladı.

İhsan Bey'in davası devam ederken, Başsavcı Yusuf Nihat Bey, Bahriye Vekili'nin yakın arkadaşı Bilecik Mebusu Fikret Bey'in ortaya çıkan deliller sonucunda sorumluluğunu tespit etti. Divan-ı Ali saat on dördte toplantı yaptıktan sonra, Havuz-Yavuz davasında Fikret Bey'in, İhsan Bey'in suç ortağı olduğuna karar vererek tutuklu yargılanmasına istedi. Bu kararın ardından Divan-ı Ali savcılığının tezkeresi önce Meclis Karma Komisyonu'nda, sonra da genel kurulda tartışıldı. Görüşmeler sonrası, Fikret Bey'in de Divan-ı Ali'ye gönderilmesine oybirliğiyle karar verildi. Fikret Bey'e Savcı yardımcısı, kararı bildirdi. Daha sonra tutuklanma istemiyle mahkemeye sevk edildi. 16 Şubat 1928'de tutuklanarak hapishaneye gönderildi²⁷².

Divan-ı Ali'nin 19 Şubat'taki toplantısında Fikret Bey, Ömer Nazım Bey'le birlikte komisyon aldıklarını ve bundan da İhsan Bey'in haberi olduğunu söyledi. Ömer Nazım Bey'in Ankara'ya ikinci kez geldiği sırada ortada bir ray işinin olduğunu söyledi. Aynı zamanda Ömer Nazım Bey, Yavuz Zırlıslı işini de takip etmekteydi. İhsan Bey'le, Ömer Nazım Bey'in kendi evinde tanıştıklarını, Yavuz Zırlıslı işini beraber yapmaya karar verdiklerini ve aralarında sözleşme yaptıklarını söyledi. Fikret Bey, daha sonra ne olduysa İhsan Bey'in sözleşmeyi yırttığını ve kendilerine de yırtmalarını söylediğini anlattı. Fikret Bey konuşmasının devamında; "*Flander'in 30 bin tonluk havuzunu vekâlete kabul ettirebilirsek komisyon olarak yüzde beş alacaktık*" dedi. Fikret Bey, önce Flander'in temsilcisi Hismanla konuşup anlaştıktan sonra arkadaşı İhsan Bey'in makamına giderek bu meseleden "*bir arkadaşının işi*" diye söz ettiğini, bu teklifin dikkate alınmasını rica ettiğini anlattı. Bunun üzerine Mahkeme Başkanı; "*Bu tekliften komisyon aldınız mı?*" diye sorunca, Fikret Bey, "*55 bin lira*

²⁷⁰ *Ayın Tarihi*, Sayı:48-49-50, s. 3134-3159.

²⁷¹ Yıldırım, *Basında Yavuz...*, s. 89.

²⁷² *Vakit*, 17 Şubat 1928; *Cumhuriyet*, 17 Şubat 1928. Gençosman, *Yakın Tarihimizde...*, s. 191.

aldığını” söyledi. Mahkeme Başkanı, olayın nasıl geliştiğini anlatmasını istedi. Fikret Bey, vekâletin, havuz için İngiliz Dockbav ve Alman Flander Firmaları’ndan iki teklif aldığını, Flander’in teklifini “*bir arkadaşımın işidir*” diye vekil nezdinde desteklediğini anlattı. Bunun karşılığında da firmanın temsilcisinden komisyon olarak bu paranın alındığını söyledi. İş damadı Halil Kamil Bey’e yaptıran Ömer Nazım Bey’in alacağı komisyonun da elli bin lira olduğunu söyledi. İhsan Bey’in buradaki rolünün de Flander’e rakip olan Dockbav Firması’nın teklifini gizleyip, İcra Vekilleri Heyeti’ne tek teklif olarak sunması olduğunu açıkladı²⁷³. Bu şekilde işin Flander Firması’na verildiğini anlattı.

Mahkeme Başkanı, Fikret Bey’e elli beş bin liralık komisyonun nasıl alındığını sordu. Fikret Bey de “*Önce Nazım Bey’le birlikte almayı düşünmüştük. Hisman da size gönderirim birlikte alırsınız demişti. Benim o sırada paraya ihtiyacım vardı. Biraz borca girmiştım. Hisman’a, Nazımı’nkini sonra verirsiniz benimkini hemen verin dedim Hisman da kabul etti. Nazım Bey, Hisman’ın göndereceği komisyonlardan 55.000’inin bana 50.000’inin de kendisine ait olduğuna dair mektup aldı.*” dedi. Nazım Bey de, meclisteki karma komisyonuna verdiği ifade Hisman’la bu şekilde anlaştıklarını söyledi. Ancak Fikret Bey’in verilen komisyonun tamamını alarak kendisini aldattığını ifade etti.

İhsan Bey ise bu ifadeler karşısında kendini savundu. Bu firmanın tercih edilmesinin önemli bir nedenin de, firmanın İzmit’te bedava bir mayın fabrikası yapmayı kabul etmesi olduğunu açıkladı. Fakat kendisine: “*Peki onların ileri sürdüğü bu şartı rakibi olan firmaya söylediniz mi belki onlar daha da büyüğünü yaparlardı?*” diye sorulunca İhsan Bey’den ses çıkmamıştı. Çünkü Flander’in bu teklifi Dockbav’dan gizlenmişti²⁷⁴.

20 Şubattaki duruşmada ise, ilk olarak Ticaret Vekili Ali Cenani Bey dinlendi²⁷⁵. Mahkeme Başkanı, Havuz-Yavuz davasının tanığı olan Ali Cenani Bey’den İcra Vekilleri Heyetinde, bu meselenin nasıl görüşmeye alındığını ve nasıl karara varıldığını anlatmasını istedi. Ali Cenani Bey de, herhangi bir mesele söz konusu olduğu zaman o işi hangi vekil getirmişse görüşmeye o vekilin açıklamalarıyla başlanıldığını ve

²⁷³ *Ayın Tarihi*, Sayı:48-49-50, s. 3176.

²⁷⁴ Gençosman, *Yakın Tarihimizde...*, s. 193-194.

²⁷⁵ *Ayın Tarihi*, Sayı:48-49-50, s. 3179-3180.

meselenin heyette tartışıldığını anlattı. Mahkeme Başkanı, havuz meselesinde İcra Vekilleri Heyetine gelen tezkerede bulunan iki firmaya pazarlık usulüyle satın alınmanın teklif edilip edilmediğini Ali Cenani Bey sordu. Ali Cenani Bey, bu iddiayı doğrulamayarak, iki firmanın söz konusu olması halinde bunlardan birisini seçmek için tartışmalar olurdu. Böyle bir tartışmanın olmadığına göre bir tek firmanın söz konusu olduğunun açık olduğunu anlattı.

Ali Cenani Bey'den sonra dönemin İcra Vekilleri Heyetinde yer alan, Ziraat Vekili Saruhan Mebusu Sabri (Toprak) ile olay sırasında Müdafaa-i Milliye Vekili olan Kütahya Mebusu Recep (Peker) Bey de ifadelerinde, iki değil bir firmanın adının geçtiğini hatırladıklarını söylemişlerdi.

İhale sırasında Maliye Vekili olan Trabzon Mebusu Hasan (Saka) Bey de: *“Havuzun Flandere ihalesi işini, Maliye Vekili olduğum için biliyorum. Ancak İcra Vekilleri Heyeti’nde konuşulurken ben bulunmamıştım. Kararı sonradan imzalamıştım”*²⁷⁶ dedi. Sözü edilen Bahriye Vekâleti tezkeresi ihalenin Flandere yapılması yönündeydi. Eğer iki firma söz konusu olsaydı, usullere göre bir tanesinin tercih edilmesi ve sebeplerinin de kararnamede gösterilmesi gerekirdi. Böyle bir şey olmadığına göre anlaşıyor ki tek firmaya teklif yapılmıştı.

Bu açıklamalardan Dockbav'dan ziyade yalnız Flander Firması'nın öne çıktığı görülmekteydi. İhsan Bey de sonradan tek firma konusunu kabul edecekti. Ama bunu Başvekil İsmet Paşa'nın bilgisi doğrultusunda ve onun uygun görmesi sonucu yaptığını söyleyecekti. Oysa Başvekil, böyle bir tasarrufunu hatırlamadığını ifade etmekteydi²⁷⁷.

Divan-ı Ali 22 Şubat'ta tekrar toplandı. İsmet Paşa'nın kardeşi Hasan Rıza ile hem ortağı hem de akrabası olan Resai, Ahmet Saffet ve Mecidiye Donanma Kumandanı Vekili Yarbay İsmail Ziya Beyleri dinledi.

Divan-ı Ali'nin 25 Şubat'taki duruşmasında, Başvekil İsmet Paşa'nın bilgisine başvurulması kararlaştırıldı. Duruşmaya İçişleri Vekili Şükrü (Kaya) ile Meclis Başkanı Kâzım Paşa da gelmişlerdi²⁷⁸. Başvekil İsmet Paşa, olayı ilk safhasından itibaren anlattı. Yavuz Zırhlısı sözleşmesi değişikliğinin İcra Vekilleri Heyetinde konuşulduğunu, ilgili vekâletin tekliflerini ilkin üç vekilden oluşan bir komisyonda, sonra da Danıştay'da

²⁷⁶ *Cumhuriyet*, 21 Şubat 1928.

²⁷⁷ Gençosman, *Yakın Tarihimizde...*, s.195-196.

²⁷⁸ *Ayın Tarihi*, Sayı:48-49-50, s.3175-3195.

incelettiklerini ve sonunda bir kararın verildiğini söyledi. Bundan sonra İcra Vekilleri Heyeti'nin verdiği yetki üzerine yapılan görüşmeler sonunda olayın yalnız müzakere edilerek kesin karar safhasına geçmeden “*tekrar görüşeceğiz*” şeklinde görüşmenin kapatıldığını, buna rağmen sözleşmenin imzalanıp bir oldu bittiye getirildiğini ifade etti.

İsmet paşa, değişikliğe bir de uzman meselesinin eklendiğini söyledi. Oysa bu meselenin İcra Vekilleri Heyetinde görüşüldüğünü ve reddedildiğini açıkladı. Bunun üzerine soruşturmaya başladıklarını anlatan İsmet Paşa, sonuçta İcra Vekilleri Heyetinde kabul edilmeyen maddeler üzerinde bir takım anlaşmaların yapıldığını anlattı. Bu durumda İcra Vekilleri Heyetinde yer alan bir arkadaşları (İhsan Bey'i kastediyor) hakkında güvenlerinin sarsıldığını, bir toplumda güvenliği sarsacak birtakım suçların toplumu yıkamayacağını, ancak yolsuzluk gibi önemli bir suçun toplum hayatını yıkabilecek derecede güçlü olduğunu sözlerine ekledi. İsmet Paşa, kabinesinin bir vekili hakkında yolsuzluk gibi önemli bir olay söylenti de olsa dile getirilmişse bunu meclise getirmenin kendi görevi olduğunu konuşmasında belirtiyordu. İsmet Paşa konuşmasının devamında, İhsan Bey'in kendisine yazdığı mektuptan dolayı, hakkında soruşturmaya başlandığı yolundaki düşüncelerinin doğru olmadığını, ifade etti. Çünkü mektubun 18 Kasım 1927'de yazıldığını, oysaki ilk İcra Vekilleri Heyeti toplantısının 13 Kasım'da yapıldığını ve bundan sonra soruşturma kararının alındığını açıkladı. İsmet Paşa, bu olayın devletin çıkarlarını ihlal etmenin, Cumhuriyet kanunları aleyhine harekete girişmenin yanında, ortak güven duygusuyla çalışan vekiller ve hükümetin itibarına zarar verici mahiyette olduğunu söyleyerek: “*Bir cemiyette su-i hareket sistem dâhilinde olamadıkça tehlike yoktur. Su-i hareket, suiistimaller ancak vekâlet mevkiinde bulunanların istikametten sapmasıyla sistem olur. Son ana kadar vazifemizi ifa eyledik. Cumhuriyetin büyük mahkemesinden adalet isteriz*” sözleriyle olayın açığa çıkarılmasını istemektedir.

İsmet Paşa konuşmasını bitirdikten sonra Mahkeme Başkanı, Bahriye Vekili İhsan Bey'e bu sözler karşısında bir şey söyleyip söylemeyeceğini sordu. İhsan Bey'de sinirli bir şekilde ayağa kalkarak; “*Hafızalarını tahrik için söylüyorum dedi, çünkü birçok şeyleri unutmuş görünüyorlar. Bir de iğfal edilmiş olmaktan söz ettiler. Ben iğfal eden adam değilim. Başvekil Paşa da iğfal edilecek adam değildir. İsmet Paşa bana karşı dargın olabilir, beni sevmeyebilir. Fakat her yerde mukaddesatım için*

konusmasını”²⁷⁹ diyerek İsmet Paşa’ya tepkisini dile getirdi. İhsan Bey konuşmasının devamında, İsmet Paşa’nın aksine havuz meselesi İcra Vekilleri Heyeti’nde görüşülmeden önce başvekilile görüştüğünü, çünkü sözleşmedeki imzanın ve firmalar yazısının firma şekline çevrilmesi ve Dockbav isminin çizilip altına “*kabul İsmet*” yazısını Başvekilin yazdığını tekrar söyledi²⁸⁰.

Divan-ı Ali, 27 Şubat’taki duruşmada, ilk önce Sıhhiye ve Muavenet-i İçtimaiye Vekili Refik (Saydam)Bey’i dinlemeye başladı. Havuz işinin üzerinden uzun bir zaman geçtiği için Refik Bey konuyu hatırlayamadığını söyledi. Ama Yavuz Zırhlısı’nın tamiri işindeki sigorta ve uzman meselelerinin İcra Vekilleri Heyetinde tartışıldığını, özellikle de uzman meselesinin sert tartışmalara yol açtığını ve sonunda bu işle Bahriye Vekâletinin ilgilenmesi gerektiği kararının alındığını söyledi. Mahkeme Başkanı’nın “*uzman meselesinin görüşülmesinde İhsan Bey de savunmada bulundu mu?*” sorusuna, Refik Bey, “*İhsan Bey’in de tartışmaya katıldığını*” anlattı.

Başsavcı Yusuf Nihat Bey, iki sorusunun daha olduğunu söyledi. Bunlardan birisinin yüz bin frank diğerinin de yüz bin lira meselesi olduğu idi. Özetle, Yüz bin Frankın Sapançalı Hakkı Bey tarafından, Fransa’da bulunduğu sırada İhsan Bey adına bazı girişimlerde bulunmak amacıyla alındığı ifade edilmekteydi. Yüz bin lira ise, Yavuz Zırhlısı’nın taksitlerinin ödeme şeklinin değiştirilip iş yapıldıkça fatura karşılığında yüzde on komisyon verilmesi haline dönüştürüldüğünde Mösyö Godar tarafından Sapançalı Hakkı Bey’e, İhsan Bey’e vermesi için ödenen para idi. *Yüz bin liralık mektup meselesinin* ortaya çıkış kaynağının da Ekrem Hamdi Bey (König)²⁸¹ adında bir şahsın ihbar mektubuydu. Mektupta, Sapançalı Hakkı Bey’in Fransız Sen Nazer Firması’ndan yüz bin lira rüşvet aldığı yazılıydı. Daha da önemlisi bu parayı Bahriye Vekili İhsan Bey adına aldığı ileri sürülüyordu. Bu para, Yavuz Zırhlısı’nın onarılması işini alan Sen Nazer Firması’yla yapılacak sözleşmede ödeme şekli maddesinin; hükümetin kararlaştırdığı gibi taksitle iki yılda değil de, bunun tersine iş yapıldıkça fatura karşılığında ödeme yapılması suretiyle değiştirme karşılığında

²⁷⁹ *Ayın Tarihi*, Sayı:48-49-50, s. 3204; Gençosman, *Yakın Tarihimizde...*, s. 199-200.

²⁸⁰ *Ayın Tarihi*, Sayı:48-49-50, s. 3204.

²⁸¹ Ekrem Hamdi (Bakan): König lakablı bu şahsın bazı gizli haber alma işlerinde kullanılan istihbarat elemanı olduğu ifade edilmektedir. İkinci Dünya savaşına doğru Milli Müdafaa Vekâleti ile Hariciye Vekâletinin imza ve mühürleri taklit edilerek, Türkiye Cumhuriyeti adına Kanada’dan uçak satın alınmaya ve daha sonra da bu uçakların İspanya Hükümeti’ne satılmasına teşebbüs edilmesi idi. Bu olayın duyulması üzerine Mili Müdafaa Vekili Kazım Özalp istifa etmiştir. Cemil Koçak, *Türkiye’de Milli Şef Dönemi (1938-1945)*, I, İletişim Yayınları, İstanbul 2003, s.192-200.

verildiği anlatılmaktaydı. Rüşvet teklifini veren de firmanın temsilcisi Mösyö Godar'dı. Dikkat çekici olan da Yavuz Zırhlısı'nın sözleşmesinde de bu yönde bir değişikliğe gidildiği idi. Bunun üzerine Divan-ı Ali'de Koniçeli Nureddin Beyifadesine başvuruldu. Nureddin Bey, Sapançalı Hakkı Bey'in Paris'e gittiğini, hatta parası olmadığı için Mösyö Godar'la birlikte İtibar-ı Milli Bankası'ndan beş bin lira aldığını söyledi. Sapançalı Hakkı Bey'in Paris'te Mösyö Godar'dan yüz bin frank aldığını ifadesine ekledi. Nureddin Bey'in ifadesine göre, Paris'ten döndükten sonra Hakkı Bey'den ortak oldukları için kendi payını istediğini, ancak Hakkı Bey'in, Paris'te hastalandığını ve bu parayı da orada harcadığını söylediğini açıkladı. Bunun üzerine Mahkeme Başkanı; “*Siz Hakkı Bey'in para alıp, almadığını Paris'ten sormadınız mı?*” dedi. Nureddin Bey de bunu Paris'te soruşturduğunu hatta oraya mektup yazarak kendi hissesinin Hakkı Bey'e verilmemesini istediğini söyledi. Sapançalı Hakkı Bey de eskiden beri Ekrem Hamdi Bey'i tanıyordu. Ekrem Hamdi Bey'e Nureddin Bey'in yazıhanesinde rastladı. Ekrem Bey, Yavuz Zırhlısı meselesinden dolayı kendisine de bir komisyon hissesi verilmesini istediğinden, burada aralarında şiddetli bir tartışma yaşandı. Mahkeme Başkanı, Hakkı Bey'e Paris seyahati ile ilgili sorular sordu. Hakkı Bey de, Paris'e eşiyile birlikte gittiğini, orada hastalandığını ve komisyonu karşılığında yüz bin frank verdiklerini, ayrıca Türkiye'de iken beş bin lira daha aldığını söyledi²⁸².

28 Şubat'ta Ekrem Hamdi Bey, Divan-ı Ali'ye tanık olarak çağrıldı. Ekrem Hamdi Bey, Sapançalı Hakkı Beyle ilişkilerini ve neler yaptıklarını anlattı²⁸³. Ekrem Hamdi Bey, Sapançalı Hakkı Bey'in Paris'e gittiğini, Mösyö Godar'ın ona Bahriye Vekili'ne verilmek üzere yüz bin liralık mektup verdiğini, İstanbul'a gelince Nureddin Bey'in bu mektup meselesini Hakkı Bey'e sorduğunu; ancak bir cevap alamadığını ifadesinde söyledi. Hakkı Bey'in iyi Fransızca bilmediği için bu mektubu yırtıp masanın üzerinde bıraktığını ve bunun parçalarının da Nureddin Bey tarafından alındığını ve ileride koz olarak kullanılmak için saklandığını anlattı. Bu durumu İhsan Bey'in yaveri Nevres Bey'e: “*İhsan Bey, eski hukuklarına dayanarak galiba Hakkı Bey himaye ediyor. Fakat Hakkı Bey bu teveccühü kötüye kullanarak şahsi çıkarını düşünüyor*” diyen Ekrem Hamdi Bey, bu işleri kimsenin konuşmadığını görünce, kendisinin de olayı

²⁸² Gençosman, *Yakın Tarihimizde Yolsuzluk*, s. 204.

²⁸³ *Ayın Tarihi*, Sayı:48-49-50, s.3214-3217.

ihbar etmeye karar verdiğini açıkladı²⁸⁴. Ekrem Bey'in ifadelerine karşı sanıklara ne diyecekleri sorulunca, Sapançalı Hakkı ve Koniçeli Nureddin Beyler bu ifadeleri reddederek bunların tamamıyla iftira ve uydurma olduğunu söylemişlerdi. İhsan Bey de “*Eğer bu söylenenler doğru ise Sapançalı Hakkı Bey ve arkadaşları dünyanın en namussuz adamları imişler*”²⁸⁵ diyerek ortaklarına karşı tepkisini dile getirdi.

Mektup meselesiyle ilgili olarak, Paris Elçisi Fethi Bey'in yaptığı incelemeler sonucunda bulunduğu mektup da Divan-ı Ali'de okundu. Fethi Bey, mektupta mahkemenin isteği üzerine Sen Nazer Firması'nın Genel Müdürü ve üyeleri ile görüştüğünü, firma yetkililerinin Sapançalı Hakkı Bey'e yüz bin liralık mektup verdiklerini kabul ettiklerini yazıyordu. Yani İhsan Bey'e veya Bahriye Vekâleti'ne bu paranın verilmediği anlatılmaktaydı²⁸⁶. Bu defa da acaba Sapançalı Hakkı Bey, İhsan Bey'in ismini kullanmış mıydı? sorusu akla gelmekteydi. Divan-ı Ali konuyla ilgili olarak 29 Şubat'ta İsmail Refik, Bahriye İnşaat Müdürü Celal ve Mehmet Ali Beyleri dinledi.

1 Mart 1928'deki duruşmada da Yavuz Zırhlısı'nın tamirat komisyonunda bulunan Yarbay Remzi Bey, “*Yavuz işinin baştanbaşa muamma olduğunu, Türk uzmanlarının fikirlerinin alınmadığını ve her şeyin Müller'e bırakıldığını*” söyledi. İhsan Bey de cevap olarak; Yavuz Zırhlısı'nın havuza çıkarıldığı zaman Necati Bey'in kendisine müracaat ettiğini, üç konu anlaşmazlığın çıktığını, bunlarında önemli olmadığını anlattı²⁸⁷.

5 Mart'taki duruşmada İhsan Bey, Yavuz ve Havuzun ihalesine ve Yavuz Zırhlısı'na ait sözleşme esasının düzenlenmesi sırasında yapılan değişikliklere dair ifade verdi. İhsan Bey, Yavuz Zırhlısı'nın havuzlanması sırasında meydana gelen kaza hakkındaki ifadesinde, Yavuz Zırhlısı tamirinin Sen Nazer'e verilmesi dolayısıyla kazanın, havuzu yapan ve Sen Nazer'e rakip olan Flander tarafından kasten çıkarıldığını anlattı.

Divan-ı Ali 12 Mart'ta Halil Bey'in başkanlığında toplandı. Veli Şevket, Mehmet Ali ile Yarbay Şerafettin Beylerden oluşan komisyonun raporu okundu.

²⁸⁴ *Cumhuriyet*, 29 Şubat 1928.

²⁸⁵ *Ayın Tarihi*, Sayı:48-49-50, s.3216-3217.

²⁸⁶ Eryavuz, “Yüz Bin Liralık Mektup Hadisesinin İçyüzü”, *Yeni Türkiye*, 18 Eylül 1946.

²⁸⁷ *Ayın Tarihi*, Sayı:48-49-50, s.3217-3222.

Buraporda, Yavuz Zırhlısı'nın tamiratına ait sözleşmenin 25 ve 38'inci maddelerinin kabulüyle hükümet aleyhine değişikliğin yapıldığı belirtilmekteydi²⁸⁸. Aynı gün Paris Elçiliği aracılığıyla bilgilerine müracaat edilen Sen Nazer Firması'nın yöneticilerinin ifadeleri okundu. Firmanın o zamanki Genel Müdürleri Godarla, Jiber ve Piolet ifadelerinde; *"Sapancalı Hakkı Bey'in Paris'te iken aldığı dört yüz elli dokuz bin frankın bir kısmını Paris'te harcadığı ve Türkiye'ye dönüşte de Paris'ten aldığı pahalı bir kürkü gümrükten geçirmede zorlanınca, bu kürkün Bahriye Vekili İhsan Bey'e ait olduğunu"* söylemişlerdi. Bu duruşmada Mösyö Godar ve Ekrem Hamdi Bey tarafından iddia edilen, fakat Sapancalı Hakkı Bey tarafından reddedilen yüz bin liralık mektubun bir örneği gösterildi. Mahkeme Heyeti, Sapancalı Hakkı Bey'e 30 Kasım 1926'da Mösyö Godar tarafından verilen bu mektupkonusunda neler söyleyeceğini sordu²⁸⁹. Hakkı Bey ise bu soruya: *"Bu mektuptan haberdar değilim, yalnız Paris'te bana senin hizmetinden çok memnunuz. Biz seni memnun ederiz dediler. Fakat bir şey vermediler."*²⁹⁰ şeklinde cevap verdi. İhsan Bey de: *"Heyet-i celilinizden beni, hakkımda medarı itham olacak deli) ile mahkum etmelerini istemiyorum, vicdanınızda en ufak bir kanaat hasıl olursa beni en ağır ceza ile cezalandırınız. Hakkı Bey bana kürk değil bir mendil bile getirmemiştir."* diyerek hakkındaki iddiaları reddetti. Tekrar söz alan İhsan Bey böyle bir mektuptan haberi olmadığını ve böyle bir parayı da almadığını tekrarladı.

Bu arada havuzun kazası ile ilgili olarak, Türk, İngiliz ve Almanlardan oluşan bilirkişi heyeti yaptıkları araştırmaları bir rapor haline getirerek 15 Mart 1928'de Divan-ı Ali'ye sundular. Bilirkişi raporunda şu sonuca ulaşılmıştı. Havuzun 28 bin ton olduğu, Bahriye Vekâleti Heyet-i Fenniyesi'nin planlarına uygun olarak inşa edildiği, baş ve arka tarafında yapılan değişikliğin de Alman inşaat tarzını gösterdiği ifade edildi. Bu değişikliğin havuzun dayanıklılığını etkilediği, teslim komisyonunun malzeme ve işçilik farkını fiyattan düşerek kabul etmesinin uygun olduğu, ayrıca en iyi malzemeyle inşa edildiği raporda belirtilmekteydi²⁹¹.

²⁸⁸ *Ayın Tarihi*, Sayı:48-49-50, s.3223-3230.

²⁸⁹ Mösyö Godar tarafından Sapancalı Hakkı Bey'e verilen mektup şu şekildeydi: *"Yavuz için reji yoluyla mubayaa edilecek malzeme, alet ve edevatın kıymeti üzerinden yüz bin Türk lirası haddine kadar sizin için ilgililere verilmek üzere yüzde on tahsis edilmiş olduğunun beyan ile şeref olurum bu meblağ komisyonunuz dışındadır. Para alındıkça tesviye olunacaktır. Hürmet-i mahsusamı kabul ediniz"*. *Ayın Tarihi*, Sayı:48-49-50, s. 3234.

²⁹⁰ *Cumhuriyet*, 13 Mart 1928.

²⁹¹ *Ayın Tarihi*, Sayı:48-49-50, s. 3232-3234.

Bilirkişi raporlarında, havuzun sadece Yavuz Zırhlısı için olmadığı, Türkiye denizciliğinin uzun süre yüzen havuz ihtiyacını karşılayacak şekilde yapıldığı açıklandı. Meydana gelen kazanın da, Holz Müller'in hatasından kaynaklandığını, havuzlanma sırasında vapurun yerine tamamıyla oturtulmayarak bazı tertibatın alınmaması ve dalgıç kullanılmamasından kaynaklı kazanın meydana geldiğini açıklamışlardı. Sonuç olarak gerek havuzun plan ve şartnamesinin düzenlenmesinde, gerekse inşaatı sırasındaki çalışmaları süresince ve teslim alma işleminde, vekilin veya vekâletten birini suçlamanın kanunîve vicdanî bir tarafın olmadığı bilirkişi raporunda belirtilmekteydi²⁹².

Divan-ı Ali Heyeti tüm sanık ve tanıkları dinledikten sonra yargılamanın sona erdiğini açıkladı. Divan-ı Ali 18 Mart 1928'de toplandı. Başsavcı Yusuf Nihat Bey, üç saat devam eden iddianamesini okudu. İddianamede, görevi suiistimal ve rüşvet almaktan tutuklu olan İhsan Bey ve arkadaşlarının 9 Şubat'ta başlayan davalarının bittiğini, devletin çıkarı için kurulan Bahriye Vekâletinin ne yazık ki istenmeyen işlerin merkezi olduğu ifade edilmekteydi²⁹³.

İhsan Bey'e göre, Divan-ı Ali'ye sevkine neden olan şey ne soruşturma komisyonunun raporu ne de meclisin kararı idi²⁹⁴, yalnızca 18 Kasım 1927'de Başvekile yazıp gönderdiği mektuptu. İddianamede ise soruşturmanın mektuptan önce başlatıldığı ifade edilmekteydi. İddianamede yer alan açıklamalar şu şekildedeydi. Havuz işinde Bahriye Vekili İhsan Bey, Ömer Nazım, Fikret ve Müsteşar Hüsamettin ile Fahri Beylerin sorumlulukları belirlendi. Ayrıca Yavuz Zırhlısı meselesiyle ilgili olarak, 1927 ve 1928 bütçelerine tabi olmak üzere İcra Vekilleri Heyeti'nce Yavuz Zırhlısı'nın tamiri için gerekli olan üç milyon liranın 1926 yılı bütçesinde kabul edildiği, bu amaçla Bahriye Vekâletinin 13 Temmuz 1926'da ihale kanununun 18'inci maddesinin (z) fıkrası gereğince zırhlı için pazarlık suretiyle ihaleye çıkıldığı ifade edildi. İcra Vekilleri Heyetinin kararıyla bu ihalenin Sen Nazer Firması'na verilmek suretiyle 4 Aralık 1926'de sözleşmenin imzalandığı açıklandı.

İddianamede, ihaleye Sen Nazer Firması'nın yanında Blohm und Voss ile Flander Firmalarının da katıldığı belirtildi²⁹⁵. Önceki dönemde Flander Firması ile Sen

²⁹² Eryavuz, "Fransız Şirketi İle ihtilaflarımız Sebebi", *Yeni Türkiye*, 5 Eylül 1946.

²⁹³ *Ayın Tarihi*, Sayı:48-49-50, s.3234-3235.

²⁹⁴ Bkz: *TBMM ZC*, III / 2, 26.01.1928.

²⁹⁵ *Ayın Tarihi*, Sayı:48-49-50, s. 3236-3255; *TBMM ZC*, III / 2, 26.01.1928, s. 72; *Ceride-i Adliye*,(Nisan-Mayıs) 1928, s.79-86.

Nazer firması arasında bir anlaşma girişimi ortaya çıkmışsa da sonradan vazgeçildiği ifade edildi. Bu firmalar içerisinde yer alan Ömer Nazım ve Halil Kamil Beylerin Flander Firması'nın vekili Koniçeli Nureddin Bey ile Bahriye Vekâletine yakınlığı ile bilinen Sapançalı Hakkı Bey'in de Sen Nazer Firması'nın vekili oldukları iddianamede yer aldı. Sonuçta ihalenin Sen Nazer Firması'na verildiği ifade edildi²⁹⁶.

Tüm bu gelişmelere rağmen:

1. Nureddin Bey'in, Bahriye Vekili İhsan Bey'le arkadaşlığına güvenerek Sapançalı Hakkı Bey'le iş yapması,
2. Firmanın yalnızca sigorta meselesinde bir takım düzenlemeler istemesine karşın, başka düzenlemelerin de yapılması²⁹⁷,
3. Uzman maddesinin İcra Vekilleri Heyeti'nde kabul edilmemesine rağmen, İhsan Bey tarafından kabul edilmesi,
4. Ödemeler konusunda hazine aleyhine değişiklik yapılması gibi sebeplerden dolayı sanıklar hakkında verilen bu ifadeler ve deliller neticesinde, İhsan Bey'in hazır havuz alım işi başta olmak üzere Yavuz Zırhlısı işine fesat karıştırıp rüşvet almakla görevini kötüye kullanmaktan cezalandırılmaları iddia makamınca istendi.

Başsavcı Yusuf Nihat Bey tarafından hazırlanan iddianamede, Ömer Nazım ve Fikret Beylerin havuz meselesi, Koniçeli Nureddin ile Sapançalı Hakkı Beylerin de Yavuz Zırhlısı işlerinde devlet aleyhine suç işlemelerinden dolayı, Hüsameddin ve Fahri Beylerin havuz işinde ve Müsteşar Necati, Ethem, Mustafa Ziya, Emin, Mustafa Lütfi, Taki ve Ziya Beylerin de Yavuz Zırhlısı işinde, görevlerini kötüye kullanmaları nedeniyle cezalandırılmaları talep edilmekteydi²⁹⁸. Eski Bahriye Vekili İhsan Bey ile Fikret ve Sapançalı Hakkı Beyler karardan çok etkilenmişlerdi²⁹⁹.

²⁹⁶ *Ayın Tarihi*, Sayı: 48-49-50, s. 3255-3256.

²⁹⁷ Örneğin; hükümet tarafından firmaya tediye(ödeme) edilecek yirmi bin Türk lirasının firmanın Bahriye Vekâletine vereceği üç bin iki yüz elli İngiliz lirasına mahsup(yerine sayma) edilmesi; firmanın yüzde yedi buçuklayüzde beşinin kanunen vereceği yüzde on beşe arttırılması kabul edilmişti; tamirat müddeti zarfında tersanelerin kapatılması halinde tamiratın bu süreye kadar devam etmesi; tamirat süresinin Bahriye Vekâletinin Fen Heyetince belirleyeceği tarihte başlaması; tamirat süresinin vekâletinin adına tatbikinın uygulanması kabul edilenler arasındaydı. BCA,030.018.001.26.57.7, 24.10.1927.

²⁹⁸ *Ceride-i Adliye*, (Nisan- Mayıs) 1928, s. 91-96.

²⁹⁹ *Vakit*, 20 Mart 1928.

İddianamenin okunmasından sonra bayram tatili nedeniyle Divan-ı Ali, duruşmalara on bir günlük ara verdi³⁰⁰. Mahkemenin 29 Mart'ta toplanmasına karar verildi³⁰¹. Divan-ı Ali, 29 Mart 1928'de toplandı³⁰². İlk olarak eski Bahriye Vekili İhsan Bey'in avukatı Cemal Hazım Bey savunmasına başladı. Cemal Hazım Bey, İhsan Bey hakkında iddia edilen yolsuzluk ve görevi kötüye kullanma fiillerinin meydana gelmediğini söyledi. Müvekkilinin Divan-ı Ali'ye sevkine neden olan soruşturma komisyonu kararı ve meclis tezkeresine değinerek Divan-ı Ali'de meydana gelen mahkeme safhasına bakılınca olayın açığa kavuştuğunu söyledi. Savunma avukatı havuzun ihalesinde Flander'in tekliflerinin öteki tekliflere göre daha uygun bulunmasından dolayı tercih edildiğini ve Dockbav'ın tekliflerine göre her açıdan daha iyi olduğunu sözlerine ekledi.

İhsan Bey'in avukatı, müvekkilinin Yavuz Zırhlısı meselesinde Flander'le Sen Nazer Firması'nın iş birliği yapmalarına engel olarak hazineyi herhangi bir zarara uğramaktan koruduğunu anlattı. İhsan Bey'in Avukatı, müvekkilinin hazineye kazanç sağladığını, Yavuz Zırhlısı'nın Fransız Firması'na verilmesinin tek sebebinin, fennî ve malî koşullarının daha çok hazine lehine olmasından ileri geldiğini savunmasında anlattı. Dolayısıyla İhsan Bey hakkındaki, yolsuzluk ve görevi kötüye kullanma gibi suçlamalarının doğru olmadığını açıklanmaya çalıştı. Avukat Cemal Hazım Bey, Yavuz Zırhlısı meselesinde Hakkı Bey'e verilen yüz bin liralık mektup ile müvekkilinin hiçbir ilgisinin olmadığını söyledi³⁰³.

31 Mart 1928'de Divan-ı Ali, sanık avukatlarını dinlemeye devam etti. Bilecik Mebusu Fikret Bey'in avukatı Sadi Bey, müvekkilinin Flander işine hiçbir fesat karıştırmadığını anlattı. Yavuz Zırhlısı'nın havuzlanması sırasında meydana gelen kazanın ardından yapılan soruşturma ve çeşitli heyetlerin raporlarından bahsetti. Uzmanlardan Remzi ve Celal Beylerde; *"Bay Arnould'un, Yavuz Zırhlısı'nı havuzlayabilecek kapasitede olduğunu ifade ettiklerini bunun da havuz işine açıklık kazandırdığını, dolayısıyla müvekkilinin bu işte bir suçunun olmadığını"* anlattı³⁰⁴.

³⁰⁰ Cumhuriyet, 22 Mart 1928.

³⁰¹ Cumhuriyet, 28 Mart 1928.

³⁰² Ayın Tarihi, Sayı:48-49-50, s.3269.

³⁰³ Cumhuriyet, 30 Mart 1928; Gençosman, *Yakın Tarihimizde...*, s. 215.

³⁰⁴ Ayın Tarihi, Sayı:48-49-50, s. 3271.

31 Mart 1928'deki duruşmada Avukat Sadi Bey, müvekkili Fikret Bey'in suçlandığı 38'inci maddeden suçlanamayacağını söyledi. Fikret Bey'in diğer avukatı Kenan Bey de, üçlü sözleşmenin imza edildiği tarihte bir mebusun komisyonculukla uğraşmasının serbest olduğunu, söz konusu sözleşmenin sonuçsuz kalan bir ray meselesi olduğunu söyledi. Kenan Bey, müvekkilinin suçlanmasının gerçekçi olmayacağını belirterek, *"Fikret Bey, hiçbir vakit İhsan Bey adına kimseden para almamış ve kimseye para vermemiştir"* diyerek müvekkilini savunuyordu³⁰⁵.

Divan-ı Ali 1 Nisan 1928'de tekrar toplandı. Mahkeme Başkanı, ilk önce Fikret Bey'e dönerek; *"Diyeceğiniz bir şey var mı?"* diye sordu. Fikret Bey; *"Savunma avukatlarının sözlerine şimdilik ilave edecek bir şeyim yoktur iddia makamı yeniden açıklamada bulunursa o zaman bende cevap veririm"*³⁰⁶ dedi. Mahkeme Başkanı, bunun üzerine İhsan Bey'e, *"Savunmaya ait bir diyeceğiniz var mı"* diye sordu. İhsan Bey; *"Şimdi çok heyecanlıyım, dedi. Müsaade ederseniz diğer sanık arkadaşların vekilleri de konuşmalarını bitirsinler, belki en sonunda birkaç söz söylerim."*³⁰⁷ diyerek izin istedi.

2 Nisan 1928'de Koniçeli Nureddin ve Sapançalı Hakkı Beylerin avukatı Muhtar Bey savunmasına başlayarak müvekkillerinin beraatını istedi³⁰⁸. Ardından Bahriye Vekâleti subaylarından Hüsamettin ve Fahri Beylerin yazılı savunmaları okundu. Hüsamettin Bey yazılı savunmasında, havuz işinin Flander'e verilmesinde hiçbir kastın bulunmadığını, uzman kararıyla hazırlanan talimatnameye uygun olarak İhsan Bey'le yapıldığını anlattı. Havuzun sadece Yavuz Zırhlısı için değil, bütün donanmamız için yaptırıldığını, uzman raporlarınca onaylandığını, ayrıca havuzun yirmi sekiz bin ton kuvvetinde bulunduğunu ifade etti.

Hüsamettin Bey, askerî heyetteyken kendisine atfedilecek en küçük şaibenin bulunmadığını ve hiçbir suretle memleketin çıkarı aleyhine hareket etmediğini savunmasına ekledi. Hüsamettin Bey'den sonra Fahri Bey'in de savunması okundu. Havuz ihalesi hakkında Flander'e bilgi vererek, bu işe hiçbir surette fesat

³⁰⁵ *Cumhuriyet*, 1 Nisan 1928; *Aydın Tarihi*, Sayı:48-49-50, s. 3272

³⁰⁶ *Cumhuriyet*, 2 Nisan 1928

³⁰⁷ Gençosman, *Yakın Tarihimizde...*, s.216.

³⁰⁸ *Aydın Tarihi*, Sayı:48-49-50, s. 3273.

kariştırmadığını ve mahkemenin adaletine sığındığını belirtti³⁰⁹.Ethem Beyde görüşmenin olduğunu komisyonunda tek yetkili kişsinde vekil olduğunu anlattı³¹⁰.

5 Nisan 1928'deki oturumda Eski Bahriye Vekili İhsan Bey, iki saatten fazla süren savunmasında, önceki ifadelerini tekrarlamakla yetindi ve suçsuz olduğunu, söyleyerek beraatını talep etti. Divan-ı Ali 7 Nisan 1928'de tekrar toplandı. Oturumun açılışından sonra Nureddin Koniçeli ve Sapançalı Hakkı Beylerin avukatları Muhtar Bey, savcının iddianamesine karşı savunma yaptı³¹¹. Başsavcı Yusuf Nihat Bey, avukatların savunma sırasında ileri sürdükleri iddiaları cevaplandırdı. Böylece artık sanıklar son sözlerini söylemiş bulunuyorlardı³¹².

1.1.4.8. Divan-ı Ali Kararı

Savunmaların bittiği gün Divan-ı Ali Başkanı İhsan Bey, yargılamanın sona erdiğini belirterek, duruşmayı 16 Nisan 1928'e erteledi. 16 Nisan 1928'de Divan-ı Ali Başkanı İhsan Bey, saat tam on beşte tarihi kararı okumaya bařladı³¹³. Türk Milleti adına verilen karar kırk beş dakikada okundu³¹⁴.

Mahkeme Heyeti sanıkların hangi konular nedeniyle yargıldıklarını açıkladı: *“Eski Ceza Kanunu'nun 45'inci maddesinin delaletiyle 83'üncü maddesine Nureddin ve HakkıBeylerin fiilleri Türk Ceza Kanunu'nun delaletiyle 212'nci maddesine ve Havuz işine müteferrik muamelatı vazife-i memuriyetlerini suiistimal ettikleri anlaşılan eski Bahriye Müsteşarı Hüsamettin ve eski Teçzihat Dairesi Reisi Fahri Beylerin hareketleri eski ceza kanununun 102'nci maddesinin birinci zeyline ve Yavuz işinde vazife-i memuriyetlerini suiistimal ettikleri anlaşılan görev başında bulunan Necati, Donanma Dairesi Reisi Ethem İmalat Dairesi Reis vekili Mustafa Ziya Muamelatı Zattıye Reisi Emin Muhasebe Müdürü Nafi, Hukuk Müşaviri Lütfi ve Avukat Ziya Beyler ile adı geçen şahsa Ziya Bey'in emekliliğe sevkı maddesinde vazife-i memuriyetini suiistimal ettiği anlaşılan adı geçenlere Emin Bey'in fiil ve hareketleri TCK'nın 242'nci maddesine göre Fikret Bey'in dokunulmazlığı kaldırıldığından isticvap ve hakkında bir*

³⁰⁹ Cumhuriyet, 3 Nisan 1928

³¹⁰ *Ayın Tarihi*, Sayı:48-49-50, s. 3279.

³¹¹ *Ayın Tarihi*, Sayı:48-49-50, s. 3294.

³¹² Cumhuriyet, 6 Nisan 1928; Vakit, 8 Nisan 1928; *Hâkimiyeti Milliye*, 8 Nisan 1928.

³¹³ *Ayın Tarihi*, Sayı:48-49-50, s. 3294.

³¹⁴ *Hâkimiyet-i Milliye*, 17 Nisan 1928; Cumhuriyet, 17 Nisan 1928.

*karar ittihaz edildiği beyanıyla İhsan Bey'in ve ortağı ile diğerlerinin mahkemesi icra olunmak üzere Divan-ı Ali'ye sevkleri lüzumunu Meclis Heyeti Umumiyesi'ne arz etti*³¹⁵.

Divanı Ali Başkanı, Koniçeli Nureddin Bey başta olmak üzere, Bahriye Vekâleti müsteşarlarına, müdürlerine uzmanlarına sanıklar arasından ayrılacaklarını söyledi. Onlar çekildikten sonra sanık sandalyelerinde sadece dört kişi kaldı. İhsan Bey, Dr. Fikret, Sapançalı Hakkı ve Ömer Nazım Beyler.

İddianamede İhsan Bey'in hangi suçlar sebebiyle yargılandığı okundu:

1. *Londra'daki hazır havuz satın alma işinde adem-i mesuliyetine(sorumsuzluğuna) ittifakla,*
2. *Havuz yapımının Flander Firması'na ihalesine ve bu havuzun yapılmasına dair sözleşmenin uygulanmasına fesat karıştırıp rüşvet alma suçundan beraatına yalnız bu husustaki pazarlığı İcra Vekilleri Heyeti kararından önce verdiği için de memurluk görevini kötüye kullandığına, bu yüzden fiilin sabit olduğuna oybirliğiyle ve fiilin vasfında bazı üyelerin muhalefetine karşı oy çoğunluğuyla,*
3. *Türkiye Cumhuriyeti'nin Bahriye Vekili iken memleketin denizde en önemli savunma silahı olan Yavuz Zırhlısı'nın tamiri için reji usulüyle alınacak malzemenin fiyatına fesat karıştırarak, kast ettiği suçu özel araçlarla icraya başlayıp yetkisinde olmayan sebepten dolayı engellemeden dolayı suçun işlenmesine diğer hareketleri ikmal edememek derecesinden*³¹⁶*bunun yanında Sen Nazer Firması'na pazarlık sırasındaki müdahalesiyle önemli indirim yaptığı ve Yavuz Zırhlısı'nın sigortası için verilecek paraya devletçe yüz bin liraya kadar iştirak edilmesine mezuniyeti yalnız yirmi bin lira ile iştirak suretinde istimal eylemiş olmasındaki indirim sebebinin de kabulüyle karara tercih düşünülmüş ise de Divan bu işte yalnız şiddet sebebi nazar-ı itibare almak mecburiyetinde kalmıştır. Çünkü o tenzilatın bu ihtilas teşebbüsüyle alakası olmadığı gibi İhsan Bey'in bu teşebbüsüyle evvelki hizmetini hükümsüz bırakmış ve hükümetin manevi itibarına tesir edecek surette Hakkı Bey'i yabancı firmalarla bu yolda münasebet ve muamelelere vasıta ittihaz etmiştir. Hakkı Bey'in bu cürümde alakası ekseriyetle İhsan Bey'in fiilinde bulunmak mahiyetinde telakki edildi. Nureddin Bey'in*

³¹⁵ Bkz: *Bahriye Vekili İhsan Bey Hakkında Divan-ı Ali Kararı, J-II, TBMM Arşivi, s.23-24; Ayın Tarihi, Sayı:48-49-50, s. 3297- 3299.*

³¹⁶ *Ayın Tarihi, Sayı:48-49-50, s. 3313.*

yüz bin liralık mektubuyla hiçbir alakası olmadığı anlaşıldığından bu teşebbüse dâhil olmadığı³¹⁷,

4. Avukat Ziya Efendi'nin emekliye sevk edilmesinde tek başına sorumlu olduğuna ittifakla Nazım ve Fikret Beylerin devlet memurları nezdinde hatırları sayıldığını ve Bahriye Vekili İhsan Bey'le ilişkileri bulunduğunu söyleyerek dolandırıcılık yaptıklarına, Sapançalı Hakkı Bey'in de Yavuz işiyle ilgili İhsan Bey'in fiilinde ikinci derecede suçu olduğu ve devlet memurlarına rüşvet verdiğine çoğunlukla³¹⁸ Koniçeli Nureddin Bey'in, bu fiilde ikinci derecede suçu sabit olunmadığından beraatına, Hüsamettin ve Fahri Beylerin, havuz ihale sözleşmesini uygulama sırasında görevlerini kötüye kullanma fiillerinden beraatlarına ittifakla Necati, Ethem, Emin, Mustafa Ziya, Naki, Mustafa Lütfi ve Avukat Ziya Beylerin, Yavuz Zırhlısına ait sözleşmenin düzenlenmesinde görüş bildirmelerinden dolayı tek başlarına sorumluluklarına bunlardan, Emin Bey'in Avukat Ziya Bey'i emekliye sevk etmek maddesinden tek başına sorumluluğuna ittifakla karar verildi³¹⁹.

Kırk beş dakikalık aradan sonra Divan-ı Ali Heyeti verilen cezalara göre, İhsan Bey'in en büyük suçunun, Yavuz Zırhlısının tamirinde malzeme bedeline fesat karıştırarak irtikâp etmeye teşebbüs ile Türk Ceza Kanunu'nun 205'inci, 61'inci ve 13'üncü maddelerine değinilerek, havuzun Flander ihalesinde görevi suiistimalinden ötürü TCK beraatına ittifakla karar verildi. Yavuz Zırhlısındaki gizli teşebbüslerden dolayı 205'inci maddeye göre altı sene ağır hapis ve altı sene rütbe-i memuriyetten mahrum olmak üzere istenilen cezanın üçte ikiye indirilerek 2 yıl ağır hapis ve iki yıl rütbe memuriyetten mahrumiyetine³²⁰, Sapançalı Hakkı Bey'in de 13'üncü maddeye göre 22-23 Ocak 1928'den itibaren hesap edilmek üzere bir yıl ağır hapis cezasına, bir yılda rütbe ve memuriyetten mahrumiyetine ittifakla karar verildi³²¹.

³¹⁷ Bahriye Vekili İhsan Bey Hakkında Divan-ı Ali Kararı, J-II, TBMM Arşivi, s.23-24; Ayın Tarihi, Sayı:48-49-50, s.3314.

³¹⁸ Bkz., ek-8: Bahriye Vekili İhsan Bey Hakkında Divan-ı Ali Kararı, J-II, TBMM Arşivi, s.23; Ceride-i Adliye, 71-72 / 6, (Haziran-Temmuz), Ankara 1928, s.81.

³¹⁹ Bkz., ek-9: Bahriye Vekili İhsan Bey Hakkında Divan-ı Ali Kararı, J-II, TBMM Arşivi, s.24-25; Ceride-i Adliye, Haziran-Temmuz, 1928, s.82; Ayın Tarihi, Sayı:48-49-50, s. 3314.

³²⁰ Bahriye Vekili İhsan Bey Hakkında Divan-ı Ali Kararı, J-II, TBMM Arşivi, s.24-25; Ayın Tarihi, Sayı:48-49-50, s. 3314-3315; TBMM ZC, III/ 2, 21.04.1928, s.174-175; Dönemin gazeteleri de; "... Cumhuriyetin bir vekili ile bir çobanı aynı safta gören yüksek adaleti dün tecil etti" şeklinde verdi. Vakit, 17 Nisan 1928.

³²¹ Ceride-i Adliye, (Haziran-Temmuz) 1928, s.83.

Ömer Nazım ve Fikret Beylerin hareketleri dolandırıcılık cinsinden olduğu için eski Türk Ceza Kanunu'nun 233'üncü ve 278'inci maddelerine göre hükümet nezdinde çıkar temin etme fiillerini göz önünde tutularak cezaları tutuklandıkları günden itibaren hesap edildi. Buna göre sanıklarındört ay hapis ve yüzer lira ağır para cezalarına, bunun dışında elli bin liraya mal olan mahkeme masraflarının İhsan, Sapançalı Hakkı, Ömer Nazım ve Fikret Beylerden tahsiline ittifakla karar verildiği açıklandı³²².

İhsan Bey 2 Şubat 1928'den beri tutuklu olmasından dolayı cezası 1 Şubat 1930'da³²³ Fikret Bey ise 16 Şubat 1928'de tutuklandığı için cezası 15 Haziran 1928'de, Sapançalı Hakkı Bey 21 Ocak 1928'de Ömer Nazım Bey de 20 Mayıs 1928'de serbest kalacaklardı. Ayrıca İhsan ve Fikret Beylerin fırkadan da ihraçları için çalışmalara da başlandı. Mahkemenin devlet bütçesine maliyeti kırk ila elli bin lira oldu³²⁴.

Diğer tarafından Adliye Vekâleti, Divan-ı Ali'de alınan kararları 22 Mayıs 1928'de Başvekâlete bildirdi³²⁵. Başvekâlette, Divan-ı Ali kararını Büyük Millet Meclisi'ne gönderdi³²⁶. Gelen yazı sonrası meclis, Cebelibereket Mebusu İhsan Bey'le Ertuğrul Mebusu Fikret Beylerin mebusluklarının Divan-ı Ali kararı gereğince düşürülmesine karar verildiğini açıkladı. Yerlerine yeni mebusların seçimi için hükümete bildirilmesi kararlaştırıldı³²⁷. Fikret Bey, hakkındaki kararın bir nüshası da İstanbul Kazanç Vergisi İtiraz Komisyonu Başkanlığı'nın isteği üzerine buraya gönderildi³²⁸.

Mahkûmiyet kararı açıklandıktan sonra Mustafa Kemal'in de bu karara çok üzüldüğü söylenmekteydi. Ancak işin çok ilerlemesi yüzünden bu olaya taraf olmadığı ifade edilmekteydi³²⁹. Mustafa Kemal'in üzüntüsünü artıran bir başka olay da Divan-ı Ali kararının hemen ardından İhsan Bey'in yazdığı mektuptu: *"Aziz Paşam, aleyhime tertip edilen feci dram bitti. Piyeste rol alan aktörler, gördünüz ki, rollerini ne kadar hatalı ve ne kadar acemice yaptılar! Buna rağmen kendimi size daha iyi tanıtmak için herkesle münasebetimi kesmiş olduğum şu zamanda yine şahsınıza karşı bağlılığım,*

³²² Bkz, ek-10: *Bahriye Vekili İhsan Bey Hakkında Divan-ı Ali Kararı, J-II*, TBMM Arşivi, s.24-35.

³²³ "Sabık Bahriye Vekili Yarın Tahliye ediliyor" başlığıyla veriyordu. *Cumhuriyet*, 1 Şubat 1930.

³²⁴ *Vakit*, 17 Nisan 1928.

³²⁵ *BCA*, 030.10.0.0, 31.173.9, 22.05.1928.

³²⁶ *Vakit*, 18 Nisan 1928.

³²⁷ *TBMM ZC*, III/ 2, 21.04.1928, s.174-175.

³²⁸ *BCA*, 030.10.0.0, 62.415.3, 29.12.1936.

³²⁹ Kılıç Ali, "İhsan Bey'in mahkûmiyetinden Sonra" *Milliyet*, 4 Şubat 1952.

*hürmetim ölünceye kadar olduğu gibi devam edecektir.*³³⁰ Gerçek olan bir şey var ki o da Cumhuriyet Dönemi'nin Divan-ı Ali'ye gönderilen ilk vekili olan İhsan Bey'in bu kısa mektubu, Gazi Mustafa Kemal Paşa'yı üzmüştür. Zira yeri geldiğinde *kardeşim* diye hitap ettiği, Cumhuriyetin ilk dönemlerinden beri, reformlar yapılırken sıkıntılı dönemlerinde yanında olan ve İstiklal Mahkemesi başkanlığı yapmış bir şahsiyetin içine düştüğü bu durum üzüntü vericiydi. Fakat Mustafa Kemal'in burada duygusallıktan çok İsmet Paşa faktörünü göz önünde bulundurduğunu söylemek yanlış olmasa gerek.

Mahkemenin bitmesinden yıllar sonra da karara ilişkin farklı yorumlar yapılmıştır: “*İhsan, ölüm günlerine takaddüm eden hasta bir zamanında, bana kendisi hakkındaki ithamlara Atatürk'ün inanıp inanmadığını sormuştu. Derhal ve hiç düşünmeden, hayır, asla! Dediğini*”, bunun üzerine İhsan Bey'in kendisine; “*O halde beni niçin feda etti!*” dediğini söyleyen Kılıç Ali buna cevaben de kendisinin; “*İhsancığım, bazı tesadüfler ve hadiseler İsmet Paşa ile seni karşı karşıya hasım bir vaziyete soktu, aranızda büyük bir durum hasıl oldu. İsmet Paşa'nın; “ya o ya ben!” diye ısrarı karşısında Mustafa Kemal, pek tabii olarak onu atıp seni iktidara getiremezdi. Esasen sen de bunu beklemezdin. İş o hale gelince inkılâbın kendine mahsus cilvelerine sen de kurban oldun!*”³³¹ cevabıyla İhsan Bey'i teselli etmeye çalıştığını anlatmaktaydı. Aynı şekilde; “*...düzme bir iddia ile inkılâbın hizmetkârlarından Bahriye Vekili İhsan Bey, zorla Divan-ı Ali'ye sürüklenmiş, Divan-ı Ali de yüksek mahkeme reisinden müdde-i umumisine ve bir takım azalarına kadar, hepsi tesir altında kalarak, bu memleketin temiz yüzlü adaletine leke sürmüşler, kin ve hırsa, Divan-ı Ali'de alet olmuştur.*”³³² sözleriyle İhsan Bey'in suçsuz olduğu anlatılmaktaydı.

İhsan Eryavuz'dan sonraki süreçte yeni yolsuzluk ve usulsüzlük davaları ardı sıra gündeme geldi. Sanki İhsan Bey'in siyasî çekişmelerden dolayı Divan-ı Ali'ye gönderildiği söylentilerini kamuoyundan silmek amacıyla bu davanın hemen ardından yolsuzluk ve usulsüzlük iddiasıyla Ticaret Vekili Ali Cenani Bey'in Divan-ı Ali'de yargılanması için meclise sevki istendi.

³³⁰ *Atatürk'ün sırdaşı Kılıç Ali'nin Anıları*, Derleyen: Hulusi Turgut, Türkiye İş Bankası Yay., İstanbul 2005, s.102.

³³¹ Kılıç Ali, “İhsan Bey'in Mahkûmiyetinden Sonra”, *Milliyet*, 5 Şubat 1952.

³³² Cihat Baban, “Yavuz- Havuz Davası”, *Zafer*, 6 Şubat 1952.

1.2. TİCARET VEKİLİ ALİ (CENANİ) BEY DAVASI (1928)

1.2.1. Ali CenaniBey'in Hayatı

1872'de İstanbul'da doğan Ali (Cenani) Bey³³³, özellikle Milli Mücadele döneminde Antep'in savunmasında önemli başarılarla imza attı. Osmanlı Mebusan Meclisi'nde Halep'ten I. ve II. dönemde mebus seçildi. 15 Haziran-Temmuz 1923'te yapılan ikinci dönem meclis seçimlerinde de 468 oy alarak Antep mebusu oldu. Üçüncü dönem seçimlerine katılarak Antep mebusluğuna yeniden seçildi³³⁴. Ali Cenani Bey, 22 Ekim 1924'te Ali Fethi Bey Hükümeti'nden Ticaret Vekili seçildi³³⁵. Şubat 1925'teki Şeyh Sait İsyanı sonucu istifa eden Fethi (Okyar) Bey'in yerine geçen İsmet Paşa, yakın arkadaşı Ali Cenani Bey'i değiştirmede³³⁶. Ancak hakkındaki iddialar sonrası Ali Cenani Bey sağlık durumunu öne sürerek 17 Mayıs 1926'da vekillikten istifa etti³³⁷. Bir dönem Müdafaa-i Hukuk Grubu 2. Başkanvekilliğini yürüttü. 5 Aralık 1934'te vefat etti³³⁸.

1.2.2. Ticaret Vekâletinin Kurulması

İktisat komisyonunun tutanağı ile birlikte Kastamonu Mebusu Halit Bey'in İktisat Vekâletinin ikiye ayrılması yönünde vermiş oldukları kanun tasarısı teklifi 5 Mart 1924'te mecliste görüşüldü. Başvekil İsmet Paşa teklif öncesi konuşmasında: *"İktisat Encümenimizin, İktisat Vekâletinin ikiye tefrikine dair bir kanun teklifi vardır. Bu kanun teklifi bütçe ile alakadar ve bir meseleyi müstacele olduğu için Heyet-i Celile'nin layihayı derhal nazarı dikkate alarak müzakere etmesini ve bu hususta bir karar vermesini teklif ve istirham ederim"*³³⁹ sözleriyle acil olarak vekâletin ikiye ayrılmasını istemekteydi. Bu konuşmalardan sonra kanun tasarısı teklifinin görüşmelerine başlandı.

³³³ TBMM Azasının Tercüme-i Hal Kâğıdı Örneği, Belge No: 1-28, Sicil No: 175, TBMM Arşivi.

³³⁴ Kâzım Öztürk, *Türk Parlamento Tarihi, II. Dönem (1927-1931)*, III, TBMM Vakfı Yayınları., Ankara 1995, s.333.

³³⁵ TBMM ZC, II / 9, 22.10.1924, s. 375.

³³⁶ Hükümetlerle ilgili geniş bilgi için Bkz: *Hükümetler ve Programları (1920-1960)*, Haz: Nuran Dağlı, Belma Aktürk, Yay. No:12, TBMM Basımevi, Ankara 1988, s.26.

³³⁷ Ali Cenani Bey'in istifasından sonra yerine Ticaret Vekâletine İzmir Milletvekili Rahmi(Köken) getirilmiştir. TBMM ZC,II / 25, 17.05.1926, s. 192.

³³⁸ TBMM Albümü, I (1920-1950) ..., s. 95.

³³⁹ TBMM ZC, II / 12, 05.03.1924, s.116; *İsmet İnönü'nün TBMM'deki Konuşmaları, (1920-1938)*, I, Haz: Ali Rıza Cihan, Engin Karapınar, TBMM Yayınları, Ankara 1992, s.174.

Meclise sunulan kanun tasarısı teklifinde: “*Memleketimizin bir ziraat memleketi olduğu, hükümet senedeyalnız aşar ve ağnam vergilerinden yirmi altı milyon lira vergi aldığı halde ziraatımızın gelişmediği aşikâr bir hakikattir. Ziraatımızın hızını akim edemediği ortadadır. İşte misaller: İstanbul ecnebi unu ile besleniyor. Meclis-i Ali’nin yanı başındaki Anadolu lokantasında bile Amerika unundan yapılmış ekmek sarf olunuyor. Ziraat Vekâletimiz Rusya’dan tohumluk mubayaasına mecbur olduğunu söylüyor...*” ifadeleriyle Türkiye’nin kendi kendine yeten bir ülke konumundan çıktığını, daha önce zor durumda olan ülkelerden artık çeşitli yiyecek maddeleri aldığı belirtilmekteydi. Birçok ülkede ayrı Ziraat Vekâletlerinin olduğu da konuşmalarda dile getirilmekteydi.

Adana Mebusu Zamir Bey de İktisat Vekâletinin ikiye ayrılması hakkında: “*Başlı başına bir Ziraat Vekâletinin kurulması cidden memleket için çok yararlı ve semerdar bir vaziyet temin edeceğine bendeniz kaniim, cidden Türkiye de şimdiye kadar çok ihmal edilen ve hiçbir suretle ehemmiyet verilmeyen bir müessesemiz varsa o da maalesef ziraattır.*” sözleriyle kanunun çıkarılmasıyla ziraate önem verileceğini anlattı.

Bu görüşe karşı çıkan Aksaray Mebusu Besim Atalay da: “*Arkadaşlar bugün bizim yapacağımız iki şey vardır. Birisi artık siyasî inkılâbın nihayete ermiş olduğunu ve memleketin müstahak olduğu idareyi bulmuş olduğunu ilan etmektir... İkincisi arkadaşlar, lehülhamd harp muazzam bir zaferle nihayet bulmuş ve memleket beklediğimiz bir sulha nail olmuştur. Bundan sonra yapacağımız bir çare kalıyor ki o da iktisat meselesidir.... Fakat arkadaşlar bendeniz zannediyorum ki vekâlet teşkil etmekle, ad büyütmeyle birşey yapamayız. Eğer yapsaydık şimdiye kadar Ziraat Nezareti vardı, Ticaret Nezareti vardı... Ayrıca yeni bir vekâlet teşkil edeceğiz, ne olacak biliyor musunuz? Yeni bir vekil gelecek, kalemi mahsus ister, başkâtip ister, bilmem ne müdürü ister, şu kâtip ister, bu kâtip ister, otomobil ister, şoför ister, ister oğlu ister. Bendeniz katien bunun aleyhindeyim*”³⁴⁰ sözleriyle ayrı bir vekâletin kurulmasına neden karşı çıktığını açıkladı. Daha sonra maddelerin görüşülmesine geçildi. Meclis Reisinin kanun teklifini oya sunmasının ardından maddeler tek tek oylanarak İktisat Vekâletinin, Ticaret ve Ziraat Vekâleti olarak ayrılması 5 Mart 1924’te kabul edildi. İlk

³⁴⁰ TBMM ZC,II/ 7, 05.03.1924, s.121-125.

Ticaret Vekâletine, İktisat Vekâleti görevini yürüten Trabzon Mebusu Hasan Saka Bey atandı³⁴¹.

1.2.3. Ali Cenani Bey Davası: Tartışmalar ve Yansımalar

Dünya genelinde, hububattaki üretim miktarında meydana gelen düşüşler, hükümeti bazı tedbirler almaya zorladı. Bu amaçla hükümet, harekete geçerek 21 Ocak 1925’de 1–585 numaralı kanunla Ticaret Vekâletine 500 bin lira verilmesi için meclisten yetki istedi. Hükümet bu parayla memlekette yükselmekte olan un ve buğday fiyatlarını düşürmeyi amaçlamaktaydı³⁴². Ülke genelinde tarımsal üretimde yıl itibariyle azalmalar meydana gelmekteydi. Bu da fiyatların artmasına neden olmaktaydı. Büyük Millet Meclisi’nde yapılan görüşmelerde, un ve buğday fiyatlarını düşürmek için neler yapılması gerektiği tartışıldı. Bu amaçla bir takım önlemler ön plana çıktı. İlk olarak gümrük vergisinin indirilmesi (buğday ithalinden alınan) ikinci olarak buğday ihracatının yasaklanması ve üçüncü olarak da hububat stokunun yapılması önerilmekteydi.

Meclisteki görüşmelerde önerilen ilk iki maddeye karşı çıkanlar söz alarak, gerekçelerini anlatmışlardı. Buna göre; gümrük vergisinin düşürülmesi çiftçiler için zararlı olacaktı. Çünkü buğday ithalatından alınan yüzde on iki vergi ürünün ülke içinde kolay temin edilmesini ve dışarıya verilecek paranın içerde kalmasını sağlamaktaydı. Eğer gümrük vergisi düşerse buğdaylar ithal mallarıyla rekabete maruz kalacak, bu da çiftçiler için iyi olmayacaktı. Bunun yanında üretimin düşeceği, tüccar ve üreticinin endişeye kapılacağı, karaborsanın artacağı bunun sonucunda da fiyatların daha da artacağı ifade edilmekteydi. Ayrıca gümrük gelirlerin de azalacağı belirtilmekteydi.

İkinci tedbir olarak önerilen ihracatın yasaklanmasının da, fiyatları artıracığı yönünde görüşler ortaya atıldı. Özellikle komşu ülkelerden yapılan buğday ithalatının önlenmesi durumunda ihtiyaç fazlası buğdayın üreticinin elinde kalacağı belirtildi. Bu görüşmeler sonucunda hükümet üçünü teklifi ele alarak stok mal bulundurarak piyasaya hâkim olmaya karar verdi³⁴³. Ticaret komisyonu da yapmış olduğu incelemelerde stok meselesinin geçici olduğunu, ilerde bir ekonomik sıkıntının baş göstermesi halinde

³⁴¹ Bkz: *Hükümetler ve Programları...*, s.25.

³⁴² *TBMM ZC, II / 12, 21.01.1925, s. 230.*

³⁴³ *TBMM ZC, II/12, 21.01.1925, s.231-234.*

stokların yetmeyeceğini belirtti. Hükümetin geçici çözümler yerine, hububat politikasını nasıl daha iyi bir şekilde getirebileceğine dair çalışmalar içine girmesinin daha faydalı olacağı görüşmelerde dile getirildi.

Konuyla ilgili olarak Maliye Komisyonu'nun tutanağı okundu. Komisyon bu kanuna karşı çıkma gerekçelerini anlattı: *“Memleketin hertarafında hayat pahalılığı mevcut olup bazı yerler için (İstanbul, İzmir ve Karadenizkıyıları) hususi ve istisnai ahkâm dikkate şayandır. Ayrıca verilen izahata nazaran beşyüz bin lira ile alınabilecek zahire ve unun, İstanbul ve civarı ile Karadeniz sahilleriihtiyacına nazaran on beş günlük tüketime tekabül edebileceği anlaşılmış ve bütçemizin hali hazırda daha fazla bir sermaye tahsisini gayrı mümkün bulmuştur. Ticareti mesbukaya nazaran tatbikatta da birçok yolsuzluk vukuuna da müsait görüldüğünden encümenimiz kanun layihasının kabulüne taraftar olmamış olduğu Heyeti Celileye arz olunur.”*³⁴⁴ Ancak yapılan tüm tartışmalara karşın Memleketin Zahire ve Un İhtiyacı için verilen kanun tasarısı mecliste kabul edildi³⁴⁵.

Kanun teklifinin okunmasından sonra Ticaret Vekili Ali Cenani Bey, buğday yetersizliğinden dolayı, buğday fiyatlarının kademeli bir şekilde artmakta olduğunu, doğu ve güneydeki şehirlerde fazla olan hububatın, ulaşım sorunları nedeniyle başta İstanbul olmak üzere büyükşehirlere gelemediğini anlattı. Ayrıca karaborsanın önüne geçebilmek amacıyla beş yüz bin lira sermayenin yeterli olacağını anlatmıştır. Daha sonra kanun teklifi oylamaya konuldu. Oylama sonucu kanun teklifi kabul edildi³⁴⁶.

1.2.3.1. Ali Cenani Bey Davası Mecliste

Zahire yolsuzluğu Büyük Millet Meclisi'ne gelmeden önce Şubat 1928'de Ali Cenani Bey davası ile ilgili ilk haberlerin basında çıkmaya başladığı görülmektedir³⁴⁷. Gün geçtikçe davayla ilgili iddia ve haberler artmaya başladı. Konu ile ilgili iddialar, mebuslar arasında yayılınca ister istemez meclis için önemli bir görev doğdu³⁴⁸. Mart 1928'de Divan-ı Muhasebat Encümeni'nin yapmış olduğu incelemelerde: *“Memleketin zahire ve un ihtiyacını karşılamak ve ekmek fiyatının artmasına mani olmak üzere*

³⁴⁴ TBMM ZC, II/ 12, 21.01.1925, s.233.

³⁴⁵ Kanun maddeleri için Bkz, ek-30: TBMM Kavain Mecmuası, II / 5, 22.01.1925, s. 49; TBMM ZC, II / 11-12, 21.01.1925, s. 233.

³⁴⁶ TBMM Kavain Mecmuası, III / 5, s. 49; Resmi Gazete, Nşr Tar: 23 Şubat 1925, s. 84.

³⁴⁷ Milliyet, 29 Şubat 1928.

³⁴⁸ Necmeddin Sadık, “Yeni Tahkikat”, Akşam, 12 Mart 1928.

kanun-uMahsusa ile Ticaret Vekâletiemrine verilen beş yüz bin liranın muhasip mesul tayin edilmeksizin sabık, Vekil AliCenani Bey tarafından doğrudan doğruya alınması ve tedvir edilmesi ve sarfedilmekle beraber belli bir müddet zarfında hazineye iadesi meşrut bulunan meblağınşimdiye kadar teslim edilmediği anlaşılmıştır. Bilahare beş yüz bin liradan yüz yirmi bin üç yüz altmış beş lirasıylaAdapazarı Ahşap Fabrikası hisse senedi alındığı, Ankara'da un fabrikası inşası için onbin elli liranın Dr. Fikret ve Mukbil Beylere verildiği, yirmi sekiz bin sekiz yüz on beşliranın Adana'da İtidal Firması'nın Müdürü Yusuf Lütfi Bey ve üç bin liranın EskişehirliSerhatzade Abdullah Bey zimmetinde kaldığı anlaşılmıştır."³⁴⁹Kısaca Ticaret Vekili Ali Cenani Bey'in zahire yolsuzluğu olarak bilinen davada sorumluluğunun olduğu ifade edilmekteydi. Divan-ı Muhasebat Encümeni'nin konu hakkındaki raporu, 10 Mart 1928'de Meclis Genel Kurulu'nda gündeme alınarak görüşülmeye başlandı³⁵⁰.

Divan-ı Muhasebat Encümeni'nin yapmış olduğu soruşturmada, Ticaret Vekâletine verilen beş yüz bin liradan 31 Ağustos 1925'e kadar Maliye'ye sadece on dört bin dört yüz otuz yedi lira doksan altı kuruş yatırıldığı tespit edildi. Soruşturma sonucunda genel olarak devlet hazinesinin zarar içerisinde olduğu belirlendi. Meclis görüşmelerinde soruşturma raporunun okunmasından sonra söz alan Ticaret Vekili Ali Cenani Bey, 1924'te zahire alım ve satımı için alınan beş yüz bin liranın harcanması hakkındaki iddialara cevap verdi.

Ali Cenani Bey, satın alınan zahirenin Osmanlı Bankası eliyle ve kefaletiyle devrolunacağını, İstanbul ve İzmir Şehr-emaneti ile Karadeniz sahilindeki illere zahire gönderilmesini kararlaştırdıklarını anlattı. İstanbul'da ayrıca beş bin ton buğday satın alındığını ve bunun bin tonunu İzmir Şehr-emanetine gönderdiklerini sözlerine ekledi. Kalan dört bin tonunu da farklı tarihlerde İstanbul Şehr-emanetine verdiklerini açıkladı. Ayrıca paranın bir miktarı ile de Adapazarı'ndan ve Romanya'dan mısır satın alınıp Karadeniz sahiline gönderdiklerini söyledi. Yine Adana'dan buğdayın satın alınarak İzmir'e gönderildiğini ifade etti. Bu zahirelerin bir kısmının Müdafaa-i Milliye Vekâletine bir kısmının da Maliye'ye verildiğini anlattı.

³⁴⁹ TBMM ZC,III / 3, 10.03.1928, s. 21; *Ceride-i Adliye*, Sayı: 69–70, (Nisan-Mayıs) 1928, s. 3337; *Akşam*, 8 Mart 1928; *Cumhuriyet*, 11 Mart 1928.

³⁵⁰ TBMM ZC,III / 3, 10 Mart 1928, s. 21.

Ali Cenani Bey, zahire alım-satımı için verilen beş yüz bin lira ile bu konudaki işlemleri idare etmek üzere, İstanbul Ticaret Müdüriyeti, Ticaret ve Zahire Borsası ve belediye üyelerinden bir satın alma komisyonunun teşkil edildiğini anlattı. Ali Cenani Bey devamla, İstanbul'da oluşturulan komisyon tarafından iki milyon liraya yakın işlem yapıldığını kaydetti. Ali Cenani Bey, Karadeniz illeriyle İstanbul Şehr-emanete ait hesapların aşamalı olarak sonuçlandırıldığını söyleyerek kendisinin iki yıl öncesinden vekâletten ayrıldığını ve dolayısıyla bu hesaplarla meşgul olmadığını ifade etti³⁵¹.

Ticaret Vekili Ali Cenani Bey, *araba fabrikası* ile ilgili iddialara da, zahire alımı bittiğinde paraların Sanayi ve Maadin Bankası'nda olduğunu söyledi. Ali Cenani Bey, Adapazarı fabrikasının vagon tamir edecek bir fabrika halinde işletilmesinin söz konusu olduğunu anlatınca, araya İstanbul Mebusu Yusuf Akçura girerek, vekâlete paranın açıklıktan zor durumda olanlara yetiştirilmesi için verildiğini, bunun araba fabrikası ile ilgisinin ne olduğunu sordu. Ali Cenani Bey izin vermeleri halinde bunun açıklamasını yapacağını söyledi. Ali Cenani Bey, bu fabrikanın dörtte bir hissesini Maliye Vekâletinin aldığını, diğer dörtte üç hissesinin bir kısmını da kendilerinin aldığını söyledi. Böylece hisselerin çoğunun hükümetin elinde bulunmasını, fabrikanın şimendiferlere vagon tamir etmek ve hatta vagon inşa etmek için değerli bir müessese halinde idaresinin devletin geliri için önemli gördüğünü, bu yüzden böyle bir işleme giriştiğini açıkladı.

Ticaret Vekili konuşmasının devamında, fabrikayı incelemesi için bir heyet gönderdiğini, bu heyet içinde makine mühendislerinden İlhami Nazif Bey ile Sanayi ve Maadin Bankası Meclis İdare üyelerinden Abdullah Hüsrev Bey'in bulunduğunu anlattı. Komisyon, fabrikanın durumunu keşif ederek tutmuş oldukları notlarda fabrikanın gerek binası gerek içinde bulunan alet ve edevatının her birinin ayrı ayrı değerlerini belirlemişti. Fabrikanın değeri, heyetçe 201.951 lira olarak belirlendi. Bundan başka fabrikanın kendine ait bir ormanı da vardı. Komisyon bu ormanın değerinin 960 bin lira civarında olduğuna kanaat getirmekteydi. Bu ormandan başka fabrikanın işletmek maksadıyla devletten almış olduğu bir orman daha vardı. Komisyon bu ormanın değerinin de 200 bin lira olarak tahmin ediyordu³⁵².

³⁵¹ TBMM ZC,III / 3, 10 Mart 1928, s.21-22; *Milliyet*, 11 Mart 1928.

³⁵² TBMM ZC,III / 3, 10 Mart 1928, s.23.

Ali Cenani Bey alınan hisseler ve fabrikanın kıymeti hakkında açıklamalarda bulundu. Ticaret Vekili, tek amaçların bir fabrika meydana getirip, memleketin büyük bir fabrikasını devlet adına işletmek olduğunu söyleyerek³⁵³ yaptığı işin doğruluğunu savundu. Adapazarı vagon fabrikası hikâyesi uzayınca Yusuf Akçura Bey araya girdi, “*iyi ama bu tasarruflar maksadın tamamıyla dışında kalmıyor mu beyefendi?*”³⁵⁴ diyerek verilen paranın amaç dışı kullanıldığını ifade etti. Ali Cenani Bey, buğday sıkıntısının ekmek pahalılığına neden olduğunu anlattı. O sıralarda Ankara’da ekmek pahalılığı meselesinin söz konusu olduğunu, İstanbul’da ekmek fiyatını düşürmek için dışarıdan zahire alındığını, Trabzon ve İzmir’e zahireyi ancak bu şekilde gönderdiklerini, Ankara’daki ekmek fiyatının nasıl düşürüleceği ve neler yapılabileceği hakkında araştırma yaptıklarını söyledi. Sonuçta da bu fiyat yüksekliğinin nedeninin buğdayın Ankara’dan İstanbul’a gönderilerek öğütüldükten sonra, tekrar Ankara’ya gelmesinden kaynaklandığını tespit ettiklerini açıkladı. Ankara’da bir un fabrikasının açılmasıyla, ekmek fiyatlarının düşürüleceği yönünde görüş birliği ortaya çıkınca, bu fabrikanın yapımı için gerekli olan yetmiş-seksen bin liranın arayışına girdiklerini anlattı.

Ali Cenani Bey, bu iş için Fikret Bey’le Mukbil Beylerin vekâlete birlikte müracaat ettiklerini, Ankara’da bir değirmen inşa etmek arzusunda bulunduklarını bunun için de ellerinde arsa ve bina inşası için gereken paranın olduğunu söyledi. Değirmen için gerekli olan alet ve edevatı Avrupa’da bir fabrikadan sipariş etmek için hükümetin kefil olmasını istediklerini, gelen malzemeler için de aydan aya hükümete ödeme yapacaklarını söylediklerini ifade etti. Ali Cenani Bey de fabrika için getirilecek alet ve edevata kefil olduklarını açıkladı. Ticaret Vekili, sonuçta değirmen için gerekli olan malzemelerin geldiğini, fabrikanın yapıldığını açıkladı. Ancak fabrikanın iki taksitinin ödenmediğini, bu iki taksitin toplamının da on bir bin beş yüz lira olduğunu, bunun üzerine Ticaret Vekâletinin fabrika sahiplerine karşı haciz davası açtıklarını söyledi. Fabrikanın toplam malzeme fiyatının yirmi beş bin lira olduğunu, kendilerinin de on beş bin lira ödediklerini de konuşmasına ekledi.

Antalya Mebusu Rasih (Kaplan) da söz alarak, vekilinin bu parayı aldığını ve hesabını da vermesi gerektiğini söyleyerek, Cenani Bey’in, “*vekillikten ayrılalı iki yıl*

³⁵³ *Hâkimiyeti Milliye*, 11 Mart 1928.

³⁵⁴ Gençosman, *Yakın Tarihimizde...*, s.227.

olduğunu, bilmiyorum, hatırlamıyorum” gibi ifadelerle meseleyi muallakta bıraktığını söyledi. Rasih Bey, Maliye Vekâletinden imza karşılığı aldığı para başta olmak üzere, fabrikaya verilen hisse senedinde de sorumluluğu olduğunu bundan dolayı soruşturma komisyonu tarafından Ali Cenani Bey’in hesaplarının incelenmesi gerektiğini de sözlerine ekledi³⁵⁵.

Divan-ı Muhasebat Encümeni adına Kâzım Bey, Ali Cenani Bey’in konuşmaları karşısında söz alarak, yapılan işlerde Ticaret Vekilinin imzası bulunduğunu, işi sorumlu muhasebe memuruna atmasının anlaşılabilir bir durum olmadığını, sorumlu kendileri olduğunu açıkladı. Ayrıca hükümetin, Adapazarı fabrikasının hisse senedini firmalardan da alabildiğini fakat bir tahsisat kanununa göre bu işlerin yapıldığını, yoksa zahire ve un için tahsis edilen bir para ile gidip hisse senedi alınmayacağını söyleyerek Ali Cenani Bey’in görevini kötüye kullandığını anlattı.

İstanbul Mebusu Yusuf Akçura da yapmış olduğu uzun konuşmasında yolsuzluk konusunda meclisin gerekenleri yapması gerektiğini ifade ederek konuşmasını şöyle sürdürdü: *“Kanun çıkarken Muvazene-i Maliye Encümeni’nin aflarını talep ederim, bizim hükümette, Cumhuriyet Hükümetinde kabili husul olmasını şiddetle reddettim, yolsuzdur, olamaz ve yoktur dedim. Bahusus mevzubahis olan mesele şöyle böyle bir mesele değildir. Fukaraya, ekmeklik vereceğiz, açlara ekmek vereceğiz, açların ekmek parasını alıp ta başka yere sarf etmek, âdeta açlıktan ölmek haline gelen bir adamın önündeki bulgur çanağından bulguru alıp da zenginin köpeğine atmak olur dedim....Birinci Büyük Millet Meclisi, Türk vatanını yabancı düşmanlardan kurtardı, anlardan temizledi. İkinci Büyük Millet Meclisi, Türk halkının hissiyat, hayat ve refahını istihlal yolunda, maziden gelme zararlı müesseselerden yanlış yollardan Türklüğü temizledi. Üçüncü Büyük Millet Meclisi, Türklerin şeref ve hasiyetine namus ve vicdanına layık olmayan hareketleriyle bazı kanun dışı hareketleri icra eden kişilerden bu camiayı temizlemek yolunda çalışmak azminde bir meclisti bir kaç fiili ile bunu ispat etti.”*³⁵⁶ diyerek meclisin yolsuzluk ve usulsüzlükler karşısında tereddüt etmeden ısrarla

³⁵⁵ TBMM ZC,III / 3, 10 Mart 1928, s. 24-25; *Akşam*, 11 Mart 1928.

³⁵⁶ Yusuf Akçura konuyla ilgili yaptığı konuşmada; *“...Bugün maalesef garip bir vaziyette bulunuyorum ve yine tekrar ediyorum ki; azabı vicdanî hissediyorum efendiler. Yine tekrar edeyim ki Türk heyeti içtimaiyesinde bu tarzı hareketin vukuuna imkân almadığına kailim, inşallah arkadaşımızın ve zimedhal olan arkadaşlarımın bu işten tamamen temiz çıkmalarını görmek istiyorum. Fakat ortada bir iki vaka vardır. Birisi kereste fabrikası mıdır, araba fabrikası mıdır ona para verilmiş, izahını rica ettim. Fakat dediler ki: burada şimendifer vardır şudur, budur dediler ve bu fabrikanın zenginliğinden*

mücadele etmesi gerektiğini uzunca anlattı. Bunun için de Anayasa ve Adliye Komisyonları'ndan oluşan karma komisyonun meseleyi soruşturması için harekete geçmesi gerektiğinin altını çizdi.

Denizli Mebusu Mazhar Müfit Bey de Ali Cenani Bey'in meclis konuşmasındaki iki noktaya dikkat çekti. Birincisi, beş yüz bin liranın Maliye Vekâletinden İş Bankası'na aktarıldığını ve kendisinin de bankadan parayı aldığı yönündeki açıklaması idi. Müfit Bey, bu açıklamanın mantıkî bir tarafının olmadığını söyledi. Çünkü bu paranın verilmesi için önce Maliye Vekilinin sonra da Muhasib-i Mesulun (sorumlu muhasebe memuru) imzasının olması gerektiğini açıkladı. Ancak bunların imzasının bulunmadığına göre tek sorumlunun Ali Cenani Bey olduğunu ifade etti.

Ali Cenani Bey'in paranın Maliye Vekâleti tarafından İş Bankası'na yatırıldığı yönündeki ifadelerini âdeta doğrulayan Maliye Vekili Hasan Bey de paranın 25 Ocak 1925 tarih ve 510 numaralı emirle, İş Bankası'nın İstanbul Şubesi Ticaret Bütçesine ticaret sermayesi için yatırıldığını söyledi. Bunun üzerine Mazhar Müfit Bey'in, sorumlu muhasebe memuru meselesi hakkındaki iddialarına ise, Maliye Vekili Hasan Bey, Ticaret Vekâleti Muhasebe Müdürü'nün de imzası olduğunu söyleyince, Mazhar Müfit Bey “*O halde komisyona Maliye Vekâletinin, niçin sorumlu muhasebe memuru yoktur?*” dediğini hatırlattı. Bunun üzerine Maliye Vekili konunun mevzuatla ilgili bir mesele olduğunu açıklama gereği duydu.

1.2.3.2. Karma Soruşturma Komisyonunun Kurulması

Meclisteki tartışmalarda, birçok mebus Ali Cenani Bey hakkındaki iddialarla ilgili olarak meclis araştırma komisyonu kurulması yönünde görüş ifade etmişlerdi. Meselelerle ilgili olarak söz isteyen Ali Cenani Bey de hakkındaki konuşmaların ve

bahsettiler. Bilmem tediye olunacak filan dediler. Bunlar mevzubahis değildir, mevzubahis olan mesele fukara için alınan ekmek parasının yine o fukaradan bütçe vasıtasıyla tahsis ettiğimiz paranın bir kısmını ne münasebetle araba fabrikasına vesaireye verdiler? Kanunun vazettiği ahkâm ile bu işin hangi suretle alâkası vardır? Çok rica ederim buna verilecek gayet mantıkî bir cevap vardır. Uzaktaki buğdayları alırız. Bu araba ile taşıyoruz ve bu suretle taşınacak olursa o gün aç olanlar bundan istifade edebilir mi? Sonra denildi ki, Doktor Fikret Bey ve arkadaşına para verdim, burada un fabrikası olacak idi. Halbuki efendiler, bu para bir sene zarfında sarf edilecek ve sene nihayetinde hesabı kapanacaktı. Bu para ne salahiyetle onlara veriliyor? Burada buğday öğütülecek de, on beş sene sonra çıkacak un ile İstanbul doyurulacak. Yahut Karadeniz sahilindeki açlar doyurulacak. Sonra hesap alınmamış; ne demektir? Kendileri hesap almak ile mükellef idiler. Seneler sonra, (günler geçti, hâlâ ortada hesap yoktur)... ”diyordu. TBMM ZC,III / 3, 10 Mart 1928, s. 25–26.

iddiaların kendisini üzdüğünü bu meselelerin açıklığa kavuşmasını istediğini söyleyerek; “*Hakkınız vardır,İstedığınız komisyona gönderin. Suçlu isem anlaşılınsın, değilsem yine anlaşılınsın*”³⁵⁷ diyerek âdeta meydan okumaktaydı. Daha sonra Sayıştay’ın hazırladığı soruşturma tutanağının oylamasına geçildi. Tutanağa bağlı olarak meclise verilen önerge de; Anayasa’nın 169’uncu maddesi gereğince meclis soruşturması açılması yönündeydi. Yapılan oylama sonucu iddiaları araştırmak için Teşkilat-ı Esasiye ve Adliye Komisyonları’ndan oluşan karma komisyonun 10 Mart 1928’de kurulması kararlaştırıldı.

Ticaret Vekili Ali Cenani Bey’in, memleketin zahire ve un ihtiyacını sağlamak ve ekmek fiyatlarını düşürmek için Ticaret Vekâletine verilen beş yüz bin lirayı başka amaçlarla kullandığı yönündeki iddiaları araştırmak için kurulan Karma Soruşturma Komisyonu’nun başkanlığına, Muğla Mebusu Yunus Nadi, tutanak yazarlığına da Giresun Mebusu Hakkı Tarık Bey seçilmişlerdi. Manisa Mebusu Mustafa Fevzi, Erzurum Mebusu Asım ile Divan-ı Muhasebat Encümeni Komisyonu’ndan Hasan Zeki ve Refik Besim Beyler de üye olarak komisyonda yer almışlardı. Bu komisyon, yaklaşık bir buçuk aylık bir süre görev yaptı. Bu süre içerisinde birçok bilgi ve belgeye ulaşarak birçok tanık dinledi³⁵⁸.

Ticaret Vekili Ali Cenani Bey’in davası dönemin gazetelerin de “*Zahire Yolsuzluğu*”olarak geçiyordu.Gazete haberleri; Ticaret Vekili’nin, Divan-ı Ali’ye gideceği izlenimini veriyordu. Yazılanlar arasında, Ali Cenani Bey’in halkın beş yüz bin lirasını israf etmiş ya dakötüye kullanmış gibi ifadelerle olay kamuoyuna anlatılmaya çalışılıyordu.Gazetelerde daha çok memleketin içinde bulunduğu sıkıntı dolayısıyla zahire alımı için verilen paranın başka amaçlarla kullanıldığı belirtilerek, Ali Cenani Bey suçlanmaktaydı. Ali Cenani Bey’in Divan-ı Ali’de yargılanması gerektiği vurgulanıyordu.

Karma Soruşturma Komisyonu, öncelikle konuyla ilgili olarak daha önce meclise bağlı olarak soruşturmayı yürüten Divan-ı Muhasebat Encümeni’ninraporunu inceleyerek soruşturmaya başladı. Komisyon, 12 Mart 1928’de ilk olarak Ali Cenani Bey’i dinledi³⁵⁹. Sayıştay raporunda; Ticaret Vekâletine verilen beş yüz bin liranın ülke

³⁵⁷ TBMM ZC,III/ 3, 10 Mart 1928, s.33.

³⁵⁸ TBMM ZC, III/ 3, 14.04.1928, Tahkikat Encümeni Raporu, s.2-7.

³⁵⁹ *Akşam*,12 Mart 1928; *Milliyet*,12 Mart 1928.

genelinde zahire sıkıntısı çekilmesinden dolayı zahire stoku yaparak piyasası elinde tutma yönündeki çalışmalar da kullanılması için verildiği yazılıydı. Böylece ülke genelinde hem ihtikâr (karaborsa) önlenecek hem de gerektiğinde halkın zahire ihtiyacı karşılanacaktı. Ancak raporda belirtildiğine göre; çıkarılan kanun Ticaret Vekâletinde değiştirildi. Bu değişiklik un ve zahire satışından gelecek para miktarının hazineye değil de Ticaret Vekâletinde kalması yönündeydi. Ancak bu değişiklik hükümetçe kabul edilmedi³⁶⁰. Meclis Karma Komisyonu özellikle bu konu ile ilgili olarak meseleleri tek tek ele alıp incelemeye başladı.

1.2.3.3. Karma Soruşturma Komisyonu Raporları

1.2.3.3.1. Ankara Değirmen Fabrikası Meselesi

Komisyonunda görüşülen önemli konulardan ilki, Ankara'daki değirmen fabrikası meselesiydi. Ticaret Vekâletinin kredilerinden faydalanmak isteyen Mukbil Bey adındaki tüccar Ankara'da bir un fabrikası kurmanın faydalı bir iş olacağını düşünmüştü. Ancak bu iş için sermayenin gerektiğini bilen Mukbil Bey, makinelerin ucuz olarak dışarıdan alınacağını söyleyerek vekâletten kredi talep etti³⁶¹. Fakat bu istek, vekâlet tarafından reddedildi. Bunun üzerine Mukbil Bey de, stok un ve zahire kanunu çıktığı dönemde, Ticaret Vekâletine verilen bu sermayeden yararlanmak için 1 Mart 1925'te hazırladığı bir başvuru dilekçesini Ticaret Müsteşarlığı'nda çalışan müsteşar akrabası Vahit Bey aracılığıyla Ticaret Vekili Ali Cenani Bey'e ulaştırdı. Mukbil Bey, başvuru gerekçesinde; memleket dâhilinde zahire ve ekmek fiyatının yükselmesine engel olmak üzere Büyük Millet Meclisi'nden verilen 500 bin liralık miktardan kendisine fabrika yapılması için 15 bin lira verilmesini istiyordu. Ancak bu istek para olmadığı gerekçesiyle reddedildi. Daha sonra Ertuğrul Mebusu Dr. Fikret (Onuralp) Bey'in araya girmesiyle Mukbil Bey'in teklifi 12 Mayıs 1925'te Ticaret Vekâleti tarafından kabul edildi.

Bir taraftan Ali Cenani Bey, diğer taraftan Mukbil Bey ile Doktor Fikret Bey arasında 12 Mayıs 1925'te imzalanan bu sözleşmede, satın alınan Ankara Değirmen Fabrikası ve 15 bin İsviçre Frank'ın vekâletçe ödenmesi geri kalan 32 bin İsviçre

³⁶⁰ TBMM ZC, III/ 3, 14.04.1928, s. 3.

³⁶¹ Öztürk, *Türk Parlamento Tarihi, III. Dönem (1927–1931), I...*, s.310.

Frankı'nın yarısına da banka kefaleti kabul edilmesi kararlaştırıldı. Bina, makineler gelinceye kadar tamamlanacak, inşaat bitiminde de Ticaret Vekâletine devredilecekti³⁶². Ali Cenani Bey, sözleşmenin imzalandığı gün İstanbul Ticaret Müdüriyetine, 15 bin İsviçre Frankı'nın zahire için ayrılan stok parasından ödenmesi ve banka teminatının da İş Bankası'nca, Sanayi ve Maadin Bankası'ndan çekilip vekâlet adına verdirilmesini emretti. 17 Mayıs 1925'te gelen telgrafta da bu emrin gerçekleştirildiği ifade edilmekteydi. Sözleşme hükümleri gereğince, vekâlet adına gelmesi gereken makineler, 12 Temmuz 1925'te Haydarpaşa istasyonuna teslim edildi. Vekâlet ile ilişkilerde doğrudan Fikret ve Mukbil Beyler muhatap alınmaktaydı³⁶³.

Meclis Karma Komisyonu Muğla Mebusu Yunus Nadi Bey başkanlığında toplanarak, konuyla ilgili olarak Ticaret Vekilini dinledi³⁶⁴. Ali Cenani Bey ifadesinde: “...ben hayatımda vazifemi suiistimal etmedim, kendi menfaatim yerine vatan menfaatini daima tercih ettim...”³⁶⁵ sözleriyle değirmeni yaptırmasının memleket hayrına olduğunu söylüyordu. Ali Cenani Bey'in bu sözlerine Meclis Karma Komisyonu yazıcısı Hakkı Tarık Bey, vekâlete yalnızca un ve zahire işinde kullanılması için verilen beş yüz bin liranın başka işler için kullandığının açık olduğunu, bunun da adının kanunlarda görevi suiistimal olarak geçtiğini ifade etti. Hakkı Tarık Bey konuşmasının devamında, kanunda Ağustos 1925'e kadar zahire ve un alım-satımının yapılması gerektiğini; ancak Ali Cenani Bey'in kendi müsteşarının akrabasından olan Mukbil Bey ismindeki bir kişiye Ankara'da un fabrikası yapmak için bu parayı verdiğini söyledi. Hakkı Bey'in bu çıkışı üzerine Ali Cenani Bey, iddiayı reddederek, başka bir Mukbil Bey olduğunu söyledi. Fakat Cenani Bey'in Müsteşarı Vahit Bey ise, Meclis Karma Komisyonuna verdiği ifade de Mukbil Bey'in akrabası olduğunu, kız kardeşiyle evlenerek akraba olduklarını; fakat kendisi tarafından hiçbir müdahalenin olmadığını anlattı³⁶⁶. Çelişkili ifadeler sonucunda Ticaret Vekili Ali Cenani Bey'in Ankara Değirmen Fabrikası meselesinde görevini kötüye kullandığı sonucuna varıldı.

³⁶² TBMM ZC, III/ 3, 14.04.1928, Tahkikat Encümeni Raporu, s. 4-5; Vakit, 14 Nisan 1928; Akşam, 14 Nisan 1928; Cumhuriyet, 14 Nisan 1928.

³⁶³ TBMM ZC, III/ 3, 14.04.1928, Tahkikat Encümeni Raporu, s.5 ; Vakit, 14 Nisan 1928; Öztürk, *Türk Parlamento Tarihi, III. Dönem (1927-1931), I...*, s.310.

³⁶⁴ *Hâkimiyeti Milliye*, 12 Mart 1928.

³⁶⁵ TBMM ZC, III/ 3, 14.04.1928, s.135-136.

³⁶⁶ Vakit, 9 Mart 1928; TBMM ZC, III/3, 14.04.1928, s.135-136.

1.2.3.3.2. Adapazarı Araba Fabrikası Meselesi

Ticaret Vekâletine zahire alınması için tahsis edilen paranın bir kısmının araba fabrikasına yatırıldığı yönündeki iddia ve haberler gündeme gelmekteydi³⁶⁷. Meclisteki karma komisyon raporu görüşmelerinde hakkındaki iddialara cevap veren Ali Cenani Bey, Adapazarı Firması'nın hisselerini devlet ve vatan çıkarı için aldığını, dolayısıyla vatana hizmet ettiğini ve vicdanen rahat olduğunu söyledi. Burada devlet hazinesi için bir zararın söz konusu olmadığını anlattı. Ali Cenani Bey'in açıklamalarını komisyon yazıcısı Hakkı Tarık Bey cevapladı: *“Bu paranın hazineye iadesi lazım geldiği bir zamandayapılmış bir muamele oluyor. Kanun bize bu parayı şu müddete kadar kullanacaksınız dememiş mi idi? Kanun size başka bir şeye izin vermiyorum diyor. Ali Cenani Bey parayı Adapazarı hisseleri alımında kullandılar. Bunda memleket için fayda mülahaza ettim diyorlar. Fakat efendiler, memleketin çıkarı için yapılan bu iş kanuna muvafık olarak yapılsa idi, meclis huzurunda açıklasaydı...bunu derhal red mi ederdiniz? Elbette münakaşa ve müzakere ederdiniz. Derdiniz ki bunların alınması muvafıktır. İşte bu parayı o zaman kullanabilirdi”*³⁶⁸ diyerek Ali Cenani Bey'in açıklamalarının pek de aydınlatıcı olmadığını savundu.

Adapazarı Ahşap ve Demir Malzeme Anonim Firması'na, Ali Cenani Bey'in (soruşturmada da tekrar ve teyit ettiği gibi) sözlü olarak verdiği emir üzerine 8 Temmuz 1925'ten itibaren firma vekili Hacı Ahmetzâde Necip ve Nafiz kardeşler adına Sanayi ve Maadin Bankası'ndan krediler açtırıldı³⁶⁹. Bu kredilerin 22 Ağustos 1925 yılına kadar yedi 1500 lirasının peşin, kalanın da yirmi liralık hisse senetlerinden iki yüz elli dokuz adedinin otuz liradan hesaplanması istendi. Hükümet adına hisse senedi alımında bulunan Hacı Ahmetzâde Necip Bey de, Adapazarı Ahşap ve Demir Fabrikası'nın hisse senetleri hakkında karma komisyona bilgi vererek, hisse senetlerinin o zaman yirmi lira iken vekâletin ilanı üzerine otuz liraya alındığını söyledi³⁷⁰. Hisse senetlerinden sekseni firmanın meclis idaresinde, dört bin dört yüz otuz iki adedinin de bankanın kasasında korunduğunu anlattı. Sanayi ve Maadin Bankası Müdürü Hayrettin Bey de, stok parasına ait hesabı karma komisyona takdim etmiş ve sarf edilen miktarın bir kısmıyla

³⁶⁷ *Milliyet*, Mart 1928 ; *Vakit*, 15 Mart 1928.

³⁶⁸ *TBMM ZC*, III/ 3, 14.04.1928, s.136.

³⁶⁹ Divan-ı Ali kararında, bu miktarın 25 bin liralık kredi için açıldığı belirtildi. *TBMM ZC*, III/ 3 14.04.1928, Tahkikat Encümeni Raporu, s.4; Bkz: *Ticaret Vekili Ali Cenani Bey Hakkında Divan-ı Ali Kararı, J-III*, *TBMM Arşivi*, s.1-8.

³⁷⁰ *TBMM ZC*, III/ 3, 14.04.1928, Tahkikat Encümeni Raporu, s.4.

Adapazarı Firması'nın hisselerinin alındığını, bir miktarının da yine Adapazarı Firması'na avans verildiğini söyledi³⁷¹.

Bu arada stok sermayesinin Adapazarı Firması'yla ikinci bir işleminin daha olduğu iddialar arasındaydı. 16 ve 21 Ocak 1926 tarihinde vadeli iki senet karşılığında Sanayi ve Maadin Bankası stok parasından 19.500 lira ödeme yapıldığı belirlenmişti. Bu paranın stok hesabından verilmesine dair Ticaret Vekâletinin emrinin bulunmadığı söylenmişse de Sanayi ve Maadin Bankası'ndan verilmesi yazısına karşılık, banka stok sermayesinde ödeme için izin istenildiği belirtilmişti. Ankara'daki banka müdürünün 19 Kasım 1925 tarihli bir telgrafında, Ticaret Vekili'nin onayının bildirilmesinden sonra, vekâletin 5 Ocak 1926 tarihli telgrafi üzerine Adapazarı Firması'na stok parasından on beş bin lira daha verildi. Ali Cenani Bey, bu noktalara ait cevaplarda işlemin bu şekilde gerçekleştiğini kabul ve tasdik etti. Komisyon, bu işlemde de Ali Cenani Bey'in sorumluluğunun bulunduğunu belirtiyordu.

1.2.3.3.3. Muhasebe Memuru Meselesi

Meclis Karma Komisyonu, Ticaret Vekili Ali Cenani Bey hakkındaki soruşturmasını derinleştiriyordu. Konuyla ilgili yapmış olduğu incelemelerinde paranın Ali Cenani Bey tarafından bizzat İş Bankasından alındığını belirledi. Oysaki Usulü Muhasebe Kanunu'na göre paranın Maliye Vekâletinin Muhasib-i Mesul tarafından alınması gerekiyordu. Çünkü sorumlu muhasebeci paranın harcanmasından sorumlu olacak ve kayıt tutacak olan kişiydi. Eğer bir muhasebeci bulunamazsa, beş yüz bin liranın nasıl harcandığının sorulabileceği kimsede olmayacaktı. Dolayısıyla beş yüz bin liranın Ticaret Vekili Ali Cenani Bey tarafından alınıp bankaya geri ödenmediği anlaşıldı. Sayıştay'ca hesap alınmış ve sorgulanması mümkün bir muhasip fail dahi mevcut olmadığı ifade edilerek, Ali Cenani Bey'in İstanbul Ticaret Müdürü Muhsin Bey ve Sanayi Bankası aracılığıyla bu parayı aldığını belirledi³⁷². Sayıştay adına mecliste söz alan Konya Mebusu Kazım Bey de: “...*Muhasibi mesul meselesinde de, diyorlar ki para Ticaret Vekâleti şahsı namınaverilmiş olduğundan Ticaret Vekâletinin muhasib-i mesulü vardır. Usulü dairesinde bu paranın alınması lazım gelirdi... Hâlbuki*

³⁷¹ *Milliyet*, 1 Mayıs 1928.

³⁷² *TBMM ZC*, III / 3, 14.04.1928, s.134; M. Aydın Kocaman, *Basında Ali Cenani Bey ve Mahmut Muhtar Paşa*, (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), Dokuz Eylül Üniversitesi, Atatürk İlkeleri ve İnkılâp Tarihi Enstitüsü, İzmir 2006, s. 30; *Milliyet*, 8 Mart 1928.

parayı bizzat kendileri almıştır. Hesabı kendileri vermek mecburiyetindedir.”³⁷³ sözleriyle Ali Cenani Bey’in hesap vermesini istiyordu.

Meclisteki görüşmelerde İktisat Vekili Rahmi (Köken) Bey söz alarak mesele hakkında bildiklerini anlattı. Bu konuyla ilgili Maliye Vekâletinin birkaç kez kendilerine tezkere göndererek bu hesapları kendilerine vermelerini istediklerini, kendilerinin de bu hesaplarla ilgili bir makamın olmadığını bildirdiklerini, bu parayı bizzat Ali Cenani Bey’in aldığını açıkladı. Konuyla ilgili İstanbul’da özel bir komisyon kurularak bu konuları inceledi. Bu arada Sayıştay’ın talebi üzerine İktisat Vekâletine ilgili taraflar çağırılarak bilgi alındı. Sanayi ve Maadin Bankası’ndan muhasebeciler de davet edilerek görüşlerine başvuruldu. Dosyalar bu bankadan alınarak Sayıştay’a verildi. Sayıştay da: “*Bu hesaplar karışıktır. Usul-ü Muhasebe Kanunu’na göre ortada muhasip mesul yoktur.*” görüşünü ortaya koydu.

Bu sözler üzerine araya giren Denizli Mebusu Mazhar Müfit (Kansu) Bey, “*Muhasib-i Mesul vardır.*” dedi. Buna karşı, Trabzon Mebusu Hasan (Saka) Bey, Mazhar Bey’e cevap vererek, bu işlerin Ticaret Vekâleti tarafından düzenlendiğini, bunda Ticaret Vekili ile beraber Muhasebe Müdürü’nün de imzasının olduğunu söyleyerek “*muhasip mesul yoktur*” denilemeyeceği cevabını verdi. Bu defa da Mazhar Bey, “*Mademki vardır, Maliye neden aksini iddia ediyor.*” diye sorunca Trabzon Mebusu Hasan Bey, bu işte muhasip mesulünün olduğu noktasında görüşünü ifade ederken, meclisten “*muhasib-i mesul yoktur*” sesleri yükseliyordu³⁷⁴.

Antalya Mebusu Rasih (Kaplan) Bey de Muhasib-i Mesul meselesinde Ali Cenani Bey’in sorumluluğunun olduğunu ifade etti³⁷⁵. Meclis Karma Komisyonu görüşmelerin de Ali Cenani Bey’e; “*muhasip mesul kimdir, diye sorulur?*” O da “*hem alım satım işlerini yapan İstanbul’daki komisyonun hem de işlemleri idare eden Ticaret Müdürü’nün muhasip mesul olduğu*” cevabını verir. Meclisteki görüşmelerde ise Ali Cenani Bey, Usul-ü Muhasebe-i Umumiye Kanunu’nun 22’nci maddesinde, muhasebecilerin doğrudan doğruya Maliye Vekâleti tarafından tayin edilmesi gerektiğinin yazılı olduğunu açıkladı. “*Eğer Maliye bu şekilde yapmamışsa meseleyi ticarî bir mahiyette gördüğünden dolayıdır*” diyerek, Maliye Vekâletine ait olan

³⁷³ *Milliyet*, 11 Mart 1928; *TBMM ZC*, III/3, 10.03.1928, s.27–28.

³⁷⁴ *TBMM ZC*, III/ 3, 10.03.1928, s.27–28; *Vakit*, 11 Mart 1928.

³⁷⁵ *TBMM ZC*, III/3, 14.04.1928, s.25; *Milliyet*, 11 Mart 1928.

muhasib-i mesulün tayin edilmemesinden kendisinin sorumlu tutulamayacağını ifade etti. İddia edildiği gibi olsa Divan-ı Muhasebat Encümeni'nin vize etmemesi gerektiğini ayrıca söyledi. Nitekim ne Maliye Vekâleti ne de Divan-ı Muhasebat Encümeni, niçin Muhasibi Mesul tayin etmedi diye itiraz etmemişlerdi. Ali Cenani Bey, ortada bir sorumluluk varsa sadece kendisine ait olmadığını söyleyerek hakkındaki iddialara cevap vermişti.

Ali Cenani Bey, Ticaret Vekâletine ayrılan parayı sorumlu muhasebeci yerine kendisinin almış olması eğer suçsa, usulsüz olarak bu parayı kendisine vermiş olanların da suçlu sayılması gerektiğini ileri sürdü. Cenani Bey savunmasında: “...eğer meclisin Sayıştay komisyonundaki kesin hesapları incelerseniz orada birçok eksik meselelerle karşılaşacaksınız. Bunun içinden sadece birtanesi seçilip huzuru alinize gelmiştir. Bunlar acaba bir zaruretle mi yapılmıştır, yoksakastimi yapılmıştır? Bendeniz şuna kaniyim ki yeni teessüs eden bu hükümetin memurlarında belki biraz acemilik vardır. Teşkilatta belki bir takım noksanlar vardır. Her türlü mesele, bilhassa mali meseleler kanunun arzu ettiği dairede cereyan etmemiş, belki edememiştir. Eğer ihmal ve terahiler varsa bunlar zorunlu olduğu için böyle yapılmıştır. Ama gene de bunlar bir cezayı gerektiriyorsa bendeniz, bundan kurtulacak pek az arkadaş vardır, diyebilirim. Mamafih bendeniz evvelce de söyledim; komisyon benim namus cihetinden masumluğumu meydana çıkardığından dolayı kendilerine teşekkür ederim. Bu meselenin sonunda beraat edeceğime de inanıyorum. Hüküm yüce heyetinizindir”³⁷⁶ diyerek hakkındaki iddiaları cevaplandırdı.

1.2.3.3.4. Buğday ve Mısır Alımları meselesi

Meclis tarafından Ticaret Vekâletine verilen beş yüz bin liralık stok mal bulundurma yetkisi sonucunda hükümet, İstanbul’da bir komisyon oluşturdu. Mal alım-satım işlemlerini bu komisyon yapacaktı. Zahire ve hububat alımı için kurulan komisyon, esasen İstanbul’a yirmi bin ton zahire almayı hedefliyordu. Fakat yirmi bin ton zahire alınması bazı riskleri de beraberinde getirmekteydi. Çünkü ileriki zamanlarda zahire fiyatlarının düşmesi zarara neden olabilirdi. Bu nedenle alınacak olan miktarın yirmi binden, beş bin tona indirilmesine karar verildi. Beş bin tonun nasıl ve ne şekilde

³⁷⁶ TBMM ZC, III/ 3, 14.04.1928, s.134-135; *Hâkimiyeti Milliye*, 15 Nisan 1928.

alınacağı hakkında oluşturulan komisyon incelemelerde bulundu. Yapılan teklifler incelenerek uygun teklif sonucunda zahire alındı.

Hububat ve zahire alımı için kurulan komisyon, Serya Bey adında bir tüccardan beş bin ton buğday satın aldı. Satın alınan bu buğdayların bin tonu İzmir'e kalan dört bin tonu da İstanbul'a sevk edildi³⁷⁷. Daha sonrasında da bin ton mısır alınarak Samsun, Trabzon ve Rize'ye gönderildi³⁷⁸. Soruşturma Komisyonu, alınan buğdayın ilk teklifte daha ucuzken neden ikinci teklifte daha pahalıya alındığını araştırıyordu. Ali Cenani Bey, bu soruya cevaben, ilk teklifin yirmi dört saat için geçerli olduğunu ayrıca ilk teklifte gelen vapurdaki buğdayın satıldığını, ikinci teklifte yeni tüccarla yeni teklifin yapıldığını açıkladı. Bunun yanında komisyon neden beş bin ton buğday alındığını da sordu. Ali Cenani Bey, bu miktarın İstanbul için fazla olmadığını bu yüzden az alımın gerçekleşmesinin bir şey ifade etmeyeceğini anlattı³⁷⁹.

Komisyonunda, Samsun'a gönderilenler (buğday-mısır)hakkındaki soruları da İstanbul Ticaret Müdürü Muhsin Bey cevapladı. Sözleşmeye göre mısırın beş yüz tonunun Samsun'a, beş yüz tonunun da Trabzon'a çıkarılacağını fakat Vekil Ali Cenani Bey'in emri üzerine tamamının Samsun'a indirildiğini ifade etti. Ali Cenani Bey de ifadesinde, havanın kötü olması nedeniyle mısırları Samsun'a çıkarttığını ve durumu valiye bildirdiğini anlattı. Vali Bey'in bulduğu ambarın duvarlarının çürük olması ve yıkılması nedeniyle zahirenin bir miktarı hasara uğramış veya çürümüştü. Açıklamalara göre; Samsun ve Trabzon'a beşer yüz ton mısır çıkarılması için sözleşme imzalandı.Fakat Ali Cenani Bey hepsini Samsun'a çıkarttı. Ali Cenani Bey yaptığı savunmasında, bu meselenin kendi takdirine ait olduğunu söyleyerek hepsinin Samsun'a depo edilerek oradan diğer yerlere sevkini daha kolay olacağını ifade etti. Devamında Samsun'dan vekâlete mısırların bozulduğunu belirten 11 Mart tarihli bir telgraf geldiğini, ancak 5 Nisan'da cevap yazıldığını doğruladı. Aradan yirmi dört günlük bir süre geçmişti. Bu geçen yirmi dört günde hükümetin Şark İsyanı ile ilgilendiğini belirtti. Ali Cenani Bey, Dâhiliye Vekilini beş defa telefonla arayıp bu

³⁷⁷ Kocaman, *Basında Ali Cenani Bey...*,s. 38.

³⁷⁸ *Hâkimiyeti Milliye*, 13 Mart 1928.

³⁷⁹ *Milliyet*, 16 Nisan 1928.

meseleyi anlattığını, fakat Dâhiliye Vekilinin de Şark İsyanı nedeniyle çok meşgul olmasından dolayı bu işle ilgilenemediğini açıkladı³⁸⁰.

Meclis Karma Komisyonu sözcüsü Hakkı Tarık Bey de konuyla ilgili olarak yaptıkları incelemelerde, Ali Cenani Bey'in emri ile sözleşmeye aykırı olarak zahirenin tamamının Samsun'a çıkartıldığını tespit ettiklerini açıkladı. Hakkı Tarık Bey, Samsun'a gönderilen mısırların filizlendiğini, bozulduğunu ve çürüdüğüne resmî raporlarca da onaylandığını anlattı. Ziraat ve Dâhiliye Vekâletlerinin resmi fen raporlarında bunların kesinlikle bozulduğunu hayvanlara bile yedirilmemesinin gerektiği ifade edildi.

İzmir'e alınan bin tonluk buğdayın yetmeyeceği görülünce, Adana'dan buğday alımına gidildi. Meclis Karma Komisyonu'nun Adana tüccarlarından Yusuf Lütfi Bey'in neden tercih edildiği yönündeki sorusuna, Ali Cenani Bey, Yusuf Lütfi Bey'in Adana'nın en güvenilir tüccarı olduğunu bu yüzden kendisini seçtiklerini anlattı³⁸¹. Ali Cenani Bey konuşmasının devamında: *“Adana'dan alınan buğdaya gelince, İzmir'e yakınvilayetlerden, stoktan yardım ancak bir miktarda olabilirdi. İzmir'e neredenvereceksiniz civardan alıp göndereceğiz demiştik. Adana'da İtidal Firması'yla görüştim.Ticaret Müdürü ile haberleştik. Vekâlet doğrudan doğruya piyasadan satın almakisterse Adana'nın piyasası yükselecektir. Buğday vardır. Fakat hükümet zahire alıyordenilse buğday mevcut olmasına rağmen fiyat artacaktır. Binaenaleyh biz bunu İtidalFirması'na bir komisyon vererek aldirmek ve İzmir'e göndererek komisyona sattirmekistedik. Burada verilen komisyon ticaret usulleri üzerine verilen bir komisyondur”*³⁸² açıklamalarını yaparak, devlet lehine hareket ettiklerini ifade etmekteydi.

1.2.3.3.5. Zahire(Un) Meselesi

Karadeniz sahillerine un alınacağı haberi üzerine, Değirmencilik Türk Anonim Firması da bir mektupla Ticaret Vekâletine teklifte bulundu. Bu teklife göre yedi bin çuval un, yani beş yüz ton un seksen randımanlı(verimli) olarak on beş gün zarfında teslim edilecekti. Alınan unların Karadeniz sahillerine gönderilmesi kararlaştırıldı.

³⁸⁰ Kocaman, *Basında Ali Cenani Bey...*,s. 40.

³⁸¹ TBMM ZC, III/ 3, 14.04.1928, s.134–137; *Cumhuriyet*, 7 Nisan 1928.

³⁸² *Vakit Gazetesi*, Ali Cenani Bey'in Karma Komisyonundaki savunmasını yazı dizisi halinde okuyucularıyla paylaştı. 22–25 Nisan 1928.

Fakat daha sonra konuyla ilgili yolsuzluk yapıldığına dair şikâyet dilekçeleri Başvekil İsmet Paşa'ya iletilti. Dilekçedeki şikâyetler şu başlıklar altında toplanıyordu³⁸³.

- Pazarlık yapılmadan değirmencilere, tüccarlara ve piyasaya sorulmadan unun doğrudan doğruya bir kişiden satın alındığı,
- Satın alındığı günler unun çuvalı İstanbul'da 16,50 ile 16,60 lira arasında iken İstanbul Ticaret Müdüriyeti, unu 16,85 liradan daha pahalıya satın aldığı,
- Unun fırıncılara 16,60 liradan satılırken böyle toptan alımlarda on beş-yirmi kuruş daha ucuza alınabileceği,
- Unun verimliliğinin yüzde seksen olması lazım gelirken daha düşük bulunması, sözleşmede sadece verimin yüzde seksen olacağını; fakat ne unu olacağını tespit edilmemiş olması,
- Unların Rum değirmenciden alınmış olması,

İstanbul Ticaret Müdürü Muhsin Bey, bu mektup üzerine kamuoyuna açıklama yapmak zorunda kaldı³⁸⁴. Zahire alımı sırasında bir takım usulsüzlüklerin meydana gelmesi üzerine, yedi bin çuval un alımı için soruşturma yapmak üzere Ali Cenani Bey tarafından Ticaret Vekâleti Müsteşar'ı Vahit Bey'in görevlendirildiğini açıkladı. Meclis Karma Komisyonu, yaptığı inceleme ve alınan yedi bin çuval un için Vahit Bey'i dinledi. Müsteşar, komisyondaki ifadesinde, şikâyet sahiplerini çağırıp dinlediğini; fakat bunu raporuna yazmadığını belirterek, çeşitli yerlerden aldırıldığı unları tahlil ettirerek, borsa yetkililerinden fiyatları öğrendiğini söyledi. Borsa yetkililerinden yedi bin çuval unu kimin verebileceğini sorduğunu, bunun yanında alım işini yapan Muhsin Bey'e de kimlerden fiyat aldığını sorduğunu anlattı. Aldığı bilgi üzerine Muhsin Bey'in sorduğu adamlar dışında fiyat soracak ve malı getirecek kimsenin bulunmadığı kanaatinin kendisinde oluştuğunu komisyona söyledi. Vahit Bey, soruşturma yaptıktan sonra Ali Cenani Bey'e telgraf çekerek ihmal ve suiistimallerin olmadığını söyledi. Daha sonra da hazırladığı raporu Vekil Bey'e sunduğunu komisyona söyledi. Fakat Vahit Bey'in kişilerle sözlü olarak konuştuğu ancak evrakları inceleme gereği bile duymadığı ifade edilmekteydi³⁸⁵. Kaldı ki bunu kendisi de rapor tutmadığını söyleyerek itiraf etmekteydi.

³⁸³ “Ticaret Mahiyetinde Yeni ve Mühim Bir Suiistimal” *Cumhuriyet*, 8 Nisan 1925.

³⁸⁴ “Un Suiistimali” *Cumhuriyet*, 9 Nisan 1925; *Vatan*, 9 Nisan 1925.

³⁸⁵ *TBMM ZC*, III / 3, 14.04.1928, s.137.

Karadeniz sahillerine alınan un ve mısır konusunda bazı yolsuzlukların olduğu yönündeki şikâyetler sonucu yapılan incelemelerde Ali Cenani Bey'in 31 Ağustos 1925'ten sonra Maliye'ye iadesi gereken beş yüz bin liradan devlet veznesine bugüne kadar yalnız 14.437.96 kuruş yatırdığı tespit edildi. Nakit olarak da İş Bankası'nda 5 bin lira, Sanayi ve Maadin Bankası'nda 21.387 lira yetmiş iki kuruş bulunduğu belirlendi. Sanayi ve Maadin Bankası Müdürlüğü'nün 28 Mart 1928 tarihli mektubunda bu miktarın bankada bulunduğu ifade edilmişti³⁸⁶. Stok yapmaya karar verildiğinde, hazinenin bir zarar göreceği düşünülmemişti. Sonuç olarak hazinede önemli miktarda zararın gerçekleştiği ortaya çıkmıştı.

1.2.4. Karma Soruşturma Komisyonu Kararı'nın Mecliste Görüşülmesi

Tüm bu gelişmeler sonucunda Meclis Karma Komisyonu'nun hazırlamış olduğu raporun görüşülmesinde³⁸⁷; Ali Cenani Bey, hakkındaki yolsuzluk ve görevi kötüye kullanma gibi suçlamaları kabul etmediğini, hayatında hiçbir zaman görevini kötüye kullanmadığını ve her işinde şahsî çıkarı yerine vatan çıkarını önde tuttuğunu söylemekteydi³⁸⁸. Karma Komisyon sözcüsü Giresun Mebusu Hakkı Tarık (Us) Bey de komisyon adına konuştu. Hakkı Tarık Bey, raporda da belirtildiği gibi, bir vekilin belli bir amaç için kendisine tahsis edilen parayı dilediği şekilde kullanamayacağına işaret ettikten sonra: “*Kanunun açık olarak yasaklaması karşısında filan yere verilmesi gereken bir parayı falan yere vermiş olmak görev suiistimalinden başka bir şey olamazdı. Encümen(Komisyon) herhalde kendi içinden bir arkadaşının böylece muhakemeye çekilmesinden memnuniyetle telakki etmez. Bu üzüntüyle karşılanan bir sonuçtur. Fakat ne yapalım ki görev ve adaletin icabı da budur. Kendileri de bunu beyan buyuruyorlar. Şahsen çok temenni ederim ki, hâkimlerin takdirleri elbette bizim takdirlerimizin çok daha üstünde olmak lazım gelir ve kendileri de bunu kabul ederim, diyorlar, hepimizin hâkimlerimizin vicdanlarına itimadımız vardır. Çok temenni ederim ki bu işten beraat etsinler. Şimdilik ben komisyon raporunun kabulünden başka yapacak bir iş olmadığı kanaatindeyim*”diyerek komisyon raporunun kabulünü meclisten istiyordu.

³⁸⁶ TBMM ZC, III / 3, 14.04.1928, Tahkikat Encümeni Raporu, s. 3; Vakit, 14 Nisan 1928.

³⁸⁷ TBMM ZC, III/ 3, 14.04.1928, s.133; Vakit,15 Nisan 1928; Özalp, *Atatürk'ten Anılar...*,s.36.

³⁸⁸ Milliyet,15 Nisan 1928.

Meclis, Adalet ve Anayasa Komisyonlarından oluşan Karma Komisyon raporunun mecliste görüşülmesinden sonra konu ile ilgili söz isteyen de olmaması üzerine Meclis Başkanı Kâzım Bey, Karma Soruşturma Komisyonu'nun raporunu oylamaya sundu. Oylama sonucunda Ticaret Vekili Ali Cenani Bey'in Divanı Ali'de yargılanması 14 Nisan 1928'de kabul edildi. Meclis, Divan-ı Ali dağılmadan ikinci kez bir vekilin yargılanmasını karar verdi³⁸⁹. Başvekil İsmet Paşa da oylamaya katılmıştı³⁹⁰.

1.2.5. Ali Cenani Bey Divan-ı Ali'de

Ticaret Vekili Ali Cenani Bey'in Divan-ı Ali'ye sevk edilmesinden sonra mahkeme 26 Nisan 1928'de saat 15.00'te toplandı. İlk olarak Başsavcı Nihat Bey, Ticaret Vekili Ali Cenani Bey hakkında hazırladığı iddianamesini okudu. İddianamede: *“Memleketin zahire ve un ihtiyacını, ekmek fiyatının artmasına önlemek amacıyla çıkartılan kanun gereğince Ticaret Vekâletinin emrine verilen 500 bin liranın bir sorumlu muhasebe memuru tayin edilmeden doğrudan doğruya Ali Cenani Bey tarafından belli bir süre zarfında hazineye iadesi gereken para ile ilgili sorumluluğunun görüldüğü ifade edildi. Büyük Millet Meclisi'nin 15 Mart 1928 tarihli celsesinde verilen karar üzerine Karma Soruşturma Komisyonunca yapılan inceleme neticesinde Maliye veznesine iadesi gereken 500 bin liradan şimdiye kadar devlet veznesine yalnız 14.437 lira 961 kuruş yatırıldığı ve nakit olarak da İş Bankası'nda 5 bin ve Sanayi ve Maadin Bankası'nda ise 21.387 lira 72 kuruş kaldığı ve kalan paranın da 132.088 lira 85 kuruş olduğudolayısıyla Maliyenin zararında olduğu”*³⁹¹ belirtildi.

İddianamede ilk olarak, satılan un, mısır ve buğday bedellerinin bakiyeleri ile Rize iliyle, İstanbul Şehr-emaneti ve Adana'da Yusuf Lütfi Bey'in hesapları oluşturuyordu. Hesapların ikinci olarak, Adapazarı Ahşap ve Demir malzeme firmasının hisse senetlerine ve yine bu firmayla Fikret ve Mukbil Beylere verilen paralar içeriyordu. Stok parasıyla Adapazarı Firması'nın 20 liradan ibaret olan hisse senetlerinden önce 2509 ile 2553 hisse senedi alındığı iddianamede belirtilenler

³⁸⁹ TBMM ZC, III/3, 14.04.1928, s. 138; *Hâkimiyeti Milliye*, 15 Nisan 1928.

³⁹⁰ *Cumhuriyet*, 15 Nisan 1928; *Vakit*, 15 Nisan 1928.

³⁹¹ *Ticaret Vekili Ali Cenani Bey Hakkında Divan-ı Ali Kararı, J-III*, TBMM Arşivi, s. 1-8; TBMM ZC, III / 3, 14.04.1928, Tahkikat Encümeni Raporu, s. 3.

arasındaydı³⁹². İddianamede devleti malî olarak zarara uğratmak suretiyle görevi suiistimalden ibaret olan fail ve hareketleri nedeniyle olay tarihinde yürürlükte olan ceza kanununun 102'nci maddesinin birinci fıkrasına göre:

- 1- Ali Cenani Bey'in Sayıştay'ın sureti teşkil ve vazifelerine dair kararnamenin 53'üncü maddesi hükmünce muhasibi mesul tayin ettirmemek,
- 2- 21 Ocak 1925 tarihli kanunla Ticaret Vekâleti emrine verilen beş yüz bin liraya ait hesabı memuriyeti müddetince takip ve intaç etmemek,
- 3- Ticaret Vekâleti muhasebe müdürlüğünün on beş günde bir muhasebeye hesap ödemesi hakkındaki yazıyı dikkate almamak,
- 4- Samsun ve Trabzon için satın alınan mısırları mahallerinin şiddetli ihtiyacına rağmen tamamını Samsun'a çıkartıp birçok zarara yol açacak bir surette mukavele hükmünü yerine getirmemek,
- 5- 11 Mart'ta maliyet fiyatıyla illere devri hakkında gelen telgrafa 5 Nisan'a kadar cevap yazmayarak mısırların yanması, filizlenmesi ve bozulmasına neden olarak hazinenin birçok zarara uğramasına göz yummak ve 7000 çuval un alımında suiistimale dair soruşturma evrakının noksanını görmemek,
- 6- Adana'da alım-satım için imzalanan sözleşmeyi devlet aleyhine teminatsız bırakmak gibi görev memuriyetinde ihmal ve terahi(gevşeklik) nedeniyle Türk Ceza Kanunu'nun 102'nci maddesi gereğince cezalandırılmaları istendi³⁹³.

Başsavcı Nihat Bey'in iddianamesinin okunmasından sonra Ali Cenani Bey'in dinlenmesine geçildi. İlk olarak kimlik tespitine başlandı. Ali Cenani Bey, Mahkeme Başkanı'nın sorularını cevapladı. Ali Cenani Bey, Gaziantep Mebusu olup 55 yaşında olduğunu daha öncesinden mahkûmiyetinin olmadığını ifade etti³⁹⁴. Mahkeme Başkanı'nın dava hakkında açıklama istemesi üzerine Ali Cenani Bey, Ticaret Vekâletinde göreve başladıktan bir süre sonra İstanbul'da ekmek fiyatlarının gittikçe yükselmekte olduğunu, bundan dolayı İstanbul mebusların başvekâlet nezdinde girişimlerde bulunduklarını bunun üzerine, dönemin Başvekili Fethi Bey tarafından

³⁹² *Milliyet*, 27 Nisan 1928; *Vakit*, 27 Nisan 1928.

³⁹³ Bkz, ek-13: *Ticaret Vekili Ali Cenani Bey Hakkında Divan-ı Ali Kararı, J-III*, TBMM Arşivi, s. 1-8; *Vakit*, 26 Nisan 1928.

³⁹⁴ Kocaman, *Basında Ali Cenani Bey...*, s. 88.

kendisine önlem alınması yönündeki tebligattan sonra; *“Lazım gelen tetkikatta bulundum. Bu hususta teşebbüste bulunarak İstanbul milletvekilleriyle de temas ettim. Görüştük, bunlar buğday ithalatının gümrük vergisinden muaf tutulmasını teklif ediyorlardı. Bu muamelede böyle bir muafiyet kaydı gümrük vergisinden üç milyon lira miktarında bir ziyana neden olacaktı. Bu ekmek fiyatının düşürülmesi meselesine çare aramakta bulunduğumuz sırada Fransa’da herhangi bir zahire buhranına engel olmak üzere zahire stok etmek için hükümete yetki ve ödenek veren bir kanun kabul edildi. Bizde bunun gibi bir tedbire tevsi muvafık gördük.”* diyerek meselenin nasıl başladığını anlattı.

Mahkeme Başkanı’nın; *“Hadisenin bir ticarî muamele olduğu ve bundan kâr ve zararında muhtemel bulunduğuna göre kanunun tanziminde bu nazarı dikkate alınmadı mı?* sorusuna Ali Cenani Bey; *“Fılvaki hatıra gelmedi. Hakikatte bu böyle bir ticari muamelede kâr olduğu kadar zararda mevzubahistir. Bilahare gördüğümüz Fransız stok kanunu bu muamelede % 20 kadar bir zarar kabul etmişti. Giriştiğimiz muamelede haddi zatında bankalara verilecek komisyon bir zarar olacaktı. Görülüyor ki muamelenin bizzat kendisinde zarar mevzu bahistir.”* diyerek Fransa’nın stok kanununun örnek alındığını ancak zarar ettiklerini açıkladı. Başkanın: *“Kanunun göz önüne aldığı muamele bütün memlekete mi şamildir? Yoksa bir kısım mahallere mi münhasırdır?”* sorusuna, Ali Cenani Bey; *“İstanbul, İzmir, Karadeniz sahili içindi.”* dedi. Başkan: *“Kanunun sebepler kısmında bu zikredildi mi?”* diye sorunca, Ali Cenani Bey: *“Hayıryalnız mevzu bahisti. Fakat bilahare Karadeniz sahilleri milletvekilleriyle, İzmir milletvekilleri de müracaat ederek zahire buhranı ile karşı karşıya olduklarını söylüyorlardı. Bu yüzden oralarında teşmil edilmesi muvafık görüldü.”*³⁹⁵ dedi. Ali Cenani Bey, Mahkeme Başkanı’nın sorularını cevaplamaya devam etti. Meselenin ticarî bir işlem kabul edilmesinden dolayı Maliye Vekâletinin sorumlu muhasebe memuru tayin etmediğini, bu nedenle kendisinin sorumlu tutulamayacağını mahkemeye anlattı.

Divan-ı Ali Heyeti, davayla ilgili evrakları, dosyaları incelemiş, başta Ankara olmak üzere İstanbul, İzmir ve gerekli gördüğü başka yerlerde her türlü incelemeleri yapmışlardı. Birçok tanık dinlenmiş ve duruşmaların başlamasından tam bir ay sonra yargılama sona ermişti. Bu davayı da kamuoyu da dikkatle izlemeye devam ediyordu.

³⁹⁵ Cumhuriyet, 29 Şubat 1928, Milliyet, 1 Mart 1928.

Ali Cenani Bey davasının ismi halk arasında ve basında “Zahire Meselesi”³⁹⁶ olarak anılmaktaydı.

1.2.6. Divan-ı Ali Kararı

Ali Cenani Bey davasında, Divan-ı Ali’nin karar tarihi 14 Mayıs 1928 idi. Bu tarihte saat 16.30’da Divan-ı Ali kararını vermek için son kez toplandı³⁹⁷. Ali Cenani Bey, hastalığından dolayı mahkemeye katılamamıştı. Mahkeme Başkanı İhsan Bey, herkesin merakla beklediği kararı okudu. Eski Ticaret Vekili Ali Cenani Bey’in görevi ihmal ve gevşeklikten beraatına, Ceza Kanunu’nun 240’ıncı maddesine göre görevi suiistimalden dolayı bir ay hapis ile dört ay rütbe ve memuriyetten mahrumiyetine mahkûm olduğunu açıklandı³⁹⁸. Ancak sabıkasının bulunmaması nedeniyle cezası ertelendi. Ayrıca Adapazarı Fabrikası’yla kişilerin zimmetinde kalmasına sebebiyet verdiği 177.755.22 kuruşun 26 Nisan 1928’den itibaren kanuni faiziyle birlikte Ali Cenani Bey’den alınmasına³⁹⁹ ve hükümet hesabına alım yaptığı Adapazarı Firması’nın hisselerinin de kendi adına değiştirilmesine karar verdi⁴⁰⁰.

Divan-ı Ali Başsavcısı Yusuf Nihat Bey, kararın bir suretinin Büyük Millet Meclisi’ne gönderilmesini, bir suretinin de aynı gün Adliye Vekâleti’ne bildirilmesini istedi. Adliye Vekâleti, Başvekâlet kanalıyla Divan-ı Ali kararını meclise göndererek yargılamanın sona erdiğini bildirdi⁴⁰¹. Mahkemenin bu kararı sonunda ikinci defa bir vekil Divan-ı Ali’de yargılanarak mahkûm olmuştur.

Divan-ı Ali kararıyla ilgili olarak Siirt Mebusu Mahmut Soydan, Hâkimiyet-i Milliye Gazetesi’nde, “*Divan-ı Ali’nin Hükümü*” başlıklı makalesinde: “*Cumhuriyet Türkiye’sinde mesuliyetinin bir korkudan ibaret olmadığı iç ve dışta tamamen anlaşıldığı zaman bir kat daha kuvvet bulacağız. Kişilere karşı işlenen suçlarda hoşgörü ve af ve merhamet gösterilebileceğini fakat aynı davranışın devlet işlerinde*

³⁹⁶ Milliyet, 1 Mart 1928; Hâkimiyet-i Milliye, 9 Mart 1928.

³⁹⁷ Ticaret Vekili Ali Cenani Bey Hakkında Divan-ı Ali Kararı, J-III, TBMM Arşivi, s. 7; Hâkimiyet-i Milliye, 15 Mayıs 1928; Vakıf, 15 Mayıs 1928.

³⁹⁸ Ticaret Vekili Ali Cenani Bey Hakkında Divan-ı Ali Kararı, J-III, TBMM Arşivi, s. 1-8; TBMM Kavain Mecmuası, III/ 6, 1928, s. 62; Hâkimiyet-i Milliye, 15 Mayıs 1928; Milliyet, 15 Mayıs, 1928; Cemil Cahit Güzelbey, Cenaneler, Ufuk Matbaası, İstanbul 1984, s. 89.

³⁹⁹ Adliye Vekâletinden Başvekilliğe gönderilen yazı, Bkz, ek-11: BCA, 030.10.00, 35.202.7, 15 Mayıs 1928.

⁴⁰⁰ Necip Mahmut, “Divan-ı Âli’nin Kararı”, Milliyet, 18 Mayıs 1928; Hâkimiyet-i Milliye, 15 Mayıs 1928; Ayın Tarihi, Sayı: 48, 49, 50, s. 3364.

⁴⁰¹ BCA, 030.0.010.000.35.202, 22 Mayıs 1928; TBMM ZC, III/4, 19.05.1928, s. 166.

yapıldığı zaman hareket yetkimiz yoktur...Ali Cenani Bey hakkında Divan-ı Ali'nin vermiş olduğu kararın en ince adalet hislerini tatmin ettiğine şüphe yoktur.”⁴⁰² ifadeleriyle kararın doğruluğuna dikkat çekmekteydi.

⁴⁰² *Hâkimiyet-i Milliye*, 18 Mayıs 1928.

1.3. BAHİRİYE NAZIRI MAHMUT MUHTAR PAŞA DAVASI (1928–1929)

1.3.1. Mahmut Muhtar Paşa'nın Hayatı

Mareşal Ahmet Muhtar Paşa'nın oğlu olan Mahmut Muhtar Paşa 1866'da İstanbul'da doğdu. 24 Temmuz 1908'de II. Meşrutiyetin ilan edilmesinin ardından İstanbul I. Ordu Komutanlığı'na atandı. Daha sonra 1911'de İbrahim Hakkı Paşa Kabinesi'nde Bahriye Nazırlığına getirildi. Hükümetin düşmesi sonucu 1912'de babası Ahmet Muhtar Paşa Sadrazam oldu. Mahmut Muhtar Paşa, babasının kabinesinde Bahriye Nazırlığı görevine devam etti. Balkan Savaşı çıkınca, tekrar askeri görevine döndü. Savaştan sonra bir süre Aydın Valiliği yaptı⁴⁰³.

Mahmut Muhtar Paşa, uzun süre Avrupa ve Mısır'da yaşadı. 1929'da İsviçre'de hastalığından dolayı tedavisi devam ederken, 1911'deki Bahriye Nazırlığı sırasında İngilizlerden satın alınan vapurların parasını kefaletsiz biçimde ödediği için sorumlu tutulduğunu öğrendi. İskenderiye'den Napoli'ye giderken 18 Mart 1935'te geçirdiği kalp krizi sonucunda vefat etti⁴⁰⁴.

1.3.2. Mahmut Muhtar Paşa Davası: Tartışmalar ve Yansımalar

Mahmut Muhtar Paşa Bahriye Nazırı iken, İngiltere'de Taymis Ayrion Worksadlı firmayla 24 Şubat 1910 ve 25 Nisan 1911 tarihlerinde üç adet vapur siparişi için sözleşme imzalandı. Bu üç vapur için toplam fiyat altmış bin İngiliz lirası olarak tespit edildi. Sözleşme şartlarına göre devlet üç vapur alacak, buna karşılık firma da teminatlı kefil verecekti. Bahriye Nazırı Mahmut Muhtar Paşa, bu kefaletnameyi almaya gerek duymadan sözleşmeyi tek başına imzaladı. Dönemin Maliye Nazırı Nail Bey bu sözleşmeye de devlet adına kefil oldu. Mahmut Muhtar Paşa ve Nail Beylerin sözleşme dışına çıkarak 1 Haziran 1911'de teminatsız, kefilsiz 20 bin İngiliz sterlinini firmaya peşin olarak ödemişlerdi. Sözleşme yaptıkları İngiliz Taymis Ayrion WorksFirması bu süreçte iflas edince, doğal olarak ödenen yirmi bin İngiliz lirası da gitmiş oldu⁴⁰⁵.

⁴⁰³ Kocaman, *Basında Ali Cenani Bey...*, s. 50.

⁴⁰⁴ “Kızının Kalemile Mahmut Muhtar Paşa'nın Yaşamı (1866–1935)”, *Tarih ve Toplum*, Sayı: 25, Ocak 1986, İletişim Yayınları, s. 436–438.

⁴⁰⁵ TBMM ZC, III / 4, 24.12.1928, s. 79–80.

Osmanlı Devleti'ndeki mahkemeler de geçerli olan Mecelle kanun maddeleri, davayı bir türlü çözüme bağlayamayınca, konu Meclis-i Mebusan'a taşındı. 7 Temmuz 1914'te Meclis-i Mebusan'da Seyr-i Sefain İdaresi (Denizyolları) bütçesinin tartışıldığı sırada, Karesi (Balıkesir) Mebusu Hüseyin Kadri Bey söz alarak, İngiltere'ye sipariş edilen vapurların hesabını sordu. Maliye bütçe komisyonu raporunda dikkat çeken bir ayrıntı yer alıyordu. Anadolu Demiryolu Firması'ndan iki taksit halinde borç alınan paradan yirmi bin lirasının bir tedbirsizlik, belki de suiistimallerle harcandığı görülmektedir. Hükümet her türlü siparişlerde, müteahhidin veya firmasından kefalet, teminat parası alırdı. Avans olarak para verdiği durumlarda kefaletle ayrıca önem verilirdi. Bu anlamda İngiliz Firması'na kefalet almaksızın 20 bin liranın verilmesi dikkat çeken bir ihmal olarak görüldü. Üç ay sonra bu firma iflas edince de verilen parayla ilgili bir hak iddia edilemedi.

Karesi Mebusu Hüseyin Kadri, bu tedbirsizliğin sorumlusu kim ise onun hakkında kanunî işlemin yapılmasını, mümkün ise bu paranın sorumlularından alınmasını talep ediyordu⁴⁰⁶. Fransa'dan Sen Nazer Firması ile İngiltere'den de Taymis Ayrion Works Firması'na 60 bin lira bedel ile üçer adet olmak üzere toplamda altı tane vapur sipariş edildiğini bu siparişler için iki sözleşme imzalandığını anlattı. Taymis Ayrion Works ile imzalanan sözleşmede, firmanın bir bankadan kefalet senedi vereceği maddesinin unutulduğunu- Sen Nazer Firması'yla imzalanan sözleşmesinin dokuzuncu maddesi- firmaya verilecek siparişin sonrasında kefalet senedinin alınmasının gerektiğini ifade etti. Sözleşme imzalandıktan sonra firmadan bir kefalet senedi istenmiş, firmada İstanbul'daki bankalardan birini kefil göstereceğini söylemişti. Bunun üzerine Bahriye Nezareti, Londra'ya yazı yazarak, firma hakkında bilgi istedi. Londra'dan gelen yazıda firmanın durumunun şüpheli olduğu belirtildi. Sanayi ve Maadin Bankasının Müdürü, Bahriye Nezaretine giderek, o zaman firmanın iflası olmadığı için durumla ilgili açık konuşmadıklarını, şimdi ise firmaya kefil olamayacaklarını ve siparişin verilmemesinin uygun olacağını söyler. Fakat üç beş gün sonra ne olursa Bahriye Nezareti tarafından Maliye Nezaretine bir tezkere yazılarak 20 bin liranın Taymis Ayrion Works Firması'na teslim edilmesi bildirilir. Aradan bir ay geçtikten sonra firma iflas edince, Bahriye Nezareti de teminat alamadığı için firma aleyhinde bulunmak için bir memuru İngiltere'ye gönderilmişti. Neticede iflas eden

⁴⁰⁶ MMZC, III / 2, 07.07.1330 (1914), s. 489-490.

firmadan parayı almak mümkün olmadı. Bunun yanında bir de gönderilen memurun harcırahı için de 1200 lira ödendi. İngiliz sterliniyle Osmanlı lirası arasındaki farkla beraber bu miktar 24 bin liraya varmaktaydı⁴⁰⁷.

İddia edilen yolsuzlukla ilgili iki önerge verilmişti. İlk önerge İzmit Mebusu Ziya Bey ve arkadaşlarının (Lazistan Mebusu Sudi, Konya Mebusu Kâzım) önergesiydi. Önergede: “*Seyrisefain İdaresi Bahriye Nezaretine merbut iken, Köprü-Adalar hattında işlemek üzere Londra’da Taymis Ayron Worksadlı firmaya altı vapur sipariş edilmiş ve mukavele de tarafeynce imza edilmiş ve mezkûr mukavelenamede Hükümetçe mutemet bir bankanın kefalet istemesi şart konulmuş olduğu halde, o vakit Bahriye Nezareti, Seyrisefain İdaresine katiyyen malumat vermeksizin ve mukavelede meşrut olan banka kefaleti her ne sebebe mebnî ise nazarı itibara alınmaksızın mezkûr firmaya 20 bin İngiliz Lirasını tesviye etmiştir. Halbuki, aradan iki, üç mah mürurunda mezkûr firma iflas etmiş ve para da batmıştır. Sonra Londra’ya hususî dava vekili irsal edilmiş, bunun için de (124 966) kuruş bir masraf ihtiyar edildiği halde, bu para da mahvolmuştur. Yirmi dört bin liraya karip bir zarar vukuuna sebebiyet verenler hakkında takibatı kanuniyye icrasını teklif ederiz*”⁴⁰⁸ deniliyordu. Kısaca önergede, Bahriye Nezareti ile firmalar arasında yapılan sözleşme de Seyr-i Sefain İdaresine haber verilmediğini, sonrasında yapılan sözleşmede devletin zarara uğratıldığı belirtilerek, bu duruma sebebiyet verenler hakkında kanunun uygulanması istendi.

Bir diğer önerge de Karahisar Mebusu Salim Bey’in verdiği önergeydi. Salim Bey de, 20 binsterlin zararın ödenmesi ve milletin hakkının alınması için meclis soruşturması istedi. Meclisin iki gün içinde tatile girecek olması nedeniyle olayla ilgili sorumluluğun nazırda mı yoksa daha aşağıda bulunanlarda mı ?olduğunun anlaşılması için hızla soruşturma açılmasına karar verildi⁴⁰⁹. Söz alan Harbiye Nazırı Enver Paşa, işin hükümetçe resmen takip edileceğini ve gelecek toplantıda görüşüleceğini belirtti. Verilen önergeler okunarak sorumlular hakkında soruşturmanın yapılması kabul edildi. 9 Eylül 1914’ten itibaren Mahmut Muhtar Paşa hakkında hükümetin soruşturma başlattığı görülmekteydi. O tarihte iş Maliye Nezaretince Harbiye Nezareti’ne

⁴⁰⁷ MMZC, III / 2, 07.07.1330(1914), s. 489–490.

⁴⁰⁸ MM ZC, III / 2, 07.07.1330 (1914), s. 491.

⁴⁰⁹ Konya Mebusu Salim Bey’in de verdiği önerge şöyleydi: “*Meclisi Mebusan Riyaseti Celilesi’ne 20 bin liranın ziyanına mahal kalmamak ve milletin böyle hukuku heder olmamak ve mesuliyet tecessüm etmek üzere bu takririmizin havale ile geçilmeyerek, bunun hakkında bir anket teşkilini ve bade tetkik tazmin ve hükmü karara alınmasını teklif eylerim.*” MM ZC, III / 2, 07.07.1330 (1914), s. 491.

gönderildi. Seyr-i Sefain'in bağlı olduğu hukuk müşavirliği de gerekli belgeleri birleştirmek için faaliyete geçti⁴¹⁰.

14 Eylül 1914'te Seyr-i Sefain İdaresi Hukuk Müşavirliği'nin 114 hususi numaralı müruru zaman(zaman aşımı) ihtimalinden bahseden tezkeresi üzerine Ticaret Nazırı Trabzon Mebusu Hasan Hüsnü Bey aynı gün içinde hemen davanın zaman aşımına uğramaması amacıyla gerekli imzaları attı. Seyr-i Sefain'in İdaresinin yeni hukuk müşaviri; "*Vaziyet bir cürüm olmadığı ve cürümdenayrı şahsi haklar için mutat mahkemelerden başka fevkalade bir mahkemenin bütündünya hukukunca vazifedar olmayacağı*" kanaatiyle Mahmut Muhtar Paşa ve Nail Bey aleyhine İstanbul Üçüncü Hukuk Mahkemesi'nde bir dava açtı. Ancak Üçüncü Hukuk Mahkemesi bu davayı görev yönünden reddederek dosyanın Divan-ı Ali'ye ait olduğuna karar verir. Seyr-i Sefain İdaresi bu kararı temyiz etmek istedi. Fakat temyizde de aynı hüküm onaylandı. Bu karar üzerine Seyr-i Sefain İdaresi için iki seçenek vardı. Birincisi, ya temyiz kararını düzeltmeye çalışacak ya da davayı Büyük Millet Meclisi'ne sevk ettirecekti. Seyr-i Sefain İdaresi Hukuk Müşavirliği'nin tezkeresi üzerine idarenin bağlı bulunduğu Maliye Vekâleti 4 Nisan 1928'de meseleyi Başvekâlete bildirdi. Başvekâlette bu tezkereyi 22 Nisan 1928'de meclise gönderdi. Bu arada birinci seçenek olan temyiz kararını düzeltme görüşü 4 Haziran 1928'de tekrar reddedilmişti. Bu karar 21 Ekim 1928'de Seyr-i Sefain İdaresi'ne bildirildi. Böylece ikinci seçenek olarak dava farklı tarihlerde Büyük Millet Meclisi'nde görüşülmeye başlandı⁴¹¹.

Davanın gelişimi bu şekliyle Cumhuriyet Dönemi'ne intikal edince, konuyla ilgili olarak başvekâlet, Maliye Vekâletinden Adliye ve Teşkilat-ı Esasiye Komisyonlarından dava ile ilgili inceleme yapmaları istemişti. Bu doğrultuda yapılan incelemelerde komisyonlar kendi öneri ve görüşlerini bir rapor halinde başvekâlete sunmuşlardı.

⁴¹⁰ MM ZC, III/2, 07.07.1330(1914), s. 489–491.

⁴¹¹ TB MM ZC, III / 2, 24.04.1928, s.226.

1.3.2.1. İnceleme Komisyonlarının Raporları

1.3.2.1.1. Maliye Vekâletinin Raporu

İngiliz Taymis Ayron WorksFirması'yla 24 Şubat 1910 ve 25 Nisan 1911'de imzalanan iki sözleşmeyle ilgiliTicaret Vekâletinden yazılan 4 Nisan 1928 tarih ve 2160 / 82 numaralı tezkeresimecliste görüşüldü. Tezkerede üç adet vapur bedelleri için yapılan sözleşmelerinihale şartlarına aykırı olduğu belirtilerek dönemin Bahriye Nazırı Mahmut Muhtar Paşa ve Maliye Nazırı Nail Bey tarafından ödenen 20 bin İngiliz sterlininin geri alınması için kanunların uygulanması istenilmekteydi⁴¹².

Bu arada mecliste Maliye müfettişlerinin soruşturmaları sonucunda hazırlanan raporda okundu. Raporda: “ 17–30 Eylül 1911'de hazinece firmaya ödemenin gerçekleştirilerek, Seyr-i Sefain İdaresi'yle mahsup edildiği, bu hususta Meclisi Mebusan'ca alınan karar gereğince Mahmut Muhtar Paşa ile vefat etmiş olan dönemin Maliye Nazırı Nail Bey'in mirasçıları aleyhinde açılan dava üzerine İstanbul Mahkemesi Asliye Üçüncü Hukuk Dairesi'nce o zaman yürürlükte olan Kanun-u Esasiye ile Teşkilat-ı Esasiye Kanunu'na istinaden vazife noktasından ittihaz olunan ret kararı temyizce de tasdik edilmiş olması hasebiyle, Divan-ı Ali'ye gönderilmeleri” teklif edilmekteydi⁴¹³.

1.3.2.1.2. Adliye Komisyonu Raporu

Mecliste okunan diğer bir rapor ise Adliye Komisyonunun raporu idi. Bu raporda da aynı şekilde davanın gelişimi anlatılmıştı. Maliye Vekâletinin tezkeresinde İngiliz firmasından sipariş olunan üç adet vapurun Bahriye Nazırı Mahmut Muhtar Paşa ile Maliye Nazırı Nail Bey tarafından kefaletsiz olarak ödenen 20 bin İngiliz sterlininin nasıl ve ne şekilde verildiği, sorumlularının hangi mahkemede yargılanmaları gerektiği yönündeki Başvekâletin 22 Nisan 1928 tarih ve 6/1791 numaralı tezkeresi Adliye Komisyonuna gönderildi.

Adliye Komisyonunun raporunda:“Sözleşme gereğince vapurların bedellerinin üçte bir olan 20 bin İngilizsterlini taahhüt edilmediği takdirde yüzde yedi faiz ile ret ve tanzim edileceğine nazaran muteber bir banka kefaletnamesi alınması gerektiği halde, o esnada Bahriye Nazırı olan Mahmut Muhtar Paşa bu şarta itibar etmeyerek hazineyi

⁴¹² Bkz, ek-14: BCA, 30..10.0.0, 9.51.46, 01.06.1929.

⁴¹³ TB MM ZC, III / 8, 16.02.1929, s. 3.

kefaletle tanzim ettiği bono ile adı geçen ödemeyi yapmış ve sonradan bu bono bedeli Seyri Sefain'den istenildi. Siparişi kabul eden fabrikanın iflası üzerine batan paranın geri alınması imkânı kalmamış ve tahakkuk eden zararın sebep olanlardan tazmini 1914 yılı bütçe görüşmeleri sırasında Meclis-i Mebusan'da karara alındığı" anlatıldı. Adliye Komisyonu da, konuyu bir önceki bölümlerde anlatıldığı gibi ele alarak davanın yargılanma yerinin neresi olacağına dair kararın Teşkilat-ı Esasîye Komisyonu'nun görüşünün alınmasından sonra belirlenmesinin daha uygun olacağını ifade ederek, iç tüzüğün 28'inci maddesine göre gelen Başvekâlet yazısının bu komisyona havalesine karar verdi.

1.3.2.1.3. Teşkilât-ı Esasîye Komisyonu Raporu

Gerek Maliye gerekse Adliye Komisyonlarının, davanın nerede görüleceği ve davada zaman aşımının olup olmadığı yönündeki kararının, Teşkilat-ı Esasîye Komisyona sevk edilmesi bu komisyonun önemini arttırdı. Teşkilat-ı Esasîye Komisyonu, konu ile ilgili yapmış olduğu incelemelerinde, dava temyiz mahkemesinde olduğundan nihaî kararın verilmediğini bundan dolayı evrakın tekrar Adliye Komisyonuna gönderilmesine karar verdi. Her iki komisyon da davanın nerede görüleceği konusunda bir karara varamayınca, bir araya gelip birlikte hareket etme kararı almışlardı⁴¹⁴.

1.3.2.1.4. Adliye ve Teşkilat-ı Esasîye Komisyonundan oluşan Karma Komisyon Raporu

İki komisyon üyeleri yapmış oldukları incelemelerde, ilk olarak hangi kanuna göre yargılamanın yapılacağını tartıştılar. Sonundayargılamanın Teşkilat-ı Esasîye Kanunu'na göre yapılmasını kararlaştırdılar. Davanın nerede görüleceği konusunda da Karma Komisyon, Kanûn-u Esasîye'nin 31'inci maddesi ile Teşkilat-ı Esasîye Kanunu'nun 46'ncı ve 169'uncu maddelerinde hükmün açık olduğunu⁴¹⁵, buna göre

⁴¹⁴ TB MM ZC, III / 8, 16.02.1929, s. 4-5.

⁴¹⁵ Madde 31: 1876 tarihli Kanûn-u Esasîye'ye göre: Bakanların devlet görevleriyle ilgili olarak nasıl yargılanmaya başlanacakları düzenlenmiştir. Buna göre bir ya da birkaç üye (Heyet-i Mebusan üyesi) Nazırlar hakkında soruşturma isteminde bulunabilirler. Ancak bu soruşturmanın Heyet-i Mebusan Umumi Heyeti (Genel Kurul) gönderilip gönderilmeyeceğine salt bu işle görevli bir kurul karar verir. Başkan soruşturma önergesini üç gün içerisinde bu kurula gönderir. Bu kurul önergeyi veren dinleyerek soruşturmayı görüşmeye değer bulup bulmadığı konusunda karar verir. Görüşmeye değer bulması için çoğunlukla karar alması gerekir. Bu durumda rapor Genel Kurulda okunur ve şikayet edilen sözlü ya da yazılı dinlendikten sonra var olan üyelerin üçte iki çoğunluğuyla suçlanılır. Bu durumda yargılama isteğini gösterir tutanak sadaret makamına gönderilir ve Padişahlıktan alınacak İrade-i Seniyye (padişah buyruğu) ile sanık Divan-ı Ali'ye gönderilir. Bu kabil davaların mercii

hazineyi zarara uğramaktan Mahmut Muhtar Paşa ile bonoyu imzalayan Maliye Nazırı Nail Bey'in Divan-ı Ali'de yargılanmalarının zorunlu olduğu ifade edildi. Teşkilât-ı Esasîye Kanunu'nun 61'inci maddesi gereğince vekillerin görevlerinden kaynaklanan konularda Divan-ı Ali'de yargılanmalarının açık olduğu belirtildi⁴¹⁶. Fakat dönemin Maliye Vekili Saraçoğlu Şükrü Bey, Üçüncü Hukuk Mahkemesi'nin ret kararı ve bu kararı temyiz mahkemesinin de tasdik etmesi üzerine, vekiller hakkında hukukî davaların Divan-ı Ali'de mi yoksa Adliye mahkemelerinde mi? görüşüleceği kararını meclisin vereceğini, bundan dolayı da durumun meclise sunulmasının uygun olacağını ifade etti. Bunun üzerine mecliste davanın yargılanma yerinin neresi olacağı konusunda Adliye ve Teşkilat-ı Esasîye Komisyonlarından görüşler alındı. Sonuçta iki komisyon üyelerinden oluşan Karma Komisyon, Kanûn-u Esasîye'nin 31'inci maddeleri ile Teşkilat-ı Esasîye Kanunu'nun 46'ncı ve Dâhili Nizamnamenin 169'uncu maddeleri gereğince Mahmut Muhtar Paşa'nın yargılanma yerinin Divan-ı Ali olduğunu bir kez dahavurgulandı⁴¹⁷.

Meselenin komisyona sevkine sebep olan Hâkim Rıza Bey'in önergesinde belirttiği davanın zaman aşımı olduğu yönündeki iddiasının da incelendiği ve zaman aşımının olmadığı görüşünün ortaya çıktığı ayrıca raporda ifade edildi⁴¹⁸.

1.3.3. Meclis Karma Soruşturma Komisyonunun Kurulması

4 Nisan 1928'de Büyük Millet Meclisi tarafından Mahmut Muhtar Paşa'nın Divan-ı Ali'de yargılanması için Başvekâlete bir tezkere yazıldı. Tezkerede İktisat Vekili ve Ticaret Müdürü'nün imzası vardı. Yazıda ayrıca Seyri Sefain İdaresi'nin Bahriye Vekâletine bağlı bulunduğu sıralarda İngiltere'de bulunan Taymis Ayrön

Kanûn-u Esasîye'nin 30'uncu ve 31'inci ve Teşkilat-ı Esasîye Kanunu'nun 46'ncı ve Dâhili nizamnamenin 169'uncu maddeleri gereğince Divan-ı Ali'nin dava makamı olduğuna karar verilir. Anayasanın 169'uncu Maddesi: Hükümete açılan bir gensorunun yahut bütçenin görüşülmesi sırasında veya sonunda yahut doğrudan doğruya Anayasa'nın 46'ncı maddesinin 1'inci ve 2'nci fıkralarında gösterildiği üzere Hükümetin genel siyasetinden ve bakanlıkların yerine getirmek ve yürütmekle ödevli oldukları görevlerden dolayı Bakanlardan birinin veya Bakanlar Kurulunun cezalı yahut akçalı sorumluluğu gerektiren eylemler de bulunduklarından bahsedilerek soruşturma yapılması istenirse, Başkana bir önerge verilmek gerektir. Bu önerge Başkan tarafından Kamutaya sunulur. İlgili Bakana yahut Bakanlara da haber verilir. Bkz: Server Feridun, *Anayasalar ve Siyasal Belgeler*, Ankara 1962; *TB MM ZC*, III/ 8, 16.02.1929, s.34.

⁴¹⁶ *Madde 61*: Bakanları, Danıştay ve Yargıtay Başkanları ve üyelerin ve Cumhuriyet Başsavcısını görevlerinden doğacak işlerden dolayı yargılamak için Yüce Divan kurulur. Geniş bilgi için Bkz: Feridun, *Anayasalar ve Siyasal Belgeler...*; *TB MM ZC*, III/ 8, 16.02.1929, s.7.

⁴¹⁷ *BCA*, 030.10.0.0, 35.202.7, 30568, 15 Mayıs 1928; *TB MM ZC*, III / 8, 16.02.1929, Ekler kısmı, s. 7.

⁴¹⁸ *TB MM ZC*, III/ 8, 16.02.1929, s.7.

WorksFirması'yla önce 24 Şubat 1910'da sonrasında 25 Nisan 1911'de üç adet vapur alımı için sözleşme yapıldığı tekrar anlatıldı. Gönderilen yazıda davanın tarihsel gelişimi özetlendikten sonra Muhtar Paşa'nın Divan-ı Ali'de yargılanabilmesi için tezkere, Başvekil İsmet Paşa tarafından görüşülmek üzere 22 Nisan 1928 tarih 6/1791 sayılı yazı ile meclise gönderildi. Tezkerenin meclise gelmesinden sonra mesele ile ilgili görüşmeler oldu. Adliye Komisyonunun bildirdiği zaman aşımı ve davanın nerede görülmesi gerektiği konusu tartışıldı. İktisat Vekili Mustafa Rahmi (Köken) Bey, Başvekâlete yazdığı yazıyla durumu kısaca özetlemiş ve konunun karara bağlanması için, paşanın ve sorumlu diğer şahısların Divan-ı Ali'ye gönderilmesi gerektiğini ifade etmişti⁴¹⁹.

İzmir Mebusu Enver Bey de söz alarak meseleyi anlattı. Buna göre sipariş olunan bu vapurların bedeli olan 60 bin İngiliz sterlininden bir kısmının sözleşme tarihi olan 25 Nisan 1911'den bir ay sonra kesin olarak ödenmesi gerekiyordu. Bu vapurlar ve Sen Nazer Firması'nın fabrikalarına sipariş edilen diğer vapurlar için gerekli olan paranın Anadolu Demiryolu Firması'ndan borçla temin edildiğini anlattı.

Bahriye Nazırı Mahmut Muhtar Paşa'nın, sözleşmenin ek dokuzuncu maddesine uymadığı iddia edilmekteydi. Hatta Seyri Sefain İdaresine yazılı ve sözlü hiçbir bilgi vermeden kendi başına ve sözleşmeye aykırı olarak bir bonoyu, Anadolu Demiryolu Firması'ndan yüzde beş indirimle 13 Haziran 1911'de Taymis Ayron WorksFirması'na vererek karşılığında 20 bin İngiliz sterlini aldığı da iddialar arasındaydı⁴²⁰. 17-30 Eylül 1911 tarihinde, söz konusu paranın Maliyece ödenmesi ve Seyri Sefain İdaresi veznesinden tahsil edilmesi gerektiğinden bu durum idarece ortaya çıkarılmıştı. Bu miktarın Mahmut Muhtar Paşa adına geçici zimmetle kaydedildiği, bunda o günkü değeri itibarıyla 160 bin Türk lirası zarara yol açtığı belirlenmişti⁴²¹. Bu zararın ödenmesi içinde Seyri Sefain İdaresi'nce İstanbul Adliyesi Asliye Üçüncü Hukuk Dairesi'nde Mahmut Muhtar Paşa aleyhine dava açıldığı, fakat mahkemelerinden sonuç alınamayınca da davanın Cumhuriyet dönemine intikal ettiği görülmüştür.

Seyri Sefain İdaresi, 20 bin İngiliz sterlinin zararını Mahmut Muhtar Paşa'dan tahsil edebilmek için başta paşa olmak üzere diğerleri aleyhine Divan-ı Ali tarafından

⁴¹⁹ BCA, 30.10.0.0, 9.51.46. 745, 1 Haziran 1929, s. 10: TB MM ZC, III / 8, 16.02.1929, Ekler kısmı, s.1.

⁴²⁰ TB MM ZC, III / 8, 16.02.1929, s.34-35.

⁴²¹ Aydın Kocaman, *Basında Ali Cenani Bey...*, s. 64.

soruşturmanın yapılmasını bir mazbatayla meclise bildirdi. Yapılan incelemede iki mesele vardı. İlk mesele, davanın Divan-ı Ali’de mi yoksa Adliye mahkemesinde mi? görüleceğiydi. Bir diğer mesele ise, zaman aşımı konusu idi. Davanın yoruma ihtiyacı yoktu. Gerek Kanûn-u Esasîye gerekse Teşkilat-ı Esasîye göre davanın yerinin Divan-ı Ali olduğu açıktı. Zaman aşımına gelince bunun öğrenilmesi için bir soruşturma komisyonunun kurulması gerekmekteydi. Isparta Mebusu Hakim Rıza Bey verdiği önergede, bu konuların açıklığa kavuşturulması ve davanın yeniden incelemesi için Adliye ve Teşkilat-ı Esasîye üyelerinden oluşan bir komisyonun kurulmasını istiyordu. Yapılan oylama sonucunda verilen önerge kabul edildi. Bunun üzerine Meclis Karma Soruşturma Komisyonu 16 Şubat 1929’da kuruldu⁴²².

1.3.3.1.Meclis Karma Soruşturma Komisyonu Raporu’nun Mecliste Görüşülmesi

1.3.3.1.1. Mahmut Muhtar Paşa’nın Savunması

Davanın mecliste görüşülmesine 30 Mayıs 1929’da başlandı. Meclis Başkanı görüşmelere geçmeden önce Mahmut Muhtar Paşa’nın mecliste savunma yapması gerekirken, hakkındaki iddialara cevap vermek üzere 15 Mayıs 1929’da, meclise bir savunma mektubu gönderdiğini açıkladı. Bu mektup çoğaltılarak mebuslara dağıtıldı. Meclis Genel Kurulunda savunma mektubunun okunup okunmaması tartışma konusu oldu. Neticede mektubun okunması oylama sonucunda kabul edildi⁴²³. Paşa gönderdiği uzun savunma mektubunda, on sekiz yıl önce meydana gelmiş olan olayın o dönemin mahkemelerinde görüldüğünü ve cezaî bir durumun söz konusu olmadığını sadece bulunduğu makamdan dolayı sorumlu olduğu yönünde kararın verilerek davanın ertelendiğini açıkladı.

Mahmut Muhtar Paşa savunmasında, hakkındaki iddialara tek tek cevap vermişti. Paşa özetle, vapur alımının nasıl gerçekleştiğine, paranın ne şekilde firmaya verildiğini anlattı⁴²⁴. Paşa hatasının olmadığını bütün sorumluluğun Seyr-i Sefain İdaresi’nde olduğunu, Seyr-i Sefain İdaresi ve Maliye Nezaretinin bütün evrakları

⁴²² TB MM ZC, III / 8, 16.02.1929, Ekler kısmı, s. 2-3.

⁴²³ Vakıf, 31 Mayıs 1929.

⁴²⁴ Mahmut Muhtar Paşa’nın savunması hakkında geniş bilgi için Bkz: TB MM ZC, III/ 12, 30.05.1929, s.171; Cumhuriyet, 31 Mayıs 1929.

hazırladıklarını, kendisinin de imzaladığını vurguladı. Firmadan alınması gereken kefaletin alınmadığını, Seyr-i Sefain İdaresi'nin bunu bilmesine rağmen kendilerini uyarmadığını mektubunda ifade etti. Paşa, Seyr-i Sefain'in yalnızca kefalet olayında değil, aksine başka bir hatasının da bulunduğunu: *"Sözleşmede vapurların teslim edilmeden de Seyr-i Sefain'in malı olduğu yazılıydı. Ancak bir şartla bunun olabileceği belirtilmişti. Bunun İngiltere mahkemelerince geçerli olabilmesi için Londra'ya gidilip borçlunun kayıt altına alınması gerekmesine rağmen Seyr-i Sefain İdaresi'nin bunu ihmal ettiğini"* mektubunda belirtti. Mahmut Muhtar Paşa savunma mektubunda, Bahriye Vekâletinin, Seyr-i Sefain İdaresi üzerinde sadece teftiş hakkının bulunduğunu, dairelerine ve şubelerine ait işlerle ilgisinin olmadığını yazmaktaydı. Seyr-i Sefaine ait herhangi bir işe müdahale etme gibi bir hakkının olmadığını, hatta vapur alımında kendisinin doğrudan doğruya ilgi ve müdahalesinin olmadığını, bu sözleşmeyi Seyr-i Sefain Genel Müdürü'nün imzaladığını ifade etmekteydi. Firmaya paranın verilmesinin belli işlemlerden sonra gerçekleştiğini, kendisinin doğrudan bu olayla ilgisinin olmadığını, verilen para için Maliye Nezareti ile birlikte kendi imzasının olmasından ötürü suçlandığını yazmıştı. Ancak soruşturma komisyonu, paşanın savunmasını yetersiz bularak paşaların kurum amiri olarak Seyr-i Sefain İdaresi'nden birinci derece sorumlu olduğu hükmüne varmıştı. Seyr-i Sefain ve firma arasında imzalanan sözleşmenin hükmünü yerine getirmek için yapılan borçlanma ve ödemede Sayıştay'ın hiçbir onayının olmadığı, sadece Mahmut Muhtar Paşa'nın imzasının olduğu görüldüğünden sorumlunun da paşa olduğu komisyonca da tespit edilmişti⁴²⁵. Mahmut Muhtar Paşa, ayrıca zaman aşımı konusuna da değinerek, zaman aşımının söz konusu olduğunu ve tazminat davasının da kendiliğinden düştüğünü belirtti. Mahmut Muhtar Paşa bononun ödeme tarihinin 17–30 Eylül 1911 olduğunu, dava hakkının da 1 Ekim 1911'de tahakkuk ettiğini o halde Mecelle Kanunlarının yürürlükte olduğu zamanda zaman aşımının on beş yıl olduğu hesaplanırsa bunun 1 Ekim 1926 yılına denk geldiğini, bu tarihle de zaman aşımının gerçekleştiğini mektubunda açıklamaya çalışmıştı⁴²⁶. Bunun yanı sıra Mahmut Muhtar Paşa, Divan-ı Ali'de yargılanması gerektiği yönündeki görüşe katılmadığını, Divan-ı Ali'nin bir ceza mahkemesi niteliğinde olduğunu bundan dolayı Divan-ı Ali mahkemesinin kurulmasının yanlış olduğunu anlatmaya çalışmıştı.

⁴²⁵ TB MM ZC,III/ 12, 30.05.1929, Ekler kısmı, s.194.

⁴²⁶ TB MM ZC,III/ 12, 30.05.1929, s.179.

Mahmut Muhtar Paşa'nın savunma mektubunun okunmasından sonra Meclis Karma Soruşturma Komisyonu sözcüsü Hakkı Tarık Bey söz aldı. Paşa'nın söz ettiği zaman aşımı kavramına değinerek, ortada bir paranın olduğunu bu paranın zaman aşımı olsa bile devlet hakkı olduğunu, dolayısıyla devlet hakkının saklı olduğunu, devlet hakkı ile ilgili konularda zaman aşımının söz konusu olamayacağını söyledi. Komisyon sözcüsü Hakkı Tarık Bey, meselenin 1911'de başladığını ilk soruşturmanın 1914'te Meclis-i Mebusan'da yapıldığını dolayısıyla bu işin muhatabının da Divan-ı Ali olduğunu, 1924'te mahkemeye başvurularak zaman aşımının önlendiğini açıkladı. Paşanın, evrakların kaybolduğu ile ilgili ifadelerini cevaplayan Hakkı Tarık Bey, kendilerinin soruşturma komisyonu olarak gerek Seyr-i Sefain gerekse Maliye Nezaretindeki bütün evrakları incelediklerini süreçte kopmuş bir halkanın olmadığını belirlediklerini anlattı. Hakkı Tarık Bey konuşmasının devamında, bugün bu sorunun çözüm bulması gerektiğini ifade ederek yıllardır sürüp gitmekte olan meselenin artık sona ermesinin lazım geldiğini anlattı. Mecliste yapılan görüşmelerde son sözü dönemin Maliye Vekili Saraçoğlu Şükrü Bey aldı. Saraçoğlu Şükrü Bey, mesele hakkında söz söyleyen arkadaşlarının meselenin her tarafını yeterli derecede aydınlattıklarını, kendisinin de bunlara ek olarak tek bir söz söyleyeceğini belirterek, hükümetin zamanında meclise müracaat ederek üzerine düşeni yaptığını, sıranın mecliste olduğunu söyledi. Konuşmasının devamında: *“Bundan evvel mecliste iki defa Divan-ı Ali'ye doğru hareket vaki oldu. Birincisi bizzat Malatya Mebusu İsmet Paşa tarafından verilen bir takrir üzerine, diğeri de Divan-ı muhasebatın aylık raporlarının Meclisi Ali'de tetkiki münasebetiyle vuku bulmuştur. Biz de aynı şekilde davranmalıyız”* diyordu. Maliye Vekâletinden Başvekâlete gelen tezkerede de, Divan-ı Ali'nin kurulması talep edilmekteydi. Bunun üzerine ilk olarak Adliye Komisyonu bu talebi incelemiş daha sonra da Teşkilat-ı Esasîye Komisyonuna havale etmişti⁴²⁷.

Hakkı Tarık Bey, Mahmut Muhtar Paşa'nın beraatı için kendisinin Divan-ı Ali'ye sevkini istemesi gerektiğinin de altını çizerek konuşmasını şöyle sürdürdü: *“İstanbul Asliye Hukuk Dairesi de Paşa hakkında 6 Kasım 1910 da bu meselede sorumlu olduğunu karara bağlamıştı. Mahmut Muhtar Paşa'nın bonoda imzasının olduğu doğrudur, Nail Bey'in de imzası vardır ancak, Seyr-i Sefain İdaresine ait herhangi bir işaret yoktur.”* Hakkı Tarık Bey devamla, bonoyla beraber düzenlenmiş olan çek ve

⁴²⁷ TB MM ZC, III / 8, 16.02.1929, s.37-39.

ödeme emrinden paşanın bahsetmediğini söyledi. Bunun yanı sıra, bu bonoyu paşanın kendi eliyle yazdığını da anlattı. Anadolu Şimendifer Firması'ndan bir bono karşılığında parayı alanın da ödemeyi yapanın da paşa olduğunu ifade etti.

Mecliste görüşmelerin bitmesinden sonra komisyon sözcüsü Hakkı Tarık Bey, Mahmut Paşa hakkında komisyonun görüşünü açıkladı. Hakkı Tarık Bey, imzaların vekilleri sorumlu hale getirdiğini ifade ederek⁴²⁸, Mahmut Paşa'nın bu işte sorumlu olduğunu ve meclise sunulan raporun kabul edilmesini mebuslardan istedi. Soruşturma Komisyonu hazırladığı raporu, 1929 Mayısının sonunda meclise sundu⁴²⁹. Raporda komisyonun görüşleri özetlendikten sonra, o zamanki Seyri Sefain İdaresi'nin durumu, firmanın iflası, Meclisi Mebusan'da ve Cumhuriyet İdaresi'nde davanın gelişimi ve Mahmut Muhtar Paşa'nın savunması gibi önemli bölümlere değinildi⁴³⁰. Komisyon raporu, incelemelerden sonra 30 Mayıs 1929'da kabul edildi⁴³¹.

Bu rapora göre Bahriye Nazırı Mahmut Muhtar Paşa'nın, Seyri Sefain adına Anadolu Demiryolu Firması'ndan borç yolu ile alınan 20 bin İngiliz Sterlini, sözleşmelerde açıkça belirtilen kefaleti almadan haciz halindeki bir firmaya verdiği belirtilmekteydi. Firmanın iflasıyla hazinenin zarara uğramasından paşanın sorumlu olduğuna, bu borçların yapılan ve yapılacak olan bütün masraflarıyla birlikte kendisinden tahsili amacıyla Teşkilat-ı Esasiye Kanunu'nun 67'nci maddesi hükmünce, Divan-ı Ali'nin oluşturulması gerektiğine Büyük Millet Meclisi'nce karar verildi⁴³².

1.3.5. Mahmut Muhtar Paşa Divanı Ali'de

1.3.5.1. Divanı Ali'deki Görüşmeler

Cumhuriyet öncesinde bu dava 1914'te Meclisi Mebusan'da tartışılmış, ancak bir karara varılamamıştı. Cumhuriyet Dönemi'ne dava intikal edince soruşturmalar başlatıldı. Yapılan incelemeler neticesinde hazırlanan komisyon raporları doğrultusunda Büyük Millet Meclisi, önce 16 Şubat 1929'da soruşturma açılmasını kabul etti. Sonrada

⁴²⁸ TB MM ZC, III / 12, 30.05.1929, 30.5.1929, s.179-185.

⁴²⁹ Mazbata mecliste gündeme alındı. Mazbata da Mahmut Muhtar Paşa'nın hazine hakkını ziyana uğratmak gibi malî mesuliyeti gerektiren bir harekette bulunduğu ve bu borçların yapılan ve yapılacak olan bütün masrafı ile birlikte kendisinden tahsili amacıyla evrakının tevdi için Teşkilatı Esasiye Kanunu'nun 67'nci maddesi hükmünce, Divanı Ali'nin teşkili lazım geldiğine ittifakla karar verildi. Bkz: *Mahmut Muhtar Paşa Hakkında Divân-ı Ali Kararı, Divân-ı Ali Kataloğu, Eski Devre 1-11, H-5, DN: 8, TBMM Arşivi*, s.30; *Cumhuriyet*, 28 Mayıs 1929.

⁴³⁰ *Vakit*, 28 Mayıs 1929.

⁴³¹ TB MM ZC, III / 12, 30.05.1929, 30.5.1929, s.185.

⁴³² BCA, 030.9.51.46, 30 Mayıs 1929; *TBMM Kanunlar Mecmuası*, III / 7, 30.05.1929, s.1032.

30 Mayıs 1929'da Adliye ve Anayasa Komisyon üyelerinden oluşan komisyonun hazırlamış olduğu rapor doğrultusunda Mahmut Muhtar Paşa'nın Divanı Ali'de yargılanmasına karar verildi⁴³³. Mahmut Muhtar Paşa'nın bu haberi alınca, kendisine yakın bir mebusu yanına çağırarak ayrıntılı bilgi aldığı söylenmekteydi⁴³⁴.

Başvekâlet tarafından Divan-ı Ali Mahkemesi'nin oluşturulması için Adliye Vekâleti ile Danıştay Başkanlığına yazı yazıldı. Bu yazı neticesinde Danıştay Başkanlığı 8 Haziran 1929 tarih ve 4610 numaralı tezkere ile Divan-ı Ali'ye on üye seçtiklerini, Adliye Vekâletinden yazılan 10 Haziran 1929 tarih ve 39/293 numaralı tezkerede de mahkemenin oluşması için seçim yaptıkları bildirildi. Seçilen Danıştay üyeleri Eskişehir'e gideceklerdi. Eskişehir'e gidecek mahkeme üyelerinin harcırahlarının verilmesi İcra Vekilleri Heyetinde kararlaştırıldı⁴³⁵. Divan-ı Ali üyeliğine: Şuray-ı Devlet'ten (Danıştay) Reşat, Sabri, Ömer Lütfü, Ali Rıza, Vasıf, Cemal, Ali Haydar Beyler, Temyiz Mahkemesi'ndende (Yargıtay) İhsan, Kamil, Semih, Sait, Ali Fehmi, Tahir, Cemal ve Ali Himmet Beylerseçildi⁴³⁶.

Eskişehir'de toplanan mahkemede ilk olarak BMM'nin kararı okundu. Divan-ı Ali Heyeti 24 Haziran 1929'da Temyiz Mahkemesi salonunda davayı görüşmeye başladı. Mahkeme sözü önce Seyr-i Sefain İdaresi avukatlarından Hüsamettin Bey'e verdi. Hüsamettin Bey, meselenin nasıl meydana geldiği, neler olduğu hakkında açıklamalarda bulunarak, sorumlunun da bu sözleşmeyi imzalayan Mahmut Muhtar Paşa olduğunu ve zararın faiziyle kendisinden karşılanmasını talep ettiklerini açıkladı⁴³⁷. Mahkeme öncesinde olduğu gibi yargılama aşamasında da Mahmut Muhtar Paşa, İsviçre'deydi. Bundan dolayı kendisine 18 Temmuz 1929'de mahkemeye katılması için telgraf çekildi⁴³⁸. Fakat paşanın davaya katılıp katılmayacağına dair herhangi bir bilgi mahkemeye ulaşmamıştı⁴³⁹.

⁴³³ TB MM ZC,III/ 12, 30.05.1929, s.185.

⁴³⁴ *Akşam*, 6 Haziran 1929.

⁴³⁵ Bkz, ek-15: BCA, 030.18.01.02, 4.33.12, 12 Haziran 1929; *TBMM Kanunlar Mecmuası*, III / 7, 30.05.1929, s.1032; *Cumhuriyet*, 17 Haziran 1929.

⁴³⁶ Bkz, ek-16: *Mahmut Muhtar Paşa Hakkında Divân-ı Ali Kararı*, Divân-ı Ali Kataloğu, *Eski Devre 1-11, H-5, DN: 8*, TBMM Arşivi s.1.

⁴³⁷ *Mahmut Muhtar Paşa Hakkında Divân-ı Ali Kararı*, Divân-ı Ali Kataloğu, *Eski Devre 1-11, H-5, DN: 8*, TBMM Arşivi, s. 2.

⁴³⁸ *Cumhuriyet*, 26 Haziran 1929.

⁴³⁹ *Vakit*, 15 Temmuz 1929.

Seyri Sefain İdaresi Avukatları Emin Ali, Hüsametdin ve Münip Beylerden oluşurken, Mahmut Muhtar Paşa'yı da, Yusuf Ziya, Necati ve Alâeddin Beyler savunmuşlardı. Seyr-i Sefain İdaresi Avukatı Hüsametdin Bey'den sonra Mahmut Muhtar Paşa'nın Avukatı Yusuf Ziya Bey savunmasını yaptı. Yusuf Ziya Bey: “ *Bu hareket ceza kanununun 47'nci maddesi mucibince bir cürüm sayılmaz. Ortada müruru zaman da vardır. Seyri Sefain İdaresi'nin 1927'deki müracaatı bunu katetmemiştir*”⁴⁴⁰ sözleriyle zaman aşımı ve idareye karşı haksızlık olduğunu ifade etti. Bu ifadeler karşısında tekrar söz alan Seyri Sefain İdaresi Avukatı Hüsametdin Bey, ise zaman aşımının olmadığını, dikkate alınması gereken tarihin, senedin verilmiş olduğu tarih (18 Mayıs 1911) değil de paranın verildiği tarih (17 Eylül 1911) olduğunu anlattı. Dolayısıyla on beş yıl olan zaman aşımı süresinin tarihi dolmadan mahkemenin başladığını açıkladı. Avukatların savunmalarından sonra Mahkeme Heyetiduruşmayı İstanbul Üçüncü Hukuk Dairesi'ne ait evrakın mahkemeye gönderilmesi için 1 Ağustos 1929'e erteledi⁴⁴¹.

Sanık avukatları da sürekli olarak davada zaman aşımı bulunduğunu iddia ederek, savunmalarını da buna göre yapıyorlardı⁴⁴². Mahmut Muhtar Paşa'nın Seyri Sefain İdaresi'ni zarara uğrattığı senette geçen miktarı 1 Haziran 1911'de ödediğine göre bu tarihin zaman aşımı başlangıcı olarak kabul edileceği, bu açıdan hicri takvim hesabıyla 20 Aralık 1924 ve miladi takvim hesabıyla da 1 Haziran 1925'te tamamen zaman aşımı meydana geldiğini ifade etmişlerdi. Seyr-i Sefain İdaresi ve Mahmut Muhtar Paşa'nın avukatlarının konu hakkındaki görüşlerinden sonra Divan-ı Ali Heyeti, 5 Ağustos 1929'daki duruşmada Türk Ceza Kanunu'nun 107'nci maddesine göre davada zaman aşımı olmadığına karar vererek davayı 7 Eylül 1929 tarihine erteledi⁴⁴³.

⁴⁴⁰ *Mahmut Muhtar Paşa Hakkında Divân-ı Ali Kararı*, Divân-ı Ali Kataloğu, *Eski Devre 1-11, H-5, DN: 8*, TBMM Arşivi, s.2.

⁴⁴¹ *Akşam*, 20 Temmuz 1929; *İkdam*, 20 Temmuz 1929.

⁴⁴² *Mahmut Muhtar Paşa Hakkında Divân-ı Ali Kararı*, Divân-ı Ali Kataloğu, *Eski Devre 1-11, H-5, DN: 8*, TBMM Arşivi, s.2.

⁴⁴³ Mahkeme müruru zaman (zaman aşımı) konusunu inceleyerek kararını vermişti: 1- Hadisede bütün muameleler maliye üzerine cereyan ettiği ve davaya esas olan bono ve mektup da miladi takvimin olması hicri takvime hacet bırakmamıştır. 2- Davaya sebep olan haksız harcamanın 18/31 Mayıs 1911 tarihli mektupla icra edildiği için bu tarihten müruru zamanın hesap edilmesi zaruridir. 3-18 Mayıs 1911 tarihinden itibaren geçen müddet, İstanbul Üçüncü Hukuk Dairesi'ne Seyri Sefain İdaresi tarafından ita olunan arzuhalin tarihi kaydı olan 3 Şubat 1925 tarihinde müruru zaman haddine vasıl olmamış, fakat dava esnasında müruru zaman hâsıl olmuş ise de ikame edilen davanın zati maslahat itibariyle salahiyyet noktasından reddine dair mezkûr mahkemeden sadır olan hükmün tasdikini içine alan temyiz ilanı 19 Şubat 1928 tarihinde tebliğ ve ita olunan tashihi karar istidası da 4 Haziran 1928

7 Eylül 1929 tarihli duruşmada da, Mahmut Muhtar Paşa'nın avukatlarından Necati Bey, dava konusunun içeriği hakkında bilgi sahibi olmadıklarını belirterek süre istedi. Seyr-i Sefain İdaresi Avukatı Hüsamettin Bey ise, paşanın avukatlarına Seyr-i Sefain İdaresi'nin 14 Ağustos 1929 tarihli dilekçesini ve Adliye Vekâletinin 19 Ağustos 1929 tarih ve 705/376 numaralı cevabını okudu. Bunun üzerine Avukat Necati Bey, müvekkili Mahmut Muhtar Paşa'yı zor duruma düşürecek olan mektubun aslının ve müsveddesinin gösterilmesi gerektiğini söyledi. Çünkü Seyri Sefain İdaresi, Maliye Vekâletinin kefaletiyle verdiği parayı müvekkili Mahmut Muhtar Paşa'nın bu mektup ile ödeme yaptığını söyledi.

Seyri Sefain İdaresi Avukatı Hüsamettin Bey, söz alarak dava dosyasında senedin aslının bulunduğunu ve mektubun Fransızca yazılı olanın da ilk olarak İstanbul Asliye Üçüncü Hukuk Mahkemesi'ne getirildiğini, paşanın Avukatı Alaettin Bey tarafından görüldükten ve mahkeme tutanaklarında işaret edildikten sonra alınıp götürüldüğünü ve aslının ibrazına lüzum olmadığını beyan etti. Mahkeme, davaya bağlı resmi kayıtların incelenmesi hakkındaki kararı dikkate alarak, mektubun Başsavcı tarafından sunulmasına, sunulmadığı takdirde mahkemece nerede bulunduğu dair araştırılmasına karar verilerek duruşmayı 14 Eylül 1929'a erteledi⁴⁴⁴.

Davanın 14 Eylül 1929'da yapılan duruşmasında Seyr-i Sefain İdaresi Avukatı Hüsamettin Bey, mektubun İstanbul'da Anadolu Demiryolu Firması'nda bulunduğunu söyledi. Hüsamettin Bey, Bahriye Vekâleti tezkere suretinin mahkemeye getirilmesi talebi karşısında mahkeme, tezkere kopyasının istenmesi için başsavcılığa müzekkere yazılmasına karar vererek duruşmayı 21 Eylül 1929 tarihine erteledi⁴⁴⁵. Divan-ı Ali'deki duruşmalar her iki tarafın avukatlarının, her defasında farklı belge ve dokümanları mahkemeden talep etmeleriyle devam etmiştir. Mahmut Muhtar Paşa ve avukatları savunmalarının temelini zaman aşımı üzerine kurmuşlardı. Seyr-i Sefain İdaresinin

tarihinde reddedilmiştir. 4- Ret kararının kesbi katiyet eylediği tarihte borçlar kanunu yürürlükte olmakla 137'nci maddesinin hükmünün hadisede tatbiki 864 numaralı kanunun 41. maddesinin son fıkrası iktizasındadır. Netice; usulü dairesinde dava ikame olmadığına ve müruru zaman bulunduğu dair itiraz kabul görmemiş olduğundan müruru zamanın reddine çoğunlukla karar verildi. (Reis Vekili Reşat ile üyelerden Yusuf Cemal, Ali Himmet, Vasfi ve Ömer Lütfi Beylerin muhalefetlerine karşı),*Mahmut Muhtar Paşa Hakkında Divân-ı Ali Kararı, Divân-ı Ali Kataloğu, Eski Devre 1-11, H-5, DN: 8, TBMM Arşivi, s. 12.*

⁴⁴⁴ *Mahmut Muhtar Paşa Hakkında Divân-ı Ali Kararı, Divân-ı Ali Kataloğu, Eski Devre 1-11, H-5, DN: 8, TBMM Arşivi, s.13.*

⁴⁴⁵ *Mahmut Muhtar Paşa Hakkında Divân-ı Ali Kararı, Divân-ı Ali Kataloğu, Eski Devre 1-11, H-5, DN: 8, TBMM Arşivi, s. 14-16.*

avukatları da zaman aşımının olmadığını, sorumlunun Mahmut Muhtar Paşa olduğunu delillerle ispatlamaya çalışmışlardı. Netice itibariyle Divanı Ali, Mahmut Muhtar Paşa meselesi hakkındaki iki tarafında görüşlerini aldıktan sonra, gerek hazine gerekse Mahmut Paşa'nın avukatlarının ibraz ettikleri belgeleri de tek tek incelemeye başladı. Bu da davada sona gelindiğinin göstergesiydi⁴⁴⁶.

Divan-ı Ali Heyeti, Mahmut Muhtar Paşa ile ilgili kararını 3 Kasım 1929'da verdi. Karar verilmeden önce davanın özeti okundu. Özetle; “ *Bahriye Nezaretine bağlı Seyr-i Sefain İdaresi'nin, İngiliz firmasından sözleşme karşılığı sipariş ettiği vapurların ilk taksiti olan yirmi bin İngiliz lirasının sözleşmeye aykırı olarak vapurların inşa edilmesinden önce verildiği, kısa bir süre sonra da firmanın iflasıyla verilen paranın heba edildiği, bunun sorumlusunun da Mahmut Muhtar Paşa olduğunu ve heba edilen paranın da faiziyle birlikte Mahmut Muhtar Paşa'dan alınması gerektiği*” talep edilmekteydi.

Mahmut Muhtar Paşa'nın avukatları da son söz olarak, dava ile ilgili belgelerin aslının ibraz edilmediğini, bu sözleşmeden müvekkilinin haberinin olmadığını, sorumluluğun görevini yapmayan Seyr-i Sefain İdaresinde olduğunu söyleyerek müvekkilinin suçsuz olduğunu ifade ettiler. Mahkeme kararını vermek için ara verdi.

1.3.5.2. Divan-ı Ali Kararı

Karar için verilen aranın ardından Divan-ı Ali Heyeti, Mahmut Muhtar Paşa'yı görevini suiistimal ettiğinden dolayı suçlu buldu. Osmanlı Devleti'nden kalan 18 yıllık davadamahkûmiyetle sonuçlanmıştı. Mahmut Muhtar Paşa'dan toplamda 1112 liranın çek olarak tahsiline ve resmî vesikalara dayanarak hazine tarafından ödenen şahitler ve hazine avukatların masraflarını davalının ödemesine 3 Kasım 1929'da çoğunlukla karar verildi⁴⁴⁷. Karara Mahmut Muhtar Paşa'nın avukatları itiraz etmişlerse de verilen karar kesin olduğu için temyiz hakkı bulunmamaktaydı. Divan-ı Ali'nin almış olduğu karar,

⁴⁴⁶ Akşam, 12 Ekim 1929.

⁴⁴⁷ Mahmut Muhtar Paşa Hakkında Divân-ı Ali Kararı, Divân-ı Ali Kataloğu, Eski Devre 1-11, H-5, DN: 8, TBMM Arşivi, s. 31.

Adliye Vekâletinin 9 Aralık 1929 tarihli 736/625 numaralı tezkeresi ile Başvekâlete bildirildi. Başvekâlette bu kararı Büyük Millet Meclisi'ne gönderdi⁴⁴⁸.

Tek Parti dönemi içerisinde ele alınan bu üç vekilin yolsuzluk ve usulsüzlük davalarının etkisiyle olacak ki CHP hükümeti, artan yolsuzluk ve usulsüzlüklere karşı yeni önlemler almayı düşünerek toplum kesimleri nezdinde zedelenen imajını düzeltmeye çalıştı⁴⁴⁹. Hatta bu konularla ilgili olarak vatandaşların hükümete yardım etmeleri halinde başta devlet kurumları olmak üzere yapılan yolsuzluk ve haksızlıkları ihbar edenlere ikramiye verilmesi hakkındaki kanunu 5 Mayıs 1927'de İcra Vekilleri Heyetinde görüşerek kabul etti⁴⁵⁰. Aynı şekilde birçok gazetede rüşvet başta olmak üzere diğer yolsuzluklara karşı neler yapılması gerektiği konusundaki haberlere yer vermeye başlandığı görülmüştü⁴⁵¹. Hükümet, özellikle devlet kurumlarında meydana gelen yolsuzluklarda görevlerini suiistimal eden memurların olması halinde bunların emekli edilmeyeceklerini, emekli olsalar dahi maaşlarının kesileceğini de açıkladı⁴⁵².

Sonuç olarak Tek Parti döneminde meydana gelen yolsuzluk olaylarındagerçek olan şudur ki, CHP hükümetinin almış olduğu önlemler yetersiz kaldığından özellikle İkinci Dünya Savaşı yıllarında ve sonrasında yolsuzluklar giderek artmıştı. DemokratParti'nin⁴⁵³ kurulmasıyla bu tür kanun dışı olaylar doğal olarak daha fazla gündeme gelmeye başladı. Bu dönemde kamuoyunun aynası konumunda olan basında ve mecliste uzun yıllar tartışılan iki dava dikkat çekmişti. Bunlar, dönemin Gümrük ve Tekel Bakanı Suat Hayri Ürgüplü ile Ticaret Bakanı Atıf İnan'ın davaları idi.

⁴⁴⁸ TB MM ZC, III / 14, 21.12.1929,s.63.

⁴⁴⁹ Yolsuzluklarla mücadele konusunda hükümet, özellikle haksız mal edinmelerine karşı tedbirler almak için farklı yıllarda çalışmalar yapmaya başlamıştı. Men-i İhtikâr Kanunu mecliste kabul edilerek özellikle karaborsacılığa karşı önlem alınmıştı. BCA, 030.0.001.000.,42.252.30; Konuyla ilgili Van Mebusu İbrahim Arvas önerge verdi. Bkz: TB MM ZC, VI/ 27, 07.08.1942, s.37; *Ulus*, 8 Mayıs 1942; *Zafer*, 4 Mayıs 1949.

⁴⁵⁰ BCA, 030.0.018.001.001.24.26-11, 5088, 4 Mayıs 1927.

⁴⁵¹ Bkz: *Akşam*,10 Temmuz 1929; *Cumhuriyet*, 28 Kasım 1929; Karaborsacılığı önlemek için İhtikâr Kanunu hazırlandı. *Son Posta*, 18 Aralık 1931; *Vatan Gazetesi* Başyazarlarından Ahmet Emin Yalman, "Yolsuzlukların Teşhis ve Tedavisi" adlı makalesinde, yolsuzlukların belli bir haddi aşarsa bunu bir hastalık yeteneğini görmek gerektiğini, bu nedenle doğru ilacının aranmasının lazım geldiğini, yazıyordu. 17 Temmuz 1943; *Vatan*, 26 -27 Kasım 1943; *Vatan*, 28.12.1943.

⁴⁵² *Hâkimiyet-i Milliye*,4 Mayıs 1930

⁴⁵³ Demokrat Parti ile ilgili geniş bilgi için Bkz:Mustafa Albayrak, *Türk Siyasi Tarihinde Demokrat Parti(1946-1960)*, Phoenix Yayınları, Ankara 2004; Cevat Akkerman, *Demokrasi ve Türkiye'de Siyasi Partiler Hakkında Kısa Notlar*, Ulus Basımevi, Ankara 1950; İsmet Bozdağ, *Demokrat Parti ve Ötekiler*, Kervan Yayıncılık, İstanbul 1975.

İKİNCİ BÖLÜM

ÇOK PARTİLİ DÖNEMDE YAPILAN YOLSUZLUK VE USULSÜZLÜKLER

2.1. SUAT HAYRİ ÜRGÜPLÜ DAVASI (1946–1948)

2.1.1. Suat Hayri Ürgüplü 'nün Hayatı

1903'te Şam'da doğan Suat Hayri Ürgüplü, bir dönem serbest avukatlık yaptıktan sonra, VI. ve VII. dönemde Cumhuriyet Halk Partisi'nden Kayseri Milletvekili olarak siyasî faaliyetini sürdürdü⁴⁵⁴. 8 Mart 1943'te de Gümrük ve Tekel Bakanlığına getirildi⁴⁵⁵. Hakkındaki yolsuzluk iddiaları nedeniyle görevinden Şubat 1946'da istifa etti. Daha sonra 1950 seçimlerinde Kayseri'den bağımsız milletvekili olarak meclise yeniden girdi⁴⁵⁶. Suat Hayri Ürgüplü, 30 Ekim 1952'de de Born Büyükelçiliğine tayin edilmesinden dolayı milletvekilliğinden istifa etti. Dışişleri Bakanlığı'nın 12 Eylül 1955 tarihli ve 26340 / 390 sayılı yazısı üzerine de 15 Eylül 1955'te de Londra Büyükelçiliği'ne ataması gerçekleşti. 26 Aralık 1981'de vefat etti⁴⁵⁷.

2.1.2. Gümrük ve Tekel Vekâletinin Kurulması

Gümrük ve İnhisarlar (Tekel) Vekâleti 1931'de kuruldu⁴⁵⁸. İlk bakanlık görevine İstanbul Mebusu Ali Rıza Tarhan atanmıştı⁴⁵⁹. Başbakan Şükrü Saraçoğlu'nun Kabinesinde, Kayseri Milletvekili Suat Hayri Ürgüplü Gümrük ve Tekel Bakanı olarak atandı⁴⁶⁰. Bu arada konuyla ilgili olan Kibrit ve Tekel Geçici İşletme İdaresine ait kibritle ilgili işlerin Tekel Genel Müdürlüğüne devri hakkındaki yasa tasarısı da 20 Mayıs 1946'da mecliste kabul edildi⁴⁶¹.

⁴⁵⁴ Suat Hayri Ürgüplü, *Tercüme-i Hal Kâğıdı*, Sicil No:233, Kutu No:1081, TBMM Arşivi; *TBMM Albümü, I (1920-1950)*..., s. 407.

⁴⁵⁵ *Resmi Gazete*: Sayı:5351, 10 Mart 1943, s.4657.

⁴⁵⁶ Suat Hayri Ürgüplü *Özlük Dosyası*: Kütük Sıra No:113, TBMM Arşivi; *TBMM Albümü, I (1920-1950)*..., s. 407.

⁴⁵⁷ BCA, 030.18.01.02.141.90.19; Suat Hayri Ürgüplü *Tercüme-i Hal*, Dönem: IX, Sicil No:1081,

⁴⁵⁸ *TB MM ZC*, IV / 5, 29. 12. 1931, s.137.

⁴⁵⁹ *TB MM ZC*, IV / 5, 31. 12.1931, s.150.

⁴⁶⁰ *TB MM ZC*, VII / 1, 15.03.1943, s.10; *Resmi Gazete*: Sayı:5351, 10 Mart 1943, s.4657.

⁴⁶¹ *TBMM TD*, VII / 23, 20.05.1946, s.24.

2.1.3. Suat Hayri Ürgüplü Davası: Tartışmalar ve Yansımalar

Şubat 1946'dan itibaren gazetelerin ilk sayfasında sürekli Gümrük ve Tekel Bakanı Suat Hayri Ürgüplü'nün adının da karıştığı yolsuzluk ve usulsüzlük haberleri yer almaya başladı⁴⁶². Tekel Genel Müdürlüğü'nde meydana gelen yolsuzluklar ülke gündemini uzun süre meşgul etti. 8 Şubat 1946'da Vatan Gazetesi'nin manşetten verdiği haberde; Tekel Genel Müdürlüğü'nün Brezilya'dan alacağı 3000 ton kahve siparişinden bahsedilmekte ve bu satın alma işleminin usulsüz bir şekilde yapıldığı kamuoyuyla paylaşılmaktaydı. Ayrıca kahve alımı meselesinde Gümrük ve Tekel Bakanı Suat Hayri Ürgüplü'nün de isminin geçtiği ifade edilmekteydi⁴⁶³.

Kahve ihalesindeki yolsuzluk iddiaları başta olmak üzere Tekel Genel Müdürlüğüne ait birçok yolsuzluk haberleri hemen her gün gazetelerde çıkmaya başlamıştı. Özellikle kahve meselesi hakkında, 13 Şubat 1946'da Vatan Gazetesi'nde "*Kahve İşinin İç Yüzü*"⁴⁶⁴ adlı haberdan sonra, bu yazıları ihbar kabul eden Gümrük ve Tekel Bakanlığı yetkilileri harekete geçtiler. Maliye Teftiş Heyeti Başkanı Faik Ökte başkanlığında dört kişi Maliyeden, iki kişi de Tekel Bakanlığından olmak üzere iddiaları soruşturmak üzere yedi kişilik bir Müfettiş Heyeti görevlendirildi. Bu heyet, çalışmalarını birçok kanun maddesine dayandırarak sürdürmüştür⁴⁶⁵.

Maliye ve Tekel Bakanlığından oluşan teftiş heyeti, 26 Şubat 1946'dan itibaren basında çıkan iddiaları soruşturmaya başladı⁴⁶⁶. İlk ele alınan soruşturma konusu Gümrük ve Tekel Bakanı'nın da istifasına neden olan kahve meselesi oldu⁴⁶⁷. Müfettiş heyetinin yapmış olduğu ön incelemelerde, Gümrük ve Tekel Bakanı Suat Hayri Ürgüplü'nün isminin birçok meselede ön plana çıktığı görüldü. Heyet raporlarında, bakanın da isminin geçmesi nedeniyle yetkisizlikten dolayı soruşturmayı pek fazla derinleştiremediklerini belirttiler. Soruşturma sürerken Suat Hayri Ürgüplü'nün Başbakan Şükrü Saraçoğlu'yla görüşmesinden sonra yorgunluğunu ileri sürerek istifa

⁴⁶² Özellikle Vatan, Tasvir, Akşam gazeteleri 1946 Şubat ayının ilk haftasından itibaren Tekel Genel Müdürlüğünde meydana geldiği iddia edilen yolsuzluk ve suiistimal haberlerini manşetten vermeye başlamışlardır.

⁴⁶³ Vatan, 08 Şubat 1946.

⁴⁶⁴ Vatan, 13 Şubat 1946.

⁴⁶⁵ "1913 tarihli Memurin Muhakemat Kanunu'nun 2'nci maddesi ile 1660 sayılı İnhisarların Teşkilâtı ve Vazifeleri hakkındaki kanunun 5'inci ile 31'inci maddesi başta olmak üzere yine inhisarlar kanununun 4426 numaralı kanunun 2'nci maddesi ve 2996 numaralı Maliye Teşkilât Kanunu'nun 5'inci maddesi hükümleri" TBMM TD, VIII / 2, 13.11.1946, Ekler kısmı, s.2.

⁴⁶⁶ Vatan, 27 Şubat 1946.

⁴⁶⁷ Son Telgraf, 27 Şubat 1946.

ettiği açıklandı. Bu görevini üç yıla yakın bir süre devam ettiren Suat Hayri Ürgüplü'nün asıl istifa sebebinin hakkında çıkan yolsuzluk iddiaları olduğu herkesçe bilinmekteydi⁴⁶⁸. Ürgüplü'nün yerine Gümrük ve Tekel Bakanlığı'na geçici olarak Raif Karadeniz getirildi. Daha sonra Bakanlığa Kastamonu Milletvekili Tahsin Çoşkan atandı⁴⁶⁹. Gümrük ve Tekel Bakanı Tahsin Çoşkan, Tekel Genel Müdürlüğü hakkında iddia olunan yolsuzluklar hakkında soruşturmanın tarafsız bir şekilde ve hızlı yapılacağını, suçları tespit edilenlerin hak ettikleri cezaları alacaklarını söyledi⁴⁷⁰. Bakan Tahsin Çoşkan, soruşturmanın devam ettiğini, sonucun ancak müfettişlerinin hazırlayacağı raporlar doğrultusunda açıklanacağını ifade etti⁴⁷¹. Bu arada müfettişlerin Tekel Genel Müdürlüğü'nde yapmış oldukları soruşturmalar nedeniyle Tekel Hukuk Müşaviri Münir Karacık da görevinden alındı⁴⁷².

Bu iddialarla ilgili olarak başbakanlık da harekete geçti. Başbakanlık tezkeresinde, son günlerde gündeme gelen yolsuzluk ve usulsüzlük söylentilerinden dolayı Maliye ve Tekel Müfettişlerince, İstanbul'daki Tekel Genel Müdürlüğü ile Kibrit ve Tekel Geçici İşletme İdaresinde, yürütülen soruşturma raporunun Danıştay'a gönderildiği açıklandı. Danıştay'da iddialarla ilgili olarak yapılan ön incelemeler sonucunda, görev ve yetki bakımından Gümrük ve Tekel Bakanı Suat Hayri Ürgüplü'nün birinci dereceden sorumlu olduğu yönünde karar verildi.

Tezkerede, iddialar arasında ayrıca ismi geçen diğer memurların suç ve yargılama durumlarının tespiti için öncelikle Suat Hayri Ürgüplü'nün durumunun belirlenmesi gerektiği ifade edildi. Bunun için de Danıştay Ceza Dairesi, Bakan Suat

⁴⁶⁸ TBMM TD, VII / 22, 13.02.1946, s.126-127; *Son Telgraf*, 14 Şubat 1946; *Vatan*, 14 Şubat 1946; Etem İzzet Benice, “Suat Hayri Ürgüplü” adlı makalesinde; “genç ve dinamik bir kişinin yorgunluğunu gerekçe gösterip istifa etmesinin gerçeği yansıtmadığını, Ürgüplü'nün kabineden çekilmesini mecbur eden bir takım meselelerin olduğunu ifade ederek bu meselelerin şunlar olduğunu yazmıştır. 1-Tekel ile ilgili alışveriş işlerinin zaman zaman müstahsiller(üretici), alıcılar, satıcılar arasında ve halk efkârında ve Büyük Millet Meclisi'nde uyandırdığı tartışmalar, 2- Tekel Bakanlığı'na bağlı müesseselerdeki idari tutumuna hâkim icraî, zihnî ve ruhî sistem, 3- Halk arasından ve mütevazî bir çerçeveden ayrılıp siyasi ikbalin bütün sandalyelerinden birine oturunca geride bıraktığı münasebet ve dostluk zincirinin kopan halkalarını onarmaya ehemmiyet vermemek. gibi şeyler olmuştur. Muhakkak ki, politika hayatı üzerinde yürünen ip umumi sevgi örgüleri ile desteklenmediği zaman yalnız bir yüzdən kesen bir kılıç oluyor ve ilk önce hamiline çevriliyor. Suat Hayri Ürgüplü'nün politika hayatında ve bakanlık devresinde iş arkadaşlarının bir kısmı tarafından şahsında çok sevgi derleyememiş ve genel münasebetlerinde sağlam temellerden ziyade günlük ve geçici havalara iltifat etmiştir. üç yıldan beridir sürdürdüğü görevinde sevgi ve güvenin eksik olduğunu” yazmıştır. *Son Telgraf*, 15 Şubat 1946.

⁴⁶⁹ TBMM TD, VII / 23, 03.04.1946, s.3.

⁴⁷⁰ *Tanin*, 28 Şubat 1946; *Vatan*, 28 Şubat 1946.

⁴⁷¹ *Son Telgraf*, 1 Mart 1946; *Tanin*, 3 Mart 1946.

⁴⁷² *Vatan*, 1 Mart 1946.

Hayri Ürgüplü hakkında Anayasa'nın 61'inci ve 67'nci maddelerine göre işlem yapılması gerektiğini belirterek dosyayı başbakanlığa gönderdi. Başbakanlık da Suat Hayri Ürgüplü hakkında işlem yapılması için soruşturma dosyasını Başbakan Şükrü Saraçoğlu imzası ile 6 / 411 ve 6 / 1840 sayılı tezkere ile Türkiye Büyük Millet Meclisi'ne sevk etti⁴⁷³.

Türkiye Büyük Millet Meclisi Genel Kurulu'nda başbakanlıktan gelen tezkere okundu. Meclis önce davanın hukukî boyutunu açıkladı. Anayasanın 61'inci ve 67'nci maddeleri göre; bakanların görevlerinden doğacak işlerden dolayı yargılanmaları için, Türkiye Büyük Millet Meclisi kararıyla Danıştay ve Yargıtay başkanları ile üyeleri arasından Yüce Divan'ın kurulacağı ifade edilmekteydi. Ancak Türkiye Büyük Millet Meclisi iç tüzüğünün 70'inci maddesi gereğince, bakanlar hakkında görevlerinden dolayı meclise başvurulursa meclis soruşturmasının gerekip gerekmediğini anlamak için mecliste önce beş kişilik bir komisyon kurulmasına karar verilirdi. Bu komisyonun raporu doğrultusunda Meclis Genel Kurulu'nda mesele görüşülüp daha sonra karar verilirdi. Sonrasında ilgili bakanın o sırada milletvekili olmaması halinde de ise, ona meclis tarafından onbeş günlük yazılı bir savunma hakkı verilmesi iç tüzükte belirtilmişti.

Meclis iç tüzüğünün 70'inci maddesi gereğince iddiaları araştırmak için ilk olarak beş kişilik bir inceleme komisyonun oluşturulmasına karar verildi. Daha sonra komisyon üyelerini belirlemek için seçim yapıldı. Oylama sonucunda; Ankara Milletvekili İhsan Ezgü, Tokat Milletvekili Nazım Poroy, Çorum Milletvekili İsmet Eker, Trabzon Milletvekili Ahmet Faik Barutçu ve Çorum Milletvekili Hasan Fehmi Ataç en yüksek oyu alarak komisyona seçildiler. Bu arada iddialarla ilgili başbakanlık tezkeresi ile diğer belgelerde komisyona verildi⁴⁷⁴. Bu gelişmeler devam ederken Suat Hayri Ürgüplü de bir an önce soruşturmanın bitirilmesini istediğini açıklıyordu⁴⁷⁵.

Mecliste oluşturulan komisyondan sonra Suat Hayri Ürgüplü'nün yakın dostlarına, Yüce Divan'da yargılanması halinde Bakanlar Kurulu'nda yapılan

⁴⁷³ BCA, 030.0.010..000.139.998.18; *Tanin*, 16 Ağustos 1946.

⁴⁷⁴ TBMM TD, VIII / 1, 16.08.1946, s.77-78; *Tanin*, 17 Ağustos 1946, *Tasvir*, 17 Ağustos 1946, Komisyon başkanlığına Ankara Milletvekili İhsan Ezgü, komisyon sözcülüğüne Trabzon Milletvekili Ahmet Faik Barutçu seçildi. *Vatan*, 19 Ağustos 1946.

⁴⁷⁵ *Vatan*, 18 Ağustos 1946.

yolsuzlukları söyleyeceği iddia edilmişti⁴⁷⁶. Ancak Suat Hayri Ürgüplü, Tanin Gazetesi'ne gönderdiği düzeltme yazısında; *“Bu gazetelerin yıllardır süren ve beni hedef tutan neşriyatları hakkında kanunî haklarımı arayacağım tabiidir. Bakanlar Kurulu’nda şerefli vazifeler gördüğümüze imanım kesindir. Bu vazifelerin müşterek sorumluluğunu da daima şerefle taşımaktayım. Tekel tahkikatı ise bundan ayrıdır. Bunların hesabını vermek ve bu husustaki şahsî haklarımı savunmak benim bileceğim iştir. Kanunen borcumdur ve en kutsal haklarımdır”*⁴⁷⁷ diyerek, bu tür haberlerin yalan olduğunu ifade etti.

Komisyonun kuruluş amacı; Gümrük ve Tekel Bakanı Suat Hayri Ürgüplü hakkında iddia edilen yolsuzluklarla ilgili meclis soruşturmasının açılıp açılmaması yönünde ön inceleme yapmaktı. Gümrük ve Tekel Bakanı Suat Hayri Ürgüplü hakkında iddia edilen yolsuzluk ve usulsüzlükleri araştırmak için Türkiye Büyük Millet Meclisi’nce kurulan komisyon bir aylık inceleme ve araştırma sonrası görevini tamamlayarak, raporunu Meclis Başkanlığı’na sundu⁴⁷⁸. İncelenen rapor meclis gündemine alındı⁴⁷⁹. Tekel Genel Müdürlüğü’nde yapılan soruşturma sonucunda kendisiyle ilgili konulara açıklık getirmesi için Ürgüplü’nün kendini savunması gerekiyordu. Ancak Gümrük ve Tekel Bakanı Suat Hayri Ürgüplü milletvekili olmadığı için meclis iç tüzüğü’nün 71’nci maddesinin son fıkrası gereğince yazılı savunmasını yapması için kendisine meclis tarafından on beş günlük süre verildi⁴⁸⁰.

2.1.3.1. Soruşturma Komisyonları Raporları

Tekel Genel Müdürlüğü’ndeki yolsuzluk ve usulsüzlükleri araştırmak için Maliye ve Ticaret Bakanlıkları müfettişlerinden oluşan teftiş heyeti, yapmış olduğu soruşturmalar sonucunda bir rapor hazırladı. Heyet, soruşturma konuları içerisinde yer alan Yardımcı Kola İş⁴⁸¹ ile Irak’a bira ihracı meselesinde kamu hukuku davasının açılmasına gerek olmadığını belirtti. Bunun dışında kalan ve basında da sıkça çıkan diğer yolsuzluk iddiaları da ayrı ayrı incelendi. *Bu iddialar şunlardı:*

⁴⁷⁶ Vatan, 20 Ağustos 1946; Bkz, ek-24: “ Suat Hayri Ürgüplü, eski bakanlar hakkında ifşaatta bulunacakmış”, Son Telgraf, 20 Ağustos 1946.

⁴⁷⁷ Tanin, 21 Ağustos 1946.

⁴⁷⁸ Ulus, 12 Eylül 1946, Tanin, 12 Eylül 1946, Vatan, 12 Eylül 1946; Ayrıca Raporla ilgili Bkz: TBMM TD, VIII/ 2, 13.11.1946, Ekler kısmı, s.1.

⁴⁷⁹ Ulus, 17 Eylül 1946.

⁴⁸⁰ TBMM TD, VIII/1, 17.09.1946, s. 372; Tanin, 18 Eylül 1946; Ulus, 18 Eylül 1946.

⁴⁸¹ Kutu fabrikasında yapıştırma maddelerini kuvvetlendirmek için kullanılan bir madde.

- 1- Dinamit meselesi,
- 2- Tekel hastane meselesi,
- 3- Tutkal meselesi,
- 4- Yunanistan'a satılacak kibrit meselesi,
- 5- İyidere Kereste Fabrikası'nın alımı meselesi,
- 6- Tomruk meselesi,
- 7- Kahve meselesi.

Bu konu başlıkları ile ilgili yolsuzluk iddialarını soruşturan ve inceleyen komisyon raporlarında, Gümrük ve Tekel Bakanı Suat Hayri Ürgüplü hakkında meclis soruşturması açılması gerektiği belirtilmekteydi⁴⁸². İddia edilen bu yolsuzluklar hakkında komisyonun görüş ve tespitlerine bakılacak olunursa;

2.1.3.1.1.Dinamit Meselesi

Tekel Genel Müdürlüğü, İkinci Dünya Savaşı yıllarındaki zorluklardan dolayı Ekim 1944'te 250 tonluk dinamit üretiminde kullanılan yardımcı maddeleri İngiliz British Chemical Suplies Firması'ndan almaktaydı. Gümrük ve Tekel Bakanlığı'nın 18 Kasım 1944 tarih ve 28638 sayılı yazısı ile Tekel Müdürlüğü'ne 500 ton dinamitin gerekli olduğu bildirildi. Bu karar üzerine müdürlük, 15 Mart 1945'te toplanarak 500 ton dinamit siparişi ilanı verdi. İlanın verilmesinden sonra Gümrük ve Tekel Bakanı Suat Hayri Ürgüplü'nün arkadaşı diye ifade edilen Vakıf Çakmur'un kurduğu İlver Firması'nın, 6 Aralık 1944'te Newyork merkezli Amerikan-British Chemical Suplies Firması'na müracaat ederek teklif istedi. Yabancı firma, 8 Ocak 1945'te cevap olarak lisans alınmadan sevkiyatın olamayacağını bildirdi. Bunun üzerine İlver Firması'nın Müdürü Ferruh İverdi, 11 Ocak 1945'te 500 tonluk Dinamit alımı için teklifini Gümrük ve Tekel Bakanlığı'na sundu. Ancak firma adına daha önceden bir sipariş talepnameesi olmamasından dolayı Ferruh İverdi, Bakanlık Tetkik ve Murakabe Heyeti Muamelat Müdürlüğü kaleminde bir talepnamee doldurarak, resmi mühürlü bir şekilde İngiliz-Amerikan Koordinasyon Bürosu'na götürdü. Buradaki işlemlerden sonra bakan adına

⁴⁸² Vatan, 18 Eylül 1946.

Kemal Süleyman Vaner tarafından havale olunarak, İstanbul'daki Tekel Genel Müdürlüğü'ne teslim edildi.

Açılan 500 tonluk ihaleye, İkinci Dünya Savaşı süresince Tekel Genel Müdürlüğü'nün bu alanda ihtiyaçlarını sağlayan British Chemical Suplies Firması ve Faiz Kapancı ile beraber Nuri Beler de katıldı. İhale sonucunda Barut Şubesi Müdürlüğü, 250 tonu Chemical Suplies Firması'na sipariş ettirdi. Kalan 250 tonu da Fazıl İverdi Firması'na sipariş ettirdi. Fazıl İverdi Firması'na ihale edilen ve yapılan aramada ele geçen bir sözleşmede işin gerçekte İlver Limited adında bir firmaya ait olduğu tespit edildi. 250 ton dinamit siparişi meselesinde heyet şu yolsuzlukları da belirledi:

“Fazıl İverdi Firması'nın başka firma (İlver Firması) adına ihaleye girdiği, bu işe kahve ve tomruk yolsuzluğunda da geçen Vakıf Çakmur'un dâhil olduğu belirlendi. Çakmur'un siparişin bu firmaya yapılması hususunda Genel Müdürlük nezdinde müdahalede bulunarak Tekel Genel Müdürleri toplantısında haksız tercih nedeniyle işin İlver Firması'na verildiği”⁴⁸³ ifade edildi.

Soruşturma Komisyonu yapmış olduğu incelemelerde; ihaleye giren İlver Firması'nın korunduğu düşüncesindeydi. Çünkü daha düşük teklif veren firmalar olduğu halde yine de bu firmanın tercih edildiğini, firmaya ait evrakların ortadan kaybolduğunu, tüm bu yolsuzluklardan dolayı da Tekel Genel Müdürü başta olmak üzere idarenin diğer memurlarının görevlerini kötüye kullandıklarını belirledi.

Bu arada Meclis Karma Komisyon raporu ile Maliye Teftiş Raporu'nun birbirinden farklılığı da ortaya çıkmaktaydı. Maliye Teftiş Raporu'nda, 250 ton dinamit siparişinin Fazıl İverdi Firması'na verilerek firmanın himaye edildiğini belirtti. Ancak Meclis Karma Komisyon raporunda ise, herhangi bir ihalenin Fazıl İverdi'ye verilmediği İlver Firması'na verildiği ifade ediliyordu. Meclis Karma Komisyonu, eski Bakan ve diğerleri (Tekel Genel Müdürü Hürrem Şener, Kenan Yalter, Kemal Süleyman Vaner, Reşat Ak ve Sermet Ertunç) hakkında bu mesele ile ilgili soruşturma açılmasına gerek olmadığı sonucuna vardılar.

⁴⁸³ Akşam, 18 Eylül 1946; Vatan, 18 Eylül 1946.

2.1.3.1.2. Tekel Hastanesi Meselesi

Soruşturma Komisyonu, Tekel Genel Müdürlüğü'nde inceleme yaparken usulüne uygun olarak keşif ve ihalenin yapılmadan Kabataş'taki eski levazım binasının yıktırılarak hastane haline getirilmesine girişildiğini gördü. Bu işin de Gümrük ve Tekel Bakanı Suat Hayri Ürgüplü'nün yakınlarından bir müteahhide verildiğini, bakanın elini işten çekmesi üzerine binanın yıkımının durdurulduğunu belirledi. Meselenin Gümrük ve Tekel Bakanlığı'nın emriyle de soruşturulmasına başlanmıştı. Soruşturma komisyonu, memurlar hakkındaki inceleme ve soruşturmaların da şu sonuçlara ulaştı: “*Tekel İdaresi hesabına bir hastane yaptırılması isteği 1945 Nisan'ında ortaya çıktı. Tekel İdaresi'nin İstanbul'da 1200, illerde ise 5800 daimî memur ve müstahdemi bulunmaktaydı. Bu çalışanların tedavileri için diğer illerden İstanbul'a geldiklerinde hastanelerde yer bulamadıkları zaman özel hastanelerde ücretle tedavi oldukları fark edildi. Bunun üzerine bakanlık, çalışanlarının fazla para verdikleri halde iyi tedavi edilmediklerini görünce, harekete geçti. Suat Hayri Ürgüplü de bu konuyu yakından takip etmekteydi. Sonunda Bakanlık Kabataş'taki levazım binasının hastane haline dönüştürülmesi ve bu hastanenin 50 yataklı olması yönünde bir karar aldı*”⁴⁸⁴.

Daha sonra hastanenin yüz yataklı olmasını isteyen Bakan Suat Hayri Ürgüplü, hastanenin Kibrit İşletmesi Geçici İdaresi hesabına yapılmasını kararlaştırarak bunun için bir komisyon kurdurdu. Ancak bu inşaat için görevlendirilen emanet komisyonu, bu konuda herhangi bir karar almadan Kemal Uçman, isminde bir müteahhitaracılığıyla eski levazım binasını yıktırmaya başladı. Daha sonra Suat Hayri Ürgüplü'nün bakanlıktan istifa edeceği gün, onun emrine atfen hususî kalem müdürünün, Ankara'dan telefonla inşaatın Abdurrahman Taki isminde (Suat Hayri Ürgüplü'nün yakınlarından olduğu söylenen) bir mühendise verilmesini istediği iddia edildi. Ayrıca ihale işinin de o gün bitirilmesi gerektiğini fabrika müdürü ile Tekel İnşaat Müdürü'ne bildirildiği soruşturma raporunda ifade edildi.

Bakanın istifası üzerine de esasen emanet komisyonunun kararı alınmadan ve ismine ihale yapılmadan bakanın emriyle Abdurrahman Taki tarafından başlatılan eski levazım binasının yıkılma işlemi henüz tamamlanmadan durduruldu. Soruşturma Komisyonu, Anayasanın 61 ve 67'nci maddeleri gereğince Gümrük ve Tekel Bakanı'na

⁴⁸⁴ Son Telgraf, 18 Eylül 1946.

atfedilen konularda soru sorma yetkilerinin olmadığını ifade ederek soruşturmayı bu aşamada bırakmıştı. Sadece o zamanki Tekel Genel Müdür yardımcısıyla inşaat müdürünün görevlerini kötüye kullandıkları belirlendi⁴⁸⁵.

Soruşturma Komisyonu raporlarında, bu meselede de Gümrük ve Tekel Bakanı Suat Hayri Ürgüplü'nün görevini kötüye kullandığına dair herhangi bir delile ulaşılmadığına bundan dolayı mesele ile ilgili Ürgüplü hakkında meclis soruşturması açılmasına gerek olmadığı kanaatine vardılar. Aynı şekilde Tekel Genel Müdür Yardımcısı Ulvi Yenil ile Rıza Duna'nın da sorumluluklarının bulunmadığı raporda belirtildi.

2.1.3.1.3. Tutkal Meselesi

Soruşturma komisyonu raporlarında, Kibrit ve Çakmak Tekeli'nin Büyük Dere Kibrit Fabrikası'nda 12 Nisan 1945'te bir yıllık ihtiyaca yetecek tutkal stoku olduğunu belirtiyorlardı⁴⁸⁶. Komisyon bu tarihlerde piyasada yüksek kalitede 192 kuruşa kadar İngiliz tutkalı olduğu halde ihtiyaç olmadığına bakılmadan, piyasa fiyatlarını ve kalite farkını da göz ardı ederek, İstanbul'da Ateş Tutkal Limited Firması'ndan kilosu 300 kuruştan yirmi ton yerli tutkal satın alındığı yönündeki iddiaları da araştırdı.

Komisyon incelemeleri sonucunda, Tekel İdaresi'nin, ilk etapta Tutkal Limited Firması'nın teklif ettiği tutkalı gerek kalite ve gerekse fiyat itibarıyla uygun bulmadığı ortaya çıktı. Ayrıca elde var olan stoklardan dolayı da ihtiyaçlarının olmadığını söyleyerek teklifi reddettiklerini belirledi. Bunun üzerine firmanın en büyük hissedarlarından olan Fehmi Ateş, Ankara'ya giderek sınıf arkadaşı olduğu söylenen Gümrük ve Tekel Bakanı Ürgüplü'nün bu işe müdahale etmesini istediği raporda ifade edildi. Bu görüşmeden sonra bakanlığın da Tetkik ve Murakabe Heyeti üyesinden Fikri Fescioğlu aracılığıyla bu firmadan elli ton tutkalın satın alınması emrini verdiği belirlendi.

Fabrika Müdürü Kemal Hakgüder ile Kibrit Tekeli Geçici İşletme Müdürü Tevfik Taşçı, stok durumunu, yerli tutkalların kalitesinin düşüklüğünü, fiyatların yüzde elliden yüksek olduğunu ve yeni alınmakta olan İngiliz tutkalı tekliflerini ileri sürerek

⁴⁸⁵ *Vatan*, 18 Eylül 1946; *Son Telgraf*, 18 Eylül 1946.

⁴⁸⁶ Meclis Karma komisyon raporunda Fehmi Ateş'le alımın yapıldığı gün yani 12 Nisan 1945'te fabrikanın stokunun 38 ton olduğunu, bunun 13 tonun yerli, 25 tonunun da İngiliz kaynaklı olduğu belirtildi. TBMM TD,VIII/1, 17.09.1946, s. 372; *Vatan*, 18 Eylül 1946.

Bakan Suat Hayri Ürgüplü'yü bu isteğinden vazgeçirmeye çalıştılar. Ancak Suat Hayri Ürgüplü, Tutkal Limited Firması'nın ortağı Fehmi Ateş'in tutkal alınmasında ısrar etmesi üzerine alım miktarını elli tondan yirmi tona indirdiği de ifade edildi. Soruşturma komisyonu, bu olayda Kibrit ve Çakmak Tekeli Geçici İşletme Müdürü'nün Bakanın ısrarına boyun eğerek idareyi en az 21.600 lira zarara uğratmaktan ve Fikri Fescioğlu'nu da görevini kötüye kullanmaktan sorumlu gördü. Raporda, yine yetkisizlikten dolayı Gümrük ve Tekel Bakanı'na isnat edilenler hakkında bir şey yapılamadığı da belirtildi⁴⁸⁷.

Anayasa ve Adalet Komisyonları'ndan oluşan Meclis Soruşturma Komisyonu bu konuda Gümrük ve Tekel Bakanı Suat Hayri Ürgüplü başta olmak üzere Tetkik ve Murakabe üyesi Fikri Fescioğlu'nun da görevini kötüye kullandığı yönünde karar verdi. Karma Komisyon, ismi geçen kişilerin yeterli miktarda stok olduğu halde kalitesiz ve pahalı tutkal satın alarak görevlerini kötüye kullandıklarını bundan dolayı Türk Ceza Kanunu'nun 24'üncü, Anayasanın 67'inci ve iç tüzüğün 176'ncı maddeleri gereğince haklarında soruşturma açılması yönünde bir karara vardı.

2.1.3.1.4. Yunanistan'a Satılacak Kibrit İşi

1945'te Yunanistan'ın kibrit ithal edeceği haberini alan bazı firmalar Tekel Genel Müdürlüğü'ne başvurular. Tekel Genel Müdürlüğü de kibrit stokunun fazla olduğunu ve Yunanistan'a kibrit ihraç edebileceklerini ilettiler. Yunan Ticaret Heyeti Ankara'ya gelerek Gümrük ve Tekel Bakanlığı yetkilileriyle kibrit alımı konusunda müzakereye giriştiler. Bakanlık, Yunan Ticaret Heyeti'ne, kutusu sekiz kuruştan kibrit verebileceklerini söyledi. Bakan Suat Hayri Ürgüplü'nün de olduğu toplantıda genel müdür yardımcısı, bu fiyatın aşağısına inilemeyeceğini belirtince, heyetle uzlaşma sağlanamadı.

Yunanistan'a kibrit ihraç etmek üzere Tekel Genel Müdürlüğü'ne ilk müracaat tutkal meselesinde de ismi geçen Fehmi Ateş tarafından yapıldı. Tekel Müdürlüğü, kutusu ortalama sekiz kuruştan kendisine kibrit vermeyi kabul etti. Daha sonra Tekel Müdürlüğü'ne başka firmalar da müracaat etmişlerse de bu firmalara Yunanistan için müdürlüğün büyük bir kibrit siparişi verdiği söylenerek gelen teklifler reddedildi.

⁴⁸⁷ *Vatan*, 18 Eylül 1946.

Ancak başka bir firmanın sahibi olan Zeki Çalık⁴⁸⁸ işin peşini bırakmayarak Fehmi Ateş Firması'yla rekabete girişti. Zeki Çalık'ın neden bu kadar ısrarla bu işi takip ettiği şu şekilde açıklandı: Tekel Genel Müdür Yardımcısı Kemal Süleyman Vaner'in, 5 bin sandıktan toplam 20 bin sandık için Zeki Çalık'a söz verdiği raporda belirtildi. Nitekim Fehmi Ateş'in, Soruşturma Komisyona verdiği ifade de, Kemal Süleyman Vaner'in kendisini 8 Haziran 1945 çağırdığını ve Zeki Çalık'la anlaşmasını istediğini kendisinin de reddettiğini söyledi ifade edildi. 10 bin liradan fazla olduğu için Zeki Çalık'a kibrit vermek yetkisini kendinde göremeyen Tekel Genel Müdür Yardımcısı Kemal Süleyman Vaner, bakanlıktan yetki istemişse de kendisine, Ulvi Yenil ve Bedri Martı'nın ifadelerinden anlaşıldığına göre bakanlıktan bilâkis Fehmi Ateş bağlantısının yerine getirilmesi emir edildi. Hatta Fehmi Ateş'in müracaatından sonucu öğrenen eski bakanla Kemal Süleyman Vaner'in aralarının açıldığı ve eski bakanın işi tanzim ve iki firmayı uzlaştırmak göreviyle Tetkik ve Murakabe üyelerinden Reşat Ak'ı İstanbul'a gönderdiği raporda belirtildi.

Bakanlık ve Tekel Genel Müdürlüğü bu rekabeti sonlandırmak için çalışırken bu arada Portekizliler ve İsveçliler, Yunanistan'a Türk firmalarından daha ucuz tekliflerle gittiler. Yunanistan Portekizlilerin teklifini daha uygun bularak kibrit satış işlemini gerçekleştirdi⁴⁸⁹. Yunanlılar kibritlerin bir kısmını da UNRRA'dan aldılar⁴⁹⁰.

Komisyon raporlarında Gümrük ve Tekel Bakanlığı'nın ile Tekel Genel Müdürlüğü'nün zamanında Yunanistan'a kibrit satışı yapmayarak, bazı firmaları himaye ettiğini ve fiyatı çok yüksek tuttuğunu belirtti. Komisyonca Yunan Ticaret Heyeti'yle müzakereden kaçınıldığı ve başka aracı taleplerinin kabul edilmemesi nedenlerinden dolayı da, bu satışın kaybedildiği tespit edildi. Tüm bu gelişmelerden sonra Dışişleri Bakanlığı araya girerek, kutusunu önce beşe sonra da üç kuruşa satma teklifinde bulunmuşsa da Yunan Hükümeti ihtiyaçlarının kalmadığını bildirmişlerdi.

Komisyon raporunda, beş bin sandık kibritin Yunanistan'a satılabilecekken satılamaması yüzünden devlet hazinesinin 1.462.500 dolar ve 250.000 lira ihraç vergisinden mahrum kaldığını ayrıca meseleyle ilgili memurların görevlerini kötüye kullandıkları ifade edilmekteydi.

⁴⁸⁸ TBMM TD, VIII / 7, 17.11.1947, s.7.

⁴⁸⁹ Vatan, 18 Eylül 1946.

⁴⁹⁰ Birleşmiş Milletler Yardım ve Rehabilitasyon İdaresi.

Komisyon, Gümrük ve Tekel Bakanı Suat Hayri Ürgüplü hakkında da mesele ile ilgili şu tespitlerde bulundu:

- Kibrit satışlarını doğrudan doğruya Tekel Müdürlüğü'nün yapması gerekirken tutkal meselesinde de adı geçen Fehmi Ateş'i koruyup, kayırarak bu işe müdahale edip diğer firmaların saf dışı bırakılması için görevlilere emirler verdirilmesi,
- Doğrudan doğruya görüşmek isteyen Yunan Heyetine bağlantımız var denilerek görüşmeden kaçınması,
- Kibrit ihracatı için müracaat eden diğer bir firma olan Zeki Çalık ile Fehmi Ateş'i uzlaştırmaya çalışması ve bu işin sürüncemede bırakılmasından dolayı Yunanistan'ın çok daha uygun fiyatlarla başka ülkelerden kibrit satın alması, dolayısıyla acil yapılması gereken bir satışın ortadan kaldırılmasında sorumluluğunun olduğu görüldü.
- Anayasa ve Adalet Komisyonu'nu da yapmış oldukları soruşturmalarda, başta Gümrük ve Tekel Bakanı Suat Hayri Ürgüplü ile Tekel Genel Müdür Yardımcısı Kemal Süleyman Vaner'in arkadaşları olan, Fehmi Ateş ve Zeki Çalık'ı koruyarak himaye ettikleri ve bu suretle görevlerini kötüye kullandıklarını belirledi. Ayrıca komisyon, Bakanlık Tetkik ve Murakabe Heyeti üyelerinden Fikri Fescioğlu'nu da, eski Bakan Suat Hayri Ürgüplü'nün Fehmi Ateş'i himaye etmesi yönündeki talimatları yerine getirmesinden dolayı bu üç kişinin de Türk Ceza Kanunu'nun 240'ıncı maddesine göre cezalandırılmaları istendi. Ürgüplü'nün durumunun Anayasanın 67'nci ve iç tüzüğün 176'ncı maddeleri gereğince mecliste görüşülmesine de karar verildiği⁴⁹¹, raporda belirtilenler arasındaydı.

2.1.3.1.5. İyidere Kereste Fabrikası Meselesi

Tekel Genel Müdürlüğü, Rize'de İyidere civarında Sadıkzade Ruşen'e ait kereste fabrikasını 1944 Haziran'ın da 300 bin liraya satın aldı⁴⁹². Soruşturma komisyonunca yapılan incelemede; bu fabrikanın kapasite itibarıyla idare ihtiyacının çok üstünde olduğu ve çevresinde kendisini besleyecek zenginlikte ormanın

⁴⁹¹ TBMM TD, VIII/ 7, 17.11.1947, s. 6-7.

⁴⁹² 70 bin liralık fabrika 325 bin liraya mı satın alındı? *Son Telgraf*, 23 Şubat 1946.

bulunmadığını bundan dolayı sahipleriyle Tarım Bakanlığı arasında sürekli anlaşmazlıkların olduğu belirlendi. Bunun yanı sıra fabrika sahipleri tomruk yokluğundan işleyemedikleri fabrikayı satmayı düşünüyorlardı.

Aynı zamanda fabrika sahiplerinin avukatı olan Akif Sadıkoğlu, Gümrük ve Tekel Bakanı Suat Hayri Ürgüplü'nün arkadaşı idi. Sadıkoğlu, 8 Şubat 1944'te Ankara'ya giderek konuyu Ürgüplü'ye açıp, fabrikayı bakanlığa 450 bin lira bedelle satma teklifinde bulundu⁴⁹³. Fakat Tekel Genel Müdürlüğü daha önce Tatava Kereste Fabrikası'nı aldığından, Müskirat Fabrikaları Şubesi Müdürü Rıza Ergüven ile İspirto ve İspirtolu İçkiler İşleri Müdürü Ömer Refik Yaltkaya buna gerek olmadığını söyleyerek bu teklifi reddetmişlerdi. Genel Müdür Hürrem Şeren de yetkililerin bu görüşlerini Bakan Suat Hayri Ürgüplü'ye bildirdi. Tekel Genel Müdürlüğü'nün olumsuz görüşüne rağmen Gümrük ve Tekel Bakanlığı fabrikanın incelenmesine karar verdi. Bunun üzerine müdürlük yüksek mühendis Nedim Ayman'ı Rize'ye gönderdi. Nedim Ayman yaptığı incelemeler sonunda bir rapor hazırladı. Raporunda, fabrikanın tesisat için iyi olduğunu, fabrikanın kapasite itibarıyla Tekel İdaresi'nin çok üstünde bulunduğunu, ancak çevresinde fabrikayı besleyecek ormanlarında olmadığını belirtti. Bu rapor üzerine müdürlük, 31 Mart 1944'te Gümrük ve Tekel Bakanlığı'na konuyla ilgili bilgi verdi. Daha sonra dosyayla birlikte inceleme raporunu da ekleyerek olumsuz görüşünü bildirdi. Bu rapor üzerine bakanlık öncelikle 1944 yılının kereste ihtiyacını 15 bin metreküp gösterdi. Ancak daha sonraki süreçte ihtiyaçların artmasıyla bunun 18–20 bin metreküpe kadar çıkabileceği yönünde bir açıklama yapma gereği duydu. Müdürlük, Tatava Kereste Fabrikası'nın kapasitesinin ancak 3–4 bin metre küp olduğu, bu yüzden İyidere Kereste Fabrikası'nın alınmasının gerekliliğini belirtti.

Tüm bu tartışmalar arasında Gümrük ve Tekel Bakanlığı yetkilileri ile Akif Sadıkoğlu arasında 29 Nisan 1941'de yapılan anlaşmayla fabrika 300 bin liraya satın alındı. Soruşturma raporlarında belirtildiğine göre; bu fabrikanın daha önce Tarım Bakanlığı'na 115 bin liraya teklif edildiği, ancak bakanlığın çevresinde orman bulunmaması nedeniyle teklifi kabul etmediği belirtilmekteydi. Bu konuya ait soruşturma sonunda toplanan deliller de, yapılan tüm uyarılara rağmen işletme değeri

⁴⁹³ Suat Hayri Ürgüplü'de Akif Sadıkoğlu'nun kendisini ziyarete geldiğini mahkemede söyledi. *Gümrük ve Tekel Bakanı Suat Hayri Ürgüplü Hakkında Yüce Divan Kararı*, Divan-ı Ali Kataloğu, J-4, TBMM Arşivi, s. 48.

olmayan bir fabrikayı bir ihtiyaç olmadığı halde sırf arkadaşlık uğruna yüksek bir fiyatla Tekel Genel Müdürlüğü adına bakanlıkça satın alındığını gösteriyordu.

Fabrikanın Gümrük ve Tekel Bakanlığı'na satın alınmasından sonra, tomruk temin edilmesindeki zorluklar nedeniyle ekonomik bir şekilde işletilemediği de açıklandı.⁴⁹⁴ Fabrika ve çevresinde detaylı inceleme yapmadan alımına karar veren Gümrük ve Tekel Bakanı Suat Hayri Ürgüplü başta olmak üzere eski Tekel Genel Müdürü Hürrem Şener ile Tekel Genel Müdürlüğü'nün birçok yetkilisinin⁴⁹⁵ görevlerini kötüye kullandıkları ve haklarında meclis soruşturması açılmasının gerekli olduğu yapılan her iki soruşturma raporunda da ifade edilmekteydi.

Teftiş Heyeti, Gümrük ve Tekel Bakanı Suat Hayri Ürgüplü'nün bu meselede sorumluluğu olduğunu şu şekilde belirlemekteydi.

- Müdürlüğün yıllık on bin metre küp ihtiyacını 18–20 bin metre küpmüş gibi gösterip yükselterek, Genel Müdürlüğün bu konuda olumsuz görüşlerini içeren ve Tekel İdaresi'nin ihtiyacı ile Tatava Kereste Fabrikası'nın gerçek üretim miktarını gösteren yazısını değiştirmek,
- Tekel İdaresi'nce yaptırılan birinci keşfe ait raporda; tomruk temin edilemeyeceğine işaret edilmesine rağmen yeniden bir inceleme yaptırması,
- Tarım Bakanı'nın, fabrika için tomruk verilemeyeceğine dair yazısındaki uyarıları dikkate almaması,
- Fabrikanın fiyatı konusunda daha önce Tarım Bakanlığı'nın yapmış olduğu teklif ile çevresinde tomruk bulunmadığından fabrikanın yıllardan beri işletilemediği uyarılarının üzerinde durmayarak, makine mühendisinin yerinde inceleme yapmadan alımı kabul etmesi,
- Bakan Suat Hayri Ürgüplü ile arkadaşı Akif Sadıkoğlu arasında fabrikanın değerinin 300 bin lira olarak tespit edilmesi ve bunun Gümrük ve Tekel Bakanlığı'na empoze edilmesi⁴⁹⁶ gibi sorumlulukları nedeniyle Bakan Suat Hayri Ürgüplü'nün bilgisine yetkisizlikten dolayı başvuramadıklarını heyetin raporlarında belirtmekteydi.

⁴⁹⁴ *Vatan*, 18 Eylül 1946.

⁴⁹⁵ Bunlar arasında; Kereste Bürosu Şefi Cemal Civelek, İspirto ve İspirto İçkiler İşleri Müdürü Ömer Refik Yaltkaya, Genel Müdür Yardımcısı Kemal Hilmi Sarlıca, Ekrem Necmi İnal, Tütün İşleri Müdürü Nurettin Esat Ulusoy, Hukuk Müşaviri Münir Karacık, Satış İşleri Müdürü Kenan Yalter ve Muhasebe Müdürü Ulvi Yenal bulunmaktaydı.

⁴⁹⁶ *TBMM TD*, VIII / 7, 17.11.1947, s. 10.

2.1.2.1.6. Tomruk Meselesi

Tekel Genel Müdürlüğü'nün Büyükdere Kibrit Fabrikası ihtiyacı için tomruk alımı yapacağını haber alan Suat Hayri Ürgüplü'nün yakınlarından, Vakıf Çakmur, Fazıl İverdi Firması'na müracaat ederek kibrit tekeline karşı tomruk taahhüdüne girmelerini teklif etti. Komisyon raporunda ifade edildiğine göre bu firmaya dâhil iki kişiyi Ankara'da Gümrük ve Tekel Bakanı Suat Hayri Ürgüplü ile tanıştırdı. Bu görüşmeden sonra 26 Ocak 1944'te Kibrit Geçici İdaresi ile Fazıl İverdi Firması arasında tomruk işiyle ilgili bir sözleşme imzalandı. Sözleşmede, miktarı belli olan çeşitli tomrukların nasıl ve ne suretle teslim edileceğine dair bilgiler yer alıyordu. Ancak kısa bir süre sonra Fazıl İverdi Firması tomruk işini, Vakıf Çakmur ve ortaklarının 23 Haziran 1943'te kurdukları Tomkal Limited Firması'na devretti.

Soruşturmanın başlamasıyla birlikte bu firmanın ele geçengizli sözleşmesinin 7'nci maddesinde; Vakıf Çakmur'a belirtilen kâr hissesinden başka Kibrit İdaresi'ne teslim edilecek her metre küp tomruk için masrafların çıkartılmasından sonra on lira vermeyi taahhüt ettikleri yer alıyordu. Kendisine bu işin sonunda verilen paranın 58 bin lira olduğu yazılıydı. Yine raporda, firmanın sözleşmenin hükümlerini yerine getirmediği için tomruk teslimatı sırasında sözleşmenin feshedilmesi gerekirken, bakanlığın buna yanaşmayarak müteahhit lehine sözleşmeyi yenilediği ifade edilmekteydi. Bundan sonra Fazıl İverdi Firması'nın yerini alan Tomkal Firması gizli sözleşmede belirtilen on lirayı vermedi. Bunun üzerine Vakıf Çakmur, Kibrit İdaresi'nin 1945 yılı ihtiyacını karşılamak üzere Bartın'da Hüsnü Ulus'la (bakanın yakın arkadaşı olduğu iddia edilmekteydi) aynı suretle gizli bir sözleşme imzaladı. Bu sözleşmede; ortaklık hissesinden başka idareye teslim edilecek tomruğun her metre küpü için yine Vakıf Çakmur'a beş lira verileceği yer alıyordu. Sözleşmenin imzalanmasından sonra Tekel İdaresi'nin, 1945 yılı ihtiyacı için 20 bin metre küp tomruk ihalesini Hüsnü Ulus'a verdiği, her metre küp için 106 lira bedelle toplam 42.400 liranın harcandığı soruşturma raporunda belirtildi.

Komisyon raporunda, hazinenin bu son ihalede uğradığı zararın 910 bin lira olduğu anlaşılıyordu. Müteahhidin 106 liradan aldığı tomruğun 10 bin metre küpünü fabrika teslimi 87 buçuk liradan bir ikinci ele devrettiği görülmüştü. Bu arada Büyükdere Kibrit Fabrikası ihtiyacı için tomruk alım ihalesini basından öğrendiklerini

söyleyen tacirler, ihaleden haberleri olmadığını, Kibrit ve Çakmak Tekeli Geçici İşletme İdaresi'nin kendilerine haber vermediğini söylüyorlardı. Sadece Orman İdaresi'nin tomrukları ilk önce 62 liradan vereceğini bildiren bir mektup yolladığını, sonradan da bu fiyatı 40 liraya indirdiğini ve Sakarya Nehri'nin Karasu mevkiinden kibrit fabrikasına kadar olan yol miktarı için 12 lira nakliye ücreti verdiğini duyduklarını ifade etmişlerdi. İhale sonucunu gördüklerinde ihaleyi alan firmanın bir metre küp tomruktan yaklaşık 40–50 lira kazandığını, 20 bin metre küp tomruk işinde de hesaba göre yüz binlerce lira döndüğünü açıkladılar. Ayrıcatüccarlar kibrit fabrikasında, sekiz saat çalışıldığı halde 200 sandığa yakın kibrit elde edilirken, bugün fazla yevmiyelerle beraber 120–140 sandık kibritin çıkarılmakta olduğunu söylediler. Bunun yanı sıra ıskarta satışlarındaki fiyatın piyasada 105 lira iken Vakıf Çakmur'un ıskartaları 20–30 lira gibi çok ucuz fiyatlarla satın aldığı da yazılanlar arasındaydı⁴⁹⁷.

Kibrit ve Çakmak Tekeli Geçici İşletme İdaresi Müdürlüğü, çıkan haberler üzerine tomruk meselesi hakkındaki yazısı dolayısıyla Vatan Gazetesi'ne şu düzeltme yazısını gönderdi.

- 1- Fabrika ihtiyacı için alınmış olan yirmi bin metre küp tomruğun bu işe talip olan on bir firmadan en ucuz teklifi veren Bartın Kereste tüccarlarından Hüsnü Ulus'a ihale edildiği, bu nedenle bundan daha ucuz teklifin olmadığı gibi belli bir firmanın da korunmadığı,
- 2- Müteahhidin ormandan damgasız mal çıkarmış olması iddiasının Tekel İdaresi'ni ilgilendiren bir konu olmadığı, fabrikanın, idarece önceden incelenen vasıf ve şartlara uygun olmayan ve Orman Genel Müdürlüğü'nün damgasını taşımayan tomrukları almadığı,
- 3- İdarenin müteahhidinin Vakıf Çakmur ve Hüsnü Ulus olmadığı, tek müteahhidin Hüsnü Ulus olduğu, Hüsnü Ulus'un anlaşmanın imzalanmasından sonra Vakıf Çakmur'u vekil tayin ettiği,
- 4- Söz konusu 20 bin metre küp tomruğun 2 Mart 1945'te sözü geçen Hüsnü Ulus'a 106 liradan ihale edilmiş olduğuna göre, Orman Genel Müdürlüğü'nün tüccarlar yaptığı tomruk satış fiyatının sonradan arttırma veya azaltma gibi işlemlerin bu sözleşme hükümlerine etki edemeyeceği,

⁴⁹⁷ Vatan, 19 Şubat 1946.

- 5- Fabrikanın önceden günde sekiz saat içinde 200 sandık kibrit ürettiği hakkındaki iddiaların doğru olmadığı, 1943 ve 1944 yıllarında bile gün de bazen 8 saatten fazla çalışmaya rağmen ancak 160 sandık üretebilen fabrika 1945'te ortalama 204 sandık kibrit yaparak, kibrit darlığının önlendiği, bunun yanı sıra ihracattın da yapılmadığı, yani geçen yıllara göre imalatın düşük olduğu iddialarının gerçeği yansıtmadığını,
- 6- Üretimden artan ıskarta odunlarının önemli bir kısmının fabrikanın odun ihtiyacını karşıladığı, bunlardan geriye kalan miktarın belli bir firmaya değil çeşitli taliplere satıldığı, bu arada işletme idaresinin memurlarla sayısı yedi yüzü bulan fabrika çalışanları ve hayır müesseselerinin bu satıştan bedeli ödenmek şartıyla istifa edebildikleri,
- 7- Fabrikanın imalat sırasında fazla ıskarta verdiği yönündeki iddialara gelince; 1942, 1943 ve 1944 yılları zarfında bir sandık kibrit için sarf edilen tomruk miktarının 300 ile 440 desi(hacimsel ağırlık) arasında değiştiği, hâlbuki 1945'in son altı ayında bir sandık kibriti 250 desi ile yapmanın mümkün olduğunu, bunun da tomrukların özelliklerinin düşüklüğünü değil aksine fazla randıman veren iyi cins tomruk olduğunu göstermeye yeterli bir kanıt olduğu ifade edilmişti⁴⁹⁸.

Düzeltilme yazısıyla basında çıkan iddialara tek tek cevap veren İşletme İdaresi Müdürlüğü, tomruk meselesinin iddia edildiği gibi olmadığını açıklıyordu. Kibrit ve Çakmak Tekeli Geçici İşletme İdaresi Müdürlüğü'nün kendilerine gönderdikleri tehzibi yayınlayan Vatan Gazetesi, tomruk meselesiyle ilgili yazıya tekrar cevap verdi. Gazete, 20 bin metre küp tomruğun doğrudan doğruya Hüsnu Ulus Firması'na verildiğini Hüsnu Ulus isminin Vakıf Çakmur ismini örtmek için kullanıldığını, tomruk işinin doğrudan doğruya Çakmur'a ait olduğunu bir kez daha iddia etti. Vatan Gazetesi, Orman İdaresi'nin 20 bin metreküp tomruk alımı için gazetelere ilan verdiklerini ve ihaleye on bir firmanın katıldığı yönündeki açıklamalarının gerçeği yansıtmadığını yazdı. İhale yapıldıktan sonra idareye müracaat edenlerin teklifleri arasında 103 lira ile 95 lira gibi tekliflerin olduğunu buna rağmen Tekel İdaresinin ihaleyi 106 liradan Hüsnu Ulus'a yani Vakıf Çakmur'a verdiğini yazarak, bu ikili arasındaki sözleşmenin ispatlanabileceği de belirtti⁴⁹⁹. Daha önce idare 4-5 fabrikadan ihtiyaçlarını sağlarken

⁴⁹⁸ TBMM TD, VIII / 2, 13.11.1946,s. 4-8; TBMM TD, VIII / 7, 17.11.1947, s. 10.

⁴⁹⁹ Vatan, 22 Şubat 1946.

şimdi neden bir tek firmadan almayı kabul ediyordu? Bu da tek bir firmanın korunduğunu göstermesi açısından önemli bir kanıttı. Tomruk meselesi ile ilgili iddialar kamuoyunda ve basında yer almaya devam ediyordu. Ortaya atılan iddialardan bazıları şunlardı:

- Müteahhidin ormandan damgasız mal çıkardığını, Zonguldak Valisi'nin bunu haber aldığını ve bu konu da soruşturma başlattığı; idarenin bu tomrukları teslim alıp almadığının müfettişlerin yapacağı soruşturmadan sonra anlaşılacağı,
- Kağıt üzerinde müteahhidin Hüsnü Ulus görüldüğü halde, asıl müteahhidin Vakıf Çakmur olduğu, Hüsnü Ulus'un Vakıf Çakmur'u vekil tayin etmesinin de bu sebepten ileri geldiğini bunun da ispatlanabileceği,
- 20 bin metre küp tomruğun 106 liradan 2 Mart 1945'te ihale edildiği söyleniyordu. İhalenin yapılması için 200 bin liralık teminatın yatırılması gerektiği, halde Vakıf Çakmur'un ortağı Hüsnü Ulus, 2 Mart 1945'te 200 bin liralık teminatı idareye yatırmadığı, teminat yatırılmadan bir ihalenin nasıl yapıldığı? Vakıf Çakmur'un bir kısmını Ekrem, diğer kısmını Niyazi isminde öteki kalan bir kısmını da başka müteahhitlere ihale ettiği ve onlardan aldığı avans para ile Kibrit İdaresi'ne bir miktar teminat yatırıldığı,
- Defterler incelenirse teminat mektubunun ihaleden kaç gün sonra yatırıldığının kolayca anlaşılacağı,
- Diğer taraftan ihalenin en önemli safhasının, Orman İdaresi'nin 66 liralık fiyatı 44 lira 5 kuruşa indirmesi olduğu, bu fiyat indirilişinden hiçbir firmanın haberdar olmadığı için Orman İdaresi tomruğun metre küpünü 66 liraya veriyor diye 95 lira 100 lira gibi tekliflerin geldiği görülüyordu. Bu firmaların Orman İdaresi'nin önceki 66 liraya verdiği tomruğu bu sefer 44 lira 5 kuruşa verdiğini haber alsalardı, fabrikaya 70–80 liraya kolaylıkla tomruk teslim edebilecekleri,
- Tekel İdaresi'nin, Orman İdaresi'nce yapılan 22 liralık indirimden diğer firmaları haberdar etmediği, bunun da tek bir firmanın korunduğunun ispatı olduğu,

Tekel İdaresi'nin defalarca yazdığı ikaz yazıları üzerine Orman İdaresi'nin, fiyatları indirdiği söylenmekteydi. Bu yazıların gerek Orman İdaresi'nde, gerekse Kibrit İdaresi'nde bulunduğu, ayrıca Kibrit İdaresi'nin çok ağır bir şartname hazırladığı, bu şartnamenin uygulanmasının imkânsız olduğu ifade edilmekteydi. Bunu ancak bazı

kişiler tarafından korunması kararlaştırılan bir firmanın yapabileceği, verilen malın sözleşmeye uygun olup olmadığının da ancak müfettişlerin yapacağı incelemeden sonra anlaşılabilirdiği belirtildi. Ayrıca Fabrikadaki tomruklarla sözleşmede belirtilen tomrukların özellikleri karşılaştırıldığında meselenin gerçekliğinin ortaya çıkacağı da yazılanlar arasındaydı.

Tüm bu gelişmeler üzerine bu işe muhalif olduğu için Tekel Genel Müdür Yardımcısı Kemal Süleyman Vaner, Tekel İdaresi'nden istifa ederek ihale sözleşmesini imzalamadı. Fabrikanın günde 204 sandık kibrit çıkardığı iddia edilmekteydi. Önceden cilalanan ve boyanan kibritlerin şimdi öyle olmadığı söylenmekteydi. Günde 50–60 milyon kibrit çıkaran fabrikanın bunları boyamak için harcadığı iş saati hesaplanırsa fabrika veriminin geçen yıllara göre düşüşe geçtiğinin görüleceği, ayrıca fabrikanın kibrit ihraç edildiği iddialarının gerçeği yansıtmadığı, çünkü Yunanistan'a bir milyon liralık döviz karşılığında kibritin gönderildiği belirtiliyordu. Iskarta miktarının da fabrikanın defterlerinde kayıtlı olduğunu bu kayıtların incelenmesi halinde sözleşmede belirtilen hususlara uyulmadığının görüleceği açıklandı. Bu ıskartaların çok önemli bir kısmının ucuz fiyatla tekrar Vakıf Çakmur'a satıldığının fabrikanın defter kayıtlarından görülebileceği, sıra üretimi esnasında fazla ıskarta verildiğinin de bir gerçek olduğu⁵⁰⁰ tomruk meselesi ile ilgili önemli ayrıntılardı.

Tekel İdaresi, 1942–1944 yılları arasında çöp ve tomruk getirme imkânları olmadığı için ülke ağaçlarından yararlanılmaya karar verdiklerini ve uzun süre kızılğaç ile ıhlamur tomruklarının denendiğini açıklamıştı. Deneme sırasında en iyi tomruğun kavak tomruğu olduğu anlaşıldı. Bu nedenle kavak alımına başlandı. Bu da o yıllar içerisinde neden bir sandık kibrit için 300 desi kullanıldığını ve şimdi 250 desi ile bu miktarın yapıldığını göstermekteydi. İdarenin belirttiği gibi bu artış iyi tomruk yüzünden değil, tomruk cinsinin değiştirilmesinden ileri gelmekteydi. Eğer sözleşme hükümleri yerine getirilseydi, herhalde 250 desiden çok daha aşağı miktarlar içinde bir sandık kibrit üretilirdiği, bunun yanı sıra fabrikanın bütün otomobillerinin de Vakıf Çakmur'un emrine verildiği önemli iddialardandı. Ayrıca Orman İdaresi'nin satacağı

⁵⁰⁰ TBMM TD, VIII / 7, 17.11.1947, s.18; Vatan, 22 Şubat 1946; Vatan, 24 Şubat 1946.

tomrukları ihale sureti ile satması lazımken idarenin bu ihaleyi yapmadığı da iddia edilenler arasındaydı⁵⁰¹.

Bu arada tomruk meselesini Milli Korunma Kanunu⁵⁰² gereğince Başsavcılık incelemeye aldı. Savcılık, devleti milyonlarca lira zarara uğrattığı gerekçesiyle ihalenin incelenmesi ve Vakıf Çakmur'un dinlenmesine karar verdi⁵⁰³. Milli Korunma Kanunu Savcılığına verilen tomruk işi soruşturması orman işlerinde de bir takım yolsuzlukların yapıldığını ortaya çıkardı. Orman Genel Müdürü Nazım Batur, Karabük'te revir amiri iken o zaman fakir bir köylü olan Hüsnü Ulus'un, arkadaşlarının himayesi ile yavaş yavaş müteahhitlik işleri almaya başladığını, gün geçtikçe de milyonlarca liralık orman işi alarak bir firma kurduğunu anlattı. Söylendiğine göre Vakıf Çakmur'un, Hüsnü Ulus'a orman işinde daha kolay mal alındığını söyleyerek onunla bir anlaşma yapmıştı. Bu anlaşma sonucunda Hüsnü Ulus 20 bin metre küp tutarında tomruğu ilansız olarak Orman İdaresi'nden aldı⁵⁰⁴. Gümrük ve Tekel Bakanı Tahsin Çoşkan da basında çıkan iddialarla ilgili gazetecilere açıklamalarda bulundu. Çoşkan, Kahve, Tutkal, Tomruk ve Rize'deki İyidere Kereste Fabrikası meseleleriyle ilgili Maliye Müfettişlerinin kapsamlı soruşturmaya devam ettiklerini belirtti⁵⁰⁵. Bu sırada sürdürülen soruşturmalar sonucunda sorumlulukları görülen Kibrit Tekeli Geçici İdaresi Müdürü Tefik Taşçı, Büyükdere Kibrit Fabrikası Müdürü Kemal Hakgüder, Fabrika Müdür Yardımcısı Murat Akyüz ve tomruk servisinden Ragıp Karaca'ya görevden el çektirildi⁵⁰⁶. Bunun yanı sıra soruşturma devam ederken Tekel Genel Müdür Yardımcısı Ulvi Yenal ile Tekel Tetkik ve Murakabe Başkanı Kenan Yaltar, Maliye Teftiş Heyetince görülen lüzum üzerine bakanlık emrine alınmışlardı. Ayrıca Kibrit İdaresinde 4, Tekel Genel Müdürlüğünde 6 yüksek dereceli müdüre de ya işten el çektirilmiş ya da bakanlık emrine alınmışlardı⁵⁰⁷.

Gümrük ve Tekel Bakanı Tahsin Çoşkan, 21 Mayıs 1946'da Tekel Genel Müdürlüğü'nde devam eden soruşturmaların sonuna gelindiğini, müfettişlerin raporunu

⁵⁰¹ *Vatan*, 24 Şubat 1946.

⁵⁰² Milli Korunma Kanunu: 18 Ocak 1940'ta 3780 sayılı kanunla kabul edilen olağanüstü hallerde hükümete geniş yetkiler veren kanundur. Buna bağlı olarak da mahkemeler kurulmuştur. *Resmî Gazete*, 26 01.1940, Sayı: 4417.

⁵⁰³ *Vatan*, 28 Şubat 1946.

⁵⁰⁴ *Vatan*, 02 Mart 1946.

⁵⁰⁵ *Vatan*, 3 Mart 1946.

⁵⁰⁶ *Vatan*, 26 Mart 1946.

⁵⁰⁷ *Vatan*, 15 Mayıs 1946.

Mayıs sonunda bakanlığa sunmasının beklenildiğini sonuç alındığında basını ve milleti aydınlatacaklarını açıkladı⁵⁰⁸. Maliye müfettişlerinin soruşturması belli başlıklarda sona erdi. Müfettişler hazırlamış oldukları raporlarını 28 Mayıs'ta Tekel ve Gümrük Bakanlığı'na gönderdiler⁵⁰⁹. Bunun üzerine Gümrük ve Tekel Bakanı Tahsin Çoşkan yaptığı açıklamada; Maliye Teftiş Heyeti'nin Tekel Genel Müdürlüğü'nde yapmış olduğu soruşturmanın bittiğini, heyetin soruşturma raporunu bakanlığa verdiğini, kendilerinin de raporu inceledikten sonra Danıştay Başkanlığı'na gönderdiklerini ifade etti. Bakan Çoşkan ayrıca soruşturma devam ederken Kibrit ve Tekel İdaresi memurlarından da 10 çalışanı işten el çektirilerek bakanlık emrine alındığını açıkladı⁵¹⁰. Soruşturma Komisyonu raporunda özellikle kahve başta olmak üzere, tomruk, kereste, tutkal ve dinamit işinde de görevini kötüye kullananların olduğu ifade edilmekteydi. Maliye Teftiş Heyeti soruşturmasında; bir kutu kibritin 5 kuruşa satılmasının tek sebebinin, ihalenin normal şartlar içinde yapılmamasından ve çok daha ucuz teklifler varken idarenin bu işi tek bir firmaya vermesinden ileri geldiğini belirledi. Kısaca tomruk işindeki asıl meselenin, ihalenin tek bir firmaya verilmek suretiyle memleketin yüz binlerce lira zarara uğraması olduğu iddia edilmekteydi⁵¹¹.

Soruşturma Komisyonu'nun yolsuzluklarla ilgili raporlarında ise, Tekel İdaresi'nin, tomruk ihtiyacını yükselterek, idarenin faydası aleyhine işi tek bir müteahhide verdiğini, ihaleye başkalarının katılmalarını imkânsız hale getirmeye çalıştıklarını belirtti. Bunun yanında ucuz teklifleri dikkate almayarak, müteahhidin Orman Genel Müdürlüğü'ne vereceği 354 bin liralık depozitoyu kibrit tekelinin faizli parasından müteahhit adına ödediğini, müteahhidin sözleşmeye uymayan ince tomruklarını alarak, sözleşmeye uymayan özellikte mal teslim edişine göz yumarak yolsuzluk ve usulsüzlükler tespit ettikleri soruşturma raporunda ifade edilmekteydi. Soruşturma Komisyonu, Kibrit Tekeli İşletme İdaresi ile Gümrük ve Tekel Bakanlığı'nda çalışan memurların ihaleye fesat karıştırmak, müteahhit ile gizli ortaklarını korumak gibi davranışlarından dolayı da görevlerini kötüye kullandıkları sonucuna varmıştı.

⁵⁰⁸ *Son Telgraf*, 22 Mayıs 1946.

⁵⁰⁹ *Son Telgraf*, 29 Mayıs 1946.

⁵¹⁰ Tanin Gazetesi konuyla ilgili 22 kişi hakkında soruşturma açıldığı, bunlardan 10 kişinin işine son verildiğini yazmaktadır. *Tanin*, 19 Haziran 1946.

⁵¹¹ *Son Telgraf*, 19 Haziran 1946.

Meclis Soruşturma Komisyonu raporunda, ayrıca Vakıf Çakmur ile Suat Hayri Ürgüplü arasındaki ilişkiyi şu şekilde açıklandı. Kibrit İdaresine ödetilen 1.100.000 liraya varan masraflar arasından Taksim Gazinosu'ndaki ziyafet masrafının 3.000 lira, bakanlığa alınan mobilya ve eşya masrafında 23.449 lira olduğu belirtildi. Ayrıcabakanın son Anadolu gezisinde ziyafet masrafları olarak 317 lira ile bakanın kardeşi Münip Hayri Ürgüplü ve İdare Hukuk Müşaviri Münir Karacak'a hakem ücreti olarak verilen 3608 liranın daismi geçen kişilerin çıkarına yapılan masraflar olduğu ifade edildi. Vakıf Çakmur'un evinde yapılan aramada bir defterin bulunduğunu ve bu defterin 16 Ağustos 1945 tarihini taşıyan sayfasında 18 Ağustos 1945'tarihinde Arap harfi ile “S” işaretinin karşısına 3000 liranın yazılı olduğu görülmüştü. Komisyonun Vakıf Çakmur'a “S”harfinden kastının ne olduğu sorusuna Çakmur'un cevaben; bu harfle başlayan herhangi birisinin baş harfi ve işaret ettiği şahsında bir erkek olmadığını, belirtilen harfin bir kadına verildiğini ve eşinden saklamak korkusuyla böyle yazdığını söyledi. Raporda bu açıklamanın komisyon üyelerini tatmin etmediği de belirtilenler arasındaydı. Bilakis şüpheli hareketleri ve Fahretin Tekeli isminde birinin Suat Hayri Ürgüplü'ye metre küp tomruk başına beş lira verdiği yolundaki beyanatı da birleştirilince “S”harfinin karşısında verilen 3000 lira yazısı başlı başına bir delili teşkil etmekteydi. Raporda ayrıca Vakıf Çakmur, Tomkal Firması'nın Tekel İdaresi'ne sattığı her metre küp tomruk başına on lira aldığı, bundan başka ortak bulunduğu Tomkal Firması'nın adına ortaklık ettiği ihaleye fesat karıştırarak Hüsnü Ulus'tan tomruk ihalesinin kendilerinde kalmasını sağlamak için gizli bir anlaşma ile 100 bin lira aldığı da tespit edilenler arasındaydı⁵¹².

Soruşturma Komisyonu raporunda tomruk meselesiyle ilgili Gümrük ve Tekel Bakanı Suat Hayri Ürgüplü hakkında,

- 1 - Fabrikanın 1945 yılı tomruk ihtiyacını yüksek tutmak,
- 2- Bu ihtiyacın birkaç müteahhit arasında yapılması gerekirken ihaleyi tek bir müteahhide verdirmek,
- 3- İşin gereği ve yararı için tomrukları Orman İdaresi'nden alarak ihalenin ulaşım müteahhitliği şeklinde yapılmasına yetkili iken konuya doğrudan doğruya müteahhitleri dâhil etmek,

⁵¹² Vatan, 18 Eylül 1946.

- 4- Orman Genel Müdürü ile ihaleden önce görüşüp tomruk fiyatlarını tespit ederek, ihalede müteahhitlerin uygun fiyat teklif etmelerini sağlaması gerekirken bunu yapmamak,
- 5 - Diğer rakip firmaları saf dışı bırakmak için ihalenin alalecele yapılmasını emretmek,
- 6- En uygun teklifin Hüsnü Ulus'un teklifi olmadığı halde Ulus'un korunarak diğer uygun teklifleri göz ardı ederek Hüsnü Ulus'la sözleşme yapmak,
- 7- Müteahhittin birçok defa sözleşmeye uymadığı halde fesh etme hakkını kullanmamak,
- 8 - Orman Genel Müdürlüğü'nün müteahhitten istediği 350 bin kûsur liralık orman depozitosunun fazladan idareye yatırmak,
- 9- Kibrit İdaresi'ni ilgilendirmeyen bir milyon liradan fazla harcamayı Kibrit İdaresi'ne yaptırmak gibi iddialar bulunmaktaydı. Bu yüzden Bakan Suat Hayri Ürgüplü'nün tomruk meselesinde sorumluluğunun olduğu ifade edilmekteydi.

Meclis soruşturma raporunda ayrıca diğer yetkili kişiler hakkında da görüş belirtilmişti. Orman Genel Müdür Yardımcısı Nazım Batun'un, tomruk fiyatını zamanında Tekel Bakanlığı'na bildirmemek suretiyle Tekel Genel Müdürlüğü'ne yapılan tekliflerin yüksek tutulmasına sebebiyet vererek hazineyi zarara uğrattığı belirtildi. Ayrıca Tetkik ve Murakabe Üyesi'nden Fikri Fescioğlu'nun 1945'teki tomruk ihalesinde Hüsnü Ulus'tan başka en düşük teklifi vereni bildiği halde yine de ihalenin Hüsnü Ulus lehine sonuçlanmasını sağladığı ifade edildi. Kibrit Geçici İşletme Müdürü Tevfik Taşçı'nın da orman ürünlerinin fiyatlarını zamanında tespit etmediği ve ihale için gelen kapalı zarfları heyet huzurunda açmadığı tespit edildi. Kibrit Fabrikası Müdürü Kemal Hakgüder'in de 1945'teki iki milyonu aşan tomruk ihalesini iki üç gün gibi çok kısa bir zaman içine sıkıştırarak Hüsnü Ulus lehine hareket etmesinden dolayı eski Türk Ceza Kanunu'nun 366/1-2 ve 240'ncı maddelerigereğince haklarında soruşturma açılması gerektiği görüşü Meclis Soruşturma Komisyonu raporunda yer aldı⁵¹³.

⁵¹³ TBMM TD, VIII / 7, 17.11.1947, .21-22; Madde 240: İhaleye fesat karıştırmak haksız rekabete yol açmak <http://www.ceza-bb.adalet.gov.tr/mevzuat/765.htm>; Hüseyin Naili, *Anayasa Hukuku Dersleri*, İstanbul 1971.

2.1.2.1.7. Kahve Meselesi

Meselenin gelişimine bakılacak olunursa; İstanbul'da ithalat ve ihracat komisyonculuğu işi ile uğraşan Otton Andriyadis, Türkiye'nin Brezilya'ya kahve siparişi vereceği haberini alır almaz Brezilya'daki Vivacquo Kahve Firması ile temasa geçmişti. Firmadan gelen olumlu haber üzerine Andriyadis kahve tonuna 362 dolarlık teklif verdi. Tekel yetkilileri bu teklifi incelediler daha sonra Tekel İdaresine bağlı Kahve Çay Şubesi Müdürlüğü yetkililerinin, Andriyadis'e tekliflerinin kabul edildiğini ve bunufirmaya bildirmesini istediler. Bunun üzerine Andriyadis,firmaya, tekliflerinin kabul edildiğine dair telgraf çekti. Gelen kabul telgrafı üzerine firmada durumdan emin bir şekilde vapur kiraladı.Bu arada Tekel Genel Müdürlüğü yetkililerinin, Andriyadis'i arayarak, Vivacquo Firması'yla kendilerinin doğrudan doğruya temas etmek istediklerini, aradan çekilmesinin daha doğru olacağını söylediler. Bunu yapmalarının nedeni, ihaleye itiraz edenlerin engellenmesi düşüncesi idi.

Tekel Genel Müdürlüğü iddiaya göre, Andriyadis'e aradan çekilmesi karşılığında para teklifinde bulundu. Andriyadis'in de yapılan teklifi kabul edip,bir telgrafla Brezilya'daki firmaya Tekel Genel Müdürlüğü'ne doğrudan bir teklif yapmalarını bildirdiği iddialar arasındaydı. Bunun üzerine Vivacquo Firması'nın da Tekel Genel Müdürlüğü'ne uzun bir telgraf gönderdiği. Bu telgrafta, kahvenin cinsi, fiyatı, nasıl çuvallanacağı, hangi vapurla gönderileceği ve ne zaman teslim edileceğinyazılı olduğu belirtilmişti. 27 Aralık 1945'te Tekel Genel Müdürlüğü, telgraf içeriğini kabul ettiklerini ve akreditif⁵¹⁴ açmak için 31.500 dolarlık teminat mektubunun Newyork'ta hangi bankaya yatırılacağını kendilerine bildirilmesini istedi.Vivacquo Firması'ndan verilen cevapta, hangi bankaya isterlerse teminatın o bankaya yatırılabilceği yazılıydı. Tekel Genel Müdürlüğü, teminatın Newyork'da Chays National Bank'a yatırılacağını bildirdi. Türkiye'de İş Bankası aracılığıyla işlerin düzeltileceği şartı konulmuş ve bu süre zarfında İstanbul'da hiçbir firmaya kahve siparişinden bahsedilmeyerek işlerin alelacele neticelendirmek istendiği iddia edilmekteydi.

Türkiye'nin sipariş telgrafı üzerine Vivacquo Firması, istenilen kahve tiplerini hazırlayarak ambalajlara koydurdu. Vivacquo'nun 31.500 dolarlık teminat mektubu

⁵¹⁴ Herhangi bir bankanın farklı bir bankaya bir kişi için miktarı belli oranda kredi vermesi.

Newyork'ta Chays National Bank'a yatırılıp durum İş Bankası aracılığıyla 7 Ocak 1946'da Tekel İdaresi'ne bildirildi. İddaya göre, Tekel Genel Müdürlüğü, Türkiye'de kahvenin çok ucuz olduğu bir zamanda yüz binlerce liralık bir zararla kahveyi almaya mecbur kaldı. Andriyadis'in kahve verdiğini duyan birçok tüccar da Tekel Genel Müdürlüğü'ne müracaat ederek, daha uygun tekliflerle fiyat kırmaya çalıştılar. Teklif veren firmalar arasında yer alan Taranto Firması'nın yetkilisi olan B.Leon Taranto, kahve alımında kendilerinin de teklifte bulunduğunu aynı kaliteden mallar için teklif verdiklerini ancak kabul edilmediğini söyledi. Bunun yanında tüccar olan Muhtar Necip de Tekel Genel Müdürlüğü'nü protesto etti. Muhtar Necip, kendisinin Brezilya ile birkaç defa telefonla görüşerek fiyatların kırılmasına yardımcı olduğunu, fakat düşük fiyat teklifine rağmen siparişin Vivacquo Firması'na verilmesine engel olamadığını anlattı. Söylendiğine göre Andriyadis, kahve siparişinin doğrudan doğruya kendisine verileceğini hesap ederek, önceden üç bin ton kahve için bağlı bulunduğu firmayla temasa geçti. Tekel İdaresi defterlerine, Vivacquo Firması'na 22 Ocak 1946'da *“şartlarınız kabul edilmiştir”* yazılı sipariş mektubu notu düşüldü. Buna itiraz eden diğer firmalara da *“ne yapalım anlaşmayı bozamayız, bozarsak tazminat öderiz.”* şeklinde cevap verildiği ifade edilmektedir⁵¹⁵.

Gelen tepkiler üzerine Tekel Hukuk Müşaviri Münir Karacık ve Tekel yetkilileri, Andriyadis'i çağırarak durumun ciddi olduğunu bildirdiler. Andriyadis siparişin bütün şartlarını yerine getirdiği için sonucundan da emindi. Buna rağmen Tekelin idarecilerini kırmak istemeyerek, onlara ne istediklerini sordu. Tekel yöneticileri de Andriyadis'e diğer firmalardan 350 dolarlık teklif var, 362 dolarlık teklifi 350 dolara indirmeye çalış demişlerdi. Bu istek üzerine Andriyadis acilen Vivacquo Firması'na telgraf çekerek fiyatın 350 dolara çekilmesini sağladı.

Gümrük ve Tekel Bakanı Suat Hayri Ürgüplü'nün İstanbul'da bu işi yakından takip ettiği ifade edilmektedir. Kahve işinde bazı tüccarların 320 dolar teklifinde bulunduğu söyleniyordu. Bunun üzerine Tekel İdarecileri, Andriyadis'i tekrar müdürlüğe davet ederek, Vivacquo Firması'ndan bu defa da 320 dolara teklif vermesini istediler. Endişeye kapılan Andriyadis, akreditifin iki güne kadar açılması karşılığında bunu yapabileceğini söyledi. Hukuk Müşaviri yirmi dört saatte açarız diye garanti verince, Andriyadis'e iki gün içinde akreditifin açılacağı bildirildi. Konuyla ilgili telgraf

⁵¹⁵ Vatan, 09 Şubat 1946.

bürokratik nedenlerden dolayı bir türlü çekilemedi. İdarenin ilgili şube müdürlüğü, teminat bedelinin yatırılmadığından, Vivacquo Firması'yla anlaşmasına gerek olmadığına dair hukuk müşavirinden aldığı yazılı görüşüne dayanarak, bu sözleşmenin feshini isteyerek yeniden bir ihale yapılmasını söyledi. Ancak bu yazılı istek idarenin satış müdürlüğünde işleme konmadı. Basın konuyla ilgilenmeye başlayınca durum karıştı. Bu sırada ne yapılacağı üzerinde tartışılmaya başlandı. Sonuçta bu duruma uygun olarak yeni bir ihale ilanı hazırlandı. Bunun üzerine Andriyadis, Tekel İdaresi'ne giderek sözleşmelerinin olduğunu ve Tekel İdaresi'nin bu kahveleri almaya mecbur olduğunu belirterek, ihaleye katılmayacaklarını söyledi. Tekel yetkilileri de Andriyadis'e ihaleye katılmalarının bu şartlar altında kendilerine daha avantaj sağlayacağını söylediler⁵¹⁶. Çünkü verilen ihale duyurusunda istenilen bazı şartların siparişin adrese teslimi anlamına geldiğini özellikle 10 Mart 1946'ya kadar Rio'dan sevk olunması gibi maddelerin yerine getirilmesinin imkânsız olduğunu Türkiye'den katılacak bir firmanın bir ay gibi kısa bir sürede istenilen ihale şartlarını yerine getirmesinin zor olduğunu bu ihale şartlarının belli firmaya göre çıkartıldığını belirttiler.

İhale ilanı 9 Şubat'ta verilmiş ve başvuru yapmak isteyen firmalardan da 14 Şubat'a kadar başvuruları istenmişti. Belirtilen süre içerisinde başvurmayan firmaların teklifleri kabul edilmeyecekti. Tüccarlar, bu süre içerisinde tatil günlerini de çıkarırsanız geriye kalan üç gün içerisinde memleket dışından yapılacak alımlarda resmi olarak bir aylık sürenin kabul edildiği halde Tekel İdaresi'nin bu işi beş güne sığdırmasının altında neler yatıyor diye birbirlerine soruyorlardı⁵¹⁷. İhaleye ancak Tekel Genel Müdürlüğü'nün ihtiyacını önceden bilen ve sipariş veren, bir tüccardan başkasının giremeyeceğini ifade etmişlerdi. Andriyadis bu teklifi kabul etmeyerek, Tekel İdaresi'nin Vivacquo Firması ile resmen anlaştığını bunun telgraf haberleşmesi ile de ispatlanabileceğini ve bu sözleşmeden dönmenin de imkânsız olduğunu bir kez daha belirtti.

11 Şubat 1946'da Andriyadis, Tekel Genel Müdürlüğü'ne 10826 numaralı bir protesto telgrafi çekerek, tazminat talebinde bulundu. Bu protestoda malların vapura yükletildiği bildirilmekte ve tekelin bu sözleşmeden geri dönemeyeceğini, şimdiye kadar Rio'da beklemekte olan vapurun ücretleri ile vapura avans olarak verilen 100 bin

⁵¹⁶ *Vatan*, 13 Şubat 1946.

⁵¹⁷ *Tasvir*, 10.02.1946; *Vatan*, 10-11-13.02.1946.

dolar ile telgraf ücretleri ve diğer masrafların da Tekel İdaresi tarafından ödenmesi gerektiği yazılıydı. Protestoda ayrıca bu kahvelerin artık Tekel'e ait olduğunu ve Vivacquo'nun bu parayı Tekel'den kanun yoluyla tahsil edeceği ifade ediliyordu. Andriyadis malını sattığını iddia ederek ikinci bir üç bin tonluk kahve siparişine girmeyeceğini tekrar açıkladı.

Tüm bu gelişmeler sonunda Suat Hayri Ürgüplü'nün yerine geçici olarak atanan Gümrük ve Tekel Bakanı vekili Raif Karadeniz, Kahve meselesinde kontrolü ele aldı. İstanbul'da Tekel Genel Müdürü Hürrem Şener ile kahve meselesi hakkında görüştü. Kahve ihalesi hakkında bilgi alan Raif Karadeniz, ihalenin bir gün daha uzatılmasını istedi. İhaleye dört firma katıldı. İki firmadan Osman Taşcıoğlu ve Vitalis Beyo, Tekel Genel Müdürlüğü'nün ilan ettiği sözleşme şartları içinde teklif vermediklerinden ihale dışında kalmışlardı. İhaleye yalnızca Andriyadis vekili bulunduğu Vivacquo Firması ile Mustafa Lütfi Gök Firması kabul edildi⁵¹⁸.

Bu arada basının üzerinde durduğu konulardan biri olan kahve alımı meselesinde Tekel Genel Müdürü Hürrem Şener, İzmir'de iken doğrudan doğruya Bakan Suat Hayri Ürgüplü tarafından ihalenin yapıldığı ve bakanın Hürrem Şener'e telgraf çekerek İzmir'de on beş gün daha kalmasını istediği iddialar arasındaydı⁵¹⁹.

Gümrük ve Tekel Bakan vekili Raif Karadeniz başkanlığında Tekel Genel Müdürlüğünde Andriyadis ve Mustafa Lütfi Gök Firmaları'nın da yer aldığı bir toplantı yapıldı. İki ithalatçı kahve firmanın fiyatları karşılaştırıldı. Andriyadis Firması'nın teklifi çok yüksek olmasına rağmen Tekel İdaresinin üç gün içine sığdırdığı ilan şartlarına tamamen uymakta idi. Diğer firma olan Mustafa Lütfi Gök Firması ise 10 Marta kadar vapur tedarik edemeyeceğini söylemişti. Her iki teklif ayrı ayrı ele alındı. Raif Karadeniz, Andriyadis'ten fiyatı bir miktar daha düşürmesini istedi. Andriyadis, bunun üzerine vapurun temin edildiğini ve kendi teklifinin Tekel İdaresi'nin vermiş olduğu ihale şartlarına uyduğunu, Mustafa Lütfi Gök Firması'nın şartlarının belirsiz olduğunu ileri sürerek gerekirse Tekel Genel Müdürlüğü'nü mahkemeye vereceğini söyledi.

⁵¹⁸ *Vatan*, 15 Şubat 1946.

⁵¹⁹ *Son Telgraf*, 15 Şubat 1946.

Bunun üzerine bakan vekili Raif Karadeniz, Andriyadis'e, "*mahkemeye vermekte serbestsiniz bu şartlarda size ihale yapamayız*" dedi. Başka firmaların çok ucuz tekliflerini dikkate alan Raif Karadeniz tekrar Andriyadis'ten fiyatı indirmesini istemiş, Andriyadis kendisine 10 Nisan'a kadar müsaade edildiği takdirde fiyatı indirebileceğini söyleyerek zaman istemişti. Raif Karadeniz, Tekel Genel Müdürlüğü tarafından verilen ihale ilanının çok kısa bir süreye sığdırıldığını ve şartların doğrudan doğruya Andriyadis firmanın yapabileceği şartlar olduğunu dikkate alarak, ihalenin bir ay daha uzatılmasına karar verdi. Konuyla ilgili soruşturma yürüten komisyon, bu ihale ilanının ne şekilde kimler tarafından verildiğinin araştırılmasını isteyerek, suçlular varsa bunlarında cezalandırılacağını ifade etti. Tekel Genel Müdürlüğü'nde yapılan toplantı da ihale ilanının 21 Şubat'a kadar uzatılmasına ve vapura yükleme süresinin de 10 Nisan tarihine ertelenmesine karar verildi⁵²⁰.

Gümrük ve Tekel Bakan vekili Raif Karadeniz, Tekel Genel Müdürlüğündeki soruşturmanın derinleştirileceğini, basında çıkan haberlerin hepsinin araştırılacağını gazetecilere yapmış olduğu toplantıda açıkladı. Bu soruşturmaları Tekel müfettişleri mi yapacaklar sorusuna Raif Karadeniz soruşturmaları Maliye ve Ticaret Bakanlıklarından oluşturulacak müfettişlerin yapacağını ifade etti. Bunun üzerine gazeteciler Tekel müfettişlerine güveniniz yok mu sorusunu yöneltince Raif Karadeniz; "*Konunun güven ve güvensizlikle ilgili olmadığını, Maliye müfettişlerinin daha uzman olduklarını bu alışverişin ticarî bir iş olduğu için de Ticaret Bakanlığı müfettişleri el koyacaklardır*" cevabını verdi. Bakan Raif Karadeniz ayrıca Tekel müfettişlerinin daha çok gümrük işlerini bildiklerini de sözlerine ekledi.

Gazeteciler Raif Karadeniz'e konuyla ilgili birçok soru sordu. Sorulardan bazıları şunlardı: "*İstanbul'da kahve ihalesi yapılırken Tekel Genel Müdürü niçin İzmir'e gönderildi?*" Raif Karadeniz de, "*Görev sonucu gitti. Başka bir şey bilmiyorum.*" cevabını verdi. "*Milyonlarca liralık bir kahve alımında Tekel Genel Müdürü'nün imzası var mıdır?*" sorusuna ise Raif Karadeniz, "*İmzanın ihalede bulunmadığını*" açıkladı. "*Hürrem Şener'in yerine Tütün İşleri Müdürü İzmir'e*

⁵²⁰ Vatan, 16 Şubat 1946.

*gönderilemez miydi?” sorusuna da Bakan Raif Karadeniz, konunun araştırıldığını sonucun bundan sonra açıklanacağını ifade etti*⁵²¹.

Muhtemelen Suat Hayri Ürgüplü hakkında sürekli basına açıklamalarda bulunmasından olacak ki Gümrük ve Tekel Bakanlığından alınarak yerine 19 Şubat 1946’da Kastamonu Milletvekili Tahsin Çoşkan atandı⁵²².

Tekel İdaresi’nin bir haftalık ihale ilanı süresinin son günü başvuran kahve ithalatçılarının teklifleri ve teminatları Ankara’dan gelen bir haberle iade edildi. Tekel Genel Müdürü Hürrem Şener’in bakanlıktan aldığı bir emir üzerine, bu ihaleyi durdurduğu ve ihalenin yeni şartlarla ilan edileceği ifade edildi. Daha sonra Tekel Genel Müdürlüğü’nce yapılan duyuruda, 3000 ton kahve alım ihalesinin 8 Mart 1946’da yapılacağı açıklandı⁵²³. Gümrük ve Tekel Bakanı Tahsin Çoşkan, gazetecilerin 3000 tonluk kahve ihalesinin neden 21 Şubat’ta değil de 8 Mart’ta ertelendiği sorusuna, *“memleketin çıkarları için böyle uygun görüldü”* cevabını verdi. Bakan ayrıca 3000 ton kahve alımı dışında konsolos aracılığıyla Brezilya’dan 1000 ton kahve alımının da gerçekleştireceklerini sözlerine ekledi⁵²⁴.

8 Mart 1946’da kahve ihalesinin yapılacağı gün Tekel binasına gelen tüccarlar yapılacak olan 1000 ton kahve alımının Mustafa Lütfü Gök Firması’na sipariş ettirildiğini öğrendiler. İhalesiz ve özel olarak sipariş verilen bu kahveler 15 Mart’ta Rio’dan yüklenecekti. Tekel yetkilileri, Gümrük ve Tekel Bakanı Tahsin Çoşkan’a kahve sıkıntısı çekildiğini, bunun için Rio’dan 15 Mart’ta bir İsveç vapurunun ayrılacağını hiç olmazsa 1000 ton kahvenin yüklenmesinin iyi olacağını söylediler. Bunun üzerine bakan oradaki konsolosluğa vapura 1000 ton kahve yüklemesi yapılması için tam yetki verdi. Fakat konsolos, bu tür ticarî işlere karışamayacağı cevabını verdi. Konsolosun bu cevabı üzerine Tekel Genel Müdürlüğü endişeye düşerek Mustafa Lütfü Gök Firması’nı çağırıp eski koşullar içinde kahveyi vapura yükleyip yükleyemeyeceğini sordu. Mustafa Lütfü Gök Firması yetkilileri de Brezilya ile temasa geçerek, idareye 15 Mart’a kadar İsveç vapuruna mal yükleyebileceği cevabını verdi. Bunun üzerine firma

⁵²¹ *Son Telgraf*, 17 Şubat 1946; *Vatan*, 17 Şubat 1946; Suat Hayri Ürgüplü savunmasında bu konuyla ilgili olarak Raif Karadeniz’le aralarında daha önceden bir sorun olduğunu söylemiştir. Bkz., Suat Hayri Ürgüplü’nün savunması, *TBMM TD*, VIII / 2, 13.11.1946, ekler kısmı, s.1–17.

⁵²² *Son Telgraf*, 20 Şubat 1946; *Vatan*, 20 Şubat 1946.

⁵²³ *Vatan*, 21 Şubat 1946.

⁵²⁴ *Vatan*, 6 Mart 1946.

ile hemen anlaşma imzalandı. Bu duruma tepki gösteren diğer tüccarlar: “*Dün Andriyadis’i himaye ediyorlardı, bugün de Mustafa Lütfi Gök’ü koruyorlar. Nasıl oluyor da ilan gününden iki gün önce ihale olmaksızın Gök Firması’na bu iş veriliyor anlamak mümkün değil!*” diyerek tepkilerini bir kez daha dile getirdiler.

Öfkeli tüccarlar, 15 Mart’ta Rio’dan kalkacak vapura kendilerinin de mal yükleyebileceklerini söylediler. İlan tarihinden önce kahve alımı gerçekleşti. Amerikan Firmalarına teminat mektupları yatırdıklarını söyleyen tüccarlar bu kahve işinin daha çok süreceğini ifade ettiler. Gelen tepkiler üzerine Tekel Genel Müdürü Hürrem Şener, konuyla ilgili olarak, memleket ihtiyacı için alınması gereken 2500–3000 ton kahve için yapılan ihale şartlarına tamamen uygun hiçbir teklif verilmediği için bu ihaleden vazgeçtiklerini açıkladı. İhtiyacın karşılanması için müdürlüğün daha uygun yeni şartlar da ihale vereceklerini de sözlerine ekledi. Tüccarlar, Tekel Genel Müdürü’nün bu açıklamalarının gerçekleri gizlediğini söyleyerek “...*mademki tekel ihalede serbesttir neden ihale ilanı vererek bu kadar insanın oyalandığını*” sordular⁵²⁵. Bu eleştiriler karşısında Gümrük ve Tekel Bakanı Tahsin Çoşkan, Mustafa Lütfi Gök Firması ile 1000 ton kahve için 306,45 dolar üzerinden teklif yapıldığını pazarlıklar sonucunda 305,45 dolara indirildikten sonra kahve siparişinin verildiğini anlattı. Pazarlıkla sağlanan bu alım idarenin mevcut kanunî yetkisine dayanılarak yapılmış olduğundan bu işte mevzuata ve usule aykırı bir durumun da olmadığı belirtilmekteydi.

8 Mart 1946’daki 2500–3000 tonluk ihaleye yedi firma katıldı. Bunların hiçbiri bu miktardaki kahveyi sözleşmede belirtilen süre içinde vermeyi taahhüt edemedikleri gibi fiyatların da 307,45 dolar ile 310 dolar arasında olduğu görüldü. Fiyat kırma şartları yerine getirilemediği için ihalenin yapılamadığı ifade edildi. Ancak memleketin kahve ihtiyacının sağlanması isteği karşısında Bakan Tahsin Çoşkan, bu ihaleye katılan yedi firmadan en ucuz fiyatı veren Mustafa Lütfi Gök Firması’nın ihale şartları içinde yalnız 1000 ton kahve verebileceğini bildirdiğinden bu miktarın pazarlık yolu ile bu firmadan alınmasını uygun gördüklerini açıkladı⁵²⁶. Tüm bu tartışmalar arasında Suat Hayri Ürgüplü’den sonra yolsuzluk haberleri ile sıkça anılan Tekel Genel Müdürü Hürrem Şener de görevinden istifa etmişti⁵²⁷.

⁵²⁵ *Vatan*, 9 Mart 1946.

⁵²⁶ *Vatan*, 12 Mart 1946.

⁵²⁷ *Son Telgraf*, 16 Mart 1946, *Vatan*, 16 Mart 1946.

Soruşturma Komisyonu, kahve meseleleriyle ilgili ayrıca Andriyadis'in İstanbul'daki ofisinde yapılan aramada Vivacqua'la ilgili yazışmalarında bir takım şüphe uyandıracak ifadelerin olduğunu belirledi. Komisyonun tespitin de ihalenin ilk önce komisyon kararı alındıktan sonra gerçekleşmesi gerekirken tam tersi bir durumla önce ihalenin yapıldığı sonra da komisyon kararının alındığının görüldüğü ifade edildi. Tekel Genel Müdürlüğü'ne yüksek fiyatla kahve satmak, bütün yolları deneyerek başka rakip firmaların yerine getiremeyeceği şartlarla bir ihale ilanı çıkartılmasına yönelik girişimler de komisyon raporunda belirtilenler arasındaydı⁵²⁸.

Soruşturma Komisyonu incelemelerinde, kahve meselesinde birçok kişinin görevini kötüye kullandığını tespit etti. Bunlar arasında ismi birçok yolsuzluk olayında geçen ve Andriyadis'in ofisinde yapılan aramada ele geçen not defterinde ismi yazılı olan Vakıf Çakmur da sorumlular arasındaydı. O zamanki Tekel Genel Müdürü Hürrem Şener, Tekel Genel Müdür Yardımcısı Ulvi Yenal, Tekel Hukuk Müşaviri Münir Karacık Bakanlık Tetkik ve Murakabe Heyeti Başkanı Kenan Yalter, Bakanlık Hukuk Müşaviri Şemsettin Akçaoğlu, Kahve ve Çay Şubesi Müdürü Muzaffer Sakıcı, Muhasebe Müdürü Abdülbaki Bilimer, Tuz işleri Müdürü Ekrem Necmi'nin, eski TCK'nın 230'uncu ve 240'ıncı maddeleri gereğince suçlu oldukları gerek Meclis Soruşturma Komisyonu gerekse Teftiş Heyeti raporlarında belirtilmekteydi. Özellikle komisyon raporunda, bakana verilmek kaydıyla rüşvete aracılık etmek ve bunun için Andriyadis'ten 25 bin dolarlık senet alma suçlarından dolayieski TCK'nın 220'nci⁵²⁹ maddesince Vakıf Çakmur hakkında soruşturmanın açılması gerektiği hükmüne varılmıştı.

Teftiş Heyeti soruşturma sonucunda Gümrük ve Tekel Bakanı Suat Hayri Ürgüplü'yle ilgili şu tespitlere vardı:

- 1- İlgili müdürlüğün yazılı talebine rağmen Andriyadis'le yapılan anlaşmayı feshettirmediği ve onunla yapılan sözleşmenin devamı için emir vermek,
- 2- Tekel Hukuk Müşaviri'nin, yazılı savunmasını dikkate almayarak Bakanlık Hukuk Müşavirinin sözlü görüşüyle bunu tahlile çalışmak,

⁵²⁸ *Vatan*, 7 Mart 1946.

⁵²⁹ *220'nci madde*: Rüşvet almak ve vermek suçları,
230'uncu madde: Memuriyet görevini kötüye kullanmak, savaştırmak,
240'ıncı madde: Görevi kötüye kullanmak, geniş bilgi için Bkz:
<http://www.cezabb.adalet.gov.tr/mevzuat/765.htm>.

- 3- Sözleşmenin iptalini temin için Tekel İdaresi'nin bu konuda döviz verilemeyeceği hakkında Ticaret Bakanlığı'ndan getirttiği yazıyı istifasına kadar işleme koydurmamak,
- 4- Daha ucuz fiyatla teklif yapan rakipler varken yalnız Andriyadis'in yerine getirilebileceği şartlarla ihale ilanı verdirtip bu firmayı himaye etme⁵³⁰ gibi ifadelerle tefiş raporunda ifade edilmekteydi.

Müfettiş Heyeti, Anayasanın 61'inci ve 67'nci⁵³¹ maddelerine göre eski Gümrük ve Tekel Bakanı Suat Hayri Ürgüplü hakkında meclis soruşturması açılması gerektiğini belirledi. Ancak heyet yetki kısıtlaması nedeniyle bakan hakkında herhangi bir işlem yapamadı. Soruşturma Komisyonu da yapmış olduğu incelemeler sonucunda, Gümrük ve Tekel Bakanı Suat Hayri Ürgüplü'nün birçok yolsuzluk iddialarıyla ilgili sorumluluğunun olduğu kanısına vardı. Bunun üzerine Soruşturma Komisyonu'nun hazırlamış olduğu rapor başbakanlık kanalıyla Türkiye Büyük Millet Meclisi'ne gönderildi. Mecliste oluşturulan beş kişilik Soruşturma Komisyonu da bu raporu inceleyerek gerek basında gerekse raporda ifade edilen yolsuzluk ve usulsüzlüklerde Gümrük ve Tekel Bakanı Suat Hayri Ürgüplü'nün sorumluluğunun olduğuna kanaat getirdi. Sonuç itibarıyla iki komisyonun raporlarını göz önüne alan Meclis Soruşturma Komisyonu, Suat Hayri Ürgüplü hakkında meclis soruşturmasının gerekli olduğunu belirledi. Bu amaçla yapılan oylamada, Suat Hayri Ürgüplü hakkında iddia edilen yolsuzlukların meclis tarafından soruşturulmasına oy birliğiyle karar verildi.

2.1.4. Suat Hayri Ürgüplü'nün Savunma Mektubu

Gümrük ve Tekel Bakanı Suat Hayri Ürgüplü hakkında gerek bakanlıkça gerekse meclisçe yapılan soruşturmalar neticesinde meclis iç tüzüğü'nün 71'inci maddesinin son fıkrası gereğince yazılı savunmasını yapması için Ürgüplü'ye süre verildi. Kendisine tanınan on beş günlük süre sona erince Suat Hayri Ürgüplü, yazılı olarak meclise savunmasını sunarak, kendisi hakkında iddia edilen yolsuzluklara ve usulsüzlüklere cevap verdi⁵³². Suat Hayri Ürgüplü, yazılı savunmasında, hükümeti ve partiyi şüphe altında bırakacak herhangi bir iş yapmadığını, TBMM'nin kararının kendisi hakkındaki gerçekleri gün yüzüne çıkaracağına inandığını ifade etti. Ürgüplü,

⁵³⁰ TBMM TD, VIII / 2, 13.11.1946, s.7.

⁵³¹ 61'inci madde: maddi bir suça ortak olma. 67'nci madde: suça teşebbüs, Bkz: <http://www.ceza-bb.adalet.gov.tr/mevzuat/765.htm>.

⁵³² TBMM TD, VIII / 2, 13.11.1946, Savunma mektubu için ekler kısmı, s.1-17; Vatan, 26 Eylül 1946.

bugüne kadar kurulan soruşturma komisyonlarının kendisinin bilgisine başvurmadıklarını da savunmasında şikâyet olarak belirtti.

Suat Hayri Ürgüplü savunmasına, görevden alınma şekline değinerek başladı. Cumhuriyet Halk Partisi Meclis Grubu İdare Kurulu'nun 12 Şubat 1946'da yaptığı toplantı da ülkede artan yolsuzluklarla ilgili konuların tartışıldığını anlatan Suat Hayri Ürgüplü, bu meseleler hakkında başbakandan açıklama istenildiğini başbakanın da dile getirilen yolsuzluklarla ilgili bilgi aldıktan sonra Meclis Grubuna açıklama da bulunacağını ifade etti. Ürgüplü kendisi hakkında basında çıkan kahve alımındaki yolsuzluk iddiaları üzerine başbakanla durumu açıklamak için görüştüğünü hemen sonrasında başbakanın Bakanlar Kurulu'nu 7-8 bakanla alelacele topladığını ve kendisine bakanlıktan alındığı haberinin tebliğ edildiğini yerine de geçici olarak Raif Karadeniz'in atandığını anlattı.

Suat Hayri Ürgüplü savunmasında, görevden alındığı gün Raif Karadeniz'in yolsuzluk iddiaları ile ilgili olarak İstanbul'a gönderildiğini, Raif Karadeniz'le aralarında sorun olduğunu daha önceden mecliste tartıştıklarını da belirtti⁵³³. Savunmasında ayrıca hakkında oluşturulan ilk soruşturma komisyonunun yanlış kurulduğunu, Tekel Genel Müdürlüğü özel kanununa göre soruşturmayı ancak Gümrük ve Tekel Bakanlığı müfettişlerinin yapabileceğini bunun yapılmayıp soruşturmanın karma bir komisyona yaptırıldığını belirtti. Suat Hayri Ürgüplü, oluşturulan bu komisyona sadece kahve meselesinin soruşturulması görevi verilmişken sonradan tomruk ve diğer meselelerin de dahil edildiğini anlattı. Eleştirilere devam eden Suat Hayri Ürgüplü, ayrıca soruşturma komisyonunun işini yirmi günde bitirecekken başka meselelerin de komisyona dahil edilmesiyle soruşturmanın üç ay sürdüğünü, bu arada soruşturma komisyonunun müfettiş sayısını artırdığını, kardeşinin ve özel kalem müdürünün evinin basılıp arandığını açıkladı. Suat Hayri Ürgüplü, üzüntüsünün en çok da yetmiş yaşındaki annesinin çantasının, eşyasının ve çamaşırlarının dağıtılarak aranması olduğunu savunmasında belirtti⁵³⁴.

⁵³³ *Son Telgraf*, 20 Şubat 1946.

⁵³⁴ “*Tekeldeki Tahkikat*” adlı makalesinde, “*Tefiş Heyeti'nin utanç verici şekilde evler bastığını, aramalar yaptığı...*” şeklindeki sözlerinden dolayı Suat Hayri Ürgüplü'yü eleştiren Mümtaz Faik, kendisi hakkında soruşturma yapan otoriteyi bu şekilde eleştirmeye hakkı ve yetkisinin olmadığını yazmaktaydı. *Vatan*, 26 Eylül 1946.

Suat Hayri Ürgüplü soruşturma devam ederken zaman zaman komisyona müracaat ettiğini ancak kendisine konuyla ilgilenmemesi gerektiğini, soruşturmanın idarî ve gizli olduğunu kendisi hakkında müfettişlerin soruşturma yapamayacaklarını söylediklerini ifade etti. Suat Hayri Ürgüplü, savunmasında her defasında hesap vermekten kaçmadığını önemle vurguladı. Suat Hayri Ürgüplü komisyonun hakkındaki değerlendirilmesini ancak Danıştay kararından sonra öğrendiğini ve müfettişlerin bir bakan hakkında soruşturma yapma yetkilerinin olmadığını, bunun Anayasaya aykırı bir durum oluşturduğunu ifade etti. Ürgüplü, kısaca soruşturmanın kanunî boyutuna değinerek hakkında yapılan soruşturmanın Anayasal bir boyutunun olmadığını bu duruma bazı kurumların da göz yumduğunu belirtmekteydi. Yüce Divan huzuruna çıkmaktan asla korkmadığını bunu kendisine bir iftihar kaynağı olarak gördüğünü de savunmasına ekledi.

Suat Hayri Ürgüplü yazılı savunmasında soruşturmaya ve basına yansıyan birçok konuya da değindi. Kardeşi Münip Ürgüplü'nün serveti hakkında basında çıkan iddialar üzerine başlatılan soruşturmada da aynı müfettişlerin görevlendirildiğini kendisinin bu davayla ilgisinin bulunmadığını anlattı⁵³⁵. Maliye Teftiş Heyeti Kurulu Başkanı Faik Ökte hakkında da birkaç satır yazan Suat Hayri Ürgüplü, Ökte'yi uzun süreden beri tanıdığını neden vicdanının sesinden uzaklaştığını anlayamadığını, Ökte'nin soruşturmanın sebebini kendisine haber göndererek açıkladığını, bunu mecliste de açıklaması gerektiğini ifade etti.

Eski Gümrük ve Tekel Bakanı, meclise göndermiş olduğu savunma mektubunda soruşturma ile ilgili olarak, yardımcı kola işinde, hiçbirbilgisinin olmadığını söyledi. Irak'abira ihracı, bu ihracın Tekel Müdürlüğü'nün satış şubesi aracılığıyla yapıldığını, bunun dışında konuyla ilgili herhangi bir bilgisi olmadığını ifade etti. Ürgüplü komisyon raporlarında hakkında iddia edilen meselelere savunmasında şu şekilde cevap vermişti.

⁵³⁵ Bu konuyla ilgili olarak Meclis Beşler Komisyonu sözcüsü Faik Ahmed Barutçu, Münip Ürgüplü'nün Irak'a bira satışı ile ilgili ifadesinin alındığı belirterek, Münip Ürgüplü'ye müteşebbisler bir mektup yazarak, şişe ihtiyaçlarının karşılanması için Suat Hayri Ürgüplü'yle konuşmasını, bunun karşılığında Münip Ürgüplü'ye para teklif ettiklerini Suat Hayri Ürgüplü'nün de parayı kabul ettiğini ancak işin yarıda kaldığını belirterek kamu davası açmaya gerek görülmediğini sözlerine eklemiştir. *TBMM TD*, VIII / 2, 15.11.1946, s. 58-59; *Vatan Gazetesi*'nde; Münip Hayri Ürgüplü'nün 1946'da Milli Korunma Mahkemesinde yalan mal beyannamesi vermekten ve elektrik idaresini istismar etmekten mahkeme yargılandığını yazmaktaydı. *Vatan*, 1 Ağustos 1946; Suat Hayri Ürgüplü'nün savunması için Bkz, *TBMM TD*, VIII / 7, 17.11.1947, s. 1-42; Ek-20: BCA 030.10.00.00..9.52.22.1.

2.1.4.1. Dinamit Meselesi: Zonguldak Havzası'nın dinamit yetersizliğinden durma tehlikesi ile karşı karşıya kaldığını, Bakanlar Kurulu'nda sürekli bu konunun tartışıldığını, Ekonomi Bakanı Fuat Sirmen'in kendisini sıkıştırdığını belirtti. Bu nedenle dinamit siparişi için hemen İngilizlerle iletişime geçildiğini, İngiliz firmasının iki ay içinde siparişi hazır etme teklifi verdiğini bunun karşısında Amerikan firmalarının kesin bir fiyat vermeyip, küçük bir fiyat farkı gösterdiklerini dile getirdi. Ürgüplü bu durum karşısında her iki firmaya da sipariş verdirdiklerini ilk olarak İngiliz firmasının dinamitleri getirdiğini, işin acele olması hasebiyle gümrük işlemlerinin dahi havzada yapıldığını anlattı.

Ürgüplü, Soruşturma Komisyonu'nun Fazıl İverdi Firması'nı koruduğu yönündeki iddiasını reddetti. Firmanın, satış teklifinin o tarihte en ucuz teklif olduğunu bakanlığın bunu 12 Ocak 1945'de Tekel Genel Müdürlüğü'ne sevk etmekle yetindiğini, ondan sonra işi takip etmediğini belirtti. Ancak daha sonra dünyaca tanınan Chemical Suplies Firması'nın biraz daha yüksek fiyatla 250 ton teklifinde bulunduğunu bunun dışındaki firmaların süre taahhüdüne yanaşmamaları üzerine Tekel İdaresi'nin de işin aciliyeti karşısında diğer firmaların çok az farkla düşük fiyat vermelerine rağmen süre kısıtlılığından siparişi Chemical Suplies Firması'na verdiğini anlattı. Suat Hayri Ürgüplü geriye kalan 250 ton dinamit siparişi de en uygun teklifi veren Amerikan Dupon Firması'na verdiklerini, ancak firma aradan geçen bir yılın sonunda teslim edemeyeceklerini bildirerek siparişi iptal ettirdiklerini belirtti. Suat Hayri Ürgüplü, Fazıl İverdi Firması'nın bir kilo dahi sipariş etmediğini himaye görmediğini ifade ederek bu mesele hakkında meclis soruşturması açılmasına gerek olmadığını dasöyledi.

2.1.4.2. Tekel Hastanesi Meselesi: Hastane açmanın faydalarına değinen Suat Hayri Ürgüplü, Levazım Müdürlüğü'nün elden geçirip tamir edilmesi için Kibrit İşletme İdaresi'ne verildiğini söyledi. Ürgüplü, kendisini Ankara'da ziyarete gelen eşinin teyzesinin kocası Abdurrahman Taki ile görüştüğünü kendisinden iş almak istediğini söylediğini belirtti. Abdurrahman Bey'in ihale şartlarını yerine getirdiğini ve en uygun teklif verenin işi aldığını ifade etti. Suat Hayri Ürgüplü, kanunlara aykırı bir işlemin gerçekleştirmediğinin altını çizdi.

2.1.4.3. Tutkal Meselesi: Suat Hayri Ürgüplü, stoklardaki kibritlerin kötü olması nedeniyle, fabrikayı satın aldıklarını, daha önce Bulgar tutkalı alındığını bunun kötü

çıkıldığını, bu kez Türk firmalarından tutkalın alındığını bu işte de herhangi bir yolsuzluk yapılmadığını ifade etti.

2.1.4.4. Kibrit Meselesi: Suat Hayri Ürgüplü, Türk Ellas Firması'nın Yunanistan'a, 2.000 sandık kibrit için Tekel İdaresi'ne başvurarak fiyat istediğini idarenin de firmaya kutu başına 8,5 kuruş fiyat verdiğini anlattı. Yunanistan Büyükelçisi Türkiye'de 5 kuruşa satılan kibriti neden pahalı veriyorsunuz sorusuna açıklık getirdiğini, burada doğrudan bir satışın olmadığını, bunların ticarî anlaşmalar olduğunu ifade etti. Ürgüplü, ayrıca fiyatı kendilerinin vermediğini Yunan Firması'nın verdiğini söyledi. Bu arada Yunanistan'ın da ihale ilanı verdiğini bir Türk firmasının (Zeki Çalık Firması'nı kastediyor) Tekel İdaresi ile iletişime geçmeden ticarî rekabet uğruna Fehmi Ateş Firması'yla anlaşamayarak 6,5 kuruşa teklifte bulunduğunu, işin sürüncemeye girdiğinde de tarafların anlaşamayınca sonunda kendisine geldiklerini belirtti. Kendisinin de her iki firmayı uzlaştırmaya çalıştığını, hiç olmazsa tek bir fiyatla ihaleye girmelerini emrettiğini, ancak işin uzamasına engel olamadığını belirtti. Suat Hayri Ürgüplü, Yunanistan'ın, Portekiz ve UNRRA'dan yardımla kibrit aldıklarını sonradan öğrendiğini belirtti. Suat Hayri Ürgüplü bu mesele ile ilgili olarak,ihalenin 8,5 kuruşa değil de 5 kuruşa mı verilmesi halinde, en yüksek teklife değil de en düşük teklife verilmesi durumunda Maliye Müfettişlerinin ne diyeceklerini merak ettiğini de ifadesine ekledi. Suat Hayri Ürgüplü ayrıca bu meselede hiç kimsenin korunmadığını ve hiçbir çıkarın sağlanmadığını savunmasında vurguladı.

Suat Hayri Ürgüplü, soruşturma komisyonu raporlarında belirtilenlerle ilgili olarak da, Yunanistan'a doğrudan satışın neden yapılmadığı sorusuna; Yunanistan'ın iç durumunun o zaman karışık olduğunu daha önce Yunanistan'la herhangi bir ticarî ilişkilerinin olmaması nedeniyle bu işi bilen firmaların tercih edildiği cevabını verdi. Ürgüplü, başka firmaları reddetmediklerini en yüksek teklifi veren firmayla anlaştıklarını savunmasında belirtti. Suat Hayri Ürgüplü arkadaşı olduğu söylenen Fehmi Ateş'in de asla himaye edilmediğini sözlerine ekledi.

2.1.4.5. İyidere Kereste Fabrikası Meselesi: Tekel için vazgeçilmez bir hammadde olan kerestenin önemine değinen eski Bakan Ürgüplü, bunun için milyonlarca liralık para ödendiğini anlatarak meseleye giriş yaptı. 12 yıldır gereksiz anlaşmazlıklar yüzünden İyidere Kereste Fabrikası'nın çalışmadığını bunun üzerine

kendilerinin de Tekel İdaresinin faydasına olacağı gerekçesiyle teklif verdiklerini, Tekel mühendislerinin gidip fabrikayı gördüğünü ve tesisin yeni olduğu görüşünün bakanlığa bildirildiğini ifade etti. Bunun üzerine fabrika sahibiyle iletişime geçildiğini pazarlık sonucu fabrikanın 275 bin liraya alındığını belirtti. Fabrikanın yüksek fiyata alınması ile ilgili eleştirilere de değinen Suat Hayri Ürgüplü, bunun nedeninin de savaştan dolayı fiyat artışından kaynaklandığını açıkladı. Savaş döneminde yapılan tekliflerin daha ucuz olduğunu kabul ettiğini ancak savaşın memleketi terk etmeye başlamasıyla fiyat artışlarının olduğunu açıkladı⁵³⁶.

Suat Hayri Ürgüplü konuyla ilgili olarak, Orman İdaresi'ne yapılan son teklifinde 115 bin lira olduğu iddialarının da gerçeği yansıtmadığını, son teklifin 400 bin olduğunu belirtti. Ayrıca pazarlık konusunda kimseye dayatmada bulunmadığını, pazarlığı Tekel İdaresine bıraktığını ifade etti. Kendisinin bizzat fabrika bölgesine gittiğini oradaki halkın kendilerine iş imkânı sağladıklarından dolayı teşekkür ettiklerini sözlerine ekledi. Fabrikanın çevresinde tomruk olup olmadığı meselesine de değinen Suat Hayri Ürgüplü, Tarım Bakanlığı'nın kendilerine bir yazı ile tomruğun Kuray-ı Seba (İkizdere) ormanlarından değil de Çoruh Ormanları'ndan idareye verebileceklerini bildirdiklerini ifade etti. Kendilerinin de yapmış oldukları çalışmalar da Rize, Trabzon ve çevre ormanlarından toplamda 252 bin metre küp tomruğun olduğu sonucuna ulaştıklarını ifade etti. Bu şekilde fabrikanın iki yılda kendini amorti ederek 300 bin kâr elde ettiğini anlattı. İdarenin yıllık 10 bin metre küp ihtiyacını bildiren olumsuz görüşünü de güya kendisinin bu ihtiyacı 18- 20 bine yükselterek yazıyı değiştirdiği yönündeki iddiaların da asılsız olduğunu söyledi. Tekel İdaresi tarafından bütün fabrikaları için 9 bin, müsirat(içki) için 5 bin, çay sandıkları için 400 metre küp olarak belirlendiğine dair kendilerine 14 Nisan 1944 tarihli ve 1490 sayılı yazıyla bildirildiğini açıkladı. Müfettişlerin belirttiği 10 bin metre küpün normal zamanlar için geçerli olduğunu da savunmasına ekledi⁵³⁷.

2.1.4.6. Tomruk Meselesi: Suat Hayri Ürgüplü, tomruk meselesi ile ilgili olarak, yıllık on sekiz bin metre küp kavak tomruğuna ihtiyacın olduğunu teknisyenlerin kendilerine ilettiklerini ifade etti. Bunun üzerine ilgili Tekel Şube yetkililerinin Orman

⁵³⁶ TBMM TD, VIII / 1, 13.09.1946, s.12-14.

⁵³⁷ BCA, 030.10.00.00.9.52.22.s.12; Suat Hayri Ürgüplü'nün Savunma Mektubu TBMM TD, VIII / 1, 13.09.1946, s.12-14.

Genel Müdürlüğü yetkilileriyle hemfikir bir şekilde kapalı zarf usulü ile 11 ile 14 firmanın vermiş olduğu tekliflerden uygun fiyat ve şartları verenle anlaşma yaptıklarını savunmasında belirtti. Yalnız ihaleyi alan müteahhidin teslimatta % 10 eksikliğinin görüldüğünü, müteahhitin bunuda temin etmek için kendilerinden zaman istediğini temin edemezse anlaşmasının feshini istediğini söyleyen Suat Hayri Ürgüplü, meselenin son safhasını bilmediğini de ifade etti. Suat Hayri Ürgüplü, tomruk işinin tek bir müteahhide verilmesinin birçok nedenden dolayı işletmenin yararına olduğunu da sözlerine ekledi. Tomrukları doğrudan ormandan almak varken neden müteahhide verildiği yönündeki iddayaise, Ürgüplü, bu işin maliyetinin fazla olduğunu bildiklerinden böyle bir yolu tercih ettiklerini belirtti. “*Neden Orman Genel Müdürlüğü’ne danışılmadığı*” sorusuna ise Suat Hayri Ürgüplü, taahhüdü belirli zamanda yapmanın gerekli olduğunu, Orman Genel Müdürlüğü’nün işleminin uzun sürmesinden dolayı bu yola başvurdıklarını ifade etti.

Rakip firmaları saf dışı bırakarak ihalenin Hüsnü Ulus’a verilmesi konusunda da Ürgüplü şu açıklamada bulundu: “*Bakanlıkça, fabrika ihtiyacı için 3 Şubat 1945 tarih ve 250 / 54 sayılı 1 nolu cetvel ile birlikte on bir firmaya teklif gönderildi. Yazı da Hüsnü Ulus, Aliş Engin, Osman Dardağan ve Zihni Işık’ın Firmaları ile Tomkal Firması’na tekliflerini özellikleriyle vermeleri tavsiye edildi. Bunların dışındaki firmaları da ucuz teklif vermeleri, bu büyük ve zor işi yapmaya, ehliyetleri, teşkilâtları ve ekonomik güçlerinin olmaması nedeniyle kabul etmediklerini de*” açıkladı. Gelen tepkiler üzerine Suat Hayri Ürgüplü teklifleri iade ettiklerini, diğer hangi firmaların taahhütlerini yerine getiremeyeceklerini nereden anladıklarını, neden beş firmanın da teklif edildiği sorularını da cevapladı. Suat Hayri Ürgüplü; “*Tekel İdaresi’nin tekrar on bir firmaya mektup yazdığını başvuran yedi firma arasında en yüksek teklifi veren Tomkal Firması (Hüsnü Ulus) ile Kamil Nazım Dilman’ın teklifleri dikkate alınarak sözleşmenin yapıldığını*” anlattı. Müteahhidin birçok defa sözleşmeye uymadığı halde neden fesih yoluna gidilmediği iddialarına da değinen Suat Hayri Ürgüplü, “*bu firmalara uyarı yazısı yazıldığını, firmaya eğer belirtilen süre içerisinde istenilen teslimatın yapılmaması halinde sözleşmelerinin fesh edileceğini söylediklerini*” ifade etti. Suat Hayri Ürgüplü bu uyarı yazısından sonra büyük miktarda tomruğun idareye geldiğini de sözlerine ekledi. Müteahhidin istediği 350 bin lira avans meselesinde de

Tekel İdaresi'nin bilgisinin olduğunu savunmasında belirterek meselede suçsuz olduğunu ifade etti.

2.1.4.7. Kahve Alımı Meselesi: Suat Hayri Ürgüplü, soruşturmasının, istifasının ve söylentilerinin temelini oluşturan kahve meselesi ile ilgili olarak ayrıntılı bir savunma yaptı. İkinci Dünya Savaşı'nın bitimiyle birlikte kahve alımı için Brezilya ve dış ülkelere kendilerine tekliflerin geldiğini söyledi. Gelen teklifler üzerine önce bir firmayla anlaştıklarını, daha sonra başka bir firmanın da düşük teklif vermesi üzerine Tekel yetkililerinin kendisine geldiğini, kendisinin de teklifleri hukuk müşavirliğine verip incelemelerini istediğini, Tekel İdaresi'nin yararına göre hareket etmelerini söylediğini savunmasında ifade etti. Firma yetkilisi Andriyadis'in, bu işi sonlandırmak için birçok kimseye başvurduğu, mektuplar yazdığı, çeşitli anlamlara gelen telgraflar çektiği yönündeki iddiaların da gerçeği yansıtmadığını anlattı. Suat Hayri Ürgüplü savunmasında, kahve işinin Tekele verilmesiyle bazı hatırı sayılır tacirlerin işlerinin bozulduğunu savaş sonrası tekrar kahve işinin serbest bırakılması için gazetelere demeçler verdiklerini belirtti.

Suat Hayri Ürgüplü kahve meseleleriyle ilgili olarak, Tekel Genel Müdürlüğü'nün siparişleri vermede serbest olduğunu, ilk etapta Andriyadis'le bağlı bulunduğu firma arasında Tekel Genel Müdürlüğünün 350 dolara banka teminatlı bir sözleşme imzaladığı ifade etti. Bundan sonra idarenin daha ucuz fiyat elde etmek amacıyla 9 Ocak 1946'da 199 sayılı yazısıyla Mustafa Lütfi Gök Firması'na yeni ve ucuz teklif yapmasını bildirdiklerini, bunun üzerine Gök Firması'nın da 14 Ocak 1946'da 215 dolarlık bir teklif yaptığını anlattı. Bundan dolayı iki tüccar arasında anlaşmazlığın çıktığını belirtti. Bu gelişmeler de kendisinin bir suçunun olmadığını, tamamen idareden kaynaklanan bir sorun olduğunu söyledi. Konunun kendisine bu şekilde intikal ettiğini kendisinin de Bakanlık Tetkik ve Murakabe Heyeti Başkanı Kenan Yalter'e bu işle ilgilenmesini, Tekel İdaresi'ne yardım etmesini ve idarenin çıkarına uygun ucuz fiyat teminine çalışmasını söylediğini ifade etti.

Suat Hayri Ürgüplü, Andriyadis'in bağlı olduğu firmanın da fiyatı 320'ye çekince, Mustafa Lütfi Bey'in de 30 Ocak 1946'da bu durumu başbakanlık başta olmak

üzere birçok bakanlığa şikâyet dilekçeleri gönderdiğini, bunun üzerine soruşturmaların başladığını, kendisinin kimseyi korumadığını ifade etti⁵³⁸.

Suat Hayri Ürgüplü, Türkiye Büyük Millet Meclisi'ne gönderdiği savunma mektubunda, hakkındaki iddialara bu şekilde cevaplar vermektedir. Kendisi hakkındaki iddia ve söylentilerin gerçeği yansıtmadığını, hakkında karalama kampanyası yürütüldüğünü, yaptığı işlerde hep ülke çıkarını düşündüğünü anlattı⁵³⁹. Suat Hayri Ürgüplü, savunma mektubundan sonra kendisi hakkındaki iddiaları araştırmak için kurulan komisyonun hukukî yetkisini ve izlenen usul yanlışlığını anlatmak amacıyla Meclis Araştırma Komisyonu'na bir de mektup yazdı. Yazılan mektupta soruşturma komisyonunun bir bakan hakkında soruşturma yetkisinin olmadığını hukuki olarak yanlış bir yolun izlendiğini, ayrıntılı bir şekilde anlattı⁵⁴⁰. Anayasa'nın 169'uncu ve 170'inci maddelerinin ihlal edildiğini belirtti⁵⁴¹. Ürgüplü savunmasında, kurulan soruşturma komisyonlarının Tekel Genel Müdürlüğünde yapıldığı iddia edilen ve basında sürekli yazılan kahve ve birçok yolsuzluk işlerini incelemek üzere mi yoksa bir bakan hakkında suç aramak için mi? kurulduğunu soruyordu. Ürgüplü, bütün bunların cevabının verilmesi gerektiğini savunma mektubunda ayrıca belirtti. Ürgüplü komisyonun kendisini dinlemesini de mektubunda belirtiyordu. Soruşturmanın yeniden hukukî esaslara uygun olarak geniş bir şekilde yapılmasını, hatta bunu kendisinin de

⁵³⁸ BCA, 030.10.00.00.9.52.22, s.13.

⁵³⁹ TBMM TD, VIII / 2, 13.11.1946, Ekler kısmı, s.12

⁵⁴⁰ Bu konu hakkında mecliste tartışmalarda yaşanmıştır. Gaziantep Milletvekili Cemil Sait Barlas, Suat Hayri Ürgüplü'nün belirttiği hukukî soruşturma hatasını savunmuştur. Barlas, bakan hakkında herhangi bir suç unsuru bulunduğu anda Müfettiş Heyeti'nin soruşturmayı hemen durdurup bu konuda başbakan ve meclisi bilgilendirmesi gerektiğini, oysa buna uyulmadığını, birinci sınıf memurlar hakkında soruşturma gerekince müfettişlerin işe el koymaktan çekindiklerini belirtmiştir. Şayet suçlu ise o vakit el konulsun diyerek meseleyi gereken makamlara gönderdiklerini, oysa bakan hakkında bu meselede hemen soruşturma yapıldığını anlatmıştır. Bakandan bir şey sorulmadığını bunun usulsüz olduğunu, bakan hakkında herhangi bir şüphe olduğu hissi dahi uyandıysa hemen meclise bildirilmesi gerektiğini ifade etmiştir. TBMM TD, VIII / 2, 13.11.1946, s. 54-60.

⁵⁴¹ Anayasanın 169'uncu maddesi: Hükümete açılan bir gensorunun yahut bütçenin görüşülmesi sırasında veya sonunda yahut doğrudan doğruya Anayasa'nın 46'ncı maddesinin 1'inci ve 2'nci fıkralarında gösterildiği üzere hükümetin genel siyasetinden ve bakanlıkların yerine getirmek ve yürütmekle ödevli oldukları görevlerden dolayı bakanlardan birinin veya Bakanlar Kurulu'nun cezalı yahut akçeli sorumluluğu gerektiren eylemler de bulunduklarından bahsedilerek soruşturma yapılması istenirse, Başkana bir önerge verilmek gerektir. Bu önerge Başkan tarafından meclise sunulur. İlgili bakana yahut bakanlara da haber verilir.

170'inci madde: Adalet makamlarınca bir işin kovuşturulması sırasında, bakanlardan birinin, görevinden doğan bir işten dolayı görev bakımında verilen bir kararla meclise başvurulursa meclis bu işte soruşturması gerekip gerekmediğini anlamak için önce beş kişilik bir komisyon kurar. Meclise bu komisyonun raporu sunulur. <http://www.ceza-bb.adalet.gov.tr/mevzuat/765.htm>.

talep edebileceği gibi bir milletvekilinin de önerge vererek meseleyi meclise getirebileceğini mektubunda yazmaktaydı⁵⁴².

Gümrük ve Tekel Bakanı Suat Hayri Ürgüplü, savunma mektubunun sonunda: *“Savunmamı, hadisenin meydana gelişine, haberleşmenin içeriğine tam sadakat göstererek, engin bir vicdan huzuruyla yaptım. Aziz yurdun ve Cumhuriyetin en kudretli varlığı büyük meclisin, millet ve memleket adına vereceği, her türlü hissiyatın üstündeki adil kararı, bütün vatanın inandığı karar olacaktır. Beşler Komisyonunun savunmamı görüşmelerden evvel tedkik, olaylara dayalı iddialarım da ilgili bakanlıkça teyid edilince yüce meclisin tam bir huzur içinde kendi takdirine ulaşacağına eminim. Bu iman ve emniyetle hiçbir hadisede⁵⁴³:*

- 1- Cezaî ve malî sorumluluğu gerektirecek bir suç olmadığı,
 - 2- Böyle bir suç durumu varsa bakanlık sıfatıyla bana sirayeti olamayacağına,
 - 3- Anlayış ile tedkik buyrulacağına emin olduğum usul ve eşkâle ait yalnız iktisadî ve ticarî inisiyatifin zarurî kıldığı hatalar varsa bunların suç sayılamayacağına, kibrit işletmesinin özel kanununa göre muamelatındaki tam serbestîye göre sorumluluğun tedkiki icap edeceğine kanî olduğumdan her bir hadiseyi teker teker oya sunarak takdir ve hakkında meclis soruşturmasına gerek olmadığına yüksek kararınızı kabul buyurmanızı en derin saygılarım arz ve istirham eylerim”⁵⁴⁴,
- diyerek hakkındaki yolsuzluk ve usulsüzlük iddialarına cevap verdi.

Suat Hayri Ürgüplü’nün savunma mektubunun okunmasından sonra konuyla ilgili söz alan Gaziantep Milletvekili Cemil Sait Barlas da soruşturma raporunu okuduğunu, dinamit işinde herhangi bir yolsuzluğun olmadığını, hastane meselesinde de müfettişlerin belirttiği gibi memurların kastî suçlarının olmadığını söyledi. Ayrıca bu meselelerin daha ayrıntılı ele alınması için de mecliste bir soruşturma komisyonunun kurulmasının gerekliliğinden bahsetti. Cemil Sait Barlas, kurulacak olan komisyonun bu defa soruşturmada ismi geçen tanık ve şahitleri de dinlemesi gerektiğini sözlerine ekledi.

⁵⁴² TBMM TD, VIII / 2, 13.11.1946, Ekler kısmı, s.4.

⁵⁴³ BCA, 030.10.00.00.9.52.22, s.36.

⁵⁴⁴ TBMM TD, VIII / 2, 13.11.1946, Ekler kısmı, s.7; Bkz, ek-21: BCA 030.10.00.00..9.52.22.1; Ulus, 1 Kasım 1946.

Dava ile ilgili söz alan Rize Milletvekili Fahri Kurtuluş da raporda belirtilen İyidere Kereste Fabrikası'na gittiğini bazı araştırmalar yaptığını anlatarak konuşmasına başladı. Kurtuluş, fabrikayı gayet iyi gördüğünü, alet ve edevatlarının çalışır durumda olduğunu, o günün şartlarında verilen 300 bin liranın fazla olmadığını anlattı. Meclis Beşler Komisyonu sözcüsü Faik Ahmed Barutçu da, Gümrük ve Tekel Bakanı Suat Hayri Ürgüplü'nün savunmasında belirttiği gibi, ortada herhangi bir suçun olmadığını varsa da kendisine sirayet etmemesi gerektiğini, meselelerde usulle ilgili yapılan hataların da müsamaha gösterilip suç sayılmaması gerektiği yönündeki ifadelerini hatırlatarak konuşmasına başladı. Barutçu, bu düşüncelerin ancak yapılacak soruşturmayla ortaya çıkabileceğini ifade etti. Kendi komisyonlarının görevinin bakan hakkında meclis soruşturması açılıp açılmaması gerektiği yönünde olduğunu söyledi. Barutçu, kimse hakkında bir hüküm verme yetkilerinin olmadığını, sadece, iddia edilen yolsuzluklarla ilgili memurlar hakkında yapılmış olan Teftiş Heyetiraporunda toplanan delilleri dikkate alarak bir meclis soruşturması açılması kanaatine komisyonlarınca varıldığını anlattı. Barutçu, yaptıklarının sadece hazırlık soruşturmasından ibaret olduğunu da sözlerine ekledi⁵⁴⁵.

Eskişehir Milletvekili Emin Sazak da, İyidere Kereste Fabrikası meselesine dair bir konuşma yaptı. Fabrika alımına fazladan 200 bin lira verildiğine inandığını belirterek bu satın alma işlemini dönemin Bakanlar Kurulu'na sormak gerektiğini söyledi. Emin Sazak: "...tahkikat, kontrol iyi şeylerdir, keşke Bakanlar Heyeti de iki senede bir süzgeçten geçirilse"⁵⁴⁶ dedi. Meclis Beşler Komisyonu, sözcüsü Faik Ahmed Barutçu tekrar söz alarak, Bakanlar Kurulu'nda alınan karar gereği 50 bin lirayı geçen satın alımlarda yetkinin bakanlıklarda olduğunu dolayısıyla bu alımı da Tekel Bakanlığı'nın yaptığını söyleyerek hükümetin bir suçunun olmadığını ifade etti.

Hükümet adına konuşan Başbakan Yardımcısı ve Devlet Bakanı Mümtaz Ökmen de, Tekel Genel Müdürlüğündeki yolsuzlukla ilgili görüşlerini meclis kürsüsünden açıkladı. Ökmen, öncelikle müfettişlerin yapmış oldukları soruşturmaların devletin kanunları ve kuralları çerçevesinde yapıldığını, mesele ile ilgili olarak Bakanlar Kurulu'nun herhangi bir sorumluluğunun olmadığını sözlerine ekledi⁵⁴⁷.

⁵⁴⁵ TBMM TD, VIII / 2, 13.11.1946, s. 54-68.

⁵⁴⁶ Tanin, 11 Kasım 1946.

⁵⁴⁷ Tanin, 16 Kasım 1946; Ulus, 16 Kasım 1946

2.1.5. Anayasa ve Adalet Komisyonu’nun Kurulması

Gümrük ve Tekel Bakanı Suat Hayri Ürgüplü hakkında beş kişilik Meclis Komisyonu’nun yaptığı incelemelerde meclis soruşturmasının gerekip gerekmediğine dair görüşleri; “*Ürgüplü hakkında soruşturmanın açılması gerektiği*” yönündeydi. Karar mecliste oylamaya sunuldu. Oylama sonrası hazırlanan rapor oy çokluğuyla kabul edildi. Oylama sonrası meclis, Gümrük ve Tekel Bakanı Suat Hayri Ürgüplü hakkında yeniden soruşturma yapmak üzere 15 Kasım 1946 tarih ve 1506 sayılı kararla, Anayasa ve Adalet Komisyonları’ndan oluşan karma bir komisyonun kurulmasını kararlaştırdı⁵⁴⁸. Bu komisyonun başkanlığına da Ankara Milletvekili İhsan Ezgü seçildi. Komisyona üç aylık bir çalışma süresi verildi⁵⁴⁹.

Anayasa ve Adalet Komisyonu Başkanı İhsan Ezgü, bütçe görüşmeleri yapılması nedeniyle meclis matbaasının ve stenografların meşgul olduklarını bu yüzden komisyonun ancak kendilerine verilen yetkiden bir buçuk ay sonra soruşturmaya başlayabildiklerini ve meclisten üç buçuk aylık ek süre talebinde bulundu⁵⁵⁰. Komisyonun ek süre talebi meclis tarafından kabul edildi⁵⁵¹.

Anayasa ve Adalet Komisyonlarından kurulan Karma Komisyonuna ek süre verilmesinden sonra Karma Komisyon, ilk olarak bazı şahitleri dinlemeye karar verdi. Dinlenenler arasında Suat Hayri Ürgüplü de bulunmaktaydı⁵⁵². Tekel Genel Müdür Yardımcısı Ulvi (Yenal), Eski Kibrit İşletmesi Müdürü Tefik Taşçı, Müdür Yardımcısı Kemal Hakküder, Kibrit Fabrikası Müdür Yardımcısı Murat Akyüz, Tekel Encümen Kâtibi Vedat, kayıt memuru Behzade, ve Rize’deki İyidere Fabrikası’nı, Gümrük ve Tekel Bakanlığına satan fabrika sahibi Sadıkkzâde Akif de dinlenenler arasındaydı⁵⁵³.

Anayasa ve Adalet Komisyonu üyelerinden oluşan Karma Komisyon altı aylık inceleme ve soruşturma sonunda Gümrük ve Tekel Bakanı Suat Hayri Ürgüplü’nün Yüce Divan’da yargılanması gerektiğine oy çokluğuyla karar verdi. Komisyon, raporda dinamit ve hastane meselelerinde Ürgüplü’nün sorumluluğunun olmadığını da

⁵⁴⁸ Resmi Gazete: Karar No:1506, Sayı:6458, 19 Kasım 1946, s.11417.

⁵⁴⁹ TBMM TD, VIII / 2, 13.11.1946, 15.11.1946, s.55-68.

⁵⁵⁰ Resmi Gazete, Karar No:1524, Sayı:6535, 18 Şubat 1947, s.11897.

⁵⁵¹ TBMM TD, VIII / 4, 14.02.1947, s.145.

⁵⁵² Vatan, 23 Ocak 1947.

⁵⁵³ Vatan, 30 Ocak 1947.

belirtti⁵⁵⁴. Meclis Komisyonu, eski Gümrük ve Tekel Bakanı Suat Hayri Ürgüplü hakkındaki soruşturmasını 26 Mayıs 1947’de bitirdiğini meclise tezkere ile bildirdi⁵⁵⁵.

Anayasa ve Adalet Komisyonu’nun, soruşturma sonrası hazırladığı rapor çoğaltılarak milletvekillerine dağıtıldı. Meclisin büyük çoğunluğunun kararı Suat Hayri Ürgüplü’nün Yüce Divan’da yargılanarak beraat etmesi yönündeydi. Haklarında soruşturma yapılan diğer kişilerinde Yüce Divan’da yargılanacakları ifade edildi. Yasalara göre, Yüce Divan’ın vereceği kararın kesin olduğu, Yüce Divan’da hüküm giyen bakanlar hakkında Cumhurbaşkanı’nın bile hakkını kullanamadığı bilinmekteydi⁵⁵⁶.

Raporun Meclis Genel Kurulu’nda görüşülmesi sırasında milletvekilleri arasında tartışmalar yaşandı. Özellikle Konya Milletvekili Hulki Karagülle ve Gaziantep Milletvekili Cemil Sait Barlas, soruşturmanın yöntem ve içeriğine ilişkin eleştirilerde bulunmuşlardı. Hulusi Karagülle, Suat Hayri Ürgüplü’nün savunmasının neden raporda olmadığını söylerken, Cemil Sait Barlas da, her meselenin, her sanık ve tanığın ayrı ayrı ele alınıp o şekilde soruşturmanın yapılmasının gerekli olduğunu ancak bunun yapılmadığını buna da bir anlam veremediğini vurguladı. Anayasa ve Adalet Komisyonu sözcüsü İzmir Milletvekili Ekrem Oran, komisyon adına soruşturma ile ilgili soru ve eleştirileri cevaplandırdı. Oran, Suat Hayri Ürgüplü’nün savunmasının alındığını bunun rapordaki tutanaklarda olduğunu, bütün meselelerin ayrı ayrı bizzat kendisi tarafından yazıldığını söyledi⁵⁵⁷.

Anayasa ve Adalet Komisyonları’ndan oluşan Meclis Karma Komisyonu raporu, genel itibarıyla daha önce hazırlanan Maliye Teftiş Heyeti ve Meclis Beş Kişilik İnceleme Komisyonlarının hazırlamış olduğu raporlarla hemen hemen aynıydı. Meclis Karma Komisyonunun raporunda, görevlerini kötüye kullanan başta Gümrük ve Tekel Bakanı Suat Hayri Ürgüplü olmak üzere birçok yetkili ismin soruşturmaya dâhil edildiği görülmüştü.

Karma Komisyon raporlarında belirttikleri meseleleri tek tek görüşerek oylamaya sunuyordu. Bazı komisyon üyelerinin şerh koydukları meselelerde raporun sonunda

⁵⁵⁴ *Vatan*, 8 Haziran 1947.

⁵⁵⁵ *TBMM TD*, VIII / 6, 17.04.1947, s.287-288; *Vatan*, 28 Mayıs 1947.

⁵⁵⁶ *Vatan*, 3 Haziran 1947; Ali Fuat Başgil, “ Yüce Divan’da Vazife Meselesine Dair Hukukî Bir Mütalaa”, *İÜHF Mecmuası*, XIV/ 1-2, İstanbul 1948, s.155.

⁵⁵⁷ *TBMM TD*, VIII / 7, 07.11.1947, s.31-37.

belirtiliyordu⁵⁵⁸. Raporun görüşülmesi sırasında birçok milletvekilinin rapora itiraz ettikleri görüldü. Örneğin Kayseri Milletvekili Sait Azmi Feyzioğlu konuşmasına soruşturmanın hukukî boyutuna değinerek, bakanların görev ve sorumlulukları hakkında henüz bir kanunun olmadığını belirterek başlamıştı. Yapılan soruşturmanın hâlâ eksik kalan yanlarının olduğunu, özellikle Yunanistan’a kibrit satışı meselesinde cevaplanması gereken birçok sorunun olduğunu anlattı⁵⁵⁹.

Eskişehir Milletvekili Emin Sazak ve Seyhan Milletvekili Sinan Tekelioğlu da meselelerle ilgili görüşmelerin tek tek değil de toplu görüşülmesini teklif ettiler. Ancak bu teklif reddedildi. İki milletvekili rapor lehinde konuşarak, bir an önce rapordakilerin oylamaya sunulmasını ve adı geçenlerin Yüce Divan’a verilmesi gerektiğini belirttiler. Milletvekillerinin raporla ilgili eleştiri ve önerilerini dikkatle dinleyen Karma Komisyon sözcüsü Ekrem Oran, “ *Bakanın görev ve sorumlulukları bir kanunla belirlenmedi diye ülkenin yolsuzluğa göz mü yumması gerektiğini*”söyledi. Ekrem Oran, ayrıca soruşturmanın tarafsız ve dikkatli yapıldığını belirterek, “ *Arkadaşlar, bu memlekete maazallah bir vehim gelirse şu veya bu mütalâadan dolayı değil, belki memleketimizin içinde, maalesef mevcut olan bazı mikropların irtikâp ve irtişasından vehim gelecektir...*”⁵⁶⁰ ifadeleriyle güçlü bir ülke için yolsuzlukların terk edilmesi gerektiğini de sözlerine ekledi. Bazı milletvekilleri de dinamit meselesi ve hastane işi gibi konularla ilgili de karar alınmasının gerektiği yönünde görüş bildirdiler.

Karma Komisyon raporunda söz konusu kişiler hakkında soruşturma açılması kararı, mecliste oylamaya sunuldu. Meclis, meseleleri teker teker inceleyip görüştüktan sonra raporda belirtilen kişiler hakkında Yüce Divan’da soruşturma açılması talebinin uygun olduğuna karar verdi. Yüce Divan’ın kurulması kararı üzerine meclis, Anayasa’nın 61’inci ve meclis iç tüzüğünün 175’nci maddeleri gereğince gerekli yargılamaların yapılması için Ankara’da, Yüce Divan’ın oluşturulması teklifi oyçokluğuyla kabul edildi. Aleyhtek oy veren kişi CHP Antalya Milletvekili Numan Aksoy’dur⁵⁶¹.

⁵⁵⁸ Anayasa ve Adalet Komisyonları’ndan oluşan karma komisyonun raporunda belirttiği meselelerle ilgili bazı komisyon üyelerinin kararlara muhalefet şerhi koydukları görüldü. Bkz: *TBMM TD*, VIII / 7, 07.11.1947; Ayrıca Karma Komisyon raporu ekler kısmı, s. 6.

⁵⁵⁹ *TBMM TD*, VIII / 7, 10.11.1974, s. 43.

⁵⁶⁰ *TBMM TD*, VIII / 7, 07.11.1947, Anayasa ve Adalet Komisyonlarından kurulan karma komisyon raporu ekler kısmı, s. 6.

⁵⁶¹ *TBMM TD*, VIII / 7, 10.11.1947, Karma Komisyon raporu, s. 70; *Vatan*, 13 Kasım 1947.

2.1.6. Suat Hayri Ürgüplü Yüce Divan'da

Türkiye Büyük Millet Meclisi'nin eski Gümrük ve Tekel Bakanı Suat Hayri Ürgüplü hakkında almış olduğu Yüce Divan⁵⁶² kararı bir yazı ile başbakanlığa gönderildi. Başbakanlık da Adalet Bakanlığı'na kararı bildirerek Yüce Divan kurulması için çalışmalara başlamalarını istedi. Adalet Bakanlığı da meclis kararını Yargıtay ve Danıştay Başkanlığına ilettiler. Yüce Divan duruşmalarının Yargıtay Genel Kurulu'nda yapılması kararlaştırıldı. Meclis, soruşturmaya ait evrak ve raporlarının Yargıtay'a gönderilmesi istedi. Ankara'daki duruşmanın açık olacağı da açıklandı. Yüce Divan Danıştay ve Yargıtay'dan seçilen üyelerle kuruldu⁵⁶³.

2.1.6.1. Yüce Divan'daki Duruşma

Yüce Divan'da 1 Mart 1948'de Suat Hayri Ürgüplü ve arkadaşlarının duruşması başladı. Sanıkları İstanbul ve Ankara Baroları'ndan toplam 20 avukat savundu. Yüce Divan'a Yargıtay Başkanı Halil Özyürek başkanlık etti. Savcılık makamında da Başsavcı Kazım Berker yer aldı. Tekel davasında yirmi dört sanık vardı. Bunları on dört avukat savundu⁵⁶⁴.

Yüce Divan saat onda başladı. Sanıklar arasında; Suat Hayri Ürgüplü, Ulvi Yenil, Kenan Yalter, Münir Karacık, Hürrem Şener, Muzaffer Sakıcı, Şemsettin Akçullu, Abdulbaki Bimer, Ekrem Nemci İnal, Mehmet Ali Selvi, Oton Andriyadis, Vakıf Çakmur, Ömer Refik Yaltkaya, Cemal İrenek, Kemal Hilmi Saraççı, Nurettin Esat Ulusoy, Tevfik Taşçı, Fikri Fescioğlu, Kemal Süleyman Vaner, Nazım Batur, Ragıp Karaca, Kemal Hakküder, Murat Akyüz ve Hüsnü Ulus bulunmaktaydı. İlk önce sanıkların nüfus bilgileri tespit edilip davanın evrakları okundu. Dava evrakında meclisin gerekli gördüğü kahve, tomruk, İyidere Kereste Fabrikası, tutkal ve

⁵⁶² 10 Ocak 1945 tarih 4695 sayılı Anayasa ile 1924 Anayasasının dili sadeleştirildi. Bu arada Divan-ı Ali'nin ismi de Yüce Divan olarak ifade edilmiştir. Kemal Gözler, *Türk Anayasaları*, Ekin Kitabevi Yayınları, Bursa 1999, s.97-98.

⁵⁶³ Yüce Divan üyeliği için 11'i Yargıtay 10'u da Danıştay başkanları ve üyeleri arasından gizli oyla belirlenmek üzere toplam 21 üyenin seçilmesi kararlaştırıldı. Seçilen bu üyeler de yine gizli oyla içlerinden birini başkan ve birini de başkan vekili seçeceklerdi. Sonunda Yüce Divan bir başkan 14 kişi ile kuruldu. Geriye kalan 6 kişi de gerektiğinde kurulun eksikliğini tamamlamak için yedek üye durumunda kalacaktı. Bu yedek üyelerden 3'ü Yargıtay'dan 3'ü de Danıştay'dan olacaktı. Yüce Divan da savcılık görevini Yargıtay Başsavcısı yapacaktı. *TBMM TD*, VIII/ 7, 10.11.1947, s.43; *Düştur*, 3. Tertip, XXIX, Karar No:1567, Başbakanlık Devlet Matbaası, Ankara 1948,s.6; *Vatan*, 11 Kasım 1947.

⁵⁶⁴ Karar için Bkz: *Gümrük ve Tekel Bakanı Suat Hayri Ürgüplü Hakkında Yüce Divan Kararı*, J-4,TBMM Arşivi, s.1.

Yunanistan’a kibrit satışı meseleleri bulunmaktaydı. Yüce Divan da ilk önce kahve meselesi ele alındı⁵⁶⁵.

Vakıf Çakmur ve Hüsnü Ulus’un Avukatı Ekrem Korkut, müvekkilleri aleyhine kamu davası açılmamış olduğunu, Yüce Divan’ın müvekkillerini yargılama yetkisinin olmadığını mahkeme heyetine anlattı. Yüce Divan’ın hangi hallerde kurulacağını, Yüce Divan’ın Anayasa’nın 61’inci maddesinde belirtilen şekilde, bakanlar ve diğer kişileri yargılamak üzere kurulduğunu açıklamaya çalıştı. Avukat Ekrem Korkut’un meclisin yeni bir yer tayin etmeye yetkisinin olmadığı yönündeki sözlerine, Mahkeme Başkanı Halil Özyörük cevap verdi: “*Yüce Divan’ın şuan ki mevzuata göre ceza muhakemeleri hükümlerini göz önünde bulundurmakta olduğunu, Yüce Divan huzurundaki sanıklar arasında hukukî bir bağlantı bulunduğunun söz götürmez bir gerçek olduğunu Yüce Divanı yüksek görevli mahkeme olarak görmek gerektiğini açıklamaları ve delilleriyle anlatarak bu husustaki itirazların gereksiz olduğunu*” söyleyerek eleştirilere cevap verdi. Ayrıca sanıklar hakkında kamu davası açılmasına gerek olmadığını da sözlerine ekledi. Avukatların yetkisizlik talepleri de mahkemece reddedildi⁵⁶⁶.

Mahkeme Başkanı Halil Özyörük, ilk olarak Suat Hayri Ürgüplü’ye: “*İdareyi murakabe etmeniz lazım iken şahsen mesuliyet tekabül edecek kadar işlere müdahale etmeniz sebebi nedir? Bu işleri ferden ele almak salahiyyetini size veren nedir?*” sorusunu sordu. Suat Hayri Ürgüplü’de hakkındaki iddialar karşısında savunmasını yapmaya başladı. Tekel Genel Müdürlüğü tarafından bakanlığa gelen tezkereden sonra kahve meselesinden haberinin olduğunu, kahve işi ile ilgili çeşitli firmalardan teklifler geldiğini ifade etti. Suat Hayri Ürgüplü, 21 Ocak 1946’da bakanlık işleri için İstanbul’a gittiğini Vivacqua Firması ile yapılan bir sözleşmede anlaşmazlıkların çıktığını bunun nedeninin firmayla yapılan sözleşme teyidinin 7 Ocak’a kadar gelmesi gerekirken gelmemesinden kaynaklandığını anlattı. Tekel Hukuk Müşaviri’nin, idarenin bu sözleşmeye bağlı olmadığını söylediğini bunun üzerine kendisinin de Bakanlık Hukuk Müşavirinden meseleyi incelemesini istediğini söyledi. Bakanlık Hukuk Müşaviri Şemsettin Akçaoğlu’nun incelemeleri sonucunda 7 Ocak 1945’te teyit mektubunun gelmemiş bulunması anlaşmazlık olarak görülmedi. Bu itibarla sözleşmenin diğer konuları üzerinde duruldu. Vivacqua Firma yetkilileri ise, yüklenen teminatın 3 Ocak’ta

⁵⁶⁵ Vatan, 1 Mart 1948; Akşam, 1 Mart 1948; Kudret, 1 Mart 1948.

⁵⁶⁶ Bkz, ek-25: Vatan, 2 Mart 1948; Akşam, 2 Mart 1948.

Brezilya Bankasına yatırdıklarını bunu da 7 Ocak'ta İş Bankası'na bildirildiklerini, haberin ancak 9 Ocak'ta Tekel İdaresi'ne tebliğ edildiğini gecikmenin bankadan kaynakladığını açıkladılar.

Suat Hayri Ürgüplü meselenin nasıl çözülmesi gerektiğini kendisine soran Tekel Genel Müdür Yardımcısı Ulvi Yenil'a, İzmir'de bulunan Genel Müdürle temasa geçmesi gerektiğini anlattı. Bu temas neticesinde hukukî anlaşmazlığı çözecek bir cevap alamadığını, Bakanlık Hukuk Müşaviri Şemsettin'in görüşü üzerine Tekel Hukuk Müşavirinin verdiği kararı geri alması için kendisinin hiçbir baskı yapmadığını söyledi. Bunun yanında Suat Hayri Ürgüplü 350 dolara mutabık kalınan sözleşmeye rağmen kendisinin çabaları sonucu fiyatın 320 dolara düşürüldüğünü de belirtti.

Suat Hayri Ürgüplü ayrıca rakip firma Lütfü Gök'ün şikâyetleri üzerine durumu iki müfettişe incelettiğini anlattı⁵⁶⁷. Mahkeme Başkanı, bir bakanın idare işlerinin en küçük ayrıntısına kadar müdahalesinin doğru olmadığını genel müdürlüğün bakanlık bütçesi ile idare edilen hükmî bir şahsiyet olduğunu söyledi. İdareyi kontrol etmek gerekirken bir bakanın şahsen yetkisini kullanacak kadar işlere karışmasının iyi olmadığını, bu satın alma şubesini neden serbest bırakmadığını, bu gibi işlerin bakanın şahsını neden ilgilendirdiğini sordu. Suat Hayri Ürgüplü de Tekel'in servislerine müdahalede bulunmadığını, tekliflerin zaten idareye yapıldığını söyleyerek cevaplandırdı.

Mahkeme Başkanı, Suat Hayri Ürgüplü'ye, Andriyadis'i tanıyıp tanımadığını sordu. Suat Hayri Ürgüplü de tanımadığını söyledi. Mahkeme Başkanı, bunun üzerine 330 dolar üzerinde anlaştıktan sonra Bakanlık Hukuk Müşaviri ile Genel Müdürlük Hukuk Müşaviri arasındaki fikir ayrılığına rağmen neden telgraf çektiğini sordu. Suat Hayri Ürgüplü, firmayı koruduğu iddia edilen telgrafi okudu. Telgrafın sözleşme ve ilişkileri içeren bir mana taşıdığını bununda en kuvvetli delili işaret ettiğini söyledi. Suat Hayri Ürgüplü savunmasının devamında, bu haberleşmeden haberinin olmadığını o tarihlerde İstanbul'da olduğunu ancak arkadaşlarının bilgisi sayesinde öğrendiğini ifade etti. Bunun üzerine Mahkeme Başkanı bu olaylardan haberdar olunca, Ticaret Bakanlığı'na müsteşarlık aracılığıyla müracaat ederek; “ *Brezilya'dan satın alınacak kahveler için akreditif açılmamasını istemişsiniz, bunun sebebi nedir?*” sorusuna da

⁵⁶⁷ Bugün, 2 Mart 1948.

Ürgüplü: *“İstanbul’da aldığım izahattan bakanlık hukuk müşavirinin mütalaasının daha yerinde olduğunu gördüm. Muhtemel zarar ve ziyarı mucip olacak bir akdin tehirine çalıştım”* diyerek cevap verdi.

Mahkeme Başkanı’ndan sonra Başsavcı Kazım Berker’in, kahve siparişine ait kabul mektubunun Suat Hayri Ürgüplü tarafından okunup okunmadığını *“Eğer okunduysa bu mektupta konfirme kelimesinden ne anladığı?”* sorusuna Suat Hayri Ürgüplü: *“Toplantımızda hiçbir evrak ve vesaik tedkik edilmemiştir. Tetkikatı daha evvel hukuk müşavirimiz yapmıştır.”* cevabına Başsavcı Kazım Türker, bu mektubun incelenmesine fazla dikkat ve itina gösterilmediğini söyledi. Bunun üzerine Suat Hayri Ürgüplü: *“ Bu soruların bendenizden ziyade hukuk müşavirine sorulması lazımdır. Bendeniz yapılacak iş, idarenin veya bakanlığın kanaatlerine ve kararlarına evet veya hayır demekten ibaret olacaktı. Meseleyi ele alarak uzun bir tetkike tabi tutmadım. Bir hukukî geçiş hazırlamadım.”* dedi. Başsavcı Türker: *“Bakanlık hukuk müşaviri ile idare hukuk müşavirinin görüşleri ayrı ayrıdır. Bunlardan birinin doğru veya yanlış olduğunu anlamak için bir tetkik icap ederdi. Bunu yapmadığınızı görmekteyiz.”* diyerek başka bir soruya geçti. Başsavcı, eski bakanın bir taraftan sözleşmenin geçerli olduğuna kanaat getirdiğini diğer taraftan da akreditif açtırmamak suretiyle sözleşmenin olgunlaşmasına engel olmaya çalıştığı yönündeki çabalarının neden kaynaklandığını sordu. Bu soruyaraya giren Mahkeme Başkanı Halil Özyörük: *“Daha evvel de söyledi. Çok ucuza teklif yapılıyor, sebep budur”* diyerek cevapladı.

Kazım Türker, Suat Hayri Ürgüplü’ye, İstanbul’a gittiğinde Vakıf Çakmur’la kaç defa görüştüğünü, İstanbul da kaç gün kaldığını Vakıf Çakmur’un davetine icabet edip etmediğini sordu. Suat Hayri Ürgüplü de : *“ Hatıramda kaldığına göre Vakıf, gittiğim gün beni ziyarete gelmişti. Aynı gün öğle vakti Necmettin Sadak’la beraber yemek yediğini hatırlıyorum. Vakıf’la bunun dışında bir görüşme olmadı. Gerekirse Vakıf arkadaşımıdır görüşebilirim de”,*cevabıyla bunda bir sakıncanın olmadığını söyledi. Mahkeme Başkanı *“Daha sonra Ulvi Yenil’in Genel Müdür Yardımcılığı’na getirilme sebebini”* sordu. Suat Hayri Ürgüplü de: *“Genel Müdür Yardımcıları ortak bir kararname ile tayin olunurlar”* diyerek, bu kararın Ulvi Yenil için bir terfi olmadığını, Yenil’in daha önce de bu görevde bulunduğunu, öğrenim derecesi, liyakatı ve ehliyeti dikkate alındığında bu atamanın normal bir tayinden ibaret olduğunu anlattı. Mahkeme Başkanı’nın, *“Ulvi Yenil’den önce görevde bulunan Ekrem Nemci İnâl’ı neden başka*

*bir göreve verdiniz?*sorusuna ise Ürgüplü: “*Ekrem Nemci, Tütün İşleri Müdürlüğü’ne tayin olundu. Ekrem Nemci’nin kimyager olması dolayısıyla aynı maaş ve kadro ile Tütün İşleri Müdürlüğü’ne tayini uygun görüldü*”⁵⁶⁸cevabını verdi. Tekel Genel Müdür Yardımcısı Ulvi Yenil da, Suat Hayri Ürgüplü’nün etkisi altında kalmadığını, bütün amaçlarının fiyatı düşürerek Tekel İdaresi’ne fayda sağlamak olduğunu savunmasında ifade etti. Mahkeme Başkanı, daha sonra eski Kahve Çay Şube Müdürü Muzaffer Sakıcı’ya alım komisyonuna kararlarından önce sipariş telgrafının neden geciktiğini sordu. Muzaffer Sakıcı da, bunu Genel Müdür’ün yetkisine dayanarak yaptıklarını ifade ederek hakkındaki suçlamaları kabul etmediğini söyledi⁵⁶⁹. Daha sonra Mahkeme Başkanı, Tekel Genel Müdürü Hürrem Şener’e, İzmir’e gitmesinin Suat Hayri Ürgüplü’ye müdürlükte rahat hareket etme imkânı sağlayıp sağlamadığını sordu. Hürrem Şener, bakanın sahip olduğu yetkilerle yaptığı tasarruflar arasında Genel Müdürlüğe ait işlere de karıştığını, o günün durum ve şartlarının bakanı bu duruma sevk ettiğini söyledi. Şener, milletvekillerinin de zaman zaman Tekel İdaresi’ne karıştıklarını sözlerine ekledi. Mahkeme Başkanı, idareye gereksiz müdahalelerin olup olmadığı yönündeki sorusuna, Hürrem Şener, bu ilişkileri öyle elle tutulur şekilde anlatamayacağını idare ile bakanlık arasında iç içe geçmiş bir ilişkinin olduğunu söyledi. Mahkeme Başkanı, İzmir’e gidiş meselesi ile ilgili bakanın etkisinin olup olmadığı sorusuna Şener, kendisinin İzmir’e gittikten sonra bakanın İstanbul’a gelir gelmez Ulvi Yenil’ı Genel Müdür Yardımcısı tayin ettiğini bunu başka tayinlerin de takip ettiğini Tuz İşleri Müdürü’nün de değiştiğini anlatarak konuşmasına şöyle devam etti: “*Ben İstanbul da olsaydım belki münakaşa olacaktı. Bunun için bakan, beni İzmir’e göndermiş olabilir. Bunu hareketlerinden çıkarabiliyorum*”dedi. Mahkeme Başkanı da: “*Açık söyleyin bizi üzmevin, dalaletle sevk etmeyin*” diye uyarı da bulundu⁵⁷⁰.

Yüce Divan 5 Mart 1948’de tekrar toplandı. Tekel Genel Müdürlüğü’ne kahve alım meselesinin görüşülmesine devam edildi. Bu duruşmada tüccar Andriyadis dinlendi. Andriyadis, telgrafların tercümesi olan mektup sözünü senet diye yanlış tercüme ettiğini söyleyerek, söz konusu olan bu senette, Suat Hayri Ürgüplü’nün yakın

⁵⁶⁸ Bkz, ek-26: “ Suat Hayri Ürgüplü Hesap Vermeye Başladı”. *Vatan*, 3 Mart 1948; *Akşam*, 3 Mart 1948; Bkz, ek- 27: *Kudret*, 3 Mart 1948.

⁵⁶⁹ *Vatan*, 4 Mart 1948; *Akşam*, 4 Mart 1948; *Kudret*, 4 Mart 1948.

⁵⁷⁰ *Vatan*, 5 Mart 1948.

dostu olan Vakıf Çakmur'a 20 bin dolar taahhüt edilmekteydi. Andriyadis senedin verilmesi meselesini anlatarak, Vakıf Çakmur'a rastladığını kendisine kahve meselesinde, *"başın belaya girmiş sana yardım edeyim"* dediğini, ertesi gün kendisinin de Vakıf Çakmur'un yazıhanesine gittiğini ve Vakıf Çakmur'un kendisiyle pazarlığa girişerek bir mektup dikte ettirmeye çalıştığını anlattı. Andriyadis bu mektuba düşüncelerini yazdığını ifade etti. Vakıf Çakmur'dan korkmadığını, fakat işini bozabileceğini bu yüzden mektupla onu oyalayarak parayı vermeyeceğini anlattı. Mektubu da kendisini kanunen borçlu bir duruma düşürmeyecek şekilde hazırlandığını da sözlerine ekledi. Daha sonra Andriyadis'in, Vivacquo Firması'na çektiği telgraf okundu: *"Tekelin en yüksek şefinin mahrem dostu kendisini gördü. 25 bin dolar vermek lazım. Bunun yüzde 25'ini ben, yüzde 75'ini siz fevkalade masraftan verirsiniz"* biçiminde ifadeler kullanılmıştı. Buna itiraz eden Andriyadis, telgrafın ilk cümlesinin yanlış tercüme edildiğini söyledi. Noterden onaylı başka bir tercüme çıkararak telgrafın: *"Tekelin en yüksek dostunu gördüm"* şeklinde olacağını söyledi. Mahkeme Başkanı, bunu açık ve doğru bulmadığını ifade ederek *"sinirli bir şekilde "parayı vermeyecektin ne diye Vivacquo'ya telgraf çektin"* dedi. Bunun üzerine Andriyadis bir hayli bocalamış ve tatmin edici cevap verememişti. Andriyadis sözlerinin devamında; Vakıf Çakmur'u kast ederek; *"Evet zannettiğim kadar enayi değildir. Fakat o yeni ben eski tüccarımdır, yutturdum ona. Paraları veririm sandı, para leblebi midir, dağıta dağıta vereyim, işimi bozmasın diye verecek göründüm. Bir mektup imzalayıp verdim. Zaten kahve meselesinde benim kazancım 20 bin dolardır niye 25 bin dolar vereyim"* dedi.

Andriyadis, Maliye Teftiş Soruşturma Başkanı Faik Ökte'nin, kendisinden kahve alınmasının, Tekel'e bir milyondan fazla zarara neden olduğu yönündeki açıklamalarının asılsız ve iftiralarla dolu olduğunu asıl kendilerinin zarara uğradıklarını anlattı. Andriyadis daha sonra Vivacquo Firması'ndan aldığı mektubu okuyarak, firmanın da uğradığı 300 bin lira zararın tazmininin kendisinden istendiğini açıkladı. Mahkeme Başkanı Andriyadis'e, *"25 bin dolarlık mektubu neden Vakıf Bey'e verdin?"* sorusuna Andriyadis, *"Vakıf Bey'in Tekel'de büyük adamı olduğunu büyük işler yaptığını bu kadar zengin olduğunu bilemediğini"* söyledi⁵⁷¹.

⁵⁷¹ Vatan, 6 Mart 1948; Akşam, 6 Mart 1948; Kudret, 6 Mart 1948.

Yüce Divan 8 Mart 1948'deki duruşmasında kahve meselesinde şahitleri dinlemeye başladı. Şahitlerden Tekel'de denetçi olan Esat Cibay dinlendi. Esat Cibay, Andriyadisle bakanı kendisinin görüştüldüğünü, Andriyadis hakkında iyi referans almadığı için esasen Vivacquo Firması ile doğrudan doğruya temas etmenin daha doğru olacağını, araya birilerinin girmesine gerek olmadığını söyledi. Bu sözler üzerine Andriyadis, Esat Cibay'a itiraz ederek asıl kendisinin rakibi olan Mustafa Lütfi Gök Firması'na gizli tutulması gereken fiyat bilgilerini verdiğini, kendisi hakkında kötü referans aldığı sözlerine de değinerek, Brezilya Elçisini ailece tanıdığını, kötü referans vermelerinin imkânsız olduğunu anlattı.

Esat Cibay ise Andriyadis'in söylediklerini reddetti. Tanık Mehmet Rifat Tataragası ise 350 dolar teklifinin daha müdürler komisyonunda görüşülmeden kabul edilip firmaya haber verilmesini uygun görmediğini anlattı. Diğer meselelerde sanık, kahve meselesinde ise tanık olarak dinlenen Nureddin Ulusoy da, kahve meselesinin görüşüldüğü komisyonlarda bulunmadığını anlattı. Bundan sonra Tekel Murakabe Heyeti üyelerinden olan Nevzat Korur tanık olarak dinlendi. Nevzat Korur, kahve alınmasına dair bakandan emir aldığını anlattıktan sonra mahkemenin Hürrem Şener'in neden İzmir'e gittiğine dair sorusuna da: *“Bağımsız Milletvekili Yusuf Hikmet Bayur'un İzmir tütün piyasasının durumunun kötü olduğu yönündeki açıklamasının ardından başbakan başta olmak üzere eski Gümrük ve Tekel Bakanı Suat Hayri Ürgüplü ile eski Ticaret Bakanı Celal Said Siren'in, Tekel Genel Müdürü Hürrem Şener'in İzmir'e gitmesini istediklerini kendisine dediğini”* söyledi. Ayrıca Suat Hayri Ürgüplü'nün bu durumu kendisine söylemesi üzerine bu isteği Tekel Genel Müdürü'ne aktardığını anlattı.

Kahve meselesinde dinlenen diğer bir tanık ise, Maliye Teftiş Heyeti Başkanı Faik Ökte idi. Faik Bey konuşmasında; Suat Hayri Ürgüplü, Ulvi Yenil ve Münir Karacıkla birlikte Andriyadis'e kahve işinin verilmesi için uğraşıldığını, Genel Müdür Hürrem Şener'in itirazı üzerine bakanla aralarında anlaşmazlık çıktığını, idarenin 317 dolarlık teklifinin memnuniyetle kabul edileceğinin müteahhit tarafından öğrenilmesi üzerine fiyatın 362 dolara çıkarıldığını bildirerek, Kenan Yalter'le Ulvi Yenil'in, bakanın isteklerini yerine getirmeye çalıştıklarını söyledi⁵⁷².

⁵⁷² TBMM TD, VIII / 1, 13.09.1946, s.15.

Faik Ökte, bundan başka Vakıf Çakmur'un eşi tarafından kardeşi Muzaffer aracılığıyla bakanın eşine verilmek üzere bir yüzük ve bir kürk aldığını anlattı. Vakıf Çakmur'un evinde yapılan büyük bir eğlenceye bakanın da katıldığı iddialar arasındaydı. Bunun üzerine söz isteyen Suat Hayri Ürgüplü; eşi için alınmış olan yüzük ve kürkün Başmüfettiş Faik Ökte'nin eşinin kürk ve yüzüklerinin yarısı kadar olduğunu eşindekileri ile değiştirmeye hazır olduğunu Vakıf'ın evinde yapılan eğlenceye katılıp katılmadığının da o gece orda olan ses sanatkârlarından araştırılabileceğini söyledi. Faik Ökte'den sonra Tarım Bakanı Tahsin Coşkan dinlendi. Coşkan, hatır, gönül ve hileyle Tekel'de iş yapıldığını işitmediğini anlattı⁵⁷³.

Kahve meselesinden sonra Yüce Divan'da **tomruk meselesi** ele alınmaya başlandı. 9 Mart 1948'de yapılan duruşmada ilk olarak eski Gümrük ve Tekel Bakanı Suat Hayri Ürgüplü dinlendi. Eski bakan, kibrit, çakmak imtiyazının nasıl alındığını, yapılan çalışmalarda işletme bütçesinin nasıl artırıldığını anlattı. Müfettişlerin tomruk işinde alımların serbest bırakıldığı yönündeki ifadeleri karşısında Ürgüplü şu açıklamada bulundu: “*Fezlekeye nazaran Bakanlar Kurulu işgal ediliyor, meclisin komisyonu işgal ediliyor ve 450 kişilik meclis de satılıyor. Bir yolsuzluk yapmak için bütün teşkilat başlarında Bakan olmak üzere bu kademeleri atlatıyorlar. Bunu yapmak için yalnız ahlak düşkünlüğü kâfi gelmez. Bütün bu kademelerin gafleti, bunu yapan insanların korkunç fikirleri lazımdır. Bu konunun derinleştirilmesini Yüce Divan'dan bizzat niyaz ederim*”⁵⁷⁴ dedi.

Suat Hayri Ürgüplü, savunma hakkına bağlı evrak suretlerini istediğini ancak bakanlıkça bunların verilmediğini, bu evrakları meclisten de temin edemediğini anlattı. Suat Hayri Ürgüplü, Başmüfettiş Faik Ökte'nin ifadesine nazaran üç tomruk dosyasının çalınmış olduğunu, bu dosyalar içinde kendi hukukuna lehte ve aleyhte etkili belgelerin bulunduğunu, bundan dolayı bu dosyaların bulunmasının davanın seyri açısından önemini vurguladı. Suat Hayri Ürgüplü, kibrit için kavak ağaçlarına ihtiyaç olduğunu, kavak ağaçlarında mih çürüğü denilen hastalık olduğu için Tarım Bakanlığı'ndan müteahhitler aracılığıyla ağaç alınması yoluna gidildiğini anlattı. Buna bağlı olarak soruşturma raporunda belirtilen “*Tekel İdaresi'nin tomruk ihtiyacını fazla göstermiştir*”, yönündeki tespitin gerçeği yansıtmadığını açıkladı. Suat Hayri Ürgüplü,

⁵⁷³ Kudret, 9 Mart 1948; Vatan, 9 Mart 1948, Akşam, 9 Mart 1948.

⁵⁷⁴ TBMM TD, VIII / 7, 17.11.1947, s. 16.

idarenin kibrit üretiminin 1943'te 61 bin sandık olduğunu bunun da 18 bin metreküp tomruğun harcanması demek olduğunu anlatarak, yapılan tespitlerin yanlışlığını ifade etti. Tomruk işinin Hüsni Ulus'a nasıl verildiği sorusuna da Suat Hayri Ürgüplü: “*İşe on bir müteahhit talip olmuştur. 20 bin metre küp ihtiyacı defalarca aynı müteahhitlerden temin etmektense fiyat ve diğer şartları daha uygun olan tek müteahhitten temin, idarenin çıkarına görülmüştür.*”⁵⁷⁵ diyerek merak edilen sorulara açıklık getirmeye çalıştı.

Suat Hayri Ürgüplü, sözleşmenin teknik şartları dışında hukukî tarafları üzerinde de incelemeler yaptırdığını, Hüsni Ulus'un metre küpü 106 liraya olan teklifinin en ucuz teklif olduğunun tespit edildiğini, bilhassa bu müteahhidin ihtiyacı toptan vermesinin idare lehine bulunduğunu açıkladı. Kâğıt üzerine koyduğu “*olur*” işaretinin bu anlamı taşıdığını anlattı. İhalenin neden acele yapıldığı sorusuna da Suat Hayri Ürgüplü, stok fazlalığından dolayı yapıldığını söyledi. Tezkerenin olur diye onaylanmasından sonra Tomkal Firması'nın ortaklarından Ferruh ve Süleyman Vaner 2 Mart 1945'te Ürgüplü'yü ziyarete gittiklerini söylemişlerdi. Ancak ne tesadüftür ki, Hüsni Ulus'la yapılan sözleşmenin tarihi de 2 Mart 1945 idi. Ürgüplü, Ferruh Bey'in kendisine mesai saati dışında geldiğini, yaptığı teklifin Orman İdaresi şartnamesi taahhüdü şeklinde olduğundan, ayrıca geç yapılan bir teklif olduğu için işleme alınmadığını açıkladı.

Eski bakan Suat Hayri Ürgüplü, ilgili birimin parafı olmadan imza meselesine de açıklık getirdi. Bunların acil durumlarda sürekli yapılan işler olduğunu söyledi. Daha sonra Orman İdaresi ile ilişkilerini anlattı. Hüsni Ulus'un 150 lira teminat yatırdığını ayrıca 354 lira yatıramayınca sözleşmenin feshinin gerektiğini ancak kalan miktarın da idarece temin edildiğini açıkladı⁵⁷⁶. Suat Hayri Ürgüplü, kendisi hakkındaki yolsuzluk iddialarının söz konusu olması durumunda neden kendisinin delilleri ortadan kaldırmadığını, oysa telefon notları ve dosya işaretlerine varıncaya kadar her şeyin yerli yerinde durduğunu söyleyerek savunmasına şöyle devam etti: “*...çok yüksek ve üst kademedен aldığım bir emirle istifamı basına bildirdim. Soruşturma yapılacağını biliyordum. Buna müfettişlerin hareketinden çok önce haberdardım. Hatta teftişe kimlerin gideceğine kadar biliyordum. Nitekim müfettişler hareketlerini benden çok geç*

⁵⁷⁵ TBMM TD, VIII / 7, 17.11.1947, s.16–17.

⁵⁷⁶ TBMM TD, VIII / 7, 17.11.1947, s.17.

öğrendiler. Bu itibarla, eğer hareketimden şüphem olsa idi. Bunun tedbirini evvelden alır, mukavelenizi, senedinizi sepetinizi kaldırın müfettişler geliyor derdim” sözleriyle hakkındaki iddiaların asılsız olduğunu açıkladı. Sonra bir milyon liralık bir harcamanın sorumlusu olarak kendisinin gösterilmesine de itiraz eden Suat Hayri Ürgüplü: “ Bunu karma komisyondaki arkadaşlara sordum. Evvela alay ettiler, sonra söylediler, müzakere bittikten sonra Yusuf Kemal Tengirşek, bir milyondan fazla harcama diye bir kayıt var bunu belirtelim, demiş komisyon sözcüsü Ekrem Oran’a işi sormuşlar, adam da bunu Divan-ı Ali ileride halleder cevabını verdiğini” anlattı..

Eski Bakan Suat Hayri Ürgüplü, bundan sonra raporda geçen bazı noktalara cevap verdi. Taksim gazinosundaki 3000 liralık ziyafet hakkındaki iddialar karşısında; bunu görünce şaşırdığını ve konuyu hemen incelediğini söyledi. Olayın şu şekilde meydana geldiğini tespit ettiklerini açıkladı: *“Tekel Genel Müdürlüğü binasının resmi açılışı dolayısıyla büfenin tanzimi işi taksim gazinosuna verilmiş. Ankara’da olduğum için bu ziyafette bulunmadım. Bir sandviç bile yemedim. Bir de yirmi bin liralık mefruşat almışım gibi bir söylenti çıkıyor. Bakanlıkta büyük salonda bir kütüphane yapıldı. En son neşriyat ve mevzuat Amerika’dan getirildi. Bir masa sekiz koltuk yapıldı. Bu da bunun masrafı idi.”* diyerek hakkındaki iddiaların asılsız olduğunu anlattı.

Suat Hayri Ürgüplü, daha sonra hakkında iddia edilen beş yüz liralık paranın nereye harcandığı yönündeki iddialara da cevap verdi. Suat Hayri Ürgüplü, bakanlığının temsil ödeneği olmadığı için elçi, vali, komutan gibi mülkî amirlere verdiği ziyafetlerin masraflarını kendi cebinden ödediğini anlatarak: *“...bu vaziyet Sayın Cumhurbaşkanına intikal etti. Başbakan bana ve arkadaşlara dedi ki: Cumhurbaşkanı bir hadiseyi haber almıştır. Elçiler size ziyafet veriyor, bunlara mukabele etmemek Türklüğün şanına yakışmaz. Bunlara mukabele ediniz. İstedığınız tahsisatı örtülü ödenekten alınız. Bu masrafı bütçede tahsisatı olanlar kendi tahsisatından yapsınlar denildi. Ben üç sene zarfında örtülü ödeneği kullanmadım. Diğer bakanlar isterlerdi verilirdi. Fakat ben örtülü ödenek istemedim. Kamunun verdiği yetki ile iki bin liralık tahsisatı hususî kalem getirttim o müddet zarfında bu iki bin liradan 517 lirayı bu kabil ziyafetler ve çelenkler için sarf ettim. Eğer mesuliyetim varsa şahsen ben mesulüm”⁵⁷⁷* diyerek hakkındaki iddialara cevap verdi.

⁵⁷⁷ Vatan,10 Mart 1948; Kudret, 10 Mart 1948.

Mahkeme Başkanı'nın Geçici Kibrit İdaresi memurlarının terfi ettirilmeyerek görevlerinde bırakıldığı yönündeki sorusuna da, Suat Hayri Ürgüplü, kasti bir durumun söz konusu olmadığını 4424 sayılı kanunun 2'nci maddesinin son fıkrası gereğince bu işlemin yapıldığını, idarenin kibrit tutarı üç milyona varan alacaklılarının temizlenmesi için bu memurların yerinde kalmalarının gerekli olduğunu açıkladı. Bunun üzerine Mahkeme Başkanı, İstanbul'da neden uzun süre kaldığını ve tutkal işinde İverdi ve oğullarını (Nejat ile Ferruh) Vakıf Çakmur'un mu tanıştırdığı yönünde sorular Ürgüplü'ye yöneltti. Suat Hayri Ürgüplü, İstanbul'da geçici idarenin kadrosunu tanzim etmek için kaldığını, İverdi'nin oğullarını, Gaziantep Milletvekili Mazhar Canbolat'ın evinde Çakmur ve Canbolat'ın tanıştırdığını anlattı.

Tomruk yolsuzluğu hakkında Yüce Divan, Suat Hayri Ürgüplü'ye sorular sormaya devam etti. Mahkeme Başkanı Halil Özyörük, Hüsnü Ulus'a verilen ihale hakkında bazı müteahhitlerin gördükleri itibarlar karşısında daha ucuz fiyatlarla mal aldıkları yönündeki iddialar hakkındaki sorusuna Ürgüplü, bunun ciddi bir temele dayanmadığını, asılsız olduğunu söyledi. Hüsnü Ulus'un teklifinin o zamanki şartlara ve firmalara göre uygun olduğunu söyledi. Ürgüplü mahkemeye, bazen bir ambar memuru, bazen muhasebe memuru bazen de bir satış memuru durumundaki soruları cevaplandırmak zorunda kaldığını sitem tarzında söyledi. Mahkeme Başkanı Yüce Divan'ın ilk kurulduğu zamanlarda ilk sorular arasında bir bakanın her türlü görev ve yetkisinin kanunla tayin edildiğini, *"Hal böyle iken birçok işlere teferruat sayılacak hususlarda buluyorsunuz"* dediklerini hatırlatınca Suat Hayri Ürgüplü de ;*" Biraz gençlik biraz da gayretkeşlik saikasıyla bunu yaptığını"* ifade etti.

Bir başka meselede, Hüsnü Ulus'tan tomruğun nakliyesi için para alınmaması için Ürgüplü'nün Zonguldak Valiliğine yazdığı tezkereydi. Bartın Belediyesinin geçiş vergisi olan on beş liranın Hüsnü Ulus'tan alınmaması yönündeki bu yazının ne anlam taşıdığı? sorusuna Suat Hayri Ürgüplü: *" Hüsnü Ulus'un nakliye müteahhidi olduğunu oradaki malların idareye ait olması itibari ile böyle bir verginin alınamayacağını kanun dairesinde hareket edildiğini"* söyledi.

Mahkeme Başkanı, diğer bir meseleye değinerek, tüccar Niyazi Gülen'in yazıhanesinde yapılan bir aramada ele geçen mektupta *"Vakıf işin başındadır. 200 bin liralık bir kârı olan bu işin bir kısmını bize devretmezse işi yüksek makama da arz*

ederim”, yönündeki ifadelerden Ürgüplü’ye ne anladığı soruldu. Mahkeme Başkanı: şahitlerin beyanına göre, “ Vakıf Çakmur bu tehdit karşısında Niyazi Gülen’e bu işin bir kısmını altmış yedi liradan terk etmek zorunda kaldı. Bundan bilginiz var mı diye sordu?” Suat Hayri Ürgüplü bilgisinin olmadığını söyleyerek sözlerine şu şekilde devam etti: “Duyduğuma göre Niyazi Gülen evvelce mutasarrıf bulunduğu bir sırada tanıştığı bugünkü İçişleri Bakanı Münir Hüsrev Göle’yi ziyaret etmiş kendisine bu tomruk işini izah ederek şantaj ve tehditle para çekmek istediğini anlatmış ve fikrini sormuş. Sayın Münir Hüsrev’in ona cesaret verici sözler söylediğini aklımdan bile geçirmek istemem. Kendisi bu meseleye dair bana hiçbir şey de söylemedi. Rivayete göre Niyazi Gülen bundan sonra harekete geçmiş bu sözleri adaletin tecellisine belki yardımı dokunur kanaati ile arz ediyorum” dediğini anlattı.

Başsavcı söz alarak Hüsni Ulus’la yapılan 20 bin metre küp tomruk işinin bizzat bakan tarafından değiştirildiğini söyleyerek, Hüsni Ulus’la yapılan sözleşme değişikliğinin diğer müteahhitler için de yapılıp yapılmadığını sordu? Suat Hayri Ürgüplü, Hüsni Ulus’la yapılan sözleşmede kendisi tarafından en küçük bir değişikliğin yapılmadığını söyledi. Bu itibarla diğer müteahhitlerin bunu bilmeleri halinde fiyatı daha çok kırarlar mıydı düşüncesinin yerinde olmayacağını belirtti. Suat Hayri Ürgüplü, Hüsni Ulus’la taslak bir sözleşme hazırladıklarını müteahhitlere fenni şartnamelerin tebliğ edilmiş olduğunu da açıkladı. Başsavcının “bazı belgelerin yok edildiği yönündeki” sorusuna Suat Hayri Ürgüplü, bu mahiyette hiçbir evrakın kendisi tarafından yok edilmediğini bunların müfettişlerin raporları arasında olabileceğini hatırlattı⁵⁷⁸.

Yüce Divan 12 Mart 1948’de, tomruk meselesi hakkında tanık ve sanıkları dinlemeye devam etti. Orman Genel Müdür Yardımcı Nazım Batur aşağıdaki nedenlerden dolayı suçlanmaktaydı:

- 1- Orman tomruk fiyatını Tekel Bakanlığı’na bildirmemek,
- 2- Fiyat öğrenmek isteyen müteahhitlereyanlış bilgi vermek suretiyle Tekel Genel Müdürlüğü’ne yapılan tekliflerin yüksek tutulmasına sebebiyet verdirerek, hazinenin zararına neden olmak,
- 3- Müteahhit Hüsni Ulus’la resmiyetin dışında ilişki kurarak, memurlar arasında Hüsni Ulus lehine bir hava yaratmak ve kaçak tomruk nakliyesine izin vermek,

⁵⁷⁸ Vatan, 11 Mart 1948; Kudret, 11 Mart 1948.

Daha sonra Fikri Fescioğlu tomruk meselesinde dinlendi. Fikri Fescioğlu da şu konulardan suçlanıyordu:

- 1- 1943 yılı tomruk ihalesini Hüsnü Ulus lehine neticelendirmek yolunda bakanın isteğini sonuna kadar desteklemek,
- 2- Tomruk işinde Hüsnü Ulus'un olmadığını bildiği ve anladığı halde onun lehine yapmada ısrar etmek,
- 3- Hüsnü Ulus lehine sözleşme projesinde değişiklik yapmak,

Hüsnü Ulus'la sözleşmenin imzalanmasından önce Tomkal Firması'nın yaptığı teklifi bakanlığın ihale usullerine aykırı olarak kasten geç bildirmesinden dolayı da suçlanan Fikri Fescioğlu savunmasını yaparak hakkındaki iddiaları reddetti⁵⁷⁹. Fescioğlu'ndan sonra Hüsnü Ulus kendisini savunmaya başladı. Hüsnü Ulus, hakkındaki iddiaların rakip firmaların uydurması olduğunu anlattı. İhaleye fesat karıştırmadığını, müfettişlerin, bakana ve Nazım Batur'a para verdiği yönündeki iddialarının da kendisini baskı altına almak için söylendiğini ifade etti. Vakıf Çakmur'un yıllık on bin liraya vekil tuttuğunu, bu parayı da kereste göndererek ödediğini söyleyen Hüsnü Ulus, metre küp için Vakıf Çakmur'a 5 lira verileceğine dair senedin kendi evinde bulunmadığını anlattı. Savunmasının devamında, Kibrit İdaresinin olur verdiği halde yeni Bakan Tahsin Çoşkan'ın sözleşmeyi feshettiğini, yatırdığı 150 bin liranın hazineye aktarıldığını da anlattı. Hüsnü Ulus'un kendisi savunması üzerine Başsavcı Kemal Türker söz alarak, Hüsnü Ulus'un ilk ifadesi ile son ifadesi arasında çelişki olduğunu söyledi⁵⁸⁰.

Yüce Divan'da adı raporlarda sıkça geçen Vakıf Çakmur da tomruk meselesinde dinlendi. Tutkal sözleşmesinin feshi veya değişikliği meselesinde bu değişikliğin zorunlu olduğunu, kendisinin bu işten sorumlu olmadığını söyledi. Bunun üzerine Mahkeme Başkanı Vakıf Çakmur'a defterdeki 3000 liranın karşısına konan “S” harfini sordu. Bu harften hangi şahsı işaret ettiğini açıklamasını istedi. Bunun eşinin bilmemesi gerektiği bir kadın olduğunu söyledi⁵⁸¹. Tomruk işinde Tarım Bakanı Tahsin Çoşkan, Tekel Bakanı iken dönemin İçişleri Bakanı Münir Hüsrev Göle'nin telefonla tomruk

⁵⁷⁹ *Vatan*, 12 Mart 1948; *Kudret*, 12 Mart 1948.

⁵⁸⁰ *Akşam*, 13 Mart 1948.

⁵⁸¹ *Akşam*, 14 Mart 1948.

işine dair bilgi vermek üzere “size birisini göndereceğim” dediğini anlattıktan sonra o kişinin geldiğini ve tomruk ihalesinin Hüsnü Ulus’a yüksek fiyata yapıldığını anlattı.

Mahkeme Başkanı, Tekel İdaresi’nin, Orman Genel Müdürlüğü’nden kavak fiyatına cevap gelmeden ihaleyi yaptığını açıkladı. Başkan daha sonra Tarım Bakanı’na dönerek, “Siz olsaydınız böyle yapar mıydınız?” diye sorunca Tarım Bakanı Tahsin Coşkan “asla” yanıtını verdi. Bu sırada Suat Hayri Ürgüplü’nün avukatı Asım Ruscan, Mahkeme Başkanı’nın sorularını tarafsız sormasını talep etti. Suat Hayri Ürgüplü de, Mahkeme Başkanı’ndan Tarım Bakanı Tahsin Bey’e bir soru sormasını istedi. Mahkeme de bu isteği kabul ederek bakana şu soruyu sordu: “Kendileri bakan olunca, Tekel İdaresi’nde benim müdahalelerimi gösterecek izlere rastladılar mı?” sorusuna Bakan Tahsin Coşkan da: “İdarenin mükemmel bir şekilde çalışmakta olduğunu ve memlekette büyük faydalar temin etmiş bulunduğunu söylemek bir vicdan borcudur” cevabını verdi.

Bu arada dinlenen diğer şahitler arasında yer alan Ferruh İverdi, Tekel İşletme Şefi Şinasi Elyazar’ın işten çıkarılmasının Suat Hayri Ürgüplü’nün takdiri doğrultusunda olduğunu söyleyince Suat Hayri Ürgüplü itirazda bulundu. Bir başka şahit de, Tekel İşletme Müdürü Reşat Ak’ın işten ayrılma sebebinin, Hüsnü Ulus’un sözleşmesine muhalif olması ve Suat Hayri Ürgüplü ile çalışma imkânı bulamamasından kaynaklandığını anlattı. Suat Hayri Ürgüplü bunu da reddetti. Bunun yanında Nejat Hasan ile Fazıl Verdi, Vakıf Çakmur’a metre küp başına verilen 10 liranın girişimcilik kârı olduğunu ifade ettiler⁵⁸².

Yüce Divan duruşması diğer sanıkların dinlenmesi ile devam etti. Tomruk işinde; tanıklardan tüccar Şevket Mocan, eski Orman Genel Müdürü aleyhinde ağır suçlamalarda bulundu. Kibrit Fabrikası Muhasebe Şefi Cavid Ablay, tomrukların bir kısmının hacim itibarıyla daha fazla gösterilip deftere kaydedildiği iddialarını Akif Tezcan’dan duyduğunu söyledi. Bunun üzerine tanık olarak Akif Tezcan dinlendi. Tezcan ifadesinde: “Ben ambarda çalıştım gelen tomrukların mukaveleye uygun olanlarını ayırdık. Bu arada defterlerde 100 kadar tomruk hacminin fazla gösterildiğine dikkat ettik. Bunları ambar şefine söyledim. Aradan bir yıl geçti. Cavid Albay, muhasebeye tayin olundu. Ona da laf arasında açtım. Alakadar oldu. Fabrika Müdürü

⁵⁸² Vatan, 16 Mart 1948; Akşam, 16 Mart 1948.

Kemal Hakgüder'e söyledi. Fakat sonra Müdür Yardımcısı Murat Akyüz, beni böyle bir yolsuzluk olmadığına dair bir kâğıt imzalamaya zorladı, imzaladım. Herkes, Vakıf Çakmur'un, bakanın adamı olduğunu bilirdi. Dedikodu alıp yürümüştü. Hamallar bile tomrukları sürüklerken "hey, bakanın malını sürüyoruz" dediklerini duyduğunu anlattı. Bu tanığın ifadeleri üzerine Teftiş Heyeti'nin inceleme başlattığını incelemeler de tomrukların yanlış ölçüldüğünü ancak düzeltmenin yapıldığını, bunun dışında herhangi bir yolsuzluğun olmadığına belirlendiği ifade edildi. Akyüz'ün imzalatmak istediği kâğıtta: "Böyle bir yolsuzluk olmamıştır" ifadesinin "Böyle bir yolsuzluğu haber verdim" şeklinde olduğuda tespit edildi⁵⁸³.

Tomruk işinde dinlenenler arasında Maliye Teftiş Başkanı Faik Ökte de bulunmaktaydı. Ökte, Suat Hayri Ürgüplü'nün şahsî suçlamalarına maruz kaldığını kendisinin tanık olması sebebiyle savunma yapamadığını şayet Ürgüplü'nün kendisiyle ilgili şikâyetleri varsa gerekli mercilere başvurmasını söyledi. Ökte konuşmasının devamında, Vakıf Çakmur'un bütün meselelere sebep olan adam olduğunu ifade etti. Daha sonra Orman Genel Müdürü Mazhar Diker dinlendi. Genel Müdüre, tahsil yoluyla devlet ihtiyaçlarına ayrılan keresteler için maliyettedâhil olmak üzere nakit işlerinin aynı müteahhide verilmesinin doğru olup olmadığı soruldu. Genel Müdür Mazhar Diker de, bunun doğru olmadığını açıkladı. Bu sözler üzerine Mahkeme Başkanı: "*Tahsis edilen kerestelerin üçte bir maliyetinin idarece mi yoksa müteahhit tarafından mı ödenmesi gerektiğini*" sordu. Genel Müdür: "*Bu paranın idare tarafından verilmesinin gerekli olduğunu*" söyledi⁵⁸⁴.

Suat Hayri Ürgüplü'nün Özel Kalem Müdürü Sabahattin Tanman da konuyla ilgili tanık olarak dinlendi. Mahkeme Başkanı, Tanman'a Kibrit İşletmesi'nden alınan 2000 liranın harcanma şeklini sordu. Sabahattin Tanman bu paranın beş yüz on yedi lirasının bakanın seyahatinde verilen resmi ziyafetlerde harcandığını elçilik ve benzeri yerlere gönderilen çelenk ve çiçeklere karşılık tutulduğunu bildirmiş geri kalan miktarın da bakanlığa devredildiğini anlattı.

Başsavcı araya girerek Sabahattin Tanman'a, Vakıf Çakmur'un o sıralarda bakanlığa gelip gelmediğini sordu. Tanık Tanman, Çakmur'un Bakanlığa dört defa

⁵⁸³ *Akşam*, 18 Mart 1948.

⁵⁸⁴ *Vatan*, 19 Mart 1948; *Akşam*, 19 Mart 1948.

gelerek bakanla görüşüğünü açıkladı. Başsavcı tanıktan Ferruh İverdi'nin bakanla ne zamandan beridir görüşüğünü sorunca Tanman tam olarak bilmediğini söyledi⁵⁸⁵.

Tomruk işinde tanık olarak dinlenen Fahrettin Tekeli de, Vakıf Çakmur'un İverdi kardeşlerden metre küp başına aldığı on liranın yarısını Ürgüplü'ye verdiğini müfettişlere rivayet şeklinde anlatan kişi idi. Kendisine bu konu hakkında ne diyeceği soruldu. Tekeli, bu ifadelerin bir esasa dayanmadığını iddia olarak duyduğunu açıkladı. Bu sözler üzerine Mahkeme Başkanı: “*Şerefli haysiyetli insanlar başkalarının şeref ve haysiyetine itina ederler. Dedikodu şeklindeki sözleri duyduklarından bahsetmezler*”, diyerek tanığa tepki gösterdi. Diğer bir tanık olan Nakliye Müteahhidi Şeref Balkanlı ise, Hüsnü Ulus'un Nazım Batur'la çok samimi olduğunu ve bu samimiyetini kullanarak ormanlara istediği zaman girip istediği kadar kavak ağacı kestiğini söyledi. Vakıf Çakmur hakkında da: “*Dünya alem biliyor ki bakanın dostluğunu istismar etmiştir*” sözlerine, Nazım Batur ve Hüsnü Ulus itiraz ederek bu ifadeleri kabul etmediklerini söylediler⁵⁸⁶.

Yüce Divan'da *İyidere Kereste Fabrikası* ile ilgili ilk olarak yine Suat Hayri Ürgüplü dinlendi. Ürgüplü bu alımın Bakanlar Kurulu kararı doğrultusunda gerçekleştiğini, iyi ambalaj sandığı yapmak için bu alımın gerçekleşmesi gerektiğini anlattı. Şahsen fabrika sahibi Akif Sadıkoğlu'na fabrikayı Tekel İdaresi'ne satmasını teklif ettiğini mal sahibinin de 650 bin lira istediğini fabrikaya 341 bin lira değer biçilmesine rağmen kendi şahsî teşebbüsleriyle 300 bin liraya indirdiğini söyledi. Fabrika civarındaki ormanlarda elverişli kereste bulunduğunu söyleyerek, buna eski Tarım Bakanı Şevket Raşit Hatipoğlu'nun da şahit olduğunu anlattı⁵⁸⁷.

Suat Hayri Ürgüplü'den sonra Tekel Genel Müdürü Hürrem Şener dinlendi. Hürrem Şener de savunmasında: “*Bakanlık, Akif'in fabrikayı satma hususundaki 430 bin liralık teklifini bize intikal ettirdi. İlgili şubeler kereste fabrikasına ihtiyaç yoktur diyordu. Bunu bakanlık reddetti. Ben bakanlıktan gelen bir tezkere üzerine daha itina ile durmaya taraftardım. İyidere Kereste Fabrikası'na mühendis Nedim Ayman'ı gönderdim. Ayman raporun da, fabrikayı çok beğendiğini, fakat tomruksuz olduğunu belirtiyordu. Bakanlığa yalnız kereste fabrikası bize rahat rahat yeter demek büyük*

⁵⁸⁵ Vatan, 20 Mart 1948; Akşam, 20 Mart 1948.

⁵⁸⁶ Vatan, 21 Mart 1948; Akşam, 21 Mart 1948; Kudret, 23 Mart 1948.

⁵⁸⁷ Akşam, 24 Mart 1948.

mesuliyetleri mucip olacaktı. Fabrikanın ihtiyaca tamamen cevap veremeyeceği belli oluyordu. Bu yüzden bu fabrikaya ait yazıyı telefon ederek iptal ettirdim” dedi.

Hürrem Şener’e isnat edilen suç, tomruk verilmediğini bildiği halde fabrikanın alınmasına neden engel olmadığıydı. Hürrem Şener: *“Biz bakanlığa yazdığımız tezkerelerde Tarım Bakanlığı ile tomruk temin edilmesinin icap ettiğini belirttik. Bakan da Tarım Bakanı ile şifahen mutabık kaldığını bildirdi. Yapacak başka bir şey kalmıyordu...”* dedi. Hürrem Şener, fabrikanın değeri hakkında da fabrikanın kısa zamanda alım fiyatı olan 300 bin lirayı amorti ettiğini yılda 15 bin metre küp üretimin olduğunu kaydetti. Şener konuşmasına devamla, kereste fabrikasında kerestenin metre küpünün 160–190 liraya mal olduğunu, ayrıca dışarıdan daha önceleri 220 liraya temin etmek zorunda kaldıklarını bu suretle her iki rakam arasında 30 lira gibi bir fark bulunduğunu idarenin fabrikadan kereste temin etmesi ile kendi lehine büyük bir kâr sağladığını söyledi.

Tekel Genel Müdürü Hürrem Şener’den sonra Tekel yetkilisi Ömer Refik Yaltkaya dinlendi. Ömer Refik Yaltkaya’ya, *“Fabrika yerine neden uzman bir heyet gönderilmediği”* soruldu. Ömer Refik Yaltkaya da; *“Fabrikaya mühendis Nedim Ayman’ın gönderildiğini Ayman’ın bu hususta değerli teknik bir eleman olduğunu”* söyledi. Ömer Refik Yaltkaya ayrıca Nedim Ayman’dan sonra bu işlerden anlayan Cemal Civelekoğlu’nun da fabrikaya gönderildiğini belirtti. Gümrük ve Tekel Bakanı Suat Hayri Ürgüplü’nün fabrikanın alınması yönündeki mektubunu nasıl karşıladınız? sorusuna da Ömer Refik Yaltkaya: *“ Bu mektubu bir emir olarak karşılamadığını bir tavsiye olarak kabul ettiğini”*⁵⁸⁸ söyledi.

İyidere Kereste Fabrikası meselesinde dinlenen diğer bir tanık ise Tarım Bakanı Tahsin Çoşkan’dı. Tarım Bakanı, Suat Hayri Ürgüplü’nün yerinde olsaydı aynı şekilde hareket edeceğini, bir kereste fabrikası yapılmasına veya alınmasına karar vereceğini belirtti. Mahkeme Başkanı, Tarım Bakanı Tahsin Çoşkan’a fabrikanın değeri, tomruk ihtiyacı ve randımanı ile ilgili sorular sordu. Tahsin Çoşkan; *“müfredatla uğraşmam”* *“haberim yok”* *“ bilmiyorum”* şeklinde cevaplar verdi. Bakan Tahsin Çoşkan sözlerinin

⁵⁸⁸ Vatan, 25 Mart 1948; Akşam, 25 Mart 1948.

devamında: “ *Ben Tekel Bakanı iken Tarım Bakanlığı fabrikaya tomruk vermiyordu. Bu mevzuda her iki bakanlık arasında sebebinin anlamadığım manevî bir gerginlik vardı. Meseleyi Bakanlar Kurulu’nda açtım. Başbakan şifahî emir verdi. Fabrika tomruk almaya başladı. Zaten Orman İdaresi o civar ormanlarından başka müesseselere ağaç tahsis ediyordu.*” sözleriyle iki bakanlık arasında bir anlaşmazlığın olduğunu belirtti. Mahkeme Başkanı’nın; “ *başka işletmelere tomruk verildiği halde İyidere Kereste Fabrikası’na neden verilmediği?*” sorusuna, Tarım Bakanı, “*bunun sebebinin bilmediğini*” söyledi. Bu sırada Mahkeme Başkanı Halil Özyörük, “*ağaç kaçakçılığına dair Hüsnü Ulus hakkında soruşturma yapıp yapılmadığını*” sordu. Tarım Bakanı Tahsin Coşkan da, “*bir tarım müfettişinin kendisine müracaatla soruşturma yapıyoruz diye dosyayı istediğini*” söyledi. Sonrasında ne olduğunu bilmediğini” anlattı. Daha sonra bir başka Tarım Bakanı olan Şevket Raşit Hatipoğlu dinlendi. Hatipoğlu da konuyla ilgili şunları söyledi: “ *İyidere Kereste Fabrikası sahipleri Orman İdaresi’ne müracaatla fabrikayı satmak istediklerini bildirmişlerdi. 115 bin lira talep ediyorlardı. 1941’de inceleme yaptırıldık. Ancak 65–70 bin liralık kıymet bulduk. Fabrika sahipleri ile 25 yıllık tomruk temin edebileceğine dair anlaşmaya varıldı. Fakat o civardaki ormanlarda ağaç yoktu. Mirasçılar bizi dava etti. Fabrika Tekele geçince de o havaliden tomruk veremeyecektik. Bu hususu Ürgüplü ile görüştük fabrikanın Tekel tarafından alınması Bakanlar Kurulu’nda konuşulmadı. Sadece evrak elden imza ettirildi*” dedi.

Mesele ile ilgili olarak dinlenen tanıklar arasında yer alan Tekel Genel Müdürü Kalem Şefi Necati Yürükoğlu da; “ *İyidere Kereste Fabrikası’na dair hiçbir şey bilmediğini, sadece Ürgüplü imzası ile fabrika sahibi Akif Sadıkoğlu’na viski ve şampanya verilmesine dair iki pusuladan haberdar olduğunu*” söyledi. O zamanlar az olduğu için viski ve şampanyanın ancak bakanın ve Genel Müdürün pusulaları ile verildiğini” anlattı. Ayrıca; “*Akif’e verilen otuz şişe viski parasının da alındığını*” ifadesine ekledi⁵⁸⁹.

Yüce Divan’da İyidere Kereste Fabrikası meselesinin duruşmasında yine Teftiş Heyeti Başkanı Faik Ökte’nin tanık olarak ifadesine başvuruldu. Faik Ökte, Nedim Ayman’ın o bölgede orman bulunmadığını tespit eden raporuna ve o zamanki Tarım Bakanı Şevket Raşit Hatipoğlu’nun fabrikaya tomruk verilemeyeceği yolundaki

⁵⁸⁹ Vatan, 31 Mart 1948; Akşam, 31 Mart 1948.

görüşlerine rağmen fabrikanın Tekel Genel Müdürlüğünce satın alınmasında bir anormallik olduğunu tespit ettiklerini anlattı. Tekel tarafından fabrikanın durumunu araştırmaya gönderilen uzman Cemal Civelekoğlu'nun raporunun da, eski bakan Suat Hayri Ürgüplü'nün istediği şekilde düzenlendiğini sözlerine ekledi. Ökte, bakanın İyidere Kereste Fabrikası'nın verimliliğini fazla gösterirken, Tatava Kereste Fabrikası'nın verimliliğini düşük gösterdiğini, fabrikanın alınmasında genel müdüre baskı uygulandığını belirlediklerini belirtti. Bunun üzerine Suat Hayri Ürgüplü araya girerek Faik Ökte'ye, satın alınma işleminde hazine zararı olup olmadığının sorulmasını mahkemeden istedi. Ökte ise bu soruya cevap olarak, böyle bir zararın söz konusu olmadığını söyledi. Fabrikanın Akif Sadıkoğlu'ndan önceki sahibi Orhan Sadıkoğlu ise 1943'te fabrikayı amcasının oğlu Akif Sadıkoğlu'na 125 bin liraya sattığını anlattı. Satıştan 5-6 ay sonra da aynı fabrikanın 300 bin liraya satıldığını duyduğunu ifadesine ekledi⁵⁹⁰. Mahkeme dosyaların incelenmesi için bu meselenin kapatılarak tutkal meselesine geçilmesine karar verdi.

Yüce Divan'da 7 Nisan 1948'de *tutkal yolsuzluğu* meselesinin incelenmesine başlandı. Kibrit işinde kullanılan tutkalın satın alma meselesinde sanık olarak: Suat Hayri Ürgüplü, Tefik Taşçı ve Fikri Fescioğlu bulunmaktaydı. Bu meselede Ürgüplü'ye isnat edilen suç ise; arkadaşı olan Ateş Tutkal Limited Firması'nın hissedarlarından Fehmi Ateş'i himaye etmektir. Ürgüplü'nün geçici Kibrit İşletmesinde yeterli miktarda tutkal stokunun olması ve ucuz fiyatla dışarıdan daha iyi kalitede tutkalın bulunmasına rağmen Fehmi Ateş'ten tutkal alımı için emir verdiği iddialar arasındaydı. Suat Hayri Ürgüplü bu iddialarla ilgili olarak, kibrit fabrikasının Amerikalılardan alındığı zamanki durumuna ve stoksuzluğa işaret ederek, kibrit başı üretiminde kullanılan yedi maddeden en önemlisinin tutkal olduğunu söyledi. Suat Hayri Ürgüplü, istenilen kalitede tutkal bulunmadığı için kibrit konusunun karikatürlere konu edildiğini belirttikten sonra, memlekette bir tutkal sanayinin kurulması için o vakitler Ekonomi Bakanı bulunan Fuat Sirmen'le yaptığı görüşmeleri anlattı. Suat Hayri Ürgüplü ayrıca hükümetin içerden mal sağlamaya daha istekli olduğunu dışarıdan iki liraya mal olsa bile içerden sağlanmasının daha iyi olacağını ifade etti. Suat Hayri Ürgüplü ifadesinde, buna rağmen Romanya Elçimiz Şevket İstinyeli'ye tutkal temin

⁵⁹⁰ *Akşam*, 1 Nisan 1948.

etmek konusunda bilgi verilmiş, fakat buna olumlu cevap verilmediğinin anlatıldı. Bundan sonra fabrikanın ihtiyacı için parça parça tutkal alınmaya başlandığını Namer adında bir Musevi vatandaşın işletmeye elverişli tutkal verdiğini Fehmi Ateş'in tutkal fabrikasını aldıktan sonra tutkal satmak üzere kendisine müracaat ettiğini, idare ile temas etmesi için de Fikri Fescioğlu'na gönderdiğini anlattı⁵⁹¹.

Mahkeme Başkanı: *“Mademki tutkal sıkıntısı çoktu. Neden Fehmi Ateş'in teklif ettiği 50 tonun hepsini almadınız da yalnız 20 tonunu aldınız”* sorusuna Suat Hayri Ürgüplü: *“Bu miktar alındıktan sonra idarenin bir senelik ihtiyacını karşılamış olmasının buna sebep olduğunu söyledi. Fehmi Ateş'in ilk önce işletmeye müracaat ederek kendisinden parti halinde 5-6 ton tutkal alınabildiğini bunun üzerine kendisine müracaat edilince 20 ton alım yapmaya karar verildiğini belirtti. Ürgüplü konuşmasına devamla, fabrikadan 30 ton tutkal alındığını fabrikanın ancak bir miktar tutkal sattığı için yaşadığını milli sanayi korumak için bunun elzem olduğunu”,* söyledi.

Konuyla ilgili suçlanan diğer bir sanık ise Tevfik Taşçı'ydı. Taşçı savunmasında, 50 ton tutkal vermek üzere kendisine müracaat eden Fehmi Ateş'in teklifini neden reddettiklerini şöyle açıkladı; *“Tutkalcı olmadığını bildiğim için ve kendilerinin yedi kulede Namer adında Belçika'da tutkal uzmanlığı yapmış fabrikatörle bağlı bulundukları için”* teklifi kabul etmediklerini ifade etti.

Suçlanan diğer bir sanık ise Fikri Fescioğlu'ydu. Fikri Bey, tutkalın kibrit üretimindeki öneminden bahsetti. Kendisinin tutkal işinde nasıl aracılık yaptığını anlattı. Müfettişlerin raporlarında bakanın sağ kolu olduğu bu yüzden hızlı bir şekilde yükseldiği yönündeki iddialara da değinerek bu hususların müfettişlerce yanlış anlaşıldığını ifade etti⁵⁹².

Yüce Divan'da tutkal meselesi duruşmasının ikinci oturumuna geçildi. Duruşmada dinlenen dönemin eski Gümrük ve Tekel Bakanı Tahsin Coşkan, tutkal işini müfettişlere bıraktığı için fazla bir şey bilmediğini söyledi. İkinci şahit olarak dinlenen Maliye Bakanlığı Teftiş Heyeti Başkanı Faik Ökte ise, soruşturmayı Türkiye Büyük Millet Meclisi'ne yetiştirmek için iki aya sığdırmanın gerekliliğinden dolayı bütün ayrıntılarıyla soruşturmanın yapılmadığını açıkladı. Tutkal alımının da Fehmi Ateş'i

⁵⁹¹ Gümrük ve Tekel Bakanı Suat Hayri Ürgüplü Hakkında Yüce Divan Kararı, J-4, TBMM Arşivi, s.50.

⁵⁹² Vatan, 8 Nisan 1948.

korumak amacıyla yapılmış olduğunu anlattı. Ökte: “...affınızı rica ederim. Bu tahkikat kısmen noksan kalmıştır. Onları burada açıklamak isterim. 7-8 işin tahkikatını iki ay gibi kısa bir zamana sıkıştırmak mecburiyeti hasıl oldu. Çünkü tahkikat neticesini meclise yetiştirmek için acele istiyorlardı.” sözleriyle soruşturma ile ilgili çarpıcı bir konuya dikkat çekti. Sanki birileri tarafından alelacele soruşturmanın bitirip hemen meclise gönderilmesi sonucu ortaya çıkmaktaydı. Son şahit olarak dinlenen Reşat Ak da, müfettişlere verdiği raporu kabul ettiğini belirterek, Fehmi Ateş’in, bakanın dostu olduğunu, bakanın da: “Hiç olmazsa Fehmi Ateş’ten 10 ton tutkal alın”⁵⁹³ dediğini söyledi.

Yüce Divan 3 Mayıs 1948’de Mahkeme Başkanı Halil Özyörük’ün başkanlığında toplandı. Bu oturumda Yüce Divan’ın bazı hususlarda soruşturma paylaşımına dair karar bildirildi. Bunun ardından tutkal meselesinin soruşturmasını yapmış olan Müfettiş Cavid Gürocak tanık olarak dinlendi. Cavid Gürocak Fehmi Ateş’ten satın alınan tutkalla Sümerbank’ın verdiği tutkallar üzerinde yapılan tahlil ve inceleme sonuçlarını açıkladı. Soruşturma sırasında neler yapıldığını kimlerin ifadelerine başvurduklarını anlattı. Bunun dışında Tomkal Firması’nın ortaklarından olan ancak vefat etmiş bulunan Mahmut Kefeli’nin müfettişlikte verdiği ifade ile Orman Genel Müdürlüğü’nden devlet dairelerine verilen tomruklar hakkındaki yazı okundu.

Ardından Başsavcı Kemal Türker ile sanıkların bu meseleler hakkındaki görüş ve dilekleri dinlendi. Daha sonra Mahkeme Heyeti ara karar vermek için çekildi⁵⁹⁴. Görüşme sonunda Yüce Divan heyeti tomruk ve tutkal konularında bazı hususların soruşturmasına karar verdi⁵⁹⁵.

17 Haziran 1948’de Yüce Divan tekrar toplandı. Yüce Divan’ın bu oturumunda sanıkların savunmaları dâhil Gümrük ve Tekel Bakanlığı’ndan gelen çeşitli evrak ile Rize İyidere’deki Kereste Fabrikası’nın 1944 yılında ne kadar olduğuna dair bilirkişi raporu okundu. Bu rapora göre, fabrikanın kıymeti o yıl dört yüz elli bin liradan fazla idi. Hâlbuki Suat Hayri Ürgüplü ve arkadaşlarının bu fabrikayı pahalı satın aldıkları (üç yüz bin liraya) iddiasıyla Yüce Divan’a sevk edilmişlerdi. Yani iddia edilenlerle bilirkişi raporu uyuşmuyordu.

⁵⁹³ *Akşam*, 10 Nisan 1948.

⁵⁹⁴ *Akşam*, 4 Mayıs 1948.

⁵⁹⁵ *Kudret*, 2 Haziran 1948.

Mahkeme daha sonra eski Kibrit Geçici İşletme İdaresince yapılan bir milyon lira değerindeki harcamaya ait raporun henüz gelmediğini söyleyerek, duruşmayı 25 Haziran'a erteledi. 25 Haziran'daki duruşmada da bir milyonun nerelere harcandığı yönündeki sorular karşısında Suat Hayri Ürgüplü; kendilerinin tespitine göre, bu paraların harcandığı yerin belli olduğunu bir lirasının dahi zimmete geçirilmediğini söyledi. Ancak müfettişler, bu paranın tamamının Suat Hayri Ürgüplü'nün emriyle harcandığını ileri sürmüşlerdi. Bu sebeptir ki Yüce Divan, ne kadar paranın nerelere harcandığını incelemek için mahkeme üyelerinden Baha Arkacı'yı İstanbul'a gönderdi⁵⁹⁶. Bu arada Mahkeme Heyeti, Yüce Divan'daki duruşmaların bittiğini bundan sonraki süreçte dava ile ilgili Başsavcının iddianamesinin okunacağını açıkladı⁵⁹⁷.

Yüce Divan 5 Temmuz 1948'de tekrar toplandı. İddia edilen yolsuzluklarla ilgili Başsavcı, yapılan duruşmalarda dinlenen sanık ve tanık ifadelerinden sonra davanın iddianamesini hazırlamıştı. Başsavcının iddianamesinde⁵⁹⁸: Kahve meselesinde bütün sanıklar hakkında görüş bildirdi. Meseleyle ilgili olarak Suat Hayri Ürgüplü hakkında; kimsenin yerine getiremeyeceği iddia olunan şarttaki ihale ile kahve işini Andriyadis'den alma amacıyla bakanın emrinin olduğuna dair hiçbir delilin bulunmadığı belirtildi.

Tekel Genel Müdür Yardımcısı Ulvi Yenal'ın da Suat Hayri Ürgüplü gibi suçunun sabit olmadığı iddianamede ifade edildi. Başsavcı Kazım Berker; Hukuk İşleri Müşaviri Münir Karacık'ın, Suat Hayri Ürgüplü'nün ve Ulvi Yenal'in yaptığı işlerde adı geçtiği için kendisinin Yüce Divan'a verildiğini adı geçenlerin suçu tespit edilemediği için Münir Karacık hakkında da aynı karar ve görüşün hâkim olduğunu açıkladı. Sanıklardan Kenan Yalter ve Muzaffer Sakıcı'nın da hareketlerinde suç unsuru olduğuna dair delillerin bulunmadığı, ancak kendilerine tanınan yetki sınırlarını yanlış görüş ve sonuçla aşmış bulunduklarına başsavcı kanaat getirmişti.

Başsavcı ayrıca, kahve meselesinde gereken ehemmiyet ve hassasiyetin gösterilmediğini de iddianamede vurguladı. Vakıf Çakmur ve Andriyadis hakkında da :*“Sanıklardan Andriyadis'in hareketinde bakana verilmek kaydı ile Vakıf Çakmur*

⁵⁹⁶ Kudret, 18 Haziran 1948.

⁵⁹⁷ Vatan, 26 Haziran 1948.

⁵⁹⁸ Gümrük ve Tekel Bakanı Suat Hayri Ürgüplü Hakkında Yüce Divan Kararı, J-4,TBMM Arşivi, s.6-29; Kudret, 6 Temmuz 1948.

*aracılığıyla rüşvet teklifi gibi suç unsurlarının mevcut olmadığı ancak Vakıf Bey'inbakanla olan dostluğu dolayısıyla akreditifi açtıracağından bahisle buna mukabil 25 bin dolar vaadine Andriyadis'i ikna etmiş ve Andriyadis de bu maksatla Vakıf Bey'e söz konusu senedi vermiştir ki şu şekilde ortaya çıkan hareketten Andriyadis'in sorumlu değil de Vakıf Çakmur'un sorumlu olması geldiği kanaat ve neticesine varılmıştır*⁵⁹⁹ tespiti yapıldı.

Başsavcı iddianamesinde, tomruk meselesiyle ilgili olarak,Kibrit İdaresi için yapılan tomruk siparişlerinin çeşitli yönlerinin genişçe incelendiğini eski Bakan Suat Hayri Ürgüplü hakkındaki görüşünü şu şekilde belirtti. 1945'te tomruk işinde gerek müteahhidin kazancını artırmaya yönelik gerekse tomruğun fiyatını artırmaya yönelik bir durumun olmadığını dolayısıyla Suat Hayri Ürgüplü'nün bu meselede sorumluluğunun bulunmadığını açıkladı. Tomruk işinin tek müteahhide verilmesinde de Suat Hayri Ürgüplü'nün suçunun olmadığı iddianamede ifade edildi. Başsavcı bu işin sadece nakliye müteahhitliğinden ibaret iken, bu suretle ihaleye çıkarmamakla ilgili görüşünde ise; toplanan delillere göre işin nakliye müteahhidi şeklinde ihale edilmesi gerekirken bu şeklin fiyat bakımından da idarenin lehinde iken, müteahhidin korunarak nakliyesinin de ihale edilmiş olduğu ve bu suretle sanığın görevini kötüye kullandığı sonuç ve görüşüne varıldığı belirtildi. İhaleyi kısa bir sürede yapmak meselesinde de, Suat Hayri Ürgüplü'ye yönelik bir sorumluluğun olmadığı iddianamede ayrıca belirtildi.

İddianamede, Fikri Fescioğlu ile Kemal Süleyman Vaner arasında meydana gelen hesap anlaşmazlığında ise Ürgüplü'ye isnat edilen suçun sabit olmadığı sonucuna varılmıştı. Tomruk fiyatlarının zamanında tespit edilmemesinden, orman fiyatları belli olmadan işi ihaleye çıkarmaktan, ihaleyi onaylamaktan, Hüsnü Ulus'un nakliye müteahhidi olmadığını, müteahhidin yatırması gereken teminatın idareye yüklenmesi gibi konularda Ürgüplü'nün görevini kötüye kullandığı sabit görülmüştü.

Tomruk meselesine ait sözleşmenin feshine ait hususta da sanık Bakan Suat Hayri Ürgüplü'nün sorumluluğu yönüne gidilemeyeceği sonucuna varıldı. Başsavcı ayrıca Kibrit ve Çakmak İşletme İdaresi sermayesinden 1.116.239 liralık harcamadan

⁵⁹⁹ *Gümrük ve Tekel Bakanı Suat Hayri Ürgüplü Hakkında Yüce Divan Kararı, J-4,TBMM Arşivi, s. 29.*

952.545 lirasının Suat Hayri Ürgüplü'nün emri veya bilgisi ile yapılmış olduğunu bundan dolayı sanığın sorumlu tutulması ve cezalandırılması istenmekteydi⁶⁰⁰.

2.1.6.2. Yüce Divan da Sanıklar Hakkında İstenen Cezalar

Başsavcı iddianamesinde, Suat Hayri Ürgüplü için üç aydan üç yıla kadar hapis, Vakıf Çakmur için üç aydan iki yıla kadar Hüsnü Ulus için 3 aydan bir yıla kadar Nazım Batur için bir aydan üç yıla kadar, Tevfik Taşçı ve Kemal Hakgüder için üç aydan üç yıla kadar hapis, Hürrem Şener ve Ulvi Yenal için de para cezası istedi. Suat Hayri Ürgüplü'nün tomruk ve tutkal ile Yunanistan'a satılan kibritler meselelerinde görevini suiistimalden dolayı cezalandırılması istendi. Suat Hayri Ürgüplü'nün kahve meselesinde sorumluluğunun olmadığına, tomruk meselesinde görevini suiistimal ettiğine, Hüsnü Ulus ve Vakıf Çakmur'un ihaleye fesat karıştıkları, Nazım Batur'un görevini ihmal ettiği, bunun yanında, Kemal Hakgüder ve Tevfik Taşçı'nın da görev ihmallerinin sabit olmadığına karar verilmişti⁶⁰¹.

Tutkal meselesinde Suat Hayri Ürgüplü ve Fikri Fescioğlu, Yunanistan'a satılan kibritler meselesinde de Kemal Süleyman Vaner'in görevlerini suiistimal ettikleri iddianamede yer almaktaydı. Buna göre Başsavcı, Suat Hayri Ürgüplü için Türk Ceza Kanunu'nun 20'nci, 69'uncu, 75'inci, 80'inci ve 240'ıncı, maddelerinden, Tevfik Taşçı ile Kemal Hakgüder'in de 20'nci, 80'inci ve 240'ıncı, maddelerinden yargılanmaları, Fikri Fescioğlu için 20'nci ve 240'ıncı maddelerinin uygulanması, Hürrem Şener ile Ulvi Yenal için 230/1'inci maddenin uygulanması, Nazım Batur için 230/2'nci maddenin uygulanması Hüsnü Ulus için 366'nci maddenin uygulanması, Vakıf Çakmur için de 69'uncu 278'incive 366'ıncı maddelerin uygulanması istenmekteydi⁶⁰². Savcılık iddianamesinin okunmasından sonra duruşma 8 Eylül 1948'e ertelendi.

⁶⁰⁰ Vatan, 6 Temmuz 1948; Kudret, 6 Temmuz 1948.

⁶⁰¹ Gümrük ve Tekel Bakanı Suat Hayri Ürgüplü Hakkında Yüce Divan Kararı, J-4, TBMM Arşivi, Kahve Meselesi ile ilgili Bkz, s. 6-29

⁶⁰² Bu maddelere bakılacak olunursa;

20'nci madde : kamu hizmetinden mahrumiyet cezası,

69'uncu madde: bir çeşit ve birden fazla suç işlemiş kimse hakkında tayin edilecek en ağır cezaya diğer cezaların üçte ikisinin ekleneceği bildirilmektedir.

80'inci madde: bir suç işlemek kararının icrası cümlesinden olarak kanunsuz aynı hükmünün birkaç defa ihlal edilmesi, çeşitli zamanlarda oluşsa bile suç sayılır. Fakat bundan dolayı gerekecek ceza altıda birden yarıya kadar arttırılır.

230'uncu madde: her ne vesile olursa olsun memuriyet görevini yapmakta ihmal ve gevşeklik eden veya amirinin kanuna göre verdiği emirleri makbul bir sebep olmaksızın yapmayan memur otuz liradan yüz liraya kadar ağır ceza parası ile cezalandırılır. Bu ihmal ve gevşeklikten veya amirin

Yüce Divan 8 Eylül 1948'den itibaren duruşmalara yeniden başladı. Başsavcının iddianamesini mahkemeye sunmasının ardından bu defa da sanık avukatlarına savunmaları için söz verildi⁶⁰³. Yargıtay Başkanı Halil Özyörük başkanlığında toplanan Yüce Divan ilk defa sanık avukatlarına savunmalarını yapmaları için söz verdi. Kahve meselesi ve İyidere Kereste Fabrikası alımında ismi geçen eski Tekel Genel Müdürü Hürrem Şener'in avukatı Ferruh Ağan müvekkilini savunmaya başladı. Ferruh Ağan, savunmasında genel olarak müvekkili hakkındaki iddiaların gerçeği yansıtmadığını müvekkilinin sadece emir kulu olduğunu söyleyerek bir bakıma suçu Suat Hayri Ürgüplü'ye atmıştı. Avukat Ferruh Ağan, Hürrem Şener'in suçsuz olduğunu ifade açıklamaya çalıştı⁶⁰⁴. Mahkeme gün boyunca sanık avukatlarını dinlemeye devam etti. Yüce Divan 9 Eylül 1948'de tekrar toplandı. Bu duruşmada dinlenmeyen sanık avukatları savunmalarını yapmışlardı⁶⁰⁵. Kibrit Fabrikası Müdürü Tevfik Taşçı'yı Avukat Saim Hüseyin Arkand savundu. Tevfik Taşçı'nın hangi suçtan itham edildiğini avukatı şu şekilde anlatmaktadır: *“Kibrit Fabrikasıyla müteahhit Hüsnü Ulus arasında 2 milyon lira tutarında bir tomruk ihale anlaşması yapılmıştır. Son tahkikatta bu anlaşmanın lüzumsuzluğu ileri sürülerek bu kadar büyük bir işin ihalesini üç gün içine*

kanuni emirlerini yapmamış olmaktan devletçe bir zarar meydana gelmiş ise derecesine göre bir aydan üç yıla kadar hapis cezası ile birlikte tamamen veya geçici olarak memuriyetten mahrumiyet cezası dahi hüküm olunur. Her iki surette memurun gevşekliğinden veya verilen emri yapmamasından fertlerce bir türlü zarar hasıl olmuş ise o da başkaca ödettirilir.

240'inci madde: kanunda yazılı hallerden başka her ne suretle olursa olsun görevini suiistimal eden memur derecesine göre üç aydan üç yıla kadar hapis olunur. Cezayı hafifletecek sebeplerin meydana gelmesi halinde bir aydan az olmamak üzere hapis ve otuz liradan yüz liraya kadar ağır ceza para ise cezalandırılır.

278'inci madde: her kim olursa olsun resmi meclisler üyesinden yahut devlet memurlarından biri nezdinde hatırı sayıldığını veya onlarla ilişkileri bulunduğunu iddia ederek haklarında meydana gelecek aracılığı teşvik yahut mükâfat olmak üzere yahut üye veya memurun himayesine karşılık olanlara verilmek yahut onlara verilmesi lazım gelen hediye veya ödüle sarf olunmak bahanesi ile kendi yahut başka kimse hesabına akçe vesair çıkarlar alır veya bunların verilmesine aracılık eder ise üç aydan iki yıla kadar ağır para cezasına mahkum olur. Eğer fail devlet memurlarından ise herhalde iş bu cezalara geçici olarak memuriyetten mahrumiyet cezası dahi ek olunur.

366'ncı madde: her kim hükümet hesabına icra kılınan müzayede ve ihalede şiddet veya kuşatma ile hediye almasıyla vesair çıkarlar teminiyle veya gizli ittifak veya diğer araçlarla haksız rekabet ile ihale ve müzayedede çekilmelerini sağlarsa üç aydan bir yıla kadar hapse ve otuz liradan iki yüz liraya kadar ağır ceza parasına mahkum olur. Eğer fail kanunen veya hükümet tarafından müzayede veya ihaleye memur olan kimse ise bir yıldan üç yıla kadar hapis ve elli liradan dört yüz liraya kadar ağır para cezasına hüküm olunur. Kanun maddeleri ile ilgili geniş bilgi için Bkz: *Gümrük ve Tekel Bakanı Suat Hayri Ürgüplü Hakkında Yüce Divan Kararı, J-4, TBMM Arşivi*, s.3-5; <http://www.ceza-bb.adalet.gov.tr/mevzuat/765.htm>; *Cumhuriyet*, 7 Temmuz 1948, *Vatan*, 7 Temmuz 1948; *Kudret*, 7 Temmuz 1948;

⁶⁰³ *Vatan*, 8 Eylül 1948.

⁶⁰⁴ *Kudret*, 9 Eylül 1948.

⁶⁰⁵ *Vatan*, 10 Eylül 1948; *Kudret*, 10 Eylül 1948.

sığdırmanın doğru olamayacağı için müvekkilinin görevini kötüye kullandığı iddia olunmaktadır. İhale mevcut ihtiyacın zaman geçmeden temin edilmesi lazım geldiği endişesi ile yapılmıştır. Eğer ihale yapılmamış olsaydı o sıralarda memleketin kibritsiz kalacağı söylenmişti. Müvekkilinin ihale hükümlerine uymayan tomrukları kabul etmekle itham edilmektedir. Müvekkilim ihale hükümlerine uymuştur. Fakat bazı ufak formalitelerin kaldırılmasıyla işlerin daha çabuk yapılacağına kani olduğu ve vaziyeti buna ihtiyaç gösterdiği için şimdi itham vesilesi olan hallere tevessül etmiştir. Fakat bu hareketiyle devleti zarara sokmamıştır. Hüsnü Ulus ile yapılan anlaşmanın fesih sebepleri mevcut olmasına rağmen fesih yapılmadığından müvekkilim itham ediliyor. Söylediğim gibi bu feshin yapılmaması ile hazine hiçbir zarara girmemiştir”

Tutkal meselesinde de sanık olarak yargılanan Tevfik Taşçı’nın, avukatı: “*Tevfik Taşçı fabrikanın stoklarının yeterli olduğunu bildiği halde mevcudu 10 aylık ihtiyaca kâfi göstererek, Fehmi Ateş’ten 20 ton tutkal mubayaası yapmak suretiyle görevini kötüye kullanmakla itham ediliyor. Hâlbuki mevcut stok ihtiyaca kifayet etmeyecek kadar azdı. Bu mubayaayı 300 kuruştan yapılmıştır. Bu tutkalın o zamanlar içinde daha ucuza temin edilmesine de imkân yoktu. Görülüyor ki müvekkilim vazifesini kötüye kullanmak değil hazineye çıkar temin etmiştir.*” sözleriyle Tevfik Taşçı hakkındaki iddiaların gerçek dışı olduğunu ifade etti.

Yunanistan’a kibrit satışında görevini kötüye kullanmaktan yargılanan diğer bir sanık ise, Süleyman Kemal Vaner idi. Vaner’i avukat Atıf Benderlioğlu savundu. Benderlioğlu savunmasında: “*Kibrit işinin Türkiye’de geçmiş safhası şöyle başlıyordu. 1945’te Fehmi Ateş, Bakan Ürgüplüyü görüyor. Yunanistan’a kibrit satabileceğini, 1000 sandıklık ödeme süresi alabileceğini öğreniyor. Temaslardan sonra bakanlık 5 bin ton sandık için ödeme çıkarıyor. 3 bin sandığı Fehmi Ateş, 2 bin sandığı Zeki Çalık’a tahsis ediyor. Zeki Çalık, Fehmi Ateş ile müşterek satış için yaptığı şifahi anlaşmayı bakanlığa bildiriyor. Yunanistan’da mubayaanın tek bir firmadan yapılması hakkında verilen karar iki firma arasında yapılan anlaşmayı bozuyor. 5 bin sandık ödemeyi Fehmi Ateş’e veriyor. Zeki Çalık kendisini addetmeyerek Yunanistan’a doğrudan doğruya temas ediyor ve ihaleye girebilmek için herhangi bir formaliteye lüzum olmadığını söylüyor.*” sözleriyle sanık avukatı müvekkilinin bu mesele de suçunun olmadığını olayın gelişiminin bundan ibaret olduğunu anlattı. 13 Haziran’da yapılan ihaleyi Fehmi Ateş’in kazanamadığını bunun üzerine Fehmi Ateş’in, bakanlığa

müracaat ederek ödeme hakkı için kutu başına 10 lira istediğini söyledi. Zeki Çalık da ihaleyi kendisinin kazandığını söylüyordu. Süleyman Kemal Vaner'e isnat edilen suç ise kibritlerin Yunanistan'a satışı mümkün iken bakanın bir aracı çıkararak sonuç üzerinde etkili olması ve satış kapılarını kapatması idi. Vaner'in avukatı ise müvekkilinin satışın hazırlanması işi ile uğraştığını bu görevin de bakan tarafından verildiğini anlattı. Savunmasında ayrıca kesin satış yetkisinin bakana ait olduğunu belirtti. Vaner'in avukatı Yunanistan'daki karışık durumdan ötürü Fehmi Ateş'in aracılığına başvurulduğunu, suç olarak Zeki Çalık'ın himaye edildiğinin ileri sürülmesinin asılsız olduğunu anlattı. Zeki Çalıkda ifadesinde Süleyman Kemal Vaner'i hiç tanımadığını söylemişti⁶⁰⁶.

11 Eylül 1948'de Yüce Divan toplandı. Eski Gümrük ve Tekel Bakanı Suat Hayri Ürgüplü'nün avukatları dinlendi. Avukatlardan Nihat Akpınar savunmasında: *"...gazetelerde müvekkilimle ilgili çıkan yolsuzluk haberlerinin gerçeği yansımadığını, soruşturmayı yapan Maliye Teftiş Heyeti Başkanı Faik Ökte'nin bulunmakta olduğunu görünce bu işin pek hayırlı olmadığını anladığını ifade etti. Çünkü Faik Ökte'nin önceki birçok soruşturmada görev aldığını insanlar hakkındaki kanaatlerine rağmen birçok insanın suçsuz olduğu ve beraat ettiği görüldü."* dedi. Ürgüplü'nün avukatı Akpınar, bu davanın asıl karar tarihinin 9 Nisan 1948 olduğunu ifade etti. Akpınar bu sözlerine şöyle açıklık getirdi. Teftiş Kurulu Başkanı Faik Ökte'nin daha önceki duruşmalarda şahit olarak dinlendiği zaman Mahkeme Başkanı'nın Ökte'ye hitaben, neden soruşturmanın eksik bırakıldığını asıl araştırılması gereken konuların neden ihmal edildiği yönündeki sorularına Faik Ökte'nin aynen şunları söylediğini anlattı: *"...biz dokuz meselenin soruşturmasını iki ay gibi kısa bir zamana sığdırmak zorunda kalmıştık. Çünkü Ankara'dan alakalı makamlar acele ediyorlardı. İş bir an önce Türkiye Büyük Millet Meclisi'ne vereceğiz diyorlardı"* Avukat Akpınar, böylece davanın kendi seyri içerisinde bırakılmadığını anlatmaktaydı.

Suat Hayri Ürgüplü'nün avukatı, bu sözlerinin gerek müfettişlerin raporlarında gerekse önceki duruşmalarda Faik Ökte tarafından verilen ifadelerde olduğunu söyledi. Suat Hayri Ürgüplü'ye soruşturmanın sirayet ettirilmediği, Ökte'nin Ürgüplü hakkında soruşturma yapmaya yetkilerinin bulunmadığını raporlarında ısrarla ifade ettiklerini söyledi. Avukat Nihat Akpınar savunmasının devamında: *"Müfettişin yaptığı*

⁶⁰⁶ Kudret, 11 Eylül 1948.

soruşturma yalnız memurlara ait idiyse ve memurlar hakkındaki soruşturma evrakının Türkiye Büyük Millet Meclisi'ne gitmeyeceği de kanunen açık olduğuna göre o halde meclise verilecek Suat Hayri Ürgüplü'den başka kim olabilirdi? Ve ondan başka kimin hakkındaki soruşturma evrakı meclise verilebilirdi? Bu hareket tarzının neticesi bütün soruşturma evrakında görünür. Onlardan şikâyet etmeyen sanık kalmadığı gibi bizim aleyhimize şahit olarak dinlediğiniz kimselerin çoğu da kendilerine ait olduğu beyanıyla huzurunuzda okunan ifadelerin hakikate muhalif olduklarını müfettişlerin kendilerini gece yarılarında sonraya kadar tazyik edip zorla imza aldıklarını söylemişlerdir.” ifadeleriyle soruşturmanın nasıl gerçekleştiğine dikkat çekmişti.

Suat Hayri Ürgüplü'nün Avukatı Nihat Akpınar, bu soruşturmanın müvekkilinin aleyhinde neticelendirilmesini isteyenlerin olduğunu anlattı. Avukat, meclis huzurunda komisyon raporunu savunan bir milletvekilinin ifadesi alınırken önce Ürgüplü aleyhinde konuştuğunu daha sonra birçok milletvekilinin soruları karşısında ise zaten bir şey bilmediğini ezbere konuştuğunu söyleyince bir milletvekilinin hayıflanarak: “ *Biraz evvel ne güzel söylüyordu, şimdi karıştırdı*” dediğini anlattı. Birçok milletvekili, komisyon raporunda adı geçen evrakın raporla ilişkilendirilmediğinden şikâyet ederek onlar raptedildikten sonra görüşme yapılmasını istemişlerdi. Raportörün verdiği cevap ise: “*Eğer bizim istinat ettiğimiz ifadeleri ayrıca ek olarak raporumuza koymamız layık gelse, sizi temin ederim ki raporun hacmi benim boyumu geçerdi*” şeklinde olmuştu. Avukat Akpınar, meraktan evrakı gördüğünü hepsinin on, on beş santim kadar bir şey olduğunu söyleyerek “*demek raportörün boyu bundan da kısa imiş*” ifadeleriyle raporun abartıldığını anlatmaya çalıştı. Ürgüplü'nün avukatı, meclis kararını verince tanıdığı birçok milletvekiliyle konuştuğunu, niye el kaldırdıklarını sorduğunu aldığı cevaplarda mecliste kötü bir hava yaratılmış olduğundan Suat Hayri Ürgüplü'yü savunmaya hazırlananların bile bundan çekindiklerini kendisine söylediklerini anlattı. Avukat Akpınar yapmış olduğu araştırmalarında Suat Hayri Ürgüplü'yü her halükârda Yüce Divan'a sevk ettirmek isteyenlerin sayısının on ile on beş kişiyi geçmediğini belirtti. Avukat Akpınar, konuyla ilgili milletvekilinin görüşlerine başvurduğunda kendisine: “ *Biz müdafaa ve münakaşaya girmiş ve netice olarak Yüce Divana giderse gayet tabii olarak beraat kararı alır ve genel vicdanın beraatını sağlamış olur kanaatindeyiz, işte reye müracaat edildiği zaman kalkan ellerin kahir ekseriyeti (çoğu)*

bunun için kalkmıştır.” dediklerini anlatan avukat, Suat Hayri Ürgüplü’yü arayarak kendisini savunmak istediğini bildirdiğini anlattı.

Kahve işinde Suat Hayri Ürgüplü’yü savunan diğer bir Avukat Asım Ruscan’dı. Avukat, eski bakana isnat edilen suçların nedeni olarak; Ürgüplü’nün Tekel Genel Müdürlüğü’ne ait işlere yaptığı müdahaleyi göstermekteydi. Avukat Asım Ruscan da Teftiş Heyeti Başkanı Faik Ökte’yi suçlamaktaydı. Faik Ökte’nin raporda belirtmiş olduğu: *“Memurlar amirlerinin aklından geçen şeyleri keşfetmek ve her halde onun arzusuna körü körüne uymak mevkiine düşmezlerdi.”* ifadesini eleştirerek memurların değil de Faik Ökte’nin bu nitelikte biri olduğunu söylemişti. Avukat Ruscan, Faik Ökte’nin; *“Bu soruşturmanın iki ayda bitirilmesi istenilmişti”* sözlerine değinerek intak-ı bil hak (hakkın söylenmesi) olduğunu söyleyerek, Ökte’nin kendisinin bunu itiraf ettiğini anlattı.

Avukat Asım Ruscan, ***kahve meselesinde***ise Vivacquo Firması ile yapılan sözleşmenin geçerli olduğunu Hürrem Şener’in işi gıyabında sonlandırma endişesi ile değil tütün piyasasını düzenlemek için İzmir’e gitmiş olduğunu söyledi. Avukat Asım Bey, Hürrem Şener’in İzmir’e gidişini de şu şekilde anlattı: *“O sıralarda Manisa bağımsız Milletvekili Hikmet Bayur telgraf çekerek üreticinin zor durumda olduğunu anlatıyordu. Ülke içerisinde tütünü sadece Tekel İdaresi almaktaydı. Bu zor durumda Hürrem Şener Manisa’nın köylerine kadar giderek, üreticinin durumunu incelediğini bu amaçla İzmir’e gittiğini”* açıkladı. Kibrit fabrikası için de, Hüsnü Ulus’a yapılan 20 bin metreküp kereste ihalesinde Suat Hayri Ürgüplü’ye isnat edilen suçlardan dolayı Ürgüplü’nün diğeravukatı olan Nihat Akpınar’a söz verildi. Nihat Akpınar, Hüsnü Ulus’un bakanlıkça korunduğu yönündeki iddialarının gerçek olmadığını, hazinenin hiçbir suretle zarara girmediğini, söyleyerek müvekkili Suat Hayri Ürgüplü’nün beraatını talep etti.

Kibrit meselesi ile ilgili olarak söz alan Suat Hayri Ürgüplü’nün avukatı Caner Tüzel ise, bakanın emir ve oluru neticesinde kibrit işletmesi ile ilgili bulanık işlere harcanan bir milyon lira konusunda, müfettişlerin soruşturma yapmadıklarını karma komisyonunda da bu meseleye ait bir soruşturmanın yapılmadığını beyan etti. Bu paranın Tekel İşletmelerinin ihtiyaçlarına harcandığını bizzat fabrikanın da bundan istifade ettiğini belirterek Suat Hayri Ürgüplü’nün beraatını talep etti.

Avukat Recai Tüzen’de davanın hukukî boyutuna değinerek Anayasanın bakanlar hakkındaki 183’üncü maddesinde yer alan hükümleri hiç kimsenin ihmal veya ihlal edemeyeceği hususunun açık olduğu halde Suat Hayri Ürgüplü hakkında uygulanan 240’ıncı maddeyi açıklamaya çalıştı. Suat Hayri Ürgüplü’nün siyasî sıfat taşımaması nedeniyle Memurin Muhakemat Kanunu’nun 9’uncu maddesine göre memur sayılamayacağını belirtti⁶⁰⁷. Avukat Recai Tüzen, Suat Hayri Ürgüplü hakkında uygulanmak istenen 240’ıncı madde ile ilgili olarak; hadiselerin hiç birinde kanuna aykırı ve devletin zararı gibi maddi kasıt ve kötü niyet gibi bilinen hiçbir suç unsurunun olmadığını savunmasında anlattı.

Kibrit İşletmeleri Müdür Yardımcısı Kemal Hakküder de mahkeme de savunmasını kendisi yaptı. Tomruk meselesinden dolayı kendisinin birçok konuda suçlandığını ifade ederek konuyla ilgili olarak şunları söyledi: *“Şunu şurada söyleyeyim ki o zaman bozulan mayanın kötü akisleri şimdi başlamıştır. Fabrikadaki hatta bütün devlet dairelerinde hiçbir memur kendisine sorumluluk düşmeyecek şekilde çalışmakta işleri daima yükseklere havale etmektedirler. En ufak bir iş encümenlere gitmekte encümenlerin işleri aşır taşmaktadır. Bugün iş yaptıranlar iş yapacak memuru bulamamakta işler sürümcemede kalmaktadır.”*⁶⁰⁸ diyerek suçsuz olduğunu anlatmaya çalışarak beraatını talep etti. Yüce Divan duruşmalara aradan sonra tekrar başladı. Ulvi Yenil’in avukatı Bülent Nuri Esen, müfettişlere sataşarak: *“Bir teşebbüsün bütün başları eşkiya çetesi gibi dokuz kişi hareket edebilir mi? Müfettiş efendiler bizi, bir ellerinde tabanca, bir ellerinde fener, hırsız arar gibi aradılar”*⁶⁰⁹ sözleriyle müfettiş heyetini suçladı.

Yüce Divan’da sanık avukatları müvekkillerini savunmaya devam ettiler⁶¹⁰. Bu arada eski Kibrit İdaresi Müdürü Tefik Taşçı’nın savunması yapılırken hüngür hüngür ağladığı ifade edilmişti⁶¹¹. Suat Hayri Ürgüplü’nün avukatları bir kez daha müvekkillerinin suçsuz olduğunu anlatmışlardı. Avukatlardan Nihat Akpınar ve Asım Ruscan, kahve işinin bakandan önce ele alındığını, tutkal işinde de, Suat Hayri Ürgüplü’nün Fehmi Ateş’le sadece sınıf arkadaşı olduğunu piyasada daha ucuz ve

⁶⁰⁷ Sebahattin Keyman, “Memurin Muhakemat Kanunu”, *AUHFD*, 1962 / 4, s.190.

⁶⁰⁸ *Kudret*, 12 Eylül 1948.

⁶⁰⁹ *Vatan*, 9 Eylül 1948; *Akşam*, 9 Eylül 1948; *Kudret*, 9 Eylül 1948.

⁶¹⁰ *Cumhuriyet*, 10 Eylül 1948; *Akşam*, 10 Eylül 1948; *Vatan* 10 Eylül 1948.

⁶¹¹ *Vatan*, 11 Eylül 1948; *Akşam*, 11 Eylül 1948; *Kudret*, 11 Eylül 1948.

yüksek kalitede tutkal alımının imkânsız olduğunu alınan tutkalın kibrit başı yapımına uygun olduğunu uzman Halil Akşit'in de ifade ettiğini belirtmişlerdi. Hürrem Şener'in İzmir'e gitmesi meselesinde de avukatlar tekrar Şener'in İzmir ve çevresine tütün konusyla ilgilenmesi için gönderildiğini müfettişlerin raporlarını eksik ve ehemmiyetsiz yaptıklarını anlatmışlardı⁶¹².

Avukat Asım Ruscan da İyidere Kereste Fabrikası ile ilgili olarak müvekkilini savunmaya devam etti. Meclis Karma Komisyonu'nun kereste ihtiyacının artmış olup olmadığının incelenmesi gerektiğini ifade ederek, Tatava Kereste Fabrikasının kapasitesinin de soruşturmaya dâhil edilmesini istedi. Avukat Ruscan, soruşturma komisyonunun bu iki noktayı göz ardı ettiğini belirtti. Yani müfettiş soruşturmasının eksik yapıldığını ifade etti. Oysakisoruşturma komisyonunun Suat Hayri Ürgüplü ile ilgili en basit konuda bile işe dört elle sarıldığını söyleyerek Ürgüplü'nün arkadaşlarını savunduğu için yerden yere vurulduğunu da avukat Asım Ruscan savunmasında dile getirdi. Suat Hayri Ürgüplü'nün Avukatları Asım Ruscan ve Caner Tüzen müvekkillerinin İyidere Kereste Fabrikası ve Yunanistan'a kibrit satışı meselelerinde de suçsuz olduğunu ısrarla anlatmışlardı. Avukat Asım Ruscan idarenin kereste ihtiyacını fazla, Tatava Kereste Fabrikası'nın kapasitesini az göstererek alımın yapılmasına neden olduğu iddiasını reddetmişlerdi. Bu alımın zorunlu olduğunu Tatava Kereste Fabrikası'nın ihtiyaca cevap vermediğini idarenin bu alım ile büyük çıkarlar sağladığını dışarıdan alınan kereste fiyatı ile fabrika üretimi arasındaki fiyat farkının bunu gösterdiğini ifade etmişlerdi.

Kereste fabrikası mahalline uzman gönderilmediği yönündeki iddialar karşısında da ise avukatlar; böyle bir araştırmanın Tekel İdaresince yaptırıldığını ve soruşturma sonucundaki raporla, Yüce Divan tarafından yaptırılan soruşturma raporunun birbirine uyduğunu söylemişlerdi. Fabrikanın pahalıya alındığı yönündeki iddialara da cevap veren Avukat Asım Ruscan, bilakis fabrika sahibi Akif Sadıkoğlu'nun bakanlığa yapmış olduğu 450 bin liralık teklifin Tekel Genel Müdürlüğü'ne gönderildiğini söyledi. Avukat, teklif üzerinde incelemelerin yapıldığını, Hürrem Şener'in Nedim Ayman'ı fabrikanın bulunduğu yere gönderdiğini verilen olumlu rapor üzerine bakanın fabrikanın satın alınması için bir yazı yazdığını anlattı.

⁶¹² *Cumhuriyet*, 12 Eylül 1948; *Akşam*, 12 Eylül 1948; *Vatan*, 12 Eylül 1948.

Kibrit meselesi hakkında yine aynı şekilde avukatları Suat Hayri Ürgüplü'nün suçsuz olduğunu anlatmaya çalışmışlardı. Yunanistan'a satılan kibrit meselesinde Fehmi Ateş'in aracı olarak araya sokulmasında bakanın arkadaşı olmasından ileri gelen bir durumun söz konusu olmadığını ifade etmişlerdi. Suat Hayri Ürgüplü'nün kibrit işine hemen müdahale ettiği yönündeki suçlamalara Avukat Asım Ruscan cevap verdi. Ruscan, bu meselenin Anayasa meselesi olduğunu belirterek bakanın yetki ve sorumluklarını açıkladı. Bakanların bir taraftan milletvekili olmaları bir taraftan da icrayı ellerinde bulundurmalarından dolayı idare edenler sınıfında olduğunu idare edenlere ise geniş takdir hakkı tanındığı ifade etti. Suat Hayri Ürgüplü'nün bir bakan olarak teşkilat işleriyle yakından ilgilenmesinin gereksiz olduğu yönündeki iddiaların hangi ilmî ve hukukî esaslara dayandığını bilmediklerini anlattı. Avukat Asım Ruscan, bakanın verilen hizmetin genel sevk ve idaresini kontrol ettiğini yeri geldiğinde emir yeri geldiğinde tavsiyelerde bulunabileceğini de savunmasında söyledi.

Suat Hayri Ürgüplü'nün avukatı Asım Ruscan kahve meselesinde de, müvekkili Suat Hayri Ürgüplü'nün çabaları sonucunda kahvenin 350 dolara alınmasının engellendiği ve kahve fiyatının 305 dolara kadar düşürüldüğünü anlattı. İyidere Kereste Fabrikası'nın alımında yine müvekkilinin müdahaleleri sonucu devlete bir milyon liraya yakın kâr sağlandığı Tomkal Firması'nın sözleşmesinin değişikliğinden 67 bin, Hüsnü Ulus alımından da 630 bin lira kâr elde edildiğini söyledi. Avukat, bu nedenle müvekkili hakkındaki devleti zarara uğrattığı yönündeki suçlamaların gerçeği yansıtmadığını açıkladı. Avukatlar Suat Hayri Ürgüplü'nün mevzuata aykırı hiçbir harekette bulunmadığını bakanın hiçbir kimseyi koruma gibi bir durumunun söz konusu olmadığını belirttiler⁶¹³.

14 Eylül 1948'de Yüce Divan tekrar toplandı. Bu duruşmada Suat Hayri Ürgüplü savunmasını yaptı. Ürgüplü, iki yıldır haksız suçlama ve isnatlar karşısında adaletin tecelli edeceğine hep inandığını ve vicdanının rahat olduğunu yalnız iki hususta üzüldüğünü ve kırıldığını ifade etmişti. Onlar da: “ *İhtiyar ve muzdarip anamın tek bir sebep olmadan eşyalarının saygısızca talan edilmesi ve hadiselerin hiç birinde uzaktan yakından alakası olmayan özel kalem müdürümün evinin ve bürosunun, hemşiresinin*

⁶¹³ Vatan, 14 Eylül 1948.

çocuğunun kundağına kadar manidar bir şekilde aranması idi."⁶¹⁴ diyerek üzüntülerini dile getirdi.

Suat Hayri Ürgüplü yapmış olduğu savunmasında yine suçsuz olduğunu, şerefi ile yaşadığını 13 Şubat 1946'da istifa ettiğini, kendisinin yerine geçen Raif Karadeniz'in hemen bakanlık devrini bile almadan İstanbul'a gittiğini daha önceden kahve meselesinde görevlendirdiği müfettişlerin görevlerine son verdiğini ve 17-18 Şubatta basına kendi aleyhine beyanatlar verdiğini söyledi. Ürgüplü savunmasında, aynı partiye (CHP) ve aynı kabine arkadaşlığına katılmış bulunan yeni bir bakan vekilinin, daha dikkatli ve kibar olması gerektiğini açıkladı. Bunun yanı sıra Türk siyasî ve idarî tarihinde ilk defa bir bakanın kesin suçluymuş gibi bütün işlerinin didik didik edildiğini ve eşyalarının arandığını anlattı. Ürgüplü buna rağmen tutanaklarda görüldüğü üzere: *"ah ne yapalım daha başka işleri de tetkik etmek istedik vermediler ki yolunda bir de teessür izhar edilmiştir."* görüntüsü vermeye çalıştıklarını savunmasında belirtti.

Teftiş Heyeti Başkanı Faik Ökte'nin sözlerini de mahkeme heyetine hatırlatan Ürgüplü, bunun bir itiraf olduğunu ve soruşturmanın mahiyetini göstermesi açısından önemli olduğunu söyledi. Ürgüplü savunmasına devamla: *"Faik Ökte'nin bu itirafı acaba vicdan azabı çekmesinden mi kaynaklanıyor bilinmez. Bilinen bir tek gerçek var o da böyle bir durumun söz konusu olması halinde Anayasanın hükümlerinin çiğnendiği ve kanunsuz bir işin yapıldığını göstermesi bakımından dikkat çekici idi. Böyle bir emri Faik Ökte'nin kimden ne şekilde aldığını araştırmayacağını"* ifade etti. Böyle bir emri verenin zaten kendisini tanıdığını vereni de kendisine muhatap kabul etmeyeceğini mahkeme huzurunda dile getirdi.

Suat Hayri Ürgüplü daha sonra kendisinin sorgulanması safhasını anlattı. Burada müfettişlerin kendilerine karşı sert ve acımasız olduklarını kötü bir üslup kullandıklarını ayrıca karma komisyon raporu ile müfettişlerin hazırlamış olduğu raporu karşılaştırıldığında evrak numaralarının bile aynı olduğunu birbirini kopya ettiğini söyledi. Komisyon birçok yeni tanık ve sanık dinlediğini 45 üyesinden 14'ünün aleyhinde 4'ünün bilinen işlerde lehinde, 3'ünün her işte lehinde oy verdiğini komisyonun yarısından fazlasının aleyhinde düzenlenen kararı imzadan çekindiğini

⁶¹⁴ Kudret, 14 Eylül 1948.

söyledi⁶¹⁵. Suat Hayri Ürgüplü, son söz olarak da, Latinlerin adalet için söylediği: “*Adalet muzaffer olsun, isterse dünya yıkılsın*”⁶¹⁶ atasözünü söyleyerek savunmasını bitirdi.

15 Eylül 1948’de Yüce Divan tekrar toplandı. Bu duruşmada da sanıkların savunmaları dinlendi. Bütün sanıklar suçlamaları reddederek beraatlarını talep etmişlerdi. Yüce Divan, sanık, savunma avukatları ve şahitlerin dinlendiğini yedi ay içinde 99 duruşmanın yapıldığını anlattı. Mahkeme Başkanı, eski Gümrük ve Tekel Bakanı Suat Hayri Ürgüplü ve arkadaşları hakkındaki kararı 5 Ekim Salı günü açıklayacaklarını duyurdu⁶¹⁷.

2.1.6.3. Yüce Divan Kararı

5 Ekim 1948’de yapılan duruşmada Yüce Divan heyeti dava ile ilgili kararını verdi. Açıklanan mahkeme kararında, Suat Hayri Ürgüplü ve birçok arkadaşı 100. duruşmada beraat ettiler. Vakıf Çakmur ise 2 yıl 4 ay ve 150 lira para cezasına mahkûm oldu. Karar gerekçesinde; Suat Hayri Ürgüplü’nün sorumlulukları noktasında özel bir kanunun var olmadığına bu yüzden genel hükümlere göre kararın verildiği belirtildi⁶¹⁸. Karardan sonra mahkeme salonunda “*yaşasın adalet*” sesleri işitilmişti⁶¹⁹.

Yüce Divan, Vakıf Çakmur’un yakalanması için İstanbul Savcılığı’na tezkere yazılmasını istedi⁶²⁰. Kararın açıklanmasından sonra Ulus Gazetesi’nde Hüseyin Cahit Yalçın “*Yüce Divan’ın Kararı*” adlı makalesinde, mahkemenin karşısında temiz alınlı ailelerinin içine dönenleri tebrik ettiğini yazıyordu⁶²¹. Suat Hayri Ürgüplü’nün beraat etmesinden sonra hemşerileri, kurbanlar keserek sevinçlerini göstermişlerdi⁶²².

Yüce Divan’ın karar duruşmasında mahkemede bulunmayan Vakıf Çakmur İstanbul Savcılığı kanalıyla aranmaya başlandı. Yüce Divan da 2 yıl 4 ay ceza alan Vakıf Çakmur, on sekiz gündür aranıyordu. Vakıf Çakmur’un Suriye’ye kaçmak

⁶¹⁵ *Vatan*, 15 Eylül 1948; *Cumhuriyet*, 15 Eylül 1948; *Akşam*, 15 Eylül 1948.

⁶¹⁶ *Kudret*, 15 Eylül 1948.

⁶¹⁷ “Yüce Divan Tekel Davası Sona Erdi” *Vatan*, 16 Eylül 1948; *Akşam*, 16 Eylül 1948; *Kudret*, 16 Eylül 1948.

⁶¹⁸ Bkz., ek-22: *Gümrük ve Tekel Bakanı Suat Hayri Ürgüplü Hakkında Yüce Divan Kararı*, J-4, TBMM Arşivi, s. 59-60.

⁶¹⁹ *Vatan*, 6 Ekim 1948; *Cumhuriyet*, 6 Ekim 1948; *Akşam*, 6 Ekim 1948; *Ulus*, 6 Ekim 1948; Bkz., ek-23: *Gümrük ve Tekel Bakanı Suat Hayri Ürgüplü Hakkında Yüce Divan Kararı*, J-4, TBMM Arşivi, s. 60.

⁶²⁰ *Akşam*, 7 Ekim 1948

⁶²¹ *Ulus*, 7 Ekim 1948.

⁶²² *Vatan*, 10 Ekim 1948; *Akşam*, 10 Ekim 1948; *Cumhuriyet*, 10 Ekim 1948.

isterken Kilis'te yakalandığı basında yer aldı. Kilis'te yakalanan Çakmur'un Ankara'ya getirildiği basında yer aldı⁶²³.

Suat Hayri Ürgüplü 1 Nisan 1950'de Cumhuriyet Halk Partisi'nden istifa etmişti⁶²⁴. Neden istifa ettiği sorusunu Yüce Divan'da onu savunan ve hukuk fakültesinden arkadaşı olan avukat Nihat Akpınar cevap verdi: “ *Faik Ökte'nin Yüce Divan'da şahit olarak dile getirdiği Ankara'dan ilgili makamlar acele etmemizi istiyorlar sözünü hatırlatarak, bununda Suat Hayri Ürgüplü'nün nasıl ve kimler tarafından bu tehlikeli bir duruma düşürülmeye çalışıldığını gösterir. CHP 1946 seçimlerinde Suat Hayri Ürgüplü'yü maalesef bir koz olarak sarf etmek niyeti ile hareket etmiş ve 21 Temmuz seçiminden iki gün önce onun hakkındaki tahkikat neticesini tekrar tekrar radyo ile yayımlamıştır. Bu da istifasının nedeni gösterir*”⁶²⁵. Sözleriyle Ürgüplü'nün partisine olan kırıngnlığını bir şekilde istifa ederek gösterdiğini açıkladı.

Eski Gümrük ve Tekel Bakanı Suat Hayri Ürgüplü hakkında Türkiye Büyük Millet Meclisi'ne Yüce Divan Başkanlığı'nın 5 Ekim 1948'de 1/1 sayılı yargılama kararının sonucu gönderildi⁶²⁶. Demokrat Parti⁶²⁷ iktidarında bu konuyla ilgili önemli bir gelişmede oldu. Başbakan Adnan Menderes imzalı tezkere ile Türkiye Büyük Millet Meclisi Başkanlığı'ndan konuyla ilgili dosya istendi. Gerekçe olarak da çıkartılan Bazı Suç ve Cezaların Affı hakkındaki 5677 sayılı kanun gösterildi. Bu kanunun 1'nci maddesinin (a) bendinde 15 Mayıs 1950 tarihinden önce işlenen suçlar hakkında soruşturma yapılmaz ve hükmedilmiş cezalar infaz olunmaz maddesinden dolayı dosya kanun gereği yeniden incelenmek üzere meclisten geri istendi⁶²⁸.

⁶²³ Vatan, 24 Ekim 1948.

⁶²⁴ Kudret, 2 Nisan 1950.

⁶²⁵ Kudret, 4 Nisan 1950.

⁶²⁶ TBMM TD, VIII/13, 26.11.1948, s.247.

⁶²⁷ Bkz: Cem Eroğul, *Demokrat Parti, (Tarihi ve İdeolojisi)*, İmge Yayınevi, Ankara 1990.

⁶²⁸ Resmi Gazete: 10.08.1951, Sayı:7881, s.1071; TBMM TD, IX / 2, 15.11.1950, s.94.

2.2. ATIF İNAN DAVASI (1946–1950)

2.2.1. Atıf İnan'ın Hayatı

1895'te Aydın'da doğan Atıf İnan, CHP İzmir İdare Heyeti Başkanlığını üç yıl boyunca sürdürdü. Tayyare Cemiyeti Başkanlığı, İzmir Vilayeti Umumi Meclis Urla Azalığı, İzmir Esnaf ve Ahali Bankası Umum Müdürlüğü, İzmir Vilayet İdare Heyeti Başkanlığı görevlerini yürüttü. 1943'te VII. Dönemde Çankırı Milletvekili olarak Meclise giren İnan⁶²⁹VIII. Dönemde ise İzmir'den milletvekili seçildi⁶³⁰. Recep Peker'in Başbakanlığı döneminde kabinede⁶³¹ Ticaret Bakanı olarak görev yaptı⁶³². 7 Mayıs 1970'te vefat etti.

Atıf İnan'ın hakkında, İkinci Dünya Savaşı sonrasında ülkenin içinde bulunduğu ekonomik sıkıntılar devam ederken, özellikle hububat ihracatına izin vererek yolsuzluk ve usulsüzlüklere neden olduğu iddiaları gündeme gelmişti. Bu hadisede dikkat çeken ve tartışılan konuda, Recep Peker hükümetinde bir yıldan fazla görev yapan Ticaret Bakanı Atıf İnan'ın buğday ihracatındaki rolüydü⁶³³. Demokrat Parti milletvekilleri, Ticaret Bakanı Atıf İnan'ın bakanlığı döneminde birçok yolsuzluk olayına karıştığı yönünde iddialarda bulunarak, bu konuların araştırılması için meclis soruşturmasının açılması gerektiğini farklı dönemlerde önergeler vererek dile getirmişlerdi⁶³⁴. Uzun yıllar gerek mecliste gerekse kamuoyunda tartışılan bu konuyla ilgili muhalefete önemli bir koz verilmişti.

⁶²⁹ Atıf İnan, Tercüme-i Hal Kâğıdı, Devre: VII, Sicil No:172, Kutu No: 1199, TBMM Arşivi.

⁶³⁰ *TBMM Albümü, I, (1920–1950)...*,s.478.

⁶³¹ Recep Peker Hükümeti, 7 Ağustos 1946–10 Eylül 1947 tarihleri arasında görev yapmıştır. Peker Hükümeti ile ilgili geniş bilgi için Bkz: Bekir Koçlar, *Recep Peker...*,

⁶³² Atıf İnan ve arkadaşlarının yaptıkları iddia edilen olayların birçoğu, Demokrat Partili milletvekillerin mecliste vermiş oldukları gensoru önergeleriyle büyük tartışmalara neden olmuştu. Bu tartışmalar daha sonra dönemin gazetelerinde manşetlerde yer almıştır. O dönemin gazetelerine bakıldığında CHP hükümetinin eski bir bakanı ile ilgili itham edici haberlerin çoğunun CHP'ye muhalifliğiyle tanınan ve Demokrat Parti'ye yakınlığıyla bilinen gazeteler olduğu görülmekteydi. Ahmet Emin Yalman'ın Vatan gazetesi ile Başyazarlığını Cihad Baban'ın yaptığı *Tasvir* Gazetesi ve Demokrat Parti'ye yakın *Kudret* ve *Zafer* Gazeteleri, Atıf İnan ile ilgili haberlere geniş yer vermişlerdi. Hemen hemen her gün bu olaylarla ilgili bu gazetelerde haber görmek mümkündür. *Tasvir*, 10 Aralık 1947, 11 Aralık 1947; *Vakit*, 10 Aralık 1947; *Kudret*, 10 Eylül 1947-19 Eylül 1947; *Vatan*, 11 Aralık 1947; CHP hükümetine yakın gazetelerde sıkça ve genişçe olmasa da bu olaylarla ilgili haberlere yer vermiştir. *Ulus*, 27 Nisan 1948, 28 Nisan 1948, 05 Mayıs 1948; *Cumhuriyet*, 03 Mayıs 1948, 05 Mayıs 1948; Hükümetler ve programlar için Bkz: *Hükümetler ve Programları, I, (1920–1960)...*,

⁶³³ Dönemin hemen hemen bütün gazetelerinde Atıf İnan meselesi olarak adlandırılan haberlere rastlamak mümkündü. *Vatan*, 1 Ocak 1947; *Tasvir*, 10 Eylül 1947; *Kudret*, 19 Eylül 1947; *Yeni Sabah*, 14 Eylül 1947, *Kudret*, 21 Eylül 1947; Meclisteki tartışmalar için Bkz: *TBMM TD, VIII / 11, 28.04.1948, s.167–198.*

⁶³⁴ Atıf İnan hakkında ilk olarak meclis soruşturması açılmasını isteyen kişi Demokrat Parti Afyon Karahisar Milletvekili Ahmet Veziroğlu idi. *TBMM TD, VIII / 7, 24.11.1947, s.109–144.*

Ticaret Bakanı Atıf İnan hakkındaki iddiaların siyasete nasıl yansıdığı sorusuna cevap aramak için öncelikle gündeme gelen iddialara özetle bakılmasının konunun bütünlüğü açısından faydalı olacaktır.

2.2.2. Atıf İnan Davası: Tartışmalar ve Yansımalar

1946 yılının sonlarına doğru Atıf İnan'ın bakanlığı döneminde birtakım yolsuzlukların ve usulsüzlüklerin yapıldığı yönündeki iddialar birçok gazetede ve Türkiye Büyük Millet Meclisi gündemindeydi⁶³⁵. Atıf İnan'la ilgili, Recep Peker hükümeti döneminde ekonomik kararlar olarak bilinen “7 Eylül Kararlarının” önceden bazı tüccarlara bildirildiği yönündeki iddialar başta olmak üzere, birçok mesele gündeme geldi. Bu meseleler, zaman zaman mecliste Demokrat Partili milletvekilleri tarafından ya gensoru verilerek ve ya da basında haber yapılmak suretiyle kamuoyuyla paylaşılmaktaydı. Demokrat Parti Afyon Karahisar Milletvekili Ahmet Veziroğlu başta olmak üzere, DP'li Burdur Milletvekili Ahmet Çınar ve CHP Seyhan Milletvekili Sinan Tekelioğlu, Atıf İnan'la ilgili Meclis Başkanlığına vermiş oldukları önergelerde, bakan hakkında meclis soruşturması açılmasını istemekteydiler.

Atıf İnan'la ilgili olarak şu iddialar dile getirilmekteydi.

Birincisi; 7 Eylül 1946 ekonomi kararları yayınlanmadan önce bazı tüccarların ve bunlardan özellikle birisinin Ziraat Bankasından kredi yardımı görerek 5–10 gün içinde topladığı üzümlerle büyük çıkarlar sağladığı,

İkincisi; Ofis zahirelerinden bir kısmının tüccar aracılığıyla dışarıya sevk edilerek tüccarların faydalanmasına yardım edildiği ve bir arkadaşına Atıf İnan tarafından 5.000 tonluk zahire lisansı (ruhsat) vermek, (kastedilen kişi CHP eski Afyon Karahisar Milletvekili Suat Yurtkoru'ydu). Bu ruhsatın daha sonra hava parasıyla ihracatçılara satıldığı belirtildi⁶³⁶. Zahirelerin ise simsarlar aracılığıyla dışarıya sevk olunduğu ve hâlbuki lisans sahibi ihracatçı zahire tüccarlarına da ruhsat verilmediği de ifade edildi.

Üçüncüsü; İhracatın İzmir'den yapılmayarak İstanbul'a nakil edilmek suretiyle yapıldığı ve bu ihracın da İstanbul'da Atıf İnan'ın yakın dostlarından oluşan TRAK ve

⁶³⁵ Tartışmalar ile ilgili olarak Bkz: TBMM TD, VIII / 7-11-12-13-19, TBMM Basımevi, Ankara 1947–1950; *Vatan*, 08 Eylül 1947; *Tasvir*, 11 Eylül 1947.

⁶³⁶ *Vatan*, 14 Eylül 1947.

İTİTİ Firmaları'nın aracılığıyla yapıldığı ve meydana gelen kârın paylaşıldığı iddialar arasındaydı.

Dördüncüsü; Hükümet tarafından malların dağıtımını, sermayesinin yüzde altmışının Ticaret Bakanı Atıf İnan'a ait olduğu söylenen Esnaf ve Ahali Bankası'na yüzde beş komisyonla yaptırmak,

Beşincisi; Ticaret Bakanı Atıf İnan'ın kardeşine (Arif İnan) vasıtalı, vasıtasız tahsis ettiği altı otomobilin (kamyon) karaborsada satıldığı yönündeki iddialar da uzun süre gündemi meşgul etmişti⁶³⁷.

Dikkat çeken asıl olay bu meselenin kamuoyunda uzun yıllar tartışılmış olmasıydı. Atıf İnan'ın, 7 Eylül Kararları olarak bilinen ekonomi kararlarını önceden bazı arkadaşlarına ve tanıdıklarına haber vermek suretiyle bu kişilere büyük çıkarlar sağladığı söylenilmekteydi.

Gündeme gelen bu iddialar ve söylentilerle ilgili olarak, CHP Aydın Milletvekili Emin Bilgen'in de gayretleri doğrultusunda 3 Eylül 1947'deki CHP Meclis Grubuna konuyla ilgili olarak bir önerge verildi. CHP Meclis Grubu kendi aralarında toplanarak Atıf İnan'la ilgili bu iddiaları konuşup değerlendirmişlerdi⁶³⁸. Meclis Grubu bu iddialarda adı geçen çıkan Atıf İnan'ı da dinleyerek birçok sorunun cevabını aramışlardı. Bu sorulara Atıf İnan'ın ne cevap verdiği parti tarafından açıklanmadığı için kamuoyunu pek de tatmin etmemişti⁶³⁹.

Genel kanaat odur ki, Meclis Grubunda yapılan toplantıda Atıf İnan'ın savunmasını yaptığı ve arkadaşlarının nezdinde temize çıktığı varsayılsa da, millet nezdinde henüz hesap vermemiş durumdaydı. Birçok kimse de Atıf İnan hakkında soruşturma açılmasının hem milleti aydınlatmak adına hem de bakanın temize çıkması için gerekli olduğunu ifade etmişlerdi. Konuyla ilgili olarak Atıf İnan ise, basın mensuplarına şu cevabı vermişti: “ *Bu hususta ne beyanat vermeye ne de başka bir şey yapmaya niyetim yok...*”⁶⁴⁰

⁶³⁷ Bu iddia ve tartışmalarla ilgili olarak mecliste uzun yıllar görüşmeler devam etmiştir. Bkz: TBMM TD, VIII / 7–11, TBMM Basımevi, Ankara 1947–1950.

⁶³⁸ BCA, 490.01. 555.2212.2, 03 Eylül 1947; Vatan, 6 Eylül 1947.

⁶³⁹ Özellikle İzmir halkı, Atıf İnan'ın parti grubunda verdiği cevapların yayınlanmasını istemekteydi. Vatan, 7 Eylül 1947.

⁶⁴⁰ Vatan, 8 Eylül 1947.

Neticede CHP MeclisGrubunda, Aydın Milletvekili Emin Bilgen'in bu olayın **"bir parti meselesi olarak görülmemesi, memleket davası"** olarak görülmesi yönündeki görüşü dikkate alınarak, olayın aydınlatılması için CHP'den iki milletvekili bu iddiaları soruşturmak için İzmir'e gönderildi. CHP'li Emin Bilgen'le aynı görüşü ve önergeyi savunan Demokrat Parti Aydın Milletvekili Adnan Menderes de, meclis kürsüsünden bu iddialarla ilgili olarak arkadaşlarının düşüncelerini paylaştığını söyleyerek kendisi de: *"Bunun ne Atıf İnan, ne de parti meselesi, bunun bir memleket meselesi"* olduğunu belirterek meseleyi bir şahsa veya bir partiye mal etmek istemediklerini; ancak memleketin kalkınması için bu tür hadiselerin önüne geçilebilmesi için iddia edilen meselelerin aydınlatılmasının gerekliliği üzerinde durdu⁶⁴¹.

Atıf İnan hakkındaki iddialar nedeniyle Recep Peker Hükümeti zor durumda kaldı. Hem parti içinde hem de parti dışında konuyla ilgili eleştiriler artmaya başladı. Hükümetin daha fazla yıpranmaması için, büyük ihtimalle bu iddialardan dolayı olacak ki Ticaret Bakanı Atıf İnan 5 Eylül 1947'de görevinden istifa etti⁶⁴². Bakanlık için Maliye Bakanı Nurullah Sümer'in ismi geçmişse de, Sümer, bu şartlar altında bakanlığı kabul edemeyeceği belirtti. Bunun üzerine Atıf İnan'ın yerine geçici olarak Maliye Bakanı Halid Nazmi Keşmir getirildi⁶⁴³. Recep Peker'in bu kabine değişikliği basın tarafından farklı algılanarak eleştirildi. Hükümete muhalefetiyle bilinen Vatan Gazetesi, Peker'in kabine değişikliğiyle zaman kazanmakta olduğunu yazarken, hükümete yakınlığı ile bilinen Akşam Gazetesi'nin başyazarları Hüseyin Cahit Yalçın ile Necmettin Sadak da, bu değişikliğin ancak tek şeflik döneminde olacağını, bunun demokratik bir hareket tarzı olmadığını açıklayarak tepkilerini dile getirmişlerdi⁶⁴⁴.

⁶⁴¹ TBMM TD, VIII / 7, 25.11.1947, s.155–157; Kudret, 13 Eylül 1947; Vatan, 25 Kasım 1947.

⁶⁴² Atıf İnan'ın bakanlık görevinden istifa etmesinden sonra Vatan Gazetesinde bu konu farklı şekilde işlendi. Özellikle hiciv tarzındaki şu yazı dikkat çekiciydi.

Kitabe-i Senq-i Mezar!

Hiçbir şeyden çekmedi dünyada

7 Eylül'den çektiği kadar

Hatta tüccar yaratıldığından bile

O kadar müteessir değildi.

Muhalefet vurmadığı zamanlarda

Anmazdı amma Allah'ın adını

Günahkâr da sayılmazdı

Yazık oldu şu İnan efendiye. Vatan, 7 Eylül 1947.

⁶⁴³ TBMM TD, VIII / 6, 05 Eylül 1947, s.652; Vatan, 6 Eylül 1947; Cumhuriyet, 6 Eylül 1947.

⁶⁴⁴ Vatan, 7 Eylül 1947; Akşam, 6–7 Eylül 1947.

Bu görüşler ve düşünceler doğrultusunda parti içerisinde Başbakan Recep Peker'in kabinesine red oyu vermiş olan, 35'ler grubunda⁶⁴⁵ yer alan iki İzmir Milletvekili Said Odyak ve Sami Gökçeoğlu, bu iddiaları araştırmak üzere İzmir'e gitmişlerdi. Her iki milletvekili İzmir Parti Başkanı Mehmet Orhon ile beraber Ticaret Borsası'na giderek eski Ticaret Bakanı Atıf İnan'ın ortağı olduğusöylenen firmalarla ve himaye ettiği iddia edilen arkadaşları hakkında incelemeler yapmaya başladılar⁶⁴⁶. Milletvekilleri özellikle 7 Eylül'de yapılan alımları incelemişlerdi. İddialarla ilgili, akşama kadar borsada çalışmışlar, tüccarlar başta olmak üzere borsa memurları ve zahire simsarlarını da dinlemişlerdi. İzmir'deki soruşturmalarını tamamlayıp bir rapor halinde CHP Meclis Grubuna sunmuşlardı. Parti grubu da daha sonra bir bildiri yayımlayarak *"bütün bu iddiaların gerçeğe uymadığı hakkında derin bir inanca varılmıştır"* yönünde açıklama yapmıştı. Ancak bu açıklamalar kamuoyunda ve muhalefette pek de kabul görmemişti. Çünkü CHP Meclis Grubu, dile getirilen iddialarla ilgili olarak yaptırdığı raporu kamuoyuyla paylaşmamıştır. Raporun mecliste açıklanmasını isteyen Demokrat Partili Ahmet Veziroğlu, CHP'li birçok milletvekilinin de raporun içeriğinden haberlerinin olmadığını ve raporda geçenleri herkes gibi kendilerinin de merak ettiklerini açıkladı⁶⁴⁷.

CHP Meclis Grubundaki görüşmelerle ilgili konuşan Atıf İnan, güya parti meclisindeki konuşmasının, Başbakan Recep Peker'i dahi tatmin etmediği, Peker'in meclis toplandığı zaman bu iddialarla ilgili olarak önerge vereceği, konunun Meclis Genel Kurulu'nda konuşulmasını isteyeceği yönündeki sözlerin gerçek dışı olduğunu anlattı. Böyle bir durumun söz konusu olmadığını belirten Atıf İnan, *"Söylentilere aldırış edecek değilim"* ifadeleriyle basını suçlamış, gazetecilerin yalan yanlış haberler yaparak kendisi hakkında iftira kampanyası yürüttüklerini söylemişti⁶⁴⁸.

Bakan Atıf İnan'ın, *"söylenenlere aldırış edecek değilim"* sözleriyle vurdumduymaz tavrı siyasî çevrelerde ve hatta kendi partisi içerisinde hayretle karşılandı. Bu sözler üzerine birçok Halk Partili milletvekili, Atıf İnan'ın şahsından çok, partinin zarar gördüğünü dile getirmeye başladılar. Bu açıklamalarla, İnan hakkında

⁶⁴⁵ Otuz Beşler Grubu hakkında bilgi için Bkz: Cem Eroğul, *Demokrat Parti ve İdeolojisi...*,s.49.

⁶⁴⁶ *Vatan*, 20 Eylül 1947.

⁶⁴⁷ Demokrat Parti Milletvekili Ahmet Veziroğlu meclisteki konuşmasında; CHP meclis grubunca yapılan ,ancak meclise ve kamuoyuna açıklanmayanları kendisinin açıklayacağını dile getirdi. *TBMM TD*, VIII / 7, 21.11.1947, s.110; *Vatan*, 07-20 Eylül 1947; *Kudret*, 19 Eylül 1947; *Vatan*, 16 Eylül 1947.

⁶⁴⁸ *TBMM TD*, VIII / 7, 21.11.1947, s. 121; *Vatan*, 16 Eylül 1947; *Kudret*, 19 Eylül 1947.

meclis soruşturması açılması için harekete geçileceğinin sinyalleri de verilmiş gibiydi⁶⁴⁹.

Bu iddialar tartışılırken bir gelişme daha oldu. Atıf İnan'ın Ticaret Bakanlığından istifasının ardından, bir ay geçmeden Başbakan Recep Peker de sağlık durumunu gerekçe göstererek, başbakanlıktan çekildiğini Cumhurbaşkanı İsmet İnönü'ye bir mektupla bildirdi. Başbakan Recep Peker'in istifasının sağlık durumundan ziyade, hükümetin son aylarda özellikle Atıf İnan meselesinde yıpranmasından kaynaklandığını söylemek yanlış olmasa gerek. Peker'in istifasından sonra Cumhurbaşkanı hükümeti kurma görevini Trabzon Milletvekili Hasan Saka'ya verdi. Yeni Ticaret Bakanlığına da Mahmut Nedim Gündüzalp getirildi⁶⁵⁰. Ticaret Bakanlığı'na yeni atanan Mahmut Nedim Gündüzalp, basında ve kamuoyunda Atıf İnan hakkında çıkan yolsuzluk iddialarıyla ilgili olarak soruşturmanın devam ettiğini açıkladı.

Atıf İnan hakkında iddia edilenler arasında ilk sırada yer alan haberlerde, 7 Eylül kararlarını İzmir'de bazı tüccarlara haber verdiğini ve bunun sonucunda İzmir ihracatçı tüccarlarından Ali Haydar Albayrak ile Solari Firmaları'nın çok miktarda üzüm alımında bulunarak bir iki gün içinde yüz binlerce lira kazandıkları yazılmaktaydı. İddialara göre; 6 Eylül'de bir firmanın(Albayrak) borsadan aldığı üzüm miktarı 10.901 çuvaldı. Bu firmanın aldığı üzümlerin 6 Eylül'deki fiyatı 40 kuruş toplamda ise 440 bin lira değerindeydi. 7 Eylül Kararlarından bir hafta sonraki fiyat 86 kuruş olmuştu. 6 Eylül'de alınan üzümler bir hafta sonra 946 bin liraya satılmış ve firmanın da bu işte 506 bin lira kâr etti. Bu doğrudan doğruya borsadan geçen işlem olduğu, hâlbuki bu firmanın alımlarının çoğunu otomobillerle borsa dışından yaptığı ve civar köy ile kazalara gönderdiği 6 Eylül'de borsada yaptığı alımlardan çok daha fazla alımda bulunduğu söyleniyordu. Ayrıca 7 Eylül kararlarını daha önce sezinleyen(!) başka bir firmanın da 6 Eylül'de 15.009 çuval borsadan üzüm aldığı, bu firmanın da temin ettiği kârın 700–800 bin lira olduğu iddialar arasındaydı.

Bu arada iddiaya göre, Atıf İnan'ın firmasına borsadan 257 çuval üzüm alımı gerçekleştirilmişti. 7 Eylül'den bir hafta sonra fiyatlar gün geçtikçe daha da artmış ve üzümlü alımı 105 kuruşa çıkmıştı. Bu firmalar 6 Eylül'den önce 40 kuruştan aldıkları

⁶⁴⁹ *Vatan*, 18 Eylül 1947

⁶⁵⁰ *TBMM TD*, VIII / 6, 08.10.1947, s.665.

üzümleri 105 kuruşa satarak arada kilo başına 65 kuruş bir kâr sağlamış ve böylece milyonlarca lira para kazanmışlardı. Bunun dışında bütün dikkatler Ticaret Bakanı Atıf İnan'ın yüzde 50-60'ına hissedar olduğu söylenen bir bankaya da çevrilmişti. Atıf İnan'ın Ticaret Bakanlığı sırasında hükümetçe İzmir'e yapılmış olan ödemelerde bankanın mutemet bayii olarak bir milyon liraya yakın çıkar sağladığı da iddia edilmekteydi⁶⁵¹.

Bu arada Albayrak Firması, iddiaları reddederek, yapılan üzüm alımlarında 500 bine yakın kâr elde etmediklerini bu miktarın 15 bin lira olduğunu açıkladı. Bu alım, 7 Eylül'de Albayrak Firması'nın borsada bir gün içinde yaptığı işlemi. Hâlbuki o gün firmanın otomobil ile civar köylere gittiği ve yüz binlerce liralık üzüm satın aldığı da söylentiler arandaydı.

Söylenildiğine göre, Armutlu'da, Numafi Bey'in bütün üzümünü 36 kuruştan satın alan yine bu firma idi. 7 Eylül Kararlarının alındığı günler de hasta olduğunu iddia eden Ali Haydar Albayrak'ın 7 Eylül günü Bel Kahvesi'nde oturduğu ve karpuz yediğini görenler olmuştu. Bu sözler karşısında Haydar Albayrak ise: “ 7 Eylül günü hasta idim. Zehirli sıtmadan yatıyordum. Doktor Demir Ali ve diğer iki doktor konsültasyon yaptılar. Yataktan çıkacak halim yoktu. Sonra Atıf İnan benim düşmanımdır. O alışverişlerini Ege firmasıyla yapar. Ege firması ise bizim firmanın rakibidir. Diğer taraftan Atıf İnan'ın böyle bir kararı haber verdiğini söylemek de, benim için ayrı bir hakarettir. Ben kafası işleyen bir adamım. Kendi kendime böyle bir kararın alınabileceğini düşünebilirim” diyerek hakkındaki iddiaları reddetti. Bunun üzerine Doktor Demir Ali Bey dinlendi. Doktor: “Albayrak'ın böyle bir hastalığı olmadığı ve o günlerde kendisini muayene ettiğini hatırlayamadığını, Albayrak'ın hiçbir zaman konsültasyonunda bulunmadığını, yalnız bir sene evvel mi, iki sene evvel mi kendisini ziyaret ettiğini” söyledi.

Albayrak ve Solari Firmaları'nın 7 Eylül kararlarını önceden haber aldıkları borsa kayıtları incelendiğinde görülmekteydi.

⁶⁵¹ Kudret, 19 Eylül 1947.

Borsa kayıtlarına göre;

- 2 Eylül’de borsada 3137 çuval üzüm işlemi görülmüştü. Bu miktardan ancak 22 çuval üzümü Albayrak alırken, 2 Eylül de Solari Firması’nın borsada hiç görülmediği,
- 3 Eylül’de borsada 941 çuval üzüm satılmış, bu miktarın içinden yalnız 26 çuval üzümü Albayrak’ın aldığı,
- 4 Eylül’de satılan 4373 çuval üzümün 145 çuvalını yine Albayrak’ın aldığı, Solari Firması’nın ise 4 Eylül’de borsada hiç görünmediği,
- 5 Eylül’de borsada 4063 çuval üzümün satıldığı bu miktarın sadece 63 çuvalını Albayrak’ın aldığı,
- 6 Eylül’de 3989 çuval üzüm satılmış bunun 342 çuvalını Albayrak’ın aldığı belirlenmişti.

7 Eylül’de Albayrak Firması’nın hükümetin böyle bir kararını haber aldığı için, günlerden Cumartesi olmasına rağmen, borsaya geldiğini ve borsada satılan 6525 çuval üzümün 1091 çuvalını satın aldığı, ayrıca o güne kadar herhangi bir işlem yapmayan Solari Firması’nın da 7 Eylül günü 1519 çuval üzüm aldığı incelemeler sonucunda belirlendi. Bu rakamlar bile Albayrak ve Solari Firmaları’nın 7 Eylül Kararlarını önceden haber aldıklarına dair kanıtları güçlendirmekteydi. Bundan başka Ziraat Bankası ve diğer bankaların gece geç saatlere kadar açık kalması ve kendilerine para verilmesi meselesi de dikkat çeken konular arasındaydı⁶⁵².

Atıf İnan hakkındaki iddiaların çoğunun hububatla ilgili olmasından dolayı⁶⁵³ ismi sürekli yolsuzluk ve usulsüzlük iddialarıyla gündeme gelen Toprak Mahsulleri Ofisi’nde de, Başbakanlık Yüksek Murakabe Heyeti ve Ticaret Bakanlığı’nca ayrı ayrı incelemeler başlatıldı. Bu soruşturmalarla ilgili olarak Maliye Teftiş Kurulu, başkanlığını Faik Ökte’nin yaptığı beş kişilik Maliye Müfettişi görevlendirildi⁶⁵⁴.

Atıf İnan hakkında yolsuzluk iddiaları arasında yer alan hububat ihracatı meselesiyle ilgili iktidar ile muhalefet partisi arasında uzun süre tartışmalar yaşandı. Demokrat Parti Eskişehir Milletvekili Abidin Potoğlu, meclise vermiş olduğu sözlü

⁶⁵² *Vatan*, 14 Eylül 1947; Aynı şekilde Solari Firması da *Vatan Gazetesi*’ne bir tekzip mektubu göndererek, Atıf İnan’la bir bağlantılarının olmadığını açıklamıştır. *Vatan*, 15 Eylül 1947.

⁶⁵³ *Yeni Sabah*, 17 Eylül 1947; *Vatan*, 06 Eylül 1947, 30.Ekim 1947; *Kudret*, 22 Kasım 1947.

⁶⁵⁴ *Tasvir*, 10 Aralık 1947; *Kudret*, 10 Aralık 1947.

önergesinde Ticaret Bakanı Atıf İnan'la ilgili iddialara değinerek; dış ülkelere hububat satışının olup olmadığını, ayrıca özel izinlerle dışarıya hububat satışının yapılıp yapılmadığı yönündeki iddiaların açıklığa kavuşturulması amacıyla Atıf İnan'dan açıklama istiyordu.

Dönemin Ticaret Bakanı Atıf İnan, hakkındaki iddialarla ilgili olarak: *“1947 yılında hiç buğday satılmamıştır... bütün devlet işlerinde ve hizmetlerinde olduğu gibi hububat satışlarında da hususî şartlar ve hususî müsaadelerle muamele yapılması keyfiyeti asla varit değildir... Hususiyet tesisleri işlerimizde yer bulmamıştır. Ve bulmayacaktır”*⁶⁵⁵ sözleriyle iddialara cevap verdi. İnan, kanunlar çerçevesinde hareket edildiğini, kimseye müsamaha gösterilmediğini ve hububat satışının da yapılmadığını belirtmekteydi.

Hakkındaki iddialarla ilgili konuşmasına devam eden Ticaret Bakanı Atıf İnan, daha önceki konuşmasında, o zamanlar ülkede yeterli miktarda buğdayın olmadığını ve kıtlık olma ihtimalinin bulunduğunu öne sürerek ihracatı durdurduklarını ve keyfî izinlerle hububat satışlarının yapılmadığını söylediğini ifade etti. Peki ne olmuştu da Atıf İnan 1946 yılının Aralık ayında aniden Avrupa'ya buğday ihracına izin vermişti?bunun yanı sıra hububat işleriyle uğraşanların teklif edilen şartlar dairesinde ihracat yapmaya talip oldukları halde neden daha önce hububat ihracatı ile ilgisi olmayanlara hububat ihracat lisansı verilmişti? bu gibi sorular mecliste ve basında sıkça dile getirilmekteydi⁶⁵⁶.

Gelişmeler incelendiğinde şöyle bir çelişki ortaya çıkmaktadır. Ticaret Bakanı Atıf İnan, bir taraftan beş ay öncesinde mecliste yapmış olduğu konuşmasında, hububat ihracatının yapılmayacağını söylemiş, öte yandan da hakkındaki yolsuzluk iddiaları arasında yer alan hububat ihracatına izin vermiştir. Bu işleri de ülkenin çıkarı için yaptığını, bunun şartlar ve şekiller dairesinde bir satış olarak algılanması gerektiğini

⁶⁵⁵ Demokrat Parti Eskişehir Milletvekili Abidin Potoğlu'nun buğday ihracatı ile ilgili soru önergesi için Bkz: *TBMM TD*, VIII / 5, 12.05.1947, s.171; Ticaret Bakanı Atıf İnan, buğday ihracatı ile ilgili olarak ihracatın durdurulduğunu bir kez daha meclisteki soru önergesi üzerine söylemiştir. *TBMM TD*, VIII / 6, 18.06.1947, s.373.

⁶⁵⁶ *Tasvir*, 10 Eylül 1947, *Vatan*, 09 Eylül 1947; *TBMM TD*, VIII / 7, 21.11.1947, s.108–163; *TBMM TD*, VIII / 12, 04.06.1948, s.86.

açıklamışsa da sonraki süreçte de görüleceği üzere muhalifleri ve basını inandıramamıştı⁶⁵⁷.

Atıf İnan hakkındaki iddialarla ilgili olarak ilk kez meclis soruşturması açılmasını isteyen Demokrat Parti Afyon Karahisar Milletvekili Ahmet Veziroğlu idi. Veziroğlu, Halk Partisi veya hükümetten bu meselelerle ilgili açıklama beklediğini ancak bugüne kadar herhangi bir girişimin olmadığını görmesinden dolayı daha fazla bekleyemediğini ve önergeyi bu nedenle verdiğini açıkladı. Veziroğlu, meclise verdiği önergesinde; İnan'la ilgili olarak, 7 Eylül Kararlarının önceden ifşa edildiğini, eşe, dostta ve kişilere çıkar temin edecek tarzda hisselerin verildiğini ve böylece milyonlarca liralık haksız kazancın elde edildiğini vurguladı⁶⁵⁸.

Afyon Karahisar Milletvekili Ahmet Veziroğlu konuşmasına şu sözlerle devam etti: “*Ofis zahirelerinden bir kısmının tüccar vasıtasıyla harice sevk edilerek bu suretle tüccarların faydalanmalarına yardım edildiği ve ezcümle bir arkadaşına Atıf İnan tarafından 5000 bin tonluk zahire(arpa) ihraç lisansı verildiği ve bu zahirelerin simsarlar marifetiyle sevk olunduğu ve hâlbuki asıl ihracatçı zahire tüccarlarına lisans verilmediğini*”⁶⁵⁹ Veziroğlu ayrıca bu ihracatla ilgili olarak satışın İzmir’den yapılmayarak İstanbul’a nakil etmek suretiyle gerçekleştirildiğini gündeme getirerek, bu nakil işleminin de Atıf İnan’ın, İstanbul’da yakın dostlarından oluşan TRAK ve İTİTİ Firmaları’nın aracılığıyla gerçekleştirildiğini iddia etmekteydi.

Bu iddialarla ilgili olarak eski Ticaret Bakanı Atıf İnan hakkında meclis soruşturması açılması istemiyle 24 Kasım 1947’de toplanan Türkiye Büyük Millet Meclisi’nde, iddiaları dile getiren muhalif milletvekili ile Atıf İnan’ı savunanlar arasında sert tartışmalar yaşandı. Mecliste dile getirilen konuşmalarda özellikle şu konular gündeme gelmişti; Toprak Mahsulleri Ofisi’nin, hububat veya bakliyat satışlarını yaparken genelde gazetelere ilan verdiği ve satışlar için başvuran tüccarların dilekçelerini sıraya koyarak belli bir işlemi takip ettiği belirtildi. Ancak bu son hadiselerde Ofisin bu kurallara uymadığı, bu dönemde ihraç ettiği buğday satışlarında

⁶⁵⁷ *Tasvir*, 10 Eylül 1947; *TBMM TD*, VIII/ 7, 21.11.1947,s.132.

⁶⁵⁸ *Vatan*, 22 Kasım 1947.

⁶⁵⁹ *TBMM TD*, VIII / 7, 21.11.1947,s.108–163.

bazı kişi ve firmaları koruduğu ifade edilerek bu satışlarda yolsuzluk ve usulsüzlüklerin olduğu ifade edilmektedir⁶⁶⁰.

Ticaret Bakanı Mahmut Nedim Gündüzalp, Toprak Mahsulleri Ofisi'nin ürünlerini ihraç ederken izlediği yol ve iddia edilen diğer konularla ilgili olarak mecliste geniş açıklamalarda bulundu. Bakan Gündüzalp, Ofis tarafından üç şekilde hububat ihracatının gerçekleştirildiğini söyleyerek, satışların şu şekilde yapıldığını açıkladı:

- 1) *Doğrudan doğruya Ofis tarafından yapılan ihracat,*
- 2) *Muayyen komisyon mukabilinde aracılar eliyle yapılan ihracat,*
- 3) *İhraç edilmek kaydıyla tacirlere yapılan satışlar olmak üzere*⁶⁶¹,

Ticaret Bakanı Mahmut Nedim Gündüzalp konuşmasının devamında; Ofis'in tüccarlar aracılığıyla ürün satışlarını gerçekleştirebilmesi için ilk önce Ticaret Bakanlığı'nın onayını alması gerektiğini, Ofis'in kendi başına satış yapamayacağını ifade etti. Yapılmış olan ihracat meselesinde Atıf İnan'ın arkadaşı olduğu iddia edilen CHP'li eski Milletvekili Suat Yurtkoru'nun da Ofis tarafından korunmadığını açıkladı⁶⁶². Gündüzalp, bu şartların diğer firmalara verilen şartlar ile aynı olduğunu ve Ofis'in belirlemiş olduğu şartları taşıdıktan sonra anlaşma yapıldığını akabinde Ofis'in tespit etmiş olduğu yüzde ikilik komisyonunda Suat Yurtkoru'dan temin edildiği, yapılan araştırmalar sonucunda belirlenmişti⁶⁶³.

Konuyla ilgili olarak Vatan Gazetesi'nde çıkan bir haberde, Suat Yurtkoru'ya satılan arpalara müracaat eden tüccarların hiçbirine akreditif açılmadığını, Suat Yurtkoru'nun Birmanion Firması'yla anlaşarak ihracatı gerçekleştirdiği, Suat Yurtkoru'ya yüzde iki komisyon vermek yerine başka bir tüccara yüzde on komisyonla

⁶⁶⁰ Konuyla ilgili olarak Vatan Gazetesi'nde çıkan bir haberde Toprak Mahsulleri Ofisi suçlanarak şunlar yazılmıştı: "...Toprak Mahsulleri Ofisi'nin yüksek fiyatlarla satılması mümkün bulunan ve altın değerinde olan buğday, arpa, yulaf ve çavdar gibi hububatı düşük fiyatlarla elden çıkarmış ve bu satışlar da birkaç firmayı himaye etmiştir..." Vatan, 30 Ekim 1947, 06 Eylül 1947, 05.11.1947; TBMM TD, VIII / 7, 21.11.1947, s.108-163.

⁶⁶¹ TBMM TD, VIII / 7, 21.11.1947, s.113.

⁶⁶² 5 bin tonluk arpa ihracı meselesinde Suat Yurtkoru'nun 300 bin lira kâr elde ettiğini bu kârın neden Toprak Mahsulleri Ofisi tarafından gerçekleştirilmediği, ayrıca Suat Yurtkoru'nun İzmir Belediyesi'nde memur iken Atıf İnan'ın bakan olduktan sonra nasıl çok varlıklı bir tüccar olduğu gazetelerde cevap arayan sorulardandı. Vatan, 30 Ekim 1947.

⁶⁶³ TBMM TD, VIII / 7, 21.11.1947, s.113.

daha iyi şartlarda daha fazla kâr elde ederek satışın memleketin milli servetine katkısının daha fazla olacağı yazılarak satış işlemi eleştirilmekteydi⁶⁶⁴.

Diğer bir konu ise, TRAK ve ITİTİ Firmaları'nın hububatın nakil işlemlerini gerçekleştirdikleri ve bu işlemleri yaparken de ihracatın direk İzmir limanından olması gerekirken İzmir'den İstanbul'a sevki yapılmak suretiyle devletin zarara uğratıldığı yönündeki iddialardı. Bu söylentilere cevap veren M. Nedim Gündüzalp, bu konuyu da incelediğini böyle bir durumun olmadığını, bu firmalar aracılığıyla nakil olayının gerçekleşmediğini, Toprak Mahsulleri Ofisi'nin stok durumuna bağlı olarak hububat ihracatında belli bir güzergâhın izlendiğini açıkladı⁶⁶⁵.

Ticaret Bakanı Atıf İnan hakkında meclis soruşturması açılmasını isteyen muhalif milletvekilleri, Toprak Mahsulleri Ofisi'nin dış ülkelere yapmış olduğu hububat satışlarında bazı firmaların korunduğunu ve bazı tüccarlara imtiyazlı davranıldığı yönündeki iddialarını ısrarla sürdürmüşlerdi. Özellikle Ofis'in hububat satışında himaye ettiği firmalar arasında yer alan Bekir Kara ismindeki tüccara ait olan TRAK Firması'nın korunduğu ve bu firmaya imtiyazlar verildiği iddialar arasında ilk sıradaydı. Söylenenlere göre, Bekir Kara'nın dönemin Başbakanı Recep Peker'in yakın bir dostu olduğu ve 21 Temmuz seçimlerinde Edirne'de, Cumhuriyet Halk Partisi'nin kazanması için gece gündüz demeden çalıştığı ifade edildi. Yine basındaki haberlere göre, Başbakan Recep Peker'in tavsiyesi üzerine Toprak Mahsulleri Ofisi'nin Bekir Kara'ya iş (ihale) çıkarttığı belirtilmekteydi⁶⁶⁶. Atıf İnan hakkında meclis soruşturması açılması için verilen bütün önergelerde de, CHP Seyhan Milletvekili Sinan Tekelioğlu'nun ifadesiyle, “*Bakanlığın mavi boncuk verdiği insanlar*” arasında yer alan Bekir Kara ve TRAK Firması'nın isminin sürekli ön planda olduğu yer almıştı⁶⁶⁷.

Söylentiler arasında hububat satışlarının başlanacağını Ticaret Bakanlığı doğrudan doğruya Toprak Mahsulleri Ofisi'ne bildirmiş, Ofis yetkilileri de bu satış

⁶⁶⁴ Vatan, 22 Kasım 1947, haberin çıkmasından iki gün sonra Suad Yurtkoru, VatanGazetesi'ne gönderdiği mektupta; “*Eski Ticaret Bakanı Atıf İnan'ın arkadaşı olduğunu ancak kendilerinin hiçbir suretle bunu kullanmadığını Toprak Mahsulleri Ofisi'nin belirlemiş olduğu şartlar dâhilinde Ticaret Bakanlığından, kendi firmalarına 17 Aralık 1946 tarihinde 5.000 tonluk arpa veya buğday ihracı lisansı verildiğini*” açıklamıştır. Vatan, 24 Kasım 1947.

⁶⁶⁵ TBMM TD, VIII / 7, 21.11.1947, s.113.

⁶⁶⁶ Tasvir, 11 Aralık 1947; Vatan, 30 Ekim 1947.

⁶⁶⁷ Seyhan Milletvekili Sinan Tekelioğlu da, Ofisin yapmış olduğu satışlarda Bekir Kara ve firmasına imtiyaz gösterdiği yönünde meclise önerge vermişti. Tekelioğlu bakanlığın yapmış olduğu satışlara katılan firmaların isimleri ve sahiplerinin kimler olduğunu da bu önergesinde sormuştur. Geniş bilgi için Bkz: TBMM TD, VIII / 10, 26.04.1948, s.156.

haberini ilan etmeyerek tüccarlara bildirmeyip görevlerini kötüye kullanmışlardı. Ancak bu satış haberini bir şekilde duyan tüccarların başvuru dilekçelerinin de Ticaret Bakanlığının emriyle işleme alınmadığı iddialar arasındaydı. Ofis yetkilileri bu satışların arttırma kanunlarına tabi olmadığını iddia ederek, tercih ettikleri tüccarlara tespit edilen fiyatlar üzerinden satış yapma yetkilerinin olduğunu açıklamışlardı.

Hububat alımı için başvuru yapanlar arasında tesadüf müdür bilinmez ama Başbakan Recep Peker'in yakın arkadaşı olduğu söylenen TRAK Firması'nın sahibi Bekir Kara'da bulunmaktaydı. Ayrıca Recep Peker'in isteği üzerine Avrupa'ya hububat ihracatı yapılması için gerekli olan hububat lisansının Bekir Kara'ya da verildiği de iddialar arasındaydı. Firma sahibi Bekir Kara, Vatan Gazetesi'ne gönderdiği mektupla bu iddialara cevap vererek şunları söyledi: “ *kendilerinin hiç kimse tarafından himaye edilmediklerini bu satışlara diğer firmalar tarafından eşit şartlar altında girdiklerini ve bu satışlardan diğer firmalarında istifade ettiğini*”⁶⁶⁸söyledi. Bekir Kara bu sözleriyle kimsenin himayesi altında olmadığını açıklamaya çalışıyordu.

Konuyla ilgili söylentide, İngiliz hükümetine verilmesi kararlaştırılan 125 bin ton buğdayın tamamının verilmediği, bunun 20 bin tonunun Bekir Kara'ya verildiği yönündeydi. Bunun yanı sıra satış da, Ofis'in şartnamesinde ihracat izni için kullanılması gereken para biriminin İsviçre Frangı olduğunun bilinmesine rağmen, bu firmanın İngiliz sterlini kullandığı dile getirilen iddialar arasındaydı. Bu bağlamda TRAK Firması'nın bu buğdayların tonunu Toprak Mahsulleri Ofisi'nden 35 sterline aldığı ve ihraç edeceği İtalyan hükümetine de 41,5 sterline satmak suretiyle büyük bir kâr elde ettiği tespit edildi. Ofis'in kendisinin doğrudan böyle bir satışı neden yapmadığı da sürekli mecliste gündeme getirilip eleştirilmekteydi⁶⁶⁹.

Bekir Kara'nın, Toprak Mahsulleri Ofisi'nden aldığı 20 bin ton buğday ile 5 bin tonu birinci partiden, 6 bin tonu ise ikinci partiden olmak üzere toplamda 11 bin ton çavdar ihracının da lisansını doğrudan doğruya Ticaret Bakanlığı'ndan aldığı, sadece prosedür gereği Ofise başvurduğu da iddialar arasındaydı⁶⁷⁰.

Muhalefet, eleştirilerini sürdürerek Toprak Mahsulleri Ofisi'nin, 1947'de hububat birlikleri kanalı ile bütün ihracatçı tüccarlara 06 Mart 1947'de bir tamim

⁶⁶⁸ Vatan, 05 Kasım 1947.

⁶⁶⁹ Tasvir, 10 Eylül 1947.

⁶⁷⁰ Vatan, 30 Ekim 1947.

gönderdiğini ve bu tamimde, Ofis'in depolarında satış için yeterli hububatın olmadığı bilgisinin verildiği bu yüzden tüccarlardan, gereksiz yere Ofise başvuramaları istenmişti. Ancak Ofis yetkililerinin bu açıklamalarına karşın 11 Nisan 1947'de İTİTİ Firması'na 5000 ton arpa ve 2500 ton fasulye satış izni verildiği iddialar arasındaydı. Ayrıca bu tamim sonrası Ofis tarafından Milli Savunma Bakanı Münir Birsal'in yeğeni olduğu söylenen Ekrem Burgaz isimindeki tüccara da 5000 tonluk bir yulaf satışının yapıldığı söylenmekteydi⁶⁷¹.

Diğer taraftan Toprak Mahsulleri Ofisinin, aynı tarihlerde müracaat eden ve çok daha iyi teklifler veren diğer tüccarları görmezlikten geldiği de şikâyet edilen konular arasındaydı. Bu iddialara bir örnekle cevap veren dönemin Ticaret Bakanı Mahmut Nedim Gündüzalp: "...*Filhakika, bozulmaya yüz tutmuş fasulyelerin elden çıkarılmasını temin maksadıyla Ofisçe İTİTİ Firması'na teklifte bulunulmuştur. Bu teklif aynı zamanda başka firmalara da yapılmıştır. Bu teklifi en evvel İTİTİ Firması'nın kabul etmiş olduğundan arpa ve fasulye satışı ona yapılmıştır... Ekrem Burgaz'a aynı tamimden sonra yapılan 5000 tonluk yulaf satışı da bu şekilde cereyan etmiştir.*" sözleriyle meseleye açıklık getirmekteydi. TRAK Firması'yla Ofis'in usulsüzlükler yaptığı iddialarına ise, yine Ticaret Bakanı M. Nedim Gündüzalp cevap vererek; herhangi bir usulsüzlük olayının olmadığını, TRAK Firması'nın diğer firmalara göre daha önceden başvurarak Ofisin şart koştuğu satış akreditifisini(teminat) açtırdığını ve bu satışın karşılığında da manifatura ithal edilmesi taahhüdünü kabul etmesinden ötürü de 20 bin tonluk buğday satışının prosedürler çerçevesinde bu firmaya yapıldığını açıkladı⁶⁷².

Mahmut Nedim Gündüzalp'tan sonra mecliste konuşan Atıf İnan ise kendisi hakkında çıkan haberlerin kaynağının Demokrat Parti'nin İzmir Vilâyet İdare Heyeti üyesi Mustafa Haydar Nazlı olduğunu söyleyerek, muhalefetin bu olaylar içerisindeki yerine dikkat çekti⁶⁷³. Ticaret Bakanı Atıf İnan, meclis kürsüsünden hakkındaki iddialara cevap verdi. Atıf İnan, elli dört yıllık hayatının temiz olduğunu, Emin

⁶⁷¹ Maliye Müfettişleri Toprak Mahsulleri Ofisi'nde yapmış oldukları soruşturmada; hububat ihracatındaki usulsüzlüklerde ismi geçen Ekrem Burgaz isimli tüccarın Milli Savunma Bakanı Münir Birsal'in yeğeni olduğunatespit etmişlerdi. Tabii bu durum da ilerde Milli Savunma Bakanının istifasına neden olacaktı. *Cumhuriyet*, 05 Haziran 1948.

⁶⁷² *TBMM TD*, VIII / 7, 21.11.1947, s.113-156.

⁶⁷³ Atıf İnan, kendisi hakkındaki haberlerle ilgili olarak basının yanlış haberler yaptıklarını söyleyerek bazı gazeteleri de suçlamıştır. *TBMM TD*, VIII / 7, 24.11.1947, s.174-175; *Yeni Sabah*, 25 Kasım 1947.

Bilge'nin verdiği takririn bir tertibin ürünü olduğunu, bu önerenin üç ay önce verildiğini ve her nedense kendisinin bakanlıktan ayrıldığı gün uygulamaya konulduğunu bu konu hakkında konuşacağını ifade etti. Kendisinin meclise açıklama yapmak istediğini fakat tatil olmasından dolayı ancak Meclis Grubunda konuşma fırsatı bulunduğunu, bundan sonra da gazetelerin aleyhinde yayınlar yapmaya başladığını anlattı. 7 Eylül Kararlarının ifşa edildiği yönündeki iddiaların ise gerçeği yansıtmadığını, böyle bir kararın alınabileceğini tüccarların günün olaylarından ve fuar konuşmasından istidlâl (akıl yürütme) edip tahmin edebileceklerini, hatta bu durumun akıllı köylüler tarafından sezinebileceğini anlattı.

Atıf İnan'ın bu açıklamaları karşısında araya giren Demokrat Parti Afyon Karahisar Milletvekili Ahmet Veziroğlu, Atıf İnan'ın fuardaki bu konuşmasını iftihar gibi sunmasının bir suç teşkil ettiğini, İnan'ın memleketin çıkarı için böyle önemli bir kararın alınacağını ima etmesinin bile itiraf olduğunu, bunun da suç teşkil ettiğini anlattı. Bu nedenle kendisi hakkında hiçbir soruşturmanın yapılmamış olmasının, kendisi kadar bugün iş başında bulunanların ve Atıf İnan'dan hesap sorması gerekenlerin de sorumluluğunun görmezden gelinemeyeceğini de sözlerine ekledi. Tekrar söz alan Atıf İnan ise, gazetelerin bu konudaki haberlerinden şikâyet etmekteydi. Atıf İnan, gazetelerde rakamların on misli abartılı yazıldığını, Albayrak Firması'nın aldığı iddia edilen üzümlerin iş hacminin ancak onda birine denk geldiğini, Solari Firması'nın aldığı üzüm miktarının 15.900 ton iken 170 bin ton gösterildiğini, bu firmanın sahiplerini tanımadığını söyledi. Ayrıca İzmir kordonunda bütün tüccarların kendisini tanıdığını bu söylentilerin bir iki şahsın kin ve garazliyiüzünden çıktığını anlattı.

Atıf İnan, kendisi hakkındaki bütün bu yayınlara cevap vermeyerek meclisin açılmasını beklediğini, Albayrak Firması'na kredi açtırdığı yönündeki haberinin asılsız olduğunu, bire on katılarak abartı yapıldığını, hissedar olduğu Solari Firması'nda sadece beş yüz lirası bulunduğunu anlattı. Bu yayınların hedefinin bugün Atıf İnan, yarın Ahmet İnan, öbür gün Mehmet İnan olabileceğini söyledi. Çeşitli gazetelerde farklı iddiaların gündeme geldiğini, bunlar içerisinde Urla Hâkimi İhsan Kaya'yı bile öldürttüğu yönünde iddiaların da dile getirildiğini, bunun kesinlikle yalan olduğunu

ifade ederek, bu olay olduğu zaman hasta olduğunu o zaman sanatoryumda yattığını, meclis kürsüsünden ifade etti⁶⁷⁴.

Ticaret Bakanı Atıf İnan, iddialar karşısında: “...bilindiği gibi ben bakanlığa geldikten sonra hububat satışlarını durdurduk sonra Bakanlar Kurulu’nda konuştuk, 200 bin ton buğday satalım neticesine vardık. Ve ben hububat satışına karar verdiğimizizi Toprak Mahsulleri Ofisi’ne söyledim. Ofis de vaki olan müracaatları incelemeye başladı. O arada büyük iş olarak İngilizlerin teklifi geldi. Bir de Vitol’lerin 40 bin tonluk teklifi geldi. Bu İngilizlerinkinden evveldi. İngilizlerinki verildi. Vitol’lerin ki de verildi”⁶⁷⁵ diyerek kendini savunmaktaydı.

Muhalefet partisine mensup milletvekillerinin hakkında meclis soruşturması açılmasını istedikleri eski Ticaret Bakanı Atıf İnan ise konuşmasının devamında, kendisi hakkında söylenen iddialar karşısında tekrar suçsuz olduğunu o dönemin şartları neyi gerektirmişse öyle hareket ettiğini söyledi. Eski ve yeni Ticaret Bakanlarının iddialar karşısındaki cevaplarını dinleyen muhalif milletvekilleri ve tüccarlar, Atıf İnan meselesinin hala aydınlatılmadığını, karanlıkta kalan birçok sorunun olduğunu, verilen cevapları tatmin edici bulmadıklarını ifade etmişlerdi⁶⁷⁶. Ticaret Bakanı Atıf İnan, hakkında meclis soruşturması açılması için verilen önerenin oylaması öncesinde birçok milletvekili söz aldı. Bunların bir kısmı Atıf İnan’ın suçsuz olduğunu dile getirirken bir kısmı da İnan’ın suçlu olduğunu ifade ederek hakkında meclis soruşturma komisyonunun oluşturulmasını istemişlerdi.

⁶⁷⁴ Vatan, 22 Kasım 1947.

⁶⁷⁵ İddialarda isimleri geçen firmalara bakıldığında; Vitol Firması’nın adı J.J.Vittol ve Kompani Limited firmasıdır. Yabancı bir Firma olup merkezi Londra’dadır. 1939 yılında Türkiye’de şube açmak suretiyle faaliyetlerini sürdürmüştü. İTİTİ Anonim Firması ise İzmir’de Jirolar tarafından kurulmuştur. TRAK Firması’nın sahibi Bekir Kara’nın yanında firma kurucuları, Mediha, Kadir, Mehmet, Şerif Kara, Orhan Tan, Arol Sürojon idi. TBMM TD, VIII / 10, 26.04.1948, s.152; Atıf İnan bu firmalarla ilgili iddialara cevap vermeye devam etti: “...TRAK Firması’nın ile Jakinyon denilen iki müessese de bize de satış yapın diye telgraf çektiler, zannederim. TRAK Firması’nın mukaveleyi imza etmek üzere geleceğiz diyordu. Benim tavsiyemle Ofisin şartlarına yeni bir şart olarak şunu ilave etmiştik: Ofisin muvafakatine muallâk olabilmek için satış yapacaktık. Akreditif açılacak, Ofis muvafakat ederse verecek, bu bir taraflı biraz da Ofisin lehine ilave edilmiş bir şarttı....bu iki firma TRAK ve Jakinyon müracaat ettiler. Gördük ki Jakinyon denilen firma akreditifini açtırmamış amma TRAK Firması’nı temsil eden Bekir Kara akreditifini açtırmış İtalya’da alış yapan müessese aldık diyor ve akreditifini de filan bankada açtırdık diyor. Bu şartlarda satış yapıldı... bilakis daha önce % 3 olan komisyonu % 2’ye indirerek 1 milyondan fazla hazineye para kazandırdım.” TBMM TD, VIII / 7, 21.11.1947, s.132.

⁶⁷⁶ Vatan, 24 Kasım 1947.

Mecliste bu konuyla ilgili açıklamaları yeterli bulmayanlar arasında yer alan bir diğer milletvekili ise CHP Elazığ Milletvekili Fahri Karakaya'ydı. Karakaya; *"...Ticaret Bakanı'nın verdiği uzun boylu cevapları ve şahsını alakadar eden Ticaret eski Bakanı Atıf İnan'ın yapmış olduğu geniş savunmasını etraflıca dinledik. Şahsen bendeniz, iddia edilen hadiselerde masum olduğuna kaviyyen emin olmakla beraber bu verilen cevaplar bendenizi tatmin etmemiştir"*⁶⁷⁷ sözleriyle iddialara verilen cevapları yeterli bulmadığını belirtti. Cumhuriyet Halk Partili Fahri Karakaya, bunun nedenlerinin de Ticaret Bakanı Mahmut Nedim Gündüzalp'ın verdiği cevaplar da aranması gerektiğini söyledi. Bu cevaplarla ilgili de sorulması gereken bir takım soruların olduğunu ifade etti. Bu sorular arasında örneğin; Bakan Gündüzalp, Atıf İnan'ın şahsını ilgilendirdiği için bazı noktalarda geniş inceleme yapmadıklarını söylemesi, ayrıca hububat ihracı satışında izlenmesi gereken yolun izlenmediğini, bunlarında kendisinde bazı şüpheler bıraktığını açıkladı. Fahri Karakaya ayrıca Atıf İnan'ın bu iddialar karşısında söylediği *"...hazineye para kazandırdım..."* yönündeki sözlerinin de pek aydınlatıcı olmadığını konuşmasına ekledi.

Toprak Mahsulleri Ofisi'nin doğrudan satış yapma imkânı varken neden komisyoncuları hububat ihracatına soktuğu, bakanlığın kâr elde edecekken bu tüccarlara neden para kazandırıldığı yönündeki sorular da mecliste dile getirilenler arasındaydı⁶⁷⁸. Ticaret Bakanı Atıf İnan hakkındaki iddiaları sürekli gündemde tutan ve bu mesele hakkında birçok önerge veren CHP'li Seyhan Milletvekili Sinan Tekelioğlu da mecliste yapmış olduğu konuşmasında, verilen cevapların ne muhalefeti ne de CHP içerisindeki birçok milletvekili arkadaşını tatmin ettiğini söyledi⁶⁷⁹. Bu konu hakkında birçok olayın karanlıkta kaldığını belirten Sinan Tekelioğlu, konuşmasında özellikle Toprak Mahsulleri Ofisi'ndeki yolsuzluk olaylarına değinerek, bu kurumun bir an önce ıslah edilmesi gerektiğini de sözlerine ekledi.

⁶⁷⁷ TBMM Albümü, I, (1920-1950) ..., s. 464.

⁶⁷⁸ TBMM TD, VIII / 7, 24.11.1947, s. 145; Vatan, 25 Kasım 1947; Tanin, 25 Kasım 1947.

⁶⁷⁹ Buğday ihracatı satışı ile ilgili olarak iddia edilenler, CHP'li birçok milletvekilini rahatsız ettiği gibi CHP il ve ilçe örgütlerini de rahatsız etmiştir. Cumhuriyet Gazetesi'nde çıkan bir haberde; CHP Çatalca ilçe başkanlığı kongresinde buğday ihracatı ile ilgili meseleye değinilmiş ve bu konunun bir an önce aydınlatılması istenmiştir. Cumhuriyet, 26.04.1948. Aynı şekilde hükümete yakınlığıyla bilinen Cumhuriyet Gazetesi'nde "Buğday İş Bir İmtihandır" başlıklı makalede şunlar yazılmaktaydı: *"...buğday davası siyasî bir imtihandır, rejimin ve iktidar partisinin bir imtihanıdır. Bu imtihana girmek ve kazanmak lazımdır"* denilerek olayın aydınlatılmasının önemine değinilmiştir. Cumhuriyet, 28 Nisan 1948; Cumhuriyet Halk Parti Milletvekili Vehbi Kocagüney ise, iddialarla ilgili olarak: *"Biz affetsek de millet affetmiyor"* demek suretiyle bunun bir parti meselesi olmadığı memleket meselesi olduğunun altını bir kez daha çizmiştir. Yeni Sabah, 28 Nisan 1948.

CHP Seyhan Milletvekili Sinan Tekelioğlu, meclis kürsüsündeki konuşmasının devamını da: *“Senelerden beri devlet ve milletin milyonlarca lirasını sarf eden bir suiistimal yuvası vardır, onun içini benden daha iyi bilen yoktur. Çünkü ben orada çalıştım, onların suiistimallerinin dosyalarını tetkik ettim ve burada da kaç defa söyledim. Her sene 100’lerce milyon liramızı sarfeden, milletin zahiresini elinden ucuz fiyatla alıp milletin bu fedakârlığına mukabil. Bunun içerisinde birçok fireler çıkarıp bu fireleri de kendi hesaplarına kaydederek müessesenin milyonlarını hiç etmektedirler. Bu teşkilatın bir de teftiş kadrosu vardır; fakat hep aynı yoldan giderler. Bunları gizli celsede söyledim...TRAK Firması’nın sahibi Bekir Kara, Toprak Ofisi’nin en büyük elemanlarını eline almıştır...şimdi arkadaşlar Bekir Kara’nın muhtelif suretlerle 13 milyon liralık lisans aldığı söyleniyor...bu adamın Karanfil Sokağında bir evi vardır, bazı yüksek şahsiyetleri davet eder, sabahlara kadar eğlence devam eder. Bu adam bütün memlekette rüşvet kaynağı olan bir adamdır... Ben Atıf İnan’ın bu işle katiyen alakadar olmadığına emin olmakla beraber eğer Atıf İnan hakkında kovuşturma yapılacak olunursa Toprak Ofisi’nin şimdiye kadar geri bırakılmış, müphem kalan bütün suiistimleri Büyük Millet Meclisi’nce kurulan heyet toptan tetkik etmek salahiyetine ve kudretine sahip olacaktır...millet ve memleket namına Atıf İnan hakkında kovuşturma yapılması bizim meclisimizin, bizim hükümetimizin yüksek mevkiini millet nazarında çok daha yükseltilere çıkarabilir...benim maruzatım Atıf İnan hakkında bu kovuşturmanın açılması sadedindedir.”⁶⁸⁰* şeklinde sarf ettiği bu sözler muhalif milletvekilleri tarafından mecliste desteklendi.

CHP Kars Milletvekili Bayan Tezer Taşkıran da meclisteki konuşmasında: *“...Şu halde her gün üzerinde önemle durulan bu iddiaların haklı veya haksız olduğunu ortaya koymak gerekir. Bunu ise ancak Büyük Millet Meclisi’nin soruşturması ile elde etmek mümkündür.”* sözleriyle Atıf İnan hakkında soruşturma açılması yönünde görüşünü belirtti. CHP İzmir Milletvekili Ekrem Oran’da Atıf İnan’ı savunarak meclis soruşturmasının açılmaması gerektiği yönünde açıklamalarda bulundu. Oran, meclisteki konuşmasında *“...şimdi Bakan olmuş bir arkadaşımızın suiistimal diye ortaya atılan bir konusunun tahkike muhtaç olup olmadığı meselesini konuşuyoruz. Eğer zihinlerimizde bu hususta en ufak bir şüphe hasıl olursa, hiç şüphe yok ki, hepimiz bu tahkikatın açılmasına taraftarız...fakat böyle ufak bir şüphe uyandıracak bir şey yokken*

⁶⁸⁰ TBMM TD, VIII / 7,24.11.1947, s. 147; Vatan, 25 Kasım 1947.

...arkadaşlar biz bilâ tetkik, anlamadan böyle tarizler yaparsak şeref mevkiinde çalışacak arkadaş bulamayız... ”⁶⁸¹ diyerek Atıf İnan’ın suçsuz olduğunu açıklamaya çalıştı.

Atıf İnan’ı mecliste savunanlar arasında yer alan bir diğer CHP’li de Denizli Milletvekili Hulusi Ural’dı. Ural ile Demokrat Parti Denizli Milletvekili Reşad Aydın’ı arasında yaşanan tartışma dikkat çekiciydi. Hulusi Ural meclisteki konuşmasında, memleketin inim inim inlediğini, muhalefetten de iktidardan da yardım beklenildiğini, meclis kürsüsünün dedikodular için kullanılmaması gerektiğini söyledi. Bu sözlere Reşad Aydın: “...memleket inim inim inliyor diyorsunuz doğrudur. Fakat neden? Memleket suiistimallerden inim inim inliyor, Hulusi Bey...”⁶⁸² demek suretiyle olayların sorumlusunun yolsuzlukları önleyemeyen iktidar partisi olduğunu ifade etmekteydi.

CHP Diyarbakır Milletvekili Fazıl Ahmet Aykaç da tartışmaya farklı yaklaşarak: “ Atıf İnan’ın meclis soruşturmasına maruz bırakılmasının bir suikast olacağını... Burası Türkiye Büyük Millet Meclisidir, engizisyon değil ”⁶⁸³ sözleriyle önerenin reddini istemişti. Demokrat Parti Kütahya Milletvekili Adnan Menderes de iddialarla ilgili olarak mecliste hububat satışı ve ihracatı ile ilgili bir konuşma yaptı. Konuşmasını, dışarıya yapılmış olan hububat satışlarında neden Toprak Mahsulleri Ofisi’nin doğrudan kendisinin satışı yapmayıp da bu satış işlemlerini komisyoncular aracılığıyla gerçekleştirdiği sorusu üzerine bina etti. Adnan Menderes, hükümetin hububat ihracatı politikasını eleştirerek Atıf İnan hakkındaki iddialarla ilgili olarak: “Bu ne Atıf İnan meselesidir; ne de bir parti meselesidir üzerine dikkatle eğileceğiniz bir memleket meselesi karşısında bulunduğumuza şüphe yoktur. Bu meseleye meclisçe el koymaya karar vermek suretiyle; iktisadî kalkınmamızda olduğu kadar; içtimâî sulh ve nizam ve ahlâki kalkınmamız bakımından da hayırlı bir adım atmış olacağımıza şüphe yoktur.”⁶⁸⁴ ifadeleriyle İnan hakkında soruşturma açılmasının önemine dikkat çekti.

⁶⁸¹ TBMM TD, VIII / 7, 24.11.1947, s.147–150.

⁶⁸² Yeni Sabah, 24 Kasım 1947.

⁶⁸³ TBMM TD, VIII / 7, 21.11.1947, s.144–185.

⁶⁸⁴ Ticaret Bakanı Atıf İnan’la ilgili ortaya atılan iddialarla ilgili olarak mecliste gerek iktidardaki gerekse muhalefetteki milletvekillerinden birçoğu, bu olayın ne Atıf İnan ne de parti meselesi olduğunu bu olayın memleket meselesi olduğu yönünde hem fikirlerdi. Eskişehir Milletvekili Ahmet Oğuz: “Memleket meselesi” ve İstanbul Milletvekili Ahmet Kemal Sivri’li ise: “ Dava millet davasıdır, Atıf İnan davası değildir ” demek suretiyle Atıf İnan hakkında meclis soruşturması açılmasının gerekliliğine işaret etmişlerdir. Tasvir, 25 Kasım 1947; Yeni Sabah, 25 Kasım 1947; Atıf İnan hakkında meclis soruşturması açılması istemiyle verilen önerenin görüşülmesi sırasında Mecliste,

Atıf İnan'ı savunan CHP milletvekilleri, İnan aleyhine yayın yapan gazetelerin suçlu olduğunu, yalan yanlış haberler yaptıklarını sürekli dile getirmişlerdi⁶⁸⁵. Ticaret Bakanı Atıf İnan'ın hakkındaki iddialara cevap vermek amacıyla mecliste yaptığı açıklamalar, toplum kesiminde yeterli görülmedi⁶⁸⁶. Mecliste, Atıf İnan hakkında meclis soruşturması açılması istemiyle oylama öncesi yapılan tartışmalardan sonra, meclis soruşturma komisyonunun kurulması için oylamaya geçilmişti. Oylama sonucunda, 106 oya karşı 162 oyla Atıf İnan hakkında meclis soruşturması açılması yönündeki önerge reddedildi⁶⁸⁷.

yaşananlar ile ilgili geniş bilgi için Bkz: *TBMM TD*, VIII / 7, 21.11.1947, s.144-185; dönemin birçok gazetesi de konuyla ilgili haber yapmıştır. Bkz: 21 Kasım 1947 tarihli gazeteler, *Tasvir*, *Vatan*, *Kudret*.

⁶⁸⁵ CHP'lilerin bu iddialarına Vatan Gazetesi başyazarı Ahmet Emin Yalman " *Türk Basınının alını açıktır*" isimli makalesinde şöyle cevap vermişti: "...gizli dolap çevirenlerin aleti haline düştüklerini farz ediniz ortalığı ne kadar kesif bir karanlık basar, cemiyetin esas fazilet ve temizlik ne kadar kuvvetli bir destekten mahrum kalır. Işıktan kaçan bir yarasa hissi ile çıkar ve ihtiras erbabını şikâyet sevk eden sebepler, memleketin iyiliğin ve temizliğini isteyen vatandaşların tamamı ile aksine olarak çok kıymet verdikleri ve yüksek tutukları Saiklerdir. Teftiş ve murakabe makinesi çok zayıf olan memleketimizde gazetelerimiz külfetlere girerek kendilerini tehlikelere maruz bırakarak nice pişmiş aşı su katmışlar, nice gizli dolabı ortaya vurmuşlardır. Suat Hayri Ürgüplü ve arkadaşlarının yüksek divana sevk edilmelerine yol açan işler ilk önce gazeteler tarafından ortaya dökülmüştü. Genel olarak gazeteler temizlik mücadelesinin gönüllü bir ileri karakolu sıfatı ile olan vazifelerini kahramanca görmüşlerdir. Dağ başında değiliz. Gazeteler hiçbir aslı olmadan temiz ve pak vatandaşlara tecavüz etmişlerse bu kimseler acaba neden kanuni mecralara başvurmamışlardır?.. Gazetelerin yazdığı bunu kadar esassızda da neden müfritler; tahkikat yolunu kapattılar? Neden atıf inan, kendi alakadar olduğu bir meselede tahkikatı önlemek için bizzat el kaldırdı? Halk Partisine mensup olan Sinan Tekelioğlu'nun müthiş ithamlarını, Adnan Menderes'in ve Ahmet Vezioğlu'nun kanaat verici delillerini tahkike muhtaç değil diye yaranlık gayreti ile kapatan kimseler halkın huzurunda ne gibi bir mevkide düşmüşlerdir, acaba bunun farkındalar mıdır? Münakaşanın açık olduğunu ve milletin; ortaya konulan delillerin mahiyeti hakkında bizzat hüküm verecek bir mevkide olduğunu hiç düşünmediler mi? On altı milyon köylünün bin bir zahmetle katre katre meydana getirdikleri ve çoluk çocuğu ile beraber asgari gündeliklerini bile karşılamayarak sattıkları zirai mahsulleri yüzünden birkaç kişiye, kanunsuz müdahaleler ve muamelelerle füzuli karlar emin edildiği hakkında kati vesikalara dayanan bir itham tahkike muhtaç değilse, yaran halkasının tahkike muhtaç sayacağı yolsuzluklar acaba ne menem şeylerdir? Dikkate layık olan nokta şudur ki tahkikat aleyhinde rey verenlerin birçoğu müfritlerin safında yer alanlardır. Demek ki müfritlik açık ve şerefli tahkikatın nurundan kaçan ve karanlığı ve bulanıklığı arayan bir alemdir. Hürriyet düşmanlığı da işte bu zulmet hasretinden ileri gelmektedir. Ateş olmayan yerde bu kadar duman olmaz. Tahkikat yolunu kapatan kimseler millet nazarında kendi kendilerini bizzat mahkûm etmişler ve temiz çıkmak imkanlarını kendi elleri ile baltalamışlardır." *Vatan*, 27 Kasım 1947; İzmir Gazeteciler Cemiyeti de meclise bir protesto telgrafi çektiler. Atıf İnan hakkında meclis soruşturması açılmasını isteyen taktirin müzakeresi sırasında bazı milletvekilleri Türk basını hakkında çirkin ifadeler kullanmaları nefretle karşılanmıştı. *Vatan*, 27 Kasım 1947.

⁶⁸⁶ "Atıf İnan'ın Açıklamaları Tatmin Edici Değildir" *Vatan*, 24 Kasım 1947; Ziyad Ebüzziya, "Atıf İnan Hesap Vermelidir" *Tasvir*, 24 Kasım 1947.

⁶⁸⁷ Atıf İnan hakkındaki meclis soruşturması oylaması için Bkz: *TBMM TD*, VIII / 7, 24.11.1947, s.185-187; Atıf İnan'la ilgili alınan bu karar dönemin muhalif gazeteleri tarafından da eleştiriliyordu. *Tasvir*, "Meclisin Hatalı Kararı" manşetiyle verdiği haber de Atıf İnan hakkındaki önergenin reddedilmesini şiddetle eleştirmişti. Konuyla ilgili olarak *Tasvir* Gazetesi'nin önemli kalemlerinden Cihad Baban da yazdığı "Atıf İnan Dün Mahkûm Oldu" adlı makalesinde; Atıf İnan'ın kendisi

Önerge aleyhine oy verenler arasında; Kazım Özalp, Fuat Ağralı, Mümtaz Ökmen ve bizzat Atıf İnan bulunmaktaydı. Atıf İnan daha öncesinde; “*bir kişi aleyhte olsa tahkik komisyonunun kurulmasını isterim*” dedi. Ancak görülüyor ki önceki ifadesinden vazgeçmişti! Bunun yanı sıra Atıf İnan’ı mecliste hararetli bir şekilde savunan CHP İzmir Milletvekili Ekrem Oran’ın, Suat Hayri Ürgüplü davasında; “*bu arkadaş eğer suçsuzsa temize çıkması için Yüce Divana verilmesi gerekir*” şeklindeki ifadelerine rağmen, Atıf İnan meselesinde tam tersine bir görüş belirtmesi dikkat çekiciydi⁶⁸⁸. Eski Gümrük ve Tekel Bakanı Suat Hayri Ürgüplü hakkında delillerin bu kadar kuvvetli olmadığı halde meclisin birlikte hareket ederek Ürgüplü aleyhine karar almışken, Atıf İnan meselesinde neden gerekenleri yapmadığı da gazetelerde ele alınıp eleştirildi⁶⁸⁹.

Eski Ticaret Bakanı Atıf İnan hakkında ilk soruşturma önergesinin reddedilmesinden sonra, İstanbul’da yapılan CHP toplantısında parti delegesi Turhan Gürsan, Atıf İnan meselesi hakkında şunları söylemişti: “*Bir türlü aklımızın ermediği şekilde temize çıkan Atıf efendi, memleketimizin ihtiyaçlarını hesap etmeden harice buğday ihraç etmiştir. Çok emin bir kaynaktan öğrendiğime göre Atıf İnan, 7 Eylül kararlarının verilmesinden bir hafta evvel İzmir’deki birkaç firma ile anlaşmıştır. Ben o sıralarda İzmir’de bulunuyorum; bu arada Albayrak Firması ile de anlaştığını öğrendim.*”. Bu delegenin iddiaları ne kadar gerçeği yansıtıyor bilinmez ama bir gerçek vardı ki o da ülkenin hububat sıkıntısı yaşadığıydı⁶⁹⁰.

Atıf İnan hakkında yolsuzluk ve usulsüzlük iddialarıyla verilen ilk önerge reddedildi. Oylama sonucunda dikkat çeken bir husus da şuydu; Atıf İnan hakkında aleyhte oy verenlerin yanında, CHP içerisinde çekimser milletvekillerinin de fazla olmasıydı. Bu da Atıf İnan hakkındaki iddiaların bir kez daha gündeme geleceğinin işaretini vermekteydi. Atıf İnan aleyhinde oy verenler içerisinde CHP’de muhalif milletvekili olarak bilinen otuz beşler grubu da vardı⁶⁹¹. Önergenin reddedilmesinden

hakkında meclis soruşturmasının açılmasını istememesi nedeniyle kendi kendini mahkûm ettiğini yazmıştır. *Tasvir*, 25 Kasım 1947.

⁶⁸⁸ *Vatan*, 25.11.1947.

⁶⁸⁹ *Yeni Sabah*, 25 Kasım 1947; *Tasvir*, 25 Kasım 1947.

⁶⁹⁰ *Kudret*, 13 Nisan 1948.

⁶⁹¹ Atıf İnan’ın meclis soruşturmasından kaçması ülke genelinde protesto edildi. Ülke genelinden gazetelere protesto mektupları çekilmekteydi. *Vatan*, 01 Aralık 1947; Dönemin gazetelerinde bu konuyla ilgili yapılan bir eleştiride daha önce hakkında soruşturma açılan eski Gümrük ve Tekel Bakanı Suat Hayri Ürgüplü hakkında delillerin bu kadar kuvvetli olmadığı halde meclisin hep birlikte

sonra bu meselenin tekrar meclis gündemine geleceğine dair birçok milletvekili görüş birliği içerisindeydi.

Atıf İnan hakkında meclis soruşturması açılmasının reddinden sonra basında buğday ihracatı konusu işlenmeye devam etti. İhracat dolayısıyla ülkeyi zor durumda bırakanlardan bir gün elbet hesap sorulacağı yazılmaktaydı. Bu konuyla ilgili olarak milletvekillerinin tekrar önerge verecekleri gazetelerde yer almaya başladı⁶⁹². Yüz binlerce ton buğdayın belli kişiler aracılığıyla ihraç edilmesinden dolayı milletin arpalı ekmek yediği haberleri üzerine sekiz muhalif milletvekilin meclise konuyla ilgili olarak önerge vereceği, memleketi buğdaysız bırakanların meclis soruşturması sonucu Yüce Divan'da yargılanmaları gerektiği ifade edilmekteydi⁶⁹³.

Eski Ticaret Bakanı Atıf İnan'la ilgili ilk önergenin reddedilmesinden beş ay sonra başta Demokrat Parti Burdur Milletvekili Ahmet Ali Çınar ile Afyon Milletvekili Şahin Laçın olmak üzere CHP Seyhan Milletvekili Sinan Tekelioğlu da hububat ihracatı meseleleri ile ilgili önergeler vermişlerdi⁶⁹⁴. Ticaret Bakanı'nın cevaplaması istemiyle verdikleri soru önergelerinin içeriği özetle şu şekildeydi: Toprak Mahsulleri Ofisi ile TRAK Firması'nın sahibi Bekir Kara arasında gerçekleşen hububat ihracatı satışında eski Ticaret Bakanı Atıf İnan'ın bir bağlantısının olup olmadığı, bu satışlara bağlı olarak ülkenin içinde bulunduğu hububat sıkıntısına neden olan sorumluların kimler olduğu yönündeki sorular cevap arananlar arasındaydı⁶⁹⁵.

Bu iddialarla ilgili soru önergeleri veren milletvekilleri, ülkede buğday sıkıntısının olduğu bir sırada, insanların açlık çektikleri bir dönemde, hükümetin yanlış kararlar alarak buğday ihracına izin verdiğini ve bu durumun da birçok bölgede ölümlere neden olduğunu ileri sürmüşlerdi. Bu nedenlerden dolayı milleti bu hale düşürenlerden hesap sorulması gerektiği önergelerde ifade edilmekteydi⁶⁹⁶.

Demokrat Parti Burdur Milletvekili Ahmet Ali Çınar, meclisteki konuşmasında, hububat meselesinde hükümetin buğday stoklarını erittiğini, dört yüz bin ton buğdayı

hareket ederek Ürgüplü aleyhine karar almışken, Atıf İnan olayında ise neden gerekenlerin yapılmadığı yazılmaktaydı. *Tasvir*, 25 Kasım 1947; *Vatan*, 25 Kasım 1947; *Yeni Sabah*, 25 Kasım 1947.

⁶⁹² *Akşam*, 15 Nisan 1948; *Vatan*, 14 Nisan 1948.

⁶⁹³ *Vatan*, 15 Nisan 1948.

⁶⁹⁴ *Akşam*, 17 Nisan 1948.

⁶⁹⁵ *TBMM TD*, VIII / 7, 26.04.1948, s.152; *Kudret*, 17 Nisan 1948.

⁶⁹⁶ *Cumhuriyet*, 27 Nisan 1948; *Vatan*, 27 Nisan 1948.

sterlin karşılığında ihrac ettiğini buna karşın sonradan da dolar karşılığı otuz bin ton buğday aldığını söyledi. Bunun sonucunda da memlekette ekmek sıkıntısının baş gösterdiğini, yer yer açlıkların olduğunu dile getirdi. Daha sonra Ahmet Ali Çınar, meclis kürsüsünde, bir poşeti açarak gazeteye sarılı olan Burdur'un Yeşilova ilçesinin Güney Doğanbaba Horos köylerinde yenen ekmeği meclis salonundaki milletvekillerine gösterdi. Gazetenin içinden simsiyah taş gibi bir madde çıkarmıştı. Halkın, mısır koçanından yapılan bu ekmeği yediklerini anlatmış, bunun yanında Ünye köylerinde ölenlerin olduğunu da sözlerine ekledi. Çınar, milletvekillerinden birisine bu simsiyah ekmeği uzatarak bunu Ticaret Bakanı'na "...verin de görsün" diyerek tepkisini dile getirmişti. Ahmet Ali Çınar konuşmasının devamında, Ünye köylerinde de açlıktan ölenlerin olduğunu iddia ederek 4-5 yaşlarındaki çocukların bu ekmeği yiyince midelerinde bozulmaların meydana geldiğini, halkın mısır soğanı hatta saman yediğini anlattı⁶⁹⁷.

Burdur Milletvekili Ahmet Ali Çınar, buğday ihracatından dolayı hakkındaki gensoru önergesi reddedilen Atıf İnan'ın kendi lehine oy verdiği gibi hakkındaki iddia ve ithamlardan dolayı da dava açacağını söylediğini, ne hikmetse daha sonra bundan vazgeçtiğini belirtti. Çınar konuşmasının devamında: *"Recep Peker döneminde bol keseden verilen ve bazı kişilerin milyonluk kazançlarına sebep olan ihraç lisanslarının tüm memleketi buğdaysız, ekmeksiz ve dışarıdan buğday almaya mahkûm etmiştir. Sadece Vitol'lere dört yüz bin tonluk bir ihraç lisansı verilmiştir. Acaba Atıf İnan marifetiyle meydana gelen bu hadiseler, memlekete ve Atıf İnan'a ne temin etmiştir. Ayrıca ve başka kimselerin ve nasıl lisanlar aldıkları ve ne gibi vaziyetlere imkan verdikleri bilginiz dahilinizdedir. Ve bir gün bütün bu sırları ortaya döktüğümüz zaman bazı zevatın hususi tayyarelerine atlayarak memleketten kaçmasından başka kendilerini için çare kalmamak icap edecektir."* diyerek Atıf İnan meselesinin kapanmadığını söylemekteydi.

Başbakan Yardımcısı ve Devlet Bakanı Ahmet Barutçu, Burdur Milletvekili Ahmet Çınar'ın sorularını yanıtlayarak, memlekette bazı yerlerde spekütörlerden kaynaklanan fiyat artışlarının olduğunu doğrulamıştı. Gösterilen ekmekle ilgili olarak da Ahmet Çınar'ın bu ekmeği özel olarak yaptırdığını söyledi.

⁶⁹⁷ Meclisteki bu görüşmelerle ilgili Bkz: TBMM TD, VIII / 7, 26.04.1948, s.167-188; *Tasvir*, 27 Nisan 1948; *Vatan*, 27 Nisan 1948; *Kudret*, 28 Nisan 1928; *Yeni Sabah*, 12 Mayıs 1948.

Kendisi hakkındaki sözlerle ilgili olarak konuşan Atıf İnan da, buğday konusunda kendisine sebepsiz yere saldırıldığını, Vitol Firması'na dört yüz bin ton değil kırk bin ton buğday verildiğini belirtti. Bunun üzerine araya giren CHP Erzurum Milletvekili General Vehbi Kocagüney, çekilen sıkıntının sorumlusunun Atıf İnan olduğunu, "... *biz affetsek de millet sizi affetmeyecektir*" sözleriyle partili arkadaşına olan tepkisini Meclis Genel Kurulu'nu terk ederek gösterdi⁶⁹⁸.

Dönemin hükümeti (Recep Peker kabinesi) başta olmak üzere hububat ihracatında yanlış kararlar ile ülke insanını zor durumda bırakanlar, mecliste sert bir biçimde eleştirilmişlerdi⁶⁹⁹. Bu iddiaları meclis kürsüsünden Ticaret Bakanı Mahmut Nedim Gündüzalp cevapladı. Gündüzalp; "...*Bekir Kara TRAK Firması'nın ortaklarındandır. Toprak Ofisi'nce doğrudan doğruya Bekir Kara adına yapılmış hububat satışı yoktur. TRAK Firması'nın İtalya'ya sevk olunacak 20 bin tonluk buğday satışını Toprak Ofis'e yapmıştır. Ticaret Bakanlığımızın Toprak Ofis'e ne bu firma ne de Bekir Kara için hususi mahiyette verilmiş yazılı bir emri yoktur.*"⁷⁰⁰sözleriyle bakanlıklarının herhangi bir suçunun olmadığını açıkladı. Kendi bakanlığı dönemindeki iddialarla ilgili olarak mecliste konuşan eski Ticaret Bakanı Atıf İnan da, yapılmış olan hububat işlerinde herhangi bir usulsüzlüğün söz konusu olmadığını söyledi. 7 Eylül kararlarının alınış sebebinin başta Türk lirasının milletlerarası fon kurulunca tescil edilmesi için iç kıymeti ile dış kıymeti arasındaki boşluğu doldurmak olduğunu⁷⁰¹, bu sayede memleketin ihtiyacı olan dövizin sağlanması için hububat satışının gerçekleştirilmesinin şart olduğunu da sözlerine ekledi⁷⁰². Bunu yaparken de herhangi bir kişi veya kurumun himaye edilmediğini, satış işlemlerinin

⁶⁹⁸ TBMM TD, VIII / 7, 26.04.1948, s.127-128; *Akşam*, 28 Nisan 1948.

⁶⁹⁹ *Ulus*, 27 Nisan 1948; *Tasvir*, 27 Nisan 1948; konuyla ilgili makale için Bkz: " *Buğday İhracı Suiistimal Edilemez* " *Tasvir*, 28 Nisan 1948.

⁷⁰⁰ TBMM TD, VIII / 7, 26.04.1948, s.154-155; *Vatan*, 27 Nisan 1948; *Tasvir*, 27 Nisan 1948.

⁷⁰¹ *Vatan*, 21 Ağustos 1947; Atıf İnan'ın bu açıklamalarına Demokrat Parti Milletvekillerinden Ömür Gedik, parti merkezinde bir konuşmaya karşılık verdi. Atıf İnan'ın hadiseleri hakiki yüzüyle göstermediğini ileri sürerek alınan iktisadi kararların plansız programsız ve tedbirsiz olarak alındığını ve 7 Eylül kararlarının memleket ekonomisine zararlar verdiğini dile getirdi. *Vatan*, 25 Ağustos 1947.

⁷⁰² *Vatan Gazetesi'*nden Hayri Alpar " *Buğday Meselesi ve Parti Disiplini* " isimli makale de, bu açıklamayla ilgili olarak farklı bir saptama da bulunmaktadır: "7 Eylül kararlarından beklenen netice elde edilmemiş, lazım gelen dövizin temin edilmesi için de ana ihtiyaç maddelerimiz olan hububata el uzatılmıştır." *Vatan*, 02 Mayıs 1948; Döviz ihtiyacı için hububat satılmasının gerekliliği hububat ihracatında suiistimal iddialarını araştırmak için kurulan Meclis Karma Komisyonu'nda da belirtilmiştir. Meclis Karma Komisyon üyesi Emin Halil Ergün'ün konuşmaları için Bkz: TBMM TD, VIII / 19, 28.05.1949, s.996; 7 Eylül kararlarının ülke ekonomisine yansımaları için ayrıca Bkz: Naci Aday, " 7 Eylül Kararlarının İktisadi Bünyemizde Yaptığı Tesirler " *Tasvir*, 19 Aralık 1948; Asım Us, " *Buğday İşinde Aydınlatılması Gereken Noktalar* " *Vakit*, 07 Haziran 1948.

Toprak Mahsulleri Ofisi'nin belirlemiş olduğu sınırlar dahilinde gerçekleştirildiğini sözlerine ekledi⁷⁰³.

Eski Ticaret Bakanı Atıf İnan, meclis kürsüsünden hakkındaki bu iddiaların asılsız olduğunu bir kez daha ifade ederek, bunları iddia edenlerin (özellikle Sinan Tekelioğlu'nu kastederek) “ *Çatlak Kafalı* ” olduklarını, akıllı olmadıklarını söyledi. Bu söz üzerine oturduğu yerden İnan'a cevap veren Sinan Tekelioğlu da, “...evet eğer akıllı olsaydım onun gibi 15 lira maaşla 10 senede 120 bin lira biriktirirdim ”⁷⁰⁴ diyerek, Atıf İnan'a bakan iken yolsuzluklar yaparak zenginleştiği yönünde imada bulunmuştu.

Recep Peker hükümetinde Başbakan Yardımcısı olarak görev yapan Mümtaz Ökmen de, buğday meselesi ile ilgili olarak, Bakanlar Kurulu dışında bir karara katılmadığını söyledi. Bu konuda Vatan Gazetesi'ne gönderdiği mektup da konu ile ilgili olarak şunları söyledi: “*Bazı gazetelerde buğday ihracı kararı alınırken kendi isminin de geçtiğini hâlbuki yabancı memleketlere buğday ihracı kararı alınırken Bakanlar Kurulunda konuşulması dışında hiçbir müzakere ve karara iştirak etmiş değilim ve esasen asla vaki olmayan böyle bir müzakere ve karardan da haberdar değilim. Hakikat Büyük Millet Meclisi kürsüsünde açıklandığında ortaya çıkacaktır...*”⁷⁰⁵ diyerek hakkındaki iddiaları kabul etmedi. Ancak muhalefet ise konu ile ilgili eleştirilerini sürdürmeye devam ediyordu. Özellikle dönemin basını mesele üzerine fazla gitmekteydi. Bir başka haberde Karadeniz Bölgesi'nde kıtlıktan dolayı açlıkların meydana geldiğini, bunun sorumlularının da eldeki buğdayı har vurup harman savururcasına ihraç edenler olduğu ifade edilmekteydi⁷⁰⁶. Basında ve meclis koridorlarında konuşulan iddialar karşısında, CHP Meclis Grubu önce kendi aralarında örgütlenerek Atıf İnan meselesinin tekrar meclis gündemine gelmesi halinde nasıl bir yöntem izleyecekleri konusunda görüş birliğine varmak için, İzmir Milletvekili Şükrü Saraçoğlu başkanlığında 27 Nisan 1948'de toplandı.

Meclis Grubunda, CHP İdare Heyeti üyelerinden Kırşehir Milletvekili Kemal Sahir Kurutluoğlu'nun önergesi okundu. Önergede Kurutluoğlu, iddialardan dolayı Atıf İnan hakkında meclis soruşturması açılmasını istiyordu. Hem bu önerge hem de meclis

⁷⁰³ TBMM TD, VIII / 7, 26.04.1948, s.159–160.

⁷⁰⁴ Bu konuyla ilgili tartışmalar için Bkz: TBMM TD, VIII / 7, 26.04.1948, s.159–160; Vatan, 02 Mayıs 1948.

⁷⁰⁵ Vatan, 16 Nisan 1948.

⁷⁰⁶ Vatan, 26 Nisan 1948.

önergeleri için Meclis Grubunda, Halk Partili milletvekillerinin nabzı yoklanarak, hareket tarzlarının tayin ve tespiti talep ediliyordu. Bir anlamda Kemal Sahir Kurutluoğlu'nun vermiş olduğu önerge meclis soruşturması açılması temayülünü de destekliyordu.

Halk Partili birçok milletvekili Meclis Grubunda konuyla ilgili düşüncelerini dile getirmişti. Bunlardan biri de Başbakan Yardımcısı Ahmet Faik Barutçu idi. Barutçu, bazı kişilerin politika oyunlarına başvurarak Halk Partisi iktidarını zaafa düşürmeye çalıştıklarını, fakat bu emellerinde başarılı olamayacaklarını, Atıf İnan meselesinin de bu politik oyunlar arasında bulunduğunu anlattı. Barutçu, demokratların meclis soruşturması açılmasını talep eden önergelerinin genel bir ihtiyacın ifadesi olmaktan ziyade, siyasî olduğunu ısrarla ifade etti. Barutçu, konuşmasının devamında; hükümetin Toprak Mahsulleri Ofisi'nde geniş soruşturmalar yaptırdığını Sinan Tekelioğlu'nun ve Ahmet Çınar'ın bütün iddialarına rağmen, bu teftişlerin neticesi alınmadan meclis soruşturmasına geçmenin doğru olmayacağını açıkladı. Başbakan yardımcısının bu açıklamaları hükümet görüşünün gruba tebliği mahiyeti taşıdığı için grupta büyük yankılara neden oldu.

Başbakan Yardımcısı Ahmet Faik Barutçu'dan sonra meclis kürsüsüne CHP'li Ekrem Oran geçti. Daha önceden olduğu gibi bugün de Atıf İnan'ı savunan Ekrem Oran, meselenin esasen kabine halinde alınmış kararlardan ileri geldiğini söyleyerek bu kurulun yalnız bir üyesinin sorumlu tutulamayacağını belirtti. Oran konuşmasının devamında; Atıf İnan hakkında meclis soruşturmasına gerek olmadığına dair kararın daha önce meclisce alındığını bundan ötürü bu işin tekrar mecliste konu edilemeyeceğini, meclisin bu kararından dönmeyeceğini de sözlerine ekledi. Oran konuşmasında: *"...bu şereflemlerle oynayan politikacıların bir oyunudur. Buna kulak asmamalıdır. Bugünkü hükümetin de eski hükümetle karışık bir halde olduğu unutulmamalı."* diyerek meclis soruşturması açılmamasını istedi.

Meclis Grubunda söz alan CHP Rize Milletvekili Fahri Kurtuluş: *"...dün bir başka bakan, bugün de bu bakan hakkında meclis soruşturması açmamak için koruduk. Bugün Atıf İnan'ı yarın sıra başkasına gelmesin diye kurtarmaya boşuna gayret ediyoruz bunun sonu gelmez. Bu iyi değildir. Bizim için bunlar yıkılış olacaktır."* ifadelerini kullandı. Kurtuluş, bu gibi meselelerin partiye zarar verdiğini vurguladı.

Tekrar söz alan CHP İdare Heyeti üyesi Kemal Sahir Kurutluoğlu, CHP Meclis Grubunda olayın bütün açıklığıyla aydınlatılması için meclis soruşturmasının zorunlu olduğunu anlatarak, *“Millet tatmin edilse idi, şimdi karşımıza gelmezdi.”* sözleriyle mesele hakkındaki tepkisini dile getirdi.

CHP Erzurum Milletvekili General Vehbi Kocagüney de Meclis Grubunda; millet hazinesinin korunmasının vicdan borcu olduğunu, millet parasının gayrî meşru şekilde kimsenin kesesine girmemesi gerektiğini hararetli bir şekilde anlattı. Kocagüney meclisin kararına rağmen bu meselede milletin tatmin olmadığını da konuşmasına ekledi. Bu esnada Atıf İnan, Kocagüney’e cevap vererek; *“Millet, meclisinin verdiği kararla tatmin edilmiştir.”* deyince Vehbi Bey de, İnan’a karşılık verdi. Vehbi Bey, her gittiği yerde milletin kendisine bu meseleyi sorduğunu; *“Eğer millet tatmin edilseydi şimdi karşımıza tekrar gelmezsiniz.”* diyerek meselenin hala çözülmemiş olmasına dikkat çekmiştir. Bu söz üzerine İnan’ın sıkı savunucusu olan Ekrem Oran, Atıf İnan’ı tekrar savunmaya kalkarak Kocagüney’in sözünü kesmek istedi. Kocagüney de; *“Ekrem Oran’dan fazilet dersi almaya muhtaç değilim”* diyerek: *“...bu işi bugün Yüce Divana sevk edersek yarın da başkasına sıra gelecektir diye korkuyoruz. Fakat partiyi kurtarmak ve millete sevdirmek istiyorsak bu işi sevk etmek lazımdır”* ifadeleriyle İnan’ın Yüce Divan da yargılanmasını istediğini açıkça ifade etmekteydi. CHP Rize Milletvekili Fuat Sirmen de konuyla ilgili olarak: *“ Bu meselenin sade Atıf İnan’ı değil çünkü kabineyi toptan bugünkü kabinenin ise beş altı bakanını alakadar edeceğini”* söyleyerek meselenin yalnızca Atıf İnan’dan ibaret olmadığını belirtmekteydi. Bu sözler, bir bakıma dönemin hükümet üyelerine bir gözdağı şeklinde de algılanmıştı.

Beş ay öncesinde de Atıf İnan hakkında soruşturma açılmasını savunan CHP Kars Milletvekili Tezer Taşkiran, tekrar gündeme gelen bu meselede aynı görüşünü muhafaza etti. Taşkiran konuşmasında: *“Eğer parti programına sadık kalmak istiyorsak eğer vicdanlı insanlarsak meclis soruşturması açmak bizim vazifemizdir”*⁷⁰⁷ diyerek CHP Meclis Grubunun parti adına hareket etmesini istedi. CHP Meclis Grubunda tartışmalar hararetli devam ettiği için parti grup başkanı Şükrü Saraçoğlu tartışmalara müdahale ederek toplantıya beş dakika ara vermek zorunda kaldı. Verilen ara aslında siyasî bir manevraydı. Verilen arada parti idarecilerinin telkinleri ve kararları sadık-

⁷⁰⁷ Vatan, 28 Nisan 1928.

güvenilir- milletvekillerine de bildirildi. Bunun yanı sıra henüz mesele hakkında kararsız olanları bir istikamette tutabilmek temel amaçtı. Nitekim öyle de oldu. Hükümet ve parti ileri gelenleri kendi aralarında toplanmışlardı. Bu toplantılarda Başbakan Hasan Saka önemli rol oynamaktaydı.

İkinci oturumda II. Şükrü Saraçoğlu hükümetinde⁷⁰⁸ Ticaret Bakanı olarak da görev yapan Trabzon Milletvekili Raif Karadeniz, Atıf İnan'ın kendi bakanlığı zamanına ait işlerden bahsetmesi dolayısıyla uzun açıklamalarda bulunarak, kendi zamanında işlerin normal şekilde devam ettiğini anlattı. CHP Rize Milletvekili Saim Ali Dilemre de; âdeta milleti avutmak için yeni bir teklifte bulunuyordu: *“Biz bu tahkikat işini biraz geciktirelim. Bir süre için de francala(ekmek) imal edelim. Herkes bu meseleyi unuttur dava da kalmaz.”* sözleriyle olayı zaman içinde unutturmaya çalışmıştır.

CHP Meclis Grubunda dikkat çekici bir konuşmayı da Isparta Milletvekili Mehmet Sait Köksal yaptı: *“Eski hükümetin durumu müdafaa edilecek değildir. Bugünkü vaziyet siyasî ve cezaî mesuliyeti icap ettirir. Hâlbuki eski hükümetin 5–6 bakanı bugün yeni hükümette de vazife almış bulunmaktadır. Bu arada Başbakan Hasan Saka da vardır. O halde suçlu hakkında hüküm verme mevkiinde olanlar suçlularla bir aradadır. Böyle bir vaziyette bu işe müfettişler bakamaz. Çünkü onlar da suçlu olanların emrindedirler. Bu işe ancak biz bakabiliriz. Böyle bir vaziyeti örtbas etmeye memleketin bildiği hakikatler karşısında imkân yoktur...bu insan kayırma işlerini ne zamana kadar devam ettireceğiz”* eleştirileriyle meseleyle ilgili meclis soruşturması açılmasından yana tavrını net biçimde ortaya koymuştur.

CHP Isparta Milletvekili Sait Köksal, bir gün sonra yapılacak meclis görüşmelerinde milletvekilleri oylarının serbest bırakılması gerektiği yönünde CHP Meclis Grubuna önerge verdi. Köksal, herkesin vicdanına göre hareket etmesinin ve parti disiplininin bu işten muaf tutulması gerektiğini ifade etti. Sait Köksal'ın önergesi oylamaya konmadı. Meclis Grubu Başkanı Şükrü Saraçoğlu, sadece CHP İdare Heyeti

⁷⁰⁸ II. Şükrü Saraçoğlu Hükümeti ile ilgili ayrıntılı bilgi için Bkz: *Hükümetler ve Programları, I* ,(1920–1960) ...,s.107.

üyesi Sahir Kurutluoğlu'nun, Atıf İnan hakkında meclis soruşturması açılması için verdiği önergeyi oylamaya sundu⁷⁰⁹.

Aslında Meclis Grubunda alınan karar aslında belli idi. CHP yöneticilerinin ifade ettikleri, devam eden müfettiş soruşturmasının sonucunun beklenilmesi yönündeki görüş CHP Meclis Grubunda kabul edildi. Meclis Grubunda dikkat çeken bir konuşma da Kırklareli Milletvekili Zühtü Akın'dan gelmişti. Akın mesele ile ilgili olarak şunları söyledi: “ ...*halk daha ne istiyor? Bu haline bin defa şükretsın. Memlekette ekmek meselesi diye bir şey yoktur*”⁷¹⁰sözleriyle konunun bir an önce kapatılmasını, böyle bir meselenin olmadığını sert bir üslupla dile getirdi.

Bu arada Demokrat Parti lideri Celal Bayar, Karadeniz Bölgesi'nde yaşanan hububat sıkıntısını yerinde görmek üzere gitmiş olduğu Giresun'da 7 Eylül kararlarını ve hükümetin hububat politikasını eleştirdi. Celal Bayar konuşmasında, yabancılara satılan buğdayların çoğunun İngiliz parasıyla, yani sterlinle satıldığını, buğdayları sattıktan sonra memleketin iâşesinin azaldığını belirtmişti. Bayar, 7 Eylül kahramanlarının (Recep Peker ve kabinesini kast ediyor) bu iâşe darlığından sorumlu olduğunu sözlerine ekleyerek, özellikle Atıf İnan'ın bu kararları bazı dostlarına çıtlattığını ileri sürmüştü⁷¹¹.

CHP Meclis Grubundan bir gün sonra Meclis Genel Kurulu Sinop Milletvekili Cevdet Kerim İncedayı başkanlığında toplandı⁷¹². Meclis, Demokrat Parti Afyon Milletvekili Şahin Lâçin, Kütahya Milletvekili Ahmet Tahtakılıç ve Muğla Milletvekili Mitat Sakaroğlu'nun buğday ihracatı dolayısıyla eski Ticaret Bakanı Atıf İnan hakkında meclis soruşturması açılması istemiyle verdikleri önergeleri görüştü. Önergede genel olarak buğday ihracatının yapılması sırasında meydana gelen yolsuzluklardan bahsedilerek bu işin sorumlusunun da Atıf İnan olduğu belirtildi. Mecliste konuyla ilgili uzun tartışmalar yaşandı. Önergeyi verenler ile Atıf İnan arasında yaşanan bu tartışmalarda; Atıf İnan yine kendisini savunarak suçsuz olduğunu açıklamaya çalışmış, dünyadaki ülkeler arasında geçici ve küçük çıkarlar için Türkiye'nin adının istismarcı

⁷⁰⁹ *Vatan*, 28 Nisan 1928; *Kudret*, 28 Nisan 1948.

⁷¹⁰ *Akşam*, 28 Nisan 1948.

⁷¹¹ Celal Bayar, *Başvekilim Adnan Menderes*, Der: İsmet Bozdağ, Tercüman Yayınevi, İstanbul 1986., s.62.

⁷¹² Atıf İnan'ı meclis konuşmasında savunan ve alkışlayan İncedayı'nın oturumu yönetmesi tartışma konusu oldu. *Vatan*, 29 Nisan 1948.

olarak tanınmasına ne kendisinin ne de önergeyi verenlerinde razı olmayacağını söylemişti. Bu sözler üzerine Demokrat Parti Burdur Milletvekili Ahmet Ali Çınar da zaten Atıf İnan'ın edebiyat yaparak bu şekilde memleketi öldürdüğünü ifade etti⁷¹³.

Meclise verilen bu önergelerde genel olarak; önerge sahipleri, geçmiş yıllarda yapılmış olan buğday ihracatının ülkenin stok durumu, tüketim ihtiyacı ve gelecek olan yeni yılın ürün durumunun dikkate alınmadan yapıldığını, bu durumun da bazı kişilerin lehine, ülkenin de aleyhine olduğu belirtilmekteydi. Bunun sorumlularının da, daha önceden ismi birçok yolsuzluk olayına karıştığı iddia edilen ve bu iddialardan dolayı hakkında meclis soruşturması açılması istenen eski Ticaret Bakanı Atıf İnan ve arkadaşları olduğu iddia edilmişti⁷¹⁴. Bu iddialarla ilgili olarak mecliste milletvekilleri arasında zaman zaman sert tartışmalarda olmuştu.

Demokrat Parti Afyon Karahisar Milletvekili Şahin Lâçin de, hububat ihracatıyla ilgili olarak niçin önerge verdiklerini ve yolsuzlukları bulunanlar için neden meclis soruşturması açılmasını istediklerini meclis kürsüsünden şu şekilde açıkladı: *“...halk açlık ıstırapı içerisinde kıvranmaya başlamıştır... hububat politikasında yanlış adımlar atarak elindeki stok mevcudunu nazar-ı itibara almadan, yahut masa başında tanzim edilip hakikatlere uymayan istatistiklere dayanarak 446 bin ton hububat ihracatını memleket aleyhine ve kişilere kâr temin edecek şekilde tercihli müsaadeler vererek yaptırdığı anlaşılanlar hakkında meclis soruşturması yapılmasını istemek mevkiinde bulunuyoruz. Bundan evvelde eski Ticaret Bakanı Sayın Atıf İnan hakkında Meclis tahkikatı açılması istenmişti... o zaman mesele tamamıyla tenevvür (aydınlatma) etmeden Meclis tahkikatın açılmasına lüzum olmadığı sonucuna varılmıştı...Bugünkü vaziyette memleketimizde açlık ve kıtlık başlamış halk % 50 nispetinde arpa, çavdar ve mısır ekmeği yemeye icbar edilmiş ve hükümetçe yabancı memleketlerden yüksek fiyatla buğday teminine teşebbüs olunmuştur... Atıf İnan önceki konuşmalarında; hamdolsun bugünkü ihtiyacımız tamamıyla hesaplı denecek şekildedir. İleride buğday sıkıntısına düşme vaziyetinde değiliz. Mahsul vaziyetimizin müsait oluşu itibariyle yalnız önümüzdeki yıl değil, ondan sonraki yılda dahi bazı düşüncelerin tecelli edeceği*

⁷¹³ Önerge sahiplerinden diğer iki milletvekili ise, Muğla Milletvekili Dr. Mithad Sakaroğlu ile Kütahya Milletvekili Ahmet Tahtakılıç idi. TBMM TD, VIII / 11, 28.04.1948, s.167-196; Kudret, 27 Nisan 1948; Atıf İnan hakkında meclis soruşturması açılmasını isteyen milletvekilleri arasında CHP'ye muhalif 35'ler grubu da vardı. Tasvir, 30 Nisan 1948; Yeni Sabah, 27 Nisan 1948.

⁷¹⁴ Bu konuyla ilgili ayrıntılı meclis konuşmaları için Bkz: TBMM TD, VIII / 10, 28.04.1948, s. 167; Kudret, 29 Nisan 1948; Akşam, 29 Nisan 1948; Vatan, 29 Nisan 1948.

mahiyetinde bulunuyor, demişti...Ancak aradan henüz on bir ay geçmeden sıkıntı başlamış, açlık tehlikesi kendisini hissettirmeye başlamıştı.” denilerek Atıf İnan hakkında meclis soruşturması açılmasının gerekçeleri belirtilmekteydi.Hakkındaki iddialarla ilgili olarak bir kez daha meclis soruşturması açılması istenen Atıf İnan, tekrar söz alarak hakkındaki bu iddialara cevap verdi. İnan, konuşmasında önceki konuşmalarına benzer bir açıklamayla, hububat ihracatıyla ilgili olarak yapılan satışlarda kendisinin o dönemin şartları neyi gerektirdiyse onu yaptığını ve bunu yaparken de ülkenin çıkarlarına göre hareket ettiğini söyledi⁷¹⁵.

Buğday ihracatında yolsuzlukların olduğu yönündeki iddialarla ilgili olarak söz alan dönemin Başbakan Yardımcısı Faik Ahmet Barutçu da: *“Bu Atıf İnan meselesi değildir, bu artık Atıf İnan meselesi olmaktan çıkmış bir meseledir. Bu, hükümetin el koyduğu bir mesele olmuştur...ve biz bu noktalar üzerindeki bütün iddiaların Maliye müfettişleri tarafından tetkik edilmesini, tahkik edilmesini tercih ettik”*⁷¹⁶...*Maliye müfettişlerinin yapmış olduğu tahkik ve tetkiklerden hiç bir şey kaçmaz...bu tahkikatın neticesi nereye varırsa her şey tahkikatın neticesinde yüksek huzurunuza gelecektir”*⁷¹⁷sözleriyle bu iddiaların araştırıldığını ve bunun sonucunda gerekenin neyse onun yapılacağını söyledi. Barutçu, bunun için de daha önceden Toprak Mahsulleri Ofisi’nde başlatılan soruşturmanın tamamlanmasının gerektiğini ve teftişin sonucuna göre meclisin alacağı kararının daha adaletli ve sağlıklı olacağı kanaatini taşıdığını ifade etti⁷¹⁸.

Meclisteki konuşmalardan anlaşılan o ki CHP Meclis Grubunun aldığı kararın Meclis Genel Kurulu’nda da geçerli olduğu görüldü. Mecliste iddialarla ilgili konuşmaların bitmesinden sonra Atıf İnan hakkında meclis soruşturması açılması istemiyle verilen önerge bir kez daha oylamaya sunuldu. Bu sırada dikkat çekici bir olay meydana geldi. Meclisteki birçok Halk Partili milletvekili salonu terk etmişlerdi. Bu arada bir gün önce mecliste ve bir önceki CHP Meclis Grubunda Atıf İnan hakkında

⁷¹⁵ TBMM TD, VIII / 10, 28.04.1948,s.167–186.

⁷¹⁶ Hububat ihracatı başta olmak üzere Atıf İnan’la ilgili diğer iddiaların ilk gündeme geldiği 1947’deki meclis görüşmesinde iddiaların aydınlatılması için Toprak Mahsulleri Ofisi hakkında soruşturma yapılması hükümet tarafından kararlaştırılmıştır. *Tasvir*, 10 Aralık 1947.

⁷¹⁷ TBMM TD, VIII / 10, 28.04.1948,s.191–194; *Cumhuriyet*, 15 Nisan 1948; *Ulus*, 29 Nisan 1948; Toprak Mahsulleri Ofisi ile ilgili soruşturmaların İstanbul ve İzmir’de sürdüğü basında yer almaktaydı. *Cumhuriyet*, 03 Mayıs 1948; *Akşam*, 03 Mayıs 1948; Toprak Mahsulleri Ofisi’ndeki teftişler sürüyor. *Vatan*, 26 Mayıs 1948; *Yeni Sabah*, 28 Nisan 1948.

⁷¹⁸ *Akşam*, 28 Nisan 1948.

soruşturma açılmasını isteyen milletvekillerinin çoğu kalkıp salonu terk etmişlerdi. Bu milletvekilleri herhalde parti disiplini dolayısıyla inandıkları bir dava aleyhinde oy vermek mecburiyetiyle karşılaşmamak için mecliste bulunmamayı tercih etmişlerdi.

Genel Kurul salonunda sadece CHP'li Vehbi Kocagüney ile Otuz Beşlerin çoğu kaldı. Meclis, oylama sonucunda eski Ticaret Bakanı Atıf İnan'ın buğday ihracatı satışında yolsuzluk yaptığı iddiasıyla hakkında meclis soruşturması açılması istemiyle verilen önerenin kabulü için Toprak Mahsulleri Ofisi'nde yapılmakta olan soruşturma sonucunun beklenilmesine karar verildi⁷¹⁹.

2.2.2.1. Maliye Teftiş Raporları

Bu arada Toprak Mahsulleri Ofisi'nde buğday ihracatı yolsuzlukları ile ilgili Maliye müfettişleri tarafından yapılan soruşturmalar, İzmir başta olmak üzere İstanbul'da da hızlı bir şekilde devam etmekteydi. Maliye Soruşturma Heyeti Başkanı Faik Ökte, görevlendirilen müfettiş sayısının arttırıldığını, tatil günlerinde bile çalıştıklarını açıkladı⁷²⁰. Müfettişler, ihracat yapan bütün tüccarların defterlerini tek tek inceleyerek⁷²¹ buğday ihracatı meselesi hakkında incelemelerini bitirmek üzere olduklarını açıklamışlardı⁷²².

CHP Meclis Grubu, İzmir Milletvekili Şükrü Saraçoğlu başkanlığında bir kez daha toplandı. Bu grup toplantısında Başbakan Hasan Saka soruşturmanın bittiğini gazetecilere söyledi⁷²³. Başbakan, buğday ihracatındaki yolsuzluk ve usulsüzlük işlerini soruşturan Maliye müfettişlerinin soruşturmayı bitirdiklerini, hazırlanan raporunda aynı gün Ticaret Bakanlığına verildiğini belirtti. Başbakan Hasan Saka, müfettişlerin raporunun CHP Meclis Grubuna mı yoksa Türkiye Büyük Millet Meclisi'ne mi verilmesi gerektiği konusunu CHP Meclis Grubundan sordu. Başbakanın bu sorusuna karşı soruşturmanın CHP Meclis Grubuna verilmesini isteyen tek bir milletvekili dahi çıkmadı.

Bilhassa Atıf İnan meselesi meclise gündemine ilk geldiği zaman Atıf İnan'ı hararetli bir biçimde savunan İzmir Milletvekili Ekrem Oran da grup toplantısında

⁷¹⁹ *Vatan*, 29 Nisan 1948; *Akşam*, 29 Nisan 1948.

⁷²⁰ *Akşam*, 03 Mayıs 1948.

⁷²¹ *Akşam*, 26 Mayıs 1948.

⁷²² *Akşam*, 27 Mayıs 1948.

⁷²³ *Cumhuriyet*, *Vatan*, *Tasvir*, *Akşam*, 28 Mayıs 1948.

bulunduğu halde hiçbir şey söylemedi. Keza Atıf İnan'ı savunanlardan biri olan Doktor Kâmrân Örs de söz almadı. Grup toplantısında CHP Seyhan Milletvekili Sinan Tekelioğlu, buğday meselesinde hassas olunması gerektiğini anlattı. Meclis Grubunda konuyla ilgili Atıf İnan'ı savunan çıkmayınca soruşturma fezlekesinin meclise verilmesi kararlaştırıldı. Raporun, Başbakanlık kanalı ile meclise intikal ettirilmesi beklenilmekteydi. Bu soruşturmanın seyri esnasında sızan haberler; durumun kötü olduğunu göstermekte idi. Atıf İnan kadar Başbakan Recep Peker ve yardımcısı Mümtaz Ökmen'in de bu mesele ile ilgili oldukları tahmin edilmekteydi. CHP Meclis Grubunda da meseleyi savunan kimsenin çıkmayışı böyle bir izlenimi doğurdu. Bu arada CHP Meclis Grubunda toplantının devam ettiği dakikalarda Atıf İnan'ın meclis koridorlarında kulis yaptığı yönünde haberler basına yansıdı⁷²⁴.

Maliye müfettişlerinin hazırlamış oldukları rapor, 3 Haziran 1948'de Başbakanlık kanalı ile Türkiye Büyük Millet Meclisi'ne gönderildi. Yüz kırk sayfadan oluşan raporun mecliste görüşüleceği ve beş kişilik inceleme heyetine verileceği beklenilmekteydi. Söz konusu raporda, olayla ilgili başta dönemin Başbakanı Recep Peker olmak üzere Başbakan Yardımcısı ve Devlet Bakanı Mümtaz Ökmen ile birçok milletvekili ve hükümet yetkililerinin de ismi geçmekteydi. İsmi geçenler arasında; Çanakkale Milletvekili Hüseyin Bingöl, eski Ekonomi Bakanı Tahsin Bekir Balta, Manisa Milletvekili Faik Kurdoğlu ve Recep Peker'in eski Kalem Müdürü Vedid Özgören gibi kişiler de vardı⁷²⁵.

Ticaret Bakanı Atıf İnan'ın yakın arkadaşları olan, CHP Milletvekili Ekrem Oran, Doktor Kamuran Örs ve Muhittin Baha Pars gibi müfritlerin bütün çabalarına rağmen hadiseye bir parti meselesi hüviyeti verilemediği görülmüştü. Halk Partili milletvekillerinin bu meselede tamamen parti endişeleri dışında vicdanları ile karşı karşıya kaldıkları gözlemlendi. Bazı Halk Partili milletvekilleri de: "...biz Türk adliyesinin tarafsızlığından ve adalet duygusundan eminiz. Haksız yere kimsenin mahkûm edilemeyeceği muhakkaktır. Ama efkârı umumiye tarafından bu kadar şiddetle itham edilen Atıf İnan'ın ve arkadaşlarının kazaî merciler huzurunda hesap vermesi ve mukadder akıbet önünde boyun eğmesi de tabidir. Bu içinde bulunduğumuz demokrasi

⁷²⁴ Vatan, 29 Mayıs 1948.

⁷²⁵ Cumhuriyet, 05 Haziran 1948, Vatan, 03 Haziran 1948; Dönemin Başbakanı Recep Peker ve yardımcısı Mümtaz Ökmen hakkında da soruşturma açılabilceğini yazılmaktaydı. Yeni Sabah, 05 Haziran 1948; Konuyla ilgili olarak ayrıca Bkz: Akşam, 05 Haziran 1948.

rejiminin cilvelerindendir. Atıf İnan ve arkadaşları hiçbir suç işlememiş olsalar bile adalet karşısında hesap vermeye ve karşımıza açık alınla dönmeye mecburdurlar.”⁷²⁶ Sözleriyle arkadaşlarının mahkeme huzurunda yargılanıp suçsuzluğunu ispat etmesi gerektiğini belirtmişlerdi.

Maliye müfettişlerinin raporlarında; Ticaret Bakanı Atıf İnan hakkındaki delillerin varlığına dair ifade şu şekildeydi: “...hububat ihracatındaki bazı satışların bizzat eski Ticaret Bakanı Atıf İnan tarafından sevk ve idare edildiği tespit edilmiştir.”⁷²⁷ Bu arada Maliye müfettişleri, yapmış oldukları soruşturma sonucunda, Toprak Mahsulleri Ofisi yetkililerinin depolarda üç aylık ürün stokunun kaldığını bilmelerine rağmen hesapsız satışlarla ülkeyi zor durumda bıraktıklarını raporlarında belirtmişlerdi. Müfettişler, başta eski Ofis Genel Müdürü Hamit Koray ve diğer Ofis yetkililerine; hububat stokunun az olduğunu bile bile neden hububat satışına izin verdiniz? sorusunuyöneltiltiklerini, Ofis yetkililerinin ise, Bekir Kara’ya ait TRAK Firması’na yapılan 20 bin ton buğday satışı ve birkaç satış işlemi doğrudan doğruya Ticaret Bakanı Atıf İnan’dan aldıkları emir ve kararlarla yaptıklarını söylediklerini raporlarında belirtmişlerdi⁷²⁸.

Maliye müfettişlerinin hazırlamış olduğu raporun mecliste görüşülmeden önce, her konuda olduğu gibi CHP Meclis Grubu konuyu görüşmek, neler yapılması gerektiği konusunda parti görüşünü alabilmek amacıyla, Şemsettin Günaltay başkanlığında 4 Haziran 1948’de toplandı. Son bir gayret ile meselenin meclise sevkı parti grubunda önlenmek istendi. Meclis Grubu toplanmadan önce meclis koridorlarında Halk Partili müfritler kulis çalışmalarını hızlandırdılar. CHP Meclis Grubunda konuşan Tunceli Milletvekili Necmettin Sahir Sılan’ın, Maliye müfettişlerinin hazırlamış olduğu soruşturma raporunun beş kişilik bir komisyonda incelenmesini, bu komisyonun bir meclis soruşturma komisyonu olmamasını, bunun bir inceleme komisyonu olması yönündeki konuşması dikkat çekiciydi. Bu tekliflerini desteklemek için meclis iç tüzüğünün de bir şekilde yorumlanabileceğini hükümetten gelen teklifin de

⁷²⁶ *Vatan*, 03 Haziran 1948.

⁷²⁷ Soruşturma ile ilgili Bkz: *TBMM TD*, VIII / 12, 04.06.1948, s.31–92; *Kudret*, 04 Haziran 1948; *Cumhuriyet*, 05 Haziran 1948.

⁷²⁸ Mecliste uzun tartışmalara neden olan Maliye müfettişlerinin hazırlamış oldukları Toprak Mahsulleri Ofisi’ndeki soruşturma raporu 144 sayfa olup, rapor mecliste 5 saat süreyle okundu, Bu raporun tamamı için Bkz: *TBMM TD*, VIII / 12, 04.06.1948, s.34–87; *Vatan*, 04–05 Haziran 1948; *Vatan*, 06 Haziran 1948; *Tasvir*, 06 Haziran 1948.

aslımakamlardan gelmiş gibi sayılmasının gerektiğini sözlerine ekledi. Bu teklifin görüşülmesi için bir de önerge verdi. Bunun üzerine Atıf İnan karşıtı olan CHP milletvekilleri de bu duruma tepki göstererek, meselenin savsaklandığını ve oyalandığını ifade etmişlerdi.

Fakat Necmettin Sahir Sılan'ın önergesi tüm tepkilere rağmen oylamaya konuldu. Bu karar müfritleri biraz cesaretlendirdi. Bingöl Milletvekili Feridun Fikri Düşünsel de, Necmettin Sahir Sılan'ı destekleyici bilgiler vererek, meclis iç tüzüğü'nün 25'inci maddesinde, sadece müfettişlerin soruşturma evrakını okumasını ve şahit dinlenmemesine işaret ettiğini anlattı. Bu arada raporun okunmasını isteyenler olmuştu. Feridun Fikri Düşünsel, bu raporun 280 sayfa olduğunu, okunmasının uzun zaman alacağını söyledi. Diyarbakır Milletvekili Vedat Dicleli de, raporun 280 değil 130 sayfa olduğunu ifade ederek grup başkanının daha dikkatli olması gerektiğini söylemişti. Başbakan Hasan Saka da konuyla ilgili açıklamalarda bulundu. Maliye müfettişlerinin soruşturma evrakını Meclis Genel Kurulu'nda okunmasının sakıncalarını anlattı. Bu raporun ancak soruşturma komisyonunda okunabileceğini söyledi.

CHP Meclis Grubunda birçok milletvekili söz aldı. Bunlardan biri olan Rize Milletvekili Fuat Sirmen, iç tüzüğü'nün açık olduğunu 169'uncu madde gereğince meselenin doğrudan doğruya mecliste görüşülmesi gerektiğini ve karma komisyona gitmesinin icap ettiğini uzun açıklamalarla anlattı. Nihat Erim, Tahsin Banguoğlu ve Sahir Kurutluoğlu da tüzük hükümlerini açıkladılar. Nihat Erim ise konu ile ilgili olarak: *"Davanın bir parti meselesi değil bir memleket meselesi olduğunu... çok isterim ki Atıf İnan soruşturmanın açılmasını kendisi talep etsin!"* yönünde görüş bildirerek, meselenin doğrudan doğruya meclise intikal etmesi gerektiğini söyledi. Feridun Fikri Düşünsel, buna itiraz etti. Bunun, Atıf İnan ve arkadaşları hakkında soruşturmayı zımnen(dolaylı) kabul etmek olacağını söyledi. Feridun Fikri Düşünsel'in bu konuşması çeşitli itiraz sesleri ile karşılandı. Müfritlerden Gümüşhane Milletvekili Hasan Fehmi Ataç, beş kişilik bir komisyonun teşkilini istedi. Meselenin Adalet Bakanlığına gönderilmesini ve oradan gelmesinin beş kişilik komisyon teşkiline imkân vereceğini iddia etti.

CHP Seyhan Milletvekili Sinan Tekelioğlu da kürsüye gelerek, Atıf İnan meselesinin memlekette birçok dedikoduya yol açtığını, bu yüzden partinin de ağır

hücumlara maruz kaldığını söyleyerek, “... meselenin bekletilmeye tahammülü yoktur, kangren olmuştur, kesip atmamız lazımdır” ifadeleriyle bir an önce konunun daha fazla sürüncemede bırakılmaması için Anayasa ve Adalet Komisyonları’ndan kurulacak bir heyete havale edilmesini istedi.

CHP Meclis Grubu toplantısında, Atıf İnan da söz alarak bazı taleplerde bulunmuştu. Atıf İnan, bu meselenin meclise bir soruşturma işi olarak intikal ettirilmemesini istedi. Çünkü bu durumun kendisini suçlu ilan edilmiş bir duruma sokacağını, bu yüzden evrakın beş kişilik bir komisyona havale edilmesi gerektiği yönünde bir konuşma yaptı.

İlginçtir, daha önceki toplantılarda her defasında Atıf İnan’ı savunan CHP İzmir Milletvekili Ekrem Oran yine söz almadı. Müfritlerden Necmettin Sahir Sılay’ın meseleyi beş kişilik komisyona göndermek isteyen önergesi oylamaya kondu. Sonuç CHP Meclis Grubunda hayretle karşılandı. Çünkü bütün gruptan yalnız iki kişinin eli heyetin kurulması için kalkmıştı. Bu iki milletvekili de Atıf İnan’ın yakın arkadaşlarından olan Ekrem Oran ve Ömer Taşçıoğlu idi. Bundan sonra Tahsin Banguoğlu’nun önergesi oylamaya sunuldu. Bu önergede milletvekillerinin Atıf İnan meselesinde grup kararı olmadan serbestçe hareket etmelerini, meselenin komisyona değil de meclise sevk edilmesinin daha uygun olacağı görüşünü içermektedir.

Oylama sonucu, önerge büyük çoğunlukla kabul edildi. Önergenin kabulüyle meselenin bir parti meselesi olmadığı görüşünün ağır bastığı ve meselenin Meclis Genel Kurulu’nda görüşülmesinin daha yerinde olacağı fikrinin önceden kararlaştırıldığı tahmin edilmekteydi. Müfritlerin bütün çabaları boşa gitmişti. Sonuç olarak meselenin 5 Haziran 1948’de Türkiye Büyük Millet Meclisi’nde konuşulmasınakarar verildi.

Meselenin mecliste görüşülmesine karar verildikten sonra müfritler bu defa da farklı bir yönteme başvurmuşlardı. Meclis idare amirliğine seçilen müfritlerden Tokat Milletvekili Recai Güreli, grupta arkadaşlarına şu tedbiri almalarını tavsiye etmişti: “Kürsüde konuşan arkadaşların sesleri meclis koridorlarından işitiliyor. Mahremiyeti muhafaza için müsaadenizle hoparlörleri kaldıracağım” dedi. Bazı partililer gizliliği temin edecek olan bu tedbiri sevinçle karşılamışlardı. Derhal hoparlörlerin sesi kesildi. Bu defa da kürsüye gelen konuşmacıların sesleri Meclis Genel Kurulu’nda duyulmamıştı. Kurul da: “Milletvekilinin seslerini duyamıyoruz açın şu hoparlörlerin

sesini” diye bağırانların olduğu söylenilmişti. Bu sırada Bursa Milletvekili Faik Yılmaz İpek: “ Siz tedbiri hoparlörde falan aramayın, haberleri sızdıranlar içimizdedir, hain içimizdedir. Herif burada burnumuzu kıvrıdığımızı bile görmüş gibi yazıyor”⁷²⁹ sözleriyle parti içerisindeki muhalefete dikkat çekmekteydi.

Parti içerisindeki müfritler son bir hamle yaparak hükümetle ve parti ileri gelenleriyle temasa geçtiler. Bütün çabaları meclis iç tüzüğün 96’ncı maddesine dayanarak görüşmelerin gizli yapılmasını sağlamaktı. Bilhassa Başbakan Hasan Saka’nın, Meclis Genel Kurulu’nda müfettişlerin raporunun konuşulamayacağı, raporun gizli olduğu şeklindeki beyanatına dayanmak istemişlerdi. Müfritler mecliste meselenin gizli görüşülmesi için bütün güçleri ile çalışmışlardı.

Aslında hedeflerinin müfettişlerin hazırlamış olduğu raporda isimleri geçen eski Başbakan Recep Peker ile eski Başbakan Yardımcısı ve Devlet Bakanı Mümtaz Ökmen hakkındaki ifadelerin gazetelere intikalini önlemektir. Bu gayretleri sezen birçok Milletvekili de oturumun gizli yapılması isteğinin aslında Peker ve Ökmen’i kurtarmaktan ibaret olduğunu bildiklerini söylemişlerdi. Böyle bir kararın çıkması halinde de bu memleket meselesini açıklamaktan çekinmeyeceklerini de konuşmalarına eklemişlerdi. Fakat gruptaki konuşmalardan da anlaşılacağı üzere mecliste gizli görüşme yapılması yönündeki çalışmaların da başarıya ulaşmayacağı ve soruşturmanın karma komisyona sevk edileceği bekleniyordu⁷³⁰.

Sonuç itibariyle CHP milletvekillerinin meselenin Meclis Genel Kurulu’na gelmemesi için verdikleri mücadele sonuçsuz kalmıştı. Türkiye Büyük Millet Meclisi, 5 Haziran 1948’de Ali Fuat Cebesoy başkanlığında toplandı. Önce hububat satışları hakkındaki başbakanlık tezkeresi⁷³¹ sonra Maliye müfettişlerinin yazdığı raporlar okundu. Raporların okunması beş buçuk saat sürdü.

Maliye müfettişleri, hububat ihracatındaki yolsuzluklar üzerine Toprak Mahsulleri Ofisi’nde başlatılan soruşturmada önemli delillere ulaşmışlardı. Müfettişler yapmış oldukları araştırma ve incelemelerini bir rapor haline getirmişlerdi. Raporda özetle şunlar tespit edilmişti: Buğday satışı yapılırken memleketin iç ihtiyacının

⁷²⁹ Kudret, 04 Haziran 1948.

⁷³⁰ Akşam, 04 Haziran 1948; Vatan, 04 Haziran 1948; Kudret, 04 Haziran 1948.

⁷³¹ Ticaret Bakanlığının 01.06.1948 tarih ve 37/ 1 sayılı tezkeresi başbakanlık tarafından meclise gönderildi. TBMM TD, VIII / 10, 04.06.1948, s.31; Kudret, 05 Haziran 1948; Vatan, 05 Haziran 1948.

düşünülmediği, bu satışlarda aracılık eden firmalara toplam üç milyon liradan fazla komisyonun verildiği belirlenmişti. Raporda ayrıca satışta miktarı az da olsa komisyon verilmesinin doğru olmadığı ifade edilmişti.

2.2.2.1.1. Milli Savunma Bakanı Münir Birsell'le İlgili İddialar

Maliye müfettişleri İTİTİ Firması'na yapılan satışlarda dikkat çeken noktaların fazla olduğunu tespit etmişlerdi. Bu firmanın, Toprak Mahsulleri Ofisi'nden 20 bin ton çavdar aldığı, ayrıca yüzde iki komisyon istediği belirlendi. Firma ile ilgili sözleşmenin 2 Şubat 1946'da imzalandığı ifade edildi. Raporda Milli Savunma Bakanı İzmir Milletvekili Münir Birsell'in firmanın kurucuları arasında bulunduğu yeğeni Ekrem Burgaz'ın da firmanın hissedarları arasında olduğu yazılıydı. Münir Birsell'in yeğeni olan Ekrem Burgaz, akrabasının konumundan istifade ederek Atıf İnönü imzalı bir tezkere ile Ofis nezdinde girişimde bulunmuştu. Ayrıca Çanakkale Milletvekili Hüseyin Bingöl ile firma arasında da bir protokol imzalandığı bu işler yapılırken de satılacak malın cinsinin diğer ihracat firmalarından saklandığı raporda belirtilenler arasındaydı.

2.2.2.1.2. Suat Yurtkoru İle ilgili İddialar

Raporda konuyla ilgili olarak; Suat Yurtkoru ve Ali Naci Kolektif Firması'nın, dışarıya satmak üzere beş bin ton Anadolu buğdayı aldığı hususu yer almıştı. Bu satışta soruşturma gerektiren noktalar ise, bu firmanın usulüne göre teklif yapmamış olması, ayrıca arpa ihracatının durdurulmuş olmasına rağmen, bu firmaya buğday ihraç ettirilmesi de diğer bir meseleydi. Nasıl olmuşsa Suat Yurtkoru'nun Ofisten önemli miktarda arpa aldığı fakat arpayı ihraç etmeyerek bir başka firmaya devrettiği belirlenmişti. Bu sebeple Suat Yurtkoru'nun ihracatçıdan ziyade Ofis'le ihracatçı arasında bir aracı rolü oynadığı ifade edilenler arasındaydı. Vitol Firması tarafından İngilizlere yapılan buğday satışı da dikkat çekiciydi. İtalya'dan Vitol Firması'na yazılan bir mektupta, Ankara'da resmî kişilerden kolaylık gördükleri soruşturma raporunda belirtildi.

Maliye soruşturma müfettişleri, Vitol Firması'na yapılan bu satışlarda 73,395 lira gibi bir komisyon ödendiğini tespit etmişlerdi. İngiltere hükümetine yapılan satışlardan bin lira tasarruf temin edilebileceği kaydedilerek Suat Yurtkoru'nun bu işle 31.600 lira kâr sağladığı belirtildi. Ofisin doğrudan doğruya ihracat yapması gerekirken Suat Yurtkoru'yu aracı kılarak hazineyi 31,600 lira zarara uğrattığı da soruşturmada

görüldü. Raporda, satışlarda aracı firmaların, Ofisin eline geçen paraların çoğundan yüzde üç komisyon aldıkları, Ofis Genel Müdür Yardımcısı Enis Kansu'nun bir ihrac işinde bir firmaya 2 milyon liradan fazla çıkar sağladığı vurgulandı. Bu ihracatla ilgili Ankara'dan resmî kişi dedikleri şahsın, Ticaret Bakanı Atıf İnan olduğu iddia edilmekteydi. Bu işte Ofis'in, bir milyon lira gibi bir zarara uğratıldığı tespit edildi. Söz konusu sözleşme Toprak Mahsulleri Ofisinin değil, firmaların çıkarlarını koruyacak tarzda hazırlandı. Bu itibarla müfettişler, Ofis Genel Müdür Yardımcısı Enis Kansu'nun memuriyet görevini suiistimal ettiğini ifade ettiler.

2.2.2.1.3. Vecih'e İmzalı Mektup

Müfettişler, Fehmi Can adında birisinin yazıhanesinde yapılan arama sonucunda bir mektup ele geçirdiklerini, mektubun “*Türkiye Büyük Millet Meclisi Özel*”antetli bir kâğıda yazılmış olduğunu fark etmişlerdi. Vecih'e imzasını taşıyan bu mektupta aynen şu ifadeler yazılıydı: “ *Muhterem beyefendi, şimdiye kadar yaptığımız konuşmalar değişmiştir. Öyle icap ediyor. Ankara'ya geliyorum. İş i Vitoller üzerine yaptığınız taktirde Orhan'a veriniz, kendisiyle daima temasta bulunuz.*” Raporda eski Ticaret Bakanı Atıf İnan'ın bu mektup iş i ile ilgili olduğu belirtilmişti. Müfettişler, İnan'ın, Vitol Firması'na ait satışlar hakkında da bilgi vermesinin önemine değ inmişlerdi.

2.2.2.1.4. Başbakan Recep Peker'e Ait İddialar

Müfettişler rapor da; Toprak Mahsulleri Ofisi Genel Müdürü Hamit Koray'ın görevini suiistimal ettiğ inin tespit ettiğ ini yazmışlardı. Konuyla ilgili olarak müfettişlerin tespiti şöyleydi; 20 bin ton olan satışta Bekir Kara, Kadri Kara, Mehmet Kara, Şerif Ada ve Orhan Efe yer almışlardı. Ancak firmaya fiilen hâkim olan Bekir Kara idi. Birçok firmanın müracaatlarına rağmen 20 bin ton buğdayın TRAK Firması'na verildiğ i firmanın da aldığı buğdayı bir İtalyan firmasına sattığı raporda belirtildi. TRAK Firması'na yapılan satışın sözleşmeye bağlandığı sırada, Ofisin elindeki stoku 159 bin ton olarak tespit eden soruşturma heyeti, bu miktarın memleketin üç aylık yiyeceğ ine karş ılık geldiğ ini belirtti. Müfettişler, bu durum karş ısında herhangi bir ihracın akla gelemeyeceğ ini söyleyerek hububat sıkıntısının bu sırada baş gösterdiğ ini dikkati çekmişlerdi.

Raporda müfettişler, TRAK Firması'nın memlekete buğday ihracı karş ılığ ında manifatura eşyası ithal edeceğ ine dair söz verdiklerini; ancak bununla ilgili Ofis'le

aralarında bir sözleşme dahi yapmadıklarını, dolayısıyla TRAK Firması'nın manifatura ithal etmediğini belirtmişlerdi. Müfettişler daha sonra arada yapılan yüzeysel sözleşmenin eski Ticaret Bakanı Atıf İnan'la eski Ekonomi Bakanı Tahsin Bekir Balta tarafından imzalandığını, bu sebeple bu iki kişinin şahitliklerine müracaat edilmesi gerektiğini de raporda vurgulamışlardı. Soruşturma sırasında Sedat Birle de TRAK Firması'na ihracat lisansı verildiğini söyledi. Bekir Kara'nın ifadesinden TRAK Firması'na satılan 20bin ton buğdayın Recep Peker'e iltimas ettirildiğinin anlaşıldığına raporda vurgu yapıldı. Başbakan Recep Peker'in Atıf İnan'a TRAK Firması'nın lehinde bir tavsiyede bulunup bulunmadığı sorusu raporda cevap arananlar arasındaydı. Ayrıca raporda, bu konu hakkında Recep Peker'in ifadesinin alınması gerektiği de ifade edildi.

2.2.2.1.5. Ticaret Bakanı Atıf İnan'la ilgili İddialar

Maliye müfettişlerinin raporunda bazı hububat satışlarının eski Ticaret Bakanı Atıf İnan tarafından sevk ve idare edildiği doğrudan ifade edildi. Atıf İnan'ın Toprak Mahsulleri Ofisi Genel Müdürü Hamid Koray'ı da bu işlerde kullanarak görevini kötüye kullandığı raporda tespit edilenler arasındaydı. Bundan dolayıdır ki Atıf İnan hakkında buğday ihracatındaki tutumu nedeniyle meclis soruşturması açılması istendi.

2.2.2.1.6. Diğer İddialar

Maliye müfettişlerinin hazırlamış olduğu raporda özetle; Eski Milli Savunma Bakanı Münir Birsell, eski Ticaret Bakanı Raif Karadeniz ve Çanakkale Milletvekili Hüseyin Bingöl'ün ifadelerinin alınması gerektiği vurgulandı. Bunun yanı sıra;

- 1- Vitoller'de bulunan bir mektuptan eski Başbakan Recep Peker'in bir satışa itiraz ettiğini buna rağmen Vitoller'in işinin yapılmış olmasının dikkat çekici olduğu ifade edildi.
- 2- Bir İngiliz'in Faik Kurdoğlu tarafından Ofise prezante edildiği anlaşıldı. Bunun doğru olup olmadığının araştırılmasının gerektiği belirtildi.
- 3- Aynı meselede adı geçen TRAK Firması'nın sahibi Bekir Kara'ya, eski Başbakan Recep Peker'in Atıf İnan'a direktif verip vermediğinin sorulmasının gerekliliği raporda vurgulandı.
- 4- Bekir Kara'nın evinde meydana gelen bu görüşme sırasında Başbakanlık Eski Özel Kalem Müdürü Vedit Özgören'in de bulunduğu, onun da şahitliğine müracaat edilmesinin şart olduğu belirtildi.

- 5- Raif Karadeniz Ticaret Bakanı bulunduğu sırada 100 bin ton buğday satılmıştı. Bu miktarın Atıf İnan zamanında 200 bin tona çıkarılmasının hangi sebeplere dayandığının açıklanmasının gerekli olduğu, Bakanlar Kurulu'nda bu konunun o sıralarda görüşülüp görüşülmediğinin tespiti için de o zaman bakan bulunanların bilgilerine müracaat edilmesinin şart olduğu raporda değinilen önemli meselelerdendi.

Raporun sonlarında, son ihracat işlerinden bazılarını eski Ticaret Bakanı Atıf İnan'ın idare ettiği ileri sürüldü. Yine bu raporda, Atıf İnan'ın durumu kesinleşmedikçe bu işle ilgili memurların sorumluluk derecelerinin anlaşılamayacağı belirtilmekteydi. Yani Atıf İnan'ın eski bakan ve milletvekili olması hasebiyle Anayasa gereği ilk olarak meclisin bir karar alması gerektiği ifade edildi. Hazırlanan bu rapor, Maliye Bakanlığı Teftiş Heyeti Başkanı Faik Ökte ve müfettişler tarafından imzalandı⁷³².

Raporun mecliste okunmasından sonra Atıf İnan hakkında ikinci defa meclis soruşturması açılması istemiyle oylama yapıldı. Bu kez oylama kabul edildi. Ayrıca raporda, görevini suiistimal ettiği gerekçesiyle adı geçen Toprak Mahsulleri Ofisi eski Genel Müdürü Hamit Koray ve yardımcısı Enis Kansu da görevlerinden alınmışlardı⁷³³.

Soruşturma raporunda adı geçen milletvekilleri meclis kürsüsünden kendileri hakkındaki iddiaları cevaplamışlardı. Raporun okunmasından sonra kürsüye gelen Atıf İnan da, *“Ben raporun muhtevası üzerinde çok şey söyleyecek değilim. Teftiş hak ve salahiyetini iktisâp edenlerin bu kadar tezada düştükleri görülmemiştir. Bu rapor, hangi görüşten tetkik edilirse edilsin isabetsizdir... bu mezun ıstırabını 18 milyon içinde en çok duyan arkadaşınız benim. Sizden rica ediyorum. Hakkımda ne yapılacaksa yapılsın. Ama hak ve adalet esaslarına istinat ederek, böyle bir kararı şükranla karşılarım. Ben, yaptığım işlerin hesabını vermeye her zaman hazırım. Ancak şunu da söylemeliyim ki*

⁷³² Maliye Teftiş Heyetinin raporu için Bkz: TBMM TD, VIII / 10, 04.06.1948, s. 35–87; *Akşam*, 05 Haziran 1948.

⁷³³ TBMM TD, VIII / 10, 04.06.1948, s.100; Konuyla ilgili olarak dönemin gazetelerine Bkz: *Akşam*, 05 Haziran 1948, *Ulus*, 05 Haziran 1948; *Tasvir*, 05 Haziran 1948; *Vatan*, 06 Haziran 1948; Dönemin Başbakan Yardımcısı Mümtaz Ökmen, *Cumhuriyet* ve *Yeni Sabah* gazetelerine gönderdiği mektubunda, Bakanlar Kurulu'nda alınan kararlar dışında kendisinin hiçbir şekilde bu olaylarla ilgisinin olmadığını ifade etmekteydi. *Cumhuriyet*, *Yeni Sabah*, 16 Nisan 1948. Hububat ihracatı satışında sorumlulukları tespit edilen Toprak Mahsulleri Ofisi eski Genel Müdürü Hamit Koray ve yardımcısı Enis Kansu görevinden alındı. *Vatan*, 06 Haziran 1948; *Tasvir*, 06 Haziran 1948; *Akşam*, 06 Haziran 1948.

bunların hepsi birer dedikodudan ibarettir” sözleriyle hakkındaki iddiaları kabul etmeyerek hepsinin asılsız olduğunu ifade etmişti.

Ticaret Bakanı Atıf İnan’dan sonra Milli Savunma Bakanı Münir Birsell meclis kürsüsüne gelerek, sinirli bir şekilde konuşmasına başlamıştı. Raporda, Milli Savunma Bakanı Münir Birsell’in de ortağı olduğu ITİTİ Firması’nın yapmış olduğu çavdar satışında büyük kârlar elde ettiği ifade edilmekteydi. Bu iddialar karşısında Savunma Bakanı Münir Birsell ortağı olduğu bir firma hakkında böyle bir iddia ile anılmasından dolayı rahatsızlık duyduğunu söyledi⁷³⁴.

Milli Savunma Bakanı Münir Birsell raporda adının geçmesinden dolayı üzüntülerini bildirerek görevinden istifa ettiğini belirten konuşmasını yaptı. Birsell meclis konuşmasında: *“Az evvel başbakana takdim ettiğim bir yazıyı meclisin önünde de okuyorum. Sayın başbakan, müfettişler tarafından verilen raporda toprak ofisin çavdar sattığı bir firmaya benim de ortak olduğum ve Bay Atıf İnan’la bundan takriben 15 sene evvel teşkil edilen bir firmaya hisse senedim bulunduğu ve idare meclisi azası olduğum gösterilmektedir. Bazı bilgilerimin burada zikrini lüzumlu bulmaktayım 23 seneden fazla süren ve maddi bakımdan refah ifade eden meslek hayatımda bana şerefli avukatlık sağlamıştır. Milletvekili seçildikten beri bu şerefli mesleğime dönemedim, hiçbir işle meşgul olmadım. Bütün mevcudiyetimi millet ve memleket işlerine hasrettim. Yüksekokuldan beri arkadaşım olan Atıf İnan’la hiçbir zaman bu mevzularda konuşmadım. Hüviyetlerini ve huylarını bilmediğimi müfettişlerin bir devlet işini tahkik ederlerken Türkiye Cumhuriyeti’nde bakanlık unvanını taşıyan bir insana karşı insaflı davranmaları lazım gelirdi. Bu unvanı taşıyan bir insan olarak şimdi bakanlık vazifesinden çekilmeyi bir zaruret telakki ediyor ve bu sebeple Milli*

⁷³⁴ TBMM TD, VIII / 19, 28.05.1949, s.1007; Kudret, 05 Haziran 1948; Cumhuriyet, 05 Haziran 1948; Akşam, 05 Haziran 1948, Tasvir, 05 Haziran 1948; Milli Savunma Bakanı Münir Birsell’in istifası genel olarak memnuniyetle karşılandı. İstifayı tahlil eden çevreler, Münir Birsell’in Türk siyasi hayatında yepyeni ve ümitli bir gelenek kurmuş olduğunu, şeref ve haysiyetin her çıkarın ve her mevkiin üstünde olduğunu göstermiş bulunduğunu, bu bakımdan bu hareketinin takdire şayan olduğunu ifade etmişlerdi. Halbuki daha önce Münir Birsell’i istifaya sevk eden sebeplerin yüz misli ağırlıkta ithamlarla karşılaşanların iktidardan ayrılmak şöyle dursun koltuklarına daha sıkı yapıştıklarını anlatmışlardı. Münir Birsell, *“ bu geleneği kurabilirse memlekete en büyük hizmeti yapmış olacaktır”* demişti. Vatan, 06 Haziran 1948; konuyla ilgili olarak Hüseyin Cahit Yalçın da Ulus’ta kaleme aldığı: *“Yüce Divan’ın Kararı”* adlı yazısında eski Gümrük ve Tekel Bakanı Suat Hayri Ürgüplü’nün mahkeme kararına atıfta bulunarak: *“...mahkemenin huzurundan temiz alınla ailelerinin içine dönen vatandaşları tebrik ettikten sonra...bu neticeyi gördükten sonra sayın Atıf İnan vakasında aynı yolun tutulmamış olmasına ne kadar teessüf edilse azdır. Muhakeme altına alınmak hiçbir zaman zillet ve leke teşkil etmez. Mahkeme, masumları dedikodulardan yıkacak yegâne yoldur”* sözleriyle adalete güvenmenin önemine vurgu yapmıştı. Ulus, 08 Kasım 1948.

SavunmaBakanlığından istifa ettiğimi arz ediyorum” sözleriyle Milli Savunma Bakanlığı görevinden Birsal, istifa etti⁷³⁵.

Münir Birsal istifa metnini mecliste okumasından sonra: “...biz, bu memlekette devlet ve millet işlerinde hizmet görmüş, millet tarafından seçilmiş insanlarız. Ben İzmir de otuz senelik meslek hayatımda üç defa baro reisliği yaptım. Bu işi en seri şekilde meydana çıkaracak, namus ve şerefleri iade edecek kararı vermenizi rica ederim”⁷³⁶ diyerek bir an önce bu işin açığa çıkarılmasını ayrıca talep etmişti. Münir Birsal’in görevini, geçici olarak Başbakan Hasan Saka üstlendi⁷³⁷. Münir Birsal’in istifasından sonra Ekonomi Bakanı Tahsin Bekir Balta’nın da istifası beklenilmekteydi⁷³⁸. Ancak Bekir Balta’nın istifasından önce aradan fazla bir zaman geçmeden olaylardan yıpranan Hasan Saka Hükümeti istifa etmek zorunda kaldı⁷³⁹.

Bununla beraber eski Ticaret Bakanı Raif Karadeniz döneminde de 100 bin tonun üzerinde arpa ihracatında yolsuzluklar olduğu raporda belirtildi. Raporda adı geçen Raif Karadeniz de: “ ...raporda benim de ismim bahis konusu olmuştur. Benim zamanımda 106 bin ton arpa satışı ile memlekete 20 milyon lira döviz girmiştir. Ve bundan Ofis 18 bin lira kazanmıştır. Bu satışı ben kendim yaptım. Kimsenin tesiri altında değilim. Ben satışı dalavere yapmak şahsıma para kazanmak için değil, memlekete hizmet için yaptım. Ben bu işleri memleket çıkarı adına yaptım. Hırsızlık edenler olmuşsa cezasını çekmelidir”⁷⁴⁰ şeklinde kendini savundu. CHP’li Milletvekili Cemil Sait Barlas ve Süreyya Öngören de görüşmelerin yeterli olduğunu, meselenin Anayasa ve Adalet Komisyonu’na havalesini istediler.

2.2.3. Meclis Karma Komisyonu’nun Kurulması

Türkiye Büyük Millet Meclisi’nde eski Ticaret Bakanı Atıf İnana hakkında Maliye müfettişlerinin hazırlamış olduğu raporun kabulünden sonra yapılan oylamada İnana hakkında meclis soruşturması kabul edildi. Bu iddiaları soruşturmak için de

⁷³⁵ Münir Birsal daha sonraki süreçte belki de gönlünü almak için Şemsettin Günaltay Hükümeti’nde yeni kurulan İşletmeler Bakanlığı’na 7 Haziran 1949’da atandı. Bkz: TBMM TD,VIII/ 20, 08.06. 1949 s.533.

⁷³⁶ Akşam, 05 Haziran 1948; Kudret, 05 Haziran 1948

⁷³⁷ TBMM TD, VIII / 12, 07.06.1948, s.105.

⁷³⁸ Kudret, 06Haziran 1948.

⁷³⁹ Akşam, 09 Haziran 1948; Kudret, 09 Haziran 1948.

⁷⁴⁰ TBMM TD, VIII / 10, 04.06.1948, s.98; Akşam, 05 Haziran 1948; Cumhuriyet, 07 Haziran 1948.

Anayasa ve Adalet Komisyonları'ndan bir heyet oluşturuldu⁷⁴¹. Bu komisyonun başkanlığına da eski Yargıtay Başkanı İhsan Özgün seçildi⁷⁴². Bursa Milletvekili Atıf Akgüç de komisyon sözcülüğüne getirildi. Komisyon kendi arasından bir de tali(alt) komisyon seçti. Karma komisyon bir ay çalıştıktan sonra meclis tatile girdi. Komisyonun faaliyeti de meclis açılana kadar durdu. Meclisin açılmasıyla Adalet ve Anayasa komisyonu üyeleri hep birlikte toplanarak çalışmalara başlamışlardı. Bu defa karma komisyonun başkanlığına Anayasa Komisyonu Başkanı Nazım Poroy, sözcülüğüne de Ali Rıza Türel seçildi⁷⁴³. Komisyondan iki ay içerisinde meseleyi sonuçlandırmaları istendi. Komisyon tatil sonrası çalışmalarına hızlı başladı. Karma komisyon toplantısında alt komisyonun hazırlamış olduğu rapor okundu.

Eski Ticaret Bakanı Atıf İnan'ın yakın arkadaşı İzmir Milletvekili Ekrem Oran da soruşturmanın bir an önce bitirilmesini istedi. Ekrem Oran, soruşturmanın sadece Atıf İnan'la sınırlı tutulmasına itiraz ederek, diğer bakanları da kapsamı gerektiği yönünde görüş belirtti. Komisyon, soruşturma sırasında gerekirse diğer kişileri de soruşturmaya dâhil edebileceklerini açıkladı. Komisyon raporunda önemle üzerinde durulan konular arasında, hububat ihracatında yolsuzlukların olup olmadığıydı. Konuyla ilgili olarak komisyon, Maliye müfettişlerinin Toprak Mahsulleri Ofisi'nin İstanbul ve İzmir şubelerinde yaptıkları soruşturma raporunu da dikkate alarak ismi geçenleri dinlemeye başladı. Alt komisyon çalışmalarını rapor halinde karma komisyon üyelerine dağıttı⁷⁴⁴.

Eski Ticaret Bakanı Atıf İnan hakkında meclis soruşturması yapmak üzere oluşturulan karma komisyon, bundan önce geçen bir aylık süre zarfında yalnız Maliye müfettişlerinin soruşturma fezlekesini incelemiş bunu da tam olarak

⁷⁴¹ Bkz, ek-28; *Resmi Gazete*: Sayı:6925, Karar No: 1607, 7 Haziran 1948, s.14141.

⁷⁴² *TBMM TD*, VIII / 10, 04.06.1948, s. 187; *Akşam*, 08 Haziran 1948, *Cumhuriyet*, 09 Haziran 1948; Atıf İnan soruşturmasına bakacak olan komisyon TBMM iç tüzüğünün 172'nci maddesi gereğince oluşturuldu. Bu madde gereğince komisyonun, Anayasa ve Adalet Komisyonları'ndan kurulması isteniyordu. Meclisin tatile girmesinden sonra komisyon sözcülüğüne Ali Rıza Türel seçilmiştir. Meclis soruşturma komisyonunda; Muhittin Baha Pars, Sabit Sağıroğlu, Refik Koraltan, Refet Belen, Fevzi Çakmak, Ali Fuat Cebesoy, Nafi Atıf Kansu, Kazım Özalp, Celal Sait Siren, İbrahim Tali Öngören, General Refet Bele, Fuat Hulusi Demirelli, Hüseyin Cahit Yalçın, Fuat Sirmen, Hasan Dinçer, Hıfı Oğuz Bekata, Sahir Kurutluoğlu, Atıf Akgüç, Refik Koraltan, Reşit Özsoy, Hulki Karagülle, Kamil Çoşkunoglu, Sadi Koçak, Osman Nuri Köni Kemal Çelik ve Nuri Özsan gibi milletvekillerinden oluşmaktaydı. *Vatan*, 17 Kasım 1948; *Akşam*, 17 Kasım 1948; *Ulus*, 17 Kasım 1948.

⁷⁴³ *Akşam*, 17 Kasım 1948.

⁷⁴⁴ *Vatan*, 16 Şubat 1949.

tamamlayamamışlardı. Meclisin tanıdığı süre de geçince, üç aylık ek süre talebinde bulundular. Bu duruma bazı milletvekilleri itiraz etmişlerdi. Ancak istenilen ek süre oylama sonucu mecliste kabul edildi⁷⁴⁵. Soruşturmayı yürüten komisyonun konuyla ilgili olarak birçok kişiyi dinleyeceği, bu kişiler arasında Recep Peker'in de bulunabileceği ifade edilmekteydi. Bu arada soruşturmayı yürüten komisyonun, soruşturmalarını gizli yapmaktaydı⁷⁴⁶.

Maliye müfettişlerinin raporunda da olduğu gibi Meclis Karma Komisyonu'nun raporunda da dönemin Başbakan (Recep Peker) başta olmak üzere birçok bakan ve milletvekilinin de meseleyle ilgilerinin olduğu vurgulanmış, adı geçenlerin ifadelerine başvurulması gerektiği belirtilmişti⁷⁴⁷. Karma komisyon Atıf İnan'ı tekrar dinledi. İnan'ın mecliste daha önce yaptığı savunmasının tekrarını vermesi beklenmekteydi⁷⁴⁸. Karma komisyon, raporda adı geçenleri tek tek dinlemeye devam etti⁷⁴⁹.

Eski Ticaret Bakanı Atıf İnan ve arkadaşları hakkında soruşturma yapmakta olan Anayasa ve Adalet Komisyonları'ndan oluşan inceleme komisyonu özellikle Ticaret Bakanı Atıf İnan'ı, Toprak Mahsulleri Ofisi Müdürü Hamit Koray'ı, Bekir Kara'yı ve Suat Yurtkoru'yu dinledi. Komisyon, meselenin meydana geldiği zaman Başbakan olan Recep Peker'i de dinledi. Recep Peker, komisyona verdiği ifade de özellikle şahsını, kabinesini ve eski Ticaret Bakanı Atıf İnan'ı savunmaktaydı. Peker, kendisinin, kabinesinin ve Atıf İnan'ın günün şartlarına ve ihtiyaçlarına uyarak hareket ettiklerini ifade ederek meselede suç unsurunun bulunmadığını anlattı⁷⁵⁰.

⁷⁴⁵ *TBMM TD*, VIII / 13, 19.11.1948,s.187; Karma komisyon kendisine tanınan üç aylık ek sürede de soruşturmayı bitirememiş bu yüzden iki ay daha ek süre meclisten talep etmişti. Bu talep de kabul edildi. Bkz: *TBMM TD*, VIII / 16, 18.02.1949, s. 263; Bu sürenin de dolması üzerine komisyon tekrar işlerini bitiremediklerini söyleyerek bir buçuk ay daha ek süre istemişlerdi. Bu talep karşısında işin uzadığını söyleyen milletvekilleri de olmuştu. Hatta Seyhan Milletvekili Sinan Tekelioğlu; bu meselenin çok uzadığını belirterek, bu istenilen son ek süre olsun diyerek tepkisini ortaya koydu. Komisyon başkanı ek süre talebiyle ilgili açıklamalarda bulunarak komisyonun işlerinin bir iki haftaya biteceğini ümit ettiklerini söyledi. Ek süre tartışmaları için Bkz: *TBMM TD*, VIII / 18, 24.04.1949, s. 598-599; *Tan*, 23 Nisan 1949; *Vatan*, 26 Nisan 1949.

⁷⁴⁶ *Vatan*, 10 Kasım 1948.

⁷⁴⁷ Raporla adları geçenler arasında; Karma komisyonda ifadesi alınan bakanlar ve milletvekilleri şunlardı; Ekonomi Bakanı Tahsin Bekir Balta, Milli Savunma Bakanı Münir Birsnel, Ticaret Bakanı Raif Karadeniz, Tarım Bakanı Faik Kurdoğlu, Hasan Saka, Sadi Irmak, Behçet Uz, Cevdet Kerim İncedayı, Şükrü Sökmensüer, Reşat Şemsettin Sirer ve birçok Milletvekili vardı. *Vatan*, 18 Şubat 1949; Raporla ilgili geniş bilgi için ayrıca Bkz: *TBMM TD*, VIII / 19, 28.05.1949.

⁷⁴⁸ *Tan*, 22 Şubat 1949.

⁷⁴⁹ *Tan*, 27 Mart 1949.

⁷⁵⁰ *Vatan*,02 Nisan 1949.

Karma komisyon mesele ile ilgili 16 Nisan 1949'da eski Milli Savunma Bakanı Münir Birsell'i, 23 Nisan'da da eski Tarım Bakanı Faik Kurdoğlu'nu dinledi⁷⁵¹. Karma komisyon, meseleyle ilgili dinlenen şahitlerin vermiş olduğu ifadeler doğrultusunda tekrar Atıf İnan'ın ifadesine başvurdu. İnan ifadesinde, kendisini savunarak, aleyhindeki bütün iddia ve ifadeleri cevaplamaya çalıştı⁷⁵². Anayasa ve Adalet Komisyonları'ndan oluşan karma komisyon meclisten almış olduğu ek sürelerin de bitmesiyle, soruşturmasını 13 Mayıs 1949'da bitirdi. Komisyon görevini on bir aylık bir sürede tamamlayabildi⁷⁵³. Karma komisyon, hem ülke içerisinde hem de ülke dışında yapmış olduğu soruşturma sonucunu bir rapor hazırlayarak meclise sundu⁷⁵⁴. Komisyonun raporuna özetle bakıldığında; soruşturmanın 1946–1947 yılları arasını kapsadığını, Toprak Mahsulleri Ofisi tarafından dış ülkelere yapılan bütün satışların incelendiğini ve soruşturmaya konu olan firmalara yapılan satışların tek tek kontrol edildiği ifade edilmekteydi.

2.2.3.1. Meclis Karma Komisyonu Kararı

Meclis Karma Komisyonu'nun hazırlamış olduğu rapor, usul gereği iki gün öncesinde milletvekillerine oturumun yapılacağı güne kadar incelenmesi için dağıtılmıştır⁷⁵⁵. Rapor Meclis Genel Kurulu'nda görüşülmeye başlandı. Rapor bazı milletvekilleri tarafından yeterli bulunmayıp, eksik taraflarının olduğu gerekçesiyle eleştirildi. Seyhan Milletvekili Sinan Tekelioğlu, raporla ilgili olarak kendisinin bu konuyu sürekli gündeme getirmesine ve elinde resmî belgeler olmasına rağmen Meclis Karma Komisyonu'nun kendisinin bilgisine bir kez bile başvurmamasını yadırgadığını, komisyon raporunun da eksik olduğunu söyledi⁷⁵⁶. Tekelioğlu konuşmasının devamında: *“Onlar milletin ekmeğinden kesilmiş şeylerdi, o zaman una kepek karıştırıyor, bozulmuş fasulyeleri karıştırıyor ve yiyorduk. Ben ekmekleri yiyemiyordum da sobada kurutup yemeye çalışıyordum. Bu adamların zengin olması yüzünden bu memleketin mâruz kalmış olduğu felâket karşısında bunları-bu şekilde bırakacak olursak bilmiyorum. Ne olacak. Bırakın hukuku ibadî(kul hakkı), Allahın huzurunda ne*

⁷⁵¹ Tan, 17 Nisan 1949; Tan, 23 Nisan 1949.

⁷⁵² Vatan, 30 Nisan 1949.

⁷⁵³ Vatan, 13 Mayıs 1949.

⁷⁵⁴ Anayasa ve Adet Komisyonlarının hazırlamış olduğu raporla ilgili geniş bilgi için Bkz: TBMM TD, VIII / 19, 28.05.1949, Komisyon raporu ekler kısmı Bkz, s.1–21.

⁷⁵⁵ Ulus, 26 Mayıs 1949.

⁷⁵⁶ TBMM TD, VIII / 19, 28.05.1949, s. 980; Akşam, 29 Mayıs 1949; Vatan, 29 Mayıs 1949.

vaziyete düşeceğiz! Bilmiyorum. Çünkü pek çok insan açlıktan ölmüş ve pek çok insan da bu yüzden verem olmuştur, açlıktan... Meclis Atıf İnan'ın alnındaki lekeyi silecek fakat bu mesele asla kapanmayacaktır..."⁷⁵⁷ sözleriyle raporun tekrar komisyona iade edilmesini ve komisyonun soruşturmayı daha da genişletmesini istedi.

Sinan Tekelioğlu'nun eleştirilerine cevap veren karma komisyon sözcüsü Emin Halim Ergün ise, komisyonun eksik soruşturma yapmadığını, araştırılmadık, karanlıkta kalan şüpheli hiçbir noktanın kalmadığını açıkladı. Komisyon sözcüsü, Tekelioğlu'nun elinde belge olduğunu ve kendisine kimsenin müracaat etmediği yönündeki eleştirilerini de cevapladı. Emin Halim Bey, komisyonunun bir yıla yakın çalışmalarda bulunduğunu, bütün bilgi ve belgeleri araştırdığını, Tekelioğlu'nun komisyona başvurmadığını, elindeki belgelerle birlikte komisyona müracaat etmeleri halinde birçok kimseyi dinledikleri gibi Tekelioğlu'nu da dinleyeceklerini söyledi. Bunun yanında elinde bilgi ve belge varsa, bunun kanuni görev olduğunu da Tekelioğlu'nun bilmesi gerektiğini sözlerine ekledi.

Afyon Karahisar Milletvekili Sedat Lâçin ise, memleketin buğday sıkıntısı çekerken insanların açlık içerisinde kıvrılırken en azından Atıf İnan'ın bu meselede sorumluluğunun olduğunu bilmesi gerektiğini ifade etti⁷⁵⁸. Karma Komisyon raporunun görüşülmesi sırasında özellikle CHP Seyhan Milletvekili Sinan Tekelioğlu ile Halk Partili milletvekilleri arasında tartışmalar yaşandı. Tekelioğlu daha önceki Maliye müfettişlerinin hazırlamış olduğu raporun mecliste görüşülmesinden sonra milletvekillerinde meselenin içinde bir yolsuzluk olayı olduğu, o yüzden bir komisyona sevk edilmesinin daha doğru olacağı kanısı oluştuğunu söyledi. Bu konuda herkesin mutabık olduğunu, neden şimdi karma komisyon raporunda İnan'ın suçsuz bulunduğu tespitinin yapıldığını söyleyerek bu konunun açıklığa kavuşturulmasını istedi.

Tekelioğlu ile tartışanlar arasında CHP Bursa Milletvekili Muhittin Baha Pars da vardı. Muhittin Bey konuşmasında, Şair Tevfik Fikret'in: "**Yer şahit ister, asuman kurban**" dizeleriyle Sinan Tekelioğlu'nun kurban arayışında olduğunu ifade ederek, meclis komisyon raporlarında her şeyin açık olduğunu, Tekelioğlu'nun kendilerini üç saatten fazladır meşgul ettiklerini, o kadar şahidin Tekelioğlu'nu hala inandıramadığını

⁷⁵⁷ Bkz: TBMM TD, VIII / 19, 28.05.1949, s.962-1005.

⁷⁵⁸ Vatan, 29 Mayıs 1949.

sözlerine ekledi. Tekelioğlu da Baha Pars'a; *"aynaya bak sus sadade gel"* diyerek tepkisini gösterdi. Tartışmalar karşılıklı şekilde uzun uzadıya devam etti.

Görüşmelerde karma komisyon üyesi Mardin Milletvekili Mehmet Kamil Boran usul hatasına değinerek, Atıf İnan hakkında verilen kararı doğru bulmakla beraber bu kararın Ofis Genel Müdürü Hamit Koray'a verilmemesini eleştirdi. Karma Komisyon sözcüsü Emin Halim Ergün de bu itiraza şöyle açıklık getirdi. Meclis'in kendilerine verdiği görevin sadece Atıf İnan hakkında soruşturma yapma yetkisi olduğunu, İnan'la ilgili bir sorumluluk ve bunu ima eden bir durumun söz konusu olması halinde diğer kişiler hakkında karar verme durumunda kalacaklarını açıkladı⁷⁵⁹.

Meclisteki görüşmelerden sonra Anayasa ve Adalet Komisyonu'nun buğday ihracatında Atıf İnan'ın herhangi bir cezayı gerektirecek eylem ve davranışına ait delilin olmadığı yönündeki kararını da içeren raporu, Meclis Genel Kurulu'nda oylamaya sunuldu. Oylama sonucu Atıf İnan'ın suçsuz olduğu oy çokluğuyla kabul edildi⁷⁶⁰. Ayrıca, komisyon raporunda daha önceden görevinden alınan Toprak Mahsulleri Ofisi eski Genel Müdürü Hamit Koray'ın da mahkemeye verilmesi gerektiği raporda belirtilenler arasındaydı⁷⁶¹. Karma komisyonun hazırlamış olduğu rapora aleyhte oy veren altı milletvekili bulunmaktaydı. Bunlar; tek CHP'li Seyhan Milletvekili Sinan Tekelioğlu ile Demokrat Partili Milletvekilleri Ahmet Çınar, Şahin Lâçin, Hasan Dinçer, Fethi Erimçağ ve Ahmet İhsan Gürsoy idi⁷⁶².

Rapor sonrasında suçsuz olduğu anlaşılan Atıf İnan meclis kürsüsünden: *"Hakikatin dışında konuşanların mumu yatsıya değil akşama kadar bile yanmamıştır,"* atasözünü söyleyerek kendisi hakkında yalan ve iftiralara başvuranların şimdi millet nezdindeki durumlarını bir kez daha gözden geçirmeleri gerektiğini söyledi⁷⁶³.

Atıf İnan'ın Ticaret Bakanlığı zamanında Toprak Mahsulleri Ofisi tarafından hububat ihracatında yapılan birtakım yolsuzluklarla ülkenin bazı bölgelerinde yiyecek sıkıntısı çekilmesine sebebiyet verildiği yönündeki iddiaları tekrar meclis gündemine

⁷⁵⁹ TBMM TD, VIII / 19, 28.05.1949, s. 993–1002.

⁷⁶⁰ TBMM TD, VIII / 19, 28.05.1949, s. 1005; Tan, 19 Mayıs 1948; Akşam, 29 Mayıs 1948, Yeni Sabah, 29 Mayıs 1949; Tasvir, 29 Mayıs 1949; "Atıf İnan Takibattan Kurtuldu" Yeni Sabah, 29 Mayıs 1949.

⁷⁶¹ Tasvir, 29 Mayıs 1949.

⁷⁶² Zafer, 29 Mayıs 1949; Vatan, 29 Mayıs 1949, Bkz, ek-30: Ulus, 29 Mayıs 1949;

⁷⁶³ TBMM TD, VIII / 19, 28.05.1949, s.1007.

taşıyan kişi Seyhan Milletvekili Sinan Tekelioğlu'du. Tekelioğlu, Demokrat Parti iktidara geldikten sonra da bu mesele üzerinde duracağının işaretlerini vermeye başladı. Tekelioğlu, Meclis Başkanlığına bu konuyla ilgili olarak birkaç tane daha soru önergesi verdi⁷⁶⁴.

Seyhan Milletvekili Sinan Tekelioğlu, Ofis'in dış ülkelere yapmış olduğu hububat satışlarında yolsuzlukları bulunanlarla ilgili olarak Demokrat Parti Hükümeti'nin bu konuları tekrar meclis gündemine getirip getirmeyeceği yönünde Ekonomi ve Ticaret Bakanı Hilmi Zühtü Velibeşe'nin cevaplaması istemiyle soru önergesi verdi. Bakan Hilmi Zühtü Velibeşe ise, iktidara yeni geldiklerini bu konunun da önemli olduğunu ifade ederek, kendilerine zaman verilmesi gerektiğini belirtti⁷⁶⁵. Bir sonraki meclis oturumunda Velibeşe, konuyla ilgili olarak meselenin kendi iktidarlara döneminde olmadığını, buna rağmen hükümetin eline yeni ve önceden araştırılmamış delillerin geçmesi halinde bunları mecliste paylaşacağını açıkladı.

Atıf İnan hakkında meclis tarafından alınmış bir karar olduğu için bir şey yapamayacaklarını; ancak meselede ismi geçen diğer kişiler hakkında daha önceden verilen takipsizlik kararının da tekrar incelenip savcılığa verileceği belirtilmekteydi⁷⁶⁶. Sinan Tekelioğlu ileriki dönemde de aynı konu hakkında Ekonomi ve Ticaret Bakanı'nın cevaplandırması istemiyle sözlü önerge verdi. Bakan Zühtü Velibeşe daha önceki önergeye verdiği cevabın aynısını vererek mesele hakkında soruşturmanın devam ettiğini konu ile ilgili olarak bir dosya ve evrakın Ankara Savcılığı'na teslim edildiğini söyledi. Sinan Tekelioğlu, bakana teşekkür ederek; *"Yıllardır bu memleketi kaşındıranlardan hesap sorulduğunu görmek beni memnun ediyor"*⁷⁶⁷ sözleriyle memnuniyetini dile getirdi. Bakanlık, savcılıkça dosyanın incelenmesinin ardından bu işte sorumlulukları olanların mahkemeye sevk edilebilecekleri belirtti⁷⁶⁸.

Seyhan Milletvekili Sinan Tekelioğlu sonraki yıllarda da bu meselenin peşini bırakmadı. Dış ülkelere satılan buğday işinde sorumluların tekrar tespit edilmesi ve

⁷⁶⁴ Seyhan Milletvekili Sinan Tekelioğlu, hububat ihracatı satışlarıyla ilgili olarak vermiş olduğu önergelerine Ekonomi ve Ticaret Bakanı Zühtü Velibeşe, olayın kendilerinden önceki iktidar döneminde olduğunu bunun için kendilerine konunun araştırılması için zaman verilmesinin gerektiğini cevaben vermiştir. *TBMM TD*, IX / 1, 16.06.1950, s.187-188; *TBMM TD*, IX / 1, 10.07.1950, s.477-480.

⁷⁶⁵ *TBMM TD*, IX / 1, 16.06.1950, s.188-189.

⁷⁶⁶ *TBMM TD*, IX / 1, 10.07.1950, s.480; *Vatan*, 11 Temmuz 1950.

⁷⁶⁷ *TBMM TD*, IX / 2, 27.11.1950, s.203; *Kudret*, 28 Kasım 1950.

⁷⁶⁸ *Kudret*, 29 Kasım 1950.

yargılanması için sözlü soru önergesi vermeye devam etti. Demokrat Parti hükümetinin Adalet, Ekonomi ve Ticaret Bakanları da bu önergeleri cevaplandırmışlardı.

Adalet Bakanı Halil Özyörük'e göre, Ankara Başsavcılığı'nda on dört gün süren soruşturmadan çıkan sonuç, görevi kötüye kullanma idi. Özyörük konuşmasında, meselenin niteliği itibariyle de Af Kanunu'nun kapsamına girdiğini bundan dolayı başsavcılıkça dosyaya takipsizlik kararı verildiğini söyledi. Ayrıca Özyörük, konu hakkında kamu davasının açılmasına gerek olmadığına dair karar dosyanın da Ticaret Bakanlığı'na 12 Aralık 1950'de iade edildiğini açıkladı. Ekonomi ve Ticaret Bakanı Zühtü Hilmi Velibeşe de, konunun idarî yönden soruşturma boyutunun incelenmesine devam edilmekte olduğunu, ismi geçenlerin Toprak Mahsulleri Ofisi'nde çalışmadıklarını ayrıca açıkladı⁷⁶⁹.

Uzun bir süre Türkiye gündemini meşgul eden ve basında Atıf İnan meselesi olarak geçen bu hadise sonrası toplum nezdinde hükümete (CHP) karşı birikmiş olan öfke gittikçe artmaya başlamıştı. Son dönemlerde meydana çıkan yolsuzluk olayları bu tepkileri daha da arttırdı. Demokrat Parti lideri Celal Bayar, Edirne'de yapmış olduğu konuşmasında, 7 Eylül kararlarını eleştirerek hububat sıkıntısının yaşanmasının müsebbibi (sorumlusu) olarak dönemin CHP iktidarını sorumlu tutmaktaydı⁷⁷⁰. Muhalefet partisinin de (DP) her gittiği yerde CHP hükümetini eleştirmesi zaten öfkeli olan kamuoyunun iktidara karşı olan kızgınlığın daha da artmasına neden olduğunu söylemek yanlış olmasa gerek.

⁷⁶⁹ TBMM TD, IX / 5, 12.02.1951, s.107–108.

⁷⁷⁰ *Akşam*, 06 Aralık 1948.

SONUÇ

Türkiye’de özellikle iktidarda bulunan siyasal partilerin, gerek kişisel gerekse parti çıkarlarını milletin çıkarlarından üstün tuttıkları sürekli dile getirilmektedir. Bu tarz söylentilere neden olan etkenlerin başında, bakan ve milletvekillerinin siyasal nüfuzlarını kullanarak yapmış oldukları yolsuzluk ve usulsüzlükler başta gelmektedir. Daha önceki süreçlerde de olduğu gibi Cumhuriyet döneminde de farklı zaman ve yerlerde bu tür olumsuz davranışlargaörölmüştür. Bu dönemde özellikle basın ve mecliste sık sık gündeme getirilen yolsuzluk ve usulsüzlük olayları, siyasal gelişmeleri önemli derecede etkilemiştir. Bu tür meselelerin önemli olmasının temel nedeni, bu işleri yapanların hükümet üyeleri olmalarından kaynaklanmaktaydı.

Çalışmada ele alınan yolsuzluk ve usulsüzlük olaylarında özellikle Gümrük ve Tekel Bakanı Suat Hayri Ürgüplü davasındaakıllara şu sorular gelmekteydi. Hakkında kurulan birden çok heyet ve komisyon raporlarına göre sorumluluğu tespit edilen Suat Hayri Ürgüplü ne oldu da beraat etti? akıllara acaba iktidar partisi (CHP) yeni kurulan muhalefet partisine bu konuyu malzeme yapmamak için kendilerinin önce davranarak kamuoyuna yolsuzluklarla mücadelede devam ediliyor mesajı mı vermek istediği gelmekteydi? Neticede yeni kurulan Demokrat Parti, kendisine taban bulabilmek için muhalefet yapacak konular bulmak zorundaydı. Yani iktidar partisinin açığını aramalıydı. Kanaat odur ki Cumhuriyet Halk Partisi hızlı davranarak bu fırsatı Demokrat Parti’ye vermedi. Hükümetin bu konu üzerine giderek muhalefete koz vermek istememesi belki de geleceği görme olarak da algılanabilir. Çünkü hükümete karşı toplum kesiminde oluşan muhalefeti bir nebze de olsun yumuşatarak, muhalefet partisine kanallize olmaları engelleme adımı olarak da bu hareket ele alınabilir. Ancak gerçek olan şudur ki genç bakan, kendinden emin bir şekilde hakkındaki iddialar karşısında Yüce Divan’da yargılanıp beraat etmişti.

Çalışmada bir başka başlık olan Ticaret Bakanı Atıf İnan davasında da önemli tespitte, Davada dikkat çeken husus, ilk defa muhalefet milletvekillerinin (Demokrat Parti), iktidar partisinden (Cumhuriyet Halk Partisi) bir milletvekilinin Yüce Divan’da yargılanması için önerge vermeleriydi. Daha önceki üç bakan(Mahmut Muhtar Paşa hariç) hakkında Cumhuriyet Halk Partisi, Divan-ı Ali/Yüce Divan da kendi milletvekillerinin yargılanması için önerge verildi. Diğer bir tespitte davanın seyri

sırasında başta Başbakan olmak üzere CHP milletvekillerinin meselenin meclise gelmesini engellemeye çalışmalarıdır. Çünkü mesele meclise gelirse bizzat Atıf İnan'ın da imada bulunduğu dönemin Başbakanı Recep Peker dâhil birçok bakan ve milletvekilinin de yargılanabileceği gerçeğiydi. Neticede dava meclise gelmiş ama Atıf İnan'ın suçsuz olduğuna karar verilmişti. Bu kararda dikkat çekiciydi daha önceki komisyon raporunda sorumluluğu vardır denilen Atıf İnan mecliste suçsuz bulunmuştu. Bu kararda da acaba iktidar partisinin İnan'ın konuşmasından mı korkuyorlar fikri akla gelmekteydi. Çünkü Atıf İnan davasındaki gelişmelerde neredeyse Başbakan Recep Peker kabinesinin tamamının ismi geçmekteydi. Bu da siyaset tarihinde bir ilkti. Dönem itibariyle bu dünyanın hiçbir ülkesinde görülen bir olay değildi. Başbakan Recep Peker'in istifa etmesi elbette tek bu dava ile bağdaştırılamaz ama bu davanın etkisinin fazla olduğunu söylemek yanlış olmasa gerek. Öyle ki Cumhuriyet döneminin üçüncü adamı olarak tanımlanan, yeri geldiğinde Gazi Mustafa Kemal ve İsmet Paşa ile tartışan dönemin dirayetli devlet adamının adı bir yolsuzluk davasına karışıyordu. Aynı şekilde adı yolsuzluk dosyasına karışan Mili Savunma Bakanı Münir Birsell de istifa etmek zorunda kalmıştır.

Çalışma da görüldüğü üzere hükümetlerdeki bakanların bile yolsuzluk ve usulsüzlüklere ortak olma gibi yollara giriştikleri, siyaseti ticarete alet ettiklerini, dönemin resmini iyi çizen Yakup Kadri Karaosmanoğlu'nda şu şekilde ifade edilmekteydi: *“Zeytinyağı piyasasını inhisarı altına alan bakan mı istersiniz, karaborsacıları koruyan vali, umum müdür vesaire mi istersiniz, o devirde bunların her köşe başında size sırtttıklarını görebilirdiniz”*⁷⁷¹saptamalarıyla yolsuzlukların siyasal boyutunun gerçekliğine değinilmekteydi. Karaosmanoğlu'nu doğrulayan bir diğer açıklama da Cumhurbaşkanı İsmet İnönü'nün, 1 Kasım 1942'de meclisin açış konuşmasında gelmişti: *“...bütün sıkıntıları politika ihtirasları için büyük fırsat sanan ve hangi yabancı devletin hesabına çalıştığı belli olmayan birkaç politikacı, büyük bir milletin hayatına küstah bir surette kundak koymaya çalışmaktadır. Üç beş yüz kişiyi geçmeyen bu insanların vatana karşı aşikâr olan zararlarını gidermek yolu elbette*

⁷⁷¹ Yakup Kadri Karaosmanoğlu, *Politika da 45 Yıl*, İletişim Yayınevi, İstanbul 1984, s.184.

vardır.”⁷⁷² İnönü’nün sözleri gözlerin siyasilere ve bürokratlara çevrilmesine neden olmuştu.

CHP Meclis Grubu meselenin “*bir parti meselesi olarak görülmemesi, memleket davası*” olarak ele alınması yönüneydi. Bu doğrultuda dönemin hükümetleri, yolsuzluk ve usulsüzlüklere karşı önlemler almışsa da pek başarılı olamamıştı. Bu da gün geçtikçe Cumhuriyet Halk Partisi tabanında iktidara karşı şikâyet ve eleştirilerin de artmasına neden olmuştu. Halk Partililer “*rüşvet her yerde kök saldı, cemiyeti yiyor*” sözleriyle parti nezdinde hükümeti eleştirmişlerdi. CHP Beyazıt Bucağı’nın Ocak kongresinde söz alan partililerden biri, “*Halkın partiden soğuduğunu idarenin zayıf ve kifayetsiz olduğunu*” önlem alınmasının gerekli olduğunu dile getirdi. Konuyla ilgili olarak, Parti Meclis Üyesi Cevdet Halaç da devleti bir gemiye benzeterek geminin artık yürüyemediğini, geminin son haddine kadar yükünü almış olduğunu, bu geminin makinesinin son gücü ile çalıştığını fakat perçinleri gevşemiş bir gemiye konulan yeni yüklerin gemiyi tehlike atmakta olduğunu anlattı. Diğer bir Halk Partisi delegesi de CHP’li belediyeyi eleştirerek açığı olan belediyenin bol keseden bir gecede yirmi dört bin liralık ziyafet vermesinin acı bir durum olduğunu dile getirmesi dikkat çekiciydi⁷⁷³.

Eleştiri ve şikâyetleri dikkate alan CHP hükümetleri, yolsuzluklarla mücadele konusunda bazı tedbirler almaya çalışmışlardı. Bu tedbirler kimi zaman hapis kimi zaman da para cezası şeklinde idi⁷⁷⁴. Öyle ki Irak Hükümeti yolsuzluklarla ilgili hazırlamakta oldukları kanunla ilgili Türk hükümetinden yardım talep etmişlerdi⁷⁷⁵. Ne var ki sonraki süreçte görüldü ki bu tür önlemlerle yolsuzlukların (rüşvet, zimmet, adam kayırma, usulsüzlük gibi) önüne geçilemedi. Devletin birçok kurumunda meydana gelen yolsuzluk ve usulsüzlüklerden dolayı alınan tedbir ve kanunlara rağmen herhangi bir cezaya maruz kalmadıkları hatta dönemin CHP hükümetlerinin bu tür olayları çeşitli yollarla örtbas etmeye çalıştıkları iddia edilmişti⁷⁷⁶. Vatan Gazetesi’nin Başyazarı Ahmet Emin Yalman da yazmış olduğu makalelerin de, hükümetin yolsuzluklara karşı herhangi bir önlem almadığını bu da yetmezmiş gibi yapılan şikâyetlere ve eleştirilere

⁷⁷² TB MM ZC, VI / 28, 01.11.1942, s.4–13.

⁷⁷³ *Vatan*, 25 Kasım 1948.

⁷⁷⁴ *Resmi Gazete*: Kanun No: 1609, Sayı:1498, 15.05.1930, s. 8932.

⁷⁷⁵ BCA, 030.0.010.0.0..259.747.42, Dosya No: 436297, 27.04.1944.

⁷⁷⁶ Ziyad Ebüzziya, “İdare Amirlerinden Şikâyet”, *Tasvir*, 29 Nisan1946.

hükümetin kulağını tıkadığını, bu tür davranışta bulunanların da çeşitli şekillerde tehdit edildiklerini ifade etmekteydi⁷⁷⁷.

İkinci Dünya Savaşı'nın bitimiyle birlikte “*yolsuzluklarla mücadele*” konusunda hükümet tarafından bazı önemli tedbirler alınması yönünde ciddi çalışmalar yapılmıştı. Bu konu önce CHP Meclis Grubu toplantılarında gizli olarak görüşülürken⁷⁷⁸, daha sonra CHP Meclis Grubu ilk kez 1 Şubat 1949'da toplanarak, yolsuzluklara karşı alınacak tedbirleri herkese açık bir şekilde konuşmuşlardı. Grubun seçtiği komisyon yolsuzlukla ilgili bir rapor hazırladı. Raporu hazırlayan komisyonun başkanı Hulusi Oral: “*Bu raporun hazırlanmasında tek emelimiz haklı veya haksız olarak idare edenlerle idare edilenler arasında açılmakta olan uçurumu kapamaktır*” diyerek amaçlarını açıkladı.

CHP Meclis Grubunun hazırlamış olduğu raporun içeriğine bakıldığında;

- Memurların görev ve sorumluluklarının tespit edilmesi memuriyet suçlarının bir an önce cezalandırılması,
- Askerî ve adlî teminatın gerektiğinde daraltılabilmesi,
- Teftiş mekanizmasının işletilmesi,
- Başbakanlığa bağlı murakabe (denetim) organının kurulması,
- Memurin Muhakemat Kanununun kaldırılması ve yeni bir kanunun yapılması,
- Rüşvet verenle alana aynı cezanın uygulanması,
- Bütün memurların mal beyanına davet edilmesi,
- Yeni memuriyete gireceklerin mal beyannamesine tabi tutularak her beş yıl da bir bu durumlarının incelenmesi gibi önlemler raporda ifade edildi⁷⁷⁹.

Bu tepkinin patlamaması için halkın bir yere kanalize edilmesi gerekiyordu. Bu olaylardaki rolü nedeniyle de Demokrat Parti'nin bu iş için adres seçildiği tarihi süreç içerisinde görülmüştür. 14 Mayıs 1950'de Demokrat Parti'nin iktidara gelmesiyle

⁷⁷⁷ Ahmet Emin Yalman, “*Halk Partisi Azastıyla Bir Hasbıhal*”, *Vatan*, 30 Mayıs 1946; “İç Manzaramız 3” *Vatan*, 24 Mart 1946.

⁷⁷⁸ CHP Meclis Grubunda, 3 Mart 1926 tarihli mal beyannamesinin işler hale getirilmesi istendi. *Vatan*, 3 Haziran 1948.

⁷⁷⁹ *Tan*, 2 Şubat 1949.

birlikte muhalefet konumuna düşen Cumhuriyet Halk Partisi, Demokrat Partililerin kendileri hakkında dile getirttikleri yolsuzluk ve usulsüzlükler karşısında adeta hodri meydan okudu. CHP Meclis Grubu, bu konularla ilgili olarak bir tebliğ yayınlayarak, yirmi yedi yıllık Cumhuriyet döneminde, Cumhuriyet Halk Partisi'nin sorumlu tutulduğu isnatlarının incelenmesini bunları yapanların da millete tanıtılmasını Demokrat Parti iktidarından talep etmekteydi.

Son söz olarak denilebilir ki, toplumun farklı kesimlerinin Cumhuriyet Halk Partisi'ne olan tepkilerini Demokrat Parti'ye yönelerek göstermelerinde şüphesiz CHP'li siyasetçilerin yapmış oldukları bu yolsuzluk ve usulsüzlük olaylarının payı göz ardı edilemez.

BİBLİYOGRAFYA

I-ARŞİVLER

- 1- Başbakanlık Osmanlı Arşivi
- 2- Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi
- 3- Türkiye Büyük Millet Meclisi Arşivi

II- TUTANAKVE YAYINLAR

1- Tercüme-i Hal Örnekleri

TBMM Azasının Tercüme-i Hal Kâğıdı Örneği, *İhsan Eryavuz*, No: 101- 200, Belge No: 88, TBMM Arşivi,

TBMM Azasının Tercüme-i Hal Kâğıdı Örneği, *Ali Cenani*, Belge No: 1- 28, Sicil No: 175, TBMM Arşivi.

TBMM Azasının Tercüme-i Hal Kâğıdı Örneği, *Suat Hayri Ürgüplü*, Sicil No:233, Kutu No:108, TBMM Arşivi.

TBMM Azasının Tercüme-i Hal Kâğıdı Örneği, *Atıf İnan*, VII, Sicil No:172, Kutu No: 1199, TBMM Arşivi.

2- Divan-ı Ali Kararları

Bahriye Vekili, İhsan Eryavuz, Hakkında Divan-ı Ali Kararı, Divan-ı Ali Kataloğu, J / II, TBMM Arşivi.

Ticaret Vekili Ali Cenani Bey, Hakkında Divân-ı Ali Kararı, Divân-ı Ali Kataloğu, J / III, TBMM Arşivi.

Bahriye Nazırı Mahmut Muhtar Paşa, Hakkında Divân-ı Ali Kararı, Divân-ı Ali Kataloğu, J/ I, TBMM Arşivi.

Gümrük ve Tekel Bakanı Suat Hayri Ürgüplü, Hakkında Yüce Divan Kararı, J / IV, TBMM Arşivi.

3-Meclisi Mebusan Zabıt Cerideleri (Tutanakları)

MMZC, II / XI, 31.12.1324(1908)

MMZC, III / II, 07 Temmuz 1330(1914)

4- TBMM Zabıt Cerideleri/ Tutanakları

TBMM, Zabıt Ceridesi, Devre: I, 19.09.1920-16.01.1922.
:II, 05.03.1924-17.05.1926.
:III, 24.12.1927-21.12.1929.
:IV, 29. 12.1931.
:VI, 07.08.1942 -20.05.1946.
 TBMM, Tutanak Dergisi.....:VIII, 16.08.1946- 28.05.1949.
: IX, 02.06.1950 - 12.02.1951.

5- TBMM Kavain Mecmuası

TBMM Kavain Mecmuası, III - II, 22 Ocak 1925 -30 Mayıs 1929.

6- Düstur

Düstur, 3. Tertip, XXIX, Karar No:1567, Ankara 1948.

7- Resmi Gazete

- Resmi Gazete, Sayı: 5351, 10 Mart 1943.
- Resmi Gazete, Kanun No: 1609, Sayı:1498, 15 Mayıs 1930.
- Resmi Gazete, Karar No:1506, Sayı:6458, 19 Kasım 1946.
- Resmi Gazete, Karar No:1524, Sayı: 6535,18 Şubat 1947.
- Resmi Gazete, Karar No: 1607,Sayı:6925, 7 Haziran 1948.
- Resmi Gazete, Sayı: 7881, 10 Ağustos 1951.

8- Ceride-i Adliye

- Ceride-i Adliye,69–70/7, Ankara-Nisan-Mayıs, 1928.
- Ceride-i Adliye,71–72 / 6, Haziran-Temmuz, 1928.

9-Ayın Tarihi

- *Ayın Tarihi*, Sayı: 48–50, Mart-Nisan-Mayıs 1928.

III- MÜRACAAT ESERLERİ

Ferit Develioğlu, *Osmanlıca Türkçe Ansiklopedik Lûgat*, Haz. Aydın Sami Güneyçal, Aydın Kitabevi Yayınları, Ankara 2003.

Türk Hukuk Lûgati, Başbakanlık Yayınları, Ankara 1992.

Türk Dil Kurumu, *Türkçe Sözlük, II*, Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara 1988.

IV- SÜRELİ YAYINLAR

1- Gazeteler

- Akşam
- Âti
- Bugün
- Cumhuriyet
- Hâkimiyeti Milliye
- Kudret
- Milliyet
- Sabah
- Son Posta
- Son Telgraf
- Takvimi Vekayi
- Tan
- Tanin
- Tasvir
- Ulus
- Vakit
- Vakit
- Vatan
- Yeni İstanbul

— Yeni Sabah

— Yeni Türkiye

— Zafer

2- Dergiler

— Amme İdaresi Dergisi

— Toplumsal Tarih

— İ.Ü.H.F.Mecmuası

— Türk İdare Dergisi

— Tarih ve Toplum

— Tarih Dünyası,

— Yeni Türkiye Dergisi

— Uzman-Der Dergisi

— Tarih Mecmuası

— Maliye Dergisi

— Sayıştay Dergisi

V- TELİF ESERLER

1- Kitaplar

Abadan, Nermin, *Bürokrasi*, Ajans-Türk Matbaası, Ankara 1959.

Ağaoğlu, Samet, *Babamın Arkadaşları*, Baha Matbaası, İstanbul 1969.

Akgündüz, Ahmet *Osmanlı Kanunnameleri ve Hukukî Tahlilleri, I-II*, Fey Vakfı Yayınları, Hilal Matbaası, İstanbul 1990.

Akgündüz, Ahmed, Said Öztürk, *Bilinmeyen Osmanlı*, Osmanlı Araştırmaları Vakfı, İstanbul 2000.

Akkerman, Cevat, *Demokrasi ve Türkiye’de Siyasi Partiler Hakkında Kısa Notlar*, Ulus Basımevi, Ankara 1950.

Aktan, Coşkun Can, *Türkiye Dünyanın Neresinde (Rapor)*, EĞİAD Yayınları, İzmir 2000

....., *Yolsuzlukla Mücadele Stratejileri*, Hak-İş Yay., Ankara 2001.

Albayrak, Mustafa, *Türk Siyasi Tarihinde Demokrat Parti(1946–1960)*, Phoenix Yayınları, Ankara 2004.

- Artuk, Mehmet Emin Ahmet Gökçen ve A. Caner Yenidünya, *Ceza Hukuku Genel Hükümler*, Turhan Kitabevi, Ankara 2009.
- Atatürk'ün Sırdaşı Kılıç Ali'nin Anıları*, Derleyen: Hulusi Turgut, Türkiye İş Bankası Yay., İstanbul 2005.
- Atay, Falih Rıfkı, *Çankaya*, Doğan Kardeş Matbaacılık, İstanbul 1969.
- Aybars, Ergün, *İstiklal Mahkemeleri, I-II*, İleri Kitabevi, İzmir 1995.
- Aydemir, Şevket Süreyya, *İkinci Adam (1884–1938), I*, Remzi Kitabevi, İstanbul 1993.
- Balcı, Ramazan, *Tarihin Sarıkamış Duruşması*, Tarih Düşünce Kitapları, İstanbul 2004.
- Bayar, Celal, *Başvekilim Adnan Menderes*, Der: İsmet Bozdağ, Tercüman Yayınevi, İstanbul 1986.
-*Ben de Yazdım*, Sabah Kitapları, İstanbul 1997.
- Bayur, Yusuf Hikmet, *Türk İnkılâbı Tarihi: 1914–1918 Genel Savaşı, III, Kısım:2*, TTK Yayınları, Ankara 1983.
- Berkes, Niyazi, *Türkiye'de Çağdaşlaşma*, Yayına Haz: Ahmet Kuyaş, YKY, İstanbul 2005.
- Berkman, Ümit, A., *Az Gelişmiş Ülkelerde Kamu Yönetiminde Yolsuzluk ve Rüşvet*, TODAİE, Yayın No: 203, Ankara 1983.
- Bilge, Necip, *Bakanların Görev ve Sorumlulukları*, Ankara 1956.
- Birinci, Ali, *Hürriyet ve İtilaf Fırkası, II. Meşrutiyet Devrinde İttihat ve Terakki'ye Karşı Çıkanlar*, İstanbul 1990.
- Bleda, Mithat Sükrü, *İmparatorluğun Çöküşü*, Remzi Kitabevi, İstanbul 1979.
- Cahit, Cemil, Güzelbey, *Cenaneler*, Ufuk Matbaası, İstanbul 1984.
- Cem, İsmail, *Türkiye de Geri Kalmışlığın Tarihi*, Cem Yayınevi, İstanbul 1977.
- Cin, Halil, *Osmanlı'da Toprak Düzeni ve Bu Düzenin Bozulması*, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara 1978.
- Çavdar, Tevfik, *Müntehib-i Sani'den Seçmen'e*, V Yayınları, Ankara 1988.
-*Talat Paşa*, Dost Kitabevi, Ankara 1984.
- Çetin, Hülya, *Rüşvet Suçları*, Ankara Üniversitesi Yayınları, Ankara 1999.
- Çoker, Fahri, *Türk Parlamento Tarihi Milli Mücadele ve TBMM I. Dönem 1919–1923, III*, Ankara 1995.
- Dönmezer, Sulhi, *Özel Ceza Hukuku Dersleri*, Fakülteler Matbaası, İstanbul 1984.

- Eldem, Vedat, *Harp ve Mütareke Yıllarında Osmanlı İmparatorluğu'nun Ekonomisi*, TTK Ankara 1994.s. 43.
- Emin Bey'in Defteri*, Yay. Haz: Aydın Taneri, Tahin Sezen, Bilge Oğuz, İstanbul 2009.
- Eroğul, Cem, *Demokrat Parti, (Tarihi ve İdeolojisi)*, İmge Yayınevi, Ankara 1990.
- Esatlı, Mustafa Ragıp, *İttihat ve Terakki*, Hürriyet Yayınları, İstanbul 1975.
- Gençosman, Kemal Zeki, *Yakın Tarihimizde Yolsuzluk ve Rüşvet Olayları*, İstanbul, 1976.
- Feridun, Server, *Anayasalar ve Siyasal Belgeler*, Ankara 1962.
- Goloğlu, Mahmut, *Devrimler ve Tepkiler (1924–1930)*,I, Goloğlu Yayınları, Ankara 1972.
- Gökcan, Hasan T, *Görevi Kötüye Kullanma, Zimmet, Banka Zimmeti, İrtikâp, Rüşvet Suçları ve Kamu İdaresine Karşı İşlenen Suçlar*, Seçkin Yayınları, Ankara 2008.
- Gökçen, Ahmet, *Tanzimat Dönemi Osmanlı Ceza Kanunları ve Bu Kanunlardaki Ceza Müeyyideleri*, İstanbul 1989.
- Gözler, Kemal, *Türk Anayasaları*, Ekin Kitabevi Yayınları, Bursa 1999.
- Halil Cin, Ahmet Akgündüz, *Türk İslam Hukuk Tarihi, I*, Timaş Yayınları, İstanbul, 1990.
- Hükümetler ve Programları (1920–1960) I*, Yayına Haz: Nuran Dağlı, Belma Aktürk, TBMM Basımevi, Ankara 1988.
- İğdeler, Serdar, *Yolsuzluk ve Yolsuzluklarla Mücadele*, TODAEİ, Yayın No: 77.
- İsmet İnönü'nün TBMM'deki Konuşmaları (1920–1938)*,I, Haz. Ali Rıza Cihan, Engin Karapınar, TBMM Yayınları, Ankara 1992.
- Kandemir, Feridun, *Siyasi Dargınlıklar, Serbest Fırka Nasıl Kuruldu Nasıl Kapatıldı, IV*, İstanbul 1955.
- Karaosmanoğlu, Yakup Kadri, *Politika da 45 Yıl*, iletişim Yayınevi, İstanbul 1984.
- Kılıç, Selami, *II. Meşrutiyet'ten Cumhuriyet'e Türk Devrimi ve Fikir Temelleri*, Kaynak Yayınları, İstanbul 2005.
- Kili, Suna, Şeref Gözübüyük, *Türk Anayasal Metinleri*, Ankara 1957.
- Kocaman, M. Aydın, *Basında Ali Cenani Bey ve Mahmut Muhtar Paşa*, (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), Dokuz Eylül Üniversitesi, Atatürk İlkeleri ve İnkılâp Tarihi Enstitüsü, İzmir 2006.
- Koçak, Cemil, *Türkiye'de Milli Şef Dönemi (1938–1945)*,I, İletişim Yayınları, İstanbul 2003.
- Kocahanoğlu, Osman Selim *Atatürk'e Kurulan Pusu*, Temel Yayınları, İstanbul 2005.

- Koçlar, Bekir, *Recep Peker*, (Yayınlanmamış Doktora Tezi), On Dokuz Mayıs Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Samsun 1996.
- Koloğlu, Orhan, *1918 Aydınlarımızın Bunalım Yılı Zaferi Nihai'den Tam Teslimiyete*, Boyut Yayınları, İstanbul 2000.
- Macfie, A. L., *Osmanlı'nın Son Yılları 1908-1923*, Çev.: Damla Acar-Funda Soysal, Kitap Yayınları, İstanbul 2003.
- Mumcu, Ahmet, *Osmanlı Devleti'nde Rüşvet, Özellikle Adli Rüşvet*, AÜHF Yayını, Ankara 1969.
- Naili, Hüseyin, *Anayasa Hukuku Dersleri*, İstanbul 1971.
- Okay, Cüneyd, *Bir Meşrutiyet Aydını Nüzhet Sabit Hayatı-Kişiliği-Fikirleri*, Akçağ Yayınları, Ankara 2001.
- Orbay, Rauf, *Siyasi Hatıralar*, Örgün Yayınları, İstanbul 2003.
- Özalp, Kazım, Teoman Özalp, *Atatürk'ten Anılar*, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, Ankara 1992.
- Özsemerci, Kemal, *Türk Kamu Yönetiminde Yolsuzluklar, Nedenleri, Zararları ve Çözüm Önerileri*, Sayıştay Başkanlığı, Ankara 2002.
- Öztürk, Kâzım, *Atatürk'ün TBMM Açık ve Gizli Oturumlardaki Konuşmaları, II*, Kültür Bakanlığı, Ankara 1992.
- Öztürk, Kâzım, *Türk Parlamento Tarihi, II. Dönem (1927-1931), III*, TBMM Vakfı Yay, Ankara 1995.
- Pomiankowiski, Joseph, *Osmanlı İmparatorluğu'nun Çöküşü*, Çev: Kemal Turan, Kayıhan Yayınları, İstanbul 1990.
- Stanford, Shaw, Ezel Kural Shaw, *Osmanlı İmparatorluğu ve Modern Türkiye, II* Çev. Mehmet Harmancı, E Yayınları İstanbul 1982.
- Talat Paşa, *Hatıralarım ve Müdafaaam*, Kaynak Yayınları, İstanbul 2006.
- Tanör, Bülent, *Osmanlı Türk Anayasal Gelişmeleri*, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul 2002.
- TBMM Albümü, (1920-1950), I*, Edi: Sema Yıldırım, Behçet Kemal Zeynel, TBMM Basın ve Halkla İlişkiler Müdürlüğü Yayınları, No: 1, Ankara 2010.
- Toprak, Zafer, *İttihat-Terakki ve Devletçilik*, Tarih Vakfı Yayınları, İstanbul 1995.
-, *Türkiye'de Milli İktisat (1908-1918)*, Yurt Yayınları, Ankara 1982.
- Tosun, Umur, *Bir Kamusal Başarısızlık Ürünü Olarak Yolsuzluk, Yolsuzluk ve Etkin Devlet İçinde*, Ümit Yayınları, Ankara 2002.

Tugaç, Hüsamettin, *Bir Neslin Dramı*, Çağdaş Yay, İstanbul 1975.

Tunaya, Tarık Zafer, *Siyasi Partiler, (1859–1952), I*, Arba Yayınları, İstanbul 1995.

TUGİAD, *2000’li Yıllara Doğru Türkiye’nin Önde Gelen Sorunlarına Yaklaşımlar: Suç Ekonomisi*, İstanbul 1998.

Yalman, Ahmet Emin, *Yakın Tarihte Gördüklerim ve Geçirdiklerim, (1888–1922), I*, Pera Turizm Yayınları, İstanbul 1997.

Yıldırım, Vehbi Emre, *Basında Yavuz- Havuz Davası*, (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), Dokuz Eylül Üniversitesi, Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Enstitüsü, İzmir 2005.

2- Makaleler

Aktan, Coşkun Can, “Politikada Rant Kollama”, *Amme İdaresi Dergisi*, XXVI / 4, Aralık 1993, s.119–136.

Altun, Mehmet, “ Türkiye Cumhuriyeti’nin İlk Yolsuzluk Davası Havuz-Yavuz Olayı”, *Toplumsal Tarih*, Sayı: 110, İletişim Yayınları, 2004, s.36–39.

Armağan, Servet, “Türkiye’de Parlamento Seçimleri”, *İÜHFM*, XXXIII/ 3–4, 1945, s. 45–100.

Aydın, Mehmet Akif, “ Osmanlı’da Hukuk”, Edi: Ekmeleddin İhsanoğlu, *Osmanlı Devleti Tarihi*, II, Feza Yayınları, Ankara 1999, s.375–441.

Başgil, Ali Fuat, “ Yüce Divan’da Vazife Meselesine Dair Hukuki Bir Mütalaa”, *İÜHFM*, XIV / 1–2, 1948, s.155-161.

Bayar, Yavuz, “ Türk Kamu Yönetiminde Rüşvet,” *Amme İdaresi Dergisi*, XII/3, 1975, s. 39–52.

Çimen, Adnan, “ Demokrasilerde Yozlaşma Süreci: Politik Mübadele, Ekonomik Yozlaşma ve Yolsuzluk ”, *Türk İdare Dergisi*, Sayı: 442, 2004, s. 109–122.

Çoban, Orhan, “Organize Olmayan Sosyo-Ekonomik Sistemin Organize Bir Kurumu: “Rüşvet”, *Amme İdaresi Dergisi*, XXXII/2, Haziran 1999, s.4–13.

Çulpan, Refik, Bürokratik Sistemin Yozlaşması, *Amme İdaresi Dergisi*, XIII / 2, Haziran 1980, s.31–45.

Ergun, Turgay, “ Yönetimde Yozlaşma Olgusu Üzerine”, *Amme İdaresi Dergisi*, XI, 1978, s. 24–30.

....., “ Kamu Yönetiminden Yolsuzluklar ve Bürokrasinin Sorumluluğu,” *Yeni Türkiye*, S: 13, Ocak-Şubat 1997, s. 388–393.

- Eryavuz, İhsan, “Yavuz- Havuz Meselesinin İç Yüzü” *Yeni Türkiye*, 27 Temmuz–20 Eylül 1946.
- İğdeler, Serdar, “ Yolsuzluk ve Yolsuzluklarla Mücadele”, *Türk İdare Dergisi*, S:442, 2004, s.76–89.
- İpek, Sayan Özkal, Mustafa, Kışlalı, Yolsuzluk Üzerine Ekonometrik Bir Çalışma, *Amme İdaresi Dergisi*, XXXVII/2, Haziran 2004, s.31–50.
- Kandemir, Feridun, “ Yavuz-Havuz Davası” *Tarih Mecmuası*, 58/5, Ekim 1954, s.3408–3415.
- Kanmaz, Günay, “Rüşvet ve Yolsuzluklar ve Bunlarla Mücadele Yolları”, *Uzman-Der Dergisi*, II / 8, 1999, s.33-44.
- Kaufmann, Gray Cherly W.Daniel, Yolsuzluk ve Kalkınma, Çev. Fikret Demir, *Maliye Dergisi*, V / 8, 1998, s.90–98.
- Keyman, Sebahattin, “Memurin Muhakemat Kanunu”, *AUHFFD*, 1962 / 4, s. 173-200.
- “Kızının Kalemile Mahmut Muhtar Paşa’nın Yaşamı (1866–1935)”, *Tarih ve Toplum*, İletişim Yayıncılık, 1986, s.46-440.
- Koçu, Reşat Ekrem, “ Türkiye’de Seçimin Tarihi (1877–1950)”, *Tarih Dünyası*, I/5, 1950, s.180–193.
- Kumcuoğlu, Ertuğrul, “ Siyasette Yozlaşma Üzerine”, *Yeni Türkiye Dergisi*, S: 13, Ocak-Şubat 1997.
- Nadi, Yunus, “ Yavuz- Havuz Davasında Benim Görüşüm”, *Cumhuriyet*, 26 Ocak – 1 Şubat 1925.
- Ortaylı, İlber, “ Tanzimat Devri ve Sonrası İdari Teşkilat”, Edi: Ekmeleddin İhsanoğlu, *Osmanlı Devleti Tarihi*, I, Ankara Feza Yayınları 1999, s. 291-302.
- Özer, M. Akif, Türkiye’de Kamu Bürokrasisi ve Yozlaşma, *Sayıştay Dergisi*, S.37, 2000, s.75–106.
- Tunaya, Tarık Zafer, “ Türkiye Büyük Millet Meclisi Hükümeti’nin Kuruluşu ve Siyasi Karakteri”, *İÜHFM*, XXII / 3–4, 1956, s. 232–234

Basvekilə Gündərdəliyin
Mələkəpətan Qılcam Hacısı

Elektronlar bir çox parça oldu — Gazinin Dr. Fikrət və
 Azərbaycanın Əbədi qəhrəmanları Səadət — Məclisin kəndə bəz orda
 mənə Gəzi de bir gələn — Gəzi Kəndəliyə rəhbər
 —————
 —————
 —————

[illegible][illegible][illegible]

Kiymetkar zamanınız ısrar etmiş olduğundan kasurumun affına rica ederim."

[illegible]

biyetinin anlamak ve eğer halkla-
taren kendisi böyle bir hataya
düşmek istediğinde ise onu ma-
lelele yoluna çevirmek arzusu-
nu, "Eğer ben de böyle düşün-
düm, düşündüğün mektuba ba-
na gösterdiler, okudum ve "Te-
vet, haddise tamamıyla burada
yok" diye sözünü geldikçe dererim
ettim, dedim,

Bunun üzerine Gazi "Ahsen söyle, bu melahtan memnun olmadım, dediler. Filcret de beraber gülmeye başladı. "Ahsen bu melahıyı yapış güldürmeye idan, dedi.

Baş. bu derece teessüre ne-
sen ne düşünün bir türlü an-
layamadım.

Çağ. baba bu ilavet ne için
sırf? Ya aleyhime yaradıl-
mışlar üzerlerinde acaba nasıl
bir yük var? Ya baba, baba
ne! İkin kendilerini görmeli in-
cedim! Babey gönderdim; ben!
Mevlâ'nın Cumhuriyetini salo

— Papatya, Dr. Filizet ile
"İhsanoğlu, Bayvekilie yaz-
dığı mektupları benimün olma-
dım," diye haber göndermiş-
tiz,, Gazi cevaben:

— Evet. O mektuptan memnun olmadım. Çünkü o mektup muhatabına tecavüz, tabiri batıl, tehdit kasti ile yazılmıştı. Dediler. Bona "Hâşâ!.. dedim ve sözümün şu şekilde devam ettim:

tim: - Pasam, kendimi şimdiye kadar sizin emniyet ve muhaberetinize müvafık bulmuş bir adam olduğumu bilerek şu iftira ile ve teyit ederim ki bu mektuba yazar İken kimseyi tahkir ve tehdit etmediğimi düşünmedim. (Yazının sonu)

Sabah G.
Nail. Calumale R.

Ali met Emin Yulman bu sa-
bah (Vatan) gazetesinde "Ma-
resal Çakmak Halkında oku-
yuculara rapor" başlıklı yazı-
sında diyor ki:
"Hâdiseler öyle bir serayan

[illegible]

Ahmet Emin Yalman bu dört meseleye şöyle cevap vererek diyor ki:

"Türk Partisinin mihnetpazı
telerisi Maresialine şüphetine da
ir yazdığı orijin yazılar üzerinde
"Türk Partisi" yazıtlı birer
manşettir. Maresial vücut ve di
mağ bakımından ne kadar zın
da ve dinc olduğuna, hâdiselere
"Türk Partisi" yazıtlı birer
dar muvazzenî ve soğukkanlı
bir görüşle baktığına birizati şa
hit olmasın, vatandaşlar da anla
nmasın."

EK- 4: Havuz-Yavuz Davasının ortaya çıkması, *Milliyet*, 3 Ocak 1952

31 Ocak 1952 Perşembe

Adres: Karadenizliye Tüneli
Sokak No: 16, İSTANBUL
Telefon: MİLLİYET, 161111
YIL: 2 - SAYI: 630
Pazartesi: 498
TELEFON: 161111
YATIRI: 16 Kuruş

Milliyet

MÜSTAKİL SİYASİ GAZETE

M. Venizelos'un dünkü temasları

Yunan Dışişleri Bakanı Adnan Menderes, Fuat Köprülü'yu ve R. Koraltan'ı ziyaret etti

Dışişleri Bakanımız Fuat Köprülü gece misafirimiz M. Venizelos şerefine Hariciye Köşkünde büyük bir kabul resmi tertip etti

Türkiye ve
Atlantik Paketi
Portekiz
Protokolu
tasdik etti

McGhee Aycan meclisi
karanın hususiyetini
teberrüz ettirdi

Lahore 30 (A.A.) — Mısır
Medya Türkiye ile Yunanistan
sınır Adanlık Paketine ka-
bulatın oy birliği ile tasdik
etmiştir.

Lahore 30 (A.A.) — Atina,
sık Paketine iki yeni devlet-
tin kabulünü yorumlayan
Dünya Hürriyet gazetesine, Pa-
nathana ile Portekiz arası-
daki mülkiyet rekabatinin hastır
lafarak, Yunanistanın sa-
rim ve kumandanı kahr-
manca müdahaleleri tetastis
ettirmektedir, Türkiyeyeğin
ve diğer memleket idareleri
kumandanları buharı zamanın
yıkıncı bir polikasya kap-
tırmaktadır demektir.
(Devran Sayı 7.61: 5.16)

Kılıç Ali HATIRALARINI Anlatıyor!

YAVUZ - HAVUZ HADİSESİNİN İÇYÜZÜ

YAVUZ - HAVUZ sahneye çıkıyor!

Gazinin sofrasında geçen hadiseleri, Almanyadan avdetimde, İstanbulda Vâsıftan öğrendikten sonra, Ankarada kendilerin-
den nasıl dinlemiş ve neler konuşmuşum?

[Bu yazının Kilişo hakkı tamamen mahfuzdur.]

• 108 •

İhsan Bey, Yavuz mukav-
velerinin bir nüshasını mevzu-
olarak ortaya çıkardığına mu-
talı olma derhal Bahriye Va-
kilinden Yavuz mukavveleri-

ne koculan bu iki maddelik
ahkâmın suretini aldım. Bu
maddelerin her bir havuz mu-
hassasın diğer de taksitlerin
yazın tediyetine müteallik mis
Şirketin bütün malikatlarını
Şişirici Devlet ve Heyet Vaki-

le kabul etmiş olmasına mu-
bâli Bahriye rünes emrini de
mevzuatında iki maddede dev-
letin lehine oldukları için bu
maddelerin içindeki taksit ve
kaldır etmişiminde yarar et-
(Devran Sayı 7.61: 1.49)

Hilton oteli inşaatı

EK- 5: Gazi Mustafa Kemal'in İhsan Eryavuz Hakkındaki Düşünceleri, *Milliyet*, 1 Şubat 1952

1
Şubat
1952
Cuma

Adres: Kurumunlaştırmaya Tüzelce
Sokak No: 13 - İSTANBUL
Talep: *MİLLİYET*, İstanbul

YIL: 2 - SAYI: 621

Posta Kutusu: 493
TELEFON: 29614
FİYATI: 1 TL KURU

Milliyet

MÜSTAKİL SİYASİ GAZETE

Hava Durumu

Bu gün şehirde hava soğuk
kayın mevsimi, öğleden sonra gök bu
kulla ve yağışlı geçecek, hava so-
ğuklukta önemiyetti bir so-
ğukluk olmayacaktır.

Orta Doğu müdafaa plânı üzerinde Mısırda anlaşma temayülü belirdi

Dün beyanatta bulunan bir hükümet sözcüsü Sûdan üzerinde Mısırın hükûmetlik hakları tanındığı takdirde Mısırın da Orta Doğu Pakta'na gireceğini ima etti

Eden'in son beyanatı Kahirede müsait karşılandı. Kahirede-ki Batılı dört Büyük Elçi dün Ali Mahir Paşa ile görüştüler

Kahire, 31 (A.A.) — Birle-
şik Amerika, Türkiye, Fransa
ve İngiltere Büyükelçilerinin
Başbakan Ali Mahir Paşa ile
sympatileri mülakatı neticesi
Mısır hükümeti sözünüce suşi-
daki beyanatı vermiştir:
Mısır'ın Birleşmiş Milletler
Anayasası çerçevesi içinde bir
Orta Doğu savunma pakta'na
katılması prensibi, Mısır mesele-
sinin bütününden bir kısmını
teşkil etmektedir ki bunun ince-
lenmesi de kurulmakta olan
millî cepheye aittir. Millî cep-
he bu mevzuada Mısırın takma-
(Devamı Sayı 7 58; 7 44)

İçkilerde tekelden çıkacak

Hazırlanan tasarı yakın-
da Meclise sunulacak

Ankara, 31 (Milliyet) —
İçkilerin Tütünün alınmasın
dan sonra rakı, bira, kâse ve
kaymak gibi içkinin de Te-
kelinden alınması hususunda
bir kanun tasarıları Mısır-
mısır. Çarşafında gıdiler-
de Büyük Millet Meclisine
sunulacak tasarıya göre;
yalnız içkiye ile rakıdan ima-
nede ana maddesi altı sene
Tektide kalacak, diğer içki-
ler ise bunlar tekelinde ter-
kedilecektir. Bunlar tekelde
tarafından imal edilerek içi-
leri ilam olacak kanun mad-
desi Bakanlık tarafından te-
min edilecektir. İçkilerin ka-
rakterinin değişmesi maksat
diye sınırlı zaman Bakanlık
tarafından kontrolleyip iş-
kaktır.

Sıtma ile mücadele

Bakanlık 1952 senesi için
geniş bir program hazırlandı

Ankara, 31 (Milliyet) — Sağ-
lık ve Sosyal Yardım Bakanlı-
ğı 1951 yılının sonuna kadar faali-
yetini sürdürmüş ve 1952 yılı
faaliyetleri için hazırlanan ba-

İhsan Bey için Gaziye müracaatım

İhsan'ın ricası üzerine Gaziye müracaata karar verdim. Köpke gittiğim zaman yanında İsmet Paşa ile Kâzım Paşa vardı. Gazi, İhsan için geldiğini anlamıştı. Mesele görüşüldü ve Gazi İhsan'dan iyi bahsederek, soğukkanlılık tavsiyesinde bulundu. Bu esnada, sofraya inerken, merdivende teessür-
mü gören İsmet Paşa: "Kılıç Ali, baldırından ot kesip başkalarına yama yapma!", diye akıl öğretiyordu.

• 109 •

[Bu yazıları kitlesiz hakkı tamamen mahfuzdur.]
ve arkadaşları beraber giriş-
tiğimin için kendilerinin yaka-
hakkında tabiatıyla malumat
alamamıştım. Gazi Ali Bey
bir an bana bu hususta bir-
ler söylemek istediye de be-
bir aralık.
— «Zevce İsmet Paşa ile
Gaziye gireyim. Ondan sonra
[Devamı Sayı 7 58; 1. def]

EK- 6: Alman Flender Firmasına İzmit’te bir havuz ve deniz mayını üretebilecek bir torpil fabrikası yaptırılması⁷⁸⁰

[illegible]⁷⁸⁰ *BCA*, 030.0.010.000, 62.418.1.

EK- 7: Bahriye Vekili İhsan Bey Hakkında Divan-ı Ali Kararı, TBMM Arşivi

YANUZ-HAVUZ

j -2-

Sabık Bahriye Vekili İhsan Bey Hakkında Divanı Ali Kararı.

HEYETİ HAKİME : Reis İhsan, Reisvekili Nusret, Aza Reşat, İsmail Hakkı, Saffet, Şefik, Ali Rıza ve Asım Beyefendiler hazeratı. Aza Mecdi, Esat, Bahri, Reşat, Nail, Halil ve Fuat Hulûsi Beyefendiler hazeratı.

Sabık Bahriye Vekili İhsan Bey'e birlikte zan altında bulunduğu halde Büyük Millet Meclisinin muhtelit encümenini tarafından isticvap edilmemiş ve Meclisi müşarünileyhce de masuniyeti teşriyesi ref buyurulmamış olan Ertuğrul Mebusu Dr. Fikret Beyin isticvap ve muhakeme edilebilmesi için masuniyeti teşriyesinin refi talebine mütedair Divanı Ali Müddei Umumiğinin iddianamesi okundu.

Sabık Bahriye Vekili İhsan Bey'e birlikte zan altında bulunduğu halde Büyük Millet Meclisinin Muhtelit Encümenini tarafından isticvap edilmeyip Meclisi müşarünileyhce de masuniyeti teşriyesi ref buyurulmamış olan Ertuğrul Mebusu Dr. Fikret Beyin isticvap ve muhakeme edilebilmesi için masuniyeti teşriyesinin refi talebine dair fıkrası hakkında icrayı müzakere edildi.

Neticede : Teşkilâtı Esasiye Kanununun onyedinci maddesinin fıkralı ahresi hükmünce tevhiiden muhakemesinin icrası talep edilen mebus mualeyleh Fikret Bey hakkında icrayı muhakeme Büyük Millet Meclisi Heyeti Celilesinin kararına menut olduğundan bu baptaki merasimi kanuniyenin istikmalî müddei umumiğine ait bulunduğuna ekseriyetle karar verildi.

2 Şubat 928

Reisvekili Mehmet Nusret	Aza İsmail Hakkı	Divanı Ali Reisi İhsan	Aza Bahri
Aza Şefik	Aza Asat	Aza Mecdi	Aza Asım
Aza Reşat	Aza Fuat Hulûsi	Aza Halil	Aza Nail
Aza Saffet			

Aza
Masuniyeti teşriyesinin refi hakkında Divanı Ali tarafından tezkere yazılamıyacağı yolunda kanun bulunmadığı reyindeyin.
Ali Rıza

HEYETİ HAKİME : Reis İhsan, Aza Mecdi, Esat, Bahri, Reşat, Nail, Halil ve Fuat Hulûsi Beyefendiler Hazeratı.

Reisvekili Nusret, Aza Reşat, İsmail Hakkı, Saffet, Şefik, Ali Rıza ve Asım Beyefendileri Hazeratı.

Mazmuneyleh İhsan Beyin mevkufen icrayı muhakemesi talebine dair olan beş numaralı diğer iddianame okundu. Bülmitzakere İhsan Bey'e isnat edilen cürümlerin mahiyetine ve firarı ihtimalinin Müddei Umumlîğe beyan edilmesine ve Usulî Muhakematı Cezaiye Kanununu muaddil yediyizotuzdokuz numaralı Kanunun üçüncü maddesinde «Cinayet mahkemesi cinayette maznun olan şahsın muhakemeden evvel veya muhakemesi esnasında mevkuf ise tahliyesine ve gayri mevkuf ise tevkifine karar verebilir» diye muharrer bulunmasına mebnî maddet mezkûreye tevfikân İhsan Beyin talep veçhile tevkifine ve hakkında gayri muvakkat tevkif tezkeresi ısdarına mütefikan karar verildi.

2 Şubat 928

Reisvekili Mehmet Nusret	Divanı Ali Reisi İhsan	Aza Mecdi	Aza Esat
Aza Ali Rıza	Aza Reşat	Aza Şefik	Aza Hakkı
Aza Reşat	Aza Nail	Aza Halil	Aza Bahri
Aza Saffet	Aza Asım	Aza Fuat Hulûsi	

EK- 8: Bahriye Vekili İhsan Bey Hakkında Divan-ı Ali Kararı, TBMM Arşivi

— 23 —

niadan dolayı cürmün husulüne muktazi diğer fiilleri ikmal edememek derecesinde bir teşebbüstür. Burada kullandığımız irtikâp ve Devlet malından gizli ihtilâs kelimelerini biraz daha tavziha lâzım görüyoruz.

Malûmdur ki : İhtilâs cürmü bir memurun vazifei memuriyeti hesabına eline geçen Devlete veya efrada ait bir malı aynen çalışmasıdır. İrtikâp ise Türk Ceza Kanununun buna tahsis edilen fiilin ahkâmından da anlaşılacağı üzere para veren tarafda rasûk vasfı aranmayan yani icbar veya ikna suretile memurun aldığı para haksız olarak alındığını icbar veya ikna edilen tarafın bilip bilmemesi hükümde müsavi tutulan gizli bir nevî irtişadır. Böyle işlerde memur mürtekip olur. Fakat parayı veren taraf rasî sayılmaz. Bunda ihtimal tehlike açık irtişadan daha ağır olduğu için bu manadaki irtikâp irtişadan daha ağır ceza ile cezalandırılmıştır. Eski ceza kanunumuzun seksen üçüncü maddesi yerine vaziedilen ve bahsimizin mevzuunu teşkil eden iki yüz beşinci maddesinde vaki irtikâp kelimesi bu manada olmayıp haksız intifa manasındadır. Her iki maddede yazılı bulunan aynı kelimenin manaları farklıdır. Asıl ihtilâhı manasile irtikâptan bahseden madde iki yüz dokuzuncu maddedir.

İki yüz beşinci maddede mevzu bahis olan cürümse bu ihtilâhı manasında irtikâp olmayıp ihtilâs hükümündedir. Buna nazaran mezkûr maddede vaki olan irtikâp kelimesi ihtilâhı mana gösterilmeyerek âmmece zeban-zet olduğu manada yani haksız intifa makamında kullanılmış olduğunda şüphe edilemez. Bu sebeple kararımızı kaleme alırken kanunun ifadesine imtisalen irtikâp kelimesini istimal etmek zarureti karşısında bunu Devlete ait maldan gizli ihtilâs diyerek tefsir ve maksadımızla ayrıca bu suretle tavzih etmek lâzım geldi. Gerçi maznunun Bahriye Vekili iken memleketin en mühim baharî silâhı olan Yavuz'un tamiri için de böyle bir ihtilâsa teşebbüsün pervaya etmemesi yolundaki sebebi şiddet karşısında Sennazar şirketine pazarlık esnasındaki müdahalesiyle mühimce tenzillât icra ettirmiş ve Yavuz'un sigortası için verilecek prime Devletçe yüz bin liraya kadar iştirak edilmesine dair aldığı mezuniyeti yalnız bin lira ile iştirak suretinde istimal etmiş olmasındaki tahvil sebebinin de kabulüyle karara derci düşünülmüş ise de divan bu işte yalnız şiddet sebebinin nazarı itibara almak mecburiyetinde kalmıştır. Çünkü o tenzillâtın bu ihtilâs teşebbüsüyle alakası olmadığı gibi İhsan Bey bu teşebbüsüyle evvelki hizmetini hükümsüz bırakmış ve Hükümetin manevi itibarına tesir edecek surette Hakkı Beyi ecnebi şirketlerle bu yoldan münasebet ve muamelelere vasıta ittihaz etmiştir. Hakkı Beyin bu cürümde alâkası ekseriyetle İhsan Beyin fiilinde fer'an zimethal bulunmak mahiyetinde telâkki edildi. Nurettin Beyin yüz bin liralık mektupla hiç bir alâkası olmadığı anlaşıldığından bu teşebbüste fer'an zimethal olduğu ekseriyetin kabulüne ihtiran etmemiştir.

DİĞER MAZNUNLARIN FİİLLERİ HAKKINDA TETKİKAT :

Maznunnardan Hüsamettin ve Fahri Beylerin yukarıda İhsan Bey hakkındaki tetkikat arasında beyan edilen sebeplere nazaran havuzun flandere ihalesi maddesinde olsun bu baptaki mukavelenin tatbikatına müteallik muamelâtta olsun kanunen muahazelerinin istilzâm eden bir fiil ve hareketleri sabit olmamıştır.

Necati, Etem, Mustafa Ziya, Emin, Nâfi, Mustafa Lütfi ve avukat Ziya Beylerin Yavuz'un tamirine müteallik mukavelenin son taddilâtı münasebetiyle enclimeni rüesa halinde ittihaz ettikleri karar istişarî mahiyettedir. Mumaileyhimin bu hususta bir kastı cürümleri veya ihmal ve terahileri olduğu da sabit görülmemiştir. Emin Beyin avukat Ziya Beyi tekalide sevk muamelesini yapması vekil İhsan Beyin olbaptaki kanun dairesinde verdiği emre müstenit olduğundan bu baptaki hükmün mumaileyh Ziya Bey hakkında tatbiki mahilli içtihat olsa da Emin Bey'e bu hususta mesûliyet tevcihine mahal görülmemiştir.

Netice :

Yukarıdan beri beyan edilen sebeplere binaen :
İhsan Beyin

1. Londra'daki hazır havuzun mübayaası teşebbüsüne matuf muamelâtta ademi mesuliyetini ittifaqla.
2. Havuz imalının frendere ihalesine ve mezkûr havuzun imaline müteallik mukavelenin tatbikatına fesat karıştırarak irtikâp etmek fiilinden beraetile yalnız bu husustaki pazarlığı Heyeti Vekilenin kararından evvel icra ve ikmal etmek suretile vazifei memuriyetini suistimal etmiş olduğuna fiilin subutunda ittifaq ve vasfında İhsan Beyin irtikâptan failiyetine kail olan İhsan, Mecdi, Bahri, Nail, Halil ve Reşad Beylere irtişa fiilinin faili olduğu reyinde bulunan Puat Hüfusi ve ihmal ve terahide bulunduğu kani olan Şefik, Saffet ve

EK- 9: Bahriye Vekili İhsan Bey Hakkında Divan-ı Ali Kararı, TBMM Arşivi

— 24 —

3. Türkiye Cumhuriyetinin Bahriye Vekili iken memleketin denizde en mühim müdafaa silâhı olan Yavuz kruvazörünün tamiri için reji usulile alınacak malzemenin pahasına fesat karıştırarak irtikâp etmek üzere kasıtlı cürmü vesaiti mahsusâ ile icraya başlayıp ancak ihtiyarında olmayan esbabe maniadân dolayı cürmün husulüne muktazî fiilleri ikmal edememek derecesinde mezkûr cürme teşebbüs etmekten eshabı müşeddide ile mücrimiyyetine sabit olan fiilin cürmü tam olduğuna kail olan Bahri ve Halil Beylerle irtisadan ibaret olduğuna kani bulunan Mustafa Reşad ve Ali Rıza Beylerin ve komisyon almaktan ibaret olduğu reyinde bulunan Saffet ve vazifeyi sulistimal cürmü teşkil ettiği yerinde bulunan Nusret, İsmail Hakkı, Şefik ve Asım Beylerin reylerine karşı ekseriyetle.

4. Ziya Efendinin tekaüde sevki maddesinden vazifeyi sulistimal görülemediğinden muhili iktihat olan hüküm kanunun bu suretle tathikinden dolayı ademi mesûliyyetine ittifakla.

Nazım ve Doktor Fikret Beylerin

Devlet memurları nezdinde hatırları sayıldığını ve Bahriye Vekili İhsan Beyle münasebetleri bulunduğunu beyan ederek hile ve desise imali suretile dolandırıcılık fiilinin faili olduklarına Nazım Bey hakkında Esat ve Şefik Beylerin beraat reylerine ve Fikret Bey hakkında Mustafa Reşad, Ali Rıza, Esat, Saffet, Şefik ve Asım Beylerin kizalık beraat reylerine ve her ikisinin râşi oldukları reyinde bulunan Fuat Hulusi Beyin muhalefetine karşı ekseriyetle.

Sıpançalı Hakkı Beyin

Yavuz işine müteallik İhsan Beyin fiilinde fer'an zimethal olmak suretiyle mücrimiyyetine İhsan Beyin vazife memuriyetini sulistimal ettiğine kail olup Hakkı Beyin Devlet memurlarına intisap iddiasıyla para aldığı reyinde bulunan Nusret, İsmail Hakkı, Şefik ve Asım Beylerle râşi olduğu reyinde bulunan Ali Rıza ve Mustafa Reşad Beylerin ve İhsan Beyin komisyon almasında Hakkı Beyi fer'an zimethal gören Saffet Beyin muhalif reylerine karşı ekseriyetle.

Koniçeli Nurettin Beyin

Bu fiilde fer'an zimethal olduğu sabit olmadığundan beraatine ve başka sebepten mevkuf değil ise hemen tahliyei sebiline fiil sabit gören Halil ve Nail Beylerin muhalif reylerine karşı ekseriyetle.

Hüsamettin ve Fahri Beylerin

Havuzu ihale mukavelesini tatbik sırasında vazife memuriyetlerini sulistimal fiilinden beraatlerine ittifakla Necati, Etem, Emin, Mustafa Ziya, Nafi, Mustafa Lütfi ve Avukat Ziya Beylerin.

Yavuz müteallik mukavelesinin tathilâtındaki istisnâî rey ve mülahazaları ademi mesûliyyetlerini ittifakla bundan Emin Beyin Avukat Ziya Beyi tekaüde sevk etmek maddesinden ademi mesûliyyetine ittifakla karar verildi.

16 Nisan 1928

Divanı Ali Reisi
İhsan

Reisvekilli
Mehmet Nusret

Âza
Reşat

Âza
Bahri

Âza
Hakkı

Âza
Mecdi

Âza
Esat

Âza
Ali Rıza

Âza
Şefik

Âza
Saffet

Âza
Asım

Âza
Reşat

EK- 10: Bahriye Vekili İhsan Bey Hakkında Divan-ı Ali Kararı, TBMM Arşivi

memuriyetini suiistimalinden dolayı Türk Ceza Kanunu mucibince zammı cezaya imkân yoktur. Çünkü ceza-
yı teşdit eden ahkâm makalele teşmil edilemez. Binaenaleyh eski kanun zamanındaki kalbi ceza kaidesi tatbik
edildi. Bu kaideye nazaran mezkûr fiili esbabı müteaddiden addedilmek lâzım gelir. Gerek bu sebep gerekse
Yavuz'daki gizli ihtilâs teşebbüsünün zatında görülen sebebi şiddet nazara alındı. Esbabı mezkûreden dolayı
ikiyüzbeşinci maddeye tevfikân altı sene ağır hapis ve altı sene rütbe ve memuriyetten mahrumiyet olmak
üzere takdir edilen cezadan alınmış birinci madde mucibince üçte iki indirilerek onüçüncü madde hapsin infazı
sırasında nazarı itibare alınmak ve bidayeti tevkifi olan 2 Şubat 1928 tarihinden muteber olmak üzere iki sene
ağır hapsine ve iki sene rütbe ve memuriyetten mahrumiyetine ittifakla karar verildi.

Sapıncalı Hakkı Beyin fiili zikrolunan ikiyüz beş ve altmış birinci maddelerle altmış beşinci maddeye
temas eder. Mezkûr maddelere nazaran Hakkı Bey'e infaz sırasında onüçüncü madde nazarı itibare alınmak
ve bidayeti tevkifi olan 22/23 Kânunusani 928 tarihinden hesap edilmek üzere bir sene ağır hapsine ve
bir sene rütbe ve memuriyetten mahrumiyetine yine ittifakla karar verildi.

Nazım ve Doktor Fikret Beylerin hareketleri dolandırıcılık envandan ise de eski ceza kanununun ikiyüz-
otuzüçüncü maddesi ahkâmına nisbette kendilerinin faaliyet kararında tavsif edilen fiillerini Hükûmete intisap
iddiasıyla para ve menfaat temini ibaresi altında ayrıca derpiş edip cezalandıran Türk Ceza kanununun iki-
yüzyetmişsekizinci maddesi ahkâmı muhaffifi ceza olduğundan mezkûr maddeye tevafuk eder.

Binaenaleyh Ömer Nazım Beyin 9 Kânunusani 928 tarihinde tevkif ve 17/18 Kânunusani 928 tarihinde
tahliyesi icra kılınmış ve bilahare 22/23 Kânunusani 928 tarihinde tevkif edilmiş ve Fikret Bey de 16 Şubat
tarihinde tahli tevkife alınmış olmalarına nazaran mevkufl kaldıkları müddet mahsup edilmek üzere dörder
ay hapislerle kendilerinden yüzer lira ağır cezaı nakdi alınmasına ve mezkûr cezaı naktiyi vermedikleri
takdirdi ondokuzuncu madde mucibince hapislerine ve masarifi muhakeme ile ehli-vukuf ve tercliman ve
şuhada verilen yevmiye ve harcırahların yekdiğerine kefilî bilmal sıfatıyla İhsan, Hakkı, Nazım ve Fikret
Beylerden tahsiline kezalik ittifakla karar verildi.

16 Nisan 1928

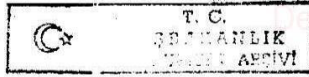
Reisvekil <i>Nurret</i>	Divanı Ali Reisi <i>İhsan</i>	Aza <i>Rezat</i>
Aza <i>Bahri</i>	Aza <i>Hakkı</i>	Aza <i>Mecidi</i>
Aza <i>Esat</i>	Aza <i>Ali Rıza</i>	Aza <i>Şefik</i>
Aza <i>Saffet</i>	Aza <i>Asım</i>	Aza <i>Rezat</i>
Aza <i>Nail</i>	Aza <i>Halil</i>	Aza <i>Fuat Hulusi</i>

EK- 11: Görevini Kötüye Kullanan Ticaret Vekili Ali Cenani Bey Hakkındaki Mahkeme Kararı⁷⁸¹

[illegible]

Fon No: 30 10 0 0 - Kutu No: 35 - Dosya No: 202 - Sıra No: 7

⁷⁸¹ *BCA*, 030.10.00, 35.202.7.

EK- 12: Bahriye Vekaletinin Lağvedilmesi Hakkındaki Kanun Tasarısı⁷⁸²

Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü

Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü

Sivil Havacılık Genel Müdürlüğü

Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü

خزیه وکیل داخله وکیل مجریه وکیل مدافعه ملیه وکیل عدلیه وکیل باش وکیل

روزنامه رکنه رند شکره با مظفر علی مظفر علی محمود عفت

صحہ و معاونت اجتماعہ وکیل
زراعت وکیل
نقل وکیل
معارف وکیل
مالیہ وکیل

18 01 01 02

18 01 01 026 65 12

⁷⁸² *BCA*, 030-0-018-001-001-26-65-12

EK- 13:Ticaret Vekili Ali Cenani Bey Hakkında Divan-ı Ali Kararı, TBMM Arşivi

j-3-

Ticaret Eski Vekili Ali Cenani Bey Hakkında Divan-ı Ali Kararı.

HEYETİ HAKİME : Reis İhsan, Âza Mecdi, Esat, Bahri, Reşat, Nail, Halil, Fuat Hulusi.

REİS VEKİLİ : Nusret, Âza Reşat, İsmail Hakkı, Asaf Talât, Şefik, Asum, Ömür Lütfi Beyefendiler, hazretâ.

Ali Rıza Bey : Beyoğlu'nda Sakızağacında 3 numara'da mukim.
 Mâlik Bey : İstanbul'da mukim değirmenci.
 Sâlim Bey : İstanbul'da mukim esbak Rüşimat Muhafaza Müdürü.
 Ahmet Süreyya Bey : Galata'da Ömer Abit Hanında mukim tüccardan.
 Efe Zade Mahmut Bey : İstanbul'da mukim tüccardan.
 Hüsnü Bey : İstanbul'da mukim tüccardan Konya Valii Esbaki.
 Hasan Nüzhet Bey : İstanbul'da mukim tüccardan.
 Erzurumlu Necip Bey : İstanbul'da mukim tüccardan.
 Vâhit Bey : İstanbul Ticaret Odası Ticaret ve Sanayi Şubesi Müdürü.

Vazifesi memuriyetini suiistimal ve ihmal ve terâhi maddelerinden mazmunaleyh bulunan sabık Ticaret Vekili ve Gaziantep Mebusu Ali Cenani Bey hakkında icra kılınan muhakemede Divan-ı Ali'ce celp ve istimal edilmiş olan hukuku umumiye şuhudundan balâda esamî ve ikametgâhları muharrer zevat masarifi rahiye ve zaruriyelerini talep ve istida eylemelerine mebnî şuhudu mumaileyhime azimet ve avdet harcarahı ve yevmiye olmak ve ileride haksız çıkacak taraftan tahsil edilmek üzere yetmiş lira bittakdir itasına mütefikan karar verildi.

5 Mayıs 1928

Reis Vekili				Divan-ı Ali Reisi
Mehmet Nusret				İhsan
Âza	Âza	Âza		Âza
Reşat	Hakkı	Asaf Talât		Mecdi
Âza	Âza	Âza		Âza
Esat	Ali Rıza	Şefik		Ömer Lütfi
Âza	Âza	Âza		Âza
Asum	Reşat	Nail		Halil
	Âza			

Fuat Hulusi

HEYETİ HAKİME : Reis İhsan, Âza Mecdi, Esat, Bahri, Reşat, Nail, Halil, Fuat Hulusi.

REİS VEKİLİ : Nusret, Âza Reşat, İsmail Hakkı, Asaf Talât, Şefik, Saffet, Asum Beyefendiler hazretâ.

Vazifesi memuriyetini suiistimal ve ihmal ve terâhi maddelerinden mazmunaleyh sabık Ticaret Vekili ve Gaziantep Mebusu Ali Cenani Bey hakkında icra kılınmakta olan muhakemede celp ve istima edilmiş olan hukuku umumiye şuhudundan İstanbul İttihat Değirmencilik Şirketi Ayvansaray Değirmeni Müdürü Mesut Beyin masarifi rahiye ve zaruriyelerini talep ve istida eylemesine mebnî şahit mumaileyhime azimet ve avdet harcarahı ve yevmiye olmak ve ileride haksız çıkacak taraftan tahsil edilmek üzere yetmiş lira bittakdir itasına mütefikan karar verildi.

10 Mayıs 1928

Reis Vekili				Divan-ı Ali Reisi
Mehmet Nusret				İhsan
Âza	Âza	Âza		Âza
Reşat	Hakkı	Asaf Talât		Mecdi
Âza	Âza	Âza		Âza
Esat	Ali Rıza	Şefik		Asum
Âza	Âza	Âza		Âza
Saffet	Nail	Reşat		Halil
	Âza			

Fuat Hulusi

EK- 14:Mahmut Muhtar Paşa'yla ilgili Divan-ı Ali kararının Meclise sunulması⁷⁸³S U R E T

T.C.
Başvekâlet
Muameleât Müdüriyeti
Sayı: 6/1791

22/4/1928

Büyük Millet Meclisi Riyaseti Celilesine

T.C.
BAŞVEKÂLET
MÜAMELEÂT MÜDÜRLÜĞÜ

İngilterede kâin " Taymis Ayren Vorks " fabrikalarından sipariş olunan üç adet uskurlu vapur esmanına mahsuben sabık Bahriye Nazırı Muhtar Paşa ile Maliye Nazırı Nail Bey tarafından kefaletsiz olarak te-diye ettirilen yirmi bin İngiliz lirasının müsebbiblerinden tazminine ait dâva safahatından bahis bulunan ve bu kabil dâvaların mercii rüyeti nin tayin ve tefsirine mütedair olan İktisat ve Maliye Vekâleti Celile-lerinden mevрут 4/Nisan/928 , 15/Nisan/928 tarih ve 2160/82 ve 53836 nu merallı tezkerelerin musaddak suretleri leffen takdim olunmuştur.

Muktezasının ifasına ve neticesinin iş'arına müsaade buyurul masını istirham eylerim efendim.

Başvekil

Aslı gibidir.

030	10			9	51	46
-----	----	--	--	---	----	----

⁷⁸³ BCA, 30.10.0.0, 9.51.46.

EK- 15: Divan-ı Ali üyeleri ve diğer görevlilere verilecek harcırahla ilgili karar⁷⁸⁴

T. C.
BAŞVEKÂLET
MUAMELAT MÜDÜRLÜĞÜ

KARARNAME

Şube : 1
Sayı : 4004

8104

B.M.M. Riyasetinden yazılan 1/6/929 tarih ve 120/3523 numaralı tezkerede; Seyrisefain namına Anadolu demiryolu kumpanyasından istikraz yoluyla aldığı "Yirmi bin" İngiliz lirasını aciz halindeki bir şirkete vererek gerek bu parayı gerek mukavele icabı faiz ve tazminatını tahsili mümtene bir borç haline getirmek suretiyle ^{Hakını} hakkını ziyaa uğratan esbak Bahriye Nazırı Mahmut Muhtar paşa hakkında bu borçların yapılan ve yapılacak olan bütün masarifiyle birlikte kendisinden tahsili için Teşkilâtı Asasiye Kanununun (67) inci maddesi mucibince Divanı Âli teşkiline Heyeti umumiyenin 73 üncü inikadının birinci celsesinde karar verildiği bildirilmesi üzerine keyfiyet Adliye Vekâletiyle Şurayı Devlet Riyasetine yazılmıştır .

Riyaseti müşarünileyhadan yazılan 8/haziran/1929 tarih ve 4610 -- numaralı tezkerede , Divanı Âliye intihabı icap eden 0 Âzanın tefrik edildiği, ve Adliye Vekâletinden yazılan 10/6/929 tarih ve 39/293 numaralı tezkerede de Temyizmahkemesi Başmüddeiumumiliğinden mevzubahs mahkemenin teşekkülü için intihap yapılmış olduğundan Şurayı Devlet -- Âzalarının Eskişehirde izamları talep olunduğu bildirilmiştir .

Keyfiyet İcra Vekilleri Heyetinin 12/6/929 tarihli içtimaında görüşülerek Eskişehirde toplanacak Divanı Âli erkân ve memurin ve müstahdiminine vazifelerinin devamı müddetince verilecek harcırah ve yemmiyelerinin masarifi gayrimelhuzadan geçen sefer gibi verilmesi kabul edilmiştir .

12/6/929

REİSİCÜMHUR

Gazi M. K. İsmail

Bş.V.

Ad.V.

M.M.V.

Da.V.

Ha.V.

Ma.V.

Mf.V.

Na.V.

İk.V.

S.İ.M.V.V.

43312
4
02
01
18
20

EK- 16: Bahriye Nazırı Mahmut Muhtar Paşa hakkındaki Divan-ı Ali kararı, TBMM Arşivi

Esbak Bahriye Nazırı Mahmut Muhtar Paşayı Muhakeme Etmek Üzere Büyük Millet Meclisi Kararile Teşekkül ve Heyeti Vekile Kararile Eskişehirde İctima Eden Divanı Âli Zabıtnamesi.

Esbak Bahriye Nazırı Mahmut Muhtar Paşanın Seyrisefain namına Anadolu Demiryolu Kumpanyasından istikrazen aldığı (yirmi bin) İngiliz lirasını mukavelede açıkça yazılı kefaleti yapıp almaksızın aciz halindeki bir şirkete vererek gerek bu parayı ve gerek mukavele icabı faiz ve tazminatı tahsil mümtene bir borç haline getirmek suretile hazine hakkını zıya uğratmak gibi malen mes'uliyeti müstelzim hareketi olduğundan bu borçların yapılan ve yapılacak olan bütün masarifiyle birlikte kendisinden tahsil için Teşkilâtı Esasiye Kanununun (67) inci maddesi hükmüne tevfikân Divanı Âli teşkiline Büyük Millet Meclisince karar verilmiş olmasına mebei kanunu mezkûrun (61) inci maddesi mocibince Temyiz Mahkemesi ile Devlet Şurası rüesa ve âzasından intihap edilmiş ve Heyeti Vekile kararile Eskişehirde ictima etmiş olan Divan Heyeti 1929 se nesi Haziranının yirmi dördüncü günü Temyiz Mahkemesi Heyeti Umumiye salonunda toplandı.

Bu baptağı dosyanın ve divana mahsus Mührün talep edildiği ve fakat henüz gönderilmediği ve Mahmut Muhtar Paşanın elyevm İsviçrede Lozan kurbunda Montropaläs Otelinde bulunduğu ve mahalli mezkûru ikametgâh itihaz eylemiş olduğu anlaşıldı.

İcaba konuşuldu : Evrakı davanın ve mührün varuduna intizar edilmeksizin 18-VII-1929 tarihine musadif perşembe günü saat on dörtte muhakeme icrası ve Mahmut Muhtar Paşa ile İktisat Vekâletine merbut Seyrisefain Müdüriyeti Umumiyesi namlarına davetiyevarakası tasdir ve tebliği tensip kılındı.

DEVLET ŞURASI ÂZALARI

Tanzimat Da. R.	Âza	Âza	Âza	1. Rs.	2. H. R.	1. C. R.	3. H. R.
Reşat	A. Haydar	A. Rıza	Atım	M. İhsan	Kâmil	Semih	M. Sait
Âza	Âza	Âza	Âza	4. C. Rs.	Âza	Âza	Âza
Cemal	Ö. Lâtfi	Vasfı	A. Fehmi	Tahir	Y. Cemal	A. Himmet	

TEMYİZ MAHKEMESİ ÂZALARI

ŞURAYI DEVLETEN

Tanzimat Da.	R. Reşat	B. Ef. Hz.
Âza	Ali Rıza	> > >
>	Asım	> > >
>	Cemal	> > >
>	Ali Haydar	> > >
>	Ömer Lütfi	> > >
>	Vasfı	> > >

TEMYİZDEN

Birinci R.	İhsan	B. Ef. Hz.
2. H. R.	Kâmil	> > >
1. C. R.	Semih	> > >
3. H. R.	Sait	> > >
4. C. R.	Ali Fehmi	> > >
Âza	Tahir	> > >
>	Y. Cemal	> > >
>	Ali Himmet	> > >

CELSE : 1

18 Temmuz 1929

Yevm ve vaktı musayyeni mezkûrde Divan Heyeti balda isimleri yazılı zevattan mürekkoben müteşekkil olduğu ve Baş Müddei Umumi Y. Nihat Beyefendi dahi hazır bulunduğu halde Temyiz Mahkemesi Heyeti Umumiyesi salonunda toplanarak mübahire marifetile ledennida müddei Seyrisefain İdaresi namına idarei mezkûre Müdürü Umumiisi Sadullah imzalı ve 16.7.1929 tarihli vekâletnameye müsteniden mezkûr vekâletnamede isimleri muharrer Emin Âli, Hüsamettin ve Münip Beylerden mumaileyh Hüsamettin ve Mahmut Muhtar Paşa namına da Türkiye Cümhuriyeti Cenevre konsolosluğundan musaddak 18.5.1929 tarihli vekâletnamede isimleri yazılı Hukuk Fakültesi Müderrisi Yusuf Ziya ve İstanbul avukatlarından Necati ve Âlaettin Beyler vurut ve vekâletnamelerini ibraz ve ita etmekle kaydiyeleri bilicra mevkii mahsuslarında oturtdurulduktan sonra icrayı muhakemei alsiyyeye başladı.

EK- 17: Bahriye Nazırı Mahmut Muhtar Paşa hakkındaki Divan-ı Ali kararı, TBMM Arşivi

lar kanununun tarihi mer'iyetine kadar yüzde dokuz hesabla faiz lâzımlı geleceği, Reis Vekili Reşat, Âzadan Mecdî, Ali Fehmi, Ali Himmî, Memet - Abdullah ve Vasfî Beyefendilerin muhalefetleriyle, ve borçlar kanununun mer'iyeti tarihinden itibaren 72 nci maddesi mucibince yüzde beş itibarile faiz icap edeceği esasta ittifak, miktarında, Âzadan Salt Beyefendinin muhalefetleriyle takarrür etti.

NETİCE : Müddealehy Mahmut Muhtar Paşadan yirmi iki bin dört yüz on bir lira bir buçuk kuruştan iskonto edilen yüzde beş bittenzil mütebakisinin altın olarak ve dava arzualinin kaydı tarihi olan 3 şubat 1341 tarihinden itibaren yukarıda gösterilen hesaplar üzerinden balığ olduğu faizin ve avukatlık kanununun 10 ncu maddesine tevfikân ücreti vekâlet olarak takdir olunan bin yüz on iki liranın evrakı nakdiye olarak tahsiline ve vesâiki resmîyeye müsteniden müddei ve tavizan hazine tarafından tesviye olunan şuhut ve hesabi naibe masarifiyle aşağıda müfredatla gösterilen ilâm ve saire harcının da müddealehye aidiyetine 3 Teşrinisani 929 tarihinde ekseriyetle hükmedilerek alelvasul tarafeyn vekillerine tefhim kılınır.

TEMYİZ MAHKEMESİNDEN

Birinci Reis

M. İhsan

3. H. R.

[1]

4. C. R.

[3]

Âza

[4]

1. C. R.

Semih

2. C. R.

[2]

Âza

Tahir

Âza

[5]

ŞÛRAYI DEVLETEN

Tanzimat Da. R.

[6]

Âza

[7]

Âza

[7]

Âza

[9]

Âza

[7]

Âza

[8]

Âza

[7]

[1] 1. — Şekil ve mahiyeti davaya ve tarihi hadiseye ve evrakı nakdiye ihracı hakkındaki kanunun tarahatına nazaran evrakı nakdiye olarak tahtı hükme alınması iktiza edeceği.

2. — Faiz ikamei dava tarihinden itibaren cereyana başlamış olmakla tarihi tahsile kadar faizin yüzde dokuz hesabla ve bir mislini tecavüz etmemek üzere tahsili lâzım geleceği reyindeyim.

M. Sair

[2] Gerek murabaha nizamnamesinden ve gerek mülga usulü muhakematı hukukiye kanununun 112 inci maddesinden müstefat olan hükme göre faiz mukavele ile olmadığı surette bu baptaki teahhüdün tehiri icrasından lâzım gelüp zamanatta lâzım gelmez, binaenaleyh hadisede Borçlar Kanununun mer'iyeti tarihine kadar faiz hükmedilmemesi reyindeyim.

Mecdî

[3] 1. — Şekil ve mahiyeti davaya ve tarihi hadiseye ve evrakı nakdiye ihracı hakkındaki kanunun tarahatına nazaran evrakı nakdiye olarak tahtı hükme alınması iktiza edeceği.

2. — Gerek murabaha nizamnamesinin ve gerek mülga usulü muhakematı hukukiye kanununun 112 inci maddesinden müstefat olan hükme göre faiz mukavele ile olmadığı surette bu baptaki teahhüdün tehiri icrasından lâzım gelüp zamanatta lâzım gelmez. Binaenaleyh hadisede borçlar kanununun mer'iyeti tarihine kadar faiz hükmedilmemesi reyindeyim.

A. Fehmi

[4] Mahmut Muhtar Paşa istikraz edilen Türk altınlarını gıfahl mukavele ile İngiliz altınuna tahvil ve bu altınların tediyesini emretmiş olduğu cihetle haksızfîl, İngiliz altınlarına musadif olmuştur. Bu sebeple tazmini lâzım gelen İngiliz altınudur.

2. — Gerek murabaha nizamnamesinden ve gerek mülga usulü muhakematı hukukiye kanununun 112 inci maddesinden müstefat olan hükme göre faiz mukavele ile olmadığı surette bu baptaki teahhüdün tehiri icrasından lâzım gelüp zamanatta lâzım gelmez. Binaenaleyh hadisede borçlar kanununun mer'iyeti tarihine kadar faiz hükmedilmemesi reyindeyim.

A. Himmî

EK- 18: Mahmut Muhtar Paşa Divan-ı Ali'de, *İkdam*, 20 Temmuz 1929.

İKDAM

Cümhuriyet için, halk için

Ankara Caddesi
İkdam, Yürü

Feci bir gezinti Bir kamyon levrildi 15 yaralı var!

Kadınlar, erkekler
ermeniler
gezmeğe gidiyorlardı

Dün sabah Altın kuma girmek
önce, bir yıla kamyonuna, bir
kudak erkekleri yirmi kadar ermeni
Maslak civarından geçerken, yollar
kumandanından ve sığınan kam-
yonun bir taraftan yola girerken
kamyon devrilmiş ve içindekiler al-
tında kalarak muhtelif yerlerinden
yazılanmışlardır. O taraftaki jan-
darmalar derhal kaza mahalline
gelmek yaralıları kumanda Etil
hastahanesine, kumanda de Bulgar
hastahanesine nakletmişlerdir.

Etil hastahanesine naklettiler-
lerden on beş kişi, ufak tefek ya-
ra ve bereketi pansuman edildikten
sonra evlerine nakletmişlerdir.
Hastahane de yalın bir kişi tedavi
altına alınmıştır. Bulgar hastaha-
nesinde de dört yaralı kadın te-
davi altına bulunmaktadır.

Ankaradaki yangın tafsili

YANGIN NASIL ÇIKTI, NASIL BÜYÜDÜ VE NERELERİ YANDI?

Gazi Hazretleri, bizzat, alınan tedbirlere nazaret ettiler.

Yangın dün ge-
saat bir buçuk
tahtakalede
tı ve ruşgarın
detinden dört
afa kol sala-
müthiş bir
halini aldı.

500 dükkân,
100 ev, 5 han,
2 fırın, 1 cami,
1 mescit, 1 ha-
mam yandı ve
ferkalâde bir ga-
yret sayesinde
söndürülebildi.

Ankara 19 [Telefonla]
yanından bir buçuk saat
sakan yangın hakkındaki
haberler

Erin şiddetle estiği bir za-
man Tahtakale civarında
işaretinin kıtçe deposun-
dur.

Şiddetli ve o civardaki
kap olduğu için ateş az
de sür'atle tevessü ede-
biş kula ayrılmıştır.

İlardan biri postahane
söndürülmüş, ikinci kol
karakolu önünde bas-
Fakat üçüncü kolun
ek mümkün olamamı-

hazretleri Ankarada bulunan bütün
kitaatin da yardım emrelerini em-
rettiler.

Saat dört buçukta ankes yığıl-
mıştı. Bapta Muhafız kütah ile 189
uncu alay ve bütün bölükleri
olmak üzere gelen kuvvet Bahçe-
pazarında meyvehanasın tıbaren
bütün dükkânları yıkmaya başladı.
Bu suretle kumandan olsun tehlikenin
önüne geçilmiş oluyordu.

O zaman bütün yardım kuv-
vetleri yangın alanının cennup kuz-
usunda toplanmış edildi ve orada da
yıkma ameliyatına başlandı.

Gazi hazretleri hep oradaydı-
lar, mütemadiyen bir taraftan öbür
tarafa gidiyor, emir veriyor, ifa-

Bununla beraber 1000 dükkân
600 evin yangından söylendiğini
kaydetmeliyim.

Bu miktara (1) hamam, (4) suanı,
(4) cami de ilâve edilmelidir. Fa-
kat ateşin şirayetine mani olmak
için yuktan dükkân ve evler bu
yekûnda dahilidir.

Söylendiğine göre zarar (15)
milyondan aşağı değildir.

İnsan zayıfları

Maalesef (3) kişi yanmış, (3)
kişi de ağır surette yaralanmıştır.
İtfaiye efendisi arasında da çalşkan
bir neferimiz gözünden yaralanmı-
ştı. Ateşin harak ettiği sahanın bir
kızını da cimen lüzum selise çık-

na çıkan bir yangın bu gün saat
dokuzu kadar devam etmiş, 500
dükkân, 100 ev, 5 han iki fırın,
bir cami, bir mescit, bir hamam
yanmıştır. Hürriyeti anlaşılmayan
bir kişi yanmış, bir iki kişi yarala-
nmıştır. Reisicimbar hazretleri bir-
zât yangın yerine gelerek felâketin
büyümesine mani olmak için alınan
tedbirlere nazaret buyurmuşlardır.

Her deniz seyahatinde oldu-
ğu gibi, bu sefer de vapurda
verilecek yemekleri hastalan-
mıdan nâil veyebileceğini dü-
şünmüştü. Günde beş defa ye-
mek... Sabah kahve alışkanla-
rını lokma ekmeği bile bağarın-
dan geçiremeyen, günde bir iki
defa yemekle doyan, hatta üs-
te de şışmanlayan bir adam için
günde beş defa sofrada bulun-
mak mecburiyeti korku ile dü-
şünülmüştü. Ne mi? Biliyoruz ki
her defasında hayrette sanu
gördüm ki, deniz bir anda in-
sana, değirmen gibi her şeyi
öğüten korkunç bir İngiliz
mudeli veriyor. Vapur kum-

M. Muhtar pş. Divanı Alide

Eskişehir, 18

Mahmut Muhtar pş. meselesini
teklifi için
teşekküll e-
den divanı
ali evleki
gün, Muht,
paganı ve
kileri Yusuf
Ziya, Necati
Alaettin be-
ylerin mü-
dafalarını
dünledi.

Vekiller
ortada ceza
ka nuna na
nazaran bir

M. Muhtar Pş.

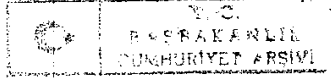
cürüm mevcut olmadığın söyledile-
ler ve müruru raman iddia ettile.

Mahkeme 1943 tarihinde tahsi-
bul üçüncü hukuk dairesinde vaki
mürasata alt evrakın cıbbi kara-
rile 1 Ağustos Perşembe gününe
bırakıldı.

EK- 19: Suat Hayri Ürgüplü'nün Meclise sunduğu savunması⁷⁸⁵

S. H. ÜRGÜBLÜ

İstanbul, 2 Ekim 1946

Büyük Millet Meclisi Yüksek Başkanlığına

17.9.1946 tarih 294/104 sayılı emirlerle tarafıma 20.9.1946 tarihinde tebliğ buyrulan Beşler Komisyonunun 14.9.1946 tarih 3-15 esas 1 karar numara lı raporuna karşı yazılı savunmamı arz ediyorum:

Hadiseye bağlı düşünceler

A - Bundan evvel sunduğum dilekçelerde hadiseler hakkında ne isnat edildiğini bilmeden arzettiğim idarî ve hukukî mütalâaları tekrar etmeyeceğim.

B - Büyük Türk Milletinin tek ve gerçek mümessili olan Büyük Millet Meclisi huzurunda , bütün işlerimin hesabını vermeye davet edilmek benim için bahtiyarlıktır. Bu vazifeyi gurur ve emniyetle yapacağım.

Tekrarına lüzum görmediğim bazı neşriyat ve tesirlerle , belli hadiselerin Millet ve Memleket efkârında yarattığı endişe ve üzüntüler ; aşağıda arzedeceğim kesin malûmatla aydınlandığı zaman ve bu hususta Yüce Meclis : Yalnız hak ve hakikati kendisine rehber eden tarihî varlığı ile şaşmaz vicdanî kanaatını millete ilân ettiği gün tam emniyet ve inşirah doğacaktır.

Büyük Meclisin 2.2.1942 tarihli 34 üncü toplantı zaptında :

Bakanların , millet vekillerinin sorumluluğu , suçların sirayeti, bu husustaki usûl kaideleri , umumî efkâr , basın ve sair çok mühim siyasî ve hukukî görüşmeler halâ üstün değeri ile bütün kuvvet ve tazeliğini muhafaza etmektedir.

C - Savunmamı arzederken , bazı memurların sorumluluk durumlarında duydukları derin kaygu ve belki de istikbal ve geçim endişesile teftiş hey'e, tine vermiş oldukları intibainı edindiğim : Yanlış , başkalarına müteveccih

9 52 22

EK- 20:Suat Hayri Ürgüplü'nün Meclise sunduğu savunması

- 36 -

Beşler Komisyonunun savunmamı; görüşmelerden evvel tetkik buyurduğu zaman kat'î ve müsbet vakıalara müstenit iddialarım da ilgili bakanlık ca teyid edilince Yüce Kamutayın tam bir huzur içinde kendi kesin takdirine ulaşacağına eminim.

Bu iman ve emniyetle hiç bir hadisede :

- 1.- Cezai ve malî sorumluluğu mucip bir suç bulunmadığına ,
- 2.- Böyle bir suç durumu varsa bakanlık sıfatile bana sirayeti olamayacağına ;
- 3.- Nazarı müsamaha ile tetkik buyrulacağına emin olduğum , usûl ve eşkâle ait ve mücerret iktisadî ve ticarî inisiyatifin zararlı kıldığı hatalar varsa bunların suç sayılamayacağına ,
- 4.- Kibrit işletmesinin özel kakununa göre muamelâ-tındaki tam serbestiye göre sorumluluğun tetkiki icabedeceğine kani olduğundan :

Her bir hadiseyi teker teker oya sunarak takdir ve hakkımda Meclis soruşturmasına mahal olmadığına yüksek kararınızı ittihaz buyurmanızı en derin saygılarımla arz ve istirham eylerim.

Suat H. Ürgüplü
Eski Gümrük ve Tekel Bakanı
Asmalı sokak No. 70
Bakırköy - İstanbul

030	10			9	52	22
-----	----	--	--	---	----	----

EK- 21: Gümrük ve Tekel Bakanı Suat Hayri Ürgüplü hakkındaki Yüce Divan kararı, TBMM Arşivi

**Gümrük ve Tekel Eski Bakanı Suat Hayri Ürgüplü
Hakkında Yüce Divan Kararı.**

TÜRK ULUSU ADINA YARGILAMA YAPMAĞA VE HÜKÜM VERMEĞE YETKİLİ YÜCE DİVAN
KARARI

Esas No. : 948/1
Karar No. : 948/1

Başkan Halil Özyörük	Üye Salâhattin Odabaşoğlu	Üye Abdullah Aytemiz
Üye İbrahim Ertem	Üye Selim Nafiz Akyolü	Üye Haydar Nakî Yücekök
Üye İhsan Peşîvanlı	Üye İhsan Aktürel	Üye Fazıl Özelçi
Üye Faiz Yörtükoğlu	Üye Cudi Özal	Üye Osman Talât İltekin
Üye Avni Türel	Üye Rahmi Anadol	Üye Tevfik Gerçek

Tekel Genel Müdürlüğüyle Kibrit ve Çakmak Muavakat İşletmesini ilgilendiren hususlardan kahve satın alınması, tutkal mübayaası, İyidere Kereste Fabrikasının işletmesi, tomruk ihalesi, usulsüz sarfiyat ve Yunanistan'a satılacak kibrit işlerinde sorumlulukları görüldükçe haklarında son tahkikatın açılmasına Büyük Millet Meclisince karar verilmiş olan eski Gümrük ve Tekel Bakanı Suat Hayri Ürgüplü ve aşağıda adları yazılı yirmilüç arkadaşına taallük eden evrak; bu bahstaki yargılamayı yapmak üzere, 10 . 11 . 947 gün ve 1567 sayılı Kamutay kararına uyularak, Anayasanın (62) nci maddesi hükümleri dairesinde Ankara'da kurulan Yüce Divana, Savcılık görevi katmen kendisine verilmiş bulunan Yargıtay Bassaveclığının 6 . 12 . 947 tarih ve (I) No. lu iddianamesiyle birlikte tevdi edilmiş olmakla okundu.

I - Son tahkikatın açılması kararında :

a) 1946 yılı ihtiyacı için satın alınacak kahve içinde eski Bakan Suat Hayri Ürgüplü'nün; İdare Hukuk Müşavirinin yazılı mütalâasını geri aldatmağa çalışmak, Bakanlık Hukuk Müşavirinden maksadına uygun mütalâa talep etmek, İdare Hukuk Müşavirinin yazılı mütalâası hilâfına Andiriyadis Anlaşmasının infazını ve bu anlaşma için akreditif açılmasını emretmek, anlaşmanın devamını ifham edecek tarzda Vivakosya telgraf çekirmek, akdın feshini kolaylaştırmak maksadıyla istihsal olunan Ticaret Bakanlığı yazısından istifade uhretini aramamak, daha ucuz teklifler yapılmış olmasına rağmen (320) dolardan Andiriyadis'e ihale icrasını temin için başkasının yerine getiremeyeceği şartlarla eksiltme ilân ettirmek,

b) Genel Müdür Muavini Ulvi Yenali'n; Andiriyadis teklifi üzerine Brezilya'da bulunan firmalara teklifte bulunmaları için yazılan ve hatta imza edilen mektupları göndermemek, Andiriyadis Anlaşmasının feshiyle yeniden eksiltme açılması yolunda alt olduğu şube yazısını Bakanın emir ve arzusu üzerine yerine getirmek ve hiç olmazsa Müdürler Encümenine göndermek, anlaşmanın feshini kolaylaştırmak maksadıyla istihsal olunan Ticaret Bakanlığı yazısını Bakanın emir ve arzusu dahilinde muamele mevkiine koymamak, rakip firmaların tekliflerini Andiriyadis'e bildirerek aynı fiyata indirmesini temin için kendisine mübâlet vermedik ve daha ucuz teklifler yapılmış olmasına rağmen (320) dolardan Andiriyadis'e ihale icrasını temin etmek için başkasının yerine getiremeyeceği şartlarla eksiltme ilân yapılması yolunda Bakanın Kenan Yalıt vasıtasıyla yaptığı tebligatı yerine getirmek,

EK- 22: Gümrük ve Tekel Bakanı Suat Hayri Ürgüplü hakkındaki Yüce Divan kararı, TBMM Arşivi

HÜKÜM FIKRASI

Binaenaleyh buraya kadar mahiyetleri izah olunan eylemlerin oluş şekillerine ve sanıkların bu eylemlerin vücut ve tahakkukunda belli olan rollerine ve hareketlerine ve toplanan bütün delillerin ve ileri sürülen iddia ve savunmaların umumî tahlil ve münakaşaları sonunda belirtilen vicdanî kanaat ve takdire göre :

Sanıklardan eski Bakan Suat Hayri Ürgüplü - Kemal Süleyman Vaver - Ulvi Yenal - Münir Karacak - Kenan Yalner - Muzaffer Saikıcı - Hürrem Şeren - Şemsettin Akçoğlu - Ekrem Necmi İnel - Abdülhakî Bilimer - Mehmet Ali Selgür - Andiriyadis - Tevfik Taşçı - Kemal Hakküder - Murat Akyüz - Nazım Batır - Fikri Fescioğlu - Ragıp Karca - Hüsnü Ulus - Ömer Refik Yaltkaya - Cemal Civelek - Kemal Hilmi Sarlıca ve Nurettin Esat Ulusoy'a,

İnadolunan ve yargılamalarını mucip görülen bütün suçlardan beraatlerine ve bunlardan Vâkıf Çakmur'un kahve işinde Bakan Suat Hayri Ürgüplü'ye ve 1943 ve 1945 seneleri tomruk taahhüdünde Bakan Suat Hayri Ürgüplü'ye ve Tekel İdaresi âmirlerine intisap iddiasıyla menfaat temin eyermekten kabul olunan sorumluluğu sebebiyle hareketine uyan Türk Ceza Kanununun 278 nci maddesi uyarınca sanığın içtimai durumuna ve müdahale eylediği işlerde bir Bakanı şüphe ittihaaz etmek suretiyle Devlet prestijini ihlâl e müeddî hareketinin umumî etkârda husule getireceği teessür ve infialin hakkında şiddet sebebi sayılması sebebiyle aşağı had geçülerek kahve işinden bir sene hapis ve elli lira ağır para cezası, 1943 tomruk taahhüdünden yine bu madde ile bir sene hapis ve elli lira ağır para cezası ve 1945 ihalesinden dolayı da yine bu madde gereğince bir sene hapis ve elli lira ağır para cezası alınmak suretiyle tecziyesine ve cezaların birleşmesi sebebiyle 69, 76 ncı madde hükümleri veçhile kahve işindeki suçundan verilen bir sene hapis cezasına 1943 ve 1945 tomruk ihalelerindeki fiillerinden verilen birer sene hapis cezası mecmuu iki senenin üçde ikisi olan on altı ayın zam ve ilâvesiyle Vâkıf Çakmur'un bir sene on altı ay hapsine ve kendisinden yüzelli lira ağır para cezası alınmasına ve Harç Tarifesi Kanununun (50) nci maddesi gereğince (2 800) kuruş harç istifasına ve kahve işinde Andiriyadis'in not defterindeki (kalbim kıraktır) ve (Vâkıf'a senet veya mektup imza edildi.) cümlelerinin tercümesi için bilirkişiye Bâylık Millet Meclisi büşçesindeki Yüce Divan tahsisatından verilmiş olan (75) liranın Vâkıf Çakmur'dan tahsiliyle Hazineye gelir yazılmasına ve şahsî hak istemine esas ve mesnet tutulan fiillerin sübut bulmaması veya cürmü mahiyeti haiz olmaması cihetlerinden suçluların beraatlerine karar verildiğine ve Vâkıf'ın mahkûmiyeti sebep ve mahiyetine göre şahsî hak dâvası

— 60 —

cısı tarafından ileri sürülen tazminat hakkında hüküm verilmesine mahal olmadığına ve yargılama sırasında Tekel ve Gümrük Bakanlığında ve diğer daire ve müesseselerden getirilmiş olan bütün dosya, vesika ve diğer evrakın geri gönderilmesine Bakan Suat Hayri Ürgüplü'nün bir milyon küsur liralık sarfiyat işinden beraatinde, 1945 senesi tomruk eksiltmesinde müzayedeye fesat karıştırmaktan Hüsnü Ulus ve Vâkıf Çakmur'un beraatlerinde ve Vâkıf Çakmur'un 1943 ve 1945 seneleri tomruk ihalesinde menfaat temini suçundan mahkûmiyetinde ve Andiriyadis'in bernetinde çoğunluk ve diğerlerinde oybirliğiyle 5 Ekim 1948 tarihinde karar verildi.

Başkan
Halil Özyörük

Üye
Selâhattin Odabaşıoğlu
M.

Üye
Abdullah Aytemiz

Üye
İ. Ethem Ertem
M.

Üye
Muhalefet şerhi eklidir
S. Nafiz Akyoğlu

Üye
H. Naki Yücekök

EK- 23: Suat Hayri Ürgüplü'nün diğer bakanlar hakkında açıklamalarda bulunacağına dair haber

[illegible]

[illegible]

EK- 25: Yüce Divan duruşması, *Vatan*, 3 Mart 1948.

EK- 27: Atıf İnan hakkında Meclis soruşturması açılması ile ilgili karar

Resmî Gazete

Kuruluş tarihi: 7 Ekim 1336-1920

İdare ve yarı işleri için Başbakanlık Neşriyat ve Müdevvenat Umum Müdür'üne müracaat olunur	7 HAZİRAN 1948 PAZARTESİ	Sayı: 6925
--	-----------------------------	------------

T. B. M. M. KARARI

Ticaret Eski Bakanı Atıf İnan hakkında Meclis soruşturması yapılmasına dair

Karar No: 1607

Dış memleketlere yapılan hububat satışları hakkında Ticaret Eski Bakanı Atıf İnan'ın sorumunu gerektiren bir hal olup olmadığına dair, Anayasa ve Adalet Komisyonlarından kurulacak Karma Komisyonca soruşturma yapılmasına,

Ve teacibinde müddetin uzatılması için Kamutaya başvurulması kaydıyla bu Komisyonun iki ayda işini bitirmesine,
Ve Komisyonun veya teşkil edeceği İkinci Komisyonun Meclis dışında da tahkikat yapmak için yetki sahibi olmasına,
karar verilmiştir.

4/6/1948

T. C.
BAŞBAKANLIK
Yarı İşleri ve Siell Müdürlüğü
No: 1683-6/1686

5/6/1948

Cumhurbaşkanlığı Yüce Katına

Dış memleketlere ihraç edilmiş olan hububat hakkındaki soruşturma işine adının karıştırılmış olmasından Bakanlık sorumluluğunu bırakmak isteyen Millî Savunma Bakanı Münir Birsell'in görevinden çekilmesinin kabulü ve Millî Savunma Bakanlığına Başbakan Hasan Saka'nın vekâlet etmesi Yüksek önemlerine sunulur.

Başbakan
HASAN SAKA

EK- 28: Atıf İnan hakkındaki iddiaların araştırılması için verilen teklif⁷⁸⁶

3.IX.1947

C.H.P. Genel Sekreterliğine

C. H. P. GENEL SEKRETERLİĞİ	
T. 8. 9. 1947	EKİ
No. 71904	

Ticaret Bakanı Atıf İnan hakkında Meclis Grubu Başkanlığına takdim ettiğim önergenin bir suretini yüksek katınıza sunuyorum .

C.H.P.nin Ticaret Bakanı olması hasebiyle aleyhinde dolaşan şayielerin ve üzerine serpilmiş şaibelerin mensubu bulunduğum Partinin aleyhine tecelli etmekte olduğunu görerek keyfiyeti Yüksek makamınıza da bildirmeğe mecbur olduğumu arz ederim . Saygılarımla .

Aydın Milletvekili
Emin Bilgen

Emin Bilgen

Atıf İnan

8.9.1947
12

4 b 304/2

400	01			555	2212.2
-----	----	--	--	-----	--------

⁷⁸⁶ BCA,490.01. 555.2212.2

EK- 29: Meclisin Atıf İnan kararı, *Ulus*, 29 Mayıs 1949.

PAZAR
29
Mayıs 1949
Yıl: 29 - No: 10021
Fiyatı her yerde 10 kuruştur.

ULUS

ADIMIZ ANDIMIZDIR

Sihhatini seven Sayın Ankaralılar!
ALTINTI'yan menbünden ulusal tatavülde de-
darlığımız 300 sanayileşmiş işyeri aya-
dınıdır. Otel ve lokantalarında yemekli hizmet
isteyenler. Altınaltı telefon numaraları:
Gazne ve diğerleri: 15364 - Dönermençe işleri: 14088
Otelde telefon: 10248.

Dış memleketlere hububat satışına ait soruşturma neticesinde Meclis, Atıf İnan'ın sorumsuzluğuna karar verdi

İnönü dün Konservatörde sanatkarlarla bir arada (Foto: Ulus: Hilmi Şahin)
İnönü dün konserde bulundular
Cumhurbaşkanımız İnönü dün saat 15.30 da Dev-
let Konservatuarı Orkestrasının Ulvi Cemil Er-
kin'in idaresindeki talebe konserinde hazır bulun-
muşlar, konseri sona kadar takip buyurarak Ulvi
Cemal Erkin, Necdet Remzi Atak ve genç sanatle-
re (tebrüklerini bildirmişlerdir).

Milletvekilleri görüşlerini açıkladılar

Muhalifetin, Atıf İnan'ın şahsında iktidarı lekelemek gayreti de böylece suya düştü!

Heyecanlı bir konuşma yapan Atıf İnan, adaletin tecelli
edeceğinden emin olarak huzur içinde beklediğini belirtti

Sorumluluğu anlaşılan eski
Ticaret Bakanı Atıf İnan

B. M. Meclisi dün sabah saat 10 da
Başkanlık Divanında Başvekil Milletve-
kili Feridun Fikri Dapçınar'ın baş-
kanılığında toplanmıştır.
Dünkü oturumda dış memleketlere
gözetim ihmal edilmiş olduğundan dolayı
eski Ticaret Bakanı Atıf İnan hakkında
Anayasa ve Adalet Komitesi-
nin tarafından kurulan Karma Ko-
misyona rapore görüşülmesi ve iki gün
evvel toplanmış raporda da be-
lirtilmiş gibi Kanunlay Atıf İnan'ın
sorumluluğuna 6 muhalif oyla ka-
rar verilmiştir.
Bu suretle bir buçuk yıldır muha-
liflerin Atıf İnan'ın şahsında iktidarı
Partiye lekelemeye muktedir gayretle-
ri de suya düşmüş bulunduklarıdır.
Karara muhalif 6 vekiller başta
Sühan Tekelioğlu olmak üzere Ali İsmet
Çinar, Şahin Lâzım, İhsan Güneş,
Fehiye Fındıklı ve Hasan Dönmez'dir.
Atıf İnan hakkında B. M. Me-
clisi İçişleri Komisyonu 172 nolu maddeye
göre bakmaya memur edilen komis-
yon 20 Eylül Anayasa ve 25 Eylül
Adalet Komisyondan kurulmuş-
tur.
Karma Komisyonu teşkil eden 6-
pörlük adaların sağında başkan: Anayasa
Komisyonu: Nâzım Paşa, Ali Rıza Tuncel, Sü-
süli Koca, Hasan Dönmez, İhsan
Paşa, Mustafa Ökten, Kâzım Ös-
alp, Celal Süci Süci, Atıf Akpınar,
Mehmet Rıza Paşa, Şahin Sığirci.
★ Sözü 5 nci S. 1 nci oturumda

Başın Yayın ve Turizm Genel Müdürü Şükrü Ertan

Şanlı Ordumuzun inkişafını sağlayacak 3 tasarı dün Mecliste görüşüldü

Başbakan, tasarılar verilen ehemmiyeti
belirten bir konuşma yaptı

Basın Yayın ve Turizm Teşkilâtı

EK- 30:Memleketin Zahir ve Un İhtiyacı Hakkındaki Kanun

Memleketin Zahir ve Un İhtiyacı Kanun Teshili Hakkında Kanun;

- 1- Memleketin un ve zahir ihtiyacını teshil eylemek ve ekmek fiyatının artmasına mani olmak maksadıyla alım-satımda bulunmak üzere Ticaret Vekâletine yetki verilmiştir.
- 2- Bu işlem için sermaye olarak beş yüz bin lira tahsis olunmuş ve bu miktar Ticaret Vekâletine 1924 bütçesinde (zahir ve un alım-satım sermayesi) adıyla açılacak 285. fasla yerleştirilmiştir.
- 3- Un ve zahir satışından hâsıl olacak miktarlar Ağustos 1925'e kadar diğer alım muamelesinin tedvirine tahsis olunur. Muamelenin sonunda varidat kayıt edilmek üzerine maliye veznesine teslim olunur.
- 4- İş bu kanun mucibince yapılacak muamelat ve sarfiyat 1924 yılı Muvazene-i Umumiye Kanunu'nun 16'ncı maddesi hükmüyle önceki vize kaydından müstesnadır.
- 5- İş bu kanun tarihi neşrinden muteberdir. İş bu kanunun icrayı ahkâmına Maliye ve Ticaret Vekilleri memurdu.

ÖZGEÇMİŞ

1979’da Diyarbakır’ın Ergani ilçesinde doğdu. İlköğrenimini Lice’de, Orta ve lise öğrenimini Diyarbakır’da, yüksek öğrenimini Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi Tarih bölümünde 2004’te tamamladı. 2005 yılında aynı üniversitede Sosyal Bilimler Enstitüsü’nde Yüksek Lisans yaptı. 2009’da Erzurum Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü’nde Doktora eğitimine başladı. Evli ve bir evlat babasıdır.